قادر عەبدوڵڵا

پاشا

ڕۆمانێک لەبارەی ناسرەدین شای قاجارەوە

لە هۆڵەندییەوە:

شەفیقی حاجی خدر

ناوی کتێب: **پاشا**
بابەت: **ڕۆمان**
نووسەر: **قادر عەبدوڵڵا**
وەرگێڕانی لە هۆڵەندییەوە: **شەفیقی حاجی خدر**
پیتچن: **وەرگێڕ**
هەڵەچن: **دەستەیەک**
نەخشەسازیی بەرگ: **موسلم شلانی**
نەخشەسازیی ناوەوە: خەلیل هیدایەت
چاپخانە: ڕۆژهەڵات
نرخ: **دینار**
تیراژ:
نۆرەی چاپ و ساڵ: **چاپی یەکەم/ ٢٠٢٢**

لە بەڕێوبەرایەتیی گشتیی کتێبخانە گشتییەکان/هەرێمی کوردستان ژمارەی سپاردنی ( )ی ساڵی ٢٠٢٢ پێدراوە.

مافی چاپکردنەوەی بۆ وەرگێڕ پارێزراوە، هەر کەس و لایەنێک بە بێ ڕەزامەندیی وەرگێڕ چاپی بکاتەوە، تووشی لێپێچینەوەی قانونی دەبێتەوە.

پێشــــكەشـــــە بە دوو ســــــەروەزیری نـــاوداری ئێرانی لە نیوەی دووەمی سەدەی نۆزدەیەم:

میرزا ئەبولقاسم قائیمقامی فەراهانی

و

میرزا تەقی خان ئەمیر كەبیر

ناواخن

پێشباری وەرگێڕ ٨
پێشەکیی نووسەر بۆ چاپی کوردی ١٣
کەسە گرنگەکانی نێو ئەم ڕۆمانە: ١٥
بەرایی ١٦
١پاشاکان.. ١٧
٢شازادە ناسر.. ٢٢
٣حەرەمسەرا ٢٧
٤گەورە وەزیر ٣٧
٥_مەهدولیا، دایک ٤٤
٦شێخ ئاغاسی.. ٥٢
٧هەرات ٥٨
٨پشیلە شەرمین... ٦٦
٩برایەکان.. ٧٦
١٠تاج، کچەکەی شا ٨٨
١١تۆپەکە.. ٩٥
١٢چاکسازییەکان ١٠٢
١٣ڕوس ١١٠
١٤ئاهەنگی بەهار ١٢١
١٥سوپا نوێیەکە.. ١٢٧
١٦ڕوس بەدوای پەیوەندیدا دەگەڕێن ١٣٠
١٧باخی ئاڵوباڵو... ١٣٣
١٨ترس ١٤٩
١٩ئەو ئایەتوڵلایەی ناپاکیی کرد ١٥٤
٢٠پرسە ١٦١
٢١باب... ١٦٨

٢٢پشیلەکان ١٧٨
٢٣پەیامێکی نهێنی ١٨٥
٢٤چاپخانە ١٩٠
٢٥بڕیارێکی مێژووی ٢٠٠
٢٦عیساخان ٢٠٧
٢٧هێزی سروشتبڕ ٢١٤
٢٨لەشکرکێشی ٢١٨
٢٩بێدەنگییەکی کوشندە ٢٢٧
٣٠کردەی لەپڕی ئینگلستان ٢٣٥
٣١ژنەکە ٢٤١
٣٢وڵات نزا بۆ کەنداوی فارسی دەکا ٢٥٠
٣٣ڕۆژژمێرنووس ٢٥٤
٣٤بڕوانامەکان ٢٦١
٣٥فەخری ٢٦٨
٣٦لە کۆشکەکەدا ٢٧٤
٣٧پەتۆی ڕەش ٢٨٣
٣٨بێدەنگی ٢٩٤
٣٩مەلیچک ٣٠٣
٤٠تێلێگراف ٣١٤
٤١هێنان و ناردن ٣٢٦
٤٢بەرگری ٣٣٢
٤٣جەمال خان ٣٤٢
٤٤ڕابەر ٣٥٣
٤٥میرزای شیرازی ٣٦١
٤٦نامەکە ٣٧٤
٤٧قلیان ٣٨٤

٤٨دانیشتنی سەرچۆکان ٣٩٠
٤٩گەشتەکە ٤٠٤
٥٠ڕوناکی ٤١٤
٥١گەشتنامە ٤٢٨
٥٢دەستور ٤٤٤
٥٣گەڕانەوە لە گەشت ٤٥٥
٥٤کێبڵەسکاڵا ٤٧٢
٥٥لە بازاڕ ٤٨١
٥٦ئایەتوڵلاکان ٤٩٢
٥٧باڵوێزخانەکە ٥٠٧
٥٨(دوا)ئاگادارکردنەوە ٥١٧
٥٩لەسەر تەختەی شەترەنج ٥٢٦
٦٠مەجلیس ٥٣٨
٦١کارەبا ٥٤٣
٦٢قانون ٥٥١
٦٣شا وێنەی خۆی دەگرێ ٥٦١
٦٤تاج سوڵتان ٥٦٥

پێشباری وەرگێڕ

کاتێک دەگوترێ هەر کتێبێک وەک نووســـین چیرۆکێکی خۆی هەیە، هەڵبەتە بۆ وەرگێڕانیش دروســـتە. دوابەدوای ڕۆمـانی (خـانووەکەی مزگەوتێ)، ڕۆمـانەکەی (خەتی بزمـاری)یم وەرگێڕا و بڵاوکرایەوە، لە فێیســبووک وەک ڕیکلام شــتێکم لەبارەی بڵاوکردەوە، لە کۆمێنتدا و لە لایەن خاتوو (گەشـــە جاف)ی خوێنەرەوە کۆمێنتێکم بۆ هات و پرســـی؛ ئاخۆ بۆچی بیر لە وەرگێڕانی (پاشـــا)ش ناکەمەوە. ئەوەی ڕاســـتی بێ ئەوکـات ڕۆمـانەکەم نەبینیبوو، دیـاربوو ئەو خوێنەرە بە هۆڵەنـدی خوێندبوویەوە و پێی ســـەرســـام بووبوو. پاشـــان بۆ بەدواداچوونی ڕۆمانەکانی دیکەی قادر عەبدوڵڵا، (پاشا)شم پەیداکرد و خوێندەوە، هەر ئەو کات کەڵکەڵەی وەرگێرانم کەوتەســـەر، بەڵام کارەکانی دیکەی قادر عەبـدوڵڵا و وەرگێڕانەکـانی دیکەی مێژوویی، بەگوێرەی دەرفەتی چاپکردن وەها هات تا ڕۆژی بەم ڕۆژە گەیشت.

ئەگەر کاتی خۆی لە هۆڵەندا بە ناوی قادر عەبدوڵڵا ئاشنابووبم، وەک لە شوێنێکی دیکە باسمکردووە، کەچی وەرگێڕانی پێنج لە ڕۆمانەکانی وەها کەوتەوە لە وڵات بووبم، لی ئەمجارەیان دوای ئەوەی بۆ دووەم جار ڕووم کردەوە هۆڵەندا، ئینجا پەڕژامە ســـەر وەرگێڕانی ئەم ڕۆمـانە نازدارە، هەڵبەتە ئەمەش دوای پەیوەندی پێوەکردن و پەسەندنامەی کاک قادر و نووسینی کورتە پێشەکییەکەی تایبەت بە وەرگێرانە کوردییەکە.

لێرەدا پێویست ناکا باس لە قادر عەبدوڵلا بکەم، چونکە لە وەرگێڕانەکانی دیکەدا باسکراوە، بەنیازیش نیم باس لە ناوەڕۆکی ئەم ڕۆمانە نایابەی بکەم، چونکە ڕاستەوخۆ لەبەردەستی خوێنەر دایە، لی گەلۆ لەبەرئەوەی ڕۆمانەکە میژووییە و باس لە ناسرەدینی شای قاجار (١٨٣١-١٨٩٦) دەکا، کە ٤٨ ساڵ حوکمڕان بووە، و لەو ماوە میژووییەدا ڕووداوی گرنگ ڕوویانداوە و ڕاستەوخۆش بەرۆکی مێژووی ئیمەشی گرتۆتەوە. بەتایبەتیش ڕاپەڕینی شێخ عوبەیدوڵلای نەهری لە سەردەمی حوکمڕانی ئەودا بووە، بۆیە بە ڕەوام زانی چەند دێڕیک وەک ڕوانین و ڕوونکردنەوەی وەرگێر تۆماربکەم.

نووسەر لە کورتە پێشەکیی خۆی بۆ ڕۆمانەکە ئەوە دەڵی کە ناوی کەسەکان و ڕووداوەکان ڕاستیین، بەڵام ئەوەندە هەیە، پێویستە بە ڕێسای ویژە و لەنێویشیاندا بە ڕێسای ڕۆمان بخوێندرێنەوە. بۆیە کاتێ ئەم ڕۆمانە دەخوێنیتەوە، وەک ئەوە وایە چەندین کتێب لەسەر ژیانی پاشای ناوبراو و حوکمڕانی و مێژوویی ئێران و گەمە و ململانێی سیاسیی بریتانی و ڕوسیا لەسەر ئێران و ناوچەکەدا بخوێنیتەوە.

ناسرشا زڕبرایەکی دایک کوردی دەبێ بە ناوی عەباس میرزا مولکئارا، ئەم عەباسە لە جەجیجە خانمی چەهریقی بووە. باوکی ئەم خانمە لە مریدەکانی شێخی نەهری بووە. ئیدی هەم بنەچەکەی دایکی و هەم مەزهەبی سوننە وای کرد عەباس میرزا لە جێگرتنەوەی باوکی بۆ تەختی باوکی نەوەک هەر هەڵبواردرێ، بەڵکو مەترسی کوشتنیشی بکەویتە سەر، ئاخر مەهدعولیای دایکی ناسر، کە لە هۆزی قاجارەکان بوو توانی تەختە و تاجەکە بۆ کوڕەکەی مسۆگەر بکا و هەموو ئەوانی دیکەش کەوتنە بەر نەفرەتی ئەم ژنە. بۆیە زیاتر لە ٢٥ ساڵ عەباس

میرزا لەتاراوگە ژیاوە، کە گەڕاوەتەوەش هەر متمانەی بەخۆی نەبووە. وەک مامۆســتا حەمەی حەمە باقیش بۆی ڕوونکردنمەوە، گوایە عەباس میرزا هەر لەبەر ترسی ناسری زڕبرای پەیوەندییەکەی خۆیشتی لەگەڵ شــێخی نەهری و تەنانەت نامەکەشــی بۆ ئاشــکرا کردووە ، بەمە چارەنووسی پەیوەندییەکە بە مەرەدی جارەنووسی ڕاپەڕینەکەی شێخی نەهری چووە.

شــتێکی بایەخداری دیکەش، یەکێک لە کەســایەتییە گرنگەکانی نێو ڕۆمانەکە، کە عەقڵی پشــت ڕاچەنین و شــۆڕش بووە لە دژی حوکمڕانی پاشـــا، (جەمال خان) بووە. دواتر ڕیاز کاکە مەحمود، کە بە وردی بە وەرگێڕانەکەمدا چووەتەوە، گوتی کێ نـاڵی ئەوە ســـەید جەمـالەدین ئەفغانیی کەســایەتییە ئیســلامییە شــۆڕشــگێڕە ناودارەکەی ســەدەی نۆزدەهەم نییە، لە خوێندنەوەی ڕووداوەکان و هاوزەمانبوونیشـیان هەر وای لێدەخوێندرایەوە، کاتێکیش لە نووسەرم پرسی، ئەویش هەمان شتی سـەلماند، کە جەمال خان، جەمالەدینی ئەفغانییە. شـتێکی بەرچاویشـە کە جەمالەدین ئەفغانی (١٨٣٨-١٨٩٧) لە ئەسـەدئابادی ئێران لەدایک بووە، کەچی نازناوی ئەفغانی بەســـەردا براوە، چ ڕۆڵێکی هزریی لە ڕاچەنینی بیری چاکسازیی ئیسلامی لە سەدەی نۆزدەهەمدا بینیوە.

هەر لەســەر پێشـنیازی کاکە ریازیش ئەو چوارینەی مەحویمان لەسـەر بەرگی پشـــتەوەی کتێبەکە دانا، کە چۆن وردەکارانە ماوەی حوکمڕانی شاناسری دیاریکردەوە و کە مایەی پەند و عیبرەتە، کاتێک چوارینەکەم بۆ نووسەر کردە هۆڵەندی زۆری پێخۆش بوو.

ڕۆمانی مێژوویی بۆ پەردە هەڵدانەوە لەســەر کەســایەتییەکان شــتێکی تازە نییە، وێڕای ڕووداوە ســـــەیروســـــەمەرە وروژێنەرەکانی نێو ئەم ڕۆمانە و بێگرێوگۆڵی لە بەیەکەوە لکاندنی بەندەکان، بە شـــێوازێکی ئاسان و ڕەوانیش و ڕووداوەکان دەگێڕێتەوە، نەوەک هەر بۆ خوێنەری ئاســایی بەڵکو دەکرێ چیرۆکنووس و ڕۆماننووســەکانمان ســوود لە شێواز و تەکنیکی گێڕانەوەکە وەربگرن.

ماوەتەوە سەر ئەوە وەک هەر بەرهەمێکی چاپکراو، دوای ڕەشنووسی وەرگێڕان، بۆ پێداچوونەوە و هەڵەگریی و ڕاســتکردنەوەی هەندێ دەســتەواژە و ڕســتە و وەرگێڕانی هەندێ دێڕە شــیعر، هەر دەبووا پەنا بۆ پۆلێک لە هاوڕێی خەمخۆر ببەم. هەر وەرگێڕانێکم چاپ بووبێ بە شانازییەوە بەو قۆناغەدا تێپەڕیەوە و دەستبارییان گرتووم.

بۆ ئەمجارەشیان کاک بارام سوبحی بە ســەر ڕەشــنووســی یەکەممدا چوویەوە، لە هەڵەی تایپی زەق ئاگاداری کردوومەتەوە، پاشان خاتوونە شــــاعیری جواننووس مەدیحە عەبدولقادر چەلەبی ئەرکی کێشـــا و لەڕووی هەڵەگریی و ڕێزمانەوە پێیداچووەیەوە کۆمەڵێ تێبینی گرنگیشی بۆ نووســـیم. ئینجا کاک ڕیاز کاکە مەحمەد زیاتر لە هەفتەیەکی بۆ تەرخان کرد و کەوکوژییانە بۆی لەبەر هەڵەی تایپ و ڕێنووســەکانیەوە دانیشت و لە خەمی ڕەخساند و تێبینی ئەوەشی دامێ، کە چەندین وشە لە پەراوێز ڕوونبکەمەوە. هاوڕێ ڕێباز مستەفاش وێڕای ئەوەی چەندین دێڕە شیعری نێو ئەم ڕۆمانە کە بۆ بنەچەکە فارسییەکەی گەڕاندنەوە و وەریگێڕان، دوا جاریش بە بەشـــێکی زۆری وەرگێڕانەکەمدا چووەوە تا وەهای لێهات ڕووی ئەوەی بێ بخرێتە بەردەم خوێنەری تاســـەمەند و خۆشەویست.

هەڵبەتە سوپاس و پێزانینیشم بۆ هاوژینی خۆسەویستم (کنێر جەمیل) کە لە ڕەخساندنی دەرفەتی کات بۆ وەرگێرانەکانمدا هەمیشە پاڵپشتێکی سەرەکییمە.

بەو هیوایەی ئەم وەرگێرانەشیان بچیتە پاڵ ئەوانی دیکە و بە سەرنجەوە بخوێندرێتەوە.

ش.ح.خ
ئەیلوولی ٢٠٢٢، لاهای/ هۆڵەندا

پێشەکیی نووسەر بۆ چاپی کوردی

خوێنەری ئازیز!
کتێبەکانی من وەرگێڕدراونەتە سەر زۆر زمانی بێگانە، هەر هەموشیان جوانن، من بە ژیان سوپاسگوزاریانم، بەڵام ئەوە بۆ من شتێکی زۆر خۆش بوو کە بیستم چیرۆکەکانم وەرگێڕدراونەتە سەر زمانە جوانەکەی ئێوە.
هەستێکم لا دروست بووە وەک ئەوەی گەڕابمەوە ماڵەکەی خۆم.
لەکاتێکدا بەنێو مەزرا و گرد و بەرزاییە هەرە جوانەکانی کوردستاندا دەڕۆیشتم، گوند بە گوند و شار بەشار دەگەڕام، یەکەمین کتێبم بە فارسی نووسی.
سڵاوم بۆ خوێنەرانی کوردم.
ئەم کتێبە، واتە ڕۆمانی (پاشا)، دیسان هەوڵێکە بۆ گەڕانەوەم بۆ ماڵ و نیشتمان.
ئەوەی تۆ دەیخوێنیتەوە، کتێبێکی مێژوویی نییە، بەڵکو کتێبێکی ویژەییە. فیکشنێک، پێویستم پێی هەبوو تا بە دروستی شەقڵێک بە مێژوو ببەخشم.
هەرچی لەو کتێبەدا هەیە لەسەر بنەمای ڕاستیی مێژوویی ڕۆنراوە، بەڵام گێڕانەوەکە بە گوێرەی ڕێسای وێژە و ئەدەبیاتە، یان هەروەک لە کتێبە بەناوبانگە هۆڵەندییەکەی مولتاتولی بەناوی "ماکس هاڤەلار" نووسراوە "هەمووی درۆیە!"
ئەم کتێبە، ئەم چیرۆکە بۆ من بایەخێکی زۆری هەیە. ئاخر یەکێ لە کەسایەتییەکانی ئەم کتێبە بە شێوەیەکی دیار لەسەر بنەمای میرزا

ئەبولقاســـــم قائیمولمەقامی فەراهانییەوە بنیاتنراوە، ئەویش باپیرەگەرەم بووە، لە نێو قاجارەکانی ئێراندا سەروەزیر و لایەنگری ئەدەبیات بووە. گێڕانەوەی چیرۆکەکەی ئەو کارێکی ماڵباتییانە بوو، بۆ من شـــــێوازێکی بەمیراتمانەوەی پیروکالی کۆنینەمان بوو.

من ئەم پێشـــەکییە تایبەتییە بۆ وەرگێرانە کوردییەکە دەنووســـم، چونکە یەکەمین کتێبیشـــــم هەر لەبارەی ئەوانەوە بوو تا دەنگیان ببیســـــترێ. کوردســتان بە کلتوری دەوڵەمەند و چیرۆکەکانی، بۆ من خۆشـەویستە. حەقە ئێوەش ئەوە بزانن، بەشـــێک لە ناســـــنامەی منداڵەکانم کوردییە. ئەمەش وا دەکا وەرگێڕانە کوردییەکە بۆ من تایبەتمەند بێ، بۆ ئەوەی ئەم کتێبە پێشکەشی ئێوە بکەم و پێتان بناسێنم.

سڵاوم بۆ خوێنەری کورد.

قادر عەبدوڵڵا.

هۆڵەندا، ٢٩ی تەمموزی ٢٠٢٢

کەسە گرنگەکانی نێو ئەم ڕۆمانە:

شا

مەهدولیا : (مەهد عولیا)ی دایکی شا

تاج سوڵتان: کیژی شا

میرزا کەبیر: گەورە وەزیر، سەروەزیر

شێخ ئاغاسی: وەزیری دنەدەری شا

جەمال خان: سەرکردەی گرووپی بەرگری

میرزا ڕەزا: دەستەڕاستی جەمال خان

بەرایی

هەمیشـــــە لەو هەزاران ســــاڵەی رابردوودا لە چایەخانەکانی ئێراندا حەکایەت لەبارەی پاشـــا کۆنەکان گێڕدراونەتەوە. حەکایەتخوانانیش لەگەڵ ڕۆژگار ڕۆیشـــتوون و خۆیان گونجاندووە و ڕکێفی خەیاڵ و ئەندێشـەی خۆیان شلکردووە تا ئەو مێژووە بە شـێوەیەکی ڕەنگین و بە تام بگێڕنەوە. ئەوان ڕووداو و پێشـــهاتەکانیان ئاڵوگۆڕپێکردووە، لێرە و لەوێش لێیان زیاد و کەم کردووە.
وەســـتـایەتی و کـارامەییـان لە گێڕانەوەی حەکـایەتخوانە مەزنەکـانی ســـەدەکانی ناوەڕاســـتی ئێرانییەکان دەنواند. کاتێکیش چواردەســـەدە لەمەوبەر خۆری دەوڵەتی ئێرانی ئاوابوو، واتای ئەوە بوو لەگەڵ خۆیدا خۆری حەکایەتە گەورەکانیش ئاوابێ. ئیدی ئێرانییەکان لەو شـانازییەی خۆشیان داماڵران.
لێ گەلۆ، ژیان فیردەوســـی شـــاعیری هێنایە پێشـــەوە. ئەویش کتێبێکی قەبەی نووســـی: شـــانامە، کە واتای حەکایەتی پاشـــاکان دەگەیەنێ. بۆ ئەوەی ڕوداوە چڕوپڕەکانی ســەردەمی دێرین دابڕێژێتەوە و بەســەریان ڕابگا، ئەوەبوو فیردەوســـی پاڵەوانێکی بەناوی ڕۆســـتەم ئافراند. لێیگەڕا ڕۆســـتەم نۆســـەد سـاڵی ڕەبەق بژیێ. ئاخر تا بتوانێ هەرچی ڕۆژگاری لەدەســـتچوو هەبوو، لە هەنـاوی تـاریکیی لەبیرچوونەوە دەربهێنێ و بیپارێزێ.
گێڕەرەوەی ئەم ڕۆمانەش بە شوێنپێی ئەم شاعیرەدا دەڕوا.

١
پاشاکان

لە بەراییەوە مانگا هەبوو، مانگا لە لایەن خواوەندەوە بوو، ئەویش ناوی ئاهورامەزدای هەڵگرتبوو.
مانگاکە هێشتا شیری نەدەدا. ئاهورامەزدا دەستی پیرۆزی بەسەر نێوچاواندا هێنا و لێی فرێسمی[1]: "ئێمە کەسمان بەسەرداری تۆ دانەناوە، ئێمە تۆمان بۆ ئەوان ئافەریدە کردووە، ئەوانەی چاویان لە چوارپەلەکان هەیە و مشووری لەوەڕگاکەشیان دەخۆن."

لەپاش یەک دوو هەزار ساڵێک لە ژیانی مرۆڤدا، کەیومەرس پەیدابوو. شەوێکیان کەیومەرس لەبەردەم ئەشکەوتەکەی وەستا بوو، تەماشای مانگ و ئەستێرانی دەکرد چۆن تیشک و تریفەیان بەسەر مانگا و خەڵک لەو چیمەنە بێکۆتاییەدا دەباراند. بیری کردەوە: خۆ هەر دەبێ شتێک ئەو تەلیسمە مەتەڵاوییە هەڵبێنێ و هەڵبسووڕێنێ.

[1] لەسەرخوێندن بە مەبەستی پیرۆزکردن. پیرۆزکردن.

کاتێکیش لە دوای نیوەڕۆیەکی خۆرەتاودا دیســـــان لەبەردەم دەرکی ئەشکەوتەکەی ڕاوەستا، لەپڕ هەندێ هەوری تاریک پەیدا بوو، ئاسمانی داگرت، لە هەورە ئاوســـەکەشـــدا باران بە بێ لێکردنەوە داباری. لافاو هەڵســـــا، ڕووبارە هاروهاجەکان چیمەنەکانیان وێران کرد، هەموو شتێکیان بە خەڵک و مانگاکانیشەوە لەگەڵ خۆ برد.

کەیومەرس بیریکردەوە: هەر دەبێ کەســـێک هەبێ ڕوبارەکان هەڵسووڕێنێ.

ڕۆژێکی دیکەیان بینی خەڵکەکە لەگەڵ یەک بەشــــەڕ دێن، بە تێڵاو مەترەقان وەرگەڕاونەتە ســـەرۆپۆتاکی یەکدی و یەکدی دەکوژن. بینی ژنان دەترســـن و منداڵانیش دەگریێن، ئینجا لەبەر خۆیەوە گوتی: "هەبێ و نەبێ کەســـێک دەبێ ئەو ژن و پیاو و منداڵانە هەڵبســـووڕێنێ و بپارێزێ."

ســـپێدەیەکیان، تازە خۆر هەڵهاتبوو، ئەوەبوو ئەو لە لایەن ژن و منداڵانەوە تاجێک لە چڵەدار و گوڵی بۆنداری پێبەخشـــرا. ئەویش تاجەکەی لەســـەر نا، قۆڵەکانی بۆ هەوا بەرزکردنەوە و ئەم قســـانەی کردن: "هۆ ئاهورامەزدا! دەی هێزم پێببەخشە تا سەردارێتیی هەموو ئەو شتانە بکەم، کە لەجێی خۆیان ڕەق وەستاون و نابزوون و هەموو ئەو شتانەش کە لەسەر زەویدا دەجووڵێن."

ئینجا ئەو لە چیا هاتەخوار.

کەیومەرس حەوتســـەد ســـاڵ حوکمی کرد. زۆر لە پاشـــایان بە شـــوێنی ئەودا هاتن. یەکێک لەوان ئاســـتیاگی پاشـــای میدییەکان بوو، ئەوەی بەســـەر ئێراندا زاڵ بوو. ئاســـتیاگ خەونێکی بینی؛ لە زگی کچەکەی، لە زگی ماندانادا دارمێوێک شـین بوو، سـێبەرەکەی بەسـەر هەموو دونیادا پەخش بووبوو. بۆ بەیانییەکەی ئەو لە خەونلێکدەرەوەکانی خۆی پرسی، داوای لێکدانەوەی خەونەکەی لێکردن. ئەوانیش گوتیان؛ کچەکەی ئەو کە

ژنی یەکێک لە شـــازادە بندەســـتەکانی فارس بوو، ڕۆڵەیەکی دەبێ تەختوتاجی پاشا دەڕووخێنێ.
ئینجا ئاســـتیاگ فەرمانی دا دەســـتبەجێ هەر کاتێ منداڵەکەی بوو، بیکوژن، بەڵام منداڵەکە، کە ناوی (کورش)یان لێنابوو لە لایەن شوانێکەوە شـاردرایەوە. پاشـان، کاتێ کورش باڵق (بالغ) و هەراش بوو، ئاسـتیاگی کوشت و خۆیشی بووە پاشای نوێ.

کورش لە ســەردەمی خۆیدا دەســتی بەســەر هەموو جیهاندا گرت. لە دوای خۆی تابلۆ قوڕینەکەی بەم نووســینە بزمارییە بەجێهێشــت: "من کورشـم، پاشـای جیهان، پاشـای مەزن، پاشـای زاڵ، پاشـای بابل، پاشـای سۆمەر و ئەکەد، پاشای چوار کەناری دنیایێ (پاشای چوار با).
هەموو پاشــایان، ئەوەی لەســەر تەخت دانیشــتوون، هەر لەوســەری ســەرەوەی زێـوە تـا ئەوپەڕی خـوارووی زێ، ئەوانەی لەنـاوچە دوورەدەســتەکان دەژین، پاشــایانی ڕۆژئاواش، ئەوانەی لەبن چادردا دەژین، هەموویان خەراج و بەراتیان بۆ من هێناوە. لە بابلیشــدا پێیان ماچ کردم."

کەمبوجیەی کوڕی کورش، شــوێنپێی بـاوکی هەڵگرتەوە. لەدوای کەمبوجیەش هێشتا سێ پاشای دیکە هاتن تا ئەوکاتەی داریوشی سێیەم هاتە سـەر تەختی دەسـەڵات. ئەویش قەڵەمڕەوی خۆی ڕۆنا، کە هەرگیز ڕۆژی لێ ئاوانەدەبوو، تەونێکی ڕێگاوبانی نوێی لێدا تا هەر چوار لای قەڵەمڕەوییەکەی بەیەک ببەسـتێتەوە. ئەو بڕیاریدا پەلاماری گریک بدا و دەسـتی بەسـەردا بگرێ. بە لەشـکرێک لە هیندی، ئەسـیوپی، موشـایری، تراقی، کیسی و ئاشووری لە بەندەری ئەسینادا دابەزی.

گریک لە ترسی پەیدابوونی ئەو پاشا یەزدانییەدا هێدمە گرتی. گریکەکان زانییان ئەوان هەرگیز ئەو شـــەڕە نابەنەوە، بەڵام خواوەندەکان لایەنی ئەوانیان گرت. ئیدی بە شـــێوەیەکی چاوەڕواننەکراو، ئەوان ســـوپا بەهێزەکەی ئێرانییەکانیان تێکشکاند و پاشاکەشیان هەڵات.

داریوشـــی ســـێیەم بەو هەڵاتنەی خواوەندەکانی خۆرهەڵاتی شـــەرمەزار کرد. ئەوان پێیان باشـــتر بوو پاشـــا لەویَ لە مەیدانی جەنگدا بکوژریَ، بەدیلی بگیریَ یان ئەندامەکانی جەســـتەی پارچەپارچە بکرابان. هەموو شـــتێکی لێبەســـەر هاتبا تەنیا هەڵنەهاتبا. پەندێک کە زۆر باش لەگەڵ کردەوەکەی ئەودا دەهاتەوە، وەها دەگوترا: شێرێکی کوژراو هێشتا هەر شـــێرە، شـــێرێکی زامدار هێشـــتا هەر شـــێرە، شـــێرێکی دیلکراو و لەقەفەســـنراو، هێشـــتا هەرشـــێرە، بەڵام شـــێرێکی هەڵاتوو لەچاوی دوژمنەکەی شێر نییە.

ئیدی لەوکاتەی خواوەندەکان پشـــتیان لە پاشـــا ئێرانییەکان کرد، دەوڵەتەکەیان بەرەو ڕووخان و دارمان ڕۆیشت.

پاشـان ئەسکەندەری گەورە دەوڵەتی ئێرانی قامچیکوت کرد. سـەرتاپای کۆشـــک و باڵەخانەکانی ســـووتاندن، ســـەرتاپای گەنجینە گرانبەها لەبننەهاتووەکەی تالانکرد و تا بەرەو هیندســـتان بڕوات و ئەویش بخاتە ژێر ڕکێفی خۆیەوە.

یەک دوو ســـەدە دوای ئەوە مـــحەمەدیـــیەکـــان بە قـورئـــانە تازەنووســـراوەکەیان پەیدابوون و بەســـەر دەوڵەتە لاوازەکەی ئێرانیان دادا و گرتیان. ئەوان توانییان لەماوەی تەنیا ســـیَ هەفتەدا دەســـەڵات بگرنەدەسـت. یەزدەگوردی پاشـای لادراو بەخۆی و ئەسـپەکەی هەر بە گورگەلۆقە بەرەو ســـنووری ڕۆژهەڵات، بەرەو هەرات تێیتەقاند. بەڵکو

لەوێ جارێکی دیکە لەشکر ڕێکبخاتەوە و بتوانێ عەرەب لە وڵات بەدەر بنێ. کەچی لە قووڵایی شەودا، ئەو شەکەت و ماندوو، بۆ حەسانەوە لای دایە لای ئاشێک. ئەوەبوو ئاشەوانەکەش لە شیرین خەودا هەڵیکوتایەسەر و ملی بادا و تاج و هەرچی زێڕوزیوی پاشایەتی هەبوو لەبەری داماڵی. بەم شێوەیە ئاشەوانێک کۆتایی بە پاشای قەڵەمڕەویی ئێرانی هێنا.

دوای ئەوان جەنگیزخانیش لە ڕۆژهەڵاتەوە بەرەو ڕۆژئاوا کشا، ئەویش بەسەر ئێرانی دادا و خاپووری کرد، هیچی وەها لە شکۆ و نەمریی جاران نەمایەوە. تەنیا لە سەردەمی سەفەوییەکان بوو وڵات هەڵسایەوە سەرپێی خۆی. ئەویش هەر بۆ ماوەیەکی کورت شکۆی بۆ گەڕایەوە. دیسان وڵاتەکە هەرەسی هێنایەوە. هۆز و تیرەکان بۆ بەدەستهێنانی دەسەڵات لەیەک بەربوون.

لە سەرەتای سەدەی نۆزدەهەمدا پیاوێک ویستی جڵەوی دەسەڵاتی هۆزەکان بخاتە دەست خۆی.
ئەم چیرۆکە لەبارەی پاشای ئەم هۆزەیە: شازادە ناسر.

٢

شازادە ناسر

هەبوو نەبوو شـــازادەیەک هەبوو، پاشـــان دوای ئەوەی بووە پاشـــا، سەردانی پاریسی کرد.
لەکاتی کۆبوونەوەی لەگەڵ بەڵێندەرە فرەنسـییەکاندا، چاوی بە ئەندازیار گوســـتاف ئیڤل Gustave Eiffel کەوت، بەڵام ئەوان نەگەیشـــتنە ئەو بیرۆکەیەی ســـەر لە بورجە ئاســـنینە بەرزەکە بدەن. ئاخر هێشـــتا نە هەڵســـوڕێنەرانی شـــار و نە پاریســـنشـــینەکان بە ئاســـنە هەراســـانەکە کەیفخۆش نەبووبوون.

شـــازادەکە بە فەرمی ناوی ناســـر محەمەد فەتحەعەلی موزەفەر بوو. ئەمانەش پێشـــناوی باوک و باپیرە و باپیرە گەورە و هەرە گەورەکەی بوون.
دایکیشی مەهدولیا[٢]، ژنێکی دەستڕۆیشتوو بوو.

---

[٢] ناوە فارسییەکە دەق (مهد علیا /مەهد عولیا)یە، بەڵام نووسەر لە هۆڵەندییەکە لێکیداوە و بە مەهدولیا نووســـیویەتی، منیش بۆ ئەوەی ئاســـانتر بخوێنرێتەوە

شـــازادەکە ٣٤٧ برای هەبوون، ئاخر باوکی لە ژیانە درێژەکەی خۆیدا ١٢٠٠ ژنی هەێنابوو، بۆ ڕاسـتی و درۆ، بۆ ئەوەی دەقاودەق بین، ١٢٣٥ ژن بوون.

لە سـەردەمی باپیرەی ئەو شـازادەیەدا بوو تاران کرایە پایتەختی وڵات. پێشتر تاران گوندێکی گەورەی دامێنی کێوی ئەلبورز بوو. بە خێراییەکی یەکجار زۆر گەورە بوو، پەرەی ســەند و ئاوەدان، تا وای لێهات خەڵک بە کۆشکە نایابەکانی سەرسام بن. بازاڕەکەشی دڵی بەگوڕ و خورپەی شارەکە بوو.

لای ســەرووی شــارەکە، شــازادەکان لە خانووی گەورۆنە گەورۆنەی ناوازەدا دەژیان، لە ناوجەرگەی شارەکەشدا دەوڵەمەند و خواپێداوەکان خانوو و تەلاری قەبە قەبەیان بۆ ماڵبات و خانەوادەی گەورە گەورەی خۆیان دروســت کرد. باقی دانیشــتوانی شــارەکە یان بۆ بازرگانەکانی شارەکە کاریان دەکرد، یاخود دوکانی بچووک و وردەفرۆشیان هەبوو، کە دەستڕەنگینییان تێدا باڵکێش بوو. گوندنشینان بە کۆڕەو دێهاتەکانیان جێدەهێڵا، بەڵکو لە شــاردا بەختی خۆیان بۆ ژیانێکی باشــتر تاقی بکەنەوە.

ئەوکات لای ســەرووی وڵاتەکە ســنووری لەســەر ڕوســیا و لە ڕۆژهەڵاتیشەوە لەگەڵ هیندستان و لە باشووریشەوە کەنداوی فارسی، کە بریتانییەکان بەخۆیان و کەشــتییە گەورەکانیان بۆ هیندســتان لە جرتوفرتدابوون.

وڵاتەکە لەنێوان دوو زلهێزدا گیرۆدە بووبوو. ئێســتاش پاشــا کۆنەکە مردووە و نۆرەی پاشــای نوێیە تا بچێتە ســەر تەختی پاشــایەتی،

هەر بە مەهدولیام نووســیوەتەوە، دیارە ئەو ناوە لەم ڕۆمانەدا زۆر دووبارە دەبێتەوە. وەرگێڕ.

ڕوسـیاش هەروەک ئینگلیسـتان لە بێنەوبەردەی ئەوەدا بوون بەشـێکی دەسەڵاتەکە بەرەو لای خۆیان ڕابکێشن.

هەرچەندە پاشـــای کۆچکردوو ٣٧٥ کوڕی هەبوو، لێ هەر بەتەنیا هەشـــتیان گرنگ بوون. ئەوانیش ئەو کوڕانەی بوون کە دایکیان ســـەر بەهەمان هۆزی پاشـــا مردووەکە بوون. بەگوێرەی نەریتیش، باوکی شایەکە کوڕەکانی وەک والی، وەک حوکمداری بەشە گرنگەکانی وڵاتەکە دادەنا. شازادەی جێگرەوەش هەمیشە دەکرایە والی تەورێز.
شـازادە ناسـریش شـازادەی جێگرەوە بوو. مەهدولیای دایکی دۆتمامی پاشا کۆچکردوو، هەروەها ژنە هەرە خۆشەویستەکەشی بوو. ئەو لەنێو دەرباری بنەماڵەی پاشـادا پێگەیەکی ناوازە و تایبەتمەندی خۆی هەبوو. لە خوێنەوە لە هەموو خزمەکانی دیکە لە پاشاوە نزیکتر بوو.
بە گوێرەی دابونەریت شـــازادەی جێگرەوە لە تەورێز دادەنیشـــت. ئەو شـارەی وەها هەڵکەوتبوو لە سـنووری ڕوسـیا نزیک بێ، کە دووەمین شاری گرنگی وڵاتەکە بوو.
پاشـــا کۆنەکە لەســـەر پێخەفی مەرگدا، توانی تەداروکی ئەوە ڕێک بخا، هەم ڕوسیا و هەم ئینگلستان شازادەی جێنشین بە شوێنگرەوەی خۆی بزانن و پشـــتی بگرن. شـــازادە ناســـریش هەراش و باڵق بوو، بایی ئەوەندەش ئەزمونی لە ژیان هەبوو تا وەک پاشا بچێتە سەر تەخت، لێ دەسەڵاتی ڕاستەقینە لەبن دەستی میرزا کەبیر، گەورە وەزیرەکەیدا بوو.

دوای مردنی پاشـاکە، ئەوە بوو ڕوسـەکان شـازادەی جێگرەوەیان بە سەدان ئەسپ و گالیسکە و کەژاوەوە لە تەورێزەوە بۆ تاران برد، ئاخر لەوێ ڕێوڕەســـمی تاجلەســـەرنان بەڕێوەدەچوو. ئەمەش ختووکەی

بریتانییەکانی دا و هەراســـانی کردن. ئاخر ئەوانیش دەیانویســـت لە ڕێوڕەسمی گواستنەوەی دەسەڵاتی پاشایەتیدا بەشدار بن.
میرزا کەبیری وەزیر زانی چۆن بە ئیشـــەکە ڕابگا و چارەی بکا، وایکرد تیپێکی ســـەربازیی بریتانی لە قەزوینەوە تا تاران یاوەری شـازادە بکەن. باڵوێزی بریتانیاش ئەم چارەســەرەی پێ پەســەند بوو. ئەوەش ڕاگەیەنرا کە ئینگلسـتان وەک هێمایەکی بەشـداربوون، تییێچوونی بۆنەکە لە ئەستۆ دەگرێ. لە کـاتی بۆنە ڕازاوە و پڕ لە وردەکـارییەکەدا، لە کۆشـــکی گوڵستاندا شازادە تاجی پاشایەتیی باوکی لەسەری خۆی نا، چووە سەر تەختی پاشـــایەتی و بە فەرمی بووە شـــا ناســـر. نوێنەرانی ڕوس و بریتـانیاش لە تـاران پیرۆزبـاییـان لێکرد و بە خۆیـان دیـاریی تـایبەتی مۆسکۆ و لەندەنیان پێشکەش کرد.
لە تاران بۆ ماوەی چل ڕۆژ ئاهەنگ گێڕدرا. بازاڕ ڕازایەوە، بۆ چل ڕۆژ و چل شەو هەر گۆرانی و موزیک، هەر شایولۆغان بوو. لە ناوجەرگەی شـــاریشـــدا چەندین چادر هەڵدران، خوان پڕ و ڕازاوە، خەڵک دەســـتە دەستە دەهاتن و نانیان دەخوارد.

لەکاتێکدا شـــا ئاهەنگی دەگێڕا، میرزا کەبیر وڵاتی هەڵدەســـووڕاند. هەر ڕێک لە ڕۆژی چل و یەکەمینی دوای تاجلەســـەرنانەکە، وەزیرەکە بەرەو کۆشکی پاشا ڕۆیشت تا لەگەڵیدا کاروبارە گرنگەکانی وڵات تاوتوێ بکا.
دوای کۆتایی ڕۆژێکی درێژی پڕ لە وتوویژ، ئەو پاشـــای لە پرســـێکی پربـایەخ و بە پەلە ئـاگادارکردەوە: "هەرچەنـدە بریتـانی و ڕوس لەگەڵ باوکی کۆچکردووی ئێوەدا گەیشتبوونە ڕێککەوتن تا پشتی تۆ بگرن، لێ ئەوان پشتی برایەکانی تۆش دەگرن تا بەرژەوەندییەکانیان لە هیندستان لەبەرچاو بگرن."
"کامە لە برایەکانم؟"

"هەر حەوتیان. ئەوان ڕاپەڕیون. ئەوان سەربەخۆیی خۆیان ڕادەگەیەنن. سێ لە برایەکانت، کە لە ناوچە سنوورییەکان حوکمڕانن، مزەفەرخان لەسەر سنووری ڕوس، محەمەدخان و جەعفەرخانیش لەسەر سنووری ئەفغانستان و هیندستان، بەشێوەیەکی تایبەتی پەیوەندییان لەگەڵ بریتانییەکاندا هەیە. خەریکە وڵاتەکە لەباریەک هەڵوەشێ."

شا بە پەرۆشەوە گوتی: "ئەو پشتیوانییەیان لەچیەوە هاتووە؟"

"ئەوان لە لایەن ڕوس و بریتانییەکانەوە پارە و چەکیان دراوەتێ."

(شا)ش هاواری کرد: "ئای لەو ناپاکانە."

وەزیر وەبیر پاشای هێنایەوە، وەک سوپاسالاری گشتی هەقە فەرمان بدا تا ڕاستەوخۆ بە مستێکی ئاسنین ئەو ڕاپەڕینە دژوارە سەرکوت بکاتەوە. دوای ئەوەش شا فەرمانەکەی دەرکرد، وەزیر بۆی چەمایەوە، کاغەزەکانی خستنەوە نێو جانتاکەی و لە ژووری چاوپێکەوتنەکە هاتەدەر، ڕووی لەو شوێنە کرد، کە ئەسپەکەی بە زینکراوی بۆ ئامادەکرابوو.

لە کۆتاییدا و دوای ئاهەنگێکی دوورودرێژ، کاتی ئەوە هات پاشا پاڵداتەوە. ئیدی خۆی کێشایە شوێنی حەوانەوەی فەرمی تا لێی بڕازێ[٣]، لەوێش پێخەفی ناوازە و تایبەتی لێبوو، کە جێوبالینگانی پاشاکانی پێشووی هۆزەکەی بوون، شەویان لەوێ بەسەردەبرد.

---

[٣] ڕازان: خەوتن

٣

حەرەمسەرا

شا میراتێکی بارقورسی لە باوکییەوە بۆ مابووەوە.

بارودۆخی وڵات خراپ بوو، گەنجینەکەی بەتاڵ بوو، سوپا لە ڕەوشێکی هەژارانەدا بوو، بەشی هەرە زۆری خەڵکەکەشی نەخوێندەوار و لە هەژاری و نەداری و حاڵەتێکی دواڕۆژ ناڕووندا دەژیان. هەمیشە شەڕوشۆڕ لەسەر سنووری هیندستان مایەی هەڕەشە و گوڕەشە بوو، ئەوێش لەبن جڵەوی بریتانییەکاندا بوو.

ئەمانە ئەو پرس و بابەتانە بوون دەبووایە پاشا لە ماوەی پاشایەتیی خۆیدا تاوتوێیان بکا و بیانخاتە بن چاوی مشوورخواردنی خۆیەوە، بەڵام خۆ ئەو نەیدەزانی چۆن چۆنی بەسەریان ڕابگا و یەکلایان بکاتەوە، بۆیە هەمووی بۆ وەزیرەکەی خۆی لێگەڕابوو. بەڵێ میرزا کەبیریش نەخشەی بۆ هەموو ئەو شتانە هەبوو، نەخشەیەکی گەورە کە بۆ جێبەجێکردنی پێویستی بە مۆری قایلنامەی شاوە هەبوو. تا ئەو کاتەش بە پرسە تایبەتییەکانی خۆیەوە سەرگەرم بوو، ئیدی وەزیر دەستی کراوە بوو تا ئامادەکاریی پێویست بۆ بیرۆکەکانی خۆی لەبارەی بەدیهێنانی چاکسازی و بەرەو پێشخستنی وڵاتەوە بکا.

یەکەمین خەمی پاشـــا ئەوە بوو جێوڕێ بۆ ژنەکـانی بـدۆزێتەوە و هەریەکەیان بخاتە ســـەر ماڵ و حاڵی خۆی. ئاخر باوکی ئەو زیاتر لە ١٢٠٠ ژنی لە حەرەمخانەی خۆیدا هەبوو، بەڵام شـــا هەر بەتەنیا ٢٣٠ دانە ژنی هەبوو. ئەوانیش دوو هەفتە دەبێ لە تەورێزی نزیک سـنووری ڕوسیا خەریکن بارگە و بنەیان دەپێچنەوە و بەرەو تاران دێن.

شـا پێشـوازی لە گەورەی حەرەم، خواجەباشـی کرد. باوکی ئەو کابرایە نۆکەرێکی دڵسـۆزی پاشـا کۆچکردووەکە بوو، ئەویش کوڕەکەی هەر لە منداڵیەوە خەســـاند، بۆ ئەوەی دواتر وەک خەســـێنراوێکی ناو ژنانی حەرەم خزمەت بکـا. کـاتێکیش ئەو منـداڵە خەســـێنراوە هەراش بوو، گەیشتە تەمەنی باڵق بوون، پاشـای کۆچکردوو ناردییە تەورێزێ بۆ لای حەرەمی شـــازادەی جێگرەوە. دڵســـۆزیی کابرای بابنۆکەریش وای کرد دواتر نازناوی خواجەی پێبدرێ، ئەو نازناوەش پاداشـــتێکی بەرچاوی پاشا بوو بۆ خەسێنراوێک.

خواجەباشـی ڕاستەوخۆ فەرمانی لە پاشـا وەردەگرت، لەدوای پاشـا ئەو لەنێو حەرەمدا هەمەکارە بوو، ســـەرەداوی هەموو ئیشـوکار لەدەســـتی ئەودا بوو. ژنەکان پێویسـتیان بە هەرچییەک هەبووایە، لەســـەر ئەو بوو مشــوری بخواردبایە. بەبێ مۆڵەتی ئەو بۆ هیچ ژنێک نەبوو بســـتێک لە حەرەمســـەراکە دووربـــکەوێـــتەوە. خـــواجە چـــاوی لە دەروازەی حەرامســـەرابوو. پاشـاش لە ڕێڕەوێکی حەرەمســـەراوە و بەرەو ژووری نوستنی خۆی دەچوو.

ئەوە بوو شـــــا بـــانگی خواجەی کرد، تـــا هەواڵی نوێی لەبـــارەی بەڕێوجێبوونی ژنەکـــانی پێڕابگەیەنێ. کـــاتێکیش پەردەدارەکەی[٤]

---

[٤] پەردەدار ئەو نۆکەرە یان ئەو بابنۆکەرەی بەردەوام لەبەردەستی شـادا بوو، هەموو کـاروبـارەکـانی جێبەجێـدەکرد، تـاڕادەیەکی زۆریش ڕازگری بوو،

هاتەژوور، پاشـا لەناوەڕاسـتی هۆڵێکی مینابەنددا وەسـتابوو، پیاوێکی کەمدوو بەخۆی و قاپووتێکی ڕەشـی تەسـکەوە هاتەژوور و لە پاشـای پرسی، کە خواجەباشی لە بەردەرکە وەستاوە، ئاخۆ بێتە ژوور. پاشاش سەرێکی بۆ لەقاند.

خواجەش لە دوای خەسـاندنەکە، ڕوخسـارێکی ناشـیرین و ناقۆڵای بێ مووی وەرگرتبوو. بە لێکردنەوەی برۆکانیش هێشـتا وای لێ نەهات بیچمەکەی هەندێک بکەوێتە بەر دڵان. ئەو قاپووتێکی ناپێشـچاوی شـینی تـاریکی لەبەردا بوو، شـاڵێکی سـپیی نەشـوراویشـی بە ملیدا شـۆڕکردبووەوە. خواجە هەموو شـتێکی لەبارەی جەسـتە و نهێنیی ژنەکانی شـا دەزانی. شـاش ناقۆڵایی و بۆگەنی خواجەکەی پێ هیچ نەبوو، ئاخر هەر بەم شـێوەیە ژنەکان لە کابرا دووردەکەوتنەوە. خواجە تێڵایەکی لەبن هەنگڵدا بوو، ئەوەش بۆ ئەوە بوو تا ژنە لاسارەکان بەڕیز بوەسـتێنێ. شـا ڕێگەی دابوو لە حزووری ئەویشـدا، تێڵاکەی هەر بە دەستەوە بێ.

هەمیشـە لەبەر قایشـە ئەسـتوورەکەی پشـتێنیدا، بازنەیەکی پڕ لە کلیلی پێبوو، کلیلەکان ئەوەندە زۆر بوون لەژمار نەدەهاتن. هەر کاتێک خواجە لە حەرەمسـەردا بجووڵابـا و لێیـان نزیـک ببـایەوە، هەمووان لە زرینگانەوەی کلیلەکانەوە دەیانزانی خواجەیە.

خواجە لەگەڵ هاتنەژووردا کڵاوەکەی لەسـەر داگرت، هەر لەبەر دەرکە بە کڕنووشەوە وەستابوو.

شا بانگی کردێ: "دەی خواجە، پێم بڵێ ، ژنەکان لە کوێن؟"

"ئەوان گەیشـتوونەتە نزیک تـاران، وەهـای دەبینم دەوروبەری دوای نیوەڕۆ بگەنە کۆشک."

بەشـێوەیەک لە شـێوەکان ڕۆڵی سـکرتێری ئێسـتا دەبینی، عەرەب (حاجب)یان بۆ بەکارهێناوە، بەڕێکەوت وشەکەم لە درامایەک بیست و وەرگرت. وەرگێڕ.

شا پێی گوتەوە: "ئاوەها، دیارە گەشتێکی دوورودرێژ بووە، بە دڵنیاییەوە ئێستا ئەوان زۆر ماندوون."

"بەڵێ، ئەوان ئێستا حەڤدە ڕۆژە بە ڕێگاوەن. بەخۆیان و منداڵەکانیان لە گەشتێکی قورسەوە هاتوون، بەڵام پاشام خۆشبێ، خۆ ئەوان لە ڕێگا لە نێو چادرەکاندا باش حەساونەتەوە."

ئینجا شا گوتی: "دەی دوای ئەوەی چووینە سەرتەخت، با ئەوانیش ئاهەنگ بگێڕن.

"پایەبەرز، هەموو شتێک ڕێکخراوە. کاتێکیش بەم زووانە گەیشتن ئەوا خۆی ئاهەنگێکی گەورەیە. ئەوان ماندوو نین، دوێنێ شەو لە کاروانسەرایەکی گەورە لە دەرەوەی تاران حەساونەتەوە و گەورەی حەرەمیش ساز و ئامادەیە."

گەشتی ژنان شتێک بوو لەبیرنەدەچووەوە. بە شێوەیەکی ئاسایی، ئەوان بۆیان هەبوو تەنیا یەک کورتە سەفەر بۆ شوێنە پیرۆزەکان بکەن. ئیدی باقی ژیانیان دەبووایە لەنێو چوار دیواری حەرەمسەرادا بەسەربەرن. ئێستاش بە سواری ئەسپەوە بەناو وڵاتدا هاتوون، بەخۆیان و ڕووبەند (نیقاب)ی شین لەبن ئەو چارشێوە ڕەشەی بەریان. منداڵەکانیشیان بە گالیسکەوە و قەرەواشەکانیشیان بەسواری ئێستر لەپشتیان دەڕۆیشتن. پۆلە چەکدارێکی لەشکریش یاوەرییان دەکردن. ئێستا ئەوان لە دەروازەی تاران نزیکبوونەتەوە، یاساوڵەکانیش ڕێگەیان بەخەڵکی دیکە چۆڵکرد تا ئەو کاروانە جیاوازە و ناوازەیە ڕێگەی خۆی ببڕێ. ئەسپسوارێک فووی بە کەڕەناکەیدا کرد وا هاواری کرد: "هۆ خەڵکینە ئاگاتان لە ڕەفتارتان بێ، وا حەرەمی شا بەڕێوەن و بەناو شاردا دێن."
تیپێکیش لە موزیکژەنەکان بەخۆیان و زوڕنا و دەهۆڵ و دمبکی گەورۆنە گەورۆنە و ساز و ئامادە بوون. لەمبەر و ئەوبەری ڕێگە بە

مەراق و تاسەوە سەریان هەڵبڕیبوو بە چاوی زەق و مۆلەق و دەمی بەشەوە[٥] سەیریان دەکرد. کوڕوکاڵیش لێیان وەسەر دارودرەختی سەر ڕێگا و وەسەر بانان کەوتن، تا سێرە لە هەموو جووڵەیەک بگرن و هیچی لەدەست نەدەن.

لە پێش کاروانەکە تیپێک سەرباز، پاشان بەدوای ئەواندا ژنە سەرپۆشبەسەرەکانی شا دەرکەوتن. بە ڕیزێکی نەپچڕاوە بەنێو خەڵکی تەماشاکەردا تێپەڕین، کەسیش نەیدەزانی چۆن بجووڵێتەوە. بێدەنگی باڵی بەسەر ڕەوشەکەدا کێشابوو، گوێت لە هیچ نەدەبوو تەنیا دەنگی سمی ئەسپ و خرمە و جیرەی گالیسکە و تایەکانیان نەبێ کە بەسەر ڕێڕەوە بەردینەکەدا دەڕۆیشتن. جار بە جاریش قاقای مێردمنداڵێک دەهات لەوێ لەسەر دارێک هەڵنیشتبوو. هەر بەڕاستی شتێکی سەرنجڕاکێش بوو؛ ژنانی شا هەروەک کۆتەڵی ڕەشداپۆشراو بە خۆیان و ڕووبەندی شینەوە لەسەر پشتی ئەسپەوە بوون، کە بە ڕەنگی ئاڵوواڵاوە ڕازابوونەوە.

لە ڕازاندنەوەی کەژاوەی ئەسپەکاندا مرۆ دەیزانی ئەوە بناسێتەوە، کە کامە ژن لە ئەوانی دیکە گرنگترە. ئاخر ئەسپەکانی پێشەوە لاسەریان لەگەڵ قایشی لغاویان بە تیلماسکە قوماشی ڕەنگین ڕازابووەوە. پەلەکانیشان[٦] بە هەمان شێوە بە پارچە قوماشی جوان جوان نەخشێنرابوو، کلکیشیان وەک کەزی جوان جوان هۆنرابوونەوە. ئەو ژنانەی لەسەر پشتی ئەو جۆرە ئەسپانە بوون، سەر بە هەمان هۆزی پاشا بوون.

دەستەیەکیش لە گەنجە خەساوەکان، نۆکەری حەرەم بوون، ڕیزیان بەستبوو. پیاوەکان هەروەک ژنان دەجووڵانەوە. کاتێک ئەوان گەیشتن

---

[٥] دەمی بەش: دەمی کراوە، ئیدیۆمێکە واتای سەرسامی و حەپەسان دەگەیەنێ.
[٦] پەل: قاچ. بۆ مرۆڤ قاچ/ لاق و بۆ ئاژەڵش پەل بەکاردەهێنرێ.

و تێپەڕین، ئیدی هەمووان دایانە تریقەی پێکەنین و بەدەســت ئاماژەیان بۆ خەساوە ژنانییەکان دەکرد.

ژنەکان بە ئاهەنگەوە گەیشــتنە کۆشــک و بە جۆشــوخرۆشــەوە پێشــیوازییان لێکرا. موزیکژەنە ژنەکان بە خۆشــی و شــادییەوە یاوەری گۆرانیبێژی حەرەمســـەرایـان کرد، بە کەیف و زەوقەوە گۆرانیی بەخێرهاتنیان بۆ دەگوتن.
ئێســتا ئیدی هیچ پیاوێکی غەوارە و لایەدە[٧] لەنێو کۆشــکدا نەبوو، بۆیە ژنەکان دەیانتوانی ســـەرپۆش و ڕووبەند فڕێبدەن. ئەوان لەگەڵ یەک کەوتنە قســە، پێدەکەنین و تۆزوگەردی ســەر جلەکانیان دەتەکاند. ئەوان بە مەراقەوە چاویان لە ماڵوحاڵە نوێکەیان دەکرد.
لەپڕێکیشــەوە، بێ ئەوەی ڕابگەیەنرێ، پاشــا بە خۆی و تاجی پاشــایەتیی ســـەری لە ســـەرووی پەیژەکانەوە لێیان وەدەرکەوت. هەر ژنان ئەویان بینی، لە خەنیوخۆشــییان لە هاواریان دا. پاشــاش دڵخۆش و ڕووخۆش بوو بەوەی هەموو ژنەکان بە ساغی گەیشتبوونە جێ، ئینجا لە پەیژەکان هاتەخوار.
مندالان بەرەو ڕووی پاشــا غاریان دا. ئەویش باوەشــی بۆ کردنەوە. لێ باوەشــی پێدانەکردن، بەڵکو ئاماژەی بە خواجە دا تا لەگەڵ خۆیان ببا و نوقڵ و شیرینییان بداتێ.
ژنەکان دەوری پاشـــایان دا، پیرۆزباییان لێکرد و ســـەرســـامانە لە تاجەکەی ســـەری ڕامان. مرۆ وەهای دەزانی تاج هەر ئەو تاجەیە کە کورش، پاشای پاشایان (شاهەنشا) لەسەری نابوو.
شــا بە دیداری جوانترین ژنانی وڵات شــاد بووەوە. ژنەکان پێکەنین و هەندێ دەردەدڵیان لەبارەی گەشــتە دووورودرێژەکەیان کرد. ئەویش

[٧] لایەدە: غەریبە، بێگانە، نامۆ.

قســـەی خۆشـــی بۆکردن و یاری لەگەڵ کردن دەســـتی لە گوپ و گەردنیانی دا. دوای کەمێک مانەوە، بۆ شوێنی خۆی گەڕایەوە.

دوای ڕۆیشـــتنی ژنە بێمرادەکـان لەگەڵ یەک کەوتنە دەنگەدەنـگ و هاتوهاوار، تا خواجە بانگی کردن: "خانمان."

دەســـتبەجێ کڕ بوون، ئاخر کاتێ ئەو قســـەی دەکرد، لەخۆوە نەبوو، چونکە قسەی ئەو قسەی شا بوو: "خانمینە، ئیوە بەچاوی خۆتان بینیتان پایەبەرز چەند دڵخۆشـــە، شـــوکور هەمووتان بەســـاغ و ســـەلامەتی گەیشـتوون. مایەی دڵخۆشـی ئەوەیە هەموو شـتێک بۆ ئێوە بە جوانی و ڕێکوپێکی ڕێکخراوە. ئەوەی من لە ئێوەش ڕەچـاوی دەکەم، پـابەنـدی ڕێســـاکان بن. لێرە لە تاران، بەتایبەتیش لێرە لەو حەرەمەســـەرایەدا هەموو شـتێک جیاوازە لەوەی تا ئێستا لە تەورێز بینیوتانە. ئەم کۆشـکە گرنگترین و جوانترین کۆشـکی وڵاتە. حەرەمســـەراکەی ئێوەش لەنێویدا ســەرنجڕاکێشـترینی هەموو قەڵەمڕەوییەکەیە. پایەبەرز چیدی شـازادەی جێگرەوە نەماوە، ئەو هەنووکە پاشـــایە پاشـــا. قســـەی منیش لەمەودوا قسـەی پاشـایە. قسـەی پاشـاش قسـەی خوایە. بۆیە داواتان لێدەکەم باش ئاگاداری ڕەفتاری خۆتان بن و بە وردیش گوێ لە قســـەی من بگرن. بەبێ پرس کەس بۆی نییە لە حەرەمسەردا بچێتەدەر، تەنانەت بێ پرسی من مێشـــیش بۆی نییە لێرە وەژوورکەوێ. بۆ باقی شـــتەکانی دیکەش، قســـەی دیکەمان دەبێ. ژوورەکانی ئێوە ڕێکخراوە، ڕاخراوە، حازر و ئامادەیە، پێخەف ئامادەیە و حەمامیش گەرم. کاتی خۆتان وەربگرن و بە ئارەزووی خۆتان پشوو بدەن.

ئەو داوای لە هەموو ژنە بەمنداڵەکان کرد، بچنە لای کوڕ و کچەکانیان بوەســـتن، ئاخر ئەوان یەکەمینن بۆ چونە هۆدەکانیان. لەدوای ئەوانیش ئەو ژنانەی ناردنە ژوورەکانیان، کە منداڵیان نەبوون، بەم جۆرە یەک

لەدوی یەک چوونە هۆدەکانیان لە حەرەمسەراکە، نۆکەر و قەرەواشەکانیش یاوەرییان کردن.

ژنەکان بە حەپەساوییەوە سەیری ماڵوحاڵە تازەکەیان کرد. خۆی تەلارێکی گەورەو قەبەی سپی سێ نهۆمی، زیاتر لە سەد هۆدە و ژوور بوو. ڕێرەوی بێژمار کە هۆڵی گەورە گەورەی تێدابوو، بەدەیان هۆدەیان هاتە پێش. ژووری چالێنان، ناندین، ژووری دەرس، ژووری نەخۆشی، ژووری موزیک، ژووری شیلان، ژووری پاڵدانەوە، ژووری دەلاک، حەمامێکی یەکجار گەورەی وەها بەیەک جار سەد ژن دەیتوانی خۆی تێدا بشوا. لەبەر ئەوەی ژمارەی ژوورەکان لە ژنەکان زۆرتر بوو، بۆیە هەریەکەیان بایی خۆی و بە زیادەوەش جێگە و ڕێگەی بۆ تەرخان کرابوو.
لە پاشخانی تەلارەکەدا باخێکی گەورەی پڕ لە داری بەردار هەبوو، ڕێڕەوی دووروودرێژ، لەمبەر و ئەوبەری گوڵ و گوڵوک بوو، تەختەبەندی بۆ دانیشتن لێ دانرا بوو، لەبەر سێبەری داران دیمەنێکی ڕەنگینی نیشان دەدا. تەلارەکە خۆی بۆ ئەوانەی تازە هاتبوونە ناوی، وەک مارپێچی لێهاتبوو، لە هەفتەی یەکەمدا سەرنشینە تازەکان بە شوێنی خۆیان نەدەکەوتنەوە. لە ناوەڕاستیشدا ئەستێلکێکی گەورەی ئاوی تێدابوو، پڕ لە ماسیی جوان و ڕەنگین بوو، دەوروبەریشی پڕ لە سەندەلی و تەختەبەندی لێدانیشتن. لە هەمووشی فەرش و مافووری جوان و نەخشین ڕاخرابوون، کە دامەنەکانیان بە نەخشی ورد ورد ڕازابوونەوە. ئەو ژنانەی منداڵیان هەبوو لە پشتەوەی تەلارەکەدا جێی حەوانەوەی فرەوان و خۆش خۆشیان بۆ سازوتەیار کرابوو، ئەو ژنانەش کە تازە خرابوونە سەر حەرەمسەراکە، لە دالانە گەورە و بەردرێژەکەی نهۆمی یەکەمیندا جێگەیان بۆ دابینکرابوو.

زۆرینەی ژنانی حەرەمسەرا لە دێهاتەوە هاتبوون. ئاخر شا لەو سەردانانەی خۆی بۆ دێهاتەکانی بن قەڵەمڕەوییەکەی خۆی، لەنێو ئەو کەسانەی بۆ بینینیان هاتبوون، ژنەکانی لێگرتبوون و لەگەڵ خۆی هێنابوونی. ئەو ژنانەش لە بەراییەوە زۆر خۆیان بە بەختەوەر دەزانی، کە شا ئەوانی لێهەڵبژاردوون، ئاخر وایان دەزانی بازی خۆشبەختی لەسەر شان و ملیان نیشتووەتەوە. لەگەڵ هاتنیان بۆ نێو حەرەم بۆ یەک دوو شەو دەچووە ناویان، دەستگەمەی لەگەڵ کردن، دەستی لێدان، دەستبازی لەگەڵ کردن، ماچ و مووچ و دەست لە مەم و ڕان و سمت، ئینجا پڕدان و سەرجێیەکی توند و بێبەزەییانە. دوای ئەوە، ئیدی هەرگیز بەلایاندا نەچووەوە. بەم جۆرە ئەو ژنە گەنجە نەخوێندەوارانە بە جارێک کەوتبوونە دۆخێکی ئاڵۆزوبڵۆزی سەرلێشێوان، سەرگەردانی لە بیروباوەڕ، لە جادووی و خورافە، لە قسەوقسەڵۆک، نەخۆشی و دەرد، لیستی ژنان، شۆفاری، قسەهێنان و بردن و ڕێرەوی سیاسیی تاریک.
ئەوان بە شەو و ڕۆژ هەر لەو زیندانەدا بوون. ئەوان کاتی دووروودرێژیان بە خۆجوانکردن، بە شیشەکێشان، بە خواردن و شەڕ و دەمەقاڵی لەگەڵ یەک بەسەردەبرد.

کاتێکیش ژنەکان جێگە و ڕێگە و ژوورەکانی خۆیان نیشان درا، خواجە چوو لە دەروازە لێیداکوتا. بارکردنەکە لە تەورێزەوە بۆ تاران بۆ خۆشبەختیی ئەو بەبێ کێشە و سەرئێشە تەواو بووبوو. نۆکەرێکی گەنج قلیانێکی بۆ هێنایە بەردەمی دەروازەکە. خواجەش ئانیشکی وەسەر سەرینێک دا و بە دەم مژلێدان سەیری ژنەکانی دەکرد، کە چۆن خەریکی ئامادەکردنی شێون.

وەردە وردە تاریکایی داهات. پێشـــخزمەتان مۆم و چرای راڕەوەکانیان هەڵکرد. ئیدی جۆرێک لە خەم باڵی بەســـەر حەرەمســـەرادا کێشـــا. پشـیلەیەک، پشـیلەکەی شـا خۆی بەژووردا کرد بە بازێک بۆ سـەرەوە کشا. لە کزە تروسکاییەکەدا تەماشایەکی ژنەکانی خوارەوەی کرد.

٤

گەورە وەزیر

میرزا کەبیری گەورەوەزیر لەپاش پەسەندنامەی شا، یەک دوو یەکەی لەشکری ناردنە بەشەکانی لای ئوستانەکانی ڕۆژهەڵات و باشووری ڕۆژئاوای وڵات تا زڕبڕا ڕاپەڕیوەکانی شا دەستگیر بکەن.
کاتێکیش باوکی شا هەستیکرد، کۆتاییەکەی نزیک بووەتەوە، لێبڕاوانە داوای لە میرزا کەبیر کرد پشتی کوڕەکەی بگرێ بۆ ئەوەی بتوانێ ڕکێفی تەواوی دەسەڵات بگرێتە دەست و خاترجەم بێ.
باوکی میرزا کەبیریش وەزیری دەستەڕاستی پاشای کۆچکردوو بوو. ئەوکات میرزا کەبیری لاو یاریدەدەری باوکی بوو لە کاروبارەکانیدا. پاشان جێگەی باوکی خۆی گرتەوە و بووە وەزیر لای پاشای کۆچکردوو. ئەو زۆر باش ئاگای لە ڕەوشی سەرتاسەری وڵات بوو. میرزا کەبیر لە لایەن خەڵکەوە خۆشەویست بوو، بەڵام لەسەر ئاستی پلە باڵاکاندا نەیاری زۆری هەبوون، چاویان پێهەڵنەدەهات، لەنێو

ئەوانیشدا سیاسەتوان و شازادە گەندەڵەکان بوون. ئەو ئاگای لە باری پێشکەوتنی وڵاتەکانی وەک ڕوسیا، ئینگلستان و فەرەنگستان بوو، دەشیزانی وڵاتەکەی بە بەراورد لەگەڵ وڵاتە ڕۆژئاواییەکان زۆر لەپاشە. بێکاری، نەخوێندەواری، نەخۆشی و دەردوبەڵا و هەژاری و نەدارییەکی زۆر لە ئێران کززەیان لە جەرگەوە دەهێنا. سەرباری ئەوەش ئەو نەیدەتوانی ڕێگە لەوە بگرێ کە دەستەبژێرێکی کەم لە وڵات هەتا دێت دەوڵەمەندتر دەبن زۆریش دەستڕۆیشتوون.

یەکێک لە نەیارە بەدەسەڵاتەکانی میرزا کەبیر، مەهدولیای دایکی شازادەی جێنشین بوو. ئەو ژنە حکوومەتێکی سێبەری بۆ خۆی لە سیاسییە دێرینە بە ئەزموونەکانی پێکهێنابوو. هەروەها پەیوەندییەکانی مەهدولیا لەگەڵ ئاخوندە ڕووحانییەکانیشدا هەبوو، ئەوانەی دەیانگوت گوایە دەستیان لەگەڵ هێزێکی خواییدا تێکەڵە.

وەزیرەکە هەموو شتێکی کرد کە لەدەستی دەهات، بەڵکو دەسەڵاتی مەهدولیا سنووردار بکا. ئەو دەیەویست دەسەڵاتی وڵات دەسەڵاتێکی ناوەندی بێ تا بتوانێ بە باشی وڵات بەڕێوە ببا. لێ خۆ ئەوەی بۆ نەدەچووەسەر.

میرزا کەبیر وەک گەورەوەزیرێکی شا ناسر، دەرفەتێکی نوێی بینی بەڵکو نەخشە و پلانەکانی پیادە بکا. ئەو دەیەویست ڕوخسارێکی هاوچەرخانە بداتە وڵات. بەنیاز بوو کارخانە دابمەزرێنێ، ڕێگاوبان لێبدا، نەخۆشخانە دروست بکا و لەسەر ڕێچکەی خوێندنی ڕۆژئاواییدا بڕوا، بەڵام ئەوەشی دەزانی تەنیا لەو حاڵەتەدا دەتوانێ خەونەکەی بەدیبێنێ، کە شا پەسەندی بکا. هەرچی هیوابوو بە دەستەبژێری دەسەڵاتی نەبوو، پێویستیش نەبوو. ئاخر ئەوان لەپشت مەهدولیای دایکی شاوە بوون، تا کاروبارەکانی خۆیانی پێ ڕایی بکەن. ئەو دەستەبژێرە دەسەڵاتدارە لە سەردەمی باوکی شادا باش مشووری خۆیان خواردبوو، ماڵوحاڵ و

داراییەکی زۆریان بەســـــەریەکەوە نابوو، تەنانەت قەڵا و گوندی تایبەت بەخۆشــیان هەبوو. وەزیرەکەش وەها ســەرپەرشــتی پاشــای ئایندەی کردبوو، بەڵکو بتوانێ لەگەڵ نەخشە و پلانە نوێخوازییەکانی ئەو بڕوا و یەکبگرێتەوە.

مەهدولیاش دەیەویســــت ڕێگە لەو پیاوە بگرێ. هاتە ســــەر ئەوەی، لە پێگەی زاڵی خۆیدا باندۆر بخاتە سەر کوڕەکەی تا بیوەستێنێ. بۆیە زۆر جاران لە کاروباری کورەکەی کەم دەکردەوە و بە بچووک ســــەیری دەکرد و هەمیشــــە ئەو تێبینییانەی پێدەگوت: "ئەرێ خۆت بەوە دەزانی کە تۆ خۆت نیت، لەبن بەرگ و پۆشــــاکی خۆتدا نیت، تۆ کۆیلەیەکی سەردارەکەتی."

"خۆ تۆ لای خۆی پاشــــای، کەچی وەک کوڕوکاڵێکی دەمڕووتەی ئەو کابرایە دەجووڵێیتەوە. دەی ئەوەندە بۆی دامەنەوێنە."

"وەزیرەکە تۆ بۆ نەخشەوپلانی تایبەتیانەی خۆی بەکارت دەهێنێ."

"ئـاگـاداربە، ئەوە لەبیر نەکەی، ئەو دەبێ گوێڕایەڵ و ملکەچی تۆ بێ، نەوەک تۆ بۆ ئەو."

میرزا کەبیر ســـەر بە بنەماڵەیەکی دەســـترۆیشـــتووی ســـەربەخۆ بوو، پیاوانی ئەو بنەماڵەیە هەمیشــــە خوێندنی بەرز و کاریگەری ســــیاســـی زۆریان بەسەر وڵاتەکەوە هەبوو.

تـا پێنج پشــــتی میرزا کەبیر، بنەمـاڵەکەیـان هەر وەزیریـان پەروەردە کردووە و لە دەرباری پاشـــــایەتیدا خزمەتی وڵاتیان پێدەکرد. هەروەها میرزا کەبیریش بە تەواوی دەیەویســــت خزمەت بە وڵاتی باوانی بکا. بەگوێرەی دابونەریت، شــا جڵەوی تەواوی ســـەرجەم وڵاتی لەدەســـتدا بوو. وەزیر لەبن دەستی ئەودا بوو. ئەو دەبووایە هەمیشە بە وریاییەوە پاشا لە ڕووداو و پێشهاتەکان ئاگادار بکاتەوە.

ڕۆژێکیان، دوای ئەوە شا بە جوانی ڕیشەکەی قەڵەم کردبوو، وەزیرەکە پێیگوت:

"پایەبەرز، ئێمە ئێستا لەسەردەمێکی شلۆق و هەژێنەردا دەژین. لە لای باکوورەوە ڕوسیا حازر و ئامادەیە هێرشمان بکاتەسەر. لە لای ڕۆژهەڵاتیشەوە سوپای بریتانیا بۆمان لەسەرپێیە. ئەوان لەبەر ئەوەدان دەست بە هەر بڕوبیانوویەکەوە بگرن تا لە ڕێی وڵاتەکەمانەوە هەبوونی خۆیان لە هیندستان ئارامتر و پڕ ئاسایشتر ڕابگرن.

پاشایەتی ئەرکێکی زۆر قورسە. من لەبارەی ڕابردووەوە زۆر بەکراوەیی و ڕاشکاوانە هەم خاڵە بەهێز و هەم خاڵە لاوازەکانی ئەوانەی پێش تۆ حوکمڕان بوون، بۆم باس کردووی. من لەمێژە چوومەتە ڕوسیا و ئاگاشم لە گۆڕانکارییەکانی ئینگلستانە. دەوڵەتمەداری ئەم سەردەمە زیاتر لە جاران لە خۆشگوزەرانیی ڕەعیەتەکەی بەرپرسیارە. ئەو زەمانی کە خەڵک بری خۆی بە چیڵێک و پارچە زەوییەک دەشکاند و خوری مەڕەکانی ببڕیتەوە و بیەشتێ و بڕێسێ، خەریکە بەسەر بچێ. دونیا بەرەو پێشەوە دەڕوا و ئێمەش هەر لە شوێنی خۆمان چەقیوین. پێویستە ئێمەش هەروەک ئینگلستان و ڕوسیا کارخانە دروست بکەین. بەم شێوەیە دەتوانین بەهەزاران کەس بخەینە سەر کار. پێویستە گەنجە زیرەکەکانمان بنێرینە فەرەنگستان، ئینگلستان و ڕوسیا، تا لەوێ بخوێنن و فێر ببن. منداڵەکانمان پێویستە فێرە خوێندن و نووسین ببن. هەر بۆیە دەمانەوێ بە یەکجار حەوت قوتابخانە لە تاران بکەینەوە. فرەنسییەکانیش ئامادەن بە سیستمێکی نوێی خوێندن یارمەتیمان بدەن."

شاش بە لاقرتێوە گوتی: "ئەوە هەموو شتێک بوو ویستت بیڵێی؟"

"من دەمەوێ شا پشتی ئەو نەخشەیە بگرێ. تکایە گوێ بۆ ئەوکەسانە هەڵمەخە کە هیچ لەو کاروبارانە نازانن."

شـا بە هەراسـانییەوە وەڵامی دایەوە: "ئەرێ باشـە، ئەوە وەزیر لەگەڵ کێیەتی؟"
هەرچەندە هەم وەزیر و هەم پاشـاش دەیانزانی مەبەسـتی قسـەکە کێیە، لێ ئەوان لە قسەکانیان ناوی کەسیان نەهێنا.
"ئێسـتا قەڵەمڕەوی ئێرانی وەک نەخۆشـێکی کوشـندە ڕادەسـتی ئێوە کراوە. ئێوەش هەقە وەک قرالی ڕوسـیا یان وەک پاشـای ئینگلسـتان حوکم بکەن، نەوەک باوک و باپیرانت. من بە پێداگرییەوە داوات لێدەکەم بەڵکو حەرەمسەراکەشت کەم بکەیتەوە. ئەو ژنانەی تۆ هەتن تا هەمیشە بەشت دەکەن."
شا پێیگوتەوە: "بۆ وەزیر نییە خۆی لە کاروباری تایبەتیمان هەڵبقورتێنێ. وەها باشـترە وەزیر سـنووری خۆی بزانێ و لاقی زیاد لێ ڕانەکێشـێ."
ئیدی لە پشتی سەرییەوە گوێی لە سەرکۆنەکردنی دایکی بوو.
"هەقە پایەبەرز لە وەزیر ببوورێ. ئەو بە ئەرکی سـەرشـانی خۆی ڕادەبێ. لە جەنابی باوکتەوە ئەو ئەرکەم پێسـپێردراوە، حەق و ڕەق بم لەگەڵ ئێوەدا. لە ئەرکەکانتان ئاگادارتان بکەمەوە."
شا هاتەوە وەڵام: "ئێمە هەنووکە بووینەتە پاشا، ئیدی وەزیر هیچ ئەرکی وەهای لەسەر شان نەماوە تا ئێمە فێر بکا و دەرسمان پێدا دا."
"من دەرست نادەمێ. پێویستە پەیوەندیی وەزیر و پاشا ئاشکرا و ڕوون، پاک و کردەیی بێ. من تەنیا ئەو داوایە لە پایەبەرز دەکەم، هیچ بڕیارێک بەبێ تاوتوێکردنی لەگەڵ وەزیرەکەی نەدا."
"دەی ئەو هەموو سـووکایەتییە بوەسـتێنە. وەزیر قسـە لەگەڵ شـا دەکا. ئاگات لەدەم و قسـەت بێ. ئێمەین بڕیاردەدەین پێویسـتە چی بکەین و چی نەکەین.
"هەرگیز وەزیر ئەوەی لە کەڵکەڵەی سەردا نییە سووکایەتی بە پاشا بکا. بە پێچەوانەوە، من پێزانینم بۆ زەینڕوونی تۆ هەیە. تۆ بەڕەوانی فرەنسی

دەخوێنیتەوە، ئێمە بۆ پاشای پایەبەرز داوای کتێبی فرەنسیمان کردووە. ئەوان بە شـــێوەیەکی ناوازە باســـی گۆڕانکارییەکانی ئەورووپا دەکەن. پێویستە جەنابی پایەبەرز لێی ئاگادار بێ."

شاش گوتی: "ئێمە پێویستمان بە هیچ نییە."

"بە دڵنیاییەوە، پاشـــا پێویســـتی بە هیچ نییە، بەڵام دەکرێ پاشـــا ئەوە بزانێ، بە ملیۆنان لە ڕەعیەتەکەی لەلادێکاندا وەک کۆیلە بۆ ئاغا خاوەن زەوییە زۆرەکان دەڕەنجێن و کاردەکەن. ئەوان هیچیان نییە، لە کاتێکدا ئاغا سالارەکانیان لە قەڵا بەهەشتئاساکانیان دەژین.

بەڵێ شـــا پێویســـتی بە هیچ نییە، بەڵام دەکرێ شـــا ئەوە بزانێ، لەودیو دیوارەکانی ئەم کۆشـــکە، بە هەزاران خەڵکی هەژار و نەدار بۆ ژیانی خۆیان دەجەنگن، کەچی شـــازادەکان لە تاران لە ژیانی خەونەکانیاندا دەژین.

بەڵێ شـا پێویسـتی بە هیچ نییە، بەڵام خۆ دەکرێ ئەوە بزانێ، کە ناکرێ وەک ڕۆژگاری پاشـــاکانی پێش خۆی پاشـــایەتی بکا. خۆ ئەگەر هەر وەهاش بکەی و ئەوا لەوە دەترســـم کۆتایی بنەماڵەی پاشـــایەتی بێ. خۆشـــت دەزانی من لەو قســـەیەدا جدیم. پێویســـتە شـــا لەو هێزانە دوورکەوێتەوە کە لە دژی ئێمە کاردەکەن. من پێویســتیم بە کۆمەکی تۆ هەیە تـا وڵات نوێ بکەینەوە، من وای بیرلێـدەکەمەوە لە داهـاتوویەکی نزیکدا، گەشتێکی ڕوسیا یان فەرەنگستان بکەن."

شـا بێدەنگ بوو. ئاخر ئەو حەزی لە گەشـت و سـەیران بوو، زۆریش بە نێو وڵاتدا گەڕابوو. پێشـــتر دوو جاران چووبووە ڕوســـیا. بەڵام وەک پـاشـــا زاتی ئەوەی نەکردبوو لە وڵات بچێتەدەر. ئـاخر ئەو مێژووی دەزانی، ئەوەشی دەزانی چی دەقەومێ کاتێ پاشا لەوێ نەبێ.

شا ئەوەشی بۆ قسەکانی خۆی زیاد کرد؛ "دەکرێ پاشا بیری لێبکاتەوە."

شا زەنگەکەی لای خۆی ڕاوەشاند. پەردەدار هات و پاشاش بە دەست ئاماژەی بۆ کرد تا یاوەری وەزیر بۆ دەرەوە بکا.

٥

مەهدولیا، دایک

مەهدولیا هێشتا زۆر گەنج بوو کە دووگیان بوو. ئەو کوڕەکەی خۆی، شازادەی جێگرەوەی هەروەک شێرێک پاراست. هەرگیز لێینەگەڕا کوڕەکەی بەتەنیا لە شوێنێک بەجێ بمێنێ. دەترسا نەوەک ژنانی دیکە لە ئیرەییان شتێکی لێبکەن.

لەبەر ئەوەی مەهدولیا سەر بە هەمان هۆز و تیرەی پاشا بوو، بۆیە ژنێکی سەلار و بژاردە بوو، شاژنی وڵات بوو. ئەو ژنی متمانەداری پاشای کۆچکردوو بوو، بە نهێنییەکانی قەڵەمڕەویی وڵاتەکەشی دەزانی. کاتێکیش مێردەکەی نەخۆش کەوت، لەجێگەی ئەو بڕیارەکانی دەردەکرد. تاکە کەسێک کە لەسەر ڕێگەی بەربەست بوو. میرزا کەبیر بوو. هەنووکەش مێردەکەی لە ژیاندا نەماوە، تێدەکۆشێ لە ڕێی کوڕەکەیەوە وڵاتەکە بەڕێوە ببا.

مەهدولیا خۆی ڕەنگدانەوەی کاترینای قەڕاڵە ژنی ڕوسیا بوو. لە قووڵایی ناخیەوە حەزی دەکرد ببێتە کاترینای ئێران. ئەو دەیزانی دەبێ بە وریاییەوە لەنێوان ڕوس و بریتانییەکانەوە مانۆڕی خۆی بکا.

مەهدولیا بەقای[٨] بە بریتانییەکان نەدەکرد. ئاخر ئەوان سیاسیی فێڵباز بوون هەر بەتەنیا بەرژەوەندیی وڵاتەکەیان لەبەرچاو بوو. خۆی ڕوسەکانیش لە بریتانیەکان باشتر نەبوون. ئەوان لە میانەی دوو جەنگی گەورەدا شاری گەورەیان لە ئوستانی ئازربایجان بۆ خۆیان دابڕی. مەهدولیا دەیزانی ئەگەر بێت و بیەوێ کاریگەری هەبێ و دەستڕۆیشتوو بێ، پێویستە لایەک لەو دوو زلهێزە هەڵبژێرێ. ئیدی ئەو لای ڕوسەکانی لێگرت.

مەهدولیا دەیەویست شا بۆ خۆی کێش بکا و بیخاتە ئەڵقەی دەستی و لە دەستی وەزیرەکەی دەربهێنێ. ئەو یەک دوو جاران بە شای ڕاگەیاند، لە ساتەوەختی شایستەی خۆیدا نهێنییەکی زۆر گەورەی بۆ دەدرکێنێ. ئیدی کات و ساتی ڕازەکە هاتبوو.

کەژاوەکەی مەهدولیا لە دەروازەی کۆشکەکەوە لە لایەن سەردەستەی پاسەوانە نوێیەکەوە ڕێی پێگیرا.

"ئەرێ کێ لەنێو کەژاوەکەدایە؟"

لێخوڕی ئەسپی کەژاوەکەش گوتی: "شاژن."

سەردەستەی پاسەوانەکان ویستی کەژاوەکە بپشکنێ. مەهدولیا بەر لەو سەری دەرهێنا، دەرگەکەی کردەوە و هاواری کرد: "ئەوە چی لە گۆڕێدایە؟"

سەردەستەی پاسەوانەکان لە سام و هەیبەتی کەسایەتیی ژنەکە حەپەسا، ئیکلامی بۆ کێشا و ڕیگەی بە کەژاوەکەدا بڕوا.

کاتێ مەهدولیا لێ وەژوو هۆڵی مینابەندەکە کەوت، شا بەدەم بانگکردن "دایکە، گەورەم".

---

[٨] بەقا: متمانە، بڕوا.

ئەویش بە توورەییەوە هاواری کرد: "ئەرێ ئەوەیە ڕەوش و حاڵ؟ شـــا لە نێو کۆشکەکەی خۆیدا زیندانیکراوە؟"

"دایکە، مەبەستت چییە؟"

"پێدەچێ لێرەوە کەس نەتوانێ بە بێ پرسـی وەزیر بجووڵێتەوە، تەنانەت پاشاش."

"نەخێر دایکە نەخێر، دۆخەکە بەو تۆخییەش نییە."

"من لێرە هەسـت بە ئاسـوودەیی ناکەم. لێرە دیوارەکانیش گوێیان هەیە. دەی بابچینە شوێنێکی دیکە دابنیشین."

شا یاوەری دایکی کرد بۆ ژووری قسەکردن.

"تۆ بەسەر کونەماردا کەوتووی. تۆ وەنەبێ هەر لە ڕوسیا و ئینگلستانێ دوژمنت هەبن، بەڵکو لێرەش لەژێر ئەو هەنوانەشدا دوژمنت هەن. جارێ لەپێشـەوە جارێکی دیکە لەو وەزیرە ئاگادارت دەکەمەوە. خەبەرهێنەکانم بەڵگەیان بۆ هێناوم، وەزیر بەنیازە دەسـەڵات بخاتە بن جڵەوی خۆیەوە. ئەو گەنجان دەنێرێتە ئینگلســـتان و ڕوســـیا تا بخوێنن. ئەو دەیەوێ چاکســـازی بکا بە شـــێوەیەک هیچی بۆ شـــا تێدا نەهێڵێتەوە، هەروەها دەیەوێ سـوپاش بگۆڕێ تا هەمووان ملکەچی ئەو ببن. ئەرێ بەڕاسـت، لەونێوەدا شـــا چی دەکا؟ ئەو کاغەزانە واژۆ بکا کە وەزیر مشـــوری خواردوون؟"

"دایکە ئەوەی گوتت وەها نییە. من ئاگام لە هەموو شـــتێکە، وەزیریش بەبێ پرسوڕای من هیچ شتێک ناکا. ئەو وەک باوکێک بۆ من وایە."

دایکیشی بە توندی وەڵامی دایەوە: "شا نابێ ڕێگە بە خۆی بدا بەو جۆرە بدوێ."

"ئەوەی ئەو دەیکا، بۆ وڵاتەکە و بۆ ئێمەیەتی. دایکە خۆ هەردەبێ یەکێک هەبێ بیر لە خەڵکەکە بکاتەوە. کاتێک دەچمە دەر بۆ ناوخەڵک، شەرم لە خۆم دەکەمەوە، وەک ئەوە وایە من پاشای خوازخوازۆکان[9] بم."

"نەخێر تۆ وەها نیت، تۆ پاشای وڵاتێکی دڵڕفێنی، پاشای شاری ناوازەی پڕ لە بازاڕ و قەڵای نایاب نایابی. تۆ لەم کۆشکەدا دەژی کە لە حەکایەتەکانی هەزار و یەکشەوەدا وەک شتێکی تەلیسماوی وێنای کراوە."

"دایکە، وەزیر دەیەوێ کارخانان دابمەزرێنی. ئەو دەیەوێ منداڵان بنێرێتە قوتابخانە دامودەزگا لە دەوەرە بهێنێ تا لێرە بەخۆمان بتوانین کتێبان چاپ بکەین. ئەو وا لە سەربازەکانمان دەکا یەکبەرگیی نوێ بپۆشن، بە شێوەیەکی باش و ڕێکوپێکیش چەکدار بکرێن."

"ئاوەها، باشە وەزیر ئاوای دەوێت؟ ئەدی پاشا چی دەوێ؟"

پاشا وەها وەڵامی دایەوە: "ئەو، هەموو ئەو شتانە بە ڕاوێژ لەگەڵ ئێمەدا دەکا."

"باشە هەر بە ڕاوێژی جەنابیشتان بووە کە دەرماڵەی ئێمە و شازادەکانی بۆ نیوە دابەزاندووە؟ خۆ ئەگەر پاشا وەها بیربکاتەوە، باشە ئەدی من چیدیکە بڵێم؟ باشە من بۆ لێرە بمێنمەوە، چی دەکەم لێرە؟"

"دایکە تۆ هاتووی ڕازێکم بۆ ئاشکرا بکەی."

مەهدولیا ئاهێکی هەڵکێشا بەسەر کورسییەکدا پاڵی دایەوە. پاشاش پەرداخە ئاوێکی بۆ تێکرد. بە هێواشی قومێکی لێدا، سەری هەندێک لە کوڕەکەی نزیک کردەوە، ئینجا بە دەنگێکی نەوی گوتی: "کوڕم، تۆ مێژوو دەزانی. نادری گەورە دامەزرێنەری پاشایەتیی پێشوو، زیاتر لە جارێک چووە سەر هیندستان. لە دواجاریدا پاشای هیندستان بە

---

[9] خوازخزۆک: ئەوەی هەر داوا دەکا، دەرۆزەکەر. سواڵکەر. وەرگێڕ.

لەشکرێکی گەورەو و بە فیلەوە لە بەرانبەری وەستایەوە، بەڵام هەر دۆڕا. ئیدی شای هیندستان لەبەردەم نادردا چۆکی دادا و تاجەکەی خۆی دایەدەست. بەم جۆرە نادر بووە شای هیندستان."

شا بە نائارامییەوە هاتەدەنگ: "دایکە خۆ دەمێکە ئەو شتە زانراوە، باشە بۆچی بەو دەنگە نەرم و نەوییەوە دەدوێی؟"

مەهدولیاش درێژەی بە قسەکەی خۆی دا: "لەپاش پەنجا و هەشت ڕۆژان، هیندییەکان دژی سەربازانی ئێرانی ڕاپەڕینیان کرد. کاتێکیش بەرگرییەکە گەورە بوو توندوتیژیی زۆری لێکەوتەوە، ئیدی نادر سەری سەدهەزار کەسی بە فەتەرات دا.[10] ئینجا ئەوکاتە تاجی پاشای هیندستانی دایەوە، کە گەنجینەکەیانی هەڵلوشی و دەستێکی پێداهێنا و بەتاڵی کرد."

شا بە قیتی لەسەر کورسی دانیشت.

دایکەکەش لەسەر قسەکانی خۆی ڕۆیشت: "بەگوێرەی بەڵگەنامەی ئەرشیفخانەی پاشایەتیمان، نادری گەورە ئەوکات گەنجینە گەورەکەی هیندستانی لەگەڵ خۆی هێنایەوە ئێرانێ."

شا کە پێشتر هەرگیز گوێی بە ئەرشیف و مەرشیف نەدابوو پرسی: "باشە ئەو بەڵگەنامانە لە کوێن؟ دەی پێم بڵێ کتومت لە کوێن؟ دایکە، ئەو گەنجینە چی تێدایە؟"

مەهدولیاش وەک ئەوەی بە قووڵی بیری لێبکاتەوە، گوتی: "من ناوی یەک دوانێکیان دەهێنم: سندووقی پڕ لە زێڕ و خشڵ و تەڵای هیندی، سەرینێکی شاهانە کە بە زێڕ و تەڵای گەش ڕازاوەتەوە، سەندەلییەک لە شێوەی تاوسێکی گەورە کە بە زێڕ و تەڵای ڕەنگاوڕەنگ ئاوێزان کراوە. کیسەی پڕ دوڕ و گەوهەری گەورەی بریسکاوەی هیندستانی. یەک دوو کیسە گەوهەری گەورەی بریقەدار کە بە گەورەترین گەوهەری جیهان

[10] سەری بەفەتەرات دا؛ بووە مایەی کوشتن و لەناوبردنی.

دادەنرێن لەنێو قوماشـیکی ئەرخەوانی تاریکی نەرم هەڵگیراون. یەکێ لە گەوهەرەکان ناوی 'دەریاییەک لە تیشـک'ە و ئەوی دیکەشـیان ناوی 'چیایەک لە تیشک'ە. هەروەها چەندین کۆتەڵی بچکۆلەی فیل، تاوس، مار و کەروێشـک... هەر هەمووشـیان لە زێڕی بێگەردن و بەردە مرواری و گەوهەریشیان تێدا ڕیزچن کراون."

شا بە کەیفەوە پرسی: "چی بەسەر ئەو گەنجینەیەدا هات؟"

مەهدولیاش بە ئارامییەوە گوتی: "لەبەردەستمان دایە."

شا بەسەرسامییەوە: "لەبەردەستمان؟"

"دەنگت کز کە. ئەو بەڵگەنامانەی من باسـیان لێوە دەکەم، باسـی ئەوە دەکەن، نابێ پاشـا هیچ دەرهەق ئەو دیارییە پاشـایەتییە بکا. تۆ دەکرێ ببینی، بەڵام نابێ بیفرۆشـی، مەگەر لە حاڵەتی زۆر پێویسـتدا نەبێ. خۆ ئەگەر ڕوس یان بریتانییەکان پێی بزانن، وڵاتەکەمان دەپشکنن و دەست بە ڕاوڕووت و تاڵان دەکەن تا ئەو گەنجینەیان دەسـت بکەوێ. ئەمەش دەسـتکاری گەورەهونەرمەند و گەوهەرچییەکانی هیندسـتانە. لەنێو ئەو گەنجینەیەدا گیانی هیندسـتانی تێدا پارێزراوە، باوک و باپیرانت ئەو نهێنییەیان لەگەڵ خۆیاندا بردە گۆڕەوە. تۆ دەبێ دڵێکی گەورۆنەت هەبێ تا ئەم نهێنییە هەڵبگری."

پاشـا پرسـی: "باشـە بایەخی ئەو هەموو شـتە چییە کە نەتوانین بەکاری بهێنین؟"

"من تەنیا قسـەکانی باوکە کۆچکردووەکەت بۆ دەگێڕمەوە. من پەیکم پەیک. پاشـا کۆچکردووەکە گوتی: "کوڕم، گەنجینەکەی هیندسـتان پەرجوویەکە دەبێ هەر لەژێر خاکدا بمێنێتەوە تا ئەو کاتەی وڵاتەکەمان بەهێز و سـەقامیگر دەبێ. ئەوسـا دەتوانی دەریبێنی، دەنا هەمووی لەباریەک هەڵدەوەشێ و ون دەبێ."

شا نەیدەتوانی زیاتر لەسەر کورسییەکە بمێنێتەوە، حەجمانی لەبەر بڕا؛
"دایکە، گەنجینەکە لە کوێیە؟ کێ پێی دەزانێ؟"
"هەمیشە پێویستە سێ کەس پێی بزانن."
شا پرسی: "سێیەمەکە کێیە؟"
"شیخ ئاغاسی، ڕاوێژکارەکەی باوکتە."
"باشە بۆچی ئەو پیاوە؟"
"ئاخر ئەو هێزی جادووی هەیە، هەمیشەش لە بڕیارە سەختەکاندا یارمەتیی باوکت و منی داوە. ئەو دەتوانێ ئایندە بخوێنێتەوە. ڕۆژێک دادێ هێز و ڕاستگۆیی و پێشبینی ئەو بەکار بهێنی."
"دایکە، باسی شێخ ئاغاسی بەسە. دەی لە کۆتاییدا پێمبڵێ ئەو زێڕ و گەوهەرانە لە کوێن؟"
دایکەکەش قورئانێکی بچکۆلەی لە نێو جانتاکەی دەرهێنا و گوتی: "کوڕم، دەی دەستت لەسەری دابنێ و سوێند بەو کتێبە پیرۆزە بخۆ، کە تۆ ئەو زێڕ و گەوهەرانە وەک بیلبیلەی چاوت دەپارێزی."
شاش بە پڕتاو دەستی لەسەر بەرگی قورئانەکە دانا و گوتی: "سوێند دەخۆم."
"گەنجینەکە لێرەیە، لەنێو ئەم کۆشکەدا."
"چی؟ لەنێو ئەم کۆشکە؟"
"ئەم کۆشکە لە لایەن یەکەمین پاشای ئەم پاشایەتیەوە ڕۆنراوە. ئەو ژێرزەمینێکی لەژێر زەمینی ئەم باڵەخانەیە لێداوە. لەوێوە بووبڕێکی[١١] ژێرزەمینی بەرەو شاخەکان دەڕوا.
شا پرسی: "لێرە، لەژێر ژێرزەمینی ئەم کۆشکە؟ دەکرێ گەنجینەکە ببینم؟"
"ئێستا ناکرێ. دەبێ تاریکی دابێت و ناشبێ کۆشکەکە کەسی لێبێ."

---

[١١] بووبڕ: تونێل

شا کە هەدادانی نەمابوو، گوتی: "ئاخر دایکە، تکایە."
مەهدولیاش گوتی: "ئەمە کاری پیاوانە، داوا لە شێخ ئاغاسی دەکەم بەڵکو سبەی شەو بتباتە ژێرزەمینەکە."
کاتێکیش خانمەکە ڕۆیشت، پشیلەکەی شا سەری لە بن پەردەکە دەرهێنا بە پێی بە گۆرەویەوە بۆ لای ئەو ڕۆیشت.

٦

شێخ ئاغاسی

باوکی شـــا، پاشـــایەک بوو باوەڕی بە شـــتی خورافیاتیش هەبوو. لە حاڵەتی چارەنووســــــازدا زاتی نەدەکرد بڕیار بدا. لە زۆر باردا هەر مەهـدولیـای ژنی بوو وای لێدەکرد بڕیـارە گەورەکە بـدا. زۆر جـاریش ژنەکەی ڕاویژی بە شـێخ ئاغاسـی دەکرد، ئەویش بە چاوێکی نائاسـایی سەیری شتەکانی دەکرد.

کابرا کەسـێکی متمانەداری پاشـــای کۆچکردوو بوو. ئەو وەزیر نەبوو، هەروەهـا ڕاوێژکـاریش نەبوو. ئەو پەیوەنـدی بە هێزە نـادیـارەکـانەوە هەبوو. کاتێکیش پاشا لە کۆتاییدا پێویستی بە پرسوڕایەک هەبووبا، ئەوا شـێخ ئاغاسـی بە تیژبینی، بە نوێژ و ویردەکانی بە نووسـراوە پیرۆزە نهێنییەکانی، بە پێشـــبینییەکانی هێوری دەکردەوە. شـــا ئەوی وەک شیفاهێنەرێک دەبینی کە دەستێکی خواوەندانەی لەپشتە.

شیخ ئاغاسی ڕیشێکی ماشوبرنجی درێژی هەبوو، هەمیشـەش عەبایەکی سـپی لە قوماشـی تەنکی لەبەر دەکرد. ئەوەی لەو زانرا ئەوەبوو، گوایە ئایندە دەبینێ و کەڕامات و فیراسـەتی هەیە. دەنگۆی وەها هەبوو، گوایە

ئەو بە خوێندنەوەی ئەستێران نەکردە دەکاتە شتێکی کردەیی. جارێکیان پاشــا داوای ســەری دوژمنێکی کرد و شــیخ ئاغاســیش مشــوری ئەوەی خوارد سەری کابرای بۆ بێنێ.
شێخ ئاغاسی لە دەرەوە، لە ماڵێکی گوندانەی قەدپاڵی شاخێکدا دەژیا، تا لەوێ خەڵوەتی گۆشــەگیرییانەی خۆی بکا. ئەو زۆر ســادە دەژیا و هیچ کەلوپەل و مـاڵوحـاڵ و دەرامەتێکی دنیایی نەبوو. پاشـــــای کۆچکردوو کوێرانە بڕوای پێی هەبوو، هەر بۆیەش لێیگرت تا نهێنیی پاشایەتییەکەی لا بدرکێنێ. پاشــای نوێش لەو شــێخە ڕامنەکراوە دەترســا، لێ لەهەمان کاتیشدا ئەوەی دەزانی، دەکرێ پێویستی پێی هەبێ.

ئەو ئەنگۆرەیەی قەول وابوو شــێخ ئاغاســی، پاشــا بباتە ســەر گەنجینە شـاراوەکە، ئەوەبوو شـێخ هاتە لای پاشـا لە هۆڵە میناب‌ەندەکەدا. باوکانە هەردوو باڵی بۆ کردنەوە، شــاش بەرەوپیری ڕۆیشــت و خۆی لەباوەش هاوێشـــت ســـەرشـــانی ماچ کرد. "پایەبەرز، باوکتان وەک مانگێکی پڕ ئاوابوو، تۆش وەک مانگێکی تازە دەرکەوتی."
پاشـاش پێیگوت: "تۆ لای ئێمە خۆشـەویستی. باوکمان ڕۆیشـت و چووە ڕێگـای خۆی، بەڵام خۆ ئەو تۆ و هۆشـــــمەنـدیی تۆی بۆ ئێمە بەجێهێشـتووە." لە ژووری پشـتەوە کە شـا قسـە و باسـی متمانەدارانەی لێدەکرد، لەوێ لەسـەر کورسییەکی بەرگ ئاورشمینی سەوز دانیشت و ئاماژەشی بۆ شێخ کرد تا لەوێ لەتەنیشتی دابنیشێ.
ئینجا شــا کە بە ئاســتەم دەیتوانی بەســەر بێ ئۆقرەیی خۆیدا زاڵ ببێ، گوتی: "دەی، گوێمان لێتە."
"دایکت ئەرکی ئەوەی پێ ڕاســپاردووم تا ژێرزەمینەکەت نیشــان بدەم. بەڵام ســـەرەتا دەمەوێ نامەیەکی زۆر باوەڕپێکراو نیشـــانی پایەبەرز

بدەم، ئەویش وەسـیەتنامەی باوکتە، بۆ تۆی داناوە." ئەوسـا شـێخ بە هێواشی نامەکەی لە باخەڵی دەرهێنا و دایە دەستی پاشا.
پاشاش مۆرە مۆمییەکەی لەسەر نامەکە لادا و کەوتە خوێندنەوەی، هەر بەڕاستیش نامەکە بە دەستخەتی باوکییەوە نووسرابوو: "ڕۆڵە، ڕۆژانی نەمریی قەڵەمڕەوی ئێرانی بەسەرچوون. باروودۆخەکە منی کردە پاشایەکی لاواز. ناچاربووم دوو بەشی گەورەی وڵات بۆ ڕوس وازلێبێنم، ئەوەش وەک ئەوە وابوو بە بیورێک هەردوو دەستەکانم ببڕنەوە. برین و ئازارێکی سارێژنەکراوە، دەبێ لەگەڵ خۆمی ببەمە گۆڕەوە. خۆت دەزانی بریتانییەکان دەستیان بەسەر هەراتی تاجی زێڕینی پاشایەتیی ئێمەدا گرت، تا لەوێوە ڕێگەی ڕوسەکان بۆ گەیشتن بە هیندستان زەحمەت بکەن. ئەوان دەیانەوێ هەرات بدەنە ئەفغانییەکان تا بۆ هەمیشە لەبن چاودێریی ئەواندا بمێنێتەوە. کوڕم، هەموو شتێک بکە تا هەراتی خۆشەویست بگەڕێنیتەوە. دەنا هەرات بۆ هەتا هەتایە ئازارت دەدا و نەوەکانی دوای خۆشت لەسەر ئەم کارە لێت خۆش نابن. ئەو شتەش هەر زۆر سەختە، بەڵام هیوام وایە ئازایەتیی باپیرەگەورەت تێدابێ. فرمێسکەکانم بەسەر ئەو نامەیەدا ڕژان. بژی ئێران."
بەو نامەیەی ناودەستی بۆ ماوەیەک لەسەر کورسییەکەی خۆی بێ هەستوخوست مایەوە. ئاخر دوا خواستی باوکی ئەوەندە قورس بوو نەیدەتوانی هەروا بێباکانە بەلایەوە بنێ.
شێخ ئاغاسیش کە نیشانەی خەمخۆری لەسەر ڕووی پاشا بینی، ڕووی تێکرد و گوتی: 'ئەستێرەکان بڕوایان بە ڕۆژگاری سەرکەوتن و شکۆی شاوە هەیە. دایکت و من بە ناوەڕۆکی ئەم نامەیە دەزانین. من لە ئەستێرەکان ڕاماوم و دەزانم کە شا هەرات دەستێنێتەوە و بریتانییەکان بە بەزیوی بەرەو قووڵایی هیندستان دەنێریتەوە."

شـا چاوێکی لە شـێخ کرد و مسکەیەکی بۆ کرد. ئینجا نامەکەی قەد کرد و توند لە بەرکی کەواکەی ڕاکرد.

"پایەبەرز، دەی با ئەرکەکەم بەجێ بگەیەنم. دەسـتکەوتە هیندییەکە بۆ ماوەیەکی درێژ لەبەردەسـتی یەکێک لە نەوەکانی نادری مەزندا بوو، باپیرەی تۆ سەری نزیکەی هەموو پیاوەکانی پەلدا تا لە کۆتاییدا گەیشتە ئەوەی بزانێ ئاخۆ گەنجینە دەسـتکەوتەکە لە کوێ شـاردراوەتەوە. ئەویش بووبرِێکی لەبن ژێرزەمینەکە لێدا و گەنجینەکەی بۆ گواستەوە."

ئینجا شـیخ ئاغاسـی دەستی دایە چرایەک. شـا هەر وای زانی شـێخ ئەو بۆ ژێرزەمینەکە دەبا، بەڵام بۆ مایەی سـەرسـامی، شـێخ ئەوی بردە ژووری نووسـتن و دەرگاکەشـی لە پشـتەوە گاڵەدا[12]. ئەوسـا پەردەکەی دادایەوە و دۆڵابی جلەکانی پاشـای کردەوە. هەموو جلەکانی هێنانەدەر. کلیلێکی درێژی لەنێو عەبایەکی خۆی هێنایەدەر، لەبەر تیشـکی چراکەدا بینی دۆڵابەکە کونێکی لەپشـتەوە تێدایە، ئەویش کلیلەکەی تێ بـادا. دەرگوویەکی بچکۆلە کرایەوە، هەوایەکی سارد و شێداری لێوە هاتەژوور، کە سێبەری سەر دیوارەکانیشی لەراندەوە.

شـێخ گوتی: "پێویسـتە پاشـا وریا بێ." ئەو بە زەحمەت خۆی وێک هێنایەوە تا لە دەرووەکە بچێتە دەر و لەچاو ون بوو. پاشـاش بە مەراق و تاسەوە بەدوایدا ڕۆیشت.

شێخ گوتی: "ئاگادار بە، لێرەوە پەیژەیەکی بچکۆلانە هەیە."

شـا ناسـریش دەسـتی لە دیوارە شـێدارەکە کوتا، بەدوای شـێخ ئاغاسـی کەوت.

شـێخ گوتی: "لە کۆتایی ئەم ڕێڕەوەدا پەیژەیەک هەیە، پاشـان داڵانێکی تەنگتر، دیسـان پەیژەیەکی دیکە و کورتە ڕاڕەوێک. ئەوسـا گەنجینەکە دەردەکەوێ."

---

[12] دەرگە گاڵەدان: دەرکە پێوەدان و قفڵکردن.

لە کۆتایی کورتە ڕاڕەوەکەدا دەروویەکی بچکۆلە بەدیارکەوت، شـــێخ ئاغاسی ئەو دەرووەشی بە کلیلێکی دیکە کردەوە. دیسان شا پێیدا چووە ژوور.

شـــا هێدمەگرتی بوو. ئاخر هۆدەیەکی گەورەی پڕاوپڕ لە کەلوپەلی زێڕین، کاتێکیش تیشکی چراکەیان بەرکەوت، بریقەیان دایەوە.

شێخ گوتی: "بەخێر بێیت بۆ ناو مێژوو."

شـا پرســی: "پەکوو لەو شــتە باوەڕپێنەکراوە. ئای لەو نهێنییە، بەڵام باشە بۆچی دەرووەکەیان ئەوەندە تەسک و بچووک لێکردووە."

"بۆئەوەی ڕێگربێ لەوەی کەس بتوانێ ئـامرازی گەورە لەگەڵ خۆی بهێنێتە ئێرە. هەر بەڕاســـتی دەرگەیەکی نهێنیی هەیە کە وەک دەرچەی ئێرە وایە. ئەویش بۆ حاڵەتی زۆر پێویســـت و ناچارییە، بۆ ئەوە ئەگەر شـــا ناچار بوو لەپڕ کۆشـــکەکە بەجێبێڵێ. ڕێڕەوەکە دەچێتە ســـەر ئەشکەوتێکی بچووک، لەوێوە مرۆ دەتوانێ بە سەلامەتی لێیەوە دەرچێ و ڕزگاری بێ." بەدەم ئەم قســـەیە شـــێخ ئاغاســـی یەک دوو مۆمی لە شوێنی تایبەتی خۆیان هەڵکرد.

شا واقی وڕما، ئاخر لە چاوتروکانێکدا بەسەر ئەو گەنجینە پڕ لە زێڕ و گەوهەرەدا کەوت. ئەو کیســـەی زێڕ و زیوی بینی دەدرەوشـــانەوە، کورسـییەکی بینی لەســەر شـێوەی تاوس بە بەردە مرواری گەوهەردار ڕیزچن کرابوو. لە هەموو لایەک هەر کۆتەڵ، دەفر و مۆمـدانی زێڕین بوون. شـێخ لەبەر چاوی پاشـادا سـندوقێکی کردەوە و بە ملکەچییەوە گوتی: "پایەبەرز."

کاتێک شـــا چاوی بە گەورەترین گەوهەری شـــینباوی جیهان کەوت، حەپەسا، ئەوەی ناوی "دەریایەک لە تیشک" بوو. ئاخر ئەو نەیدەزانی کە گەوهەرێک بەو قەبارە گەورەیە و بەو جادوویەی خۆی لە دونیادا هەبێ.

پاشان شێخ سندوقێکی دیکەشی کردەوە و گوتی: "سەیرکە پایەبەرزا!"

لەوێـدا پەرجووی گەوهەری دووەم بوو، یەکێـک بوو لە گەورەترین گەوهەرەکانی دنیا، ناویشی "کێوێک لە تیشک" بوو. دیسان شا چاوزەق و مۆلەق و زاربەش ما، قسەی بۆنەهات. هەر سەیری دەکرد.
هەروەک دایکی پێیگوتبوو، تاجی پاشـــایەتیی کۆن و عەنتیکە، بازن و خەناوکە و گوارە، هەموو ئەو شـتانەی هی شـاژن و پاشـا هیندییەکان لەو گۆڕە لەبەردەستیدابوو. شا ناسر کیسەیەکی کردەوە پڕ لە یاقوت و زمرود، لەنێو پەنجەکانی بریسـکەیان دەهات، لە شـاگەشـکەییان گوتی: "نازدارە". ئینجا چووە لای تەختەخەوێکی گەورە، کە زۆر وەسـتایانە لەبەردە گەوهەر دروستکرابوو. دەستی لێدا و باری پتەوییەکی پشکنی، بە درێژی لەسەری پاڵی دایەوە.
بە واقوڕماوییەوە گوتی: "زۆر ناوازەیە، وەک ئەوە وایە لەنێو حەکایەتێکی ئەفسانەییدا بین."
بە پاڵدانەوە سـەیری ئەو هەمو شـیر و قەڵغان و ئاوێنە و شـوشـانەی کرد، کە بە دیوارەکەوە هەڵواسـرابوون. خۆ ئەم داراییە خوداییە هی شا و شـــاژنەکان نەبووە، بەڵکو هی خواوەندەکان بووە. ئەوانە بەشـــێکی مێژوو، بەشـــێکی ژیان بوون. بەخت ئەو گەنجینەی هێناوەتە ئێرە تا بە پـارێزراوی بمێنیتەوە. هەنووکەش ئەو دەبێ گەنجینەکە وەربگرێ و بیپارێزێ.
شـا لەبەرخۆیەوە گوتی: "ئەمە گیانی هیندسـتانە. ئەو هیندسـتانەی کە بریتانیا و ڕوس دەیانەوێ بۆ ئەوان بێ. نابێ کەس بەوە بزانێ کە چی لێرە شـــاردراوەتەوە. هەر هیچ کەس نابێ بزانی. ئەوە هی ئێمەیە، هی ئێرانییەکانە."
شـێخ ئاغاسـیش بەسـەر لەقاندنەوە کلیلی دووەمیشـی ڕادەسـتی شـا کردەوە.

٧

هەرات

لەبەرئەوەی پـاشـــای کۆچکردوو ژمـارەیەکی زۆر ژنی هەبوون، زەوەزەی[١٣] زۆر، ســـەدان کوڕ و نەوەی لێکەوتبوونەوە، بۆیە ســـەدان ماڵبات ســـەر بە بازنەی ماڵی پاشـــایەتییەوە بوون. هەموویان بەیەکەوە چینێکی نەجیبزادانەیان لەنێو کۆمەڵگە پێکهێنابوو، کە بەدوای مەهدولیا کەوتبوون. ئەوان لە کاروباری ســیاســی، لە ســوپا، لە بازرگانی لەنێو قەڵەمڕەوییەکەدا پێگە و پـایەی گرنـگ گرنگیـان هەبوو. نزیکەی هەر هەمووشـــیان ژێربەژێر پەیوەندییان بە بـاڵوێزخـانەکانی بریتـانیا و ڕوســـیاوە هەبوو. ئەو زنجیرە ڕێوشـــوێنانەی وەزیر گرتبوونیەبەر تا دەســـەڵاتی خانەوادەکە ســـنووردار بکا، تووشـــی ڕووبەڕووبوونەوە هاتەوە. ئەوان ڕوون و ئاشکرا ناڕەزایی و ناڕەحەتی خۆیان نیشانی شا دا.

---

[١٣] زەوەزە: تۆرەمە، کوڕ و نەوەی زۆر.

شا بانگی وەزیری کرد تا بۆی ڕوون بکاتەوە ئاخۆ چی لە گۆڕێدایە. سەر لە ئەنگۆرەوە میرزا کەبیریش بە سواری ئەسپەکەیەوە گەیشتە کۆشک. سەرۆکی پاسەوانانی کۆشک هەوساری ئەسپەکەی گرت تا وەزیر لێی دابەزێ. ئەوان بە کورتی لەگەڵ یەک دوان، تەنانەت ئەو قسانەش گەیشتنەوە گوێی شا. ئاخر ئەو لە ژوورەوە لە پشت پەردەوە ڕێرەوەکەی خستبووە بن چاودێری خۆیەوە.

وەزیر لە کۆشک وەژوور کەوت. سەردەستەی پاسەوانانی پاشا سڵاوی لێکرد، سەری بۆ دانەواند ، چاکەتەکەی لێوەرگرت و ئینجا یاوەری کرد بۆ هۆڵە گەورە مینابەندەکە.

میرزا کەبیر جلی سەروەزیری لەبەردابوو، کڵاوێکی درێژیشی لەسەر نابوو. بەردە گەوهەرەکانی دامێنی جلەکانی لەبەر تیشکی چلچراکەدا دەدرەوشانەوە. ئەو بە نائارامی دەستی لە پشت خۆی گرێدابوو، یەک دوو جار ڕاوێچکەی بەنێو هۆڵەکەدا کرد. پشیلەکەی پاشاش لەگەڵ تارمایی ئەودا دەهات و دەچوو. ناوبەناو وەزیر لەبەردەم ئاوێنەیەکی گەورەدا دەوەستا و تەماشایەکی خۆی دەکرد. بەو کڵاوە قووچە و بەو بەرگەی بەری و بەو ڕیشە ماشوبرنجییە درێژەیەوە، بەو وێنەیە دەچوو کە جارێکیان تابلۆکێشێک بۆ باوکی ئەوی کێشابوو. ئەوە زۆر پەستی کردبوو کە شا زۆر جاران لێیدەگەڕا بۆ ماوەیەکی زۆر بمێنێتەوە و چاوەڕێ بکا.

هۆڵە مینابەندەکە نموونەی هێز و ڕوناکی هونەرییانەی دەستکردی ڕۆژهەڵات بوو. دیوارەکانیش بە هەزاران ئاوێنۆکەی بچکۆلە بە شەقڵێکی تەلیسماوی ڕازابوونەوە. وەزیر بە هەراسانییەوە سەیری ئەو هەزاران پارچە ئاوێنەی دەکرد کە خۆی تێدا دەبینییەوە.

هونەرمەندە ناودارەکانی ئێرانی دیوار و بنمیچی هۆڵەکەیان بە دیمەنی جەنگ وێنە کێشابوو. ئەوانەش جەنگە گرنگەکانی مێژووی وڵاتی باوک

و باپیران بوو. هەرچی ناوکەوەکەش بوو مافوور و ڕایەخی تایبەت بە ڕەنگی بنەوشـــەیی و زومردی دروســـتکرابوون. وەزیر خۆی خەڵکی فەراهان بوو، ئەو شوێنەی جوانترین مافووری وڵاتی لێدروست دەکران، لە دونیادا وێنەیان نەبوو. ئەو لە بەرانبەر مافوورێکی ئاودامان زێڕ و کەسک و شینێکی تاریکدا چەمایەوە بەدەست هەستی بە وردی داوەکان کرد کە پێی چنرابوو. پشیلەکەی پاشاش خۆی هاویشتە باوەشی وەزیر. وەزیریش پشیلەکەی گرت و دەستی بە پشتی داهێنا.

"وای لەو ملوانکە تەڵایەی لە ملتە، هەردەڵێی خاتوونە شازادەی."

ئەوە بوو سەردەستەی ئێشکچییان پێی ڕاگەیاند کە شا لە ژوورەکەی خۆی چاوەڕێی دەکا، میرزا کەبیر جارێکی دیکە ســـەیری ئاوێنەکەی کردەوە و بەرەو ژووری وتووێژی شا ڕۆیشت.

شـــا ناســـر بە جلی یەکپۆشـــی ســـەربازی پێشـــوازی لە وەزیر کرد و دەســتیشــی لەســەر کالانی شــمشــێرەکەی بوو. کەشــوهەوا وروژاوبوو. میرزا کەبیر کڵاوەکەی داگرت، کڕنووشی برد و گوتی: "پایەبەرزا!"

شـــا ڕووی خۆی لێ وەرگێڕا، بە شـــێوەیەک قســـەی لەگەڵ وەزیر کرد وەک ئەوەی پشتی لەو بێ: "ئەرێ ئەم شتانە چین واتای چی دەگەیەنن؟ وەزیر کەســـانی بازنەکەی ئێمە لێرە لادەبا و کەســـانێکی خزمی خۆی لەجێگەی ئەوان دادەنێ. تۆ بڵێی لەنێو بازنەی ماڵی خۆشـماندا چاودێری بکرێین."

"پایەبەرز، تۆ تووڕەی. بەڵام بەرچاوڕوونییەکەت دروست نییە. تۆ دڵ و مێشـــکی ئەم وڵاتەی. ناپاک و دوژمنان تێدەکۆشـــن لێت نزیک ببنەوە. ئەوە ئەرکی منە کە ئەوان بخەمە دەرەوەی کۆشـــکەکە. ئەوەی من دەیکەم، بۆ تۆیە. من وەزیری تۆم، هەر بۆیە لە بەردەم ئێوەدا هیچ شتێک ناشاردرێتەوە. من هەمیشە بە ڕێز و پێزانینێکی زۆرەوە لەبەردەم باوکت وەستابووم. لەبەر ئەوەی ئێوەش پاشـان، پێویسـتە ڕاستییەکەت

پێبڵێم. دەرباری پاشای خوالێخۆشبوو پڕ بووبوو لە سیاسیی گەندەڵ، کە تەنیا و تەنیا بیریان لە بەرژەوەندیی خۆیان دەکردەوە. باوکتان بە دز و دەبەنگ و ئاخوندە خورافیگۆ و سووسەکارانی ئینگلستان و ڕوسیا دەورەدرابوو. من هەموو ئەوانەم لە قافدا گرتن. هەر بۆیە زۆر دوژمنم بۆ خۆم پەیداکردوون، بەڵام تا پاشا لە پشتم بێ من باکم بەوان نییە و لێیان ناترسم."

"ئاخر وەزیر داهاتی دایکم و ئەندامانی خانەوادەکەمی کردووەتە نیوە. باشە ئەوانیش دز و هاوپشکی شەڕانگێزەکانن؟"

"من ڕێز و پێزانینم بۆ دایکتان هەیە، بەڵام بەو خەرجییەی ئەو دەیکا، دەکرێ من کارخانە دروست بکەم تا ڕەعیەتەکەی تۆ بۆ کار بەگەڕ بخەم. هەقە شا ڕاستییەکە بزانێ. کۆشکی دایکت بووەتە لانەی ئەو پیاوە کۆنانەی لە دەسەڵات لادراون."

شا بە پەستییەوە بەسەریدا هاواریکرد: "وەزیر ئاگات لەدەم و قسەکانت بێ، چی دەڵێی."

وەزیریش وەها کەوتەوە قسە: "من لەبارەی پایەبەرزەوە، لەبارەی وڵاتەوە قسەدەکەم، مەبەستم هیچ شتێکی تاکەکەسی و تایبەتمەند نییە."

شا وەڵامی دایەوە: "ئاخر ئێمەش دەنگۆی تەواو پێچەوانە دەبیستین."

"هۆ پایەبەرز، کامە دەنگۆ؟"

"ڕێک ئەوەی کەوا وەزیر خەریکە بەرەی دەسەڵات لەبن پێی ئێمە دەربهێنێ."

"پایەبەرز، ئەمانە قسەی دوژمنەکانی منن. ئەوانە تینووی خوێنی منن. من دەمزانی شا ئەو پرسە دەوروژێنێ، هەربۆیە قورئانێکم لەگەڵ خۆم هێناوە."

وەزیر قورئانێکی لە نێو جانتاکەی هێنایەدەر. دەستی ڕاستی لەسەر دانا و گوتی: "من بەم کتێبە سوێند دەخۆم، کە ئەوەی دەیکەم هەمووی

لەپێناو شکۆی پاشایە. خۆ ئەگەر ئەمەش بەس نەبێ، ئەوا هەر ئێستا دەست لەکاردەکێشمەوە، با پاشا یەکێکی دیکە بکاتە وەزیر."
شا ئاماژەیەکی بۆ وەزیر کرد کە دەکرێ قورئانەکە هەڵگرێتەوە. دیاربوو قسەکانی وەزیر متمانەی بۆ شا گێڕابووەوە.
شا بەرەو پەنجەرەکە ڕۆیشت، کەمێک پەردەکەی تی دا[١٤]. ئەو پێویستی بە ڕاوێژی وەزیر هەبوو.
ئینجا شا ڕووی قسەی تێکرد: "باوکم لە پاش مەرگ نامەیەکی بۆ بەجێهێشتووم، نامەیەکی زۆر کەسیی و تایبەتە. ئەو لەبارەی هەراتەوە زۆر بەخەم بوو. داوای لێکردووم هەموو شتێک بکەم بۆ ئەوەی شارەکە وەربگرمەوە."
وەزیریش بە هاوڕاییەوە گوتی: "هەرات برینی نیشتمانیمانە. بەڵام خۆ ئێمە لەو هێز و پێگەیەدا نین بریتانییەکان لە هەرات وەدەربنێین. وێڕای ئەوەش، ڕۆژگاریش گۆڕاوە. ئەفغانستان بووەتە دەوڵەتێکی خاوەن سەروەری و ئینگلستانیش هەموو سەرکردەی هۆز و تیرەکانی چەکدار کردوون. لەسەرووی هەمووشیانەوە، لەشکری هیندستانیشی لەوێ جێگیرکردووە. ئێمە ناتوانین بە هێزی چەک ئەو شارە بگێڕینەوە سەر ئێران."
ئینجا شا پێیگوتەوە: "کەواتە وەزیر ئەوە دەڵێ کە ئێمە دەبێ بۆ بریتانییەکان دەستبەرداری شارە خۆشەویستەکەمان بین؟ خۆی مەبەستەکە خودی شارەکە نییە، بەڵکو شکۆی وڵاتەکەیە. پێم سەیرە کە وەزیر هەست بەو شتە ناکا."
"بە دڵنیاییەوە هەستی پێدەکەم. لێ تەنیا یەک چارەسەر هەیە؛ ڕێگەی دیپلۆماسی. ئێمە دەبێ هەروەک بریتانییەکان مەکرۆ و کەمۆ[١٥] بین."

[١٤] تیدان: کەمێک کردنەوە. کەمێک هەڵدانەوە
[١٥] مەکرۆ و کەمۆ: فێڵزان و زۆرزان.

شــا هاتەوە قســە: "هەر پاشــایەک لە ژیانیدا ئەرکێکی لەســەرشــانە. ئەرکەکەی ســـەرشـــانی منیش گەڕاندنەوەی هەراتە بۆ نێو باوەشـــی نیشــتمان. ئێمە دەبێ ئەو کارە بکەین، ئەوســا بەهەر نرخێکەوە بێ. من نامەوێ وەک پاشایەکی ترسنۆک بچمە نێو مێژووەوە."

"منیش لەگەڵ خەمخۆریـت دام، بەڵام خۆ جەنـابی پـایەبەرز ئەوەش دەزانێ کە وڵاتەکەمان لەو ماوەی ئەو هەزار و چوارســـەد ســـاڵەی ڕابردوودا هەر لە جەنگدا بووە. ئێمە داهێزراوین و شـــەنگوگوڕمان[١٦] لەبەر بڕاوە. بە هەڵگیرســـاندنی جەنگێکی دیکە لەبری ئەوە شـــکۆ بەدەســتبێنین لەدەســتی دەدەین. بریتانییەکان هەموو هیندســتانیان لەبن دەســتدایە. نەوەک هەر هیندســتان وڵاتی دراوســێی لای خۆرهەڵاتمانە، بەڵکو ئەوە ئینگلســـتانە. ڕوس و بریتانییەکان تۆپ و تفەنگ و چەک و تفاقی جەنگی دیکەیان هەیە کە ئێمە هەر پەیشی پێنابەین. سوپاکەی ئێمە ســـوپای دەرۆزەکەرانە. ڕۆڵی ئێرانییەکان لە مەیدانی جەنگدا دەســـتی لێشـوراوە. جەنگ هەڵگیرسـاندن لەگەڵ ئەفغانسـتانی دراوسـێمان، ڕێک ئەو شـــتەیە کە ئینگلیزەکان خواخوایانە و دەیانەوێ. ئەمە هێڵێک بە ژێر پلانە نوێخوازییەکانمان دا دێنێ. من زنجیرە پرۆژەیەکم بۆ شـــارەکان هەیە..."

شـــا بە گومانێکەوە پرســـی: "کامە پرۆژە؟ باشـــە بۆچی ئێمە هیچی لەبارەوە نازانین؟"

"هەر کاتێک بەرەوپێشـــەوە چووین ئەوا بەتەواوی لە وردەکارییەکانی ئاگادار دەکرێیتەوە. ئێســـتا ئێمە ســـەرقاڵی ســـەرکوتکردنەوەی ئەو ڕاپەڕینەین کە لەدژی تۆ ســـەریهەڵـداوە. ئێمە نەمـانـدەزانی کە بەرگرییەکەیان ئەوەندە کات و ئەو هەموو زەحمەتییەی لەشـکرەکەمانی دەوێ. هەر کاتێک لەوە بووینەوە، ئەوسـا دەسـتمان بۆ پرۆژەکانی دیکە

---

[١٦] شەنگوگوڕ: هێزوتین

والاّ دەبێ. ئیدی شـــــتەکان بەم جۆرەن. ئێمە وەهـا بیردەکەینەوە کە پێویســــتە پشـــتی پێشـــخســـتنی بەرهەمە خۆماڵییەکانمان بگرین و گەورەتریان بکەین هەروەک چۆن وڵاتە زلهیزەکان دەیکەن."

"کامە بەرهەمی خۆمان؟"

"بۆ نموونە مافوور، ئاخر لە هەموو جیهاندا وەک ئەوەی ئێمەیان باش نییە. زافەرانەکەمان، کاڤیار، فسـتەق/پسـتە، گیاچا، توتن، خورما، هێشـتا زۆری دیکەش، کە هەموویان لە جۆری نایابترینیانن. خۆ ئەگەر ئێمە ئەو بەرهەمـانە بە ڕێژەیەکی زۆر بهێنینە کـایە ئەوا دەبێتە یـارمەتیـدانی هەزاران کەس. ئێمە لەگەڵ وەبەرهێنەرانی وڵاتانی ئەورووپی بۆ هاوکاریی ئەم بابەتە لە دانوســــتانداین. کانەکانمان بە زێڕ و زیو و مس و بەردە گرانبەهاکانی دیکە دەوڵەمەندن..." وەزیر پشـــوویەکی دا هەناســـەیەکی قووڵی بۆ هەڵکێشایەوە ئینجا لەسەر قسەکانی ڕۆیشت:

"من هەواڵی باشـــم بۆ شـــا هەیە. بەر لە مردنی باوکتان ئێمە لەگەڵ فرەنســـییەکان لە وتوویژی ئەوەدا بووین ســـوپاکەمان بە پێوەرەکانی هاوچەرخ چاک و نوێ بکەینەوە. ئێمە پێشـنیازەکەمان لە پاریس تاوتوێ کرد. کاردانەوەکەش ئەرێنییە. پاشـەڕۆژ گەشـە. ئێسـتا هەڵگیرسـانی هەر جەنگێک کێفەڕاتە[١٧]. خۆ ئەگەر وتوویژەکان بەر بگرن، ئەوا لەیەکگەیشتن و ڕەشنووسی ڕێککەوتنەکە بۆ تاوتوێکردن دێتە بەردەستی پاشا."

ئینجا شـــا هەڵیدایێ: "هەرگیز فرەنســـییەکان هی باوەڕپێکردن نەبوون. ئەوان زۆر جاران باوکمیان هەڵخەتاند. ئەوان ڕێککەوتنیان لەگەڵ ئێمەدا کرد، لێ هەر دۆســــتە ڕوســــەکانیان گرت، ئیدی وازیان لە بەڵێن و گفتەکانیان هێنا."

"ئەوەی شـــا دەیڵێ زۆر ڕاســـتە، بەڵام فرەنســـا باشـــترین وڵاتی هاوپەیمانمانە. ئەو چەند دژی بریتانیایە ئەوەندەش دوژمنی ڕوســـیایە.

---

[١٧] کێفەڕات: کارەسات، کوێرەوەری.

فرەنســـــییەکانیش وەک هەر وڵاتێکی دیکە دەیانەوێ بگەنە هیندســـــتان، وڵاتی ئێمەش بۆ ئەو مەبەســـــتە کورتترین ڕێگەیە بۆ گەیشـــــتننە ئەوێ. ئێمە دەبێ ڕەوتی سـیاسـییانەی تایبەت بە خۆمان هەبێ و دۆسـتایەتیی هەمووانیش ڕابگرین. فرەنساش باشترین هەڵبژاردەیە.

پێویسـت ناکا ئێمە هیچ چەکیان لێ بکڕین، ئەوان پێویسـتە خۆیان کارگە بۆ ئێمە دروســـــت بکەن، بۆ ئەوەی خۆمان چەک و فیشـــــەکی خۆمان دروســـــتبکەین. پیشـــــەســـــازییەکەی ئەوان فرەلایەنە، ئەوان مۆبیلیات و کاشـــــی و فەخفوری. پێســـــتە و ئاوریشـــــمە بەرهەم دەهێنن. ئەوان وردەکارترین پیشـەزانن لە جیهان و فرەنسییەکان دەزگایەکیان داهێناوە کە بە شـێوەیەکی ســـەیروســـەمەرە خێرا جلوبەرگ دەدروێ. هەروەها ئەوان دەزگایەکی ڕســـتن و چنینی وەهایان هەیە لە ماوەیەکی کورتدا و لەیەک کاتدا بەقەدەر سەد ژن دەڕێسێ و دەچنێ.

دەکرێ ئێمە ئەو هەموو دەزگـا و زانیـارییـانە بهێنینە وڵاتەکەمـان. فرەنســـــییەکـان ئـامـادەن کـارمـان لەگەڵدا بکەن. خۆ گەر خەڵک هەبێ بیانەوێ لە ڕێی ئێرانەوە دەســـــتیان بە دەوڵەمەندیی خۆرهەڵاتدا ڕابگا، ئەوا پێویســـــتە ئێمە لێی ســـــوودمەند بین تا جارێکی دیکە وڵاتەکەمان لەسەر پێی خۆی بوەستێتەوە."

شـــا بە بێدەگی گوێدێر بوو. پشـــیلەکەی، کە لە پشـــت پەردەکەوە خۆی گرمۆڵە کردبوو، هەســـــتیکرد گفتوگۆکە کۆتـایی هـاتووە. ئینجا شـــــا ئاماژەیەکی بۆکرد و ئەویش بە بازدانەوە خۆی هاوێشتە کۆشی شاوە.

٨

پشیله شەرمین

کات ئەنگۆرە[18] بوو. شا لەسەر کورسییەکەی خۆی دانیشتبوو، خەریکی خوێندنەوەی کتێبێک بوو لەبارەی ناپلیۆن. ئەو زۆر بە ستراتیژییە زیرەکەکەی ئەم پاڵەوانی مەیدانی جەنگە سەرسام بوو. باپیرەکەی ئەو جارێکیان ناپلیۆنی بینیبوو، ئیدی هەمیشە باسی کاریگەریی قسەکانی ئەو قراڵەی فەرەنگی دەکرد. کاتێکیش لە خوێندنەوە ماندوو بوو، چاوەکانی هەڵگلۆفتن و لەوکاتەشدا پەردەدار هاتەژوور.

شا پێی گوت: "قلیانێک."

کابرا قلیانی هێنا. شا چووە ئەو جێگەی کە تایبەت بوو بە شیشەکێشان. نێرگلە دەستکردە جوانەکە کە چواردەورەکەی نەخشێنراوبوو، لەسەر سینییەکی مسین لەوێ لەسەر مافوورەکەی دانرا، هەر لەوێش چەند پارچە نوقڵ و نەباتی شیرین لەسەر مێزێک دانرابوون. پێشخزمەتەکە چادانە گەرمەکەی گواستەوە سەر ئاگردانێکی مسین، لە پاشای پرسی ئاخۆ دەیەوێ بۆی تێکاتەوە.

---

[18] ئەنگۆرە: ئێوارەیەکی درەنگ، سەروبەندی بولێڵ.

شـا گوتی: "حەکایەتخوانەکە!" ئینجا سـەرە قلیانەکەی بۆ دەمی برد. زۆر شت هەبوون پێیەوە سەرقاڵ بوو، نەشی دەزانی بۆ باری پێویست بڕوا بە کامیان بکا. تۆبڵێی بڕوا بە دایکی بکا یان بە وەزیرەکەی. بەگوێرەی ڕای دایکی بێ، کابرای وەزیر دژی لەشکرکێشیە بۆ سـەر هەرات، گوایە دەسـتی لەگەڵ بریتانییەکان تێکەڵ کردوە. بەوپێیەش بێ وەزیر هەموو فەرماندەکانی هێزی چەکدار دەگۆڕێ و کەسـانێک دادەنێ کە کوێرانە جێگەی بەقای وەزیرن و شوێنکەوتەی ئەون.

ئەوەبوو لە دەرگە درا.

شا گوتی: "وەرە ژوور."

حەکایەتخوانەکە پیاوێک بوو لەسەرووی پەنجا ساڵە. عەبایەکی جیاوازی تایبەتی لەبەردابوو، دامەنی بە داوی ئاوزێڕ نەخشـابوو، کڵاوێکیشـی لەسـەر بوو، بە گوێرەی دابونەریتی حەکـایەتخوانەکـان بوو کە لە چاخانەکان لەسەری دەنا کاتێ حەکایەت و داستانی دەگێڕایەوە. پیاوەکە لە کتێبە گەورەکەی فیردەوسـی، لە شـانامەدا، حەکایەت و داسـتانی لەبارەی پاشا ئێرانییەکانی سەردەمی شکۆمەندیی وڵات بۆ دەگێڕانەوە.

شـا گوێی لە حەکایەتی پاشـا زاڵ گرت بەو هیوایەی بەڵکو وەڵامێک بۆ پرسـیارەکانی خۆی تێدا بدۆزێتەوە. حەکایەتخوانەکە وەهای گێڕایەوە:

"شـا سـام هیوای وابوو کوڕێکی پەیدا ببێ، بەڵکو بتوانێ یارمەتی بدا و قەڵەمڕەوەکەی لە لەیەکترازان و پارچەپارچەبوون بپارێزێ، لێ گەلۆ، بەخت شتێکی دیکەی هێنا. ئەو کوڕێکی پەیدابوو، سەرتاپای خۆڵەمێشی و ناوی زاڵیشی بەسەردا برا.

شـا لەو "منداڵە دێوەزمەیە" زەندەقی چوو، فەرمانی بە نۆکەرێک کرد بیبات لە چۆڵاییەک بیکوژێ و لە کۆڵی کاتەوە، لێ نۆکەرەکەی منداڵەکەی نەکوشـت. لەجیاتی بیکوژێ و سـاردی بکاتەوە، بەدزییەوە کۆرپەلەکەی لە ئەشکەوتێکدا دانا. لەوێش، سیمرخ، باڵدارە ئەفسانەیەکە پەیدابوو، زاڵی

هەڵگرت و لەگەڵ خۆی بردییە هێلانەکەی و خواردنی دایێ. ئیدی زاڵ گەورەبوو، بووە خورتێکی ناوازە. شەوێکیان پاشا خەونی بینی، کە زاڵ هێشتا ماوە، ئەو لەنێو کێواندا لەگەڵ مەلێکدا دەژی. بە دڵێکی پڕ لە خۆشییەوە بەرەو کێوەکان ڕۆیشت . قەدەر وایهێنا کوڕەکەی لەوێ دۆزییەوە و هێنایەوە و تاجی پاشایەتیشی لەسەر نا.

دوای یەک دوو ساڵ، زاڵ بەخۆی و لەشکرێکەوە بەرەو کابولستان کشا تا لە دژی دوژمنەکانی بجەنگێ و بەرپەچیان بداتەوە. لەوێ ڕودابەی بینی، ڕودابە کچە هەرە شۆخوشەنگەکەی پاشای کابولستان بوو. ژیان ئەو جووتەی بۆ یەک دانابوو. کەچی لەبەر دوژمنایەتیی کۆنینەی نێوان هەردوو وڵات، خۆشەویستی لەنێو ئەو دوو کەسەدا بقە بوو. ئەوە بوو شەوێکیان ڕودابە کەزییە ڕەشە درێژەکانی لە پەنجەرەی ژوورەکەی لە قەڵاکەی بەردایەوە خوارێ. زاڵیش بە کەزییەکاندا هەڵگەرا و خۆی گەیاندە هۆدەکەی. لەوێدا یەکێ لە خۆشترین شەوانی ڕۆهەڵاتیانەی ژیانیان بەسەر برد. لەپاش نۆ مانگ و نۆ ڕۆژان منداڵی پەرجووی ئەوان پەیدابوو. لێ کۆرپەلەکە ئەوەندە گەورە بوو، لەدایکبوونەکەی ئەستەم بوو، ڕودابە لەگەڵ مەرگدا لەململانێدابوو. لەپڕ زاڵ بەبیریکەوتەوە، ئاخر کاتی خۆی سیمرخ پەڕەمووچەیەکی خۆی دابویێ، بۆ حاڵەتێک بوو ئەگەر زۆر تەنگانە و پێویست بووایە. سیمرخ پەیدا دەبوو. باڵدارەکە بە زاڵی گوت پێویستە چی بکا: "شەرابی زۆر دەرخواردی ڕودابە بدا. بەم چەقۆیە زگی ڕوودابە هەڵبدڕە و کۆرپەلەکەی لێ دەربهێنە، پاشان برینەکەی بە داوێک بدوورەوە."

ئەم منداڵە پەرجوویە لەدایک بوو و ناوی لێنرا ڕۆستەم. لەدواییدا ئەو شکۆی بۆ ئێران گەڕاندەوە و تاجی پاشایەتییەکەشی پاراست."

شا بایی پێویست گوێی گرت، لێ نەیدەزانی ئاخۆ تاچەند حەکایەتەکە یارمەتی دەدا تا بەگوێرەی هەڵبژاردنەکەی بڕیاری یەکلاکەرەوە بدا. ئەو

یەک دوو دراوی بۆ حەکـایەتخوانەکە فرێـدا. پیـاوەکەش پووڵەکەی هەڵگرتەوە، کرنووشـــێکی بۆ برد و لەوێ ڕۆیشـــت. شـــا وازی لە قلیانکێشـان هێنا و لە شـوێنی خۆی هەڵسـا، بەنێو ڕاڕەوکانی کۆشـکدا قەدەمی لێدا.

لەوێوە بانگی کرد: شەرمین، هۆ شەرمین، لە کوێی؟"

لێرە و لەوێ دەرگای دەکردەوە و ســەری دەبردە ژوور و بە نەرمی بانگی دەکرد: "پشی پشی، پشەکە، شەرمین!"

ئینجا بینی شەرمین لە یەکێ لە پەنجەرە کراوەکان هاتەژوور.

"ئەوە لە کوێ بووی؟ لە دەرەوە بووی؟ تێبگە، بۆت نییە وا بکەی، شـتی قۆڕ بکەی." ئەمەی پێگوت و خۆی نەوی کردەوە و دەســتی دایە و لە زەوی بەرزی کردەوە.

هەمیشـە شـەرمین لەگەڵ شـادا دەبوو، یاوەرییەکەی لێ خۆش هاتبوو، لەسـەر پێخەفیشـدا لەگەڵی دەنووسـت. ناوبەناویش بۆ ماوەیەکی درێژ دەڕۆیشت، بەڵام هەر دەهاتەوە لای شا.

شـا بە پشـیلەی باوەشـیەوە بەنێو دالانەکانی کۆشـکدا پیاسـەی دەکرد. "دایکە پێگوتم دەبێ ئاگاداری وەزیر بم، بەڵام خۆ وەزیر باشترین پیاوی ئێمەیە، تۆش پێت وا نییە؟ تۆش ئەوت خۆشدەوێ. دایکم دەڵێ ئەو پیاوە شـتێکی لەبن سـەردایە، ئەو نەخشـەی هەیە تەخت و تاجم لەبن دەست دەربهێنێ. ئەرێ بڕوا بە قسەی دایکم دەکەی؟"

وەزیر زۆر شتی خراپ لەبارەی دایکمەوە دەڵێ.

شـەرمین هەر تۆ جێگەی بەقای منی. تۆ شـۆفار و سـووسـەکاری کەس نیت، تۆ تەنیا هی منی، سندوقی ڕازەکانی منی."

کاتێک ئەوان بەرەو لای ناندینەکە ڕۆیشـتن، پشـیلەکە لە باوەشـی خۆی فڕیدا و بەدوای کاباندا دەگەڕا، کە هەمیشە هەر شتی خۆشی دەدایێ.

ئەنگۆرەیەکی درەنگ بوو. شـــاش زەوقی نەبوو بە تەنیا بێ. ئیدی چووە نێو حەرەمسەرا.

جـاران شـــــا هەر لە خۆیەوە خۆی بەنێو حەرەمســـــەردا نەدەکرد. خواجەباشـی، سـەرۆکی حەرەمسـەراکە پێشـەوەختە دەیزانی ئاخۆ پاشـا کەی دێتە ئەوێ. ئینجا ژنەکانی ئاگادار دەکردنەوە، خۆیان بۆ پاشـــــا ئامادە بکەن. لێ ئەم شەوە شا وەهای نەکرد.

خواجەباشـی، ئەو کەسـەی هەمیشـە لای دەرگاکە دادەنیشت و شـیشـەی دەکێشـــــا، لە کۆتـاییـدا بە هێـدمەگرتنەوە لە شـــوێنی خۆی ڕابوو. بەهەڵەداوان بەدوای قـاپقـاپەکـانی گەڕا. "من لە خزمەت پـاشـــــام، چی دەفەرمووێ؟"

شــا ناســر هیچ وەڵامی نەدایەوە، ئاســایی دەســتی لە پشــتەوەی خۆی دانـابوو، لێوەژوور حەرەمســـــەراکە کەوت. ژنەکـانیش، کە چـاوەڕێی پاشایان نەدەکرد بە حیتە و پێکەنینەوە بە غار بۆ ژوورەکانیان کشان تا وا نەکەن لەپڕ بە ژێرکراسەوە بیانبینێ.

ژووری ژنەکـان بە هێمـای تـایبەتی بە کەلتووری تـایبەتی خۆیـانەوە ڕازابووەوە. ژنە ئازەرییەکانی تەواو لەگەڵ ژنەی کوردی جیاواز بوون، هی ژنی کوردیش لە ژنی بلوجی ئایەر[١٩] بوو. تامی ژنانی کابولی لەگەڵ ئەوانەی خەڵکی هەرات تێکی نەدەکردەوە. زۆر جـاریش ئەو ژنـانە لە زمـان و کەلتووری یەکـدی نەدەگەیشـــــتن. بەڵام ئەوان بە زمـانێکی شارستانییانەی فارسی قسەیان دەکرد، بە شانازییەوە ڕەفتاریان دەنواند بۆ ئەوەی باڵاتر لە ژنانی ئاسایی دەربکەون.

بە چوونی لەناکاوی پاشــا، جۆرێک لە پاشــاگەردانی لە حەرەمســەراکە دروست بوو. هەر یەکێکیان دەیەویست خێرا بە خۆی ڕابگا و دەستیک

---

[١٩] ئایەربوو: جیاواز بوو.

بەخۆیدا بێنێ و ئارایشـت بکا تا سـەرنجی شـا بۆ لای خۆی ڕابکێشـێ، بەڵام خۆ شا مەیلی لە ژن نەبوو.

خواجەباشـــی لە دووری شـــاوە بە ئەدەب و ملکەچییەوە بەدوایدا دەڕۆیشـــت و پاکانەی دەکرد بەوەی ئەو بۆ ئەو هاتنە لەهیکەوەی هیچ ئامادەکاری نەکردووە.

خواجە هەوڵیدا بڵێ: "تۆبڵێی دڵی پایەبەرز کامە ژنی بوێ؟"

کەچی ئەو هیچ وەڵامی وەرنەگرتەوە، چەنـد شـــا زیـاتر بەنێو حەرەمســـەراکەدا دەڕۆیشـــت، ئەوەندە بەبێ باکی ســـەیری دەرگای داخراوی ژوورەکانی دەکرد.

ئەوسا خواجەباشی بە وریاییەوە گوتی: "جەنابی پایەبەرز هێشتا لەگەڵ چەند ژنێکدا نەنوستووە."

"لەنێویاندا ژنێکی هەراتی هەیە؟"

"من... ئەز ... جارێ نازانم." خواجەباشـــی زمانی تێکئالا: "ئەگەر پایەبەرز بخوازێ، هەر ئێستا وێدەکەوم."

شا بێدەنگ بوو، ئیدی خواجەش خێرا بەرەو ژووورەکەی خۆی غاریدا.

ئێســتا دەرگای ژوورەکان یەک لە دوای یەک کرانەوە، ئەو ژنانەی شــا ویستی لەگەڵیان بێ هاتنە بەردەم دەرکە و وەستان.

کاتێک شا بەلایاندا تێپەڕی ژنێک بە دووچاوی ڕەشـی پڕ لە پرسیارەوە چرپاندی: "پایەبەرز."

کەچی شا هەر سەریشی بڵند نەکرد.

ژنێکی دیکە، کە جلی ڕەنگاوڕەنگی ڕازاوەی لەبەردابوو گوتی: "پاشـــا، وای تۆ چەند نازداری."

شا وەڵامی ئەویشی نەدایەوە.

خانمێکی دیکە بە خۆی و پرچی ڕەش و لێوی سوور و نیوە فستانێکەوە گوتی: "خۆ ئەگەر پێشوازی لە پاشا بکەم، ئەوا هەر شیعرەکانی خۆی بۆ دەخوێنمەوە."
شا وەستا. ژنەش شیعراندی:

جمشید کوجا رفت؟ چە شود تاج و کولاهەش؟
کو فەری فەرەیدون و کو حیشمەت و جاهەش؟
ئایا بە کوجایەند کەز ئیشان خەبەری نیست؟
کو دەولەتی گرشاسب و گەلەیی سوپاهەش؟
بیژەن بە کۆجا ڕەفت گرفتاری چاهەش
ئایا بە کۆجایەند کەز ئیشان خەبەری نیست؟

شا حەزی لە شیعر بوو، خۆیشی دەیهۆنیەوە. هەندێ شەوان کە لەگەڵ ژنەکانی بەسەری دەبردن، بە خۆشییەوە هۆنراوە نوێیەکانی خۆی بۆ دەخوێندنەوە. لەپاڵ شیعریشدا حەزی لە ڕۆژژمێریش بوو، لەوێدا بە دەستخەتی خۆی ڕووداوەکانی بۆ ئایندە هەڵدەگرت.
ژنە یەکێ لە هۆنراوە هەژێنەرەکانی شای خوێندەوە، ئەو هۆنراوەیەی لەبارەی پاشا ئەفسانەییەکانی بەرێ بوو. لە شیعرەکەدا ئەو لە خۆی دەپرسی، تۆ بڵێی ئەوان لە کوێ بن، تەخت و تاجیان لە کوێیە، هێزی ئەفسوناوی خواوەندانەیان لە کوێ ماوە.
شا گەڕایەوە لای ژنەکە، ئەویش یەک دوو هەنگاو چووە پشتەوە تا ڕێگەی شا بدا بچێتە ژوورەکەی. لێ ئەو نەچووە ژوور، بەڵکو لە تەنیشت ژنەکە وەستا و بە پشتەدەستیشی گەمەی لەگەڵ قۆڵی چەپەی ژنە کرد. ژنەش زاتی ئەوەی کرد دەستی شا توند بەخۆیەوە بگیرسێنێ.

شــاش بۆی شــل کرد بە هێواشــی ڕوخســاری لە باوەشــی ژنە نزیک کردەوە، بۆنی ماڵەکەی کرد و درێژەی بە ڕێڕۆیشتنەکەی دا.
شـــا بە شــــێوەیەک کە دەســــتی خۆی لەپشـــتەوە دانابوون بەدەم قەدەملێدانەوە گەیشتە لای ئەو ژنەی بە شـەرمنییەوە لەبەردەم دەرکەی هۆدەکەی خۆی وەستابوو. بێدەنگیی ژنە شای وروژاند.
تازە خواجەباشی بە خۆی و لیستی ناوی ژنانی حەرەمسـەرا گەیشتەوە لای شـا. کاتێکیش بینی شـا مەیلی بە لای ئەو ژنە شـەرمنەدا چووە، بە سـرتەوە گوتی: "پایەبەرز هێشــتا ســەرجێی ئەو خاتوونەی نەکردووە. ئەمەیان لە ئازەربایجانەوە هاتووە، خەڵکی ئەو بەشـــەیە کە ڕوســـیا داگیری کردووە. هیچ فارسیش نازانێ. ژنە چاوێکی قاوەیی کاڵی هەبوو، جلوبەرگیشــی هەروەک ژنە دێهاتیەکی ڕوســی بوو. شــا دەســتێکی بە کەزییە کەژەکانی[٢٠] داهێنا. کەپووی لە گەردنی نزیک کردەوە و بۆنی پێوەکرد. بەدەســتی ڕاســتی یەکێ لە کەزییەکانی گرت، ســەری بۆ لای خۆی ڕاکێشـــا دەمی لەســـەر لێوە ســـوورەکانی دانا و گەزتی. ژنە بە فارسییەکی شەقوشڕەوە چرپاندی: "ئێس، دەمهێشێ!"
ئینجا شــا دەســتی بردە بن فیســتانەکەی و بە بەرخۆی وەنا و توند بە چوارچێوەی دەرکەی وەنووســـــاند و ســــەری بەنێو مەمکەکانییەوە گیرســــاند، بە جۆرێک کڵاوە قووچەکەی لەســــەری بەربووە خوار. ئینجا ژنەی بەردا. هەوەسەکەی دامرکایەوە. خەم و پەژارەی بۆ گەڕایەوە.
هەر خێرا خواجەباشی پری دایە کڵاوەکە و دایەوە دەستی شا، کە یەک دوو هەنگاو دوورکەوتبووەوە.
ئینجا چاوی شا کەوتە سەر چاوی ژنێکی گەنج، بە خۆی و دوو چاوەی ناوازەی ئەفغانییەوە. جوانیی ئەو ژنە هەر جادووی کەشــخەیی لێدەڕژا، وەها دیار بوو هەر دەتگوت تازە لە حەکایەتی ئەفسـانەیی بەربووەتەوە.

---

[٢٠] کەژە: موورزەرد

باشە شا بۆچی پێشتر ئەو شۆخەی نەبینیبوو؟ بە چاوی پرسیارەوە تەماشایەکی خواجەباشی کرد.
خواجەباشیش هەڵیدایێ: "ئەمەیان ماوەیەکی درێژە لێرەیە و لەگەڵماندایە، بەڵا هێشتا منداڵ بوو. کەچی لەپڕ، بەڵێ لەپڕ هەڵیدا و جوان بوو. پایەبەرز تکایە لێم مەگرە. خۆی دەبووایە پێشتر ببمبینیبا و بمزانیبایە، ئاخر لێم مەگرە، بە ناشوکری نەبێ خۆ ئەوەندە ژنە لەو حەرەمسەرایە هەن و لەپڕ دەبینی یەکێکیان وەک گوڵ شکۆفەی کردووە."
"خەڵکی کوێیە؟"
"پایەبەرز، لە هەراتەوە هاتووە." خواجەباشی بەم شێوەیە بە دوودڵی وەڵامی دایەوە، پێدەچوو بۆیە وەهای گوتبێ تا شا بەختەوەر بکا.
کاتێک خواجە ناوی هەراتی لەدەم دەرچوو، شا تروسکەیەکی گەشی پەڕیە چاوان.
لە ژنەی پرسی ئاخۆ ناوی چییە.
ژنە لەکاتێکدا سەری بەردابووەوە و سەیری بەرپێی خۆی دەکرد بەترسەوە گوتی: "جەیحون."
ناوەکە مەیلی بزواند، خۆی ئەمە ناوی ڕوبارێکی ئەفسووناوی بوو لە ئەفغانستان، ئەو ناوەی کە ڕودەکی شاعیر بەر لە هەزار ساڵ پێشتر هۆنراوەیەکی لەبارەیەوە نووسیبوو، کە هی لەبیرکردنەوە نییە.
شا ناوقەدی کچەی گرت و بەرەو لای خۆی کێشی کرد.
کیژۆڵەکە بە زاراوەیەکی شیرینی ئەفغانی گوتی: "پایەبەرز ، دەترسم."
ئەم ترسە و ئەم شێوە زاراوەیە هێندەی دیکەی مەیلی شای تیختیخە دا.
دەمی ماچ کرد لەسەر سوخمەکەی گەمەی لەگەڵ مەمکەکانی کرد.
کیژە بانگی کرد: "خوایە، لە هانام وەرە."
شا پالێکی پێوەنا بۆ نێو هۆدەکەی ڕاکێشا و سوخمەکەی لەبەر دارنی. مەمکەکانی هاتنەدەر.

"پایەبەرز، هێواش بە لەگەڵم، بوەستە، جارێ کەمێک بوەستە."
خواجەباشی دەرکەی پێوە دایەوە لە پشتی دەرکەوە ڕاوەستا.
نوزە و هـاوارێـک لە ژوورەکەوە هـات، کە بەرەو لای کەیف و زەوق دەیشکاندەوە. حەرەمسەرا کش و مات و ژنەکانیش دەرکەی هۆدەکانیان پێوەدایەوە.

٩

برایەکان

وەزیرەکە لە دوو بەرەوە خەریکی ئەوە بوو بەڵکو مەترسی برا یاخیبووەکان بەلایەکدا بخا. لە سەریکەوە بە خۆی و لەشکرەوە بەربەرەکانێی دەستە و تاقمە چەکدارەکانی سەرکوت دەکرد، لەسەریکی دیکەشەوە لە تاران بە تایبەتیش لەگەڵ باڵوێزخانەی بریتانییەکان بەدوای ئەوەدا دەگەڕا، بەڵکو هەرا و هەنگامە و پشێوییەکانی نیشتمان چارەسەربکا. ئەو لەوە دڵنیابوو بریتانییەکان لە لای خۆرهەڵاتی وڵاتەوە دەستیان لە پشتی برا یاخیبووەکانی پاشا داوە. بۆیە زۆر پێداگرانە لەو بارەیەوە هیچی بۆ دانەنەواندن و لە دانوستاندا لەگەڵ بریتانییەکاندا توند و شێلگیرانە بوو تا ئەوان واز لەدەستلەپشدانی براکانی پاشا بۆ ڕاپەڕین و یاخیبوون بهێنن.
خۆی ئەمە یەکێک بوو لەو شەڕە کەمانەی وەزیر هەڵیدەسووڕاند، مەهدولیای دایکی پاشاش بە تەواوی پشتی گرتبوو و زانیاریی زۆر

سوودبەخش و گرنگیشی بە وەزیر دابوو. لەشکرکێشی هێزی پاشا بۆ بەسەرداداان و چوونە نێوشارەکان و ئەو ڕەفتار و هەڵوێستە توندەی وەزیر لە بەرانبەر نوێنەرانی هەریەک لە بریتانی و ڕوسەکان کردی، بە ئەنجامی باش گەیشت و سەری بۆ ئەوە کێشا، هەر حەوت برا یاخیبووەکە ببەزن و خۆیان بەدەستەوە بدەن. هەر هەمووشیان بە دەستبەستراوی بۆ تاران ڕاپێچکران.

شا بە بەرگی سەربازییانە و بە دەبدەبەوە[21] لە یەکێ لە بارەگا سەرەکییە سەربازییەکانی دەرەوەی تاران چاوەڕێی وەزیری دەکرد. دەستی چەپەی لەسەر کالانی شمشێرەکەیدا بوو. بە دەستی ڕاستەشی تۆپە قەبە ڕەنگ قاوەییە تۆخەکەی گۆی زەوی دەسووڕاند، لەکاتێدا گوێی بۆ وەزیر شلکردبوو، چۆن باسی شەڕەکە و گرتن و ڕاپێچکردنی براکانی بۆ دەگێڕایەوە.

خۆی ئەوێ ئەو ژوورەبوو کە بڕیارە گرنگەکانی جەنگی لە دەیەکانی ڕابردوودا لێ دەدرا. گۆی زەوییەکەش دیاری ناپلیۆن بوو. شا ناسر لە بەردەم تابلۆیەکی زەیتوونی وەستابوو، تابلۆی باوکی بوو بەخۆی و جلوبەرگی سەربازی بە سواری ئەسپێکی ڕەنگ زیوین. ئەو کڵاوێکی قووچی قیتی لەسەر بوو، شاڵێکی سووری بەسەر چاکەتەکەی بەسەر شان دادابوو، بە با دەشنایەوە. تابلۆکەش وێنەیەکی لەبەرگیراوەی تابلۆیەکی ناپلیۆن بوو، کە بە دەستێکی جڵەوی ئەسپەکەی توند گرتبوو، بە دەستی دیکەشی ئاماژەی بۆ شوێنێکی دوور دەکرد، لەپشت سەریشی پەڵەهەور بوون، ئەسپەکە بە سوارەوە لەسەر پاشوو وەستابوو، هەر بینا هەڵمەت ببا.

[21] دەبدەبە: هەراوزەنا

باوکی شا زۆر حەزی لەو تابلۆیە بوو، هەر بۆیە داوای لە سەردەستەی تابلۆکێشـــەکانی کرد، ئەویش بەهەمان ڕەفتار و جووڵەی تابلۆ ماکەکە، نیگارەکەی کێشابوو.
لە کتێبخانەی کۆشـــکیش کتێبێک داندرابوو، ڕیزێک تابلۆی ناپلیۆنی تێدابوو. زۆر جاران شـا کتێبەکەی لە چەکمەجەی کتێبخانەکە دەردەهێنا و پەڕەکانی هەڵدەدانەوە و تێر ســـەیری دەکرد. هەر زوو وەزیر لە ڕۆژگاری کوڕوکاڵێتی ئەوەی فێری شـا کردبوو، کە هەمیشـە سـەیری نموونە بەرز و مەزنەکانی مێژوو بکا تا لە خۆیدا بەرجەستەیان بکا.
وەزیر باســـوخواســـی دانوســـتانەکانی لەگەڵ بریتانییەکان بۆ پاشـــا گێڕایەوە، بەوەی بەڵێنی مسـۆگەری ئەوەشـی داوە هەڵگەڕاوەکان سـزا نەدرێن.
شـا بە بێزارییەوە لەئاست ئەم باسوخواسەی وەزیر هاتەدەنگ: "کەواتە هێشتا هەر ئەوان بڕیار دەدەن."
"بریتانییەکان هەموو توانای خۆیان بەکاردەهێنن تا پێگەی خۆیان لە هیندســتان ســەلامەت ڕابگرن. پێویســتە ئێمەش لەو ڕاســتییە ڕابێین و لەگەڵیدا هەڵبکەین. ئاخر ئێمە خەریکی ئەوەین ڕووێکی هاوچەرخانە بدەینە وڵاتەکەمان. ناکرێ ڕێ بە پشـــێوی و ئاژاوە بدەین. هەر حەوت برا یاخیبووەکە دەهێنرێنە بەردەم پاشـــا، ئەوان دێن و کڕنووشـــت بۆ دەبەن و داوای لێبووردنت لێدەکەن. پایەبەرزیش لەبەر خاتری برایەتی لێیان خۆش دەبێ. بەم جۆرە ئارامی بۆ وڵات دەگەڕێتەوە."
شا بە تووڕەییەکەوە گوتی: "برایەتی؟ ئەوانە برای ئێمە نین. ئەو کەسەی لە باوک و دایکی ئێمە نەبێ، برای ئێمە نییە."
"ئەمە باشترین چارەسەری کێشەکەیە. خۆی ئەوە زۆر باش دەبێ ئەگەر قســە بۆ براکانت بکەی و بەرژەوەندیی وڵاتەکە لە ســەرووی کاروباری

خانەوادەیی دابنرێ. دایکیشت بە لێخۆشبوون قایل نابێ. لێ خۆت باش ئەوە دەزانی، ئەمەیان بڕیارێکی حەکیمانەیە."

ئەم قسانەی وەزیر تووڕەیی پاشای دامرکاندەوە. ئیدی براکان چۆکی بۆ دادەن و لێی دەپاڕێنەوە بەزەیی پێیاندا بێتەوە.

دوابەدوای ئەم قسانە، وەزیر چاکسازییەکانی خۆی لەبارەی سوپا بۆ پاشا ڕوونکردەوە، پێشتر شا بەڵگە و کاغەزەکانی چاکسازییەکەی تاوتوێکردبوو. فرەنسەییەکان کاری باشیان کردبوو، لێ هێشتا تێچوون و خەرجییەکان زۆر قەبە بوون.

شا هەڵیدایێ و گوتی: "بەڵێ، خۆی ئەم شتە مایەی بایەخ و سەرنجدانمە؛ باشە تێچوونەکەی چۆن دابین بکەین؟ وەزیر هەمیشە کارێکی وەها دەکا کە گەنجینەمان بەتاڵوحەتاڵ بێ."

وەزیریش بە خەندەیەکەوە هاتە وەڵام: "پایەبەرز، خودا وڵاتەکەمانی خۆش دەوێ. ئەم دەوڵەتە زۆر دەوڵەمەندە. دەوڵەمەندیمان لەڕادەبەدەرە. لە هەموو لایەکمان بەردە گەوهەر، زێڕ و زیو وەک کانزایەکی خاو لە ژێر خاکماندا هەن. فرەنسییەکانیش ئەمە دەزانن. ئێمە ئێستا لە گفتوگۆ و ڕاوێژ داین، هەر کاتێک لێی بووینەوە، بەدرێژی پێشنیازەکانمان بە جەنابی پایەبەرز ڕادەگەیەنین."

شا ئەو ڕەفتارەی وەزیری پێ پەسەند بوو.

ئێستا شا میزاجی باشە، ئیدی وەزیریش ئەم هەلەی قۆستەوە تا زیاتر لەگەڵ شا بدوێ و شتی دیکەشی پێ بڵێ: "ئێمە وڵاتێکی جوان، وڵاتێکی دەوڵەمەندمان هەیە، بەڵام لە سەدەکانی ڕابردوودا حکوومەتێکی سەقامگیرمان نەبووە. ئێستاش بەختی ئەم وڵاتە کەوتووەتە دەستی پاشا. خانەوادە دەوڵەمەندەکان هەر بەتەنیا لە خەمی خۆیان دان، هەر بیر لە خۆیان دەکەنەوە. ئەوان ڕێگە لە نەخشە و پلانەکانمان دەگرن. لەکوێ ئێمە بەنیازی دانانی کارخانەیەک بین، ئەوان ڕەتی دەکەنەوە،

تەنانەت دەستبەرداری یەک گەز لە زەویەکانیشیان نابن. کەچی ئەوەندە زەوییان هەیە، ئەوەندە ماڵ و گوندیان هەن، بۆ چییانە؟ ئەوان مامۆستای زمانی فرەنسی لە دەرەوەڕا دەهێنن تا منداڵەکانیان فێرە فرەنسی و زانستی هاوچەرخ بکەن، کەچی جوتیارەکانیش هەر بە نەخوێندەواری و دەبەنگی دەهێڵنەوە.
هەموو هیوای من بە گۆڕانکاری لەسەر جەنابی پایەبەرز ڕۆنراوە. منیش بە هیوای دەستی هاوکاریی بەڕێزتانم."
شا کە بە کشوماتی گوێی لە هەموو قسەکانی وەزیر گرت، بە سەرگێژییەکەوە گوتی: "زۆر جاران وەزیر هەر هەمان ئەم قسانەی بەگوێماندا داوە. ئیدی گوێمان لێبوو. دەتوانی بڕۆیت."

کاتێک پاشا لە کۆتایی ئێوارەکەدا گەیشتەوە کۆشکەکەی خۆی، لە سەردەستەی نۆکەرانی پێیڕاگەیاند، شاژنی دایک لە هۆڵی مینابەندەکەدا چاوەڕێی دەکا.
"دایکە، خێرە بۆچی لێرەی؟"
دوای ئەم پرسیارەی باوەشێکی بە دایکیدا کرد و نێوچاوانی ماچکرد. ئەویش لە حەسرەتان گڕی گرتبوو، یەکسەر تەقییەوە.
"بیستم بەیانی زڕبرا هەڵگەڕاوەکانت دێنە بەردەمت تا لێت بپاڕێنەوە و لیان خۆش ببی. بۆیە من ئەو هەموو ڕێیەم بڕیوە و هاتوومەتە ئێرە."
پاشاش هەوڵیدا بەرگری لەخۆی بکا: "ئێ خۆ ئەوان برای منن."
"ئێ خۆ پاشا ئاگای لە مێژووی بنەماڵەکەی خۆی هەیە. ئەوانە برای تۆ نین. کاتی خۆی باوکت دەستێکی توندی لە براکانی خۆی وەشاند، باپیرەشت براکانی خۆی سەربڕین، ئاخر ئەوان داوای بەشێکی دەسەڵاتیان دەکرد. هەمووان پێیان سەیرە پاشا پێشوازیی لەو پیاوە قێزەونانە بکا. چیرۆکی براکان لە مێژووی ئێراندا حەکایەتێکی ناسراوە،

هەمیشـــــە پاشـــــاکان بێبەزەییانە براکانی خۆیانیان لەناوبردوون. هەنووکەش هاتووەتە ســەر تۆ، خۆ ئەوان بێ هیچ دوودڵییەک دەسـتیان بڕوات پشـــــتت توند بەزەویدا دەدەن. ئەوە چەندەمین جارە پێت بڵێم، وەزیر کەسـێک نییە متمانەی پێبکەی و ڕیشـی خۆتی بدەیتە دەست. تۆ پاشـــای، تۆ نوێنەری خواوەندی لەســـەر زەوی نەوەک ئەو. شـــتەکە بە تـاجەوە پەیوەســـــتە و تاجەکەش هەر بەتەنیا هی تۆ نییە، بەڵکو هی ئەوانەشە کە لە دوای ئێمەوە دێن. نابێ بەزەییت هەبێ. پێویستە بەزەیی لە خودا داوابکرێ."

شـا هیچ وەڵامی نەدایەوە. ئاخر ئەو قسانەی دایکی بەردی نەرم دەکرد. بەڵام خۆ بەڵگەوبەندەکانی وەزیریش هەروابوون.

دایکی درێژەی بە قســـەکانی دا: "کوڕم گوێبگرە. زڕبراکانت پارە و چەکیان لە بریتانییەکان وەرگرتووە و وەزیریش ژێربەژێر نوێنەرایەتیی بەرژەوەندییەکانی بریتانیا دەکا. هەر بۆیە هەوڵ دەدا شـتەکە چارەسـەر بکا. دەی، ئەو برایانەت یەک لەدوای یەک لە دار بدە، ئامۆژگاریی شـێخ ئاغاسـیش هەر ئەمەیە. تۆ پاشـایت. ئەوەی لەســـەرم بوو بیڵێم، گوتم." خانمەکە ئەوەی گوت و پاشای لەنێو گێژاوی گومانەوە بەجێهێشت.

شا لە نێوەڕاستی هۆڵە مینابەندەکەدا وەستابوو. دەستی دایە پشیلەکەی، کە خۆی لە لاقەکانی دەخشـــــاند. "ئەرێ گوێت لێبوو؟ ئەو خوێنی دەوێ بڕژێ. ژنان دایکی هەموو کوێرەوەرییەکن، ئەرێ شـــەرمین، باشـــە من ئێستا چیبکەم؟"

پشیلەکەش سەری بۆ لای کتێبخانەکە بەرزکردەوە.

"باشـە بۆ پەنا بۆ حافز نەبەین؟"شـا بەدەم ئەم قسـەیە دەستی شلکرد تا پشـیلەکە لە باوەشـی بازبدا و بڕوا. دیوانە شـعری شـاعیری سـەدەکانی نـاوەڕاســـــت بۆ هەموو ئێرانییەک بە دارا و نەدارییەوە، لەکـاتی

تەنگەتاوبوون و گرێکوێرەی مەتەڵی ژیاندا، پەناگە و ڕاوێژ بوو. بەگوێرەی دابونەریت، پاشا بەرگی کتێبەکەی ماچ کرد، چاوی نوقاندن و هەر لە گۆترەوە لاپەڕەیەکی کتێبەکەی لێککردەوە.

میبارد باران رحمت خوداماں

خوادایە ببارێنە، بەسەر مندا باران
ڕەحمەتی خۆت لەنێو هەوران
بارانی لێبووردەی بڕژێنە سەرمان
کاتێ بەسەر گۆڕەکەمدا دەبارێ
وەک تۆز و گەردی بە با
لە گوڵەگەنمەوە تا کا
هەڵسە و ڕاکە، زانیاری ئەودیوی مرۆڤ، بەباکە

زۆر بێ باوەڕانە جارێکی دیکە پاشا ئەم شیعرەی خوێندەوە. حافز بە زمانێکی ڕوون و ڕەوان قسەی لەگەڵ شادا دەکرد. ئەو زۆر ڕاشکاوانە دەربارەی لێبوردن بوو، تەنانەت لەبارەی بارانی لێبوردەیی و ڕێبەرایەتیی بەزەییپێداهاتنەوە بوو.

ئەو یەک دوو جار بەو کتێبەی دەستی بەسەر ناوکەوی هۆڵەکەدا هات و چوو. تۆ بڵێی بۆ جارێکی دیکە بۆ زیاتر دڵنیابوون، هەوڵێکی دیکە نەداتەوە. خۆ ئەگەر جارێکی دیکە حافز لەبارەی بەزەیی دوا، کەواتە ئەویش دەبێ بارانی بەزەیی هەڵبژێرێ. بە ویردێکەوە ئەو دێڕانەی دووبارە خوێندنەوە:

هەرگیز شیرینی ئەو ئایەتانەم نەبووە
ڕووبەڕووی تۆیە حافز
دەوێرم سوێند بەو قورئانە بخۆم

کە لە سینگتدا هەڵتگرتووە...

حافز ڕایەکەی ئەوی نەگۆڕی، بەڵکو ئامۆژگاری شای کرد پەنا بباتە بەر قورئان. ئاخر ئەو زۆر ڕوون و ئاشـــکرا ناوی قورئانی هێنا. دیوانە شـیعرەکەی ماچ کرد و خسـتیەوە سـەر ڕەفەی کتێبان، ئینجا سـەیری قورئانەکەی کرد، لە بەرگێکی کەسـک گیرابوو، لەولا بە تەنیا لەسـەر مێزێک داندرا بوو. شا چووە ژووری خواردن و لەبەر شێرەی[٢٢] زێڕینی بچکۆلە دەستنوێژی هەڵگرت، دەست و چاو و پێی وشککردنەوە، ئینجا گەڕایەوە لای کتێبخـانەکە و دەسـتی دایە قورئـانێ. بە هێواشـی قورئـانەکەی لەنێو بەرگەکەی دەرهێنا، ماچێکی لێ کرد و چاوی خۆی نووقاند، بە ڕێزەوە کتێبەکەی لێککردەوە و بە وردی لە سـورەتەکە ورد بووەوە:

تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ ...

بشکێن دەستەکانی ئەبولەهەب

ئەو خۆی بفەوتێ و نەمێنێ.

ماڵوحاڵی، کاروکردەوەی شەفاعەتی بۆ ناکەن.

ئەو بەرەو گوڕەی ئاگرێکی لرفاوی دەبرێ.

ژنەکەیشی داروپەردوو بۆ خۆشکردنی ئاگرەکە دێنێ.

پشتێنێکی لەکەمەر بەستووە، لە ڕیشاڵی داری خورما دروستکراوە.

سـورەتەکە لەبارەی مامی پێغەمبەر بوو. ئاخر ئەبولەهەب بە هەموو توانایەکیەوە تێکۆشا محەمەد و پەیامەکەی لەبەین بەرێ، جارێکیشـیان پیلانێکی وەهای دانا محەمەد بکوژێ.

---

[٢٢] شێرە: بەللوعە، حەنەفیەی ئاو.

ڕاوێژی قورئانیش زۆر ڕوون و ئاشـکرا بوو، شـا هەسـتیکرد ئەو بارە قورسەی سەرشانی لاکەوت. ئەو، کتێبەکەی ماچ کردەوە، خستیەوە ناو بەرگەکەی و لەسـەر مێزەکەی خۆی دانایەوە، ئینجا بەرەو ژووری خواردن ڕۆیشـت. لەوێ دانیشـت و چاوەڕێ بوو تا سـەردەسـتەی نۆکەران خواردنی بۆ بێنێ.

لێ گەلۆ، دیسـان دوودڵی بەرۆکی پێگرتەوە، ئەرێ باشـە، ئەو گوێ لە کێ بگرێ، گوێ لە حافز بگرێ یان لە قورئان؟ تۆ بڵێی محەمەد بە دەسـت و مسـتی خۆی مامەکەی خۆی سـزا دابێ؟ ئەو قسـەی توندی پێگوت و خواسـتی دەسـتەکانی بشـکێن، بەڵام خۆ ئەو دەسـتەکانی نەشکاندن. ئیدی ئێستا ئەو چی لەو حەوت زڕبرایەی بکا؟

مجێزی خواردنێی نەما. شـا ناسـر بەرەو ژووری نوسـتنی ڕۆیشـت. کاتیش هی نوسـتن نەبوو، هەر بە جلەکانی بەرییەوە خۆی خزاندە نێو پێخەفەکەی.

خەڵکی دەسـتەبژێری ئێران و پاشـاکانیان بە شـێوەیەکی ئاسـایی دینداریکی لەخواترسـی دڵسـۆز نەبوون. ئەوان ڕێزێکی زۆریان بۆ دەقەکانی قورئان هەبوو، بەڵام نەیاندەویسـت هیچ پەیوەسـتییان بە کەلتووری عەرەبەوە هەبێ، ئاخر هەر عەرەب بوو قەڵەمڕەویی ئێرانیان ڕوخاند. هەر بۆیەشە پەیڕەوی ڕێوڕەسمی عەرەبەکانیان نەدەکرد.

وەزیر بە خۆی نوێژی نەدەکرد و کاتی خۆی پاشاشی لەسەر نوێژکردن ڕانەهێنابوو، لێ ئەوەندەی فێرکردبوو، هەر کاتێک ترس و نائارامی دایبگرێ، هەروەک پاشاکانی دیکە ڕوو بکاتە خوا.

شا لەنێو نوێنەکەی خۆی هەڵسا، دەستوچاوی خۆی شوشت و ڕووی لە مەککە کرد.

بۆ بەیـانییەکەی دوای گەرمـاوکردن چووە هۆڵی میـنـابەنـدەکە. چێشـتەنگاوێکی[٢٣] باشـی خوارد، بۆ ماوەیەکیش خۆی بە وێنەکێشـان سەرقاڵ کرد. بۆ ئەوەی جڵەوی دەمارگرژیی خۆی بکا، وێنەی چادانێک[٢٤] و سێوێکی لەسـەر تەرازوویەکی میوە کێشـا. ڕۆژ لە گوریسێک پتر لە ئاسـمان بەرز بووبووەوە. ئینجا بەرگی سـەربازییانەی خۆی پۆشـی و شـمشـێرەکەی لە کالان دەرهێنا و لەبەردەم ئاوێنەکەدا هەندێ یاری پێکرد.
پەردەدار هاتەژوور، پێی ڕاگەیاند، هەر حەوت زڕبراکەی لە هۆڵی زێڕین چاوەڕوانی دەکەن. هۆڵی زێڕینیش ئەو شـوێنە بوو، کە شـا ئاهەنگە گشتییەکانی تێدا دەگێرا و ئەفسەر و بازرگانانی لەوێ دەبینی.
جارێکی دیکە شـا لەبەردەم ئاوێنەکەدا چاوێکی لە خۆی کردەوە، بە دەسـتکێشـی سـپیی دەسـتییەوە، دەسـتێکی بە سـمێڵیدا هێنا و بەرەو هۆڵەکە هەنگاوی نا، لەوێ یەک دوو ئەفسەر چاوەڕێیان دەکرد.
گەورە ئەفسەرێک بانگی کرد: "پایەبەرز!"
سـەربازێک فیری کردە کەڕەناکەی و شـا لێ وە ژووری هۆڵەکە کەوت، چەند ئەفسەرێکیش بە ئاڵای قەڵەمڕەوی ئێرانییەوە یاوەری بوون.
بە دەرگەکردنەوە نیگـایەکی لە حەوت براکەی بڕی، ئەوان لەوێ بە سـەری نەوییەوە وەسـتابوون. بە ئاماژەیەکی گەورە ئەفسـەرەکە هەر هەموویان بەیەک جووڵە کڕنوشـیان برد وەک نیشـانەی سـەرشـۆڕی سەریان گەیاندە سەر زەوی.
"دەی هەڵستنەوە!" شا وەهای پێگوتن، دەنگیشی نەرم و نیان و دۆستانە بوو، کەشـوهەوای توندوڕەقی ژوورەکەشـی ڕەواندەوە. ئینجا براکان زاتیان کرد سەیری نێوچاوی پاشا بکەن. ئەویش ڕووی قسەی تێکردن:

---

[٢٣] چێشتەنگاو: نانی بەیانی بەڵام هەندێک بە درەنگەوە.

[٢٤] چادان: چایەدان، قۆری چا تێ لێنان.

"ئەمە ساتێکی پیرۆزە. دیسان نیشتمان یەکدەگرێتەوە، ئێمە دڵخۆشین. پێویستە براکانم لەوە تێبگەن، ئەوەی من دەیکەم، ئەوەی ڕاستی بێ لە پێناوی نیشتمانە، ئەمەش ڕێک و پوخت لەگەڵ ئەوە دێتەوە کە پاشاکانی پێشینانمان کردوویانە. ئەو بڕیارەی دراوە، بڕیارێکی خواوەندە بۆ نیشتمان."

ئینجا دەستی درێژ کرد، براکانیشی یەک بەدوای یەکدا هاتن و دەستیان ماچ کرد. پاشان چووە لای مێزێک، کە پەڕەمووچەیەکی قاز و کاغەز و مەرەکەبی لەسەر داندرابوو. شا دەستی دایە پەڕەکاغەزەکە و ڕستەیەکی کورتی لەسەر نووسی. لەژێر مۆری ئەنگوستیلەکەیشی بە دەستخەتی خۆی واژۆی لەسەر کرد. کاغەزەکەشی لوولدا و هەر بەدەستی خۆی دایە دەستی گەورە ئەفسەرەکەی خۆی.

هەر هەمان شەو براکانی شا لە گۆڕەپانی شاردا لەدار دران. بۆ بەیانییەکەی خەڵک کە بۆ ناو شار و بازاڕ دەهاتن و دەچوون، بینیان تەرمی حەوت کەس بە قنارەکانەوە هەڵواسراون.

کاتێکیش وەزیر هەواڵی لەسێدارەدانەکەی بیست، بە پەلەپڕوزێ خۆی گەیاندە کۆشکی شا.

لەوێ ئەو وەهای بە شا گوت: "باشە ئەمە چۆن ڕووی دا؟"

شا هیچ وەڵامی نەدایەوە.

"من داوام لێکردی لێبوردننامەیان بۆ دەربکەی. شا بەم کردەوەیەی پاشاگەردانی لە وڵات پەیدادەکا. هەمووان دەترسن. ئیدی کەس متمانەمان پێناکا. ئەستەم دەبێ بە ئاگر و ئاسن وڵاتەکە بەیەکەوە گرێ بدەین، ئێمە دەبێ سیاسەت بکەین. باشە بۆچی شا ئەم ڕێگەیەی لێ هەڵبژارد؟"

"ئێمە پاشـاین! با ئینگلسـتان بەرەو دۆزەخ بڕوا. پێویسـت ناکا پاکانە بۆ هیچ کەسێک بهێنینەوە."
وەزیریش بە تووڕەییەکەوە هاتەوە وەڵام و گوتی: "بەڵام خۆ دەبێ وڵات بەڕێوەببردرێ!"
شـا بە بێدەنگی گەڕایەوە پشـت پەردە و وەزیری بە بێدەسـەڵاتی لەو گۆڕە لە هۆڵی مینابەندەکەدا جێهێڵا.

١٠

تاج، کچەکەی شا

پاشـــا زۆر کیژی هەبوون، بەڵام بچکۆلەکەیان بەناوی تاجولســـەڵتەنە جیاواز بوو. ئەو کچە لە ئەنجامی ژنومێردایەتیی ناســـر و فروغ لەدایک بووبوو، فروغیش ژنێکی ســـەر بە هۆزی قاجارەوە بوو، واتە هەمان هۆزی پاشا. فروغ دۆتمامی شا بوو.
دەبووایە فروغ بۆ جێگرتنەوەی پاشـــایەتی کوڕێکی ببێ، تا دواتر لەجێی باوکی ببێتە پاشا. ئاخر ئەو دەیان کوڕی لە ژنەکانی دیکەی هەبوون، لێ بەدەردیان نەدەخوارد. تەنیا کوڕێک لە فروغ دەبووەوە شازادەی جێنشین. کەچی بەخت وەهای هێنا فروغ دووگیان نەبێ. هەموو پزیشـــکەکانی دەربار ژنەیان پشـــکنی و داودەرمانیان بۆ دیاریکرد، هەموو ژنە بەتەمەنەکانی هۆزەکە لەدوای نوێژەکانیاندا دوعایان بۆ دەکرد و بۆی دەپاڕانەوە بەڵکو خوا کوڕێکی پێببەخشـــێ. هەموو ژنە حەکیمەکانی قەڵەمڕەوییەکە لەهەر چوارکەناری وڵاتەکە بۆیان هەبوو سەری فروغ لە

ژوورەکەی خۆیدا بدەن و داودەرمانی بدەنێ، تا لە کۆتاییدا دوو گیان بوو. بەم هەواڵە شـــــادمانییەکە زۆر گەورە بوو. لێ لەبری ئەوەی ژنە کوڕێکی ببێ، کچێکی بوو، کە ناوی تاجولسەڵتەنە(تاج سوڵتان)یان لێنا.
بەر لەدایکبوونی تاج، هیوایەک پەیدابوو، بۆیە زوو زوو پاشـــا لەســـەر جێی فروغ دەبینرا، کەچی بۆ مـایەی بێ هیواییەکی زۆر، هەر جـارێک فروغ دووگیان دەبوو، هەر کیژی دەبوون. دوای لەدایکبوونی دوا کیژی، چیدی پاشا نەچووە لای ژنەکەی و سەرجێیی لەگەڵدا نەکرد.
فروغیش سـکاڵای بردە لای شـاژنی دایک، ئەویش بانگی پاشـای کرد و گوێی ڕاکێشا: "ئەرێ چۆن دەوێری؟ نابێ بۆ دامرکانەوەی ئارەزووەکانی پەنـا بۆ ژنێکی دیکە ببەی. فروغ دەبێ مشــــووری ئەوەت بۆ بخوا جێنشینێکت بۆ دروست بکا."
شاش پێیگوتەوە: "من چی دی ناتوانم و چیدی ناچمە لای."
"چیدی ناتوانم مانای چییە؟"
"ناتوانم جارێکی دیکە لەگەڵیدا بخەوم."
دایکیشی بەسەریدا هاواریکرد: "بۆ نا؟"
شاش دانیپیدانا: "من پیاوم و چیدی لەگەڵ فروغم پێناکرێ
"بیری لێبکەوە، دەنـا کوڕەکـانی دیکەت کە لە ژنەکـانی دیکەن لێـت هەڵدەگەڕێنەوە و ڕادەپەڕن و وڵاتەکەش پارچەپارچە دەکەن."
"ئەمە هیچ لە شـــــتەکە ناگۆڕێ. خۆ ئەگەر من نەتوانم، کەواتە ناکرێ و نابێ. بە دڵنیاییەوە دیارە ئەمە خواستی خودایە. ئێمە نابێ ناشوکور بین، بەڵکو ژیان وەها بخوازێ کچەکەمان، تاج سـوڵتان کوڕێک بۆ ئێمە بێنێتە سەر دونیایێ."
"شا پێویستە واز لەم قسە پڕوپووچانە بێنێ، ئەو هێشتا منداڵە."

"ئەگەر هەراش بوو هاتە ســـــەر گەیی مێردی[٢٥]، لە هۆزەکەی خۆمانەوە پیاوێکی شایستەی بۆ دەبینینەوە. خۆ خۆت باش ئاگاداری مێژووی، ئەم جۆرە شـتانە هەر ڕوودەدەن. باوکمان نموونەیەکی باش بوو، ئەو خۆی کوڕی پاشـــای کۆچکردووی پێش خۆی نەبوو، نەخێر، ئەو کوڕی برای پاشـــای پێش خۆی بوو. ئێمە مێژووی ڕازەکانی ژیان نازانین، دەی با جارێ ئارام بگرین و چاوەڕێ بکەین."

ئیدی لەوکاتەوە وەک پارچە گەوهەرێکی هەرە بایەخدار ســـەیری تاج دەکرا.

هەمیشـــــە، هەر کاتێک شـــا غەمگین بووبووایە، حەزی لێبوو کیژەکەی ببینێ. نەریتەکە وەها بوو، ئەو ژنەی جێگری پاشای دەهێنایە سەر دونیا لەنێو حەرەمسـەردا نەژیێ. منداڵەکانی ئەو وەک شـازادە دەبینران. لەبەر ئەوەی تاج سـولْتان کچە خۆشـەویسـتەکەی پاشـا بوو، ئەویش هەرگیز جێگرەوەیەکی بۆ پاشـا نەهێنایە سـەر دونیا، ئیدی ئەو لە حەرەمسـەرا و لەگەڵ ژن و منداڵەکانی دیکەدا نەدەژیا. ئەو خـانوویێکی بە جیای بۆ خۆی هەبوو، لەوێ کەســە بەتەمەنەکانی جێبڕوای شـا ئاگایان لێدەبوو، مشووریان وەها دەخوارد وەک ئەوەی شاژنێک بێ بۆ خۆی.

ئەو شــــەوەی هەر حەوت زڕبرای پاشــــا لە داردران، شــــا خەوی لێنەدەکەوت. مۆتەکەی بۆ پەیـدابوو، خەونی بینی خۆیشـــــی بە پەتی قنارەوە کراوە و (با)ش یاری بە لاشــــەکەی دەکا. هەرچەندە ئەویش هەڵواسـراو بوو، لێ هێشـتا هەر لە ژیاندا مابوو. لە بەرزی قنارەکەیەوە دەیبینی خەڵکێکی زۆر لە خوارەوە سـەیری دەکەن. هەوڵیدا هاوار بکا تا بەهـانـایەوە بچن، لێ ئەو پەتەی لە ملی کرابوو، تونـد قورگی گرتبوو، دەنگی پێ دەرنەدەهات و دەســتیشـــــی لەپشـــتەوە بەســـترابوونەوە.

---

[٢٥] سەر گەیی مێردی: واتە کاتی مێردکردن

خەریکبوو گیانی لە جەســـتەی دەربچێ. ئینجا هەموو هێزوگوڕی خۆی کۆکردەوە تا قاچەکانی بجوولێنێ، بەم شـێوەیە وەها نیشـان بدا هێشـتا هەر ماوە، بەڵام بەم هەل و تەکاندانە تا دەهات پەتەکەی لە ئەســـتۆدا کشتتر دەبوو. بە ئارەقەدەردانێک، بە حەپەساوییەوە لەخەو رابوو.

بە سەرگێژییەکەوە بەرەو ئەو مێزە ڕۆیشت، کە گۆزەیەکی ئاوی لەسەر داندرابوو، دوو پەرداخ ئاوی لەسـەریەک خواردنەوە و پەردەکەشی لادا، هێشـــتا دەرەوە هەر تاریک بوو. وردە وردە ئەو هەســـتەی بۆ هات، نەدەبووایە برایەکـانی لەدار بـدا، ئـاخر ئەم کردەوەیەی لە هەموو وڵاتەکەوە هەر دوژمنی بۆ پەیدا دەکا، خواش لەسەر ئەم کارە بە توندی سزای دەدا. هەق بوو گوێی لە وەزیرەکەی خۆی بگرتبایە.

شا دەستی دایە چرایەک و پشیلەکەش بە پرسنییەوە بەدوایدا. بەڕێگەی دەرکەی پشتەوە خۆی گەیاندە باخچەکە، کە دەیبردە سەر ئەو شوێنەی کیژە خۆشـــەویســـتەکەی لێ نوســـتبوو. بە وریاییەوە دەرکەی کردەوە، دەستبەجێ قەرەواشە پیرەکەی کچەکەی بێدار بووەوە.

شـا بە چرپەیەکەوە: "ئەو نوسـتووە؟ زۆر باشــە، لێیگەڕێ با بنوێ. من لێرە پاڵدەدەمەوە."

دەستبەجێ ژنە قەرەواشـە بەتەمەنەکە دۆشـەکێکی بۆ پاشـا لە تەنیشت پێخەفی کچەکەی لەسەر ناوکەوەکە ڕاخست.

شا لەسەر دۆشەکەکە ڕاکشا و پشیلەکەش خۆی لە پێیەکانی هەڵسووی. پیرەژنەکەش پەتۆیەکی بەسەردادان و دەرکەی لەسەر پێوەدانەوە.

بەیانی، ســـەر لە زوو پیرەژنە قەرەواشــــەکە بە هێواشـــی و وریاییەوە کچەی لە خەو هەڵساند: "پاشا لێرە ڕازاوە."

کیژەش بە خەندەیەکەوە لەنێو نوێنەکەی خۆیەوە هەڵسـا و خۆی لەگەڵ پاشادا خستە ناوجێ. ئینجا چرپاندییەوە گوێی باوکی: "*بۆنژور مسیۆ*."[٢٦]

پاشاش چاوی کردنەوە و باوەشی تێوەرێنا[٢٧]؛ "*بۆنژوور، مەدام*...بەیانیت باش خاتوون، چۆنی کیژەکەم؟"[٢٨]

"باوکە، باشم."

"ئەرێ فرەنسی باش فێربووی؟"

"بەڵێ، باوکە."

"ئەدی ئینگلیزی؟"

"باوکە شا، باش نا."

"بۆچی نا؟"

"هەر کاتێک پزیشـکەکەت ببینم بە فرەنسـی لەگەڵم دەدوێ، منیش پێم خۆش و سەیرە، بەڵام ئینگلیزیم پێ خۆش نییە."

"خۆش بێ و خۆش نەبێ: فێری زمانەکەیان ببە، چونکە پێویسـتت پێی دەبێ."

کچەکە کەوتە هەڵڕشتنی دەردەدڵ: "ئاخر باوکە، زمانەکە زەحمەتە."

"دەی بەسە، هەڵسە، پشتم بشێلە." ئەمەی گوت و خۆی وەرسووڕاندە سەر زگ.

کیژەش چووە سەر پشتی، بە پێیەکانی شان و ملی شێلان.

شا بە خۆشییەکەوە گوتی: "ئای چەند خۆشە کچێکی وەهات هەبێ."

---

[٢٦] نووسەر دەستەواژەکەی هەر بە فرەنسی نووسیوە bonjour monsieur (بەیانیت باش ئاغا) وەرگێڕ.

[٢٧] باوەشی تێوەرێنا: باوەشی پێداکرد، لە ئامێزی گرت.

[٢٨] ئەم دێڕە وەڵامەی پاشـاشـی هەر بە فرەنسـی نووسـیوە: bonjour، madame, comment ca va ma fille,

کیژەش بە خەنــدەوە پێیگوتەوە: "بەڵام خۆ تۆ هەرچی زۆرە کچی زۆروزەوەندت[٢٩] هەن."

"ئەمە وا نییە. ئەوانە کیژی ژنەکانی منن. من هەر تەنیا یەک کچم هەیە، ئەویش تۆی، کیژەکانی دیکە هی من نین."

تاج سوڵتانیش بەسەرسوڕمانەوە گوتی: "بۆچی هی تۆ نین؟"

شا وەڵامی دایەوە: "چونکە من تەنیا تۆم خۆشدەوێ."

"چما؟"

"تۆ هەم نۆبەرەی و هەم لە خوێن و گۆشــتی منی. با ڕازێکی خۆمت بۆ بدرکێنم. دەمەوێ قانون وەها بگونجێنم، دواتر تۆ ببیتە پاشا."

"پاشا؟"

"لەدواییدا تۆ جێگەی من دەگریتەوە."

"بەڵام خۆ ئەوە ناکرێ، ئاخر من کیژم."

"خۆ کاترینای شــــاژنی ڕوســــیاش هەر ژنە، کەچی بووەتە یەکێ لە دەسەڵاتدارترین ژن. من دەمەوێ تۆش بەهێز و دەسەڵات بی."

"باشە بۆ ئەوەی پێویستە چی بزانم؟"

"هەموو شتت فێردەکەین."

هەر بەڕاستیش شا دەیەویست مشووری دەرسەکانی بخوا.

"بەڵام خۆ من نامەوێ ببمە شاژن، دەکرێ تۆ داوا لە دایکم بکەی."

"دایکت؟ باشە حەوجەمان بەو چییە؟"

"هەروەها داپیرەشم؟ خۆ ئەو لەمێژە شاژنە؟"

"بەڵام بەرلەوەی بمرم ئەوان هەموویان نەماون."

کچەکە بە نارازیبوونێکەوە پێیگوتەوە: "تۆ نابێ بەم شێوە باسی دایکم و دایکی خۆت بکەی."

---

[٢٩] زۆروزەوەند: زۆر زۆر.

شـــــا بێـدەنـگ بوو. ئەوەی پێ خۆش بوو کە کیژۆڵەکە ڕای خۆی ناشارێتەوە و یەکسەر بەڵێگۆ نییە.

پیرەژنە قەرەواشـــــەکە لەو دەمەدا هاتەژوور و بە شـــــای گوت: "ڕۆژ هەڵاتووە و دونیا ڕوناکە."

ئینجا شـــا کیژەکەی ماچکرد و بە دڵخۆشـــییەوە لەوێ دەرچوو. بە تێلا پاشاییەکەی دەستی و بە بن دارەگەورەکاندا گەڕایەوە ژوورەکەی خۆی، لەوێش پەردەدارەکە نانی سبەینێی بۆ ئامادەکردبوو.

١١

تۆپەکە

پرسی لەداردانی زڕبراکان، وەزیری ڕاهەژاند. ئاخر تا دەهات کاریگەریی مەهدولیا لەسەر شادا پتر و پتر دەبوو. دەبووایە وەزیر ئەو پشێوی و ئاژاوەیەی دوای لەداردانەکە کپ بکاتەوە، بەڵام خۆ دەبووایە ئەو بۆ ئەو پاشایەی لە شکان نەدەهات وریا و لەسەر پێ بووایە. خواستی سەرلەنوێ گرتنەوەی هەراتیش هێشتا هەر لە کەڵکەڵەی سەریدا مابوو.

وەزیر خۆی دەرسی ژیانی بە پاشا دابوو، فێرە زۆر شتی کردبوو، بەڵام ئەو بایی ئەوەندە ئەزموونی هەبوو تا بزانێ هەندێ خاسیەتی منداڵ هەن بە دەرسودەور ڕاست نابنەوە. پاشاش کوڕی باوکی خۆی بوو، لاواز بوو. لەهەمان کاتیشدا کوڕی دایکیشی بوو، ئەوەی بەدوای تۆڵەدا دەگەڕا، هەڵوەدای دەسەڵات و سەرڕەق و خۆگر بوو. هەروەها ئەو نەوەی باپیرەگەورەی خۆیبوو، ئەو کەسەی جەنگاوەرێکی ئازا بوو، ئەو پیاوە توندوبەندەی خواستی ئەو بۆ خۆی قانون بوو.

خۆی دەبوایە وەزیرەکە لەگەڵ ئەو هەموو دژبەرییانەی هەڵبکردبایە. ئاخر خۆ شتەکە هەر بە شاوە پەیوەست نەبوو، هەروەها بە وەزیریش بەند نەبوو، بەڵکو پرسەکە پرسی وڵاتەکە بوو. خۆی دەیزانی لەوانەیە لەپێناو هزرە نموونەییەکانی پێویست بکا سەری خۆیشی لەپێناودا دابنێ. لەونێوەشدا شا پرس و خەمی ئەوی لەسەری دەرهێنابوو. ئەو بە خۆشی و ڕابواردنی خۆی سەرقاڵ بوو، چوو بۆ ڕاووشکار. بەردەوامیش تۆپەکەی خۆی لەگەڵ خۆی دەبرد و دەیتەقاند. ئەو تۆپەی ناپلیۆن دوای لەدایکبوونی بۆ شازادەی ناردبوو.

جارێکیان قڕاڵی فرەنسی نامەیەکی بۆ باوکی شا نووسیبوو:

لە بۆناپارت، قڕاڵی فرەنسییەکانەوە بۆ شای ئێران.

سڵاوی منتان لێبێ.

تۆ پاشای وڵاتێکی خانەدانی، کە خواوەند ئاماژەی پێداوە و ڕەحمەتی خۆی بەسەردا ڕژاندووە.

دانیشتوانی ئێران خاوەن دڵێکی گەورەن، زیرەک و ئازان، ئەوان شایستەی پاشایەکی باشن، بەڵام ئێمە ئەوە دەزانین، کە پاشاکانی پێش ئێوە باکیان بە وڵاتەکە نەبوو، پشتگوێیان خستبوو.

من لێرەوە یەکێ لە باشترین ڕاوێژکارەکانت بۆ دەنێرم، هەڵگری بیرۆکە و هەستی منە بۆ وڵاتەکەت تا بە شێوەیەکی تایبەتی پەیامەکەت پێ ڕابگەیەنێ. تۆش دەتوانی هەرچییەکت بوێ پێی ڕابگەیەنی. ئەو کەسێکە باوەڕپێکراوی ئێمەیە.

خوا ئێران بپارێزێ.

ناپلیۆن بۆناپارت.

ئەوەی بریتانی و ڕوس لە ئێرانیان دەویست، شتێکی نوێ نەبوو. ناپلیۆن بۆناپارتیش دەیەویست لە ڕێی ئێرانەوە بەرەو هیندستان بڕوا، هەوڵیدەدا لە پشـــت ســـەری ڕوس و بریتانییەکانەوە لەگەڵ باوکی پاشـــا هاوپەیمانییێکی نوێ پێکبهێنێ. پاشاکەش دەیەویست بە پاڵپشتیی ناپلیۆن لەشکرکێشی بکاتە سەر ڕوسیا و ئەو بەشە داگیرکراوەی ئازەربایجان لەبن دەستی ڕوس دەربهێنێتەوە. لێ ناپلیۆن ناچارکرا واز لەخەونەکانی بهێنێ. ئەو بەڵێنەکانی نەگەیاندنە سەر و ئێرانی بۆ بەختی خۆی جێهێلا. ڕوسیاش سزای پاشای ئێرانی دا، پارچەیەکی دیکەشی لە وڵاتەکە داگیرکرد.

هەنووکەش ناپلیۆن بووەتە مێژوو، بەڵام خۆ ئەو شتێکی هەستپێکراوی بۆ ئێران لەپاش خۆی بەجێهێشتبوو. لە میانەی لەشکرکێشییەکەی بۆ سەر ڕوسیا، دیارییەکی بۆ ئێران ناردبوو. دیارییەکەش تۆپێک بوو، بۆ شازادەی جێگرەوە دیارییەکی جیاواز و ناوازە بوو. نمایشی تۆپەکە نوێ بوو، تۆپەکە دوو تایەشی هەبوو، ناپلیۆنیش ناوی شازادەی جێگر و چەکی پاشایەتی بە زێڕ لەسەر تۆپەکە هەڵکۆڵیبوو. زۆر لە نەخشە و نیگارەکانی سەر تۆپەکە دەردەست ئەوەیان ڕووندەکردەوە کە تۆپەکە تۆپێکی شازادەییە.

کاتێکیش ناسر وەک شازادەی جێنشین چووە تەورێز، تۆپەکەی لەگەڵ خۆی بردبووە ئەوێ. لە دوای مردنی باوکیشی تۆپەکەی لەگەڵ خۆی هێنایەوە تاران. تۆپەکە هەمیشە بە چەورکراوی لە کۆشکی گوڵستاندا ئامادە و تەیار بوو. هەرکاتێک کۆشکەکەی بەجێهێشتبا، تۆپی تایینی لەگەڵ خۆی دەبرد.

شا بانگی پشیلەکەی کرد: "شەرمین؟"

پشیلەکەش لەسەر کورسییەکە بازی دا.

"دەی بابچین بەسەر گردەکان بکەوین." بەسەر پەیژەکاندا هەناسەیەکی قووڵی دایەوە، ئینجا گوتی: "چەند نایابە، بۆنی دارەکان بکەی، وای لەو بۆنە!"
سێ لە نۆکەران خزمەتی پشیلەکەیان دەکرد و هەڵیانگرت و خستیانە نێو سەبەتەیەک، کە بە قوماشێکی تەنکی سپی داپۆشرابوو. بە ئەسپاییەوە سەبەتەکەیان لەسەر پشتی گالیسکەیەک دانا، کە تایبەت بۆ پشیلەکە ڕێکخرابوو.

شا خۆی هەڵدایە سەر زینی ئەسپەکەی و سەیری کرد ئاخۆ تۆپەکەی ئامادەیە. بە کارامەییەوە ئاوزینگی بەرەو دەروازە لێدا و بەدوایدا چەندین پاسەوان دەڕۆیشتن. دوو ئەسپ تۆپەکەیان بە گالیسکەیەکی ڕازاوەوە ڕادەکێشا. پاشاش بە زەوق و کەیفخۆش دیاربوو.
کاتێک شا لە کۆشکەکە تێپەڕی، دەهۆڵ و شەیپور جاڕیان دا، تا شارەکە بزانێ شا لە گەشت و گەڕانی خۆی دایە. بۆ ماوەیەکی درێژ بوو، ئەوە یەکەمین جاری بوو، شا خۆی نیشانی گەلەکەی بدا. ئەو دوای لەداردانی براکانی دەترسا نەوەک پشێوی وڵات بگرێتەوە، بەڵام هەردوای تەنیا یەک هەوڵی هەرانانەوە، وڵات کش و مات و ئارام بووەوە. ئەویش وەهای لێکدایەوە، گوایە ڕەعیەتەکەی لەگەڵ بڕیارەکەی هاوڕا بوونە. ئەو بۆ ڕاووشکار بەرەو گردەکانی دەرەوە هەڵکشا، بەڵام خۆ لە ڕێگەیدا دەبووایە بەلای چەند شەقامێکی جەنجاڵدا بڕوا.
دەهۆڵژەنەکان توندتر دەیانکوتا و جارچییەکانیش هاواریان دەکرد: "بەکوێرایی چاوی دوژمن، پاشامان وا لە ڕێیە!"
خەڵکەکەش دەیانەویست نیگایەک لە پشیلەکەی شا ببڕن، ئەوەی لەنێو کەژاوەی پاشا دایە. تا دەشهات ڕێوبانەکە جەنجاڵتر دەبوو، ئەو ئەفسەرانەی پێشقەرەوڵ و سەرقافڵە بوون، دەبوایە خەڵکەکەیان بە

نووکی نیزە و شـــمشـــێرەکانیان بەملا و ئەولادا بردبا تا شـــا بەنێویاندا تێبپەڕێ. بەســـەدان کەســـی نابینا، کەم ئەندام و ناکام لە کۆڵان و بازاڕدا ســــواڵیـان دەکرد و بەدوای لەتەنـانێکدا دەگەڕان، ئیـدی لەو بۆنـانەدا هەوڵیاندەدا بایی ئەوەندە لە شا نزیک ببنەوە و هاواربکەن: "*جاوید شاه*، *جاوید شاه*، بژی شا، بژی شا."

ســـەربازەکانیش بە قۆنداغەتفەنگ لە ســـواڵکەرەکانیان دەدا، بەڵام ئەوان کە خۆیان لەبەر پێی ئەســـــپەکان بەردەدایەوە بە گریانەوە دەســــتیان بەرزدەکردەوە و لە شا دەپاڕانەوە.

شـا لەناخی دڵییەوە هەسـتی بە بەدبەختی کرد. دواجار لای دایکی سـکاڵا و دەردەڵی خۆی هەڵڕشــت: "هێشــتا ئەو هەســتەمان هەر ماوە، کە ئێمە پاشای کاروانێکی بێ کۆتایی خەڵکی هەژار و نەدارین."

دایکیشـی وەها دڵی دەدایەوە: "بەڵێ تۆ وەها سـکاڵا دەکەی، بەڵام ئەوەی دەیڵێی ڕاسـت نییە. "تۆ پاشـای وڵاتێکی ناوازەی. پاشـای ئەو شـازادانەی کە لە کۆشکی جادوو ییدا دەژین، پاشـای ژنە ئێرانییە ئەفسووناوییەکانی، پاشـای بازرگانە دەوڵەمەندەکانی مافوور و ڕایەخی شـارە جوانەکانمانی، هەروەها پاشـــای هەزاران ئاغای گوند و دێهاتی. لەبیریشـــت نەچێ، تۆ پاشای دایکتی."

پاشـــا دەســـتی بۆ کیســـە دراوەکەی تەنیشـــتی برد و پارەی بەســـەر خەڵکەکەدا پرژاند. خەڵکەکیش هەر قەراپەسـتانێ و تێکقژقژانیان[30] بوو تا دەستیان بگاتە دراوە هەڵڕێژراوەکان.

ئاپۆراکە هەر هاواری دەکرد: "*جاوید شاه*، *جاوید شاه*."

دیسـان شـا ناسـر مشـتێک دراوی بۆ فڕێدان. دەهۆڵەکانیش توندتر لێیان دەدا و شـــەیپووریش پتر دەیفیراند. شـــا هەروەک ناپلیۆن لەســـەر پشـتی ئەســـپەکەی، بەدەســـت ئاماژەی بۆ شـــوێنێکی دوور کرد. ســـوارەکانیش

---

[30] تێکقژقژان: لە نێو ئاپۆرا و گوڕەمی خەڵکدا خۆبردنەپێش.

دەوروخولی شایان دا، ئینجا بە ویڵغە و گورگەلۆقە[31] لە دەروازەی شار ڕووەو گردەکە تێیانتەقاند.
یەکەوڕاستیش شا بۆ دامێنی گردەکە ملی لێنا، بەدوای ڕاوی کەڵەکێویدا گەڕا. لەو کاتەی ئەسپەکەت لە غاردایە، ئەوا تەقەکردن لە نێچیر یەکێ لە هونەرەکانی ئەسپسوارانی ئێرانی بوو. هیچ کەسێک وەک سەربازێکی ئێرانی نەیدەتوانی بە چەشنی ئەو نیشانەکەی بئەنگێوێ. هەر لە ڕۆژگاری منداڵییەوە ئەو پاشایەی دوارۆژ فێرە ئەو کارامەییە کرابوو. شازادە بچکۆلەکان لەکاتی ڕاووشکاردا مەشقیان لەسەر ئەو شتە دەکرد و شا ناسریش لەوەدا باڵادەست بوو. ئەوە بەوە دڵخۆش و بەختەوەر دەبوو کاتێ لەسەر پشتی ئەسپەکەی نیشانەی لە ئاژەڵێک دەگرت و دەیپێکا.
شا حەزی لە شەڕیش بوو. کە هەندێک جار لە کۆشکدا دەترسا، لەبەرەکانی شەڕ ئازایەتی دەنواند. ئەو لەگەڵ باوکیدا لە یەک دوو جەنگدا بەشداری کردبوو. یەکەمین جار ئەوان لە بەرانبەر ڕوسەکاندا شکان. جاری دووەمیش جەنگی هەرات بوو، بە کێفەڕاتێک کۆتاییپێهات، بریتانییەکان دەستیان بەسەر شارەکەدا گرت و دایانە دەست سەرۆک هۆزەکانی ئەفغانی.
هەمووانیش دەیانزانی، پاشای کۆن لە داخ و خەفەتی لەدەستدانی هەراتەوە سەری نایەوە.

ڕاووشکار شتێک بوو لە خوێنی شادا بوو. پێشان ئەو لە دارستانی لای تەورێزەوە بەدوای ڕاوی شێر و پڵنگەوە بوو. هەنووکەش دەبێ بە بزنەکێوی لای تاران قایل بێ. لەکاتێکدا ئەو ڕاوەدووی ئاژەڵەکانی دەنا، پاسەوانەکانی تۆپە خۆشەویستەکەیان بۆ سەر گردەکە ڕادەکێشا.

---

[31] وێڵگە و گولگەلۆقە: دوو جۆرە غاردانی ڕەوتی ئەسپن.

کاتێک ئەوان دەگەیشــتنە ئەوێ، عەریفێک توند بە دەهۆڵەکەی دەکێشــا، ئاماژەبوو بەوەی هەموو شــتێک ئامادەیە. ئینجا شـــا بەرەو گردەکە لێیدەخوڕی، بە ئارەقە دەردانەوە لەســەر پشــتی ئەســپەکەی بازیدەدا و باڵەکانی لە هەوا لەیەک دەکردنەوە: "ئەمڕۆ ڕۆژێکی زۆر تایبەتە، هەست بە باشی دەکەم."

ئەو دەســـتێکی لەســـەر لوولەی تۆپەکە دا. یەکێ لە پاســـەوانەکان گوللەتۆپێکی دایەدەســـت، پاشـــاش گوللەتۆپەکەی ماچکرد و خســـتییە لوولەکە و نیشانەی لە گردێکی بەرانبەری گرت. مەشخەڵێکیان ڕادەست کرد تا گوللەکە گڕ بدا. ئینجا بە هەردوو دەســـتی گوێی خۆی گرتن و هەندێک خۆی نەوی کرد. ئیدی تۆپەکە تەقی.

دوای ئەوەی حەفت تۆپی تەقاندن، ئەفسەرێک پاڵتۆیەکی بەسەر شان و ملی پاشادا دا تا سەرمای نەبێ. ئاوێکی شیرینی گوڵێشیان گەیاندێ.

پاشان بەرەو مێزێک ڕۆیشت کە پڕ لە دەفری شیرنەمەنیی خۆش خۆش بوو، دەنکە خورمای بە کاکڵەگوێز و کێکی بادەم، زەنجەفیلی کوڵاو بە نویشک و هەنگوینەوە.

کاتێکیش نۆکەرەکان نێچیرەکەیان لەســەر پشــتی گالیسـکەکە دانا، ئینجا شا خۆی هەڵدایە سەر پشتی ئەسپەکەی و شۆڕیکردەوە. ئەو خوازیار بوو بۆ ماوەیەکی درێژتر بمێنێتەوە، بەڵام لە چاوی پشـــیلەکەی ئەوەی بینی وەها باشترە بگەڕێتەوە ماڵێ.

١٢

چاکسازییەکان

وەزیر ڕێنمایی بۆ حوکمڕانانی ناوچە خۆجێییەکانی وڵات دەرکرد، بەڵکو کارخانەی مافوورچنین دروست بکەن تا بە سەدان مافوورچن بتوانن تێیدا کار بکەن. لە باکووری وڵات و لەسەر کەناری دەریای قەزوێن کارخانەی بچووک هەبوون، وەستایانە کاڤیاریان دەخستە نێو گۆزە و سندوقەوە بۆ بەشەکانی دیکەی وڵاتیان دەنارد.

وەزیر خەونی وەهای دەبینی بەڵکو بێکارەکانی وڵاتەکەی هەروەک کرێکارانی بریتانی لە کارخانەکاندا کاربکەن و بژێوی ژیانیان پێ پەیدا بکەن. خەونی ئەو وابوو بەڵکو کچانی وڵاتەکەی هەروەک کچانی مۆسکۆیی بچنە قوتابخانە. ئەو لەبەر ئەو هەموو پلان و پڕۆژەی کارانەی لە کەللەی دابوو، خەوی لێنەدەکەوت.

لەو نێوەشدا نەیار و ناحەزەکانی، هەموو هەوڵ و کۆششی خۆیان دەدا تا بەرە لەبن پێی دەربێنن.

ئەویش نەخشە و پلانەکانی خۆی بۆ ڕاوێژکارەکانی ڕوونکردەوە.

"من زۆر خەونم بۆ ئەم وڵاتە هەیە، بەڵام خۆ نابێ لەیەک کاتدا زۆر شتمان بوێ." ئەمە قسەی ئەو بوو لە کۆبوونەوەی دەستەی وەزیراندا بە وەزیرێکی گەنجی گوتبوو. "ئێوە لە دەرەوەی وڵات خوێندووتانە، بەڵام وڵاتەکەمان ڕوسیا نییە، چ جای ئینگلستان. لەو وڵاتانەش دەسەڵات ناوەندە. لای ئێمە زۆرینەی خەڵک لە لادێکاندا دەژین. ئێمەش دەسەڵاتمان بەسەر دێهاتەکاندا ناشکێ، لەوێ هەموو شتێک لەبن دەستی ئاغا گەورەکانە، ئەوانەی خاوەنی زەویی زۆروزەوەندی ناوچەکانن."
(تەقی خان)ی وەزیر لە دانیشتنەکەدا هەڵیدایێ و گوتی: "ئێمە واقیعەکە فەرامۆش ناکەین، هەر بۆیە چاومان هەر لەسەر شارە گەورەکانە، نەخاسمە تاران."
"ڕاست و دروست تاران سەختریین شوێنە، لە هەموو لایەکەوە لە ڕێی چین و توێژی دەستەبژێرەوە ڕێگەمان لێدەگیرێ، ئەوانەی خاوەن زەویوزارەکانن."
ئەمیر، ڕاوێژکارە گەنجەکەی وەزیریش وەها هاتە قسە: "ئێمەش پێویستە هەروەک وڵاتە ڕۆژئاواییەکان بۆ لەیەکجیاکردنەوەی دەسەڵاتەکان تێبکۆشین. ئەمەش مەرجە بۆ ئەوەی نەخشەکانمان جێبەجێ بکەین."
وەزیریش بە مەبەستەوە هەڵیدایێ و گوتی: "نابێ ئێمە دەستەبژێرەکە بترسێنین. پێویستە زۆر وریابین، بە ئەسپایی هەنگاوەکانمان بهاوێژین. لەوبارەیەوە قسە لەگەڵ شادا دەکەم."

کارتی براوەی ئێران دەوڵەمەندیی کانە زێڕەکان، ڕۆبیان، بەردەگەوهەر، بەهارات و ئەو شتانەش بوون، کە پورتوگالییەکان ناویان لێنابوو "زێڕی ڕەش". هەر زوو پێشتر پورتوگالییەکان هەوڵیاندابوو ئەو زێڕە ڕەشەی کانە نەوتەکان دەستبەسەردابگرن و بەکاری بهێنن. بۆ بەدەستهێنانی

ئەو شلە جادووییە، لێرە و لەوێ لە ئێراندا کونیان لە جەرگی خاکەکەیدا کردبوو. لێ هێشتا هیچیان نەدۆزیبووەوە.

پاشان کابرایەکی گەڕیدەی سەرچڵ لە نیوزێیلاندەوە بەناوی ن. ر *دارسی* هات. گەشتە گەڕان و سوڕانەکانی بۆ شتدۆزینەوە، کە لە لایەن کارخانەیەکی داودەرمانەوە پشتگیری دارایی کرا، دەستپێکرد. بەدوای سەرچاوەی نەوتدا گەڕا، بەڵام ئەوەی دۆزییەوە شتێکی وەها نەبوو بایەخدار بێ. ئەوە بوو ئەویش بەدەستی بەتاڵ گەڕایەوە وڵاتەکەی خۆی.

لەو سەردەمدا کەسانێک لە وڵاتەکانی ڕۆژئاواوە بەهای نەوتی ژێرخاکیان بۆ دەرکەوت. لە دۆڵێک لە ویلایەتی پەنسلڤانیای ئەمریکییەوە، بیرێکی حەڤدە مەتریان لێدابوو. بۆ ڕۆژی پاشتر بینییان چاڵەکە پڕ لە نەوتی خاو بووە.

لە پارێزگا باشوورییەکەی ئێرانیش، شلەیەکی ڕەش بە بەردەوامی لە زەوییەوە هەڵدەقوڵا. خەڵکی خۆجێیی ئەوێ ناویان لێنابوو قیر، شتەکەیان لەناو سندوقدا هەڵدەگرت و تایەی گالیسکەکانیان پێ سواق دەدا.

گەورە وەزیریش داوای لە فەرەنسییەکان کردبوو، بەڵکو کارخانەیان بۆ دابمەزرێنن، چاکسازییان لە ڕیزەکانی سوپا بۆ بکەن و زانستیان بۆ بخەنە نێو قوتابخانەکان. چەند دانەیەکیشیان لە لایەن فەرەنسییەکانەوە ئەرکێکی ژێربەژێریان پێسپێردرابوو، بەڵکو بەدوای نەوتی خاودا بگەڕێن. فەرەنسییەکان داوای ئەوەیان لە دەسەڵاتدارانی ئێرانی کرد، لەپاڵ چالاکیی کانەکان ڕێگەیان پێبدرێ زەویش هەڵبکەنن و بەدوای نەوتدا بگەڕێن. هێشتا کەس نەیدەزانی ئاخۆ لەژێر ئەو چینە زەوییەی ئەوێدا گەورەترین کانی نەوتی دونیای تێدایە.

هەڵکەندنی زەوی بە هیچ ئەنجامێک نەگەیشت، هەر بۆیە فرەنسییەکان وازیان لەو چالاکییە لاوەکییەی خۆیان هێنا. کاتێکیش لە یەکێک لە بیرەکاندا ئەو مادە ڕەشەیان بینی دەبریقایەوە، دیسان دەستیان بە هەڵکەندن و لێدانی بیری زیاتر کردەوە. لەمەشیان ئەنجامێکی بەهاداریان دەستنەکەوت. ئەو نەوتەی لە بیرەکە هەڵێنجایان لە بەرمیلی داردا و بە کەشتی بۆ فرەنسایان گواستەوە. بەڵێ ئەوە شتێک بوو، بەڵام ئەوەنەبوو بەوەی چاوەڕوانی لێدەکرا بەراورد بکرێ.

وەزیر داوای زۆری کرد، بەڵام ئەو چاوتێبڕینە لە گەنجینەی ژێر زەوی و دەرفەتی دەسەڵاتشکان بەسەر سوپای ئێران هی ئەوە نەبوو فرەنسییەکان مرخی لێخۆش نەکەن. ئیدی ئەوان بە مەرجەکان قایل بوون و وەزیریش لیستێکی بەو پڕۆژانە ئامادەکرد، کە دەبووایە جێبەجێبکرێن:
دامەزراندنی قوتابخانەی تەکنیکی لە هەریەک لە تاران و تەورێز و ئیسفەهان.
کتێبخانەیەکی گەورە بە کتێبی زانستی نوێ لەبارەی تەلارسازیی شار و ڕێگاوبانی تاران.
دامەزراندنی قوتابخانەیەکی کانی کانزایی لە شاری سوڵتانئاباد.
دامەزراندنی پێنج چاپخانە لە پێنج شاری گەورەدا.
دامەزراندنی نەخۆشخانەیەک لە تاران و نۆڕینگەیەکی ژنانەش لە تەورێز.
قوتابخانەی سەرەتایی جۆراوجۆر لە تاران. کارخانەی پێستە و پێڵاو.
دامەزراندنی پەیمانگایەکی سەربازی بۆ گەنجان.
دامەزراندنی قوتابخانە بۆ وێنە و تابلۆکێشان.
دامەزاندنی دوو هەتیوخانە لە تاران.

کارخانەی شوشـەوات، ڕسـتن و چنین، کاغەز. مس، شـەکر و توتن لە شارە جیاجیاکانی وڵات.
کارخانەیەکی بچووکی هۆیەکانی گواسـتنەوە بۆ دروسـتکردنی گالیسـکە و کەژاوە لە شیراز.
لە کۆتاییشـدا دروسـتکردنی کارخانەیەک بۆ دروسـتکردنی کاتژمێری قەبارە مامناوەند بۆ شارەکان.
لەسـەرووی هەمووشـیانەوە داواکاریی گەورە و قورسـی ئەوەبوو چەندین کارگەی دروسـتکردنی تۆپ لە تاران و ئیسـفەهان و شـیراز دروست بکرێ، بۆ ئەوەی سوپا چیدی پشت بە تۆپی ڕوسی و بریتانی نەبەستێ.

وەزیر پەی بەوە بردبوو، ئەو هەموو نەخشـە و پلانانە هی ئەوە نین لە ماوەی ژیانی ئەودا ببنە ڕاسـتی و جێبەجێ بکرێن. ئەوەشـی دەزانی ئاستەنگی گەورە گەورەی دێنە سەر ڕێگا، بەڵام خۆ هەر بەلای کەمییەوە حەزی دەکرد تا لە ژیاندا ماوە سێ لەو خەونانەی بێنەدی.
یەکەمینیان خوازیاربوو هەموو منداڵانی وڵاتەکەی لە دژی دەرد و بەڵای سـوورێژە بکوترێن. بۆ ئەوەی ئەو دەردەکوێرەی تا دەهات ژمارەکەی زیاتر دەبوو، بوەستێ.
خەونی دووەمیشـی قوتابخانەیەکی تەکنیکی بۆ منداڵە بەهرەدارەکان دابمەزرێ، کە دواتر دەبێتە پاڵپشتێک بۆ نەخشەی پەرەپێدانی وڵات.
سـێیەمین خەونیشـی خەونێکی زۆر تایبەت و کەسـی بوو. کاتێک ئەو هێشـتا لە تافی لاویدا دابوو، ئەو لای باوکی کاریدەکرد، باوکیشـی لە کابینەی پاشای پێشوو وەزیر بوو، دواتر هەر خۆیشی بووە سەرۆوەزیر. لەدوای گەشتێک بۆ ڕوسیا، باوکەکە باسی ئەو کاتژمێرانەی بۆ کردبوو، کە لە سـەرووی کڵێسـاکانەوە جێگیر کرابوون. زەنگی ئەو کاتژمێرانە

ئەوەندە دەنگدەرەوە بوو، هەموو شـارەکە گوێی لێدەبوو. پاشـان ئەمیر کەبیر وەک پیاوێکی گەنج بە نێردەیەک چووە مۆسـکۆ. لە کرەملین بۆ یەکەمین جار گوێی لە زەنگی ئەو کاتژمێرانە بوو، کە پێشتر باوکی بۆی باس کردبوو. ئیدی لە خۆشـیی هەسـتکردن بە کات دڵی گەش بوو. ئەو کاتەی دەڕوا و ئەوکاتەش کە تێپەڕیوە.

ئەو خەونەی تـافی لاوێتی هیچ کـات لێی جیـانەدەبووەوە. ئەو لەگەڵ ئەندازیاری کارخانەی کاتژمێری فرەنسـی قسـەی کردبوو، چۆن لە هەموو شـارە گەورەکانی وەک تاران، ئیسـفەهان، شـیراز و تەورێزدا چەندین کاتژمێری وەها دابندرێ. هەڵبەتە نەشـدەکرا ئەو کاتژمێرانە لەسـەر منـارەی مزگەوتەکـانـدا قـایم بکرێن. چونکە زیـاتر بە لاساییکردنەوەی کڵێساکان دەچوون و خەڵک توورە دەبوو.

بۆیە وەزیر بیریکردەوە، بەڵکو کـاتژمێرە گەورەکـان لە گۆڕەپـانی گەورەی بازاڕی شـارە گەورەکانی وڵاتدا دابندرێن. هەندێک جار کە بۆ بـازاڕ دەچوو، لە خەیـاڵی خۆیـدا گوێی لە دەنگی زەنگی کـاتژمێرەکـان دەبووەوە.

کات لە وڵاتەکەی ئەودا چەقی بەسـتبوو، لە شـوێنی خۆی وەسـتا بوو. ئەویش دەیەویست بە دەنگی ئەو کاتژمێرانە بیجووڵێنێ.

ئەو خەونەکەی بەڕادان دا. ئەنـدازیـارەکە کـارخـانەیەک دادەمەزرێنێ و هەر کـاتیش وڵات ئـارام بووەوە، خەریکی دامەزرانـدنی کـاتژمێرەکـان دەبن.

خۆی کێشـەیەکی گەورە هەبوو، ڕەوتی پەرەسـەندنەکانی خاوکردەوە؛ وڵاتەکە ڕێگەوبانی باشـی نەبوون، هەموویان ڕێچکەی باریکی ئەسـپ و گالیسـکەکان بوون، کە سـروشـتکردانە هەبوون. خۆی هەر ئەو وڵاتە گەورەترین ڕێگەوبـانی لە دونیـادا هەبوو، بەڵام ڕۆژگـار و جەنگی

بەردەوام و داشـــۆران و ڕنـوو و چەنـی[٣٢] زەوی، شـــوێنەواری کوێرکردبوونەوە.

بۆ ئەوەی لە لایەن خەڵکەکەوە خۆیان خۆشـــەویســـت بکەن و ئەو دڵەڕاوکێ و نـائـارامییەی لە هەبوونی فرەنســـییەکـان پەیـدابووبوو بڕەوێنێتەوە، وەزیر داوای لە ڕوســـەکان کرد، ڕێگاوبان بۆ شـــارەکانی وڵات لێبدەن و شـــارەکان هەموویان بە تۆڕێکی ڕێگاوبانەوە بەیەکەوە ببەستنەوە.

ئەوانیش دەســـتبەجێ خســـتنەڕووەکەیان پەســـەندکرد و دەســـتیان بەکارکرد. لەم کارەشـــدا ئەوان شـــارە باشـــوورییەکانی وڵاتیان پشـتگوێخسـت و ڕوویان کردە ئەو شـارانەی لە سـنووری هیندستانەوە نزیکن و ڕێگاوبانی ئەوێیان لێدا.

وەزیر ئەمەی دەزانی، بەڵام هەستیکرد، ئەوەی ڕوسەکان دەیکەن هێشتا بۆ وڵاتەکە باشە.

هەبوونی ڕوســـەکان لە بەشـــی بـاکوور و ڕۆژهەڵاتی وڵاتی ئێران تیختیخەی بێزاری و هەسـتیاریی بریتانییەکانی دا. ئەوان هیچ شـتیان لە وەزیر هەڵنەکراند، کە دەیەویســت دۆســتایەتیی هەموو لایەک بکا. ئاخر ئەو ســـەر بە ماڵباتێکیش بوو نەدەکرڕدرا. ئیدی بریتانییەکان بڕیاریاندا چـاوەڕێ بکەن. ئەوان هۆز و تیرەکـانی ئەفغـانیـان پڕچەک کردن و ڕاوێژکاری ســـەربازییان بۆ ناردن بۆ ئەوەی لە کاتی پێویســـتدا و لە حاڵەتی لەشکرکێشیی ڕوسیا بۆ سەر هیندستان، بەرپەچی بدەنەوە.

بریتـانییەکـان لەهەمـان کـاتیشـــدا لە ڕێی پیـاوە نزیکەکـانیـان زیـاتر مەهـدولیـایـان لە دژی وەزیر هـانـدەدا. ئەوان هەواڵی هەڵبەســـتراوی

[٣٢] ڕنـوو دارمـــانی کەویە بەفری گەورە. چەنـی: دارمـــانی زەوی بەهـۆی بنکۆڵبوونی بە ئاو.

وەهایان دەنارد، گوایە لە نەخشە و پلانی وەزیر دایە وردە وردە پێگە و پایەی شا ناسر لاواز بکا.
مەهدولیا بە ئاخهەڵکێشـــانێکەوە لای شـــێخ ئاغاســـی، ئەو پیاوەی لە هەمووان زیاتر جێگەی باوەڕی بوو، وەها دەردەدڵی خۆی دەکرد: "ئەو کوێرانە هەر کاغەزێک وەزیر لەبەردەمیدا بنێ، یەکسەر بێ چەندوچوون واژۆی دەکا."
شێخ ئاغاسی ئەشهەدوویەکی بۆ لێدەدا: "هەر بەڕاستی ئەم شتە مایەی خەملێخواردنە. زۆری پێناچی شـا دەسـەڵاتی خۆی لەدەسـت دەدا، بۆیە ئەرکی تۆیە شا ڕاست بکەیتەوە."
مەهدولیاش گوتی: "من دەچم و قســـەی لەگەڵدا دەکەم. بەڵێ پێویســـتە بچم و پێی بڵێم."

١٣

ڕوس

زۆر جاران شـا بەنێو وڵاتدا گەشـتی دەکرد، هەمیشـە لەو گەشـتانەیدا دەسـتەیەک لە ژنەکانی لەگەڵ خۆی دەبرد. لە میانەی ئەو گەشـتانەیدا خۆی نیشـانی ڕەعیەتەکەی دەدا تا ئەوانیش پێی سـەرسـام بن و کڕنووشـی بۆ ببەن و لەو شـوێنانەی سـەردانیشـی دەکرد پێشـوازیی لە حوکمڕانە خۆجێییەکـانی دەکرد. بە بەردەوامیش سـەردانی قەڵا و سەربازگەکانی دەکرد.
هەندێک جار حەزی لێبوو پاشا نەبووبا. ئاخر ئیرەیی بەو پیاوانە دەبرد، کە سـەربەسـتانە بەسـەر جادە و کۆڵاناندا گوزەریان دەکرد و بۆ بازاڕ جرتوفرتیـان بوو، یـان هەروەک جوتیـارێـک لە زەوییەکەی خەریکی کاروباری کشتیاری خۆی بوو.
ناوبەناویش هەڵوەدای ئەوە بوو نوێنەرانی توێژ و چین و فەرمانڕەواکانی خۆی ببینێ. بەردەوامیش میوانی لە ئاخوند و کەسـانی ڕوحانی دەهاتن.

شتێکی سوودبەخش بوو پەیوەندیی لەگەڵ ئەو جۆرە کەسانە ببەستێ. ئەو ئاخوندانەی سەر بە دەربار بوون، لە جەژنەکاندا پێشوازی لێدەکردن. هەروەک ڕۆژە پیرۆزەکانی مەولود و کۆچی دوایی پێغەمبەر و ئیمامی عەلی.
کاتێکیش ئەو ئاخوندانە دەهاتن، ئەوا هەمیشە سەردەستەی نۆکەران دەیبردنە هۆڵە زێڕینەکە و لەوێ ماوەیەکی درێژ چاوەڕێیان دەکرد تا شا دەهاتە لایان. لەکاتی چاوەڕوانیشدا بە چەندین جۆرە شیرنەمەنی فەرموویان لێدەکرا و خزمەت دەکران. کاتێکیش شا دەهاتە هۆڵەکە، ئاخوندەکان لەبەری هەڵدەستان و یەک لەدوای یەک دەستیان ماچ دەکرد. ئینجا شا کورتە دوانێکی دەدا، پاشان لەگەڵ چەند کەسێکیان دەمەتەقێیەکی کورتی دەکرد، داوای لێدەکردن بۆ ئەو و بۆ شانشینەکە دوعا بکەن، ئەوسا چەند دراوێکی تایبەتی ئاڵتونی دەدانێ، ئەو دراوەی پەیکەری خۆی لەسەر هەڵکەنرابوو، بەم شێوەیە خواحافیزی لێدەکردن. پاشان بەگوێی شەرمیندا دەیچرپاند: "ئەمانە کۆمەڵێک گەلحۆن، بۆنی کشپلی بزنیان لێدێ."

زۆر جاران شا لە کۆشکەکەیدا هەستی بە بێزاری دەکرد، چونکە پێیوابوو ڕۆژەکان هەروەک خۆیانن و دووبارە دەبنەوە. ئەو دەیخوێندەوە، دەینووسی، لە بەڵگەنامەکانی وەزیر ڕادەما و لێی دەکۆڵینەوە، نانی دەخوارد، هەندێ شەوی لە حەرەمسەرادا بەسەردەبرد. ئەو پیاسەی دروردرێژی دەکردن و سەری دایکی دەدا ناوبەناویش چاودێریی کیژەکەی دەکرد ئاخۆ لە دەرس و دەورەکانی خۆیدا چۆنە و بە باشی فێربووە.
ئەمرۆ چووە خانووە جوانەکەی پشت قۆپەنی دارەکان، ئەوەی وەک تەختەڕەشەکە ناسراوە. ئەو ژوورەی بە کەلوپەلی فەرەنسی ڕاخراوە، لە

هەموو لایەکی خانووەکەش تابلۆی ناوازەی هونەرمەندی بەناوبانگی ئێرانی کەمالولمولک هەڵواسرابوون. لەسەر دیوارەکەش تەختەڕەشێک داندرابوو کە بە فرەنسی "tableau noir" پێیدەگوترا. ئەمەش بۆ قوتابییەکان بوو، هەمووشیان منداڵی شا بوون، لەو ژنانەی سەر بە هۆزەکەی ئەو بوون، بۆ ئەو منداڵانە کورسی داندرابوون.
باوکی شا کاتی خۆی ئەو ژوورەی دروستکردبوو، کوڕەکەشی، واتە شا ناسر لەوێ لە کاتی منداڵییدا فرەنسی و بیرکاری لەسەر دەستی خانمە مامۆستایەکی بەتەمەنی فرەنسی، فێربووبوو. هەمیشەش مامۆستاکە یان خانمێکی فرەنسی، ژنی یەکێک لە کارمەندەکانی باڵوێزخانەی فرەنسی، یان خانمێک دەبوو، کە تایبەت لە فرەنساوە بۆ مەبەستی فێرکردنی شازادە هێنرابوو.
هەنووکەش تاج سوڵتان دەرسی زمانی فرەنسی لەو ژوورە لەسەر دەستی خانمە مامۆستایەکی فرەنسی دەخوێند. ئەو مامۆستایە نوێ بوو، وەزیر لە ڕێی باڵوێزخانەی فرەنسی ڕێکیخستبوو. ئەو خانمە مامۆستایە لە خانووەکانی فرەنسییەکان دەژیا و ڕۆژانە یەک دوو سەعات دەرسی بە تاج دەگوت.
لە پەنجەرەکەوە شا بینی خانمە مامۆستا لە بەردەم تەختەڕەشەکە وەستاوە. ئەو خۆی هەم نوێ و هەم شەرمنیش بوو. شا دودڵ بوو لەوێ ئاخۆ بچێتە ژوور یان نا. هەر زوو پشیلەکە لەباوەشی پاشا بازی دا و خۆی گەیاندە لای تاج.
مامۆستاکەش تا لای دەرکە هات. سڵاوی لە پاشا کرد و کەمێک ئەژنۆکانی بۆ چەماندنەوە. ئینجا خۆی لە دەرکەکە کەلی[٣٣] کرد بەڵکو شا بێتە ژوور، بەڵام ئەو هەر لە شوێنەکەی خۆی مایەوە.

---

[٣٣] خۆ کەلیکردن: خۆلادان، خۆ تیدان.

پاشـا بە فرەنسـی پرسـی: "ئەریٚ هەمووشـتێک بەپێی خواسـت باش دەڕوا؟"
مامۆستاش وەڵامی دایەوە: "بەڵێ، بەدڵنیاییەوە."
ئینجا گوتی: "زۆر باشە. ئەریٚ تاج قوتابیەکی باشە؟"
"هەڵبەت. ئەو زیرەکە، بیرتیژە، هەر بەڕاستی شازادەیە."
"تۆ ئێمەت دڵخۆش کرد. هەر شتێکت بویٚ، دەکریٚ ئاگادارمان بکەیتەوە."
ئینجا شا بانگی شەرمینی کردەوە و بەنێو باخەکەدا قەدەمی لێدا.

بۆ ئەوەی بەسەر پەستی و بێزاریی خۆیدا زاڵ بیٚ، هەندێک جار تابلۆی دەکێشـا. کەمالولمولک کاتی خۆی مامۆسـتای بوو. سـاڵێکی رەبەق نیگارکێشـەکە هەموو ڕۆژێک دەهاتە کۆشـک بۆ ئەوەی نیگاری پاشـا لە هۆڵی مینابەندەکەدا بکێشـیٚ. کەمالولمولک بنمیچ و دیوارەکانی هۆڵەکەی بەو سـەدان پارچە ئاوێنە لە تابلۆیەکدا بە قسـە هێنابوو. هەروەها ئەو پەردە کەسکە قورسە گەورەیەی، هەموو جارێک شا بەوێدا دەردەکەوت و هەر بەوێشـدا دەڕۆیشـت و لەبەرچاو ون دەبوو، لەگەڵ مافووری قورمزی تۆخ و شـینی تاریک لەگەڵ ئەو سـەدان بیچمۆکانەی سـەر مافوورەکان لەسەر تابلۆکەی ئەودا بە جوانترین شێوە ڕەنگی کردبوون، وای لێکردبوون لەگەڵ مرۆ بکەونە قسـە. لە دواییشـدا مامۆسـتای نیگارگێش کورسییە شاهانەکەشی لەیاد نەکردبوو.
پاشـاش لە تابلۆکان ڕادەما و تەکنیکی جۆربەجۆریان لیٚ فێر دەبوو، کە هەر بەخۆیشـی بە چاک یان بە خراپ لە تـابلۆکانی خۆی بەکاری دەهێنان.
خۆی هەر دەبووایە شـەرمین یەکەمین نموونەی تـابلۆی بووایە. بە تابلۆکەشـی زۆر دڵشـاد بوو، ڕاسـتەوخۆ بە دیواری ژووری کارکردنی هەڵواسیبوو.

جارێکی دیکە هەوڵیدا لە تابلۆیەکدا تاج سولتانی تێدا ڕەنگ بداتەوە، بەڵام تێیدا سەرنەکەوت.
کەمالولمولک لەبارەی تابلۆکەوە بە شای گوت: "ئەمە کارێک نییە لێی بێهیوا بیت. شا دوو ئاڵنگاری لەپێشن، کە هی بەسەردازاڵبوون نین."
"یەکەمیان ئەوەیە، کیژەکەت تا بڵێی جوان و نازدارە. دووهەمیشیان ئەو هیچ چرچ و لۆچی لە سەر دەموچاودا نین. من پێشنیاز بۆ شا دەکەم نیگاری دایکی خۆی بکێشێ. ئەویش نموونەی خەونە. نازدارییەکەی لە ڕێگەی چرچولۆچییە شاهانەییەکەی بەدیار دەکەوێ، ئەو هەر هێز و دەسەڵاتی لێدەبارێ و لێبژاردنی جلوبەرگیشی تەواوعەیارە[٣٤]."
پاشاش وەڵامی دایەوە: "ئەمەیان ناکرێ. ئاخر لە شوێنی خۆی تک نادا[٣٥]، ناتوانێ یەک خولەک بێدەنگ ببێ. ئەو هەر بەدوای شتدا دەگەڕێ تا بیکاتە پاکانەی لۆمە و سەرکۆنەکردنی شتێک. ئەو لەسەر کورسییەک دابنیشێ و منیش فڵچەم بەدەستەوە بێ، خۆی ئەوە لەپێش چاوە، ئەوسا دەبێتە جەنگ و هەرا."
شا هەر بەتەنیا بە نیگارکێشانی پشیلەکەی و ژیانێکی وەستاو وازیهێنا. ئەو بەدزیش هەوڵیدەدا بەڵکو نموونەیەک لەبەر تابلۆی ئەسپەکەی ناپلیۆن بگرێتەوە، بەڵام هیچی پێنەدەچوو.
لەبەردەم تابلۆکە بەخۆی گوتەوە: "خۆی ئەمە ئەسپ نییە، بەڵکو بوەتە کەر. لێ هەرچۆنێک بێ خۆشیمان لێبینی."
شا هەرگیز نەبووە تابلۆکێشێکی سەرنجڕاکێش، بەڵام ئەو شاعیرێکی ڕاستەقینە بوو. هۆنراوەکانی خستبوونە سەر کاغەز، بەڵام زەحمەتییەکەی ئەو لەوەدا بوو وشەکانی قافیەڕێژ بکا. خۆ ئەگەر ئەو بە ئەنجامەکەی خۆشحاڵ بووبایە و هەموو وشەیەکی لە شیعرەکەدا لە

---

[٣٤] تەواوعەیار: کامڵ، بێ خەوش.
[٣٥] تک نادا: واتە ناتوانێ نەجووڵێ.

شـوێنی خۆی دابنابایە، ئەوا ئەو شـەوە وازی لە ئیشـوکارەکانی دیکەی دەهێنا و بانگی نووسەری دەرباری دەکرد کە بە خۆی و چراهەڵگرەکەی بێن و بە کـاغەزی فەرمی شـــیعرەکەی بۆ تۆمـار بکەن. یەکێـک لەو شیعرانەی کە بەم شێوەیە لەدایک بوو، ئەمەی خوارەوەیە:

خەونم بینی، تەرمی باپیرەم بووە خاکوخۆڵ
تەنیا چاوەکانی نەبێ
ئەوانەی لە پێڵووی چاویدا بە خڕی دەخولانەوە
هەموو شتێکیان گرتە خۆ.
حەکیم هات و خەونەکەمی لێکدایەوە:
چاوی ئەوە ناسرەوێ
تا بەشی دیکەی وڵات داگیرکرابێ.
ئەو هەر بیر لە هەرات دەکاتەوە.

دوای تۆمـارکردنی ڕســـتەی یەکەم، نوســـەری دەربـار بە ســـەری شـــۆڕبووەوە دانیشـــت. ئاخر ئەو یەکەمین کەس بوو، کە هۆنراوەکانی شـــای گوێ لێدەبوو. بە مەراقەوە شـــا چاوەڕێی کاردانەوەی کابرای دەکرد.
نووســـەری دەربـاریش دڕی بە بێدەنگییەکەی دا: "پایەبەرز، وای لەو شیعرە شاهانەیە، بەڕاستی سەرسامم پێی."
خەندەیەک پەڕیە ســـەر ڕوخســـاری شـــا و یەک دوو دراوی زێڕینی بۆ نووسەرەکە فڕێدا.

وەزیر کە خۆیشـــی حەزی لە شـــیعر بوو، جارێکیان دیوانەشـــیعرێکی جزوبەندی ڕازاوەی، هی شـــاعیری فارســـی ســـەدەی ناوەڕاســـت 'ئەبو

عەبدوڵلا ڕودەکی' پێشـــکەشـــی شـــا کردبوو. ئەو شـــیعری کلاســـیکی دەخوێندنەوە و زۆریشـــی لەبەر کردبوون. شـــیعر بۆ ئەو لەکاتی شـــەوە درێژەکانی بێزاری و پەستی لە کۆشکەکەدا دڵنەوا و فریادڕەسی بوون. ئەو ئەم شـــاکارانەی بە ســـەرنجەوە دەخوێندنەوە و لە هیکەوە چاوی بە جوانترین دیوانە شیعری فارسی کەوت:

بویی جوی مولیان آید همی

یاد یار مهربان آید همه

در فرخار بر فغفور بستی

به جوی مولیان بر پل شکستی

بۆنی جۆگەی مولیان دێ

یادی یاری میهرەبان دێ

شـــا زۆر باش کەوتە بن باندۆری و لە ڕۆژژمێرەکەی بە درێژی ئەمەی نووســـــی: "هەرات ئۆقرەی لەبەر هەڵگرتووین. هەرچی ئێمەش دەیکەین، ئەو شـــارە هەر لە نێو یادەوریيماندا نغرۆ دەبێ. ئەمڕۆ هەرات شـــاکارانە لەنێو شـــــیعری ڕودەکییدا خۆی نواند. شـــــیعرەکە لەبارەی ڕووبارە خۆشەویستەکەی (ئامو)ەوەیە. کاتێک شیعرەکەمان خوێندەوە، فرمێسکی بەچـــاودا هێنـــاینەخوار، بە درێژایی ئەمرۆژە هەر ئەو شـــــیعرەمـــان خوێندووەتەوە:

"با بۆنی ڕوبارەماڵییەکەی لەگەڵ خۆی هێنا

هەروەها یادەوەری خۆشەویستانیش.

هەرچەندە ڕووباری ئاموی بندینێکی بەردەڵانی هەیە

لێ من دەمەوێ بچمەوە ماڵێ

ئاخر ئەو بندینە وەک پەڕی مەل وایە لەژێر پێم

شا مانگە

ماڵیش ئاسمان
مانگیش هەر بۆ ئاسمان دەگەڕێتەوە."

زستان هات، پاشاش نەیدەزانی ئاخۆ شەوە دووورودرێژەکانی زستان چۆن بەسەر ببا. ئەو لەپڕ بە بانگهێشتنامەیەکی ڕوس سەرسام بوو.
لەسەر فەرمانی وەزیر دووساڵ بە شەو و ڕۆژ خەریکی لێدان و چاککردنی ڕێگاوبانی نێوان شارەکان بوون. بۆ ئەوەی بەر لەوەی سەرماوسۆڵەی چلەی زستان دابکا، بە دیارییەکی نایاب دڵی شا خۆش بکا.
خۆی دەکرا ڕێگەوبانەکان لە ڕێی خەڵکی خۆجێیشەوە لێدرابان و خۆشکرابان، بەڵام ڕوسەکان ئەو شتەیان هەبوو کە ئێرانییەکان نەیانبوو: دیسپلین و کۆڵنەدان. ڕابردووی سەخت و شەکەت، جەنگ و هەرای لەبننەهاتوو گەلێکی وەهای لێکەوتبووەوە کە چیدی زات نەکەن چاو ببڕێتە دواڕۆژێکی گەش و ڕوناک.
لە مەزارگەیەکی دەروەی تاران عەبدولداود نێژرابوو، یەکێک بوو لە نەوەکانی محەمەد پێغەمبەر. بەدرێژایی بەشێکی زۆری ساڵ، خەڵکی تاران دەچوونە سەر مەزارە پیرۆزەکە. عەبدولداودیش شوێنە دڵڕفێنەکەی شا بوو. لە ساتە تەنیاییەکانیدا بەرەو ئەوێ لێیدەخوڕی و لەوێ لەپاڵ گۆڕی چاکدا چۆکی دادەدا دەردەڵی لە ژیان دەکرد.
ڕوسەکانیش زانییان ئەو مەزارە چەند لای شا گرنگ و پیرۆزە، چەند شتێکی ڕوحی باڵایە لای. لە زستانانیشدا ڕێگەی گەیشتنە ئەوێ سەخت و نەکردە بوو، هەموو بەردەڵانی و دژوار بوو، کەس نەیدەوێرا بە خۆی و ئەسپ و گالیسکەوە بەوێدا بڕوا. هەر بۆیە ڕوسەکان ڕێگەیەکیان بۆ شا لێدا، کە هەمیشە بۆ هاتوچۆ لەبار و کراوە بوو. ڕێیەکە وەک مارێک وابوو بە نێو گاشە بەردەکاندا دەخشا.

لە دوازدە شوێندا پرد بەسەر ڕێڕەوی ڕووبارەکەدا هەڵنران. بە هەزاران جوتیاری بەشـــان و بازوو، گردە مەترســـیدارەکانیان تەختکردن و ڕێگەکەشـیان بەردڕێژ کرد. ناوبەناویش چایەخانە و شـوێنی خواردن و نوێژگەیان لێ دامەزراند.

هەرچەند ســـاڵ ســـاردیش دەبوو، هێشـــتا ڕوســـەکان توندتر و ماندوونەناســـانەتر کاریان دەکرد. ئاگری گەورە گەورەیان دەکردەوە و لەگەڵ جوتیارەکان لە کار و چالاکیی خۆیان نەدەکەوتن.

ڕێگەکە تەواو بوو، بەفریش هات و سپیپۆشی کرد.

وەزیر وەهای ڕێکخســت کە پاشــا لە ســەر یەکەم گردی پەرگەی تاران کرێکارە ڕوســەکان ببینێ ئەوانەی ڕێگەکەیان لێدا. خۆیشــی بەســواری ئەسپەکەیەوە یاوەری شـای کرد و لەڕێگاش باسوخواسی ڕوسەکان و خەریکبوونیان بە ڕێگاوبانەکان لە سەرتاسەری وڵات بۆ کرد.

پاشاش ئەو سەرنجەی دا: "گوێمان لێبوو ئەوانە خەڵکی ماندوونەناسن."

وەزیریش پێی گوتەوە: "ئێمە خۆمان هیچ ناکەین و هەر پشـــت بە خوا دەبەستین."

شـا هەسـتیکرد کە مەبەسـتی وەزیر شـێوەژیانی پاشـایە بۆیە باسـەکەی گۆڕی.

"ئەرێ ئێمە لەنێو ئەو بەفرەدا چی دەکەین؟"

وەزیریش بۆی ڕوونکردەوە: "ئەندازیـارەکـان دەیـانەوێ ئەو ڕێگەیەی لێیانداوە نیشانی پاشای بدەن."

پاشاش بە دەردەدڵێکەوە پرسی: "جا هەر دەبوو ئەمڕۆ بووایە؟"

کاتێکیش ئەندازیارەکان پاشـــایان بینی بەرەو ڕوویان دێ، ئەوا بە نیوە بازنەیەک وەستان. پاشاش بەو تێڵایەی دەستی لە دووری ئەوان وەستا.

وەزیریش ئەندازیارە ڕوســـەکانی بە شـــا ناســـاند. ســـەردەســـتەی ئەندازیارەکانیش کەمێک سەری بۆ پاشا دانەواند، بەرەو لای شا هات و بەڵکو لەگەڵ ئەو بڕوا تـا ڕێگـاکەی نیشـــــان بـدا و چۆنیەتییەکەی بۆ ڕوونبکاتەوە. ڕێگەی چوونە لای مەزارە پیرۆزەکە بە بەفر داپۆشرا بوو، ئیدی شـــاش نەیدەزانی ئاخۆ وەزیر باســـی چی بۆ دەکا. ئەو بێباکانە نیگایەکی لە گردە بەفرواییەکە بڕی و بە چاوی پرســـیارەوە لە وەزیری ڕوانی.

ئەندازیارەکەش گوتی: "ئەگەر پاشـــا ڕێگە بدا، دەکرێ بەرەو مەزارگەی ببەین."

پاشاش بە دوودڵیەکەوە پرسی: "بەرەو کوێ؟"

کابرای ڕوس قسەکەی خۆی دووبارەکردەوە: "بەرەو مەزارەکە."

"کامە مەزار؟"

"سەر گۆڕی عەبدولداود."

پاشاش بە سەرسوڕمانەوە پرسی: ""بەم بەفرە؟ بۆ سەر عەبدولداود؟"

"پێموایە ئەسپەکەی پاشا لەبارێکدایە تا لەنێو بەردا بەگورگەلۆقێ بڕوا."

"ئەسپەکەی ئێمە ئەسپێکی بەهێزە، بەڵام خۆ درەنگە و زۆریشـی پێناچی تاریکایی دادێ."

"ئەرخاین بوو، بەر لەوەی تاریکی دابێ، خاوەنشکۆ گەڕاوەتەوە کۆشک."

شا بە چاوێک سەیری کرد، بڕوای بە قسەکەی نەهات.

ئینجا پاشـا ڕووی قسـەی لە وەزیر کرد و گوتی: "ئەرێ وەزیر بەم قسـە و بەڵێنە ئاگادارە؟"

میرزا کەبیریش سەری بۆ لەقاند.

شا ناسر بە بێدەنگی ڕێگەی گرتەبەر.

ئینجا لەپڕ بە کابرای ڕوسی گوت: "تۆ پێشکەوە! بزانم چۆنە!"

سەردەستەی ئەندازیارانی ڕوسیش جڵەوی بۆ ئەسپەکەی شلکرد و تا توانای تێدا بوو کەوتە غار. پاشــــاش بەدوایدا لەپاڵ گابەردە زلەکاندا بە ئاسانی بە ڕێگەیەکی پێچخواردوودا ئاوزینگی لێدا و ئەسپەکەی هاژۆت. بە بێ دوودڵی بەسەر گردەکەدا لێیخوڕی و بەلای یەک دوو چاخانەشی ڕەت دا. ئەوەشــــی پێی هەرس نەدەکرا چۆن بەو متمانەبەخۆبوونەوە بەســەر پشــتی ئەســپەکەیەوە بەســەر ئەو ڕێیە و بەنێوبەفردا بڕوا، بێ ئەوەی پێش خۆی بە باشی ببینێ.

پاش کەمێک ئەسپسواری، لە دوورەوە شا چاوی بە گومبەزە زێڕینەکە کەوت. خۆ ئەمە هیچی کەمتر نەبوو لە پەڕجوویەک. ئاخر لە هاویندا ڕۆژێکی ڕەبەقی پێدەچوو تا کەسێک دەگەیشتە سەر مەزارەکە. کەچی ئێستا کەمتر لە نیو سەعاتی خایاند.

کابرای ڕوس لە نزیک مەزاری عەبدولداوددا هێواشــــی کردەوە و ئەسپەکەی ڕاگرت. پاشاش هەر بە گورگەلۆقە لێی تێپەڕی و بەرەو ناو مەزارەکە ملی لێنا.

١٤

ئاهەنگی بەهار

بەهار بوو، شا ویستی ئاهەنگی سەری ساڵی ئێرانی بکاتەوە، هەروەک چۆن پاشا کۆنەکانی ئێرانی یادیان دەکردەوە.
ئاهەنگی ساڵانی ڕابردوو زۆر گەورە و بەجۆش نەبوو، ئەمساڵ حەزی دەکرد تۆڵەی ساڵانی پێشتر بکاتەوە. ویستی لەسەر ئەو تەختە ئاڵتوونییە دانیشێ، کە لە ڕۆژگاری خۆیدا پاشاکانی فارس و میدییەکان لەسەری دانیشتبوون. خۆی بەتەنیا هەر گەورە پاشاکانی وەک کۆرش، کامبوجی و داریوش لەسەردەمی خۆیاندا ئاهەنگی وەهایان گێڕاوە. شتەکەش سادە بوو بەڵام کورسییەکی جادوویی بوو، کە لەسەر یەکێ لە دیواری کەلاوەکانی کۆشکی پێرسیپۆلیس نەخشێنرابوو. لەسەر مێزە ناودارەکەدا، داریوش و شاهەنشا دەبینرا دابینیشێ، ئەوەش لەکاتی ئاهەنگی سەری ساڵدا بوو، کە پێشوازی لە پاشاکانی دیکەدا دەکرد، ئەوانەی بە بۆنەی ساڵی نوێوە دیارییان پێشکەشی پاشا دەکرد.

جارێکیان ئەســـکەندەری کۆشــــکە گەورەکەی ئەوێی ئاگر تێبەردا، بەڵام هەبوو بە کورسییەکە ڕابگا لە وێرانبوون و سوتان بیپارێزێ.
بەگوێرەی ســـاڵنامەی ئێرانی، ئەوســـاڵ بەهار لە ســـەعات دەی بەیانی دەستپێدەکرد. ئەو کەسانەی بۆ بۆنەکە بانگهێشتکرابوون، لە بەیانییەکی زووەوە بەرەو کۆشک بەڕێکەوتبوون. ئەو خزمەتکارانەی جلی ئاهەنگیان پۆشــــیبوو، یـاوەری میوانەکـان بەگوێرەی پلەوپـایەیـان بۆ شــــوێنی دەســـنیشـــانکراو ڕێنوێنی کران. میوانەکان بە دوو ڕیز لە بەرانبەر یەک وەستابوون، تا پاشا بتوانێ بەناویاندا ڕێبکا و سڵاویان لێبکا. بەتەمەن و ئەندامە هۆشمەندەکانی خانەوادەکەی هۆزی شا لەپێشەوە بوون، لەدوای ئەوانەوە نوێنەرانی هێزە بیانییەکان دەهاتن. لە بەرانبەری ئەوانیشـــــدا ســــەردارانی جەنـگ و پۆلێک لە ئیمـام و ئـاخونـدەکـان بە ڕابەرایەتی ئایەتوڵڵای تاران بوون. لە تەنیشــــت مەلاکانیش ســــەربازەکان بوون. بەدوای ئەوانیشـــدا نوێنەرانی بازاڕ و کارمەند و پیشــە ســـەربەخۆکان بوون. هەر هەمووشـــــیـان جلوبەرگی ســـــاڵی نوێیـان لەبەردابوو، هەمووشیان ڕیشی خۆیان قەڵەمکردبوو و بە باشی سەروپرچی خۆیان داهێنـا بوو. مرۆ لەوێ هەر بۆنی گوڵ، بخوری ســــووتێنرا و مۆمی دەکرد، بە چەندین داودەرمانی بۆنخۆش بەسەر ئاگرەکەوە بڵاوبووبووە. لە هەموو لایەکەوە هەر گوێـت لە دەنگی خۆش و موزیـک و گۆرانی دەبوو. هەموو شـتێک نیشـانەی ئەوەی دەدا، هەربینا پاشـا لەپشـت پەردە کەســـکە نوێیە درێژەکەوە دێتەدەر و خۆی نیشـــانی ئامادەبووان دەدا، بەڵام خۆ چـاوەڕوانییەکە لەبەر نوێنەرانی هێزی وڵاتە بیـانییەکـان بوو. دیاربوو شـتێک لە ئارادا بوو. بەڵێ ئەوان گەیشـتبوون، بەڵام هێشـتا هەر لای ئەستێلکی ئاوەکەوە وەستابوون.

پاشـــاش لە دواخســـتنەکە ئاگادارکرابووەوە، لەپشـــت پەردەکەوە، لە ناوەوەی هۆڵەکە، لە ئامادەبووەکانی دەڕوانی. ســـەرنجی دا وەزیرەکەی لە گفتوگۆیەکی چڕوپڕدایە لەگەڵ باڵوێزی بریتانیا.
ئەوەبوو شا لە سەرۆکی نۆکەرانی پرسی: "چی لە گۆڕێیە؟"
"دیارە ناکۆکییەک لەنێوان وەزیر و نێردەی بریتانیدا هەیە."
"لەبارەی چی؟"
"بریتانییەکان دەیانەوێ بەخۆیان و چەکمەکانیان بێنەژوور."
"بەڵام خۆ ئێرە تەویلە نییە؟ هەموو جارێک کە هـاتوون پێڵاوەکـانیـان داکەندووە، چما ئەمجارەیان وا ناکەن؟"
هەر کەســـێک هاتبایە نێو کۆشـــکەکە پێڵاوەکانی دادەکەند. هەر بەتەنیا پاشا بوو پیڵاو یان قاپقاپەکەی دانەدەکەند.
دیـاربوو بریتـانییەکـان بەم شـــێوازە نـاڕەزایەتیی خۆیـان لەبـارەی چالاکییەکانی ڕوس و فرەنســـییەکان دەربڕی. ســـەرەتا وەها دیار بوو شـــتێکی بچکۆلە و لاوەکییە، بەڵام دواتر دەرکەوت شـــتەکە ئاڵۆز و هەسـتیارترە. وەزیریش تێگەیشـت، شـتەکە پەیوەندی بە چەکمەکانیانەوە نییە. ئەو لە هەوڵی ئەوەدا بوو بەســـەرخۆیدا زاڵ بێ، لێ لە هەناویدا دەکوڵی. ئەم ڕووقایمیەی بریتانییەکان ســـەرەتا بە هۆی دانپێدانانیان بە سەروەریی ئەفغانستان دنەی تووڕەیی وەزیریان دابوو.
وەزیر بە ئارامییەوە بە باڵوێزەکەی گوت: "خۆی دەبێ چەکمەکانت لێرە دابنێی ئینجا بچییە ژوور."
"هەروەک چۆن ئێرانییەکـان دابونەریتی خۆیـانیـان هەیە، ئێمەش هی خۆمـانمـان هەیە." بەم جۆرە کـابرای ئینگلیز وەڵامی وەزیری دایەوە. ئینجا زیاتر لەســـەری ڕۆیشـــت: "بریتـانییەکـان لە هیچ شـــوێنێک چەکمەکانیان دانانێن، لەوەش هەر گەڕێ لە ئاهەنگێکی پاشـــای ئێرانی وەها بکەن."

ئەم وەڵامە وەزیری دەهریتر کرد.
وەزیر بە پێداگرییەکەوە گوتی: "ئاخر لە بۆنەی دیکەدا بە بێ پێڵاوەوە هاتووی و سڵاوت لە پاشا کردووە."
باڵوێزەکەش لە وەڵامدا گوتی: "ئاخر بۆ بۆنەی جیاواز ڕێسـای جیاواز جیاواز هەن."
میرزا کەبیر ڕووبەڕووی کێشـەیەکی زۆر سـەخت بووبوەوە. کاتیش تا دەهات تەنگتر دەبوو. بەهار هات، سـاڵنامەی نوێ دەسـتیپێکرد، سـەدان مێوان لە هۆڵەکە وەستاون و خەریکبوو پاشاش حەجمانی لەبەر دەبڕا.
هەر دەمودەسـتیش مێوانەکان بە کێشـەکەیان زانی، دەنگودۆ لەناو هۆڵەکەدا بڵاوبوونەوە.

- "بە پێڵاوەوە؟"
- "ئای لەو سووکایەتییە."
- "ئەو بریتانیانە چەند لووتبەرزن."
- "هەق نییە هەرگیز شا ڕێگەیان بدا."

ئاخوندەکانیش بە ڕوونی ئەوەیان دەربڕی، کە ئەم حاڵەتە قبوڵ ناکەن.
ئایەتوڵڵای تاران هاتەدەنگ: "ئەم شـتە قەدەغەیە. شـا سـایەی خوایە لەسـەر زەوی. کۆشـکەکەی ئەو هەروەک پەرسـتگا پیرۆزە. خۆ ئەگەر بریتانییەکان نەیانەوێ بێنە ژوور، با نەیەن."
وەزیر وازی لە بریتانییەکان هێنا لە شوێنی خۆیان بوەستن و ڕووی لە نوێنەرانی بیانی دیکە کرد و لەگەڵیان کەوتە قسە.
عوسـمانییەکان لە ماڵی خۆشـیان لێ ڕاهاتبوون پێڵاوەکانیان دابکەنن.
باڵوێزی فرەنساش بە وەزیری گوت، فرەنسییەکان هەمیشە لە ئەفریقادا و لەبەر ڕێزگرتن لە چوونەژوورەوەی ماڵاندا پێڵاوەکانیان دادەکەنن.
ڕوسـەکانیش کە زانییان بریتانییەکان جەنەیان گرتووە[٣٦]، پێڵاوەکانیان

[٣٦] جەنەگرتن: لە ڕق ڕاچوون و پێچەقاندن لەسە هەڵوێستێکی نابەجێ.

داکەند و بە گۆرەوییەوە بەســـەر مافوورە جادوویەکاندا ڕۆیشـــتن و تورک و فرەنسییەکانیش بەدوایاندا هەنگاویان نا.
وەزیر ڕووی لە باڵوێزی بریتانی کردەوە و پێی گوت: "کات وا دەڕوا."
بـابـای بریتـانیش پێیگوتەوە: "ئێمە لەوە دەگەین، بەڵام ئێمە ڕێنمـایی دەقـاودەقمـان لە لەنـدەنەوە پێگەیشـــتووە، دەبێ پێیەوە پـابەنـد بین. بریتانییەکان پێڵاوەکانیان داناکەنن."
وەزیریش پێیگوتەوە: " جووت گۆرەویەکی شـاهانەت بۆ دەهێنم، دەکرێ لەسەر چەکمەکانت بیانکەیتە پێت."
کابرای بریتانی گوتی: "هەر بیریشی لێمەکەوە."
وەزیر بینی کە شا لایەکی پەردەی لاداوە.
ئینجا وەزیر بە بـاڵوێزەکەی گوت: "مێوانداریێتی ئێرانییەکان لە جیهـانـدا ناسراوە، بەڵام شا بڕیاری دا، تا ئێرە و بەس."
ئینجا بـاڵوێز ئـامـاژەی بۆ نێردەکەی کرد و ئەوانیش بەبێ خواحـافیزی گەڕانەوە لای ئەسپ و گالیسکەکانی خۆیان.
وەزیر وەســـتا تا ئەوان ڕۆیشـــتن، ئینجا خێرا بەســـەر پەیژەکاندا سەرکەوت، چەکمەکەکانی داکەندن و لێ وەژوور هۆڵەکە کەوت. تۆپەکان بۆ ســـڵاوکردن تەقێنران، تیپی موزیک دەســـتی پێکرد، بەهار هات. شـــا ناسریش بەرەو کورسییە شاهانەکەی خۆی هەنگاوی نا.
ئەو تاجێکی کۆنینەی قەڵەمڕەویەکەی لەســـەر نابوو، کەوایەکی شـۆڕەی ئاودامێن تەڵا و بەردی مرواری پۆشـــیبوو. ئەوەش ئەو شـــتانە بوو کە نادری گەورە لە هیندســـتانەوە لەگەڵ خۆی هێنابوونیەوە دوای ئەوەی بەســـەر دەلهیدا زاڵ بووبوو. ئەوە یەکەم جار بوو کەلوپەلی گەنجینەی هیندی بۆ خەڵک دەربکەوێ. هەمووان بە شـــێوەیەکی ســـەرســـامانە تەماشای شایان دەکرد.

کاتێکیش شـــاهەنشـــا لەســـەر جێگەکەی خۆی دانیشـــت، ئینجا بواری دا هەموویان یەک لەدوای یەک بێن و پیرۆزبایی ســــــاڵی نوێی لێبکەن و خۆشـــبەختیی بۆ بخوازن. لەو باولە[37] پڕ لە زێڕەی لای خۆیشـــی، وەک دیاریی ساڵی نوێ دراوی زێڕینی بە ئامادەبووان بەخشیەوە.

[37] باول: باهۆڵ، سندوق

١٥

سوپا نوێیەکە

فرەنســـییەکان لێهاتووانە هەوڵیاندا پارچەی ئەو کارخانانەی بەتەمابوون لە ئێران بنیاتی بنێن، لە ڕێی کەنداوی فارســـــییەوە بیگەیەننە بەندەر عەباسـی پەڕپووت. لەوێشــەوە بە پشـتی هێسـتر و بەو گالیسـکانەی کە هێسترەکان ڕایاندەکێشا بە ڕێگە ناخۆشەکان، بەو ڕێگایەنای بە ئاستەم لە نێو دارسـتان و چیاکان بگەیەننە تاران، ئیسـفەهان، شـیراز و تەورێز. بەهەمان کارامەییشــەوە کاریان لەســەر هاوچەرخکردنی ســوپای ئێرانی کرد و وایان لێکرد ببێتە سوپایەکی کارامەی جەنگاوەر.

بەشـــێک لە کارخانەکان دەمودەســـت کەوتنەکار. ئیدی وەزیر بەرهەمی خۆمانەی بەچاوی خۆی بینی و بەدەستی خۆی دەستی لێدا، زۆر شاناز بوو. پاشـــاش بەوەی بەچاوی خۆی بینی هێدمەگرتی بوو: ســـوپایەکی گەورەوگران لەبن یەکبەرگێکی زۆر ڕێکوپێک. هەموو شـــتێکیان هەر لە ســـوپای فرەنســـی دەچوو، هەروەک لە کتێبی مێژووی فرەنســـییەوە

خوێندبوویەوە. ئینجا دەســـتی دایە داری دووربین تا وێنەی چەند سـەربازێک بهێنێتە پێشـەوە و وردتر لێیان ڕابمێنێ. یەکێکیان بە نیوە دەمکردنەوە سەرسامبوونەکەی لێ تۆراند. ئەو سەیری شەپقەکانیان، چاکەت، چەکمە بریقەدار و تفەنگەکانیان کرد، مرۆ وشـەی "زۆر سەیرە"ی لە لێوەکانی بەدیدەکرد. نیگای پاشا کەوتە سەر ڕیزە تۆپێکی نوێ بە گریسی خۆیانەوە، لەبەر ڕۆژی پایزەدا دەبریسکانەوە.

وەزیر بە سـوارییەوە بۆ سـەر گردەکە ڕۆیشـت، بایەکی نەرم یاری بە دامەنی کەواکەی پاشا دەکرد. کاتێکیش وەزیر گەیشتە لای لەشکرەکە، ئەفسەرە فرەنسییەکە هاواری کرد: "ئامادە بن!"
لەپڕ سەربازەکان تفەنگە نوێیەکانیان لەسەر شان دانا.
شا سـەیری ڕوخسـاری وەزیری کرد و خەندەی لەسـەر لێو بەدیکرد.
وەزیر لەسـەر پشـتی ئەسـپەکەیەوە بە دەسـتی ئاماژەی بۆ شـوێنێکی دوور کرد و بانگی کرد "ئاگر دەن!" ئەوانیش پلیان لە پەلەپیتکە گیرکرد و دەنگی تەقە هات. ئەسـپەکەی شـا حیلاندی و خەریک بوو هەڵسـێتە سەر پاشوو. پاشا بە نەرمی دەستێکی لە کەمەری دا و هێوری کردەوە.
بە ئاماژەیەکی وەزیر پۆلێک لە عەریفەکان بەرەو تۆپەکان غاریان دا و لوولەیان بەرەو ئاسۆ ڕاگرت. وەزیر هاواری کرد : "بیتەقێنن!"
ئیدی بۆ حەوت جار لەسـەر یەک تۆپ هاوێشـتران. شـا دەبووایە توند جڵەوی ئەسـپەکەی بگرێ و ڕکێفی توند بکا و بیسـەنگرێنێتەوە[٣٨]. ئینجا لە گردەوە شۆڕبووەوە.
ئەفسـەرە فرەنسـییەکان سـڵاویان کرد و فەرمانیان پێدرا لە حاڵەتی ئامادەباشـیدا بن. ئینجا سـتونی لەشـکر، هەنگ بە دوای هەنگ بەبەردەم شادا ڕەت بوون و ئەویش بەردەوام دەستی تا ئاستی کڵاوەکەی بۆ بڵند

[٣٨] سەنگرانەوە: هێورکردنەوە و ڕاگرتن.

کردبوون. ڕوون و ئاشـــکرا ئەو لەبن باندۆری نمایشـــەکەدا بوو. وەزیر کارێکی باشی کردبوو، لێ شا لای خۆی ڕەتیکردەوە پەسنی بدا. لەبری ئەوە گوتی: "هەموو لەشکر بەم شێوازە ڕێکخراوەتەوە؟"

"نەخێر، جەنـابی پـایەبەرز، هێشـــتـا هەمووی نـا! ئێمە بەتەواوی لێ نەبووینەتەوە، کاتی زۆرتری دەوێ تا بەتەواوی بگەینە ئەو ئاستە."

ئەو ئامادەباشـــییەی لەبەرچاوی پاشـــا ڕوویدا، زۆر مایەی ســـەرنج و ڕامان بوو، پێی ســـەرســـام بوو، ئیدی شـــا بیری لە دیســـپلینی ســـوپای ڕوســـی کردەوە، ئەو کاتەی کە خۆی و باوکی لە دژی ئەوان شـــەڕی کردبوو. ئەوەش ڕوون و ئـاشـــکرا بوو، وەزیر کـاریگەرییەکی زۆری بەســـەر ســـوپاوە هەبوو. دیاربوو ئەو ســـوپاســـالاری گشـتیی هێزەکەیە نەوەک پاشا خۆی.

لە مێشـــکی شـــادا پیلانیک ســـاز بوو. بەو هێزە تۆکمەیە دەتوانێ هەرات لەبن دەستی بریتانی و ئەفغانییەکان دەربهێنێ.

وەزیر ئەفســـەرەکانی بۆ ڕیزی پێشـــەوە هێنا و کورتە گفتوگۆیەکی بە زمانی فرەنسی لەبارەی ئەو چالاکییانەی لێیبوونەتەوە کرد ئینجا ئەوانی بە پاشا ناساندن.

پاشـاش دەسـتی بۆ بەرکی کەواکەی بردەوە و هەر ئەفسـەرێک چنگێک دراوی زێڕینی پێدان، ئەو دراوەی وێنەی خۆی لەسەر هەڵکەنرابوو.

١٦

ڕوس بەدوای پەیوەندیدا دەگەڕێن

شــۆڤار و ســووســـەکارانی بریتانی لە هەموو کاتێک چالاکتر و کاراتر بوون، خواخوایان بوو زانیاریی زیاتر لەبارەی هاوکاریی ئێرانییەکان لەگەڵ فرەنسی و ڕوسەکاندا خڕبکەنەوە.

ئاخر لە وڵاتەکەدا هیچ کەســێکی دەســترۆیشــتووی ئەرســتۆکرات نەمابووەوە، بریتانییەکان نەیانکڕیبێ. هەر کەســێک گەر بۆ کەمێکیش مرخی لە ســیاســەت خۆشــکردبا و چاوی تێبڕیبووایە، دەیزانی بەبێ دەستلەپشتدانی بریتانییەکان نەدەگەیشتە هیچ دەستکەوتێک.

لەماوەی ئەو پەنجا ســاڵەی ڕابردوودا، ئینگلیز نەوەک هەر لەگەڵ کەســانی ناو بازنەی دەســەڵات، بەڵکو ڕایەڵەی پەیوەندییان لەگەڵ ئیمام و ئاخوندی مزگەوتەکان و ســەرۆک هۆز و تیرەکانی هەر چوار کەناری وڵاتەکەوە ڕاچاندبوو. بریتانییەکان هیچیان باز نەدەدا.

وەزیریش تەونی خۆی لە ســـــووســـــەکـاران هەبوو، زانیـارییـان بۆ کۆدەکردەوە. لەوانەوە ســـــەرەداوی ئەوەی بۆ هـات، کە مەهـدولیـا بە دزییەوە لە نێو حەرەمســـەرادا لەگەڵ شــا ســرتەســرتیان بووە و دیارە شـــتێکیان لەبن ســـــەردا هەبووە. گومانی ئەوەی کرد، ئەو دیدارەیان لەبارەی پرسێکی هەستیارەوە بێ.

ئەو کەســـــەی ئەم هەواڵەی بـۆ وەزیـر بـردبـوو، پـیـرەژنـێـکـی نـاو حەرەمســـــەرابوو، ئەو پیرەژنەبوو کە موو و گەندەمووی دەموچـاوی ژنانی حەرەمســـەرای هەڵدەگرت و پاکیدەکردنەوە. جارێکیان بینی دایکی شـــا کە بەتەواوی چارشـــێوێکی بەخۆیدا دابوو، هەروەک یەکێک لە ژنەکانی حەرەمســـــەرابێ، لەیەکێ لە ژوورەکانی پشـــتەوەی کۆشـــکەکە چووبووە ژوور. ئەوکات پیرەژنەکە خۆی لەپەنا دۆلابێک حەشـــــار دا تا بزانێ ئاخۆ چی دەگوزەرێ. بە شێوەیەکی چاوەڕواننەکراو پاشـاش هاتە ژوورەکە. پیرەژنەکە ئەوەندە شـــڵەژابوو، تەنانەت ســــەری لێ تێکچوو، نەیتوانی گوێی لێبێ ئاخۆ لەو دانیشـــــتنەدا چی گوترا. دەبووایە وەزیر خۆی مەتەڵەکە هەڵبێنێ و بەدوایـدا بچووبـایە. ئەو ئەوکــاتە زانی، ئەوکاتیش هەم بۆ ئەو و هەم بۆ وڵات کارلەکار ترازا بوو. گەر وەها نەبووایە، ئەوا گوێی لەمەی خوارەوە دەبوو:

شا بە دایکی گوت: "باشە دەتەوێ چیم پێ بڵێی؟"

"باڵوێزی ڕوسیا پەیامێکی بۆ تۆ هێناوە."

شا پرسی: "لە کێوە؟"

"هیچ ناو نەهێنراون، بەڵام واپێدەچێ لە قرِاڵی ڕوسەوە بێ."

"دەیانەوێ لەبارەی چییەوە قسە بکەن؟"

"هێشتا ناوەڕۆکەکەی نەزانراوە."

پاشا پرسی: "کێ پەیامەکە دەگەیەنێ؟"

"ئەگەر پاشـــا ڕێگە بدا، ســـیاســـەتوانێکی ڕوســـی پلەباڵا لەبن بەرگی بازرگانێکدا لەگەڵ کۆمەڵێ شـــتکڕ دێنە تاران. ئیدی ئەو لەباتی قڕاڵ دەیەوێ لەگەڵ پاشادا قسە بکا. بەهیچ شێوەیەک نابێ بریتانییەکان پێی بزانن."

دیسان شا پرسییەوە: "شتەکە لەبارەی چییەوەیە؟"

مەهدولیاش گوتی: "من گومانی خۆم هەیە، بەڵام وەها باشـــترە ئارام بگری تا لە دەمی خۆیانەوە دەیبیستی."

شا پێیگوتەوە: "لەکوێ ئێمە ئەوان ببینین؟"

"باشـترین شـوێن شـوێنی حەوانەوە لاپەڕگەکەی شـێخ ئاغاسـییە. ئەو کەسـێکی ناسـراوی ئێمەیە، زۆریش باوەڕپێکراوە. پێمباشـە ئێمە بچینە باخە ئاڵوباڵووەکەی ئەو. خۆ ئەگەر شا ژنەکانیشی لەگەڵ خۆی ببا ئەوا وەک سەیرانێکیشی لێدێ."

شا بێدەنگ بوو. مێشکی بیرۆکەکەی گرت.

ئینجا مەهدولیا پرسی: "دەکرێ من دیدارەکە ڕێکبخەم؟"

شا وەڵامی دایەوە: "باشە، ڕێکیبخە."

ئەوسا مەهدولیا دەستی شای گرت و بە سینگی خۆیەوە توند گوشی.

کاتێکێ مەهدولیا لەوێ ڕۆیشـت، پاشـاش گەڕایەوە هۆڵی مینابەندەکە و داوای قلیانی کرد. چوو لەسەر دۆشەک و لەنێوان سەرینەکاندا دانیشت. لەکاتێکدا قلیانی دەکێشا لە گژ هزران ڕاچوو.

هەرگیز دایکی بەخۆێ ڕەوا نەدەبینی وەک پەیک و تەتەر بکەوێتەگەڕ مەگەر پرسـەکە زۆر گرنگ و هەسـتیار نەبێ. شـا بڕیاڕی دا جارێ چاوەڕێ بکا و هیچیش لای وەزیرەکەی نەدرکێنێ.

١٧

باخی ئاڵوباڵو

ئاڵوباڵوش هەر گێلاسە، بەڵام سوورتر و ناسکتر و بەتامترە. خۆشترین جۆری ئاڵوباڵو لە دەرەوەی تاران لە بەرزاییەکانی ئەلبورزدا هەیە. لە شـــارەکانی دیکەدا ئاڵوباڵوی لە کۆتایی حوزەیراندا پێدەگا، کەچی گێلاســـەکانی تاران لە کۆتایی هاویندا پێدەگەن و لە ســـەرەتای پایزدا بەتەواوی لە هەڕەتی خۆیان دان. ســـروشـــت کاتی خۆی وەردەگرێ تا بەتەواوی چێژ و تامیان بداتێ.

ئاڵوباڵو لە میوە هەرە خۆشـــەویســـتەکانی عاشـــقە لاوەکانی ئێرانە. کیژوکاڵ و ژنانی گەنج ئەو گێلاســـــانە لەبەر گوێیان دادەنێن و کوڕوکاڵیش بەدوایان دەکەون تا ئاڵوباڵوەکە لێبکەنەوە.

ئاڵوباڵو میوە هەرە شـیرین و خۆشـەویسـتەکەی شـا بوو. نەوەک هەر کەســـانی دەوروبەری ئەو دەیانزانی، بەڵکو بازرگانە دەوڵەمەندەکانی بازاڕیش دەیانزانی، ئەوانەی باخی گەورەی ئالوباڵویان لە دەرەوەی شـــاردا هەبوو. هەر بۆیە لە کاتی پێگەیینی ئاڵوباڵودا شـــا و ژنەکانیان بانگهێشـــتی باخەکانیان دەکرد بۆ ئەوەی ڕۆژێک لە نێو ئاڵوباڵو

گێلاسەکاندا بە خۆشی بەسەربەرن. هەروەها ئەو خانەوادە ئەرستۆکراتیانە لەو گردانەی دەوروبەر قەڵا و خانووی گەورە گەورەیان دروستکردبوو، هاوینانیان لەوێ بەسەر دەبرد. هەر بەڕاستیش ئەو شوێنانە مێرگێکی بەهەشت بوون بۆ خۆیان، باخەکانیشیان بەگوێرەی ئەندازیاریی باخی ئێرانی لێدابوو.

شیخ ئاغاسیش یەکێ لە باشترین باخی ئالۆبالۆی لە تاران هەبوو.

ئەو لەوێ هەموو ئامادەکارییەکی کردبوو بۆ ئەوەی ئەو دیدارە نهێنییەی نێوان شا و ڕوسەکان بە باشی بەڕێوەبچێ. شەوێ پێشتر شا لەناو پێخەفەکەی خۆیدا بوو. غەریبی شەرمینی دەکرد. زۆر بەدرەنگەوە پشیلەکە لە ژووری نوستنی شا وەژوورکەوت. شا هەستی بە نائارامیی پشیلەکە کرد.

"شەرمین ئەوە لە کوێ بووی؟"

پشیلەکە خۆی خزاندە سەر جێی پاشا، ئەویش دەستێکی بە سەر تووکی سەریدا هێنا هەستی کرد پارچە کاغەزێکی لولدراوی بە ملەوەیە.

"ئەوە چییە بە گەردنتەوە؟"

بەڵێ ئەو لەبەر تیشکی مۆمەکەدا پارچە کاغەزێکی لوولدراوی بینی. چەند وشەیەکی لەسەر نووسرابوون، بە ئاستەم دەخوێندرانەوە. "بەیانی! ئاگات لەخۆت بێ!"

ئای لەمە؟ ئەوە چی دەگەیەنێ؟ تۆ بڵێی کێ نووسیبێتی؟ باشە بۆچی ئەو ئاگای لەخۆی بێ؟ ئایا ئەمەیە هۆشدارییەکە، گەفە یان گاڵتەیە؟ تۆ بڵێی کێ زاتی ئەوە بکا، پشیلەکەی ئەو وەک پەیک بەکاربهێنێ؟

ئەو پارچە کاغەزەکەی لە بەرکی چاکەتەکەی دانا و دیسان پاڵکەوتەوە.

"شەرمین، ئەرێ کێ ئەوەی کردووە؟ دۆست بوو؟ دوژمن بوو؟ ئەو هەر دەیپرسی: "ئەوەی ئەم شتەی کرد، یەکێ بوو لە ژنەکانی حەرەمسەرا؟ دیارە ئەو ئیرەیی بەتۆ دەبا، چونکە تۆ هەموو شەوێک

لەگەڵم دەخەوی؟ تۆ بڵێی فروغ بێ و لەبەر ئەوە وای کردبێ کە من لەمێژە بەلایەوە نەچووم و ســـەرجێیم نەکردووە؟ بەڵام خۆ ڕۆژێک لە ڕۆژان هەر بۆم دەرکەوێ، ئەوسا هەر کەسێک بێ: ئەوا من هەر لەسەر بانەوە فڕێیدەدەمە خوارەوە تا هەپروون بە هەپروون ببێ.
ئێمە بە تەونێک لە نەیار و دوژمن دەورە دراوین، ئاسـایشـمان پارێزراو نییە. ئەم پارچە کاغەزەی ملی پشیلەکە بەڵگەیە. بەڵێ بەڵگەیە، لەوە زیاتر هیچی دیکە نییە. پاشـا هەمیشــە لە مەترسـیدایە، هەرگیز ئەو ناتوانێ بە ئارامی لێی بخەوێ."

بۆ بەیانییەکەی، شـــا زوو بێدار بووەوە. بەرچاییەکەی ئامادە کرابوو. یەکێ لە نۆکەران لەسەر دەفرێکی گەورەی زیویندا خواردنی پشیلەکەشی هێنا. شـــیری تەڕوتازەی لە فەخفوریەکی چینی و گۆشـــتی کوڵاوی بەرخیش لەســـەر دەفرێک بۆ هێنـا دامێنەکەی بە بـازنەیەکی زێڕێن نەخشـــابوو، یەک دوو پارچە نان بە کەرە چەورکراو لەگەڵ بادییەک[٣٩] ئاو.
شـــا ســـەیری پشـــیلەکەی دەکرد کە خواردنەکەی دەخوارد و لەهەمان کاتیشدا چاوێکیشی لەسەر خزمەتکارەکە بوو. خۆ هەر دەبێ یەکێک لەو کۆشکە بێ کاغەزەکەی لە ملییەوە ئەو بەستەزمانە کردبێ.
دوای نانی بەیانی پەردەدار جلە دوراوە تازەکانی هێنان کە زۆر بەجوانی بەقەدکراوی لەســـەر دەســـتی دانابوون. کابرا هیچی لەبارەی دیدارە چاوەڕوانکراوە نهێنییەکەی شـــا لەگەڵ ڕوســـەکانی نەدەزانی. شـــا پێی گوت: "نا ، نەخێر، دەبێ جلی فەرمیتر بن."
پیاوەکەش بە ئەسپاییەوە گوتی: "بەڵام جەنابی شا زۆری پێناچێ دەچێتە نێو ئالۆبالۆوان، لەوانەیە وەها باشتر بێ، ئاخر...."

---

[٣٩] بادی: دەفرێکی قووڵە بۆ ئاوخواردنەوە بەکاردێ.

شا لەسەر قسەکەی مکوڕبووەوە بێ ئەوی چاو لە کابرا بکا پێ گوتەوە: "جلی فەرمی."
کەمێک پاشــتر، پەردەداری بابنۆکەر بەخۆی و قاتێکی فەرمی گەڕایەوە. بە دوودڵیەکەوە قاتەکەی نیشانی شا دا.
شاش گوتی: "تەواوە، ئەمەیان باشە."
ئینجا قاتەکەی بەدەستەوە گرت و لەبەر ئاوێنەکە وەستا و تەماشایەکی خۆی کرد و گوتی: "ئەمەیان نایابە، وا دەڕۆین جلمان دەگۆڕین."

تا ئەوکاتیش شوێنی حەوانەوە لاپەڕگەکەی شێخ ئاغاسی بۆ هاتنی شا و ژنەکانی حەرەمســـەرا ئامادەکرا. لە تاران گەرما بوو، بەڵام لەقەدپاڵی شــاخی ئەلبورزدا هەوایەکی فێنک بوو. لە باخەکەی شــێخ ئاغاســییدا چڵەدارەکـانی دار ئـاڵوبـاڵو لەبەر مێوە ســـوورە گەییوەکە شـــۆڕ بووبوونەوە، بۆن و بەرامەیەکی نـایـابیـان لێوەدەهـات. شـــا هەروەک منداڵێک کەوتە ڕنینەوەی ئـاڵوبـاڵوەکـان. ئەو هەرگیز دەســـتەکـانی بەکارنەدەهێنان، بەڵکو دەچووە ژێر لکە شـــۆڕبووەکەوە و بەدەم و لێو ئاڵوباڵوەکانی لێدەکردنەوە.
شێخ ئاغاسی دەیزانی چۆن شا دڵخۆش بکا. ئەو بانگی پیرە نانەوایەکی بازاڕی کردبوو تا ئاڵوباڵوەکان لەگەڵ شەکر و شتی بۆنداردا تێکەڵ بکا و شـــیرینتر و بەتامتریان لێ بکا. شـــێخ ئاغاســـی مافوور و ڕایەخی گەورۆنەی لە باخەکەدا ڕاخست و تەختەبەندی بە سەرینی ڕەنگاورەنگ لەوێ دانان، بۆ ئەوەی شا و ژنەکانی لەوێ هەست بکەن لە ماڵی خۆیانن و ئازادیی خۆیان وەربگرن.

شـــا لە ڕێ بوو بگـاتە ئەوێ. لەدوای ئەو حەفتـا و پێنج ژن لە حەرەمســـەراکەوە بە تـایبەت بۆ ئەو بۆنەیە لێگیرابوون. ژنەکـان

چارشـــێوپۆش بوون و ڕووبەندیان دادابووەوە و هەر یەکێکیشـــیان دووربینێکی لەمل کردبوو، ئەمەش دیاریی کونســـولی ئینگلیز بۆ ژنانی ئەوکاتی شازادەی جێگرەوە.

دووربینەکان لە ســـندوقێکی داردا بوون و بە ئینگلیزی لەســـەریان نووســـرابوو: "لە خاتوونە شـــازادەکانی ماڵی پاشـــایەتی بریتانیاوە بۆ شـــازادەکانی ئێرانی. لە دڵەوە." کاتی خۆی دەقەکە نەوەک دووربینەکان جێگەی دڵخۆشی شا بوون.

هەر کاتێک ئەو لەگەڵ ژنەکانی بە گەشـــت یان ســـەیرانێک دەردەچوو، لێدەگەڕا دووربینەکانی خۆیان لەگەڵ خۆیان بهێنن بۆ ئەوەی لە ڕێگا خۆیان پێوە بخافڵێنن.

ئەو ژنانەی دەرفەتیان بۆ ڕێککەوت لەگەڵ شـــادا دەربچن، ژیانی خۆیان هەبوو. ئەوکاتانە خۆشترین ساتەوەختی ژیانیان بوو. باوکی شا هەرگیز ئەو زەحمەتییەی نەدەدایە بەرخۆی تـا لە گەشـــتەکـانیـدا ژنەکـانی حەرەمسەرا لەگەڵ خۆی ببا، ئاخر ئەو تەداروکە زۆری دەخایاند.

شـا بۆ پێشـــەوە لێیدەخوڕی. مایەی ســـەرنجیش بوو شـــەرمینی لە ماڵ بەجێهێشـــتبوو. ژنەکان ســـەروپۆلاکی پاشـــایان بینی زیاتر بە پەســـت و توورە دەچوو، بۆیە هەوڵیان دەدا خۆیان لە شەڕی لابدەن.

ژنەکان بە چرپەوە:

- "خۆ پشیلەکە ژیری کردبووەوە."
- "لەوانەیە ئێستا غەریبیی پشیلە خۆشەویستەکەی بکا."
- "باشە بۆچی لە ماڵەوە بەجێیهێشتووە؟"

ژنێکیش بە پێکەنینەوە هەڵیدایێ: "پێدەچێ پشیلەکە تەواو نەبێ."

- "ئەو زۆر بەز و گۆشتی دەدرێتێ."

- "خۆ ئەگەر نەخۆش بکەوێ، ئەوا پایەبەرز لەماڵ دەرنەدەچوو. پشیلەکە نەساغ نییە، من ئەمڕۆ لەسەر بانەکە بینیم، ئەو لە غیابی پاشا لەگەڵ پشیلە تۆڕییەکان خۆش ڕادەبوێرێ."

ژنێکی دیکە بە چرپەوە گوتی: "کەواتە شتێکی دیکە لە ئارادایە."

"چییە دەڵێی بەدڵت نییە؟ شا گوللەتۆپی زیاتری بۆ تۆپەکەی خۆی لەگەڵ خۆی هێناوە."

ژنەکان دەستیان دایە داری دووربینەکەیان و چاویان پێ لە تۆپەکە کرد. یەکێک لە ژنەکان بە قرتەوە: "ئەو ئێمە دەباتە بەرەی پێشەوەی جەنگ."

لە دەرەوەی تاران، ئەو شوێنەی دەرفەتێکی وەها نەبوو، تا ژنەکان تووشی کەسانی لایدە ببن، بۆیە ڕووبەندەکانی خۆیان لادا و بایەکی گەرم لە سەری دان. بەم جۆرە ڕۆیشتن تا گەیشتنە هاوینەهەواری شێخ ئاغاسی. ژنان هەموویان شێخیان دەناسی. لەبەر ئەوەی ژنەکان دایکی پاشایان خۆشنەدەویست، بۆیە حەزیشیان بەچارەی شێخ نەدەکرد.

- "ئەو شتێکی لەگەڵ شاژن هەیە."
- "هەمیشە کابرا لای شاژنە."

ئەوان بە چاوداگرتنێکەوە گوتیان: "شاژن زۆر جاران پێویستی بە ڕاوێژی شێخ هەیە."

"یەکێک لە ژنەکان لاسایی دایکە شاژنی کردەوە و گوتی: "دەی وەرە، ئامۆژگاریم بکە. دەی توخوا وەرە، پاشەڕۆژم بۆ بخوێنەوە، وەرە ئەستێرەکانم نیشان بدە."

شێخ ئاغاسی لە دەروازە لە پێشوازیی شادا ڕاوەستابوو. ئەو جلێکی هاوینەی تەنکی لەبەردابوو، ڕیشەکەشی کە تاسەر سینگ شۆڕبووبووەوە، زۆر بەجوانی شانەی کردبوو. خێرا بەرەو پیلی شا

غاریدا، کە هێشتا هەر لەسەر ئەسپەکەی دانەبەزیبوو، دەمی خستە سەر چەکمە ڕاستی و ماچیکرد. شا لە ئەسپەکەی دابەزی و شێخ ئاغاسیش جڵەوی ئەسپەکەی بۆ گرت.

دیسان ژنانی پاشا ڕووبەندیان پۆشی و چاوەڕێی ئاماژەی شا بوون.

شێخ ئاغاسی پێیگوت: "ڕوسەکان بۆ دوای نیوەڕۆ دەگەن. بۆیە جەنابی پایەبەرز کاتی تەواوی خۆی لەبەردەستە تا لەگەڵ حەریمەکانی لە باخەکەدا پشوو بدەن. کەشوهەوا زۆر خۆشە و هەموو شتێکیش بۆ جەنابتان ساز و ئامادەیە. ئەگەر پاشا ڕێگەم بدا، تا نێو باخەکە یاوەری دەکەم."

پاشاش سەری بۆ لەقاند ئاماژەی بە ژنەکان دا لەسەر پشتی ئەسپەکانیان دابەزن.

شێخ ئاغاسی دەروازەی باخەکەی کردەوە و گوتی: "فەرموو بۆ ژوورەوە و باخی مسکێنی خۆت پیرۆز بکە."

شا بەو دیمەنە سەرسام بوو. لک و چڵی دارەکان لەبن ئاڵوباڵووە سوورەدا شۆڕبووبوونەوە، بەجۆرێک شا لەسەر پەنجەکانی بوەستێ بە هەندێک لەخۆکردنەوە دەیتوانی بە دەمی ئاڵوباڵووەکان لێکبکاتەوە. ژێر دارەکانیش بە مافوور و ڕایەخی جوان و نەخشین ڕاخرابوو، لەسەریشیان پڕ لە دۆشەک و سەرینی ئاوریشمینی ڕەنگین بوو. چادری گەورە گەورەش سێبەریان بەسەر مێزی گەورۆنە گەورۆنەدا کە پڕ لە خواردن و جۆربەجۆر، شەربەتی میوە، سەوزە و ساردەمەنی جۆراوجۆر بوو. بۆنێکی زۆر خۆش و ناوازە دەمار دەمار لەو شوێنەوە دەهات.

شا ڕووی لە شێخ ئاغاسی کرد و گوتی: "ئێمە ئێرەمان زۆر پێخۆشە."

"ئاغاسیش وەها وەڵامی دایەوە: "مسکێنەکەی خۆت هیوای پشودانێکی خۆشت بۆ دەخوازێ. با حەریمەکانیش لێرە هەست بکەن هەروەک

ئەوەی ماڵی خۆیان بێ. هیچ کەسێکی لایدە لەو ناوە نییە ، منیش هەرزوو ئێرە جێدێڵم و دەچمەوە ژوور. هەر کاتێکیش پێویستت بە ئێمە هەبوو، ئەوا دەردەست دێمە خزمەتت."

شێخ بە کڕنووشێکەوە گەڕایەوە نێو خانووەکەی خۆی.

کاتێکیش ئەو ڕۆیشت، ژنەکان بە حەپەسانەوە بەنێو باخەکەدا بڵاوبوونەوە. چاویان بەو مێوانە ئەبڵەق بوو، بەڵام دەستیان بۆ نەبرد تا شا ئاماژەی بۆ نەکردن کە دەتوانن لەو خواردن و خواردنەوەیەدا بخۆن و بخۆنەوە. لێ شا خەیاڵی هەر لای ڕوسەکان بوو و بەزموڕەزمی ژنەکانی لەبیرچوبووەوە. یەکێ لە ژنەکان زاتی کرد ئاگاداری شا بکاتەوە ئاخۆ دەتوانن دەست بۆ ئاڵوباڵووەکان ببەن.

ئینجا شا ئاوڕی لە ژنەکان و لە ئاڵوباڵوەکان دایەوە. دەستی بردنەوە پشتەوە و بە بنداره‌کاندا قەدەمی لێدا بەدوای گەورەترین ئاڵوباڵودا گەڕا. ئەو دەنکە ئاڵوباڵوش زۆر بەزر بوو. لەسەر پەنجەی پێ هەوڵیدا دەمی پێبگا، بەڵام نەکرا. بۆ دووەم جار هەوڵیدایەوە، ئەمجارە دەمی گەیشتێ. ژنەکانیش بە کەیفەوە تیختیخەیان دەدا. ئینجا ئەویش دیسان تەکانێکی بەخۆی دا و خۆی تا هێزی توانی درێژ کردەوە. دەتبینی پێیەکانی لەبەر کشتکردنی دەمارەکانی ڕانی دەلەرزین، خەریک بوو دەنکە ئاڵوباڵووە خەپەکە بخاتە ناو دەمی و لە هاواریش نەدا. خۆی ئەوە ڕووداوە یەک جار دەقەوما. خۆی نەدەبوو کەس پاشا بە سەری کۆتەوە ببینێ. هەر بۆیە یەکسەر ژنەکان ڕووی خۆیان وەرگێڕا. بەڵام خۆ برووسکە ئاسا لە نیگایەکدا بینیان سەری پاشا کەمێک کەچەڵ و کەمێکیش ماشوبرنجی بووە. ئینجا ئەویش کڵاوەکەی خستەوە سەری و بە چاوێکی تووڕەوە لە ژنەکانی ڕوانی. کەشوهەوای ئاهەنگ ئامێز ڕەوایە. هێشتا دەنکە سووره ئاڵوباڵوە خەپەکە هەر بە چڵەکەوە مابوو. ئەمجارەیان دەستی بۆ برد و لێیکردەوە و بە نێو پەنجەکانی یاری پێدەکرد. تۆ بڵێی

بیپلیشــێنێتەوە و فڕێیبداتە ســەر زەوی یان بیخاتە نێو دەمی؟ پاشــان دەنکە ئالوبالوەکەی خستە دەمی و قەپالی لێگرت. تامەکە هەموو شتێکی نەرم کرد.

ئینجا شا گوتی: "نایابە ، زۆر نایاب."

نانەواکە وەستایانە کاری خۆی کردبوو. پاشاش لە ئاستی شیرینییەکان وەستانی بۆ نەبوو. ئەو بیری لەو ئامانجەی نەدەکردەوە کە بۆی هاتبوو، بەڵکو لە ماوەیەکی زۆر کورتدا تا زگی هێشا یەک لەدوای یەک ئەو شتە خۆشانەی لەسەر مێزەکە دانرابوون، خواردی.

بە ناڵینێکەوە بانگی کرد؛ "چایەکی گەرم بە قەندەوە."

هەر بەڕاســتیش ئەمە هەوڵێک بوو بۆ ســووککردنی ئازاری زگ، چونکە زۆر ئالوبالوی خواردبوون. کاتێکیش چایە شــیرینەکەی لەســەر کرد و ئێشــی زگی هەندێ کەم ســووک بوو، ئەوجا بە پاڵکەوتنەوە ســەیری ژنەکانی دەکرد کە ئالوبالویان لێدەکردنەوە.

شــا لە شــوێنی خۆیەوە بانگی ژنەکانی کرد و ئاماژەی بۆ دەکردن: "نا ، نەخێر، وەها نا، بە دەست نا، بەدەمتان بیگرن و لێیبکەنەوە."

ژنەکانیش دەستیان لەپشت خۆیانەوە گرت و لەبن دارەکان وەستان. شا بە پێکەنینەوە ســەیری لێوەکانی ئەوانی دەکرد، کە بەهۆی قەپاڵگرتن لە ئالوبالوەکان ســوور هەلگەڕابوون. ئەمە ئەوی شــێت کرد. بانگی یەکێک لە ژنەکانی کرد و لێوەکانی مژین. یەک دوو گێلاســی گرتن، بەســەر دەموچاو، بەســەر لامل و ســینگ و مەمکیدا پلیقاندییەوە. ژنەکان خۆشــییان لەو مەیلەی شــا بۆ ئەوان بینی. ئاخر ئەمە یەکێک بوو لە ساتەوەختە دەگمەنەکان کە شــایان تێدا خۆشــدەویســت. ئەو ئێســتا هی هەمووانە، لێوی هەر ژنێکی ماچ دەکرد کە دەســتی دەگەیشــتێ و بەلایدا ڕەت دەبوو. کاتێکیش گەڕانەوە کۆشک، ئەوا ئەو شتەی ئێستا بینیویانە کردوویانە دەیگێڕنەوە کە چەند چێژ و خۆشــییان لێ بینیوە. ئەمەش

ئیرەیی لەنێوانیان دەوروژێنی، ئاخر لەو ســـاڵە هەبوو لە لایەن شـــاوە ئاوڕی لێنەدرابووەوە و ماچ نەکرا بوو. ئەو ماستە بێ موو نەبوو.
شـا یەک دوو پیاڵە چای خواردنەوە ئینجا قیت لەسـەر تەختەبەندەکە لێی ڕاکشا. چاوەکانی داخستن بەو نیازەی هەندێک چاوی گەرم بکا.

بێدەنگییەک باڵی بەسەر باغەکەدا کێشا. ژنەکان چوونە سەر تەختەبەندە گەورەکان دانیشـتن تا نێرگەلە بکێشـن. شـا بە نائارامی نوسـت، چەند جارێک خۆی وەرگێڕا. لە ساتەوەختێکدا هەڵسایەوە. ژنەکانی لە شـوێنی خۆی جێهێلا خۆیشـــی چووە نێو ئەو خـانوەی کە زۆری پێنەدەچوو نێردەکەی ڕوسی دەگەیشتێ.
شـێخ ئاغاسـی پێیگوت؛ "ئەرێ جەنابی شـا هێشـتا دەخوازێ پشـوو بدا؟" ئەمەی گوت و یاوەریکرد بۆ ژوورێکی تایبەت.
شـــا دەســـتی دایە کتێبێک کە لەســـەر مێزەکە داندرا بوو، چوو لەســـەر کورسییەک لێی دانیشـت، پێیەکانیشـی خستنە سەر کورسییەکی دیکە و پەڕەکانی کتێبەکەی هەڵدانەوە.
'ئەرێ جەنابی پایەبەرز پێویستی بە شتێکی دیکە هەیە؟"
شا ئاماژەی نەخێری بۆ کرد، ئیدی شێخ کشایەوە و بەجێیهێشت.

دوای کەمتر لە سەعاتێک شیخ گەڕایەوە، بەنەرمی لە دەرکەی دا و دوای مۆڵەت وەرگرتن لە شـــا پیاڵە چایەکی بۆ هێنا. پاشـــان یاوەریی کرد بۆ دیوەکەی دیکەی خـــانووەکە، لەوێ دەبووایە پێشـــــوازی لە نێردەی ڕوســـەکان بکردبایە. ئەوانیش لەســـەر هاتن بوون، لێ پێدەچوو هەندێک دواکەوتبن.
شـــا لە ژووری مێوان و ئاغاســـیش لە دەرکەی پشـــتەوە چاوەڕێ بوو، بەڵام هیچ ســـۆراغی ڕوســـەکان دیار نەبوو. شـــا لە درزی پەردەکەوە

سـەیری چیمەنەکەی دەکرد، ئەو شـوێنەی قەولوابوو نێردەکەی پێدابێ. بۆ دیدارێکی لەم ئاسـتەدا ئەوا دواکەوتن بەبێ خەبەردان شـتێکی نەخوازراو بوو. شا لەنێو ژورەکەدا هەر ڕاوچکەی دەدا جارێکی دیکە لە درزی پەردەکەوە سـەیری دەرەوەی کرد. شـێخ ئاغاسـیش دەمێک بوو وەک بت لە دەرکە وەستا بوو. زاتی نەدەکرد لە شا بچێتە ژوور.

شا بەخۆی بە دوای شێخ ئاغاسیدا گەڕا.

لێی پرسی: "چییە، کێشەیەک قەوماوە؟"

"نەخێر. تا ئەو ڕادەی من بیزانم هیچ نەبووە. هەموو شتێک لەگەڵ دایکت بە وردی تاوتووێ کراوە."

شا پێی گوتەوە: 'لەوانەیە ڕێگەیان هەڵە کردبێ؟"

شـێخ وەها وەڵامی دایەوە: "باڵوێزی ڕوسـی دوێنێ بەخۆی هاتە ئێرە تا ڕێگەوبان شـارەزابێ." شـا بەدەسـت گرێدان لە پشـتەوە گەڕایەوە ژوری چاوەڕوانی مێوانان. هەر کەمێک دوای ئەو بەلای شـادا هات و پیاڵە چایەکی دیکەی بۆ هێنا.

شـا بەدەسـتێک پیاڵە چایەکەی لادا و گوتی: "باشـە دەبێ چەند پیاڵە چا بخۆینەوە؟"

شـێخ کە لە تووڕەیی شـا دەترسـا، خۆی کێشـایەوە. بە ئاسـتەم توانی دەمارگرژییەکەی خۆی جڵەو بکا.

شـا نەیتوانی زیاتر خۆی بگرێ، هەدادانی نەما. چووە نێو هۆڵەکە و لەوێوە چاوی لە ژنەکان بوو، کە لە سـایەی دارەکاندا پشـوییان دابوو. دەسـتی بۆ بەرکی چاکەتەکەی برد و هەسـتی بە پارچە کاغەزەکە کرد. ئەو دیسـان شـتەکەی لەبیر چووبووەوە، ئەو پارچە کاغەزەی بە ملی پشیلەکەی وەکرابوو. "سبەینێ! ئاگاداربە!"

لە شـوێنی خۆی حەپەسـا، تۆبڵێی ئەم هۆشـدارییە بۆ دەرچوون لە کۆشـک پەیوەندی بە ڕوسـەکانەوە هەبێ؟ دیسـان گەڕایەوە ژووری

چاوەڕوانی میوانان، پەردەکەی هەندێک هەڵدایەوە دەستی دایە داری دووربینێ. هیچ شتێکی لێدیار نەبوو، لە هەموو لایەکەوە هەر بێدەنگی بوو.

لەپڕ گوێی لە تەقەیەک بو لە دوورەوە هات. تۆ بڵێی سەرچیخ نەچووبێ؟ تۆ بڵێی شێخ ئاغاسیش گوێی لەو تەقەیە بووبێ؟ پەنجەرەی کردەوە گوێی هەڵخست. دیسان گوێی لە دەنگی تەقەیەکی دیکە بووەوە.

شا بانگی کرد: "شێخ؟"

دەستبەجێ شێخ ئاغاسی گەیشتە لای. "ئەرێ گوێت لێبوو؟"

"لەچی؟"

"تەقەکان. دوو جاران گوێم لێبوو."

شێخ ئاغاسی کە زۆر جوان دیار بوو پەشۆکا بوو، چووە لای پەنجەرەکەوە وەستا. دیسان دەنگی تەقەیەکی دیکە هات.

ئەمجارەیان شا سێ و دووی لێنەکرد و فەرمانی بە ژنەکان کرد: "ئامادەبن، دەگەڕێنەوە کۆشک."

لە دەرەوە بووە هەراوزەنا، ژنەکان ڕووبەندیان دادایەوە و هەریەکە و خێرا بۆ لای ئەسپەکەی خۆی ڕۆیشت. بە دەورەدراوی بە تیپی پاسەوانانی خۆی، ئەوەبوو شا بەخێرایی کەوتە خۆ تا بەرەو تاران بگەڕێتەوە. پاسەوانانی دیکە بە کورتە ڕێگەدا یاوەریی ژنەکانی شایان بۆ گەڕانەوە بەرەو کۆشک کرد. دوای ئاوزینگ لێدان لە لەئەسپەکان، شا و پاسەوانەکانی بە خێرایی گەیشتنەوە کۆشک. ئەو دەمودەست هەستی بە جۆرێک پشێوی کرد. خەڵکی چووبوونەوە ماڵەکانی خۆیان و لەپشت پەنجەرەکانەوە سەیری دەرەوەیان دەکرد.

بە شا ڕاگەیەنرا، تەقە کراوە و یەک دوو کەسیش کوژراون، بەڵام کەس نەیدەزانی ئاخۆ کتومت چی قەوماوە. ئەو ویستی یەکسەر بەرەو مەیدانی شار لێبخوڕێ، لێ پاسەوانەکانی ڕێگەیان نەدا، بە نابەدڵی

گەڕاندیانەوە کۆشک. لەوێوە بانگی سەرۆکی پاسەوانەکان دەکا تا بچێ وەزیر بێنێتە لای ئەو. پەیکەکە بەو هەواڵە هاتەوە، کە وەزیر بەرەو لای مەیدانی بازاڕ ڕۆیشـــتووە، کە لەوێ ڕووداوەکەوە قەوماوە. هەر بۆیە وەزیر پێینەکرا بوو لەبەردەم شـــا ئامادەبێ، ئاخر چوونی وێ بۆ لای ڕووداوەکە زۆر پێویست بوو.

شا کەوای بیست بانگی کرد: "باشە چ بووە؟"

پەیکەکە وەها وەڵامی دایەوە: "دەقاودەق زانیاریم نییە، بەڵام بیستوومە کوژراوێکی زۆر لەوێ کەوتوون."

– "چەند کەسن؟"

– "زیاتر لە بیست کەس. لەوانەیە سیش بن."

– "سی کوژراو؟ کێ تەقەی کردووە؟ کوژراوەکان کێن؟"

– "ئەوەی من دەیڵێم بەگوێرەی دەنگۆ و بەنـدوبـاوە." پیـاوە پەیامهێنەکە بە ورياييەوە وەهای بە پاشا گوت.

شاش بە تووڕەییەوە پێی گوتەوە: "دەی پێم بڵێ، دەنگۆکان دەڵێن چی؟

– "دەنگۆکان باسی ئەوە دەکەن، زیاتر لە بیست ڕوسی کوژراون."

– "چی؟ ڕوسی؟ چۆن وا دەڵێی کە کوژراوەکان ڕوسن؟"

پەیامهێنەکە قســـەکەی خۆی دووبارە کردەوە: "من یەکێ لە دەنگۆکانم گێڕایەوە."

ئینجا شا فەرمانی پێکرد: "دەی خێرا بڕۆ، ڕاستییەکەم بۆ بێنەوە."

لە کۆشـــکدا کەس نەیدەزانی چی لە گۆڕەپانی ناوبازاڕدا ڕوویداوە. خۆ ئەگەر یەکێکیش هەبووایە بیزانیبایە، نەیدەوێرا دەمی خۆی لێکبکاتەوە، دەترسا بەر قین و تووڕەیی شا بکەوێ.

خۆ گەر بێت و دەنگۆکە ڕاســـت بێ و لە ڕوســـەکان قەومابێ، کەواتە نوێنەرە تـایبەتییەکەی ڕوس ســـەری تێدا چووە. ئەوکـات ڕوســـیا بەرپرســیاری پەلاماردانەکە دەخاتە ســەر ملی پاشــا. ئەویش نەیدەزانی

چی بکا. ئەو ئێستا ئامادە بوو بە لەسەرچۆک ڕۆیشتینیش بێ بچێتە سەر مەزاری عەبدولداود بەڵکو لەوێ بپاڕێتەوە و هەموو شتێک ڕاست بکاتەوە.
پێدەچوو پەیکەکەش نەوێرێ جارێکی دیکە بگەڕێتەوە لای پاشا. بێ هیچ سێ و دوویەک پرسەکە ئاڵۆزوبڵۆز بوو، خۆ ئەگەر وەها نەبا، ئەوا وەزیر دەستبەجێ دەگەیشت و ڕووداوەکەی بە پاشا ڕادەگەیاند.
ئەو گومانی لەوەدا نەبوو، کە دایکی فرێ بەسەر ئەو پیلانەوە نییە. دیدارەکەی ئەو لەگەڵ ڕوسەکاندا بە توندوتیژترین شێوە لەبار برا. پاشا و دایکی و ڕوسەکانیش کەوتبوونە داوەوە. باشە ئەگەر هات و نوێنەری ڕوس کوژرابێ، ئەوسا چی بکا؟
کۆشکی دایکی بە تەونێک لە سووسەکار و شۆڤار تەنرا بوو، کونی مارە ڕەشە ژەهردارەکان بوو، ئەمەش هەمووی بە هاوکاریی ئیمامە ئاخوندەکان و هەواڵگرانی بریتانی. "گێل و گەمژە، بەڵێ ئەو گێل بوو، تێیکەوت." ئەو لەخۆی پەست بوو، لە دایکیشی تووڕە بوو.
بە دەنگی بەرزەوە بانگی کرد: "جادووگەر، قەحپە!"
کاتێکیش گوێی لە دەنگی سمی ئەسپێک بوو لە حەوشەی کوشک بوو، سەیری دەرەوەی کرد و تەتەرەکەی خۆی بینی. شا جڵەوی خۆی گرت. چووو لە نێوەڕاستی هۆڵەکە وەستا، چاوەڕێی پەردەداری کرد تەتەرەکە بێنێتە ژوور و خۆیشی بڕوات.
شا بە ئۆقرە لێبڕانەوە پرسی: "دەی، بیڵێ."
"من ئەمەی خوارەوەم بە چاوی خۆم بینی و بەگوێی خۆشم بیست: سیوچوار ڕوسی کوژراون، لە نێویاندا سی و یەک کەسیان کارمەندی باڵوێزخانەی ڕوسی بوون و سێ کەسی دیکەشیان بازرگانی ڕوسی بوون."

شــا گوێی لە هیچی دیکە نەگرت، پەیکەکە بینی ڕەنگی پاشـــا گۆڕا و لە شوێنی خۆی بەلادا هات. پیاوەکە ویستی بانگی پەردەدار بکا.
ئینجا شا بانگی کردێ: "دەی زیاتر بگێڕەوە!"
"خەڵک دەڵێ دوێنێ شـەوێ سـێ ژنی ئێرانی لای ڕوسـەکان مابوونەوە. ئایەتوڵڵای تاران، حاجی میرزا مەســـیح ئەو دەنگوباســـەی بەرگوێ کەوتبوو. ئەویش لە کاتی خوتبەی ڕۆژی هەینیدا باســـی کردبوو، لە خوتبەکەدا فتوای جیهـادی دابوو. ئەوەبوو بە ڕابەرایەتی ئـاخونـدێکی گەنج، خەڵکەکە جۆشـــدراوە کە ئەمڕۆ بەســـەر شـــوێنی مانەوەی ڕوســـەکانیـان دادابوو. ڕوســـەکانیش دەروازەی بـاڵوێزخـانەکەیـان داخســـتبوو، خۆیـان چووبوونە نێو بـاڵوێزخـانەکە و پەردەکـانیـان دادابـوونەوە. ئـیـنـجـا بەردیـان تـێـگـرتـبـوون، دەرکە و پەنـجەرەی باڵوێزخانەکەیان شـکاندبوو. ئەو ئاخوندە گەنجەی پێشـڕەویان بەسـەر شـــوورەی بـاڵوێزخـانەکە کەوت و خەڵکیش بەدوایـدا. لەو نێوەدا، لە شـــوێنێکی نادیارەوە تەقە کرا، هەرچەندە ئیمامەکە لە پشـــتەوە پێکرا، کەچی خەڵکەکە هاواری کرد، گوایە لەنێو باڵوێزخانەکە تەقەی لێکراوە. بەمجۆرە شــورە و پەرژینی باڵوێزخانەیان بەزاند و خەڵکەکە بەســەری دادان. بازرگانێکی ڕوسی هەندێ دراوی زێڕینی بەسەر خەڵکدا پڕژاند تا تووڕەییان هێوربکاتە و هەندێ کات بەدەســـتبێنێ، بەڵکو لە دەرکەی پشــتەوە ڕابکەن و دەربازیان بێ. لێ خەڵکەکە کردبوویانە قەڕاپەســتانی بەســـەر باڵوێزخانەیان دادا و ڕوســـەکانیش تەقەی هەواییان بەســـەردا کردن. ئەمەش خەڵکەکەی دەهریتر کرد و کار لەکار ترازا. لە ئەنجامدا پێنج لە خەڵکی ئێمە و هەر بیست و چوار کەسـەکەی ئەوانیش سـەریان تێداچوو. قەحپەکانیش دەرچووبون.
شا لە شوێنی خۆی لە تووڕەییان دەکولا: "دڕندەن، ئەوانە هەر هەموویان دڕندەن."

پەیکەکە لە شوێنی خۆی لە ترسان زەندەقی چووبوو، ئینجا پەردەدارەکە هات و ئەوی لەێ لابرد.
شـــا بەنێو دالانی کۆشـــــکەکەدا هەر هاواری دەکرد: "ژنان هەموویان جادووگەرن، هەر هەموویان! هەر لە شـاژنەوە تا دەگاتە قەحپەیەک هەر هەموویان."

١٨

ترس

ئێوارەدرەنگ وەزیر گەیشتە کۆشک. پاشای لەسەر کورسییەکەی خۆی بینی. کاتێک ئەو دەرکەوت، یەکسەر پشیلەکە لە باوەشی پاشاوە خۆی هەڵدا و چووە لای وەزیر، خۆی لە قاچەکانی خشاند. وەزیریش شەکەت و ماندوو. دەستێکی بەسەری پشیلەکە داهێنا: "شەرمین چۆنی؟"

وەزیر لە خانەوادەیەکی وەها بوو، تووشی ئەم جۆرە ڕووداوە قورسانە بووبوو. بەتایبەتیش ئەوەی لە باڵوێزخانەی ڕوسی قەومابوو، لێکەوتەی گەورەی بەدوادا دەهات.

"ئەگەر پایەبەرز ڕێگە بدا، دەمەوێ دووبەدوو لە ژووری تایبەتی خۆت قسەبکەین."

پاشا لە شوێنی خۆی هەڵسا و وەزیریش بەدوایدا ڕۆیشت. دەرکەیان لەسەرخۆیان پێوەدایەوە، لەسەر مێزی گفتوگۆ جێگەی خۆیان گرت.

وەزیر بەکورتی سەری قسەی داهێنا: "ئێمە کەوتینە داوی بریتانییەکانەوە."
شا گومانێکی لەوە هەبوو، بەڵکو وەزیر بە دیدارەکەی لەگەڵ ڕوسەکان زانیبێ.
وەزیر وەها کەوتە قسە" "ئێمە بە یەکدی تۆمەتبارکردن شتەکە چارەسەر ناکەین. ئەم کارەیان تەنیا کێشەکانمان قووڵ و قووڵتر دەکاتەوە. بەدکارێکی سەر بە باڵوێزخانەی بریتانی ڕاستەوخۆ هەواڵی هەبوونی ژنانی ئێرانی لە باڵوێزخانەی ڕوسی بە ئایەتوڵلا گەیاندبوو. ئایەتوڵلاکەش پەیوەندیی باشی لەگەڵ بریتانییەکان هەیە و پارەیان لێوەردەگرێ. کاتێک ئەم هەواڵەیان پێداوە، بێ ئاوخواردنەوە جووڵاوە. بەیانی هەواڵی مەرگی سێ و چوار ڕوسییەکە دەگاتە مۆسکۆ. بریتانییەکان ویستوویانە ڕوسەکان توورە بکەن، بەڵام هەرگیز بیریان بۆ ئەوە نەچووە کردەوەکەی ئەوان بیگەیەنێتە ئەو کێفەڕاتە. ئێستاش بە دڵنیاییەوە باڵوێزخانەی بریتانی شایی و لۆغانیانە. ئەوان گورزی خۆیان وەشاند."
شا لە وەزیری پرسی: "مەبەستت لەوە چییە؟"
وەزیر وەڵامی دایەوە: "لە ماوەی داهاتوو شا ناتوانێ هیچ بکا. بەڵام من پرسیارێکم هەیە. ئەو دیدارەی لەگەڵ نێردەی ڕوسی هەبوو، لەبارەی چییەوە بوو؟"
شا بە شڵەژاوییەوە تەماشای کرد و گوتی: "ئێمەش نازانین چی بوو. کابراش ئێستا مردووە."
وەزیر تێبینی ئەوەی کرد، پاشا شتێکی هەیە لێی دەشارێتەوە. ئەو هەستێکی وەهای بۆ هات پرسەکە لەبارەی هەراتەوە بووبێ. ویستی زیاتر بپرسێ، لێ بینی شا پەشێوحاڵە. وای بەباش زانی کاتەکەی گونجاو نییە تا زیاتر بەڕەی لەسەر هەڵداتەوە.

وەزیر گوتی: "وەها باشترە پاشا بچێتەوە ناو جێگەی خۆی. ئێمە نازانین ئاخۆ بەیانی چی لەبن سەردایە."

وەزیر خواحافیزی کرد و ڕۆیشت. شا لە جاران هەستی کرد کەوا وەزیر چەند دەسەڵاتدارە و خۆیشی لە بەرانبەردا کەسێکی چەند بێدەسەڵاتە. ترس باڵکێش بوو.
شا دەیزانی زۆر لە ئایەتوڵڵا و شازادەکان پارەیان لە ئینگلستانەوە بۆ دەهات، بەڵام ئەو هەرگیز ئەوەی لەپێش چاوی خۆی دانەنا بوو، ئەوان بەم شێوەیە ئایەتوڵڵا هەڵبسوورێنن و پیلانەکانی خۆیانیان پێ جێبەجێبکەن. وەزیریش زۆری قسە نەکرد، بەڵام ئەو سەرنجەی دەرخست چۆن لەو پرسەدا پاشاش بەکارهێنراوە. باشە تۆ بڵێی وەزیر مەبەستی چیبێ، کاتێ بە پاشای گوت، ئێستا هیچ دەرەتانی بۆ نەماوەتەوە؟
شا بانگی کرد: "شەرمین! شەرمین!"
پشیلەکە بەپیر دەنگییەوە نەهات.
شا ماندوو بوو، بەڵام خەوی نەدەهات. سەری لە نێو گێژاوێکی بی کۆتاییدا بوو. لە هۆڵە نیوە تاریکەکەدا تەماشایەکی ئاوێنەی کرد و پەنجەی دۆشاومژەی وەک هەڕەشەیەک هەڵبڕی: "بەیانی دەرسێک بە ئایەتوڵڵاکەدا دەدەین. سەری بە پەتی قەنارەوە دەکەین. بەڵام باشە ئەدی چی لەو سی و چوار تەرمە بکەین؟"
ئاوێنەکە تیشکی چرای ڕەنگ دەدایەوە. شا یەکسەر تەماشایەکی کرد و بەرەو لای پەنجەرە ڕۆیشت. حەوشەکە کشومات، بەڵام لە دەروازەکەوە پاسەوان لەجاران پتر وەستا بوون. بینی چۆن دوو لە پاسەوانەکان پاڵ بە تۆپێکەوە دەنێن. هەروەها یەک دوو پاسەوانی دیکەی بینین لەسەر دیوارەکە بە خۆیان و چەکی دەستیان وەستابوون. نیگای چاوی پەڕییە

ســــەر تەویلەکەش، چەند ئەســــپێکیش لەوێ تەیار و ئامادە بوون ئەو گەڕایەوە ژوورە تایبەتییەکەی خۆی، لەوێوە باشـــــتر دەروازەکەی لێوە دیار بوو. کاتێک سایەی کڵاوە درێژ و قیتەکەی وەزیری لەسەر دیواری دەروازەوە بینی، ترپەی دڵی زیاتر لێدا. شــــتێک بەر پێیەکانی کەوت، سڵەمییەوە، بەڵام هیچ نەبوو، شەرمین بوو.

"چییە ئێمەت ترساند، ئەوە لە کوێ بووی؟ دەی وەرە با بڕۆین، ئەمشەو نابێ ئێمە لێرە بمێنینەوە." بەدەم ئەم قســـەوە، دانەویەوە و پشــــیلەکەی لەســــەر ناوکەوەکە هەڵگرت و لەباوەشــــی کرد. "پێموابێ وەزیر ئێمەی دەستبەسەر کردووە. لەوانەشە وەها نەبێ، ڕەنگبێ هەموو شتێک بکا تا ئێمە بپارێزێ."

ئەو بۆ ژووری نوستنەکەی ڕۆیشت، شەرمینی لەسەر پێخەفەکە دانا، هەموو کورســــییەکانی ســــووڕاندن، بەردەمی دۆڵابی جلەکانی واڵاکرد، دەرووی دۆڵابەکەی کردەوە، دەرووە نهێنییەکەی کردەوە، کە بە ڕێڕەوێکی تەنگەبەر دەیبردە ســــەر گەنجینەکەی. لەوێ چەکمە و تفەنگەکەی ئامادەکرد.

لەو کاتەوەی شــــێخ ئاغاســــی ئەو داڵانە تەنگەبەرە نهێنییە تا ســــەر گەنجینەکەی نیشــــان دابوو، زۆر جار شــــا بۆی دەچوو. لەو کاتەوەش وەزیر دەرماڵەی پاشــــا و دایکی و خزمەکانی تا نیوە دابەزاندبوو، تێچووی حەرەمســــەراشــــی کەم کردبووەوە، ناو بەناو شــا بە داڵانەکەدا دەچووە ژێرزەمینەکە تا دراوە زێڕەکانی دەربێنێ. ئەو دراوەکانی دەتاواندەوە و دراوی گەورەتری لێ دەروستدەکردن تا بتوانێ خەرجییە گەورەکانی پێ پەردەپۆش بکا. لەو ماوەیەشدا شا یەک دوو سندوقی زێڕی هیندی کردنەوە.

هەروەها ئەو چارپایە زێڕینەی ژێرزەمینیشــــی، هەمووی بە زێڕ و بەردەگەوهەر ڕازابووەوە، ڕێکخســــتەوە، بۆ ئەو حاڵەتەی ئەگەر هات و

مـاوەیەکی زیـاتر لە ژێر زەمینەکە بمێنێتەوە. بۆ هەر جـارێکیش بـایی خۆی خواردنی لەگەڵ خۆی دەبردە ئەوێ.

جارێکی دیکە دەرکە و پەنجەرەکانی ژووری نووســـتنی پشـــکنی، ئینجا چووە سەر تەختە خەوەکەی لێی ڕاکشا.
"شــــەرمین ئـاگـادار بە، هەر کـاتێک گوێت لە دەنگی پێ بوو لە هۆڵە مینابەندەکەدا، پێویســـتە دەســـتبەجێ ئاگادارم بکەیتەوە، ئینجا بەیەکەوە هەڵدێین."
هەر ئەوەندە بوو شـا سـەرە ماندووەکەی دانایە سـەر سـەرین، خەوێکی قووڵی لێکەوت.

١٩

ئەو ئایەتوڵلایەی ناپاکیی کرد

ئەو شـــەوە شـــا خەونێکی بینی کەوا خۆی و پشـــیلەکەی بەڕێگەیەکی نهێنییدا بەرەو شـــاخەکان هەڵاتن و لەوێ لە ئەشـــکەوتێکی بچووک داڵدەیان وەرگرت، ئەو ئەشکەوتەش کۆشکەکەی لێ دیار بوو.
شـــا لەوێوە بە دووربین هەموو جووڵەیەکی کۆشـــکی خســـتبووە بن چاودێری. بینی وەزیر بەخۆی و دەستەیەک لە ئەفسەران چووە کۆشک. ئەو کڵاوە قووچەکەی لەسەر بوو، لێ کاتێ لە کۆشک هاتەدەر، لەجیاتی کڵاوەکەی خۆی، تاجەکەی شای لەسەر نابوو.

ئەوی ڕاســـتی بێ ئەو شـــەوە هیچ ڕووی نەدا. شـــا و پشـــیلەکەی لە شـــەوانی پێشـــتر زووتر و باشـــتر خەویان لێکەوت. ئەمەش بەهۆی ئەو شـــنەبایەبوو کە لە دەرووی دالانەکەی دەچووە ســـەر ژێرزەمینەکەوە دەهاتە ژوور. ئەم نەرمەبایە وایکرد پاشـــا و پشـــیلەکەی خۆیان لەنێو

لێفەی گەرمونۆڵ بئاڵێنن و خەوێکی قووڵیان لێبکەوێ، وەک دەڵێن لە حەفت خەوان ڕاست بووبوونەوە. بۆ بەیانی، پشیلەکە پاشای بەئاگا هێنا. ئەویش لەنێو جێگەکەی ڕابوو، لە پەنجەرەکەوە سەیری دەرەوەی کرد، بینی ئالاَکان تا نیوە دابەزێنراون.

"دیارە ئێمە لەخەودا مابوینەوە." شا وەهای بە پشیلەکەی گوت، کە لای دەرگەکە وەستابوو، چاوەڕێ بوو بچێتەدەر.

لەو کاتەدا لە دەرگە درا.

شا بە چاوی خەواڵووەوە بانگی کرد: "کێیە؟"

"پایەبەرز...؟" دەنگەکە لە دەنگی پەردەدار دەچوو، شپرزە دیاربوو.

شا وەلاَمی دایەوە: "باشە، وا دێین."

ئیدی زانی چی لەپێشە بیکا.

زۆری پێنەچوو، شا بە بەرگی سەربازییانەی خۆیەوە لە هۆڵە مینابەندەکەدا ئامادە بوو. هەرچەندە شوێنەواری خەوە قووڵەکەی هێشتا هەر بە ڕوخسارەوە مابوو، کەچی ڕێک و ڕەوان دەڕۆیشت، وەهای نمایش کرد گوایە ئەمڕۆ ئامادەی کاری گرنگ و چارەنووسسازە.

شا بڕیاری خۆی دابوو، نەدەبوو وەها نیشان بدا لاوازە، بە دڵنیاییشەوە نەدەبوو لەپێش وەزیردا لاواز دیار بێ. زۆر جاران وەزیر وای لێکردبوو باوەڕ بەوە بهێنێ کە ڕۆژگاڕ گۆڕاوە، ئەو سەردەمە نەماوە کە هەر بەتەنیا پاشا بە تاقی تەنیا بڕیار بدا، پێویستی بە ئەنجوومەنی وەزیران هەیە، بەلاَم ئەوە واتای ئەو ڕاستییەی دەگەیاند، کە وەزیر بەنیازە لە دەسەلاَتەکانی دابماڵێ. ئەو بووبووە ئەو پاشایەی هەر بڕیارەکانی وەزیری پەسەند دەکردن، پاشایەک هەر بەتەنیا بەڵگەنامە مۆرکراوەکانی ئەوی واژۆ دەکردن. ئیدی دەبێ ئەو دۆخە ببێتە شتێکی ڕابردوو.

هەر بۆیە ئەو جلی سەربازییانەی خۆی پۆشیبوو. ئەوەش ڕاستی بوو جاران زۆر بایەخی بە قاوەڵتی بەیانی دەدا و چێژی لێ دەبینی، کەچی ئەمڕۆ هەر ئاوڕیشی لێنەدایەوە. بە زگێکی بەتاڵەوە بانگی کرد: "دەی بانگی سەرکردەی هێزی ئاسایش بکە."

پەردەدار دەستبەجێ فەرمانەکەی بەجێهێنا.

زۆری پێنەچوو شا گوێی لە دەنگی پێی ئەفسەری بەرپرسی هێزی ئاسایش بوو لە پەیژەکان سەردەکەوت. هەر کابرا پێینایە نێو هۆڵەکە، دەستی چەپەی خستە سەر شمشێرەکەی و سڵاوی لە پاشا کرد و بت ئاسا لە شوێنەکەی خۆی وەستا.

شا بە گەفەوە قسەی لەگەڵ کرد: "تۆ بەرپرسی هێزی ئاسایشی ناو شاری؟"

بە دەنگێکی لەرزۆکەوە وەڵامی دایەوە: "بەڵێ، پایەبەرز."

"لەژێر بەرپرسیارێتیی تۆدا ئەو سی و چوار ڕوسە کوژران؟"

پیاوە لەرزۆکەکە بێدەنگ بوو و سەری بەسەر سینگیدا بەردایەوە.

ئینجا شا فەرمانی پێکرد: "دەی شمشێرەکەت لەخۆت بکەوە لێرە لەسەر زەوی دایبنێ."

بە دەستێکی لەرزۆکەوە ئەفسەرەکە شمشێرەکەی لەخۆی کردەوە و لەسەر ناوکەوەکە لەبەردەم پێی پاشادا داینا.

ئینجا شا پێیگوت: "دەی جلە سەربازییەکەشت داکەنە."

پیاوەکە نەیدەزانی ئاخۆ بە باشی گوێی لە قسەکەی پاشا بوو یان نا.

"دەی هەموو شتێک داکەنە، تۆ چیدی سەرباز نەماوی، بەڵکو تەنیا شکستخواردوویەک!"

به ڕوخسارێکی ڕەنگبزڕکاوەوە کابرا جلە فەرمییەکانی لەبەرداکەندن و هەر بەتاوی[٤٠] دەرپێ مایەوە.
ئەوسا شا بەسەریدا شیڕاندی: "دەی لەبەرچاومان ون بە، دەنا مەرگی خۆت بەچاوی خۆت دەبینی."
پیاوەکە بە پرتاو بەرەو دەرەوە تێیتەقاند. پەردەداریش جل و شمشێری کابرای لەگەڵ خۆی برد.
پاشا بانگی کردێ: "بانگی پەیکەکەم بۆ بکە!"

شا ئەو ئەرکەی بە تەتەرەکەی سپارد: "هەر ئێستا برۆ و مەوەستە، بگەرە لای شەعبان، ئەم شتەی خوارەوەی بە گوێدا بدە: خۆت و دەستەیەک لە پیاوەکانت برۆنە سەر ماڵی میرزا مەسیح. مێزەرەکەی لەسەر بکە و بیخە ملی، لەدوای خۆی ڕابکێشە تا گۆرەپانی باڵوێزخانەی ڕوسیا، لەوێ بەبەرچاوی خەڵکەوە سزای بدە. تۆ دەبێ ئەوەندە ئەشکەنجەی بدەی و سووکایەتی پێبکەی، بە شێوەیەک هەر بەیانی هەواڵەکە بگاتەوە مۆسکۆ."

شەعبان تاوانکارێک بوو، هەندێ جار فەرمانە دژوارەکانی شای جێبەجێ دەکرد. ئەو بە شەعبان بێ موخ، پیاوی بێ مێشک ناسراو بوو. ئەو سەردەستەی کۆمەڵە کەسێکی شەڕانگێزی بوو، هەموو شتێکیان لە پێناو پارەدا دەکرد. دوای گەیشتنی پەیامەکە، شەعبان دەستبەجێ بە کارەکەی خۆی هەڵسا.
پیاوەکانی شەعبان بەخۆیان و تێلا قورسەکانیان لەبەردەم دەروازەی ماڵی ئایەتوڵلا ئامادەبوون. شەعبان هەر لە دەرکە وەستابوو، لەکاتێکدا پیاوەکانی لەناکاو بەسەر پیرەپیاوەکەیان دادا، ئەو هێشتا هەر دژداشە

---

[٤٠] هەر بەتاوی...: واتە بەتەنیا هەر بەوەوە.

ســـپییەکەی خەوتنی لەبەردابوو، لای حەوزی ئـاوی حەوشـــەکەی وەســتابوو. ئایەتوڵڵا هەوڵیدا بەســەر بانی خانووەکەی خۆی دەرباز بکا، بەڵام بەرلەوەی بگاتە ســـەر دیوارەکە، یەکێ لە پیاوەکان غاری دایێ و پێیەکـانی گرتن. ئیجـا پیـاوێکی دیکە مێزەرەکەی ســـەری گرت و لە ئەستۆی وەرئاڵاند و ئایەتوڵا پیرەکەی بۆ دەرەوەی ماڵەکەی ڕاپێچ کرد. ئـایەتوڵڵا بێدەســـەڵاتەکە هەر هەڵـدەلەرزی و هـاواری دەکرد: "*ئەڵڵا ئەلئەمان*: خوایە بمانپارێزە، بمپارێزە!"
پیاوەکانی شـــەعبان هیچ گوێیان بە هاتوهاوار و پاڕانەوەکەی کابرا نەدا و بەدوای خۆیاندا ڕایانکێشـایە گۆڕەپانی بەردەمی باڵوێزخانەی ڕوسـی. خەڵکی ئاسـایی سـەر جادەوبەریش کە ئەم شـتەیان بەچاوەکانی خۆیان بینیی بڕوایان نەدەهات.

بۆ ئەوەی پاشــا شــتەکان بخاتە ژێر چاودێریی خۆی و ئاگای لەهەموو شــتێک بێ، شــێخ ئاغاســیی بە پەیامێکەوە ناردە گۆڕەپانی باڵوێزخانەی ڕوســی: بڕۆ بزانە ئایەتوڵڵا ئەوەندە ئازار و ئەشــکەنجە بدرێ تا دەنگی گریان و فوغانی دەگاتە مۆسکۆ.
شـــێخ ئاغاســـی بەشـــێوەیەک چووە ئەوێ کەس دەرکی پێنەکا، بەڵام مشووری ئەوەشی خوارد لە شوێنێک بوەستێ هەموو شتێکی لێوە دیار بێ.
دەنگوباســی ئایەتوڵڵا گەیشــتە بازاڕ، دوکاندارەکان بەوەی گوێیان لێبوو ســەرســام و هێدمەگرتی بوون. ئاخر ئەمە ســووکایەتییەکی بێ پێشــینە بوو بە ئیســـلام بکرێ بەوەی ئایەتوڵڵایەک بەمجۆرە هەڵســـوکەوتی لەگەڵدا بکرێ. ئیدی وازیان لە دوکانەکانیان هێنا و بەرەو باڵوێزخانەی ڕوسـی ڕۆیشـتن. پیاوەکانی شـەعبان ئایەتوڵڵا پیرەکەیان لەسـەر زەوی

بەپشـتدادابوو، پێیەکانیان بە دارێک توند بەسـتبووەوە ئینجا بەتوندی لە بەرپێیە ڕوتەکانیان دەدا.
ئایەتوڵلا پیرەکەش هەر دەینالاند: "لا ئیلاهە ئیللەللا.. لا اله الا الله."
یەک دوو لە دوکاندارەکان، کە لەنێو حەشـاماتەکەدا شـێخ ئاغاسـییان بەدی کرد و ناسـییەوە، بەرەو ڕووی چوون و داوای یارمەتییان لێکرد. بەڵام ئەو پێیڕاگەیاندن ئەمە بەفەرمانی ڕاسـتەوخۆی پاشـایە، ئەو هەر دەتوانێ چاودێری بکا و هیچی لەدەسـت نایە و بۆشـی نییە خۆی تێهەڵقورتێنێ.
کۆمەڵە کەسـێک هەوڵیاندا ئایەتوڵلا لەدەسـتی ئەشـکەنجەدەرانی ڕزگار بکەن، بەڵام ڕاسـتەوخۆ کەوتنە تەقەکردن. ئەوان ڕوون و ئـاشـکرا ئەوەیـان دەربڕی، هەر کەسـێک خۆی تێهەڵبقورتێنێ و یەک هەنگـاو بچێتەپێشەوە، ئەوا دەمودەست سزای ئەویش دەدەن.

ئەوە بوو دوکاندارانی بازار لە ڕێی گالیسـکەکانەوە بەرەو کۆشـک ڕۆیشـتن تـا قسـە لەگەڵ وەزیر بکەن، بەڵام ئەو لەوێ نەبوو. ئەو کۆبوونەوەیەکی نهێنی لە ژووری ئـامـادەکـاریی جەنـگ، لە قەڵایەکی دەرەوەی شار لەگەڵ جەنگاوەراندا هەبوو.
دوکاندارەکان بە دەسـتی بەتاڵەوە گەڕانەوە مەیدانی باڵوێزخانەکە و دیسـان لە شـێخ ئاغاسـی پاڕانەوە بەڵکو شـتێک بە شـتێک بکا و یارمەتی ئایەتوڵلا بدا.
شێخ ئاغاسیش پێیگوتن: "باشە بابزانم ئاخۆ چیم پێدەکرێ."
ئینجا چووە لای شەعبان و قسەی لەگەڵ کرد.
شەعبانیش بانگی پیاوەکانی کرد: "دەی ئەوەندە بەسە! ئەو دەرسی خۆی وەرگرت."

ئینجا ئەو گوریسەی پێی ئایەتوڵڵایان پێبەستبوو لێیان کردەوە و لەسەر زەوی درێژیان کرد.

پاشان ئایەتوڵڵا حاجی میرزا مەسیح خرایە سەر دووشکەیەک بەرەو ماڵەوەیان بردەوە.

ئەو ڕۆژەش وەک ناڕەزایەتی دەربڕین دوکانەکان داخران.

٢٠

پرسە

سێ ڕۆژی ڕەبەق تێپەڕی. هێشتا بازاڕی تاران هەر داخرابوو. لە مزگەوتی شارەکەدا، ئەو مزگەوتەی جاران ئایەتوڵڵا پێنج فەرززە نوێژی تێدادەکرد، ئەوەندە پڕ بوو قەت جەنجاڵی وەهای بەخۆیەوە نەبینیبوو. پیاوە پیرەکەش هی ئەوە نەبوو لەسەر پێی خۆی بوەستێ. ئەو بە دارەبازێک دەهێنرایە مزگەوت، ئیدی لەوێ هەر بەدانیشتنەوە نوێژی دەکرد، لە کاتێکدا بە سەدان نوێژکەر لەپشتە ئەودا نوێژیان دابەستبوو.
لەشکریش خرابووە حاڵەتی ئامادەباشییەوە تا ئەگەر هاتوو ڕوس لەشکرکێشییان بۆ سەر وڵاتەکە کرد، لەشوێنی خۆیدا ڕایبگرن.
لەترسی ئەوەی نەوەک نارەزایەتیی بازاڕ لە تارانەوە بتەنێتەوە بۆ شارەکانی دیکە و ڕەشەبای تووڕەیی هەڵبکا، ئەوە بوو وەزیر وتووێژی لەگەڵ نوێنەرانی بازاڕدا کرد. ئەو توانی ئەوە بکا و هەندێ ئارامیان

بکاتەوە، بەجۆرێک وڵات نەکەوێتەوە سەختانگێکی[41] دیکە. دوای ئەوە وەزیر چووە لای ئایەتوڵڵا بەتەمەنەکە، دەستی ماچکرد و داوای لێبوردنی لێکرد.
دوکاندارانی بازاڕیش ئەو پاکانەیەی وەزیریان پەژراند و مانگرتنەکەیان شکاند و گەڕانەوە سەر کاروکاسبیی خۆیان، جارێکی دیکە دوکانەکانیان کردنەوە.

لەو نێوەشدا شا پەنای بۆ لای شێخ ئاغاسی برد. پیاوەکەش بەهرەی ئەوەی هەبوو کەسێکی شپرزە و ئۆقرەلێبڕاو هێور بکاتەوە. بە ڕۆژ و شەو ئەو لە کۆشک نەدەڕۆیشت. ئامادەبوونی ئەو وەک ئامرازێکی هێورکەرەوە وابوو.
شێخ ئاغاسی وای پێباش بوو بۆ ئەوەی ئاماژەیەکیش بێ بۆ مۆسکۆ، بەگوێرەی دابەونەریتی ئێرانیانە پرسە بۆ کوژراوە ڕوسەکان دابنرێ. ئیدی چادری گەورۆنە گەورۆنەیان لە لای باڵوێزخانەکەدا هەڵدان، ئینجا ئەو لە باتی شا داوای لە هەموو خەڵکی کرد بەڵکو لە پرسەکەدا بەشدار بن و یادی کوژراوەکان بکەنەوە. لەوێ مەنجەڵی گەورە گەورەی بە زنجیر لەسەر ئاگر دانران ژەمی زۆروزەوەندیان ئامادەکرد تا خەڵکی سەرپرسە بەیەکەوە نان بخۆن.
ئایەتوڵڵاش لە فەقێ و سوختەکانی خۆی قەدەغەکردبوو بچنە سەر پرسەکە. ئاخر شتێکی ناماقووڵ بوو بچێتە پرسەی کەسانێک کە ژنی ئێرانییان بردبوونە ماڵی خۆیان و لەگەڵیان ڕابواردبوو. ئەوەش دەگوترا گوایە لەو شەوەدا ژنەکان شەرابیان خواردووەتەوە و ئینجا چوونەتە باوەشی ئەو دەستە بازرگانەی ڕوسی. بەمجۆرە ڕوسەکان ئابڕووی ژنە ئێرانییەکانی بردبوو. ئایەتوڵڵاش بیستبوویەوە و قسەی لەو

[41] سەختانگ: تەنگژە، قەیران.

بارەیەوە کردبوو. ئیدی تەنانەت بۆ ســـوالّکەرانیش نەبوو، بەلای ئەو چادرە گەورانەدا بچن کە خوان و سفرەی ڕازاوەش ڕاخرابوو.
بۆ ئەوەی ڕێ لەوە بگیرێ لەبەر نەچوونی خەلّکەکە، پرسەکە سووک و ڕیســـوا بکرێ، شـــێخ ئاغاســـی ڕێنمایی بۆ ســـوپا دەرکرد بە جلی مەدەنییەوە بچنە پرســـەکە، هەروەها بانگهێشـــتی شـــا و تەواوی حەرەمسەراکەی بۆ سەر تازیەکە کرد.

کاتێکیش دوای نیوەڕۆ شـــا بە جلێکی تەواو ڕەشـــپۆشـــەوە بەرەو بالّوێزخانەی ڕوســـیا جوولا، بەدوایدا ژنەکانیش بە بێدەنگی خۆیان چارشێو و ڕووبەندی ڕەشەوە چوونە ئەوێ. تیپێک لە سەربازەکانیش لە پێشـــیاندا بەخۆیان و بە ئالای نیوەنزمکراوەوە چوونە ئەوێ و سەردولکەی[٤٢] فارسیش لەوێ خوێندرانەوە. کاتێکیش پاشا گەیشتە دەروازەی بالّوێزخانەکە، وەزیر بە پرتاوەوە خۆی گەیاندە لا.
وەزیر کڕنوشێکی بۆ پاشا برد و بە نەرمییەکەوە پێیگوت: "ڕوسەکان لەشکرکێشییان کردووەتە سەر ولات."
ئیدی شـــا بێ بیرکردنەوە، ژنەکانی لەوێ بەجێهێشـــت و لەگەلّ وەزیر بەرەو سەربازگەکە ڕۆیشت.
لەژووی کۆبوونەوەی کاروباری جەنگدا شـــا پرســـی: "ئایا ڕوس بە شێوەیەکی فەرمی جاڕی شەڕیان لەدژدا داوین؟"
وەزیریش وەها وەلامی دایەوە: "نەخێر، هیچ شـــتێک لەو بارەیەوە ڕوونەداوە. ئەوان دەســـتیان بەسەر بەشێک لە ئازەربایجاندا گرتووە. ئێمە سالّەهای سالّە شەڕ لەسەر ئەو ناوچەیە دەکەین. زۆر جاران ئێمە بردوومانەتەوە و هەندێ جاریش دۆڕاندوومانە. بەلام ئەم جارەیان شتێکی دیکەیە."

---

[٤٢] سەردولکە: ئەو بەندانەی وەک شین لە پرسە و ماتەمدا دەگوترێ.

"شتی دیکە چییە؟"
"ڕوسیا ڕوسیای جاران نییە. ئەوان بوونەتە یەکێ لە خاوەن بەهێزترین سوپای سەر زەوی. سوپای ئێمە لەچاو هێزەکەی ئەوان لەبەر پێیان دەچێ."
شا لەبەرسڤدا گوتی: "ئێ باشە ئەدی فرەنسییەکان چاکسازییان لەنێو سوپاکەماندا نەکردووە؟"
"ئێمە ئەزموونمان نییە و بە سواری ئەسپ و سەد دووسەد تۆپی فرەنسی ناتوانین ئەم جەنگە ببەینەوە. هەر بە تەنیا تفەنگ و گوللە نایخوا، بەڵکو لەشساغی وڵات و ورەی لەشکر دەیخوا. وڵاتەکەمان کێشەی پارەی هەیە، سیاسییەکانی گەندەڵ بوونە، ئیمام و ئاخوندەکان دەکڕدرێن و خەڵکەکەش لاواز و زەبوون. ئێمە لەسەر لێواری خەرەندی تێچوونین."
شا پێیگوتەوە: "ئەرێ وەزیر بۆ ئەوە ئێمەی هێناوەتە ئێرە تا ئەو شتەمان پێ بڵێ؟"
وەزیریش وەها وەڵامی دایەوە: "ئەو جۆرە ڕاستییانە هەر دەبێ لە ژووری جەنگ تاوتوێبکرێن، چونکە جەنگ ڕێگەیەکی دروست نییە. ئێمە دەبێ چارەسەرێکی سیاسییانە بۆ ئەو کێشەیە بدۆزینەوە. مایەی هۆشمەندییە نێردەیەکی پلەباڵا بنێرینە مۆسکۆ، تا بارودۆخەکەیان بۆ ڕوونبکەنەوە و بێتاوانی ئێمەش لەو پرسەدا بسەلمێنن. خۆ ئەگەر جەنابی پایەبەرز پەسەندی بکا، ئەوا ڕاستەوخۆ نێردەکە پێکدەهێنم. دواتر کۆبوونەوەیەکم لەگەڵ وەزیر و سالارانی جەنگ هەیە، من هەر خێرا لە ڕاوێژەکان ئاگادارتان دەکەمەوە."
شا بێ ئەوەی تەماشای وەزیر هەر بکا، وەها وەڵامی دایەوە: "دیارە وەزیر پێشتر بڕیاری خۆی داوە."
"نەخێر، خاوەنشکۆ، بە دڵنیاییەوە نەخێر. ئەوە تۆیت بڕیاردەدەی."

ئینجا شا پێیگوتەوە: "بیرێکی لێدەکەینەوە."
پاشا بەدەورەدراوی بە پاسەوانەکانی گەڕایەوە کۆشک.

لە کۆشکیش شاژنی دایک چاوەڕێی هاتنەوەی کوڕەکەی دەکرد.
لە پشت پەردەوە هەموو شتێکی کردبوو تا لەگەڵ ڕوسەکان پەیوەندی بکا و بسازێ، بەڵام ڕوسەکان هەموو دەرگەیەکیان بەڕوودا داخستبوو. ئەوان وەها هەستیان کرد گوایە لە ڕێی خانمی شاژنەوە لەخشتەبراون. بۆ ئەوان شتێکی حاشاهەڵنەگر بوو بە چاوی زەقەوە بەسەر تەپکەکەودا کەوتبوون. هەر بۆیە وەڵامی ئەو پەیامانەی مەهدولیا بۆی ناردبوون، نەدابووەوە.
تەنانەت شا بەخۆیشی نەیدەویست لەگەڵ شاژن بدوێ. ئاخر ئەو بێهوودە چەندین جار داوای کردبوو ببینێ و قسەی لەگەڵدا بکا.
مەهدولیا هەواڵی لەشکرکێشییەکەی ڕوس بۆ ئازربایجانی بیستبوو، هەروەها دەشیزانی وەزیر لە ژووری جەنگدا لەگەڵ شا وتووێژی کردووە. هەنووکەش ئێستا ئەو لە کۆشکە تا لەگەڵ شادا بدوێ. پاشاش پشتگوێی خستبوو، بەڵام خۆ ئەو بەدوایدا هاتبووە هۆڵی ئاوێنەبەندەکە.
مەهدولیا بە پەرۆشییەوە بە شای گوت: "دەبینم شا خەمبارە، دەی قسەم لەگەڵ بکە، خەمەکەت هەڵڕێژە و بەبای کە."
"بە گوێرەی قسەی وەزیر بێ، ئێمە پێشوەختە جەنگەکەمان دۆڕاندووە، ئەو وەهای دەبینێ، پێویستە نێردەیەک بنێرینە مۆسکۆ. لەم ساتەوەختەدا کۆبوونەوەیەکی خێرا و ناکاو لەنێوان وەزیرەکان و سوپاسالارەکانی جەنگدا هەیە."
مەهدولیاش وەها هاتەدەنگ: "وەزیر ڕاست دەکا. جەنگ لە دژی ڕوس هی ئەوە نییە ئێمە بیبەینەوە. ناردنی نێردەیەک بڕیارێکی ئاوەزمەندانەیە، بەڵام پێویستە شا خۆی سەرکردایەتی شاندەکە بکا."

"ئەوە تۆ چی دەڵێی؟ من خۆم بچمە مۆسکۆ تا داوای لێبوردنیان پێشکەش بکەم؟"
"پێویست بەوە ناکا. من لە باتی شا دەچم."
ئەو پێشنیازە بۆ شا سەرسوڕهێنەر بوو.
ئینجا شا بە هەستیار و وریێژێنەرانە وەڵامی دایەوە: "ئاخر خۆ تۆ سەری بەڵاکە بووی."
دایکیشی بە توندی وەڵامی دایەوە: "ئەوە بۆ شا گونجاو نییە بەم چەشنە لەگەڵ ئێمە بدوێ. من دایکی تۆم، تۆ گۆشت و خوێنی منی. ئەوەی من دەیکەم دەستپێشخەرییە بۆ بەختەوەرکردنی منداڵەکەم. کەس ناتوانێ من بە کێفەڕاتەکە تاوانبار بکا. ئەوەی من کردم، بۆ چاکە و بەرژەوەندیی شا بوو."
"کامە چاکە و کامە بەرژەوەندی؟!" شا لە شوێنی خۆیەوە قیژاندی.
"کۆشکەکەت لانەی شۆڤار و هەواڵدزانە. لە دەوروبەری تۆدا هەموویان لەلایەن بریتانییەکانەوە کڕدراون."
"بریتانییەکان لە هەموو شوێنێک هەن. ئەمە خۆی ڕاستییەکە حاشای لێناکرێ، تەنانەت لە کۆشکی پاشاش. ئێمە دەبێ لەگەڵ ئەو ڕاستییە هەڵبکەین. دەی بمنێرە مۆسکۆ، ئەمەش هەر لە نێوان من و تۆدایە و هەرگیز نابێ بریتانییەکان پەی پێ ببەن."
شا لەسەر کورسییەکەی دانیشت، هەوڵیدا هزرەکانی خۆی کۆبکاتەوە و ڕێکیان بخا.
مەهدولیا لە پاڵ کورسییەکە هاتەسەرچۆک، دەستی توند گرت و بە نەرمی پێیگوت: "گوێم لێبگرە، من خانەوادەی پاشایەتیی ڕوسی دەناسم، دایکم کاترینیای بینیبوو. بە منداڵی لەوێ بووم. ئەگەر یەکێک کاریگەریی بەسەریانەوە هەبێ، ئەوا منم. خۆ ئەگەر وەزیر بڕواتە مۆسکۆ و قەناعەت بە ڕوسەکان بێنێ بگەڕێنەوە ئەودیوی سنووری پێشوو،

ئەوسا تۆ ئەو دەکەیتە پاڵەوان. من دیاریی شاهانە بۆ قراڵ، بۆ ژنەکەی، بۆ دایکی و بۆ کچەکانی دەبەم و کێشەکە چارەسەر دەکرێ."
پاشا بە دوودڵییەوە پرسی: "دیاریی شاهانە؟"
"بازنە و ملوانەکەی هیندی ئەوانەی لە ژێرزەمینەکەن، لەگەڵ شمشێری تەلایی."
"باسی ئەوە هەر مەکە! زێڕ و گەوهەری هیندی هەر شایستەی ئێرەن و لێرە دەبێ بمێننەوە. ئەوە میراتی ئێمەیە و ئەرکی سەر شانیشمانە بیپارێزین."
شاژن بەمجۆرە هەڵیدایێ: "من ئەوە دەزانم، بەڵام پرسەکە پرسی مان و نەمانە. تۆ زێڕ بە خاکەکەمان دەگۆڕیتەوە. خۆی شتێکی دیکەش لە گۆڕێدا هەیە، ئەو شتەش لەوە گرنگترە کە خۆت و وەزیر لە جەنگدا بیدۆڕێنن."
ئینجا لە شوێنی خۆی هەڵسایەوە سەرپێ و درێژەی بە قسەکەی دایەوە: "ڕوسەکان دەیانەوێ لەگەڵ شا قسەبکەن، هەر بۆیە نێردەیەکیان بۆ تاران نارد. هەرچەندە پەیامهێنەکە کوژرا، لێ هێشتا پەیامەکە هەر ماوە. قڕاڵی ڕوس ویستوویەتی شتێکی گرنگ بە شا بڵێ. دەی من وەک پەیکێک بنێرە مۆسکۆ. دەچم گوێ لە قڕاڵ دەگرم."
پاشاش لەسەر کورسییەکەی خۆی هەڵسا. دایکە شاژن بە ڕووی خەنییەوە، شانی ماچ کرد و بە چرپەوە پێیگوت: "من هەمیشە لە پشتی تۆم."

٢١

باب

شـا ویسـتی گەشـتەکەی دایکی بۆ مۆسـکۆ لە چاوی وەزیر بشـاریتەوە. بەڵام خۆ هیچ شــتێک لە چاو و ئاگاداری ئەمر کەبیر بزر نەدەبوو. هەر بۆیە دەبوو شا ئەرکەکەی مەهدولیا بۆ وەزیر ڕوون بکاتەوە.

وەزیریش هەموو هەوڵێکی خۆی دا تـا شـــــا بهێنێتە ڕەدایێ بەوەی مەهدولیا بۆ ئەو ئەرکە سـیاسـییە ئاڵۆزە تێکچڕژاوە قورسـە دەسـت نادا تا بچێ لەگەڵ ڕوسەکان بکەوێتە گفتوگۆ و دانوستان. وەزیر بە ڕاوێژ و گفتوگۆ لەگەڵ وەزیر و سـوپاسـالارەکانی ئاماژەیان بەوەدابوو بە نیازە لەگەڵ ڕوس لەسەر مێزی گفتوگۆ دابنیشێ.

"بڕیارەکە دراوە. وێڕای ئەوەش خۆ دایکمان هەر بەتەنیا ناچێتە ئەوێ، ئێمە شـــێخ ئاغاســـاییمان لەگەڵ ئەودا بەڕێکردووە. هەر وەزیریش بەم شـتە دەزانێ. هەر کاتێکیش مەهدولیا بە دەسـتی بەتاڵ گەڕایەوە، ئەوسـا نۆرەی وەزیر دێ ئەسپی خۆی لەو مەیدانە تاوبدا."

بەم قســـەیە شـــا کۆتایی بە تاوتوێکردنی پرســـی چوون و نەچوون بۆ مۆسکۆ هێنا.

لە دەرەوەی کۆشــک وەزیر تووشـــی پەیکێک بوو کە تازە لە شـــارەوە هاتبوو. ســـەر و شـــان و ملی تۆزاوی بووبوو. ئەســـپەکەی بەرەو لای وەزیر لێخوڕی و چرپاندییە گوێی وەزیر: "باب ڕاپەڕیوە." بە دەم ئەم قسەیەوە زەرفێکی نامەشی دایەدەست.
باب ســەرکردەیەکی گەنجی ئەفســووناوی بوو لە شــیراز. شــارەکەش دەکەوێتە لای باشـــووری وڵات، ســـەروبەندی هەزار کیلۆمەترێک لە تارانەوە دوورە. کاتی خۆی پایتەختی بنەماڵەی دەسەڵاتداری زەندییەکان بووە، ئەم دۆخە درێژەی کێشـــابوو تا ســـوڵتان مەحمودی ئەفغانی بەســەری دادان و هەمووشــتێکی لەناوبرد. شــیراز دوو شــاعیری مەزنی هێناونەتە دونیا: حافز و سەعدی. هەردووکیشیان لەوێ نێژراون.
کەســـانی دەوڵەمەند و بازرگانەکانی ئەوێ کۆشـــک و تەلاری جوان و ڕەنگینیـان لەوێ بنیـاتنـاوە. ئەوانە جۆرە خـانوویەکن زیـاتر لەخەونی بەهەشــتاوی دەچن لەوەی شــوێنێک بن بۆ ئەوەی ئادەمیزاد تێیدا بژیێ. ئەوان ناوچەرگەی شـــیرازیان وەک شـــوێنگەیەکی خوایی لێکردووە، هونەری تەلارسازیی ئیسلامی لەوپەڕی شکۆ و هێز و کەشخەییدا خۆی تێدا نمایش کردووە.
ڕاپەرینی باب لەوێ بۆ وڵات هێشتا لە لەشکرکێشییەکی هێزی بێگانە بۆ ســـەر وڵات دژوارتر بوو، چونکە ڕاچەنین و یاخیبوونێکی ئۆلییانە[43] وڵاتی لە نێو خۆیدا هەلابەهەلا[44] دەکا.

---

[43] ئۆل: دیین، ئایین.

[44] هەلابەهەلاکردن: پارچەپارچەکردن.

باب ویستی بە تەواوی ڕێگەیەکی دیکە لەوەی تا ئێستا وەک نەریتێکی شیعە گیراوەتەبەر، لێبگرێ و لەسەری بڕوا. چەندین سەدەیە شیعەکان چاوەڕێی فریادڕەسێک دەکەن، چاوەڕێی مەهدی دەکەن و وەک ڕزگارکەرێک لێی دەڕوانن. ئەوان لەو بڕوایەدا بوون، دوای محەمەد پێغەمبەر، دوازدە ئیمامەکەی بەدوادێن، کە دوازدەهەمینەکەیان مەهدییە.
چواردە سەدە لەمەوبەر محەمەد بانگی هەوادار و شوێنکەوتووەکانی کرد لە دەوری کۆببنەوە. ئینجا چووە سەر پشتی وشترێک و فەرمووی: "هۆ خەڵکینە! ئەوەی منی خۆش دەوێ، پێویستە عەلیشی خۆش بوێ. عەلی گیانی منە، گیانی من و شوێنکەوتەی منە."
عەلی زاوای محەمەد بوو. پاشان بووە چوارەمین خەلیفە لە جیهانی موسڵمانێتیدا. شەوێکیان لەکاتی نوێژکردندا و هەر لە مزگەوت شیرێکیان لەپشتی دا.
ئێرانییەکانیش، ئەوانەی دژی عەرەبەکان وەستانەوە، عەلییان لێهەڵبژارد، لە دوای ئەویش حەسەنیان وەک شوێنکەوتەی ئەو لێگرت، بەڵام عەرەب ئەم لێگرتنەیان ڕەتکردەوە. حەسەن تا لەژیاندا مابوو حوکمی دەستبەسەری بەسەردا درا. ئینجا حوسێن، کوڕەکەی دیکەی عەلی، دوای باوکی وەک سێیەمین کەسی شوێنکەوتووی پێغەمبەر ڕاپەڕی، کەچی لە ئەنجامدا و لە شەڕێکدا سەریان لێکردەوە. باقری کوڕی حوسێن وەک چوارەمین شوێنکەوتە داوای دەسەڵاتی کرد، بەڵام ئەویش بە ڕۆژ نەیدەتوانی خۆی لە کەس ئاشکرا بکا و هاموشۆی مزگەوتێ بکا تا قسە بۆ خەڵکەکەی خۆی بکا و بۆ بانگەوازەکەی خۆی دنەیان بدا. جەعفەری کوڕی موساش، هەروەک باوکی حوکمی ئەوەی بەسەردا سەپا تا لە ژیاندا ماوە نابێ قسە و وتار بدا. کازمی کوڕی جەعفەریش بەشی هەرە زۆری ژیانی خۆی لە زینداندا بەسەربرد و ڕەزای کوڕیشی بە ترێ دەرمانخوارد کرا. هەرچی دەربارەی تەقییشە، واتە کوڕەکەی

ڕەزا و نەقی کوڕی تەقی و ئەســـغەری کوڕی نەقی شـــتێکی وەها نەزانراوە. مەهـدیش کوری ئەســـغەر بوو، ئەمەیـان دوازدەمین شوێنکەوتەیان بوو، ئەو توانی لە کوشت و کوشتارەکان ڕابکا و پەنا بۆ ئێران ببا. لەوکاتەوەی مەهدی هەڵاتووە، هەزار و سەد و ئەوەندە ساڵە تێپەڕیون، ئیدی ئەمەیان باوەڕێکی نوێی لە ئێران پەیداکردووە، دواتر بە شیعە ناسرا. ئەفسانەیەکی بەهێزیش بۆ مەهدی دروست کرا. خەڵک وا دەزانێ ئەم پیاوە چاکە و پیرۆزە خۆی لەناو بیرێک حەشـــارداوە، لەوێ چاوەڕێ دەکا تا خودا بانگی بکا، ئەوسا بێتە سەر زەوی.

مەهدی مژدەدەری فریادڕەس بوو. گوایە ڕۆژێک لە ڕۆژان هەر لەبیرێ دێتەدەر و جیهان لە دەســـت ئەو کوێرەوەرییەی تێدایە، ڕزگار دەکا. لەزۆر جێگە و بۆ هەمیشـــە هەر بۆنە و ئاهەنگی جۆراوجۆری دینی بۆ ڕیکدەخرێن، لەو بۆنانەدا بڕوادارەکان لەیەک کۆدەبنەوە لە مژدەدەرە فریادڕەسەکە دەپاڕێنەوە بەڵکو خیرا بێتەدەر و ڕەعیەتەکەی ڕزگار بکا.

ئێستاش باب لە ڕژێم هەڵگەڕاوەتەوە.

ئەو وەهای دادەنێ گوایە خۆی فریادڕەســـەکەیە، ئەوەی دەمێکە خەڵک چاوەڕوانییەتی. ئێستاش ئەو پیاوە دەرکەوتووە، نەخۆش چاک دەکاتەوە و نان و گۆشت و سەوزە و میوە بۆ هەموان دابین دەکا.

وەزیر بابی بە یەکێک لە ئاخوندەکان دەبینی کە زۆر جار پێڵێهەڵدەبڕن و خۆیان بە گەورە و پیرۆز دەزانن. خۆی ئەمەش دیاردەیەکی کاتییە و هەرەشـــەیەکی جدی نییە. بەڵام باب شـــتێکی دیکەیە، ئاخر ئەو وەک ســـەرکردەیەکی تەلیســـماوی خۆی دەردەخا و دەم لە ســـۆفیگەرێتی وەردەدا و ڕۆژ بەڕۆژیش کۆمەڵەی دەورەی زیاتر و زیاتر دەبوون.

کاتێکیش ئەو هەواڵە گەیشت، کە خەڵک دەورەی (باب)یان داوە بەخۆیان و تفەنگە نوێیە بریقەدارەکانی بەنێو شاردا دەسووڕێنەوە، ئیدی یەکسەر وەزیر فیتەکەی ناسییەوە زانی چەکەکان چەکی ئینگلیزن.

"ئێمە ناتوانین ئۆباڵی ئاژاوە و پشێوییەکە بخەینە ئەستۆی بریتانییەکان." ئەمەش قسەی ئەمیری ڕاوێژکارە گەنجەکەی وەزیر بوو، کە بە ئەمیر کەبیری گوت. ئەو درێژەی بە قسەکەی خۆی دا: "خۆی کێشەکە هەژاری و نەدارییە. لە وڵاتانی ڕۆژئاوادا لە ڕێی گۆڕانکارییەکان هیوا هەروەک ڕۆژ هەڵدێ و بەرزە. ئێمەش لێرەدا هیوامان لەدەست دەدەین. بۆ گەلی ئێمە پاشەڕۆژ دیار نییە. هەر بۆیە ئاخوندێکی وەک باب لە شوێنی خۆی وەک قارچک لەنێو خەڵکەکەدا قیت دەبێتەوە. خۆئەگەر ئێمە بتوانین ژیان و گوزەرانی خەڵکەکە چاک بکەین، هیچ کەسێک بە ڕەوا نابینێ دوای یەکێکی وەک باب بکەوێ."

وەزیریش بەمجۆرە وەڵامی دایەوە: "منیش هەر هەمان ئاراستەم هەیە، بەڵام خۆ ئەمە شتێکی ئاسان نییە. من هەر تەنیا کلکی گامێشەکەم لە دەستە، باقی دەسەڵاتەکە لە دەستی ئەوانی دیکەیە. باشە ئێمە دەتوانین چی بکەین بۆ ئەوەی سەرنجی هەوادارانی باب بۆ شتێکی دیکە ڕابکێشین؟"

"ئێمە دەبێ خودی باب بگرین! ئەوسا خەڵکەکە لە خۆیەوە تێدەگا کە ئەو مەهدی نییە."

لەبەر ئەوەی شا زیاتر خەمی ڕوسەکانی بوو لەوەی خەمی یاخیبوونەکەی بابی هەبێ، بۆیە وەزیر ڕێگەی تایبەتی خۆی هەڵبژارد. ئەو سوپای نارده شیراز تا جووڵانەوەکە بە دەستێکی توند سەرکوت بکا. پەیامەکەشی ئەوەبوو باب بگرن و بۆ تاران ڕاپێچی بکەن. لێ خۆ ئەمە بێ شەڕوشۆڕ مەیسەر نەدەبوو.

باب لە قسەکەرە لەبلەبانەکان بوو، ئەو هەموو ئەو خاسییەتانەی تێدابوو کە لە مەهدییەکی ئێرانی ڕەچاودەکرا. ئەو سەرکردەیەکی کەشخە، دووچاوی ڕەشی گەش، پرچێکی ڕەشی درێژ ڕەشی نیوە ماشوبرنجی بوو. ئەو شاڵێکی سەوزی بەسەر شانوملی دادەدا، سواری ئەسپێکی بۆرەی عەرەبی بووبوو، بە شمشێرە چەماوەکەشی ئاماژەی بۆ خەڵکەکەی دەکرد. ئەو شمشێرە کۆنینەشی ئاماژە بوو بۆ ئەوەی بۆ شوێنکەوتەکانی بسەلمێنی ئەو لە زەوەزەی[٤٥] عەلییە، ئاخر خۆ عەلیش بە شمشێرێکی ناوازە شەڕی دەکرد، شمشێرێک کە سەرەکەی دوولابوو. لە زمانی ئەژدیها دەچوو.

کاتێ خەڵکەکە ڕابەرەکەیان وەها بینی، لە خۆشیان دەلەرزین و هاواریان دەکرد: "ئا ئەمەیە شمشێرەکەی ئیمامی عەلی."

"تەماشاکەن، هەموو ئیمامەکانی پێش باب، ئەو شمشێرەیان هەڵگرتبوو."

خەڵکەکە بە گریانەوە دەیانگوت: "پاش هەزار ساڵ بە مرازی خۆمان گەیشتین."

هەموو بەرەبەیانی ڕۆژانی هەینی بە هەزاران جوتیار لە لادێکانەوە بە سواری گوێدرێژ دەهاتنە ناوشار تا لە مزگەوتی گەورەی شاردا بە دیداری باب شادبن و بە چاوی خۆیان پەرجووەکە ببینن.

لەکاتی وتارە ئاگرینە پڕ جۆشوخرۆشەکانی بابدا، ئامادەبووانی مزگەوت بە گوێی یەکدیدا دەیانچرپاند؛ "بەڵێ هەوە، ئەمە مەهدییە."

"ئەو دەبێ خۆی خۆی ئاشکرا بکا کەوا مەهیدییە، بەڵام خۆ ئەوەش پێویست ناکا، لە ڕەنگ و ڕوویەوە دیارە خۆیەتی."

ئەو چاوەڕێ بوو شوێنکەوتەی زیاتری پەیدادەبن، ئینجا ساتوکاتی شادمانی بە هەمووان ڕادەگەیەنێ و خۆی ئاشکرا دەکا.

---

[٤٥] زەوەزە: وەچە، نەوە، نەسل

شــار ســیخناخ بوو لە حەشــامات، هیوا لە چاوی هەمووواندا بریســکەی دەدایەوە، هەموو شتێک ئامادەبوو بۆ کۆتاییهاتنی کوێرەوەری. خەڵکەکە بە زەوق و کەیف بوو، دەگەیشـــتنە یەک و تەقەیان لەگەڵ یەک دەکرد، یەکدییان لەباوەش دەگرت و هیوای خۆشــی و بەختەوەرییان بۆ یەکدی دەخواست. دەیانگوت دوای قسەکانی باب بۆنی گوڵان دەکەن.

لەو کاتەش مەهدولیا گەیشــتە مۆسـکۆ، باب خۆی بە سـەرداری شـیراز دانا. سەری ئەوانەی پێشتر شارەکەیان دەپاراست، ئێستا لەبەردەم بابدا لە کڕنووشــدان و کاتێکیش بە ســەدان پیاوی چەکداری لە دەوری خۆی بینی، تفەنگەکەی لە تەنیشت خۆیەوە دانا. باب دەسـتی بە سـەر قەڵاکەدا گرت و پیاوەکانی بۆ ئەوە ئامادەکرد بەرەو ئیســـــفەهان بکشـــێن. خۆ ئەگەر بتوانێ دەست بەسەر ئەو شارەشدا بگرێ، ئەوا زەبرێکی کوشندە دەوەشێنێ، ئەوکات سوپای شا ناتوانێ بیوەستێنێ.
باب لەگەڵ پاسەوانەکانی، لەگەڵ ئاخوندی چەکدار لەبارەی کشان بەرەو ئیســـفەهان کەوتە ڕاویژ و گفتوگۆ، هەینێ گوێی لەوە بوو ســــوپایەکی گەورە لە تارانەوە بەرەو شیراز بەڕێکەوتووە. وا مەزندەدەکرا بۆ بەیانی سەربازەکانی شا دەگەنە دەروازەی شار.
هەر بەڕاســتیش پێشــقەرەوڵی لەشــکر زووتر لەوەی چاوەڕوان دەکرا گەیشــت. بەشــێکی دیواری شــارەکەیان بەر گوللەی تۆپییان دا و ئیدی سـەرباز بەناو شـارەوە وەربوون. کەچی شـتێکی ڕەچاونەکراو، کە بووە مایەی ســەرســامیی فەرماندەی لەشــکرەکە، ڕوویدا، ئاخر ســەربازەکان ڕەتیانکردەوە لە دژی باب بجەنگن. کاتێک بینیان باب بە ســـــەربازانی لادێی و شوێنکەوتووانی دەورەدراوە. کە گۆرانییەکی پیرۆزی عەرەبییان دەگووتەوە، دەســـتبەجێ زانییــان کــابرا خۆی مەهــدییە. ئەوەبوو لەبەردەمیدا چۆکیان دادا و چەکەکانیان دانا.

دوای ئەوەی وەزیر هەواڵی ئەوەی پێگەیشت، کە پیاوەکانی خۆی خۆیان ڕادەســتی باب کردووە، دەســتبەجێ بەخۆی و ســوارچاکەکانی ڕووەو شـیراز کشـا. لەوێ دەیزانی چۆن قەناعەت بە سـەربازەکانی بهێنێ گوێی لێبگرن و فەرمــانەکـانی جێبەجێبکەن. ئەو خۆی ئـامـادەکردبوو لەوێ وتارێکی بە جۆش بدا و بیســـــەلمێنێ باب مەهدی نییە، بەڵکو ناپاکی لە گەل و نیشتمان کردووە.

وەزیر بانگی سەربازەکانی کرد و قسەی بۆ کردن: "سەرنجی ئەو تفەنگە بریقەدارە نوێیـانەی پیـاوەکـانی بـاب بـدەن! ئەوە ئەو چەکەیە کە لە ئینگلیزەکانەوە هاتووە، مەبەســـــتیش لێی ئەوەیە وڵاتەکەمان لەبارییەک بترازێنن. دەی شـەڕ لە دژی ئەو سـاختەچییە بکەن و چەکی بکەن. خوا ئێوە و پاشـاکەتان پاداشـت بداتەوە!" ئەوەبوو قسـەکانی وەزیر تینوتاوی دایەوە بەر سەربازان، ئەوسا ئەوانیش هۆشیان هاتەوەبەر و ئامادەبوون لوولەی چەکەکانیان لە باب بگرن و شەڕی لەگەڵدا بکەن.

ئەوە بوو شـــــەڕێکی قورس لە نێوان لەشـــــکری وەزیر و چەکـدارە شـــــوێنکەوتووەکانی ئاخوندەکە بەرپابوو، هەموو شـــــوێنە گرنگەکانی شاریش بە کیسـەی خۆڵ ئاستەنگ کرابوو تا هێزی سـەربازی بەئاسانی پێیدا نەڕوا. وەزیر بەخۆیشـی لە هێڵی پێشـەوە دەجەنگا. لە هەردوو لاوە کەســـانێکی زۆر کوژران و بریندار بوون، شـــەڕەکە ســـێ ڕۆژ درێژەی کێشـا تا لە دواییدا دوا مۆڵگەی چەکدارانی باب دەستی بەسـەردا گیرا. لە دوا ســـاتەکانی شـــەڕەکەدا بۆ یەکەمین جار بوو وەزیر ســـەرکردەی یاخیبوەکان، بابی ببینی. وەزیر بابی بە خۆی و شـــاڵە ســـەوزەکە و شمشـێرەکەی ناسـییەوە، هەروەک ئەوەی مەهدی ڕاستەقینە بێ، شـەڕی دەکرد.

وەزیر تفەنگەکەی بەلاوە نا و شمشێرەکەی لە کالان دەرهێنا و هەڵمەتی بۆ ســـەر باب برد. ویســـتی بیگرێ و لەگەڵ خۆی بیباتە تاران. بەڵام ئەو

توانی ڕابکا. ئاخر ئەگەر ئەو دەرچووبا و لە شـــەڕەکە ڕزگاری بووبا، ئەوا شـوێنکەوتووەکانی دەیانکردە ئەفسـانە، بۆیە وەزیر کۆڵی نەدا و و بەدوایدا ڕۆیشـت. لێ باب دەیزانی چۆن خۆی دەرباز بکا، ئەو ناوچەکە بەڵەد بوو، کاتێکیش شەو داهات، توانی خۆی بشارێتەوە.
وەزیریش بە ئەفسەرەکانی خۆی گوت: "پێویستە بیدۆزینەوە، خۆ ئەگەر وەک مارێکیش خۆی کێشابێتەوە کونەکەی، هەر دەبێ دەریبێنین."
وەزیر فەرمانی دا هەموو ماڵ و کێڵگەکانی دەوروبەری ئەوێ بپشـکنن. دوای یەک دوو ڕۆژ بابی لە بیرێکی ئاو لای مێگەلە بزنێکی شـوانێک دۆزییەوە. لە بیرەکە دەریان هێنا و بەدەسـتبەسـتراوی بەرەو شـار بردیان. لەوێش پشـتاوپشـت سـواری گوێدرێژێکیان کرد و بەنێو هەموو کوچە و کۆڵانەکانی شـیرازدا گێڕایان تا نیشـانی خەڵکەکەی بدەن، ئەو ئاخوندە ڕاسـتەقینەکە نییە، بەڵکو پێغەمبەرێکی درۆزنە. پاشـان وەزیر بابی لەگەڵ خۆی بردەوە تاران لەوێ فڕێیدایە کونجی زیندان. بەدەسـتی خۆیشی قفڵێکی ئەستووری لە دەرگای زیندانەکەی دا و کلیلەکەشی دایە دەسـتی سـەرۆکی زیندانەکە و پێیگوت: "خواردنی بدەرێ و بە باشـیش لەگەڵیدا بجووڵێوە. ئەو دەبێ لە ژیاندا بمێنێ."

کاتێکیش بە شـا ڕاگەیەنرا کە باب لە تاران خراوەتە کونجی زیندان، ویسـتی ببینێ. ئاخر دەرکەوتنی مەهدی دنەدەری هەموو حەکایەتە مەزنەکانی ئێرانی بوو. پاش هەموو ئەو شتەی لەبارەی بابەوە گوترابوو، شا ویستی ئەو "پێغەمبەرە درۆزنە" لە نزیکەوە ببینێ.
پاشـا لە ئێوارەیەکی درەنگدا بە یاوەری دەسـتەیەک پاسـەوانی چەکدار بەرەو زیندان لێیخوڕی. سـەرۆکی زیندان بە مەشـخەڵێکەوە بە پێشـی کەوت بەرەو بنەبانی[٤٦] زیندانێ. ئەوان بە بەردەم یەک دوو دەرووی

[٤٦] بنەبان: ئەوسەر، قووڵایی.

شێداری تاریکدا تێپەڕین تا گەیشتنە شوێنێک کە بەبێ مەشخەڵی چراکە هیچ شتێک نەدەبینرا.
ســەرۆکی زیندان بە چەند پەیژەیەکدا شــۆڕبووەوە، لەوێوە ئاماژەی بە شوێنێک لە کۆتایی ڕاڕەوەکە کرد، ئەوسا مەشخەڵەکەی دایە دەست شا. پاشــاش بە ئەنقەســت یەک دوو جار لەســەر یەک کۆخی و یەک دوو هەنگاو لە شــوێنەکە چووەپێشــەوە. مەشــخەڵەکەی بەرزکردەوە تا ڕوخساری زیندانییەکە ببینێ، هەینێ تارماییەکەی بەردەمی بینی. پیاوێک بە جلێکی لەبەردادڕاو کە بە زنجیرێکی ئەســتوور بە دیواری ژورەکە بەســتراوەتەوە. لەبەر تیشــکی مەشــخەڵەکەدا شــاڵە ســەوزەکەی وەک تەلیسمێک دەدرەوشایەوە. شا هێشتا چەند هەنگاوێکی دیکەی لێچووە پێشەوە. لەپڕێک بریسکەی چاوی باب دەرکەوت و پاشای ناسییەوە.
پاشا چرپاندی: "مەهدییەکە."
شا هەروەک منداڵێکی سامگرتوو دەستی لە زنجیر و پێوەندەکانی کابرا دا و دیسان چرپاندییەوە: "مەهدی."
بە شێوەیەکی چاوەڕواننەکراو باب لێی نزیک کەوتەوە و پڕبەدەم تفێکی لە دەموچاوی پاشا کرد. ئەویش پشتاوپشت گەڕایەوە، بەسەردەستەی کراسەکەی دەموچاوی سڕیەوە و هاواری کرد: "لە داری دەن!"

بۆ ڕۆژی پاشــتر باب، مەهدییە ساختەکە، لە دەروازە گەورەکەی تاران ملی بە پەتی قەنارەوە کرا. شاڵە کەسکەکەشی بەسەر شان و ملی هەر دەشەکایەوە.

٢٢

پشیلەکان

قرالّی ڕوس لە کۆشـــکی خۆیدا پێشـــوازی لە مەهدولیا کرد و لە دانیشـــتنێکدا ئەوەی پێڕاگەیاند، کاتی خۆی نێردەی ڕوســـی لە هاوینەهەوارەکەی شێخ ئاغاسییدا بەتەمابوون بە شای ڕابگەیەنن.
گفتوگۆ لەگەڵ قرالّدا هاندەرانە بوو. مەهدولیا متمانەی جارانی گەڕاندەوە.
خانمی دایکی شا دوو هەفتە لە شوێنی حەوانەوە لە دەرەوەی مۆسکۆدا مایەوە، لەو نێوەشدا کاتێ بۆ پیاسە ویستبای بچێتە ناو شار، پۆلێک لە ژنە تێرتەمەنەکانی مالّی پاشایەتیی ڕوسی یاوەرییان دەکرد.
کاتێکیش ویســتی بگەڕێتەوە ولاتەکەی خۆی، بەشــی باکووری ڕوســیا بەفرێکی ئەستوری لێ باری. ڕێگاوبان بە بەفرێکی سپی سپیی ئەستوور داپۆشــرا. زۆر بە خراپی بەســتبووی. کەس زاتی نەدەکرد خۆی لە ڕێ بدا. مەهدولیا ناچار بوو لە شـــوێنی خۆی بمێنێتەوە تا بەفرە باریوەکە دەتاوێتەوە.

لە تارانیش لەمێژ نەبوو زســـتان هاتبوو. شـــا لە ترس و ســـامدا لە لە کۆشکەکەی هەر دەهات و دەچوو. ئەو شـەوە شـەرمینیش وەدەرنەکەوت. هەرگیز پێشـــتر شـــتی وەها ڕووی نەدابوو. ئاخر خۆ ئەو لە ڕێی باخی کۆشـــکەکە بۆی دەردەچوو، خۆی وندەکرد، بەڵام هەمیشـــە دەگەڕایەوە هۆڵی مینابەندەکەی و ئیدی لەویّ لەپشت پەنجەرەکەوە لێی وەردەکەوت. لێ کاتێک پشـیلەکە هەر وەدەرنەکەوت، شـا بە درێژایی شـەوەکە خەوی لێنەکەوت. ئەو بەنێو ڕارەوەکانی کۆشـکدا هەر ڕاوێچکەی دەدا، سـەیری هەموو هۆدەکانی دەکرد و بانگی شـەرمینی دەکرد. لەوە دەترسـا نەبادا لە شـــوێنێک شـــتێکیان لێدابیّ و کوژرابیّ. لە داڵان و کونجە تاریکەکان، لەبن تەختەبەند و قەنەفەی کۆندا بەدوایدا دەگەڕا، لیّ لە هیچ شـــوێنێک سۆراغی نەبوو.

بۆ بەیانییەکەی، پاســەوانی بەدوای ســـەروســۆراغی پشـــیلەکە ناردنە دەرەوەی کۆشک. لێ ئەوانیش هیچیان بۆ هەڵنەکرا. شا بەمجۆرە ماندوو و هیوابڕ گەڕایەوە سـەرجێی خۆی و گوێی بۆ هەر دەنگێک هەڵدەخست کە لە دەرەوە هاتبا. پشیلە تۆڕییەکان لە دەرەوە، لەسەر بانی کۆشک لە هەرا و میاوەمیاوی خۆیاندا بوون. تۆ بڵێی ئەوان شـــەرمینیان بۆ لای خۆیان کێشـــکردبیّ؟ تۆ بڵێی شـــەرمین گەرمیی پشـــیلەیەکی تۆڕی لە جیاتی گەرمیی باوەشی شا لێگرتبیّ؟

میاوەمیاوی پشـیلەکان شـایان شـێت و هارکرد. ئەو لە نێو پێخەفەکەی دەرپەڕی و بەرەو دەرەوە چوو. لای حەوزی ئاوی حەوشـەی کۆشـک بانگی کرد: "شەرمین، ئەریّ لەوێی؟"

پاسەوانەکانیش شایان بینی. سەردەستەی پاسەوانەکان لە شای پرسی ئاخۆ دەتوانیّ شتێک بکا. (شا)ش پێی گوت: "دەی بڕۆ چرایەک بێنە."

پاسەوان فەرمانەکەی بەجێگەیاند.

شا بەخۆی و چرای دەستی لیّ وەسەر پەیژەکان بۆ سەر بان کەوت.

پشیلەکانیش، ئەوانەی لەسەربان بوون، کاتێک شایان بە خۆی چرای دەستییەوە بینی، لەو سەربان بازیان دایە سەر بانی و پاردەیەکی دیکەی کۆشک. ئەوانە ڕەوە پشیلەیەک بوون، بە دڵنیاییەوە سەد دانە دەبوون. شا هەرگیز پێشتر ئەو ژمارەیەی بە یەکەوە نەدیبوو. بە ڕۆژ ئەو پشیلانە بەنێو کوچە و کۆڵانەکاندا بۆ خۆیان دەسووڕانەوە، بە شەویش لەیەک خڕ دەبوونەوە. بۆ مایەی سەرسوڕمانی، پاشا چرای دەستی بەرزکردەوە. ئەو پشیلە خەپە تۆڕییانە کۆشکیان وەک پاوانێکی خۆیان دانابوو، ڕۆژانەش لەسەر بەرماوی فڕێدراوی حەرەمسەرا و نادینەکەی کۆشک دەژیان. ئەمانە پاشماوەی ئەو پشیلانەن کە نەوە دوای نەوە لەسەر بانی کۆشکەکەدا دەژیان.

ئەو بەستەزمانانە سنووری خۆیان دەزانی، هەرگیز لێ وەژوور کۆشکەکە نەدەکەوتن، بەڵام سەربان و پاشخانی حەرەمسەرا و شوێنی فڕێدانی زبڵ و پاشماوە، کە کەوتبووە پشتی پشتەوەی باخەکە، بە مەیدانی پاوانکراوی خۆیان دەزانی. کاتی لە نزیکەوە چاویان بە چاوی پاشا کەوت، لەوە تێگەیشتن نابێ نزیکی بکەونەوە و لەسەریشیان پێویستە ئاگایان لە جرتوفرتی خۆیان بێ.

شا بە دەنگی بەرزەوە بانگی کرد: "شەرمین." ئەوەبوو پشیلەکانیش بە هەموو لایەکدا هەڵاتن. هەرچی شەرمینیش بوو، لە هیچ کونێکەوە دیار نەبوو.

شا بە گەڕانەوەی بۆ سەر جێ خاڵییەکەی، بەزۆی خۆی بۆ کێش دەکرا. ئینجا لەوێ دەستی بە زەنگەکەیەوە نا و بانگیکرد "تاج!"

دەنگی خێرای تەپەی پێ، هی پەردەدار بوو، غاری دەدا تا کیژەکەی پاشا بانگ بکا.

تاج سولّتان هەمیشە بە خۆی قەرەواشەکەی لە ژوورە تایبەتییەکەی خۆی دەژیا، ئەو ژوورەی دەکەوتە ئەوپەڕی حەرەمسەراکە، کە بە ڕێڕەوێک دەگەیشتە سەر باخی کۆشکەکە. شا لەگەڵ تاج سولّتاندا هەستی بە ئارامی و خۆشحاڵی دەکرد. ئەو بەردەوام سەری کچەکەی دەدا، کاتێ خەریکی دەرسی فرەنسی دەبوو. دەوڵەتمەداری بە ئەزموون مێژوویی ولاتەکەی فێری کچەکەی دەکرد. لێ پاشا هەر مێژووی سەردەمی باوکی و باپیرەی فێری کچەکەی دەکرد.

"هەموو شتێک لەبەر بکە، وەک کچە شازادەیەک پێویستە هەموو شتەکان بزانی."

ئەو مێژووەی شا بە کچەکەی دەگوت، وای دەکرد پەیوەستی نێوان باوک و کیژ پتەوتر بکا. ئەو پەیوەستییەی وای لە کچە دەکرد، خەم لە لەشساخی و خۆشگوزەرانی ئەو بخوا.

تازە تاج سولّتان ڕۆبەکەی بەسەر شاندا دادابوو کە پەردەداری بابنۆکەر هات و پێیگوت دیسان پاشا خەوی لێزڕاوە.

کاتێکیش هات و پاشای بینی، پرسی؛ "باوکە، خێرە؟"

ئەویش باوەشێکی بە کیژەکەی کرد و پرچە ڕەشە تارییەکەکەی ماچکرد.

"شەرمین ڕۆیشتووە."

کیژەکە بە سەرسامییەوە: "چۆن، ڕۆیشتووە؟"

"هەمو شوێنێکی بەدوادا گەڕام."

کچەش پێیگوتەوە: "زۆری پێناچێ دەگەڕێتەوە. تۆ شەکەتی. هەر بەڕاستی پێویستە بچیتە ناو جێگەی خۆت."

شا وەلامی دایەوە: "خەوم لێناکەوێ."

"دەی من شتێکت بۆ دەخوێنمەوە" کچە ئەمەی گوت و پاشای خستە ناو جێگەی و لێفەکەی بەسەردا دا.

تاج لەسەر مێزەکە دەستی دایە کتێبێکی فرەنسی. لەسەر ڕۆخی پێخەفەکە دانیشت ئەو لاپەڕەیەی لێک کردەوە کە پێشتر پاشا گوێچکەکەی نوشتاندبووەوە و دەستی بە خوێندنەوە کرد.
"ڤیکۆنتێس بۆ ماوەی سێ ساڵ بوو پەیوەندییەکی پتەوی بە لۆردێکی دەوڵەمەندی ناودار، بە مارکیز ئاجوپنتۆوە هەبوو..." [٤٧]
بەڵام خۆ مێشکی شا لەلایەکی دیکە بوو. ئەو سەری بەرزکردەوە و گوتی: "ژنانی حەرەمسەرا دەستیان لە ونبوونی شەرمیندا هەیە."
تاجیش بە نەرمی پاڵێکی بە شاوە ناو خستییەوە سەر جێگاکەی. درێژەی بە خوێندنەوەکە دا: هەر یەکێ لەو پەیوەندییە پاکانە بوو، کە بووە مایەی سەرنجڕاکێشانی زۆری ئەو کەسانەی پەیوەندییان لەگەڵدا هەبوو..."
پاشا بەدەم گوتنی ئەم قسەیە: "ئەوان هەموو شتێک کە بۆ من دڵگیر و خۆشەویستە دەبەن." جارێکی دیکە لەسەر جێگەکەی هەڵسایەوە.
"باوکە، ئەوە تۆ چی دەڵێی؟" کچەکە وەهای بە باوکی گوت و کتێبەکەی لەسەر جێگەی خۆی دانایەوە.
"من هێشتا میراتگری جێگرەوەم نییە. کوڕێکی ئەو هەموو ژنانە دەکرێ ببنە جێگەرەوەم."
کچەکەش پەرداخیک ئاوی بۆ باوکی تێکرد و دایە دەستی.
پاشا گوتی: "پێویستم بە ئاو نییە. تاج ، گوێبگرە، تۆ تاکە هیوای منی. تۆ پێویستە جێگرەوەیەک بە من ببەخشی. من دەبێ مشووری مێردێکی شیاوت بۆ بخۆم."
تاجیش پێی گوتەوە: "ئەرێ ئەوە باسی چی دەکەی؟ من هێشتا هەر کیژۆڵەیەکم."

---

[٤٧] ئەم دێرە و دێڕی دواتر بە فرەنسی نووسراوە. وەرگێڕ.

"دایکیشت هەر کیژۆڵەیەک بوو، هەر چواردەساڵان بوو کاتێ تۆی بوو. باشە تۆ ئێستا چەندساڵەی؟ نزیکەی چواردە، وایە؟"
تاجیش گوتی: "نا نەخێر، هێشتا نا."
"زۆر نابا دەبیتە سێزدە، ئێ خۆ سێزدەش هەروەک ئەوە وایە چواردە بیت. تۆ دەبێ بە باشی ئاگات لە خواردنەکەت بێ. ئاخر چەند گەورەتر و جوانتر بیت ترسی ئەوەم هەیە ئەوان ژەهرخواردووت بکەن. ئەوان شەرمینیان لی بردم، دەکرێ تۆش لەدەستم دەربهێنن." کاتێ پاشا لەم قسەیەی بووەوە، ژووری نوستنەکەی جێهێڵا.
"باوکە، ئەوە بۆ کوێ دەڕۆی؟"
پاشا گوتی: "بەرەو حەرەمسەرا. هەر کەسێک ئازاری شەرمین بدا، دەبێ بمرێ. دەی تۆش بڕۆوە ژوورەکەت. ئاگات لە خواردنی خۆت بێ. کاتێ دەخەوی دەرکەی هۆدەکەت باش لەسەر خۆت پێوە بدە. هەر کەسێک پەنجەت بۆ درێژ بکا لە سێدارەی دەدەم."

درەنگانی شەو بوو. خواجەباشی، بەرپرسی حەرەمسەرا خەوتبوو. پاشا بەتوندی خۆی بە دەرکەکەدا دا، بە شێوەیەک کابرای بەستەزمان لەخەو ڕاپەڕی. هەر بەتەنیا پاشا وەهای دەکرد. خواجە خڕەی لە شمشێرەی دەرکەوە هێنا و کردییەوە. پێدەچوو شا حەوجەی بە ژنێک هەبووبێ.
"پایەبەرز!"
پاشا خۆی لە کابرا نەگەیاند و درێژەی بە ڕۆیشتنی خۆی دا. بۆنێکی قورسی توتن لە حەرەمسەراکەوە دەهات.
شا بە دەنگی بەرزەوە بانگی دەکرد: "شەرمین."
خواجەباشی لە دڵەوە ترسی لێ نیشت. ئەو بیستبووی، پشیلەکەی پاشا ون بووبوو. ئەوەشی دەزانی پاشا ئامادەیە کەسێک بکوژێ ئەگەر هاتو شتێک نەکرێ و هێور نەکرێتەوە، لێ خواجە زاتی نەدەکرد دەمی

لێکبکاتەوە و شـــتێک بڵێ، دەترســـا نەوەک ئەو یەکەمین قوربانیی تووڕەییەکەی شا بێ. ئەو لە دوورەوە بەدوای شادا دەڕۆیشت.
شا هەر بانگی دەکرد: "شەرمین، شەرمین!"
پاشا لە تاریکییدا بەسەر کورسییەک و مەسینەکەیدا کەوت. پاشان پێی لە سۆندەی ئاو هەڵدا. بە تووڕەییەوە شتەکەی بە دیواردا دا تا بە دەنگە دەنگەوە پارچە پارچە بوو. دەنگە دەنگ لە ژوورەکان پەیدابوو. ژنەکان بێدار بوونەوە، دەرکەی هۆدەکانیان لەســـەر خۆیان گاڵە دا، ترســـان لەوەی نەبادا پاشای تووڕەوتووش لێیان بە ژووریٚ بکەوێ.
خواجەباشـــی، ئەوەی زۆر بەهەند هەڵگرتبوو کە ژنەکان لە پشـــتی بێسەروشوێنبوونی پشیلەکەوە بن، گەڕایەوە بەڵکو بەدوای یارمەتییەکدا بگەڕێ. ژنەکانیش لە شوێنی خۆیانەوە کڕ و بێدەنگ مانەوە.
شا هەر هاواری دەکرد: "شەرمین، ئەوە لە کوێی؟"
دەردەست میاوەمیاوی پشیلەیەکی ترساو لەبەر پێی پاشا پەیدا بوو. شا چاوی لەســـەر ئەوە بوو ئاخۆ پشـــیلەکە لە کامە ژوور فڕێدرایە دەرەوە بە هەموو هێزێکەوە خۆی بە دەرکەوە دادا.
"باوکە پاشا، بوەستە!"
خواجەباشـــی خێرا تاج ســـوڵتانی ئاگادار کردبووەوە. ئەوەبوو کیژەکە پیلی پاشای گرت و لە حەرەمسەرای هێنایەدەر.

٢٣

پەیامێکی نهێنی

مەهدولیا گەڕابووەوە. ڕۆژێک دوای گەڕانەوەی، لە کۆشـــکەکەی خۆی چاوی بە پاشـــا کەوت. ویســـتی گفتوگۆکەکەیان لە دەرەوەی چاوی وەزیرەوە بێ. ئاخر ڕوســـەکان ســـەرنجی نەرێنییان لەبارەی وەزیرەوە پێدابوو.

"دایکە، ئەریٚ گەشتەکەت چۆن بوو؟ چۆن پێشوازییان لێکردی؟"

"شتەکە لە دەرەوەی بازنەی چاوەڕانکردنەوە بوو. وەک خزمێکی خوێنی، زۆر بەگەرمی لە لایەن ژن و دایـک و خوشـــک و کیژەکـانی قڕاڵ بەخێرهێنرام. قڕاڵ گوتی، ئەوە دەزانم کە ئێوە هیچ دەســـتتـان لە ڕووداوی باڵوێزخانەکەدا نەبووە."

پاشاش گوتی: "دایکە، دڵمان خۆش دەکەی."

"سەردانەکەی مۆسکۆ ئەزموونێکە لەبیر ناکریٚ. ئەو ڕێوڕەسمی نوێژ لە کڵێسـاکان و ئەو تەلارە مێژووییە سـەرنجڕاکێشـانە شـاهیدێکی پێداگرن لەســـەر فەنابوونی ئادەمیزاد. هەمووشـــتێکی ئەویٚ، هەر لە شـــەقام و پردەکانەوە تا تیاترۆخانەکان، بەتەواوی لە تاران جیاوازن. یەک دوو

جار لە سەر شەقامەکانی مۆسکۆدا دەبووایە لەبەر خۆم و بۆ حاڵی خۆمان بگریابوومایە."

"دایکە بۆچی؟"

"کوڕم، لەبەر تۆ. لەوێ لە کۆشکەکەی قڕاڵدا هەستم بەوە کرد، ڕۆڵەکەم، پاشای ئێران، لە چ کەساسییەکدا دەژی. لەوێ بەتەواوی ئەوەم بۆ دەرکەوت، مێژوو چی بەسەر هێناوین، بەتایبەت بەسەر تۆ. خۆی جاران ئێمە زێڕ و تەلامان لە شار و کۆشکەکاندا بەسەردا ڕژابوو، لەکاتێکدا مۆسکۆ ئەوکات وەک گوندێک وابوو. ئێستاش کوڕەکەم بووەتە پاشای وڵاتێک، کە هەر کەلاوەی لێ ماوەتەوە."

شا دەستەسڕەکەی خۆی دایە دایکی.

"لێ لەبەردەم قڕاڵدا وەها خۆم نواند، وەک ئەوەی دایکی بەهێزترین پاشای جیهان بم."

پاشاش پێی گوت: "بۆ ئەمە زۆر سوپاسگوزاری تۆین. ئەرێ چیت لەگەڵ ڕوسەکان باسکرد؟"

"بەڵگەنامەکان لای شێخ ئاغاسین، ئەو بەیانی دێت و هەموو شتێکت ڕادەست دەکا. شتەکە لەسەر ئەمەی خوارەوەیە. ڕوسەکان ئامادەن لەو بەشە داگیرکراوەی وڵات، لە ئازەربایجان بکشێنەوە، لێ بۆ ئەمە مەرجیان هەن."

شا بە حەوسەڵەوە گوتی: "گوێم لێتە."

"ئەوان دەیانەوێ دەستیان بە بەشە ئێرانییەکەی سەر دەریای قەزوین ڕابگا، تا بتوانن کەشتیرانی تێدا بکەن."

پاشاش وەها وەڵامی دایەوە: "ئەمە مەحاڵە. ئێمە خۆشمان هیچ کەشتیمان نییە. ئایا دەکرێ ڕێڕەوی ئاوی لای باکوورمان بە تەواوی بخەینە بەردەستی ڕوس؟ ئایا پێویستە خۆمان بەرکەنار بکەین و هەر سەیری کەشتییە جەنگییەکانی ڕوس بکەین؟ نەخێر نابێ، هەرگیز نابێ."

"کوڕم، خۆ ئەگەر ئێمە هیچ کەشـــتیمان نەبێ، کەواتە ئێمە ئەو زێیەمان بۆچی پێویستە؟"

"دایکە!"

"گوێ بگرە. ڕوس ئامادەن بکشـێنەوە، بەڵام، لە بەرانبەردا دەیانەوێ بۆ ماوەی پەنجا سـاڵ دەسـەڵاتیان بەسـەر دوورگەکانی دەریای قەزوێن و بانی ئەفغانسـتاندا هەبێ. خۆ ئێمە لێیان خۆش نابین و نایاندەینێ، بەڵکو بە قەرزیان پێدەدەین."

"دایکە لێم مەگرە، بەڵام سەرلەبەری ئەم شتە قۆڕە!"

قۆڕ؟ باشـە ئێمە چی لەو بانە بەیار و قاقڕەی سـەرووی ئەفغانسـتان بکەین؟ تەنانەت هێسترەکانی مەنگۆلیاش ڕکیان لێدەبێتەوە. هەروەها ئەو یەک دوو دوورگانەش، باشـە خۆ لەوەتەی زەوی پەیدا بووە، تا ئێسـتا تاکە ئێرانییەکیش پێی وەسەر نەناوە؟"

"کەواتە ڕوسەکان ئەوێیان بۆ چییە؟ ئەوان لەسـەر خاکی لێی دادەکوتن. باشە شەرم لەخۆت ناکەیتەوە؟"

مەهـدولیـاش بەمجۆرە بەرگری پێ لەخۆی کرد: "بۆچی؟ من هەموو شـتێک دەکەم تا یەکانگیریی وڵاتەکەم بپارێزم. من دەزانم هۆزەکەمان چ قوربـانییەکی داوە تـا خزمەتی ئەم گەلە بکـا. من تەرمی زۆر لە پیـاوە ئازاکانمان بینین، کە لە شـەڕەکانیاندا سـەریان تێداچوو، یان بە هۆی شـۆفاری هێزی بێگانەوە کوژران. تۆ وەها ڕەفتار دەنوێنی وەک ئەوەی ناپاکییم لە نیشـتمان کردبێ. من دەمەوێ تۆ بپارێزم. من شـەکەت و ماندووم. وەها باشـترە هەڵبسـتی و بڕۆی. بەیانی پەیامە گرنگەکانی قراڵت پێدەڵێم." کاتێ شاژن لەم قسانە بووەوە، لە شوێنی خۆی هەڵسا.

- "نەخێر. دایکە، دانیشەوە."

– "ئەگەر تۆ هەر وا بکەی و وەک باوکت لە بەرزییەوە قسەم لەگەڵ نەکەی."

پاشا هەڵسا و لە تەنیشت دایکی دانیشت.

– "خۆت دەزانی ڕوس دەیەوێ بگاتە ئۆقیانووسی هیندی؟"

– "دەی لێگەڕێ با ئەوان هەر خەون ببینن. ئێمە خاکی خۆمانیان نادەینێ."

– "قڕاڵ ئەم پێشنیازەی خوارەوەی هەیە: ئەگەر هات و پاشا بیەوێ هەرات لەبن دەستی بریتانییەکان دەربهێنێ، دەکرێ پشت بە ئێمە ببەستێ."

ترووسکاییەک پەڕیە چاوی پاشا.

– "خۆ ئەگەر ئێمە پلانی ئەوان پەسەند بکەین، ئەوا ئەوان لە ناوچە داگیرکراوەکانمان دەکشێنەوە. پاشان قڕاڵ تۆپ و تفەنگمان دەداتێ. خۆ ئەگەر پاشا داوا بکا، ئەوا ئەفسەری ڕوس پشتی جەنگاوەرانی ئێمە دەگرن و بە یەکبەرگیی سەربازی ئێمە لەپاڵ ئێمەدا دەجەنگن."

– پاشاش پرسی: "هەر بەڕاستی قڕاڵ پێشنیازێکی وەهای کرد؟"

– "ئەو بە تەنیا و دوو بەدوو ئەمەی بە من گوت و کەس لەگەڵمان نەبوو. تەنانەت شێخ ئاغاسیش لەوێ نەبوو. کوڕم، گوێ بگرە، خۆ ئەگەر ئێمە هەراتە خۆشەویستەمان بگێڕینەوە سەر نیشتیمان، لە مێژوودا وەک پاڵەوان دەردەکەوی."

– شا پێی گوتەوە؛ "بەڵام خۆ ڕوس جێگەی متمانە نین."

– "کوڕم، باشە چی لەدەست دەدەین؟"

– "وەزیر هەرگیز ئەم شتە پەسەند ناکا."

– "تۆ پاشای وڵاتی نەوەک ئەو. وێڕای ئەمە، قڕاڵ هیچ بە باشی ناوی وەزیری نەهێنا."

– "ئەو چی گوت؟"

- "قڕاڵ ئەو ڕازەی بۆ درکاندم، کە لە ڕاپۆرتی باڵوێزخانەکەی ڕوسیادا هاتبوو، پێویستە حیساب بۆ ئەگەری کودەتایەکی سەربازیی بکەی، کە وەزیر بەتەمایەتی.

پاشا بەسەر کورسییەکەیدا کەوت.

ئینجا مەهدولیا گوتی: "خەمی لێ مەخۆ. ڕوس خاوەنی قسەی خۆیان دەبن، ئەگەر هاتوو تەخت و تاجت مەترسی کەوتەسەر، ئەوان پێیڕادەگەن."

پاشا لە سەر کورسییەکەی هەڵسا، دەستی دایکی گرت و ماچی کرد ئینجا بەجێی هێشت.

لە ڕێی گەڕانەوەی بۆ کۆشکەکەی خۆی، لە دڵی خۆیدا پرسی تۆ بڵێی کەی لەبارەی پێشنیازەکەی قڕاڵ لەگەڵ وەزیردا بدوێ. لەکاتێکدا پاشا ئەگەری دەستبەسەرداگرتنەوەی هەراتی لەبەردەستی خۆیدا دەبینی، کەچی وەزیر تیشکی خستبووەسەر کاروباری ناوەخۆی وڵات.

شا بڕیاڕی دا چاوەڕێی کات و ساتی گونجاو بکا.

٢٤

چاپخانە

کاتێک شا هێشتا وەک شازادەیەکی جێنشین لە تەورێزدا دەژیا، وەزیر پۆلێک لە قوتابییە زیرەکەکانی بۆ خوێندن ناردبوونە ئەوروپا. ئەوان خوێندنەکەیان تەواو کردبوو. وەزیریش بۆ بنیاتنانەوەی وڵات پێویستی پێیان هەبوو.

ئەندازیارەکان ئەوانەی هەموو شتێکیان لەبارەی تەکنیکی نوێوە دەزانی، مشوری ئەوەیان خوارد، تۆڕێکی ڕێگاوبانی نوێ بۆ تاران دروستبکەن.

پزیشک و دەرمانسازەکانیش نەخۆشخانەی نوێیان کردنەوە. بە ڕۆژ و شەو خەڵک لە نۆرەی درێژی چاوەڕوانی وەستابوون، بەدوای یارمەتی و چارەسەردا دەگەڕان. ئەوانەی زمانی نوێ فێربووبوون و زاست و زانیاریی نوێیان بەدەستهێنابوو، ئەو مامۆستایانەیان دەرس دەدان و پێگەیاندن کە دواتر لە کاتی دروستکردنی قوتابخانەی نوێدا بوونە مامۆستا.

یەکێ لەو کوڕە گەنجانەی ناردرابوونە دەرەوە، واتایەکی تایبەتی بۆ خودی وەزیر هەبوو. ئەویش کوڕی چیشتلێنەرەکەی ماڵی خۆیان بوو.

ماوەیەکی درێژ بوو، ئەوکاتەی وەزیر یارمەتی منداڵەکانی خۆی دەدا و دەرسودەوری زمانی فرەنسی لەگەڵ دەکردنەوە، ئەوەی بەدیکرد کوڕی چێشتلێنەرەکەیان لەپشت دەرکە دەوەستێ و دوابەدوای ئەوان دەرس و دەورەکە دەکاتەوە. ئیدی وەزیر بانگی کوڕێژگەکەی کرد، کتێبی فێرکردنی فرەنسی لەپێش دانا و پێیگوت: "دەی بیخوێنەوە."
بۆ مایەی سەرسامیی وەزیر، کوڕێژگەکە یەکسەر کتێبەکەی خوێندەوە. وەزیر وەهای بینی کوڕەکە بەهرەیەکی لە ڕادەبەدەری هەیە. ئینجا پەلی کوڕەکەی گرت و خستیە نێو بازنەی خانەوادەکەی و لێیگەڕا لەگەڵ منداڵەکانی خۆی دەرسی تایبەتی بخوێنێ. پاشان کوڕەکەی بۆ تەواوکردنی خوێندن ناردە پاریس و ئێستاش گەڕابووەوە و وەک دەستەڕاستی وەزیر دەستبەکار بووبوو. گەنجەکە ناوی تەقی بوو، بەڵام وەزیر لەو بڕوایەدابوو، ئەم گەنجە لە دواڕۆژدا دەستی لە سەرکردایەتیکردنی وڵاتەکەدا دەبێ، بۆیە ناوێکی شەرەفمەندانەی لێنا: ئەمیر، ئەمیریش ناوێکە هاووتای شازادەیە.

یەکێ لە خەونەکانی وەزیر بۆ وڵات چاپخانە بوو؛ خوازیار بوو ڕۆژنامەیەک لە تاران چاپ بکا.
ئەو بۆ یەکەمین جار لە مۆسکۆ ڕۆژنامەی بینیبوو، ئەوکاتە بوو لەگەڵ باوکی بۆ ئەوێ چووبوو.
وەزیر هۆنراوەی دەنووسی، لەپاڵ ئەمەشدا حەزی لە ڕۆژژمێر بوو، تێیدا تێبینی و سەرنجی لەسەر ڕووداوەکان دەنووسی. هیوای ئەوە بوو ڕۆژێ لە ڕۆژان هۆنراوەکانی لە دوتوێی کتێبێکدا کۆبکاتەوە و بەچاپی بگەیەنێ. لەگەڵ هۆنراوەدا ئارام دەبووەوە، هەمیشە ئەو هۆنراوانەشی لابوون کە بەسەریاندا دەچووەوە و ڕاستی دەکردنەوە. بەمجۆرە خۆی لە جیهانی دەرەوەدا دادەبڕی. ئەو حەزی لە نامەنووسین بوو، نامە و

پەیامی وەک بەڵگەنامەی سـیاسـی، وەک بەراوردکاری مێژوویی و لەم جۆرە بابەتە.

ئەو جۆرە پەخشـانی نوێی دەنووسـی. فارسـی، زمانێک بوو قورس و ئاڵۆز، بەڵام وەزیر شـێوازێکی ڕوون و ڕەوانی هەبوو. ئەمەش بۆ ئەوە دەگەڕایەوە، ئەو وەک ڕووداونووسـێک لای باوکی و زۆر لەو نامانەی بە زمانەکانی ڕوسـی، فرەنسـی، ئینگلیزی و هیندی کە بۆ باوکی پاشـا دەهـاتن و ئەویش دەیخوێندنەوە و دەیکردنە فـارسـی. بەمجۆرە ئەو ڕاستەوخۆ زانیاریی لەبارەی شێوازی ڕاستەوخۆی نووسینی ئەوروپی پەیداکردبوو.

جارێکیشـیان باوکی پاشـا پەڕەمووچەیەکی قازی شـاهانەی وەک پاداشتێک بۆ نووسینێکی جوان پێشکەشکردبوو.

زۆرینەی ئەو دەقە وروژێنەرانەشی بریتی بوون لەو نامانەی بۆ ژنەکەی نووسیبوون:

ئازیزەکەم،

دوێنێ ئێوارە کاتێ گەڕامەوە، تۆ لەماڵ نەبووی.

ماڵەکەمان هێلانەیەکی خاڵی بوو

خاڵی لەو مەلە ناوازەیەی بۆ هەمیشە فڕی بوو.

دەی خۆشەویستەکەم. هەمیشە و هەر کاتێک دەگەڕێمەوە، لەماڵ بە،

دەنا هەر بانگت دەکەم. ژوور بەژوور بەدواتدا دەگەڕێم تا دێبیتەوە.

ئەم کورتە نامە سـادەیە، ڕوانینێکی نوێبوو لە پەیوەندیی نێوان پیاو و ژندا. شـیعری فارسـی پڕیەتی لە جارنامەی دڵداریی پیاو بۆ ژن، بەڵام هەرگیز هیچ پیاوێک نامەیەکی وەهای بۆ ژنەکەی خۆی نەنووسیبوو.

وەزیر فەرمانی بە ئەمیر دا بەڵکو ڕۆژنامەیەک لەبارەی پەرەسەندنەکانی وڵات و جیهان دەربکا. وەزیر بە شانازییەوە یاوەریی پاشای کرد بۆ چاپخانەیەکی نوێی تازە دروستکراو. لەو بەسەرکردنەوەیەشدا تۆپە خۆشەویستەکەی پاشا وەک شتێکی دانەبڕاو بەدوای کاروانەکەی ڕاکێشرا.

وەزیر کاروباری ئەو ئەندازیارە گەنجە ئێرانییانەی بە پاشا ڕاگەیاندبوو، ئەوانەی شەقام و جادەوبانەکانی تاران لەسەر شێوازی فرەنسی لێ دەدەن. پاشاش بەرلەوەی بگاتە چاپخانەکە، بە فەرمی یەکێ لە گۆڕەپانە نوێیەکان دەکاتەوە.

بەقەد ئەوەی ئەوان لەناوجەرگەی شار نزیک و نزیکتر دەبوونەوە، شەقام و ڕێگاکان جەنجاڵتر دەبوون، ئاخر خەڵک خوازیار بوو نیگایەک لە پاشا ببڕن. جلی پاشایەتی و ئەو شێوازەی ئەو بە ڕازاوەیی لەسەر پشتی ئەسپەکەی لەنێوان یاساوڵەکاندا دەڕۆیشت، سەرنجێکی وەهای لای خەڵکەکە دەوروژاند، وەک ئەوەی لە جیهانێکی دیکەوە هاتبێ. کاتێکیش پاشا گەیشتە لای گۆڕەپانەکە، بەوە هیدمەگرتی بوو، کە بینی هەموو پیاوە گرنگ و ناودارەکانی شار بە جلی ئاهەنگئامێزەوە لەمبەر و ئەوبەری ڕێگا وەستابوون. ئاخر ئەوە گۆڕانکاری بوو، بەوەی دوای ئەو حەشاماتی ئەو هەموو خەڵکە کەڕە و کوێرە و سواڵکەرانە، تووشی ئەو پیاوە پایەبەرز و پلە باڵایانەی وڵات ببێتەوە.

پاشا لای گۆڕەپانەکە دابەزی تا شریتەکە ببڕێ. پێشتریش لەم جۆرە بۆنانەی ئەزموون نەکردبوو. گۆڕەپانەکە بە تاتەبەرد داپۆشرابوو، ناوەڕاستەکەی پڕ لە گوڵدان بوو، ئاویش لەناوەڕاستەوە بە فوارەوە بۆ سەرەوە فیچقەی دەکرد.

خوانچەیەک[48] کە مقەستێکی لەسەر بوو لەبەردەم پاشادا ڕاگیرا، ئەویش بەشێوەیەکی ناکارامە دەستی گەیاندە مقەسەکە و یەک دوو شەنقاو[49] بەرەو شریتەکە ڕۆیشت. بە ئاماژەیەکی پاشایانە شریتەکەی گرت و بە هێواشی مقەستێکی لێدا و بڕی. ئینجا موزیک و هوتاف و فیکە کردیانە ڕۆژی خۆیان. شا پێشوازیی لە ئەندازیارەکان کرد و گفتوگۆیەکی کورتی لەگەڵ کردن، یەک دوو دراوی لەناو لەپ دانان، ئینجا لەوێوە لەگەڵ وەزیر بەرەو چاپخانەکە ڕۆیشتن. کۆمەڵێک پیاوی گەنجیش لەگەڵیان ڕۆیشتن.

چاپخانەکە لە تەلارێکی نوێ لە پشت مزگەوتەکەدا هەڵکەوتبوو. لە ژوورەوە بۆنێکی سەیر بەر کەپوی ئامادەبووان کەوت. پێشتر وەزیر نەخشەی تەلارەکەی نیشانی پاشا دابوو، هەندێ شتی لەبارەوە تاوتوێ کردبوو، بەڵام خۆ چاپخانەکە لە نزیکەوە شتێکی دیکە بوو.
ئەو لەوێ سەیری ئامێر و ماکینەکانی کردن. نیگای پەڕیە سەر ئەندازیارێکی گەنج کە سەرپەرشتی ئیشەکەی دەکرد. ئەو پێشتر لەبارەی ئەو ئەمیرەی بیستبوو، کە دەستەڕاستی وەزیر بوو. شا هیچی لەبارەی ئەوە نەدەزانی ئاخۆ ئامێرەکان چۆن کاردەکەن، بەڵام ئەو وەها خۆی نواند وەک ئەوەی لە هەموو شتێک بزانێ. ئەو سەیری پیتە بارکراوەکانی نێو کیسەکانی کردن و لای خەڕەکی پاڵنەری چاپەکە وەستا. بە وریاییەوە پەنجەی ئاماژەی لەسەر خەڕەکەکە دانا، بەجۆرێک سەری پەنجەی لەبەر چەورییەکە ڕەش بوو. ئینجا پەنجەکەی لە هەوادا ڕاگرت، نەیدەزانی چی لێبکا. ئەوسا ئەمیر دەستەسڕیکی پاکی بۆ هێنا. پاشاش پەنجەکەی پێ سڕی و لەسەر ڕۆیشتنەکەی بەردەوام بوو. لای

[48] خوانچە: سینی، مەجمە، ساج، خوان.
[49] شەنقاو: هەنگاو

سندوقی پیتەکان وەستا، وەزیریش ئاماژەیەکی بۆ ئەمیر کرد تا شتەکە بۆ پاشا ڕوون بکاتەوە.
ئەمیریش یەک دوو پیتی داگیراوی لەنێو سندوقی پیتەکان دەرهێنان و لەسەر شوێنە دیارەکەی خۆی بەڕیز دایانان ئینجا خستییە نێو ئامێری چاپ. پاشان بە کارامەیی پارچە کاغەزێکی بڕی لەسەر کاغەزگری سەر چاپەکەی دانا. پاشا بە تامەزرۆ و حەپەساوییەوە سەیری ئەندازیارەکەی دەکرد و چاوەڕێی ئەنجامەکەی بوو. ئینجا ئەمیر دەسکی ماکینەکەی بادا. دەنگێکی تەواو نامۆ بەر گوێی پاشا کەوت، پاشان کاغەزەکە لە لایەکی ئامێری چاپەکە کەوتەخوار. ئەمیریش کاغەزەکەی و دایە دەستی پاشا. ئەویش بەسەری لێوان ئەو ڕستەیەی خوێندەوە کە لەسەر کاغەزەکە چاپ بووبوو: "پاشا بۆ یەکەمین چاپخانەی پاشایەتی بەخێر بێ."
پاشا بە ئەوقمانەوە سەیری ئەمیری کرد. دوای ئەوە وەزیر یاوەریی پاشای بۆ لای ماکینەی چاپ کرد، لەو شوێنەی هەندێ تێکست چاپکرابوون. داوای لە پاشا کرد بەڵکو دەسکی ئامێرەکە بابدا تا بە شێوەیەکی فەرمی چاپخانەکە بکاتەوە. پاشاش دەستێکی لەسەر دەسکی شمشێر و بە دەستەکەی دیکەی لەسەر دەسکی خولخۆری ئامێرەکە، ئەوەبوو سێ جار لەسەر یەک خەڕەکە خولخۆرەکەی سووڕاند. لەملاوە بارستایە کاغەزێک لە ئامێری چاپەکە کەوتە خوار. وەزیر بە هەردوو دەست کاغەزەکانی هەڵگرتنەوە و ڕادەستی پاشای کرد و گوتی: "ڕۆژنامە".
کاتێک پاشا سەیری کرد و پۆرتێتی خۆی لە پشت شێری شاهانە بینیەوە، کە شمشێرێکی بەدەم گرتبوو، ڕۆژێکی درەوشاوەش لە پشتییەوە لە سەر ڕووپەڕی پێشەوەدا بینی، هەندێ وروژا. خەندەیەکی

شـاگەشـگەبوون کەوتە سـەرروخسـاری. نیگای پاشـا کەوتە سـەر ئەو دەقەی لە ژێر پۆرترێتەکە نووسرابوو. تەزوویەکی وێ هەڵات.
"سـەیرکە، لێرەدا هۆنراوەیەکی ئێمە چاپکراوە!" پاشـا بە ڕوویەکی گەشاوەوە ڕۆژنامەکەی دایەوە دەستی ئەمیر، کە لە تەنیشتییەوە وەستا بوو، ئینجا درێژەی بە قسەکەی دا: "دەی بۆمان بخوێنەوە!"
ئەمیریش کەوتە سەر خوێندنەوە.
پاشا وەستاندی و پێیگوت: "گوێمان لێت نییە، بە دەنگ بیخوێنەوە."
ئەمجارەیان بە هەسـتێکی پڕترەوە ئەمیر کەوتە سـەر خوێندنەوەی هۆنراوەکە:

ئەرێ کێ لێی تێدەگا؟
ئەز لە خاکێکی سادەوە کەوتوومەتەوە،
لە شەقڵێکدا دارێژرا، هەر بۆیە شکا
تا لە وەرزێکی دیکەدا تێیهەڵبدرێ.

"نایابە." پاشـا وەها هاتە دەنگ: "بەڵام خۆ دەبێ چاومان لەسـەر ئەم جۆرە پیتانە ڕابێن. خویندنەوەی ئەمە لەگەڵ کتێب شتێکی دیکەیە."
ئەو ئاماژەی بۆ وتارێک کرد کە لەبن شـیعرەکەیەوە چاپکرابوو و گوتی: "دەی ئەمەشیان بخوێنەوە!"
ئەویشـیان وتـارێـک بوو لەبـارەی تێلیگرافەوە بوو، ئەمیر خۆی نووسـیبووی. ئینجا بە بەباوەڕبەخۆبوونێکەوە خوێندیەوە: "بەڵێ هەر لە دێرزەمـانەوە ئێمە بیرمـان لە خێراترین تۆڕی پەیوەنـدی کردبووەوە. لەسـەردەمی خۆیدا، دارویش، پاشـای مەزن مشـووری تۆڕێکی گەورەی بەرفراوانی پەیوەندی خواردبوو، بەهۆیەوە پەیک و نامەبەران بە ڕۆژ و شـەو بەبێ وچـان و لە هەر چوار کەنـاری دنیـایێ لە جرتوفرتی خۆیاندابوون تا هەواڵەکان خێرا بگەیەننە کۆشـک. ئەوان تەنانەت دەنگ

و ســـــەدا، ئاماژە و میناشـــــیان بەکاردەهێنا بۆ ئەوەی پەیامەکانیان لە ڕووبار و چیاکانەوە تێپەڕێنن و بپەڕێننەوە. کاتێک ئێمەش بەو داهێنانە دێرینانەمان شــــاناز بووین، لێ ئێســــتا وامان لێهاتووە پشــــت بە ڕوس ببەستین بۆ ئەوەی ڕێگەی کەروبارمان[50] بۆ بکەنەوە..."

وەزیر تێڕامانەکەی پاشــــای لە ڕوخســــاردا بینی. ئەمیریش لەســــەر خوێندنەوە دوودڵ بوو، لێ هەر درێژەی پێدا: "تەلەگراف (بروســــکە) پەیامێکە لە ڕێی کێبلەوە دەنێردرێ. بەم شــــێوەیەی خوارەوە کاردەکا. نێرەر پەیامەکەی دەگەیەنێتە دەســــتی نامەبەر، ئەویش لەهەمان کاتدا پەیامەکە دەگەیەنێتە دەستی وەرگرەکەی.."

پاشا بە ئۆقرەلێبڕانەوە لەسەریەک گوتی: "بەردەوام بە، دەی پتر..."

"ئینگلستان پێشتر بۆ گەیاندنی پەیامەکانی پشتی بە کەشتی بەستبوو، ئەمەش چەندین مانگی پێدەچوو تا پەیامەکەی لە لەندەنەوە دەگەیشــــتە شــــوێنەکانی دیکەی ژێر قەڵەمڕەویەکەی، وەڵامی پەیامەکانیش دووبارە چەند مانگێکی پێدەچوو تا دەگەڕایەوە لەندەن، بەڵام ئێستا ئینگلستان کە پەیامی خۆی دەنێرێ..."

پاشا لە بەرتەکدا گوتی: "بەڵێ بەڵێ."

"وەزیر لە ڕۆژنامەکەیدا پێمان دەڵێ، ئەگەر هاتوو بمانەوێ، پێویست ناکا دە ســاڵێک لەســەر تەلەگراف بوەســتین. خۆ ئەگەر وەزیریش وەها بڵێ، ئێمە دەبێ پەیڕەوی بکەین بەوەی ئێمەش لە مــاوەیەکی کورتــدا پەیامەکانمان بەچاونووقاندنێک لە شــارێکەوە بگەیەنینە شــارێکی دیکە، بەڵام..."

پاشــــا ڕۆژنامەکەی لە دەســــتی ئەمیر وەرگرتەوە، لوولی دا و بەنێو چاپخانەدا زیاتر قەدەمی لێدا. ئەو کێبڵ، مەرەکبدان، وشــــە دانراوەکانی

[50] کەروبار: کەرو ئێستر بە بارەوە. ڕێگەیەک کەری بەبارەوە لێوە بڕوا.

پشــکنی و بەســـەرکردنەوە، ئینجا چەند دراوێکی بەســـەر کارمەندەکان دابەشکرد، ئەوسا لێیدا ڕۆیشت.

لە ڕێگادا وەزیر لەبارەی ڕۆژنامەکە بۆ پاشـــای ڕوونکردەوە: "هەڵبەتە ئەم زانیارەی نێو ڕۆژنامەکە بۆ پایەبەرز نییە، بەڵام پێمان وایە پێویستە هـاووڵاتییەکـانیشـــمـان لە گۆڕانکـارییە مەزنەکـان ئـاگـادار بکەینەوە. وتارەکانی نێو ڕۆژنامەکە باســـوخواســـی پەرەســـەندنی وڵاتەکەمان دەهێننەگۆ. بریتـانییەکـان بە فەرمی ئەوەیـان پێ ڕاگەیـانـدووین، کە لەبـارەی هەڵســـەنگـاندنی ئەوەدان هێڵی تێلێگراف بە وڵاتەکەی ئێمەدا بەرەو هیندســـتان ڕابکێشـــن. زۆر نابی کێبڵیان لە بندینی دەریا داناوە، ئەمەش ڕێگـایەکی گران و پڕتێچووە و کـاتێکی یەکجـار زۆریش دەخوازێ. ئێســـتا ئەوان گەیشـــتوونەتە لای ئێمە، چونکە هەرزانترین و کورتترین ڕێگەیە تا کێبلی خۆیان بۆ هیندســـتان بە وڵاتەکەی ئێمەدا ڕابکێشـــن. تا ئێســـتاش لەوبارەیەوە بە فەرمی هیچ قســـەیەکمان لەگەڵ ئـاڵوگۆڕ نەکردوون، لێ چـاوەڕێ دەکەین لە مـاوەیەکی کورتـدا لە دەرکەمان بدەن."
شـــا بە بێدەنگی گوێی لە قســـەی وەزیر گرتبوو، بیریشـــی هەر لای پەیامەکەی قڕاڵی ڕوس بوو، ئەو پەیامەی لەبارەی پەلاماردانی هەراتەوە بوو. ئەو خوازیاربوو لەو بارەیەوە لەگەڵ وەزیر بدوێ، بەڵام بریاڕی دا هێشتا پێی نەڵێ.
ئینجا پاشا پێی گوت: "دەی لە ڕەوشەکە ئاگادارمان بکەرەوە."

بۆ شـەوەکەی پاشـا بە شـڵەژاوی لەخەو ڕابوو، خەریک بوو دڵی لە نێو قەفەزەی ســینگیدا دەربپەڕێ. شـــەرمینیش خۆی پێوە نووســـاندبوو. بە دانیشـتنەوە لەسـەر پێخەفەکەی، بیری لە سـەردانەکەی بۆ گۆڕەپانەکە و

چاپخانەکە کردەوە. ئێســـــتا پەی بەوە برد، پۆلێک لە پیاوانی گەنج لە هەموو لایەکەوە هەر بەدوای وەزیرەوەن. ئەوانیش ئەو کەســـــانەن لە دەرەوەی وڵات خوێندنی خۆیان تەواوکردبوو. ئەوان بە شێوەیەکی دیکە دەردەکەوتن، ئەوان جیاواز سواری ئەسپ دەبوون جیاواز لە بازرگان و شازادەکان بەڕێگادا دەڕۆیشتن.

هەمووشیان بەیەکەوە یەک ڕوخساری وڵاتیان دەنواند، ئەو ڕوخسارەی پێشتر پاشا نەیبینی بوو.

"لەوانەیە دایکم ڕاست بکا." وەها لەگەڵ پشیلەکەی دوا: "ئەرێ خۆ تۆ لە ســـەردانەکەی لای چـاپخـانە لەگەڵمـدا نەبووی. دەنـا دەتبینی پیـاوە گەنجەکان چەند مجێز بەرزن. هەربینا خۆشیان دەرخست."

٢٥

بڕیارێکی مێژووی

هەر بە تەنیا شـــــا و دایکی و شـــێخ ئاغاســـی بە ناوەڕۆکی ئەو گفتوگۆیانەیان دەزانی کە لە کرملین کرابوو. بۆ ئەوەی ڕێ لە دزەکردنی نهێنییەکە بگرن، سـێکوچکەیەکیان پێکهێنابوو. ئەوان هیچ پەیکێکیان لەنێو خۆیاندا بەکارنەهێنا و هیچ تێبینی و ســـەرنجێکی نووســـراویشـــیان نەخســـتبووە ڕوو. شـــا خۆی بڕیاری دابوو لەمەودوا کاراتر خۆی لە کاروباری ســـیاســـییانەی وڵات هەڵقورتێنێ. لە جاران پتر ئامادەی کۆبوونەوە گرنگەکانی لەشکر دەبوو، کارێکی وەهاشی کرد وەزیر بخاتە دەرەوەی ئەو جۆرە بڕیارداڕشتنانە. بۆ مایەی سەرسامییەکی گەورەی وەزیر، ئەوەبوو پاشـــا بەشـــێکی زۆری لەڕایکردنی کار و ئەرکەکانی سـەربازیی لە ئەسـتۆی خۆی گرت، پاکانە و بەڵگەوبەندیش ئەوەشـی بۆ هێناوە، گوایە بۆیە وادەکا تا دەستی وەزیر بۆ نەخشـەی پێداچوونەوە و چاکســازییەکانی کاروباری وڵات والاتر بکا و کات و دەرفەتی باشـتری بۆ مەیســەر ببێ. لەو نێوەشـدا پاشـا، شـیخ ئاغاسـی وەک ڕاوێژکارێکی فەرمی ناودێر کرد.

ئیدی دەســــتبەجێ شــــێخیش وەک پەیکێکی نێوان پاشـــا و ڕوس بۆ کاروباری دانوستان لەبارەی لەشکرکێشی بۆ سەر هەرات دەستبەکار بوو. لە کۆتاییدا شا ویستی بەشێک لە دەسەڵاتەکانی وەزیر بداتە شیخ ئاغاســــی. ئاغاســــیش ڕاوێژی وای بۆ شـــا دەکرد بەڵکو ڕەعیەت و مســـکێنەکان بەچاوی خۆیان پەی بەوە ببەن، کە پاشـــا خۆی وڵات بەڕێوەدەبا نەوەک وەزیرەکەی خۆی.

هەروەها هەوڵی ئەوەشی دەدا نەبادا پاشا هەست بە هەراسانی بکا. هەر بۆیە بەردەوام نەخشــەی بۆ دادەنا و وای لێدەکرد بە کاروباری دەوڵەت شارەکان بەسەربکاتەوە. ئەم گۆرانکارییانەش بە دڵی پاشا بوون، کەیفی بەم کار و چالاکییانە دەهات.

شــــێخ ئـاغـاســــی ئەوەی دەزانی ئەگەر هـاتوو بتوانێ ڕێککەوتنێکی یەکلاکەرەوە لەگەڵ ڕوس ببەســـتێ و کارێکی وەها بکا پاشـــا هەرات بگرێتەوە، ئەوا بێ سێ و دوو ئەو دەبووە گەورەوەزیری داهاتوو.

میرزا کەبیر ئەوەی لەبەرچاو ون نەبوو، کە شــــیخ ئاغاســــی بەردەوام لەگەڵ ڕوسەکان کۆدەبووەوە. ئەو زۆر جاران لەبارەی شێخ ئاغاسییەوە هۆشداری دەدایە پاشا بەوەی کەسێکە بە ئاسانی دێتەژێربار و بڕوای بە شــــتی خورافـات هەیە. ئەم جۆرە پیـاوانەش دەکرێ وڵات بخەنە دۆخێکی دژوار.

جارێکیان پاشـــا بەتوندی وەڵامی دایەوە: "وەها باشـــترە هەریەکە و بەکـاری خۆیەوە ســــەرقـاڵ بێ و دەم لە کـاروبـاری ئەوانی دیکەوە وەرنەدا."

دەبوایە وەزیر بە حەوســەڵەوە ئەوەی ببینیایە تا دەهات و ڕۆژ لە دوای ڕۆژ فەرماندە و ئەفســــەرە متمانەدارەکانی خۆی لە نێو ســــوپادا ون دەبوون و لەشــــوێنی خۆیان نەدەمان. خۆ ئەوەش ڕاســـت بوو پاشـــا

فەرماندەی گشتیی هێزەکان بوو، بەڵام وەزیر لە بڕیارەکانی پاشادا و نەخاسمە لە کاروباری سوپاوە دەیبینی چۆن پاشا کەوتووەتە بن باندۆری دژبەرەکانی. لە بارێکیشدا نەبوو دژی ئەو بڕیارانە بوەستێتەوە. پاشاش لاری لەوەدا نەبوو بە زەبروزەنگ وەزیرەکەی خۆی بەرکەنار بکا.

وای لێهات، لە هەرشوێنێک پاشا دەرکەوتبا، شێخ ئاغاسیشی لەگەڵدا دەبوو. ئاغاسی هەر بە ئەنقەست لەو کاتانەی وەزیر بۆ دیدارەکانی دەهاتە کۆشک، ئەویش دانیشتنی لای پاشای بەرنەدەدا و نە دەڕۆیشت.

ڕۆژێکیان، نیوەڕۆیەکی درەنگ، دوا لاپەڕەی ئەو بەڵگەنامەیەی مۆرکرد، کە لەسەر مێزەکەی دانرابوو، بەڵگەنامەکەش هی هاوکاریکردن بوو لەگەڵ قڕاڵ. کاتێکیش پاشا مۆرەکەی لە قوتووی مەرەکەبەکە دەدا و مۆرەکەی لەسەر بەشی خوارەوەی کاغەزەکانی بەڵگەنامەکەی دەگیرساند، دەیبینی ڕێگەی هەرات بە ڕوویدا کراوەتەوە. ئەو بە مۆری دەستی لەنێو ژوورەکەدا دەهات و دەچوو، لە ئاوێنەکەدا تەماشایەکی خۆی کرد. بەڵێ ئەو خەریکە شتێک بکا، باوکی نەیتوانیبوو بەدەستی بێنێ.

شەرمین!" شا وەها بانگی پشیلەکەی کرد، بەڵام بەپیر دەنگییەوە نەهات. لە پەنجەرەوە سەیری دەروازەکەی کرد، سەری خۆی هەندێک خوراند و کڵاوەکەشی هەر بەدەستەوە وەبوو، ئاوەها وەستابوو. ئینجا لێبڕاوانە کڵاوەکەی لەسەری نایەوە بەرەو نووسینگەکەی ڕۆیشت، لەپێشەوە مۆری ئەنگوستیلەکەی لە مەرەکەب هەڵهێنا، ئینجا بە هێزەوە لەژێر ناوەکەی لەسەر کاغەزەکەی گیرساند. پاشان دەستی بۆ زەنگەکە برد و بانگی پەردەدارەکەی کرد بچێ شێخ ئاغاسی بۆ بانگ بکا.

کاتێکیش ئاغاسی گەیشت، پاشا بێ ئەوەی یەک قسەشی لەگەڵ بکا بەڵگەنامەکەی دایەدەستی شێخ، ڕەوانەی کردەوە.
هەنووکە ئەو بڕیارەکەی خۆی دا، ئینجا هەستیکرد لەو بارەیەوە لەگەڵ وەزیر قسە بکا.
جارێکی دیکە بانگی کردەوە: "شەرمین!"
پشیلەکە هات و خۆی نیشان دا.
پاشا بەرەو حەوشەکە ڕۆیشت، بەڵام لە نیوەی ڕێگا، لەسەر پەیژەکان گەڕایەوە دوا. بێ ئاگادارکردنەوە و جاڕدان خۆی بە حەرەمسەردا کرد. کاتێکیش خواجەباشی وای بینی تەڕدەستانە قاپقاپەکانی بەسەر پێ وەکردن و بە دوای پاشادا ڕۆیشت، پاشاش بێ ئاوڕدانەوە درێژەی بە ڕێڕۆیشتنەکەی خۆی دا، لێ ئیستێکی کرد و سەرلەنوێ ڕای خۆی گۆڕی. ئەم جارەیان ڕووی لە خواجەباشی کرد و پێی گوت: "بڕۆ وەزیرم بۆ بانگ بکە!"
خواجەباشی لەوە نەگەیشت ئاخۆ بۆ چی پاشا دەیەوێ وەزیری بێنێتە حەرەمسەرا.
شا لە شوێنی خۆی هاواری بەسەر خواجەدا کرد و شیڕاندی: "باشە بۆچی لە شوێنی خۆت ڕەق وەستاوی؟ دەی بڕۆ وەزیرم بۆ بێنە!"

کاتێ وەزیر بە سواری ئەسپەکەی گەیشتە حەوشەی کۆشک ئەنگۆرە داهاتبوو. لەوێ لغاوی ئەسپەکەی دایە دەست یەکێ لە ئێشکچییەکان و پەردەداری بابنۆکەریش پاشای لە هاتنی وەزیر ئاگادار کردەوە. کاتێکیش ئەو چووە ژوور یەکسەر پاشا وەزیری لەگەڵ خۆی بردە ژووری گفتوگۆ.
پاشا بەدەر لە خووخدەی خۆی بە وەزیری گوت: "فەرموو دانیشە." بەڵام وەزیر هەر بە پێوە وەستابوو.

ئینجا پاشا دۆستانە لێی دووبارەکردەوە: "دەی، فەرموو دانیشە."
وەزیریش لەسەر سەندەلییەک دانیشت. پاشا چووە لای پەنجەرەکە وەستا و پشتی لە وەزیر بوو، ئەوسا سەرەداوە سەرەکییەکانی لەبارەی ئەو بڕیارەی لەبارەی هەراتەوە دابووی لەگەڵ پرسی کەشتیگەلی ڕوسی و دەریای قەزوینەوە پێڕاگەیاند. کاتێکیش بەتەواوی لە قسەکانی بووەوە، هەستیکرد بارێک لەسەر کۆڵی لاکەوتووە.
وەزیریش بێدەنگ سەری بەسەر سینگیدا شۆڕکردبووەوە و هەر بیری لێدەکردەوە.
پاشا لێی پرسی: "ئەرێ وەزیر بیر لە چی دەکاتەوە؟"
"ئەوەی شا کردوویەتی شتێکە چاک ناکرێتەوە." وەزیر بەدەم ئەم وەڵامە لەسەر کورسییەکەی خۆی هەڵسا.
"چاک ناکرێتەوە؟"
"کردنەوەی دەریای قەزوێن بە ڕووی کەشتیگەلی ڕوسی، خۆبەدەستەوەدانێکی تەواوە. هەرچی لەبارەی هەراتیشەوەیە، پاشا خۆی دەزانێ ئێمە هەرگیز جەنگێکی وەها نابەینەوە. پاشا و ڕاوێژکارەکانی، وڵات دەخەنە بارێکی ترسناک."
پاشاش وەها بەرگریی لەخۆی کرد: "ئاخر ئێمە لەگەڵ ڕوسەکان براندوومانەتەوە، گردەبڕانە سۆزمان داوە."
"کەس ناتوانێ لەگەڵ ڕوس بیبڕێنێتەوە. نەوەکانی پێش خۆمان ئەزموونیان لەوبارەیەوە هەیە."
پاشا بە نادڵنیاییەوە وەڵامی دایەوە: "ڕۆژگار گۆڕاوە."
وەزیریش بە پێداگرییەوە گوتی: "بۆ ڕوس هەرگیز ڕۆژگار ناگۆڕێ."
"شا هەوڵێکی دیکەی لەگەڵ دایەوە: "لێ ئێمە چ زیانێک دەکەین ئەگەر هات و جەنگی هەراتیش نەبەینەوە؟"

"ئێمە زۆر شـت لەدەسـت دەدەین، بەڵام خۆ دەقاودەق ئێسـتا پێشـبینی ناکرێ."
"پێمخۆش نییە وەزیر بە قسـەی بەپێچوپەنا لەگەڵ ئێمە بدوێ. دەی نموونە بهێنەوە. یەک نموونەمان پێ بڵێ." شـا ئەمەی بە لێبڕاوییەوە گوت.
"قڕاڵ قومار دەکا، ئەو هیچ نادۆڕێنێ، بەڵام پێویسـتە پاشـا باش ئاگادار بێ، ئـاخۆ پێی خۆی لە کوێ دانـاوە. ئێمە ئەوەنـدە دەکەوینە قووڵایی زۆنگاوەکە، ناتوانین لێی دەرباز بین."
من داوای نموونەیەکی بەرجەسـتەم لێکردی، کەچی وەزیر هەر مەتەڵم بۆ هەڵدەدا."
"سـەنگینی و دژواریی کاروبارەکە لەسـەرووی نموونە هێنانەوەیە." وەزیریش وەها وەڵامی دایەوە: "جەنگ لەگەڵ خۆی پشـێوی و نائارامی و نـادڵنیـایی لێدەکەوێتەوە. پێویسـتە ئێمە لەگەڵ بریتانییەکان بگەینە سازش نەوەک بکەوینە داوی قڕاڵەوە. چاکسازییەکان..."
"چاکسازیی . چاکسازی، باشە ئەو چاکسازییانە لە کوێن کە ئێمە چیدی دەسـەڵاتمان بەسـەر نیشـتمانەکەماندا نەشـکێ. سـازش، کامە سـازش؟ وەزیر لە هەموو کەسێک باشتر دەزانێ، بریتانییەکان لە سازش تێناگەن. بڕیارەکە دراوە، ئێمە بە زوویی بەسـەر هەراتدا دەدەین. بەسـیەتی تۆ بایی پێویسـتت زانی." شـا وەهای بە وەزیر گوت و کاتێکیش وشـەکانی لەدەم دەردەپەڕین، لێوی دەلەرزی.
وەزیر زاتی کرد دوا هەوڵی خۆی بـدا و وەهـا تێهەڵچووەوە: "تکـایە پـایەبەرز لێم مەگرە، بەڵام ئەوە ئەرکی منە ڕووبەڕوو ئەمەت پێ بڵێم. ئەمەیان لە بڕیارە هەرە بیرلێنەکراوەکانە تا ئێسـتا دەرتکردبێ. من دژی ئەو بڕیـارەم. تۆ لە لایەن دەسـتەیەک لە ڕاوێژکـارە چـاوچنۆک و سـەرشـێتەکان ڕێنوێنی کراوی. من دە جاران دژی شـەڕم. دەی ئەم

بەڵگەنامانە بدڕێنە. تەخت و تاجی خۆت لەســەر ســەنگی محەک دامەنێ. وڵات مەخەرە بن باری دژوار!"

لە تافی لاوێتیدا زۆر جاران شا کاتێ شازادەیەکی جێگرەوە بوو، قسەی ئاوەها توندی لە وەزیر وەک مامۆســتا و پەروەردەکارێک پێویســت بوو ببیستێ، بەڵام خۆ ئێستا پێویستی بەوە نەمابوو. پاشا لە چەکمەجەیەکی مێزەکەی بارسـتاییەک کاغەزی دەرهێنا لەبەردەم کەپووی وەزیری دانا. حەوجەش نەبوو شـــا چیدی بڵێ. کاغەزەکانیش بەندێکی وەرگێڕاوی دەستوری فرەنسی بوو، دەمێک بوو وەزیر کاری تێدا دەکرد. ئەوەی لە بەندەکەدا هاتبوو، کەمکردنەوەی دەسەڵاتەکانی پاشا بوو.

ئینجا پاشـا هاواری کرد: "دەی بڕۆ ون بە!" پاشـان بەتوندی دەرکەی لە دوای وەزیرەوە پێوەدایەوە.

٢٦

عیساخان

وەزیر بە دڵێکی پڕلەخەمەوە لە کۆشـــــک هـاتەدەر. بە نێو شـــــەقامە تاریکەکاندا بەرەو گردەکانی دەرەوەی شــــار لێیخوڕی و هەر لەگەڵ خۆشــیدا قســەی دەکرد: "لە تاریکیدا ڕەوە گورگێک بەدوامەوەیە، ئەریّ باشە بۆ ئەوەندە گورگە، ئاخر خۆمن ناتوانم زیاتر لە سێ ئاژەڵی کێوی تێربکەم".

ئەو پێویستی بەوە هەبوو قسە لەگەڵ کەسێک بکا. ئەوە بوو ئەسپەکەی هاژۆت، بە گورگەلۆقە ڕۆیشت و بە دەنگی بەرزیش لەگەڵ خۆی دەدوا. دواجاریش فرمێسک بەسـەر ڕوومەتیدا هاتنەخوار. تۆبڵێی پێویست بکا وەک وەزیر دەســـتی لەکاربکێشـــێتەوە و ئەو ژیانەی ماویەتی لەســـەر زەویوزاری خـانەوادەکەی لە فەراهـان بە خوێنـدنەوە و نووســـین بباتەســەر؟ هەڵبەتە، نابێ واز بێنێ، ئاخر ئەوکات دەســتەبژێری گەندەڵ، سـیاسـییەکان و هێزە بیانییەکان دێن و گەمە بە کارتەکانی دەسـەڵات و حوکمڕانی وڵات دەکەن.

ئەو ئەوەی بینی وا نەخشەکانی یەک بە دوای یەکدا هەرەس دەهێنن. خەونەکەی بە هێڵی ئاسنین، کە هەر لای خوارەوەی وڵات تا ئەوپەڕی ڕۆژهەڵات دەڕۆیشت، کیبڵی تێلێگراف سەرتاسەری وڵاتی گرتبووەوە. ئەو ویستی پرد و نەخۆشخانە بنیاتبنێ، منداڵان بنێرێتە قوتابخانە و ژنان لە کۆڵ کوێرەوەری بکاتەوە، لێ دیارە هەموو ئەمانە لەباریەک دەترازێن و هەرەس دەهێنن.

کەواتە خۆ بۆ هیچ لەسەر شۆڕشی فەرەنسای نەخوێندبووەوە و لێکۆڵینەوەی لەسەر نەکردبوو، بەڵگەنامەکانی لەبارەی پێکهێنانی ئەنجوومەنی نیشتمانی، ئەوەی لەبارەی هەڵاتنی لویسی چواردەهەم و دەستوری فەرەنسای خوێندبووەوە و لەمێشکی خۆیدا تاوتوێی کردبوون. دیاربوو ئەو هەموو خۆزگانە نەکردە بوون، بەڵام خۆ ئەو پێشتر ئەنجوومەنێکی ئێرانی بۆ دەسەڵاتی قانونداتان دانابوو. ئەوە خۆی بیروباوەڕی ئەو بوو تا دەسەڵاتەکانی قانونداتان و جێبەجێکار و دادوەری پێویست بوو لەیەک جیابکرێنەوە. ئەو لەوە تێگەیشتبوو دەکرێ مێژوو دروست بکرێ و خەڵکیش بۆ بەختەوەریی خۆیان تێبکۆشن.

لەبەردەمی پاشاشدا هەرگیز نەدەبوو ئەم بابەتانە بێنێتە گۆڕێ. بەڵێ ئەو لە کاتی دەستبەتاڵی ئازادانەی خۆیدا بە وەرگێڕانی دەستوری فەرەنسی بۆ سەر زمانی فارسییەوە خەریک بوو. وایدەزانی کەس بەو شتەی نازانێ، بەڵام خۆ نەیارەکانی ئەو کەسانێک بوون گاڵتەیان پێنەدەکرا.

دیار بوو شێخ ئاغاسی بەندێکی وەرگێڕدراوی دەستوری فەرەنسی کەوتبووە دەست. ئەم بەندەش کتومت لەبارەی سنووردارکردنی دەسەڵاتەکانی پاشاوە بوو. ئاغاسیش چاوەڕێی کاتوساتی گونجاوی خۆی کرد، تا نمایشی خۆی لەبەردەم پاشادا پێبکا.

وەزیر ڕکێفی لە ئەسپەکەی دا و تا تا لای باوکە بەتەمەنەکەی خۆی تاودا. پیرەپیاوەش خۆی لە ژیانی گشتیی کێشابووەوە، لە گوندێک لە دەرەوەی تاران لە قەڵایەکدا دەژیا. ناویشی عیساخان بوو. لە ڕۆژگاری خۆیدا سەروەزیری باوکی پاشا بوو. عیساخان حوکمڕانێکی پڕئەزمون بوو، لە زۆر جەنگ و کوشتن و لەناوبردنی سیاسییانەی بەشدار و کارا بوو.

گوندە بچکۆلانەکەی عیساخانیش کەوتبووە بەرانبەر شاخی توچال. گوندنشینەکان زەویوزاری گەورە و زۆریان نەبوو، ئەوان خانووە بچکۆلەکانیان لەبەر بەرزایی و ڕەوەزی چیاکەدا دروستکردبوون. لەبەر ئەوەی گوندەکە زەویی پێویست بە خەڵکەکەی نەبوو، بۆیە خانووەکانیان لە پاڵی یەکدی هەڵنابوو، بەشێوەیەک بانی خانووەکانی خوارەوە دەبووە دەروازەی چوونەژووری خانووەکانی سەرووی خۆیان. بۆ کەسانی لایدە هەمیشە ئەو شوێنە تایبەت و جیاواز دەهاتە بەرچاو، ئاخر مانگا و مەڕومالات لە بەینی بانەکان دەوەستان.

هەرچی مالباتی وەزیر بوو، زۆر لەمێژ بوو قەڵایەکیان بنیاتنابوو. هەنووکەش باوکی وەزیر، لەوانەشە خودی وەزیریش دوا ڕۆژەکانی خۆی لەوێ باتەسەر.

کاتێک نزیک گوندەکە بووەوە، ئەسپەکەی وەزیر بەئەسپایی و بە تاریکایی بەرەو دێیەکە ملی نا. لە شوێنێکی دیاریکراودا لە یەکسمەکەی دابەزی و بەپێی ڕێگەی قەڵای باوکی گرتەبەر. دەروازەی قەڵاکە وەک هەمیشە لەسەر گازەرای پشت بوو. پیرەژنێک، کە ساڵانێکی دوورودرێژ خزمەتی ماڵەکەی دەکرد، لە دوورڕا وەزیری بینی و ویستی دەمودەست عیساخانی لێ ئاگادار بکاتەوە، بەڵام وەزیر ئاماژەیەکی بۆ کرد، پێویست بەوە ناکا، بەڵکو دەیەوێ کتوپڕ بچێتە لای باوکی.

عیسـاخان لە ژوورەکەی خۆی لەسـەر مافوورێک لە پشـت مێزێک دانیشـتبوو، بە زەڕەبینێک(وردبینێک) سـەری بەسـەر کتێبێکدا گرتبوو. وەزیر لە شوێنی خۆی وەستا و هەر سەیری دەکرد. ئەو پەی بەوە برد کە دەکرێ ئەمە دواساتی بینینی باوکی بێ. شێوازە کووڕەکەی دانیشتنی باوکی و سـەر و ڕیشـە درێژەکەی بەتەواوی چەرموو بووە. بڕوای نەدەکرد ئەو پیاوەی بەردەمی، ئەو پیاوە بێ کە کاتی خۆی لەبەرەی پێشـەوە لە دژی ڕوسـەکاندا جەنگاوە، ئاخر ئەو پیاوە ئەو کەسـە بوو گفتوگۆیەکی دووروودرێژی لەگەڵ قرالدا کرد تا سـنووری وڵاتەکەی لەگەڵ ڕوسـیادا دیاری بکا و بچەسـپێنێ. خۆی هەر هەمان ئەو پیاوەش بوو، ڕۆژێـک لە ڕۆژان دەبووایە ئەو سـووکایەتی بپەژرێنێ و ئەو ڕێککەوتننامەیە مۆربکا، بەهۆیەوە وازی پێ لە ئوسـتانێکی باکووری وڵات، وازی لە یەریڤان و وازی لە بەشـی سـەرووی ئازربایجان بۆ ڕوسەکان بێنێ.

عیسـاخان سـەری بەسـەر کتێبێکدا داگرتبوو، لەکاتێکدا تیشـکی زەردی چراکە لاڕوومەتێکی ئەوی ڕۆشن کردبووەوە.

"ئەرێ ئەوە عیساخان چی دەخوێنێتەوە؟"

پیرەپیاوەکە پشـتی قیتکردەوە، سـەری بەرەو لای دەنگەکە هەڵبری و گوتی: "ئەوە دەنگی وەزیرە." ویسـتی لە شـوێنی خۆی هەڵبسـتێ، لێ وەزیر بەرەولای چوو، هەردوو دەسـتی توند گرتن و ماچیکرد و لەبەردەمیدا چەمایەوە.

عیساخان گوتی: "چییە وەزیر غەمناکە، دەی قسەم بۆ بکە."

"وڵات، وڵات و هەر وڵات." وەزیر بە ئاخێکەوە وەهای گوت، ئینجا دەموچاوی خۆی خستە ناو لەپە بەرگەگرەکانی باوکی.

"کوڕم وا دەبینم کۆڵێکی قورست لەسەرشان بێ."

"دەترسم ئەوان بمکوژن."

عیســـــا خانیش وەڵامی دایەوە: "پیاوەکانی بنەماڵەمان هەرگیز لە مردن نەترساون."
"من لە مردن ناترســـــم، بەڵام لەوە دەترســـــم ئەوان بێن و بەرلەوەی کارەکەی خۆم تەواو بکەم، بمکوژن."
"تۆ ناتوانی بە تەنیا ڕەوتی مێژوو دیاری بکەی، خەڵکیش لەو ڕەوشـــەدا نین تەواوی کارەکانیان ببەنەسەر، لێ هەر دەبێ بۆی تێبکۆشی."
وەزیریش وەهـای پێگوتەوە: "من ئەوە دەکەم و هەمیشـــــەش وەهـام کردووە، بەڵام دەترسم مێژوو ئەوە لەبیر بکا، کەوا خەریکی چیم."
"وشـــەکان لای من ئاشـــنان." باوکەکە بە خەندەیەکەوە وەڵامی دایەوە: "خەم مەخۆ، مێژوو تۆی بینیوە."
""بەڵام چی دەڵێی ئەگەر هات و لە نیوەی ڕێگادا ئەرکەکەم لەبار ببەن؟"
عیساخانیش وەڵامی دایەوە: "کەواتە ئەمەش ڕەوتی مێژووە."
وەزیر بزەیەکی هاتێ و ئاهێکی هاتەوەبەر.
ئینجا عیســاخان پێیگوتەوە: "هەرگیز ترســم لە مردن نەبووە، باوکیشــم لێی نەترســاوە، باوکی باوکیشـــم هەر لێی نەترســاوە. ئەوانە پیاوگەلێک بوون، وەک تۆ خزمەتی وڵاتیان کرد. ئەوان کارەکەی خۆیان لێهاتووانە بردەسەر. ئێستاش نۆرەی تۆیە."
وەزیر دەرکەکەی پێوەدایەوە و لە تەنیشت باوکی دانیشت.
"باوکە،" وەزیر بە چرپەیەکەوە گوتی: "شـا وڵات وێران دەکا و دایکیشـی لەو پۆلکترە. ڕاوێژکارەکانی لەخشـــتەبەرن و پاشــاش دەیەوێ بکەوێتە داوەکە و لەخشـــتە ببرێ. ئەو ڕیشـــی خۆی داوەتە دەســـــت ئەو ڕاوێژکارانەی لە پشتەوە خەنجەری لێدەدەن."
"ئەمە شـــتێکی نوێ نییە." عیســـاخان وەها وەڵامی دایەوە: "ئەدی منیش هەمان شتم لەگەڵ باوکی ئەم پاشایە لێنەقەوما؟"

وەزیر جارێکی دیکە هەڵسـا و بەرەو لای دەرکەکە ڕۆیشـت، تا بزانێ ئاخۆ کەس لە دەرەوە بەدزییەوە گوێیان لێدەگرێ.
ئینجا وەزیر کەوتەسـەر قسـە: "باوکە، تۆ لە خزمەتی باوکە لاوازەکەی ئەم پاشـایەدا بووی. باوکیشـت لە خزمەتی باوکە لاوازەکەی باوکی ئەم پاشـایەدا بووە. هەنووکەش ئەز لە خزمەتی ئەو پاشـایەم. ئەوان ناتوانن بەبێ ئێمە هەڵبکەن."
عیساخانیش پێی گوتەوە: "دەی کوڕم، دڵت بکەوە."
وەزیر وەها هاتەوە قسـە: "باوکە، ئێمە ئێسـتا لە ڕۆژگاری کارەبا و قیتاردا دەژین. پێوسـتی بە سـەرکردەی نوێ هەیە. پێم وایە دەبێ شـا بەرکەنار بکرێ و لەو شتەشدا من هەر بەتەنیا نیم."
پیرەمێردەکە سەیری دوڕ[51] چاوی وەزیری کرد.
ئینجا بە حەوسەڵەوە پێیگوت: "ئەم بیرۆکەیە لەسەرت دەرکە. خۆ ئەگەر پاشا بەرکەنار بکەی، ئەوا وڵات توشی تەوژمێکی ئاڵۆزی شەڕی خێڵ و هۆزەکان دەبێتەوە. ئەمەش ئەو شتەیە هێزە دەرەکییەکان بۆی لە بۆسە دان و چاوەڕێی دەکەن. ئەم وڵاتە تونی بابایەکی لەمێژینەی ململانێیەکی شـاراوەیە لەسـەر دەسـەڵات، کاری بەسـەرچوو، تەوژمە دینییە ئاڵۆزوبڵۆزەکان، سـیاسـییە دژوارەکان، شـازادە بەرچاوتەنگەکان تۆڵەخوازەکان، ئاخوندە گەمژەکان و ژنە بەدەسـەڵاتەکان، ئەوانەی لەپشـت پەردەوە سـەرەداوەکان ڕادەکێشـن. کوڕم، ئەوەی دەتەوێ، پێویستە لەگەڵ پاشادا بیکەی."
"ئاخر پاشـا گەلحۆیە. هەموان دەچرپێننە بنگوێی تا من بکوژێ، ئەویش لەم کارە دوودڵی ناکا."
عیساخان بێدەنگ بوو، بیری لێکردەوە.

---

[51] دوڕ: ناو، ناوەڕاست.

ئینجا بە هێورەییەوە گوتی: "کوڕم، ئیرەیی بە مجێزبەرزییەکەت دەبەم. نامەوێ ڕێگەت لێبگرم. لەوانەیە لەسەر هەق بیت، بەڵکو پێویست بکا یەکێک ڕابپەڕێ و بەم شێوازە وڵاتەکە ڕزگار بکا. لێ لەبەر ئەوەی من باوکی تۆم، لەو حاڵەتەدا ئەو ڕاوێژکارە ڕاستودروستە نیم. خۆت کوڕێکی زیرەکی و پێویستت بە ڕاوێژ نییە. لی یەک شت هەیە دەکرێ ئاشکراوڕوون بێ: هیچ هەنگاوێک بۆ دواوە مەگەڕێوە. هێزی خۆت بەکاربێنە و ئەرکەکەت ڕابپەڕێنە."

وەزیر بە وەڵامەکەی باوکی گرژ بوو. لە نێو چاویدا ژیانویستی بریسکایەوە. لە شوێنی خۆی هەڵسا و دەرکەکەی بە تەواوی کردەوە.

٢٧

هێزی سروشتبڕ

کاتێک داریوشی گەورە بۆ یەکەمین جار بە خۆی و لەشکرە بێژمارەکەی بەرەو ڕۆژئاوا کشـا و ویسـتی ئەسـینا بگرێ، پێشـتر ڕاوێژکارەکانی سـەیری ئەسـتێرەکانیان کردبوو، لەوبارەیەوە ڕاوێژی خۆیان دابووە پاشا.

لێ گەلۆ، خۆ ئێسـتا وڵات ئەو ئەسـتێرەناسـە لێهاتووانەی نەماون، هەروەهـا هەموو قوللە بەرزەکـانیش، ئەوانەی مرۆ دەیتوانی پێی لە ئاسـمان بڕوانێ، هەموویان لە میانەی شـەڕەکاندا لە لایەن دوژمنانەوە تێکوپێک درابوون و خاپوورکرابوون. ئێسـتا هەر جادووباز پێشـبینی پاشەڕۆژی دەکرد و ڕەملی لێدەدا.

شـێخ ئاغاسـیش دواهەمین پیاوی نێو ئەم نەریتە بوو، ئەو خۆی وەها نمایش دەکرد، گوایە لە باریدا هەیە پەیوەندی لەگەڵ هێزی سروشـتبڕدا بگرێ. پاشـاش ئەو ئەرکەی بەملدا هێنابوو تا بەهرەکەی خۆی بۆ ئەوە بەکاربهێنێ و لە پرسی هەراتدا خاترجەمی بکا.

شێخ ئاغاسی بەسەر کێوی توجال کەوت، تا لەوێ لە ئەشکەوتەکەی خۆی بچێتە چلەوخلوەوە. ئەو لە ڕۆژگاری پاشای پێشووشدا، کاتێ ڕاوێژی پێدەکرا، هەر وەهای دەکرد. ئەشکەوتەکەش شوێنەکە بوو، پێشتر جادوباز و فالچییەکان دەهاتن و لەوێ بە خۆیان و سیپارە و کتێبی کۆن، گیادەرمانی سەیروسەمەرە، بخوری بۆندار، پەلی وشککراوەی ئاژەڵ، کەللەسەری ئادەمیزاد و مار و خشۆکەکانی دیکەیان خەڵوەتیان دەکێشا.

دەرووی ئەشکەوتەکە کەلێنێکی تەسکی نێوان دوو گاشەبەردی گەورۆنە بوو. شێخ ئاغاسی چەند پارچە نانێکی ڕەق، جانتایەک قەسپی وشککراو و دیمکەیەکی[٥٢] ئاوی لەگەڵ خۆ برد. دەبووایە لە زارکی ئەشکەوتێدا خۆت تی دابا[٥٣] تا بچێتە ژوور، پاشان خۆی کووڕ کردەوە تابتوانێ بچێتە بنەبانی ئەشکەوتەکە، ئەو شوێنەی دەیتوانی بە قیتی لێی رابوەستێ. لەوێ مۆمێکی داگیرسان و ئینجا زیاتر بۆ بنەبانی کشا. شوێنێکی شێداری سامناک دەهاتە پێش چاو، لێ نەوەک بۆ شێخ ئاغاسی، ئاخر ئەو فێر بووبوو لەوێ لەبەرخۆیە دەستی بەخوێندنەوەی چەند دەقیکی پیرۆز کرد، بەڵکو دەعبای ژەهردار و دژوارە لەخۆی دوور بخاتەوە و زاریان لەخۆی ببەستێ: "*یا رب ئەل ڕەبوک و ما ڕەبوک و ئیننا ڕەبوک و ئەللاهو ڕەبوک و موحەمەدون ڕەبوک و عەلیون ڕەبوک و مەهدیون ڕەبوک.*"

---

[٥٢] دیمکە: لە پێستەی ئاژەڵ دروستکراوە، ئاوی خواردنەوەی تێدا هەڵگیراوە.

[٥٣] تی یان تیدان: واتە خۆلادان بەقەدەر ئەوەی تا ڕێگەی یەکێکی دیکە ببێ بە بەردەمتدا ڕەت بێ.

دیوارەکانی ئەشـــکەوتێ بە هۆی دووکەڵی مۆمەمەکان ڕەش بووبوون؛ گژوگیای وشـــکراو، گیاوگۆڵ، جێپێی گورگ، کەللەســـەر، ددانی مار و دەقی پیرۆزیشی پێوە هەڵواسرابوون.
شـــێخ ئاغاســـی دانیشـــت و دوای ئەوەی گورگەخەوێکی بۆ کرد و پشوویەکی بۆ دا، ئینجا تیشکی بیروهۆشی خستە سەر پرسی هەرات. ئەو هەمیشـــە هەر لە هەمان شـــوێندا دادەنیشـــت تا بتوانێ لەگەڵ هێزە ســـروشـــتبڕەکان بکەوێتە هاموشـــۆ. کاتێکیش دایکی پاشـــا خۆی بۆ گەشـــتەکەی ڕوســـیا ئامادەدەکرد، هاتبووە ئێرە هەمان شـــتی کردبوو. ئینجا لەسەر دیواری بەردەمی ئەوەی بینی چۆن مەهدولیا لە کەژاوەکەی خۆیدا لە کۆشکەکەی قرالّی ڕوسیا دەچێتەژوور. بەرلەوەی شاژن بەرەو مۆســـکۆ بەڕێبکەوێ، لێرە لەســـەر دیواری ئەشـــکەوتێ چەند دیمەنێکی ئایندەی بینین.

شێخ ئاغاسی لەپاش سێ ڕۆژ و دوو شەو هێشتا هیچ نیشانەیەکی لە هێزی باڵاوە لەبارەی هەراتەوە بۆ نەهات. تەنیا لە ئێوارەدرەنگی ڕۆژی ســـێیەمیدا، خەریکبوو لە ئایندەدا هەم دەنگی خەڵکی هەرات ببیســـتێ و هەم ڕوخســـاریشـــیان ببینێ. پاش ماوەیەک، ئینجا هات، دیمەنێکی شـــەڕەکەی لەســـەر دیوارەکە نمایش بوو. ســـەربازی هیندی بینین لەژێر فەرماندەیی ئەفســـەرە بریتانییەکان لە دەروازەی هەراتدا بەڕیز ڕێدەکەن و بەیداخی بریتانیش بەســـەر دەروازەی شـــارەکەدا دەشـــەکێتەوە. فەرماندەیەکی گەورەی بریتانی، فەرمانڕەوای شـــارەکە، ئەوەندە نزیک بووەوە تا ڕاددەیەک شـــێخ ئاغاســـی توانی بیچمێ بینێ و لەبیریشـــی نەکا. ئینجا گوێی لە تۆپەکانی ئێرانیش بوو بەسەر دیوارەکانی شارەکەدا دەڕۆیشـــتن و گرم لەولا بەزەویدا دەکەوتن، بەیداخی بریتانی بینی دەکەوتنە ســـەر زەوی. ئەوەشـــی بینی، هەر ســـەبازیی هیندی بوو

هەڵدەهات و جەنگاوەرانی ئێرانیش بەســـەر پشـــتی ئەســـپەکانیان بەدوایانەوە بوون و ڕاویان دەنان.
لە دیمەنی سێیەمینیشدا شای بە زیندوویی لە دەروازەی شارەکەدا بینی، بە سـواری ئەسـپەکەی دەچووە ژوور. هەر دەتگوت شـتەکە ڕاسـتییە و ئێسـتا ڕوودەدا، گوێی لە پڕمژنی هەناسـەی ئەسپی شـا بوو. هێشـتا شـا هەر لەســەر پشــتی ئەســپەکەی بوو کاتێ ســەری مرۆڤێکیان فڕێدایە بەردەپێی.
شـــێخ ئاغاســـی دەســـتبەجێ ئەو کەللەســـەرە گەورەیەی فەرماندە بریتانییەکەی ناسییەوە. ئیدی پەیامی باڵا ڕوون و ئاشکرا بوو. ئاغاسی لە کێوەکەدا دابەزی تا بە دڵگەرمییەوە پێشـــبینییەکانی بخاتە بەردەم پاشا.

٢٨

لەشکرکێشی

کاتی خۆی هەرات ناوی ئاریا بوو. ئاخر یەکەمین شاری ئارییاییەکان بوو، ئارییایەکانیش دامەزرێنەری قەڵەمڕەویی ئێران بوون. گریکە کۆنەکان بە شارەکەیان دەگوت ئارتاکۆوانا.[٥٤]

ئەسکەندەری گەورە لەسەر ڕێگەی خۆی بەرەو هیندستان بەسەر شارەکەی دادا و گرتی. لەوێدا بارگەوبنەی خست، هەر ئەوێشی کردە بنکەیەک بۆ ئەوەی زێڕ و زیوی هیندستان تالان بکا. ئەو ناوی شارەکەی ناونا ئەسکەندەریا ئاریانا. چەند سەدەیەک دواتر عەرەب قورئانیان بەسەر خەڵکەکەدا سەپاند، پاشانیش جەنگیزخان شارەکەی خاپوور کرد. دوای ئەویش چەندانی دیکە هاتن و ڕۆیشتن. ئێستاش نۆرەی شای ئێرانە بۆ ئەوەی جارێکی دیکە داوای شارە ئاڵتوونییەکە بکاتەوە.

---

[٥٤] Artacoana

یەک مانگ لەدوای ئەوەی شێخ ئاغاسی لە ئەشکەوتێ دابەزی و هەواڵە خۆشەکەی پێراگەیاند، پاشا خۆی کۆکردەوە و چووە شارە سنوورییەکەی مەشهەد لە ڕۆژهەڵاتی وڵات، لەوێوە دیداری لەگەڵ ئەفسەرە ڕوسەکان هەبوو. ئەفسەرەکانیش نەخشەوپلانی لەشکرکێشییەکەیان لەگەڵ هاوتاکانی خۆیان لە ئێرانییەکان تاوتوێ کرد. هەر دەستبەجێش بە ستراتیژەکەیان سەرسامبوون و پاشانیش پەسەندنامەی پاشای وەرگرت. نەخشەکە تۆکمە و باش دیار بوو، پاشاش دەیەویست خۆی لە بەرەی پێشەوە ئامادەبێ. ئەو خۆی دەها دەبینییەوە کتومت وەک چۆن ئاغاسی لە دیمەنەکەی لە ئەشکەوتێدا هاتبووە پێش چاو، ئاوەها لە دەروازەی هەراتەوە بە نمایشێکی گەورەی هێزەوە، بە سواری ئەسپەکەی لە شارەکە بە ژوور بکەوێ.
دەستنیشانکردنی کاتوساتی بەسەردادانەکە زۆر لەبار و گونجاو بوو. ئاخر بریتانییەکان لە شار و لادێیەکانی هیندستاندا تووشی فشاری بەرهەڵستی و هەرای ناڕازاییبوون بووبوونەوە. ئەوان وەهای بۆ چووبون هەر دەبێ کێشەکەیان لەگەڵ ئێرانییەکان بە دانوستان و چارەسەر بکەن. هەرگیز لەو بڕوایەدا نەبوون سوپای ئێرانی بە چەکەوە بتوانێ هەڵبکوتێتە سەر هەرات و بیگرێتەوە.
ڕوسەکانیش مشووری ئەوەیان خوارد بە هیچ شێوەیەک بریتانییەکان لەسەر ناوچە سنوورییەکەی ڕۆژهەڵاتدا گومان لە جموجۆڵی سەربازییانە نەکەن.
لە هەمان کاتیشدا ڕوسەکان یەکەیەکی سەربازییان بەسەر پشتی کەشتی و لە دەریای قەزوێنەوە ناردە دەشتە قاقڕکەی پشت سنووری ئەفغانستان تا بتوانن هەر کاتێک دەستیان بەسەر هەراتدا گرت کۆمەکی ئێرانییەکان بکەن.

پاشـــا حەکایەتخوانەکەی خۆی لەگەڵ خۆی بردبووە ســەر ســنوور. لە شـــەوی هێرشـــەکەدا بانگی لای خۆی کرد تا داســـتانێکی جەنگیی بۆ بگێڕێتەوە.
پاشـا لە لەنێو مۆڵگە سـەربازییەکەی لەسـەر سنوور لە نێو خێوەتەکەی خۆیدا دەڕازا. ئەو لەســـەر تەختەبەندێک دانیشـــت، پشـــتی بە چەندین سـەریندا دابووەوە، قلیانەکەی خۆی دەکێشـا و هەرچی شـتی خۆش و بەتامی ئەوکاتیش هەبوو لەبەردەمی دانرابوو. ئینجا بە نۆکەرەکەی گوت برۆ حەکایەتخوانەکەم بۆ بانگ بکە.
حەکـایەتخوانەکەش پۆشـــاکی پیـاوێکی هەراتی لەبەردابوو، مێزەرێکی شـیرڕەنگی لەسـەر نابوو تا سـەرملانی هاتبوو. لە خێوەتەکە هاتە ژوور و کڕنووشـــێکی بۆ پاشـــا برد وەســـتا تا ڕێگەی درا دەســـت بە حەکایەتخوانی بکا.
پـاشـــا کە قلیـانەکەی لەدەم بوو، دووکەڵەکەی هەڵـدەکێشـــا، لە حەکایەتخوانەکەی پرسی: "ئەریٚ چیمان بۆ دەگێڕیتەوە؟"
"ئەگەر پایەبەرز پەسەندی بکا، ئەمشەو لەشکرکێشییەکەی خشایارشا بۆ ئەسـینا دەگێڕمەوە، ئەو سـەربردە ڕاسـتەقینەی بە دەقە نووسـینەکەی هیرۆدۆتس پشتڕاست کراوەتەوە."
پاشاش پێیگوت: "دەی، بیگێڕەوە."
ئیجا حەکایەتخوانەکە مۆمەکانی کوژاندنەوە.
"خشـایار، پاشـای پاشـایان لە ئاپاندا لە کۆشـکێک دەژیا، ئەو کۆشـکەی حەفت هەزار پـاســـەوان ئێشـــکیـان لێدەگرت. لە نـایـابترین هەنگی لەشـــکرەکەی بوو، "فیداگیان"یشـــیـان پێدەگوترا. ئەوان تیر و نێزەی درێژیـان پێبوو، تـایبەت بۆ ئەوان دروســـتکرابوون، بە زێڕ و زیو ئاودرابوون. لەدوای ئەوانیش هێشـــتا حەفتا هەزار ســـوارە هەبوون، بە

"نەمرەکـان"نـاویـان دەرچووبوو. هەروەهـا لەشــــکرەکەی ئەو لە دەســــتەبژێری ناوچە جیاجیاکانی ئێران و هەندێ نەتەوەی دیکەی وەک مێدی، باکتری و هیندی و پێدەشـــــتەکانی ســــاکانی پێکهاتبوو، هەموو ئەوانەی لەگەڵدا بوو.

ئیدی لەشکرێکی یەک ملیۆن و نیوی بەرەو ئەسینا کشا.

شــاهەنشــاش ســواری گالیســکەیەکی زێڕینی کراوە بووبوو، ئەســپی شــــاهانە ڕایدەکێشـــا، لەکاتێکدا نۆکەرێک لەپشـــــتەوەی وەســــتا بوو، سەیوانەیەکی بۆ هەڵدابوو تا لە هەتاو بیپارێزێ.

خشــــایار بەخۆی و کەژاوەکەی بۆســـــەر پشـــتی کەشــــتییەکی ناوازە لێیخوڕی، لەوێدا جەنگاوەران بە یەکبەرگی تـایبەتەوە لە پێشـــــوازییدا وەستابوون. دەنگی کەڕەنا و تەپڵی شەڕ گوێی مرۆڤی کەڕ دەکرد. وەک قوربانییەکیش، وشترێک لەبەر پێی پاشـادا سەربڕا، بۆ ئەوەی کەژاوەکە بەســــەر خوێنەکەدا بڕوا. خەڵک لە دڵەوە و بە هەموو هێزی خۆیەوە گۆرانی لە شــکۆی پاشــادا دەگوت. موغە گەورەکەی زەردەشــتییش بە داردەســتە زێڕینەکەی یەک دوو جار بە نەرمی بە کەژاوەکەیدا کێشــا تا پیرۆزنامەی خۆی بەســـەردا ببارێنێ، بە دەســـتەکەی دیکەشـــی دووکەڵە پیرۆزەکەی بەرەو خاشایار دەنارد بەڵکو لە چاوی بەد دووری بخاتەوە. خۆی ئەمە نمایشــــی هێز و دەســــەڵاتێک بوو، هەرگیز زەوی شــــتێکی وەهـای بەخۆیەوە نەبینیبوو. گریکەکـانیش لەوە گەیشــــتن، کە زۆری پێنـاچێ وێنەی ئەو شـــــا مەزنە وەک مۆرێک دەکەوێتە ســــەر دراوە ئاڵتونییەکەیان.

خشــــایار، کوڕەکەی داریوش، بە تەنیا یەک دەرســــــی لە باوکییەوە وەرگرتبوو: "دەســــت بەســــەر جیهاندا بگرە." خۆ ئەگەر بەتەنیا جێپێی لە ســەر خاکی ئەســینادا کردبایەوە، ئەوا دەکرا شــانازی بەوە بکا تەخت و تاجی هەخامەنشییەکان داوابکا.

ئەم ڕووداوەش چوارسەد و هەشتا ساڵ بەر لە لەدایکبوونی عیسای کوڕی مەریەمەوە قەوما.
لەپاش هەفت ڕۆژان، کەشتییەکان گەیشتنە بەندەری یۆنان. بە نزیکبوونەوە لە وشکانی، خشایار چووە سەربانی کەشتییەکەی تا لە لەشکرەکەی بڕوانێ. بۆ هەرکوێیەک بیڕوانیبا، تا چاو حوکمی دەکرد، هەر کەشتیگەلی ئەو بوو. خۆ ئەو چیدیکە مرۆڤ نەمابووەوە، ئەو خواوەندێک بوو کە خۆی بۆ جیهان ئاشکرا کرد.
کاتێکیش ئاوڕی دایەوە، بۆ یەکەمین جار کەناری ئەورووپای بینی.
کەشتییەکەی پاشا لەنگەری گرت. خشایارشا هەر لە سەربانی کەشتیەکە وەستا بوو سەیری سەربازەکانی دەکرد ئاخۆ چۆن دادەبەزن و بەرەو وشکانی دەڕۆن. خەڵکی خۆجێی ئەوێش بە دەستەوەستانی سەیریان دەکرد.
لەکاتێکدا ئەو خەڵکە بە دەستی لەرزۆکیان دەستی زارۆکەکانیان توند گرتبوو، بەسرتەوە دەیانگوت: "پاشای پاشایان."
پاشا پاشکۆمی چیرۆکەکە و شکستە زەلیلیەکەی خشایاری دەزانی. ئەوەش ڕوون نەبوو، ئاخۆ حەکایەتخوانەکە بۆچی ئەم حەکایەتەی بۆ لێهەڵبژارد، ڕووداوێک ئێرانییەکان دوای چەندین سەدە هەر ئارەقەی شەرمەزای بۆ هەڵدەڕێژن. هێشتا حەکایەتخوانەکە لە گێڕانەوەی چیرۆکەکە نەبووبووەوە، شا دراوێکی بۆ فڕێدا. ئەویش دەستبەجێ لە گێڕانەوەکە وەستا، دراوەکەی هەڵگرتەوە و لە خێوەتەکە چووەدەر.
"هەی گەمژە." ئەم قسەیە لە دەمی پاشا دەرهات و قلیانەکەشی لە لایەک دانا. خۆی وەرگێڕا، لێفەکەی بۆ سەر سەری ڕاکێشا و هەوڵیدا بنوێ. دەبووایە بەیانیەکەی زوو، یەکەمین تیپ لە لەشکرەکەی بەسەر بکاتەوە و هانیان بدا، بەرلەوەی بچنە مەیدانی جەنگ تیژیان بکاتەوە.

ئەو شــەوە خەونێکی ناقۆڵا لەخەوی ڕاپســکاند. لە خەونیدا باوکی خۆی بینی. لە خەودا بە چاوی پڕ لە فرمێســکی شــادییەوە باوەشــی پێداکرد. ئاخر ئەوە شــتێکی ناوازە بوو کە پاشــا کۆنەکە لەوکاتەدا بێتە خەونی. بەڵام خۆ ئەوەش هەر چاوەڕوان دەکرا.

ئێرانییەکان چەندین ســـەدەی ڕابردوو بوو، نازی هەراتیان وەک پارچە گەوهەرێکی دێرین هەڵگرتبوو، ئاخر شـــارێکی تایبەت و جیاواز بوو، هەردوو کەلتووری هینـدی و ئێرانی تێـدا کۆبووبووەوە. خەڵکەکەی بە فارســـییەکی ڕەوان قســـەیان دەکرد، دابونەریت ئێرانیانە بوو، تەنانەت دەســـەڵاتـدارە هینـدیەکـانیش بە فـارســـی دەدوان، بەڵام داگیرکەرە بریتانییەکان هەموو شـتێکیان کرد تا شـارەکە بکەنە شـارێکی هیندییانە. خۆی ئەوەش ڕێکەوت نەبوو، کە پاشـا مردوەکە ئەم شـەوە بێتە خەونی کوڕەکەی، ئەمەیان شـــتێکی پێویســـت بوو، ئاماژەیەکی خێر و فەڕیش بوو. پاشان هەر لەو بەیانییەدا، کاتێک سوارگەل پۆل پۆل بە پێش پاشادا بەرەو مەیـدانی جەنـگ دەڕۆیشـــتن، لە نـاخی دڵییەوە هەســـتی بە سەرکەوتنێکی حاشاهەڵنەگرانە کرد.

کاتێکیش پاشا بیستی تەپڵی شەڕ بۆ پەلاماردانی هەرات لێدرا، کڕنووشی برد و هەنیەی خســتە ســەر زەوی و بە گریانەوە دوعای کرد و لە خوا پارایەوە بەڵکو ســـەرکەوتنێکی خێرای پێ ببەخشـــێ. ئەو هێشـــتا لە نوێژەکەی نەبووبووەوە، کە ســەرهەنگێکی ڕوســی فەرمانی بە ســوپای ئێرانی کرد تۆپەکانیان بتەقێنن.

بەم جۆرە هەزاران تیرئەندازی ئێران بەرەو شـــار ملیان لێنا. هەروەک ڕوســەکان دایان نابوو، ئاخر ئێرانییەکان زۆر باشــیان لە تیرئەندازی و تەقەکردن بە غاردانەوە بەســەر پشــتی ئەســپەوە دەزانی. ئەم شــێوازی

شــەڕکردنە وەک پەڕجوویەک دەهاتە پێشـچاو، بەڵام خۆ مەبەســت لێی هەر ئەوە بوو سەر لە لەشکرە ڕێکوپێکەکەی بریتانی-هیندی بشێوێنرێ. بریتانییەکانیش کە حیســابی ئەوەیان کردبوو لە هەموو لایەکەوە پەلامار بدرێن، کەچی چاوەڕێی ئەو ســتراتیژیە جیایەی ئەمرۆیان نەکردبوو. بە شـــێوەیەک ئەفســــەرەکان نەیاندەزانی چۆن بەرەنگاری ئەو پۆل پۆلە چەکدارە ئێرانییانە ببنەوە و چۆن بەرگری لەخۆیان بکەن.

ئەو ســـەربازە ئەفغانی و هیندییانەی لەســـەر دیواری شـــارەکەشـــدا وەســـتابوون، نەیاندەتوانی لەوە زیاتر بەرگە بگرن. تیپی ســـوارەی هێرشبەریش لەیەک جیابوونەوە و لە مەیدانەکەدا بڵاوبوونەوە تا خۆیان لە لوولەی تۆپی بریتـانییەکـان بپـارێزن و بگەنە دەروازەی شـــار. بەربەســـتەکە شـــکێنرا و لەنێو دیوارەکانی شـــارەکەدا بووە شـــەڕی دەستەویەخە. پێشـتر هەرگیز بریتانییەکان ئاوەها شـەری دەسـتەویەخە، شــەڕی دووبەدوو، چاو بەچاو بکەوێت لەگەڵ ســەربازە ئێرانییەکانیانن نەکردبوو.

شەڕەکە زۆر ئازاری ئەفغانییەکانی دا، لە قووڵایی دڵیانەوە نەیاندەویست لە دژی برا ئێرانییەکانیان بجەنگن. هەروەها ســـەربازە هیندییەکانیش مجێزی دنەدەرانەیان بۆ شــەڕ نەمابوو، چونکە ئێران وڵاتی دراوســێیان بوو، ئەوانیش نەیاندەویســت بۆ ئینگلیز شـــەڕی دراوســـێکانیان بکەن. هەرچی ئێرانییەکانیش بوون هەســـتیانکرد ســـەرکەوتن نزیکە، ئەمەش ورەی زۆر بەرزکردنەوە. بە شـــێوەیەکی خۆزاییش خۆیان لە شـــەڕی ســەربازە ئەفغانی و هیندییەکان لادەدا و بە دوای ئەفســەر و ســەربازە بریتانییەکان کەوتن بۆ ئەوەی تا دەرەوەی شارەکە ڕاویان بنێن.

یەکێک لە تیرئەندازە نیشـانشـکێنەکان، نیشـانەی لە سـینگی ئەفسـەرێکی بریتانی گرت، ئەوەی لەســەر قەپەنگی بارەگاکەی خۆی وەسـتابوو، لەپڕ دەنگی تفەنــگ هــات و کــابرای ئینگلیزی لەجێی خۆی ڕاقەنــانــد.

فەرماندەیەکی جەنگاوەری ئێرانی فەرمانی کرد تەرمی کابرا لە ســــەر گالیســــکەیەک باربکەن، تا زووە فڕێبدەنە بەردەم پێی پاشــا. کاتێکیش سەربازە هیندییەکان ئەم شتەیان بەچاوی خۆیان بینی، هەر بابا بوو بە دەرکەی دیکەی شــارەکەدا بەرەو ســنووری هیندســتان تێیدەتەقاند و هەڵدەهات.

ئەمجارەیان ئەفسەرە ئەفغانییەکان نەیاندەزانی ئاخۆ لە دژی ئێرانییەکان یان لەپاڵیاندا بجەنگن. ئاخر هەرات ئەو شـــارە بوو هەر لە کۆنەوە هەروەک چۆن ئێرانییەکانی لێدەژیا ئاوەهاش هی خێڵ و هۆزە ئەفغانییەکان بوو، ئەمەش بۆ چەندین ســەدەی دووروودرێژ هەروا بووە، تێکەڵی و ژن و ژنخوازیشیان لەگەڵ یەکدا هەبوو. هەر بۆیە دانیشتوانی شارەکە مەراقی ئەوەبوون ئاخۆ چۆن لەشکرکێشییەکە کۆتایی دێ.

کاتێکیش لەشـــکری بریتانی-هیندی بۆ دەرەوەی شــــار ڕاونرا، ئینجا ســەربازە ئەفغانییەکان فەرمانیان لە ســەرکردەکانیانەوە پێدرا جارێ بۆ ماوەیەکی کاتی خۆیان لەشەڕەکە بکشێنەوە و خۆیان بگەیەنە گردەکانی دەوروبەری شارەکە و چاوەڕێ بکەن.

بەم چەشــنە ئێرانییەکان دەســتیان بەســەر شــارەکەدا گرتەوە، بەڵام لە دەرەوەی دیوارەکانی شـارەکەدا هێشـتا شـەڕ لەوپەڕی گەرمەی خۆیدا بوو. لەوێدا بریتانییەکان زەبرێکی کوشـــندەیان لە ســوپای ئێرانی دا و زیانێکی زۆریان پێگەیاند و هەرچی تۆپی ڕوســی و فرەنســی ســوپای ئێرانی هەبوو، هەموویان تێکشــکاندبوو. ســوپای ئێرانی لەبارییەک ترازا بێژمار کوژارو و برینداری دا.

بریتــانییەکــان هەر زوو کەوتنە خۆ بەڵکو تیرئەنـدازەکـان لە هەرات بەدەربنێن. ئەوان داوایان لە ســەرۆک هۆزە ئەفغانییەکان کرد، لە هەموو لایەکەوە بەســەر شــارەکە دادەنەوە، لێ ئەوەی مایەی ســەرســوڕمانی هەمووان بوو ســەرهەنگە بریتانییەکە فەرمانی ئەوەی پێکرا دەســتبەجێ

سوپاکەی بۆ سەر سنووری هیندستان بکێشێتەوە. ئەفسەرە بریتانییەکان لەم بڕیارە دەهری بوون، لە پەیامی فەرمانەکە نەگەیشتن، بەڵام خۆ لەندەن شتێکی دیکەی لە بن سەردا هەبوو.

یەکێک لە ئەفسەرە بریتانییەکان ئەوەی بینی، کە ڕوسەکان لەپاڵ ئێرانییەکان دەجەنگان. ئەو فەرمانی بە سەربازەکانی کرد تا لەنێو کوژراوەکاندا بەدوای سەربازی ڕوسیدا بگەڕێن. سەربازەکانیش بە خۆیان تەرمی سێ ڕوسی گەڕانەوە. تەرمەکان لە گالیسکەیەک بارکران و ئیدی سوپای بریتانی بەدەستکەوتی جەنگەوە لە هەرات کشانەوە.

هەواڵی سەرکەوتنەکە گەیشتە بەرگوێی پاشا. ئینجا بەدەورەدراوی بە ئەفسەرانی ئێرانی و بە چەشنی خشایارپاشا چووە نێو شارەکە. دانیشتوانە ئێرانییەکانی شارەکە کە ئەمەیان بینی، بۆ پێشوازیی پاشا لە ماڵەکانیان هاتنەدەر. پاشاش لەسەر پشتی ئەسپەکەی دەستی بۆ ڕەعیەتەکەی ڕادەوەشاند و بیریشی لە خشایارشا و شادمانییەکەی کردەوە کاتێ بۆ یەکەمین جار پێی نایە سەر خاکی ئەورووپا.

٢٩

بێدەنگییەکی کوشندە

هەواڵی دەستبەسەرداگرتنی هەرات گەیشتە تاران. دڵخۆشی گەیشتە ئەوپەڕی ئاستی خۆی. جارچییەکان هەواڵە خۆشەکەیان بە هەموو لایەکدا بڵاوکردەوە. بە فەرمانی مەهدولیای دایکی پاشا، شار ڕازێنرایەوە، موزیکی لەشکر بەوپەڕی شادمانی لە کوچە و کۆڵانەکانی شار لێدرا. بازرگان و دوکاندارەکانی بازار مەشخەڵی گەورە گەورەیان هەڵکرد و لە مەیدانی بازاڕیشدا مەنجەڵی گەورە گەورەی زنجیرداریان لەسەر ئاگردان دانان و خواردنیان بەسەر هەژار و نەداراندا دابەش کرد. دەستوپێوەندەکانی دەوری مەهدولیا بەو ئەنجامەی سوپا بەدەستی هێنابوو، هیوا و نزای خۆشبەختییان بۆ شاژن خواست. سەرکەوتنەکەش وەک زللەیەکی توند دەبینرا بە بناگوێی وەزیر کەوتبێ. شکۆی شێخ ئاغاسی بەرز بووەوە، لای هەمووان وەک وەزیری نوێی وڵات لەقەڵەم

دەدرا. هیچ گومانێکیش لەوەدا نەمابووەوە، دوای گەڕانەوەی پاشا هەموو ئەرکەکانی وەزیر بە شێخ ئاغاسی بسپێردرێ.

شێخ ئاغاسی لە وتارێکدا کە بەناوی پاشا ڕێکیخستبوو، لەبەردەم هەموو شازادە سیاسی و کاربەدەست و بازرگانانی تاران بە دوورودرێژی پەسنی هەوڵ و کۆششی پاشای دا. ئەوەی ڕوون کردەوە، چۆن سوارە ئێرانییەکان بە سەرەنێزەی خۆیان دەرگاکانی شارەکەیان کردۆتەوە و چوونەتە نێو شار و دەستیان بەسەردا گرتووە. ئەو ئەوەشی ڕاگەیاند، پاشا جارێ هەر لە هەرات دەمینێتەوە تا ئەوکاتەی کاروباری بەڕێوەبردنی شارەکە ڕێکدەخاتەوە، هەروەها بەتەواوی چێژ لەو شارە خۆشەویستە وەربگرێ.

بۆ ڕۆژی پاشتر شێخ ئاغاسی سەردانی مزگەوتی جومعەی تارانی کرد، لەوێ ئایەتوڵڵا بە ئامادەبوونی هەزاران شوێنکەوتوو دوعای بۆ لەشساغی و خۆشبەختی پاشا کرد.

دە شەو و ڕۆژی ڕەبەق لە هەموو لایەکی وڵات هەر شایی و ئاهەنگ بوو، داروباریش ڕازێنرانەوە و ئاڵاکانیش لەسەر فەرمانگەکانی حکومەت دەشەکانەوە.

شا لە قەڵایەکەی ناوەڕاستی هەراتدا مایەوە، ئەو قەڵایەی بۆ ماوەیەکی کورت بووبووە بارەگای سەرەکیی هێزی بریتانی. ئەو خۆی کاروباری شارەکەی بەڕێوە دەبرد. هەنووکەش کە کاری زۆری لەپێشە و چالاک و پڕ وزە بوو. ئاخر ئەو لە کۆشکەکەی خۆی هەراسان بووبوو، لە هەرات هەستی کرد پاشابوون چ واتایەکی گەورەی هەیە. هەموو ڕۆژێک بۆ ناو شار لێیدەخوڕی، لەوێ مۆڵگەی سەربازیی بەسەردەکردەوە، لەسەر قوللە بەرزەکان بە دووربین سەیری سنوورەکەی لەگەڵ هیندستاندا دەکرد، ئەو شوێنەی سوپای بریتانی لێ وەستابوو.

تا ئەوکات هەموو شـتێک بەگوێرەی نەخشـە و پلانەکە دەڕۆیشـت، تەنیا گومان لە بەرەی ڕوسـەکانەوە هەبوو. شـا دەیزانی ڕوس بەرگەی ئەو شـتە ناگرن، کە بریتانییەکان یەک دوو تەرمی ئەفسـەرەکانی ئەوانیان لەگەڵ خۆیان بردۆتەوە هیندسـتان. شـتێکی سـەیر و نامۆش لە ئارادا بوو، ئاخر ڕوسـەکان هەر هەفتەیەک دوای سـەرکەوتنەکە گەڕابوونەوە وڵاتەکەیان، لەوکاتەوە سـۆراغیان نەمابوو، هیچ شـتێکیان لێ نەبیسـترا. شـا هەوڵیدا خۆی بەو بیرۆکەیە ژێر بکاتەوە، بەڵکو ڕوس خۆی بۆ ئەوە ئامادە بکا تا جارێکی دیکە بێتەوە ناو ئەفغانسـتان ئەوەی بەر بە دژەهێرشـەکەی بریتانیا بگرێ. یاخود لەوانەیە جارێ ویسـتبێتیان ئەوە ببینین، ئاخۆ چۆن لەندەن کاردانەوەی لە هەمبەر شکستەکەیدا دەبێ.
هەرچۆنێک بێ، هەسـتەکە مایەی نائاسـوودەیی بوو. لەگەڵ ئەوەی لەشـکری ئێرانی لە هەراتدا نمایشـێکی ناوازە و جیاوازی کردبوو، شـا پەی بەوە بردبوو ئەگەر هات و بریتانییەکان بەڕاسـتی ویسـتبێتیان ئەوا دەیانتوانی بەر بە هێرشـی ئێرانییەکان بگرن و بیان بەزێنن. تۆ بڵێی ئەو کەوتبێتە داوێک، بەڕاددەیەکی وەها پەی بە ناوەڕۆکەکەی نەبردبێ؟

زۆری نەبرد هەواڵێک لە مۆسکۆوە هات؛ هێرش کراوەتە سـەر قڕاڵ. لێ قڕال بە سـەلامەتی لێی دەرچووبوو. کەچی ڕووداوەکە وای لەشـا کرد لەو بارەوە زۆر وریا بێ. لەپڕیش چێژ و خۆشـیی سـەرکەوتنە خێراییەکەی ڕەوایەوە و شەوانی پڕ لە ترس و مۆتەکە جێگەیان گرتەوە. شا هەستیکی وەهای بۆ هات خەریکە شتێک بقەومێ.
لە کۆتاییدا ڕوسەکان دەرکەوتنەوە. باڵوێزی ڕوسیا لە تاران کارمەندێکی پلە سێی نارده لای دایکی پاشا تا پێی ڕابگەیەنێ تەندروستی قڕاڵ زۆر باشـە، هەروەها ڕوس بەو سـەرکەوتنەی هەرات شـادمانن، قڕاڵیش سـڵاوی بۆ پاشـا هەیە و مۆسـکۆ بۆ ئەگەری هەر کاردانەوەیەکی

سەربازیی ئینگلیز ساز و ئامادەیە. هەروەها باڵوێزەکەی ئەو پەیامەشی بۆ مەهدولیا ناردبوو، ئەگەر هات و بریتانییەکان بەسەر هەرات دابدەنەوە، ئەوا دەستبەجێ ئەوان ئەو لەشکرەی باکووری ئەفغانستانیان جۆش دەدەن.

خۆی ئەمە شێوازێکی نا سەرنجڕاکێشانە بوو بۆ گەیاندنی هەواڵەکە. تۆ دەتتوانی شتەکە وەک سووکایەتییەکیش لێکبدەیتەوە، بەڵام پەیامی ڕوسەکان پاشای هێورکردەوە و پێی قایل بوو. خۆ هەر هیچ نەبێ دەکرا ئەمجارەیان بە ئارامی سەر بنێتەسەر سەرین و پشوو بدا.

لە پاش چەند ڕۆژان، پاشا لە ڕێی هەواڵدزەکانییەوە هەواڵێکی بۆ هات، بەتەواوی پێی دڵخۆش بوو؛ گوایە سەربازە هیندییەکان لەسەر سنووردا دژی بریتانییەکان ڕاپەڕیون و نەیانویستووە دژی ئێرانییەکان بجەنگن. ئەم هەواڵە بۆ پاشا زۆر گرنگ بوو، بەجۆرێک کاری تێکرد، هەر تەڕدەستانە ویستی پەیامهێنەکە بەتەنیا ببینێ. دەمودەست کابرا هێنرایە قەڵا سەربازگەکە. پیاوە پەیامهێنەکە زیاتر لە هیندی دەچوو لەوەی ئێرانی بێ. کاتێ گەیشت لە دەرکەوە بەهەڵەرزینەوە وەستا بوو، تا ئەوکاتەی پاشای بەخۆی و تێڵایەکەی لە ناوەڕاستی ژوورەکەیدا بینی.

پاشا لێی پرسی: "فارسی بەڵەدی؟"[٥٥]

پیاوەکەش بە شەرمنییەوە وەڵامی دایەوە: "بەڵێ. بە فارسی قسە دەکەم."

"بەڵام خۆ تۆ هیندییت؟"

کابرا وەها وەڵامیدایەوە: "نەخێر، بەڵێ، ئەز هیندیم، بەڵام ئێرانییشم."

"مایەی پێکەنینە. تۆ فارسی بە شێوەزاری هیندی قسەدەکەی."

پیاوەکە لە ڕەچەڵەکی ئێرانی بوو، ئەوانەی هەزار و سێسەد ساڵ پێشتر وەک شوێنکەوتەی زەرەدەشت بەرەو هیندستان ڕایانکردبوو، ئەوکاتەی

---

[٥٥] نووسەر ئەم ڕستەیەی هەر بە فارسی بەڵام بە پیتی لاتینی نووسیوە: Farsi baladi?

عەرەب بەسـەر دەوڵەتی ئێرانیاندا دا. لەوسـاوە ئەو هیندییە ئێرانییانە بە پارسی لەقەڵەم دەدرێن.

شـا بە دانبەخۆداگرتنەوە پێگوت: "ئێمە هەواڵی نارەزایەتیی سـەربازە هیندییەکانمان بیسـت، بەڵام دەمانەوێ جارێکی دیکە لە دەمی تۆوە بیبیسـتینەوە. باش گوێمان لێبگرە. خۆ ئەگەر درۆ بکەی، تەنانەت ئەگەر یەک وشەشت ڕاست نەبێ، ئەوا هەڵتدەواسین. تێگەیشتی؟"

پیاوەکەش بە ترسـەوە گوتی: "خاوەنشـکۆ، ناوێرم لەوە زیاتر بڵێم، دەترسم هەڵەیەک بکەم."

"وا لەخۆت مەکە، نمایش بکەی. ئەوەمان پێ بڵێ ئاخۆ ئەو هەواڵەی بۆت هێناوین لە کوێت بیستووە!"

پیاوەکەش وەڵامیدایەوە: "شتەکەم لە سەربازێکی هیندی بیست، خۆی لە نێو سەربازگەکەدایە."

"ئایا ئەو سەربازە هیندییە شتەکەی ڕاستەوخۆ بە خۆتی گوت؟

"بەڵێ، خاوەنشکۆ."

ئینجا شـا پێیگوتەوە: "ئەمە باشـە، ڕونە. دەی وشـە بە وشـە پێمان بڵێرەوە."

سـەربازە هیندییەکەش گوتی: "ئێمە لە سـەربازگەکە بووین، خەریکبوو خۆمان لە ڕۆن و چڵک پاک دەکردەوە، لەو کاتەدا لەنێو سـەربازەکانی ئەوێ لە دژی شـەڕ و وەسـتانەوە لە دژی ئێرانییەکان بووە هەرا. ئەو دەنگۆیە بڵاوبووەوە، ئەو ڕۆنەی ئێمە تفەنگەکانمان پێ چەور دەکرد لە چەوریی مانگاکانەوە دروسـتکرابوو. هەمووان بەو هەواڵە هێدمەگرتی بوون. پاشـان ئەو دەنگۆیەش بڵاوبوویەوە، گوایە ئەو هەتوانەی لەبەر پۆرگ و بزماری مێخەکی، سـەرپەنجە و سـمتمان پێ چەوردەکرد لە چەوریی بەرازی بریتانییەوە دروست کرابوو."

"زۆر نایابە." شا بە خەندەوە گوتی: "دەی ، بیلێ، زیاترمان بۆ بگێڕەوە."

ســـــەربــازە هینــدییەکەش درێژەی بە قســــەکەی دا: "بینیم هەمووان چەکەکانی خۆیان دانا و هەڵستان."
شا هاواری کرد: "زۆر نایابە."
"ئینجا خەریکی ئەوە بووین بە خۆڵ چەورییەکە لە دەســــت و پێمـان بکەینەوە. عەریفە بریتانییەکانیش هەوڵیاندا ناچارمان بکەن تفەنگەکانمان هەڵبگرینەوە، بەڵام بە گوێمان نەکردن. لە کۆتاییدا ئێمەیان کێشــــایەوە بەرەی پشتەوە."
پاشا لێی پرسی: "دوای ئەوە؟"
"پایەبەرز، ئەوە هەموو شتێک بوو."
پاشـــا لە کابرا نزیک بووەوە، فەرمانی پێکرد دەمی بکاتەوە. پیاوەکەش وایزانی بە باشی گوێی لێنەبوو، بە سەرلیشێواوی لە پاشا نزبووەوە[٥٦].
پاشا قسەکەی لێ دووبارە کردەوە: "دەی دەمت بە تەواوی بکەوە!"
کابرا بە هەڵلەرزینەوە دەمی خۆی کردەوە. پاشــــاش یەک دوو دراوی زێڕینی تێکرد و پێی گوت: "ئێستا دەتوانی بڕۆی، بەڵام هەمیشـە هەر بە ئێرانی بمێنەوە."
کابرا بەو دراوە ئاڵتوونیانە ناودەمی، لە شـــوێنی خۆی هەڵســــایەوە و کڕنووشی بۆ برد و پشتاوپشت لە ژوورەکە چووەدەر.
ئیدی شـــا دەیتوانی لە شـــوێنی مانەوەی چێژ وەربگرێ. ئامادەبوو شـــەوەکانی لەگەڵ ژنانی هەراتی بەســـەر ببا، ئەوانەی تەنیاییان لەبیر دەبردەوە.
کاتێکیش شـــا بەوەی زانی، کە هێزی ڕوس لە بانەکانی ئەفغانســـتان کشاونەتەوە و بە دەریای قەزوینەوە گەڕاونەتەوە وڵاتی خۆیان، ئۆقرەی لەبەر هەڵگیرا. هێشتا لەو هێدمەگرتن و شڵەژانەی ڕاست نەبووبووەوە، ئەوەشـــی بەســـەردا هات کە ئینگلیز بە پەســـەندنامەی ســـەرۆک هۆزە

---

[٥٦] لێنزبوونەوە: ورد سەیرکردن، بە چاوی ئەبڵەقەوە تەماشاکردن.

ئەفغانییەکان بە هەزاران سەربازی بریتانی و هیندییان لە ئەفغانستان ڕێکخستۆتەوە و لەڕیزەکانی سوپادا سازوتەیاریان کردوونەتەوە.
بەمجۆرە مۆتەکە باڵی بەسەردا کێشا. شا بەبێدەسەڵاتی دەبووایە هەر سەیری بکا چۆن پاشملە لەبارەی وڵاتەکەی ئەو بڕیار دراوە. دیارە ڕوسەکان ئەویان بە گورگان خواردی داوە، بە بریتانییەکانیان فرۆشتووەتەوە. بەڵام تۆبڵێی لە بەرانبەر چ ئاڵوگۆڕییەک وەهایان کردبێ؟ شا خەریکبوو لە مەراق و نادڵنیاییدا نەخۆش دەکەوت. خەو و خۆراکی لەبەر چاوکەوت، قلیانەکەی تامی هیچی نەدەدا، چیدیکەش ژنە شۆخ و شەنگەکانی هەرات دڵیان پێنەدەدرایەوە. لەوەش تێگەیشت، کە نابێ جارێ هەرات بەجێبێڵێ.

لەو ماوەیەدا خەڵک لە تاران سەرقاڵی شتی دیکە بوون. ئەوانیش ئەو هەواڵە هۆشدارییانەیان بیستبوو، هەمویان لە هەوڵی ئەوەدابوون ئاخۆ چۆن لە خەمی پاشەڕۆژی خۆیاندا بن و مشووری خۆیان بخۆن. هەندێ لە شازادەکان هەوڵیاندا هەرهیچ نەبێ سەرەداوی پەیوەندییان لەگەڵ بریتانییەکان ڕابچێنن، ئەوانی دیکەش لەگەڵ ڕوسەکان.
شێخ ئاغاسیش گوێی لە ڕێککەوتنی نێوان ئینگلستان و ڕوسیا بوو، هەوڵیدا لەو ئاڵوگۆڕە نوێیەی دەسەڵاتدا پێگەی خۆی بەهێز بکا. ئەو زانی چۆن دەستی بگاتە ئەو بەڵگەنامانەی لە باڵوێزخانەی بەریتانیدا بوون، ئەوەیان دەردەخست کە وەزیر لەگەڵ بزووتنەوەی میللی ڕوسیدا لە دانوستان و گفتوگۆدا بووە. پێناوەکەش یەکێک لەو خوێندکارانە بوو، کاتی خۆی وەزیر بۆ خوێندن ناردبوویە ڕوسیا.
لە ڕاپۆرتەکەدا ناوی خوێندکارەکە هاتبوو، باسی ئەوەش کرابوو لە کۆبوونەکە لەگەڵ بزووتنەوەی میللی ڕوسیدا ئامادە بووە. ڕاپۆرتەکە

هەواڵەکانی پێشتری پشتڕاستدەکردەوە، ئەو هەواڵانەی دایکی شا لە ڕێی چاو و شۆڤارەکانی دەستی کەوتبوو.

شێخ ئاغاسی بەنیاز بوو لەگەڵ گەڕانەوەی پاشا، ڕاپۆرت و بەڵگەنامەکانی بخاتە بەردەم. بازنەی دەوروبەری مەهدولیا چاوەڕێی زەبری کوشندە بوون لە وەزیر بدەن، کەچی ئێستا پاشا لە هەرات عاسێ بووە. شێخ ئاغاسیش بە دەوری خۆی تیختیخەی مەهدولیای دەدا بەوەی پێیڕاگەیاند: "وەزیر چەند تۆپێکی لە کۆشکەکەی خۆیدا جێگیر کردوون. هەروەها ئەو ژن و منداڵەکانی خۆیشی ناردوونەتە لای خەزوورەکەی لە فەراهان. لەوانەیە شتێک لە ئارادابێ، هێشتا پێمان نەزانیبێ."

٣٠

کردەی لەپڕی ئینگلستان

لەمێژ بوو لەندەن مرخی لە پارێزگا باشووررییەکەی ئێران خۆش کردبوو. خاکوخۆڵی بەشێکی زۆری ئەوێ، کە تا ئەوپەڕی گەرما سووردەبووەوە، ئەو بەشە خوارووی وڵات هی لێ ژیان نەبوو، خۆڵەکەی قاوەییەکی ئەوەندە تۆخ بوو وەک ئەوەی لە ڕووندا سوورکرابێتەوە وابوو. پاشای وڵاتیش هێشتا هەر لە هەرات بوو، ئیدی کاتەکەی بۆ بریتانییەکان دووشەش بوو.

هەواڵی پەلاماردانی بۆ سەر بەشی خوارووی ئێران گەیشتە گوێی ئەفسەرانی بریتانی لە هیندستان. هەفتەیەکیش دوای ئەوە ئەوسا شا لە یەکێکەوە هەواڵەکەی پێگەیشت. پەیکەکە بە شەکەتی و لێبڕانەوە بەسەر پێی پاشادا کەوت و گوتی: "بریتانییەکان بەسەر بەندەری بوشەهریان داداوە."

شا لە شوێنی خۆی تاسا و هاواری بەسەرداکرد: "ئەوە تۆ دەڵێی چی؟"

پیاوەکە نەیوێرا باقی هەواڵەکەی پێبڵێ. تەنیا ئەوەندە نەبێ زەرفێکی بە مۆمی سووری لە بەرکی دەرهێنا، وەزیر پێیدابوو تا بیگەیەنێتە دەستی شا. ئەویش بە دەستێکی لەرزۆکەوە زەرفەکەی کردەوە و نامەکەی خوێندەوە. بریتانییەکان هەراتیان بەو شێوە بەجێهێشت کە کردیان، تا لەبری ئەو بەدووری شەش هەزار کیلۆمەتر لەشکرکێشی بکەن و بەشی خوارووی وڵات داگیر بکەن.
شا بە پەشێوحاڵییەوە لە جێگەی خۆی هاواری کرد: "باشە، بۆچی ئەوێ؟"

کەشتییە جەنگییەکانی بریتانیا بەنێو کەنداوی فارسییدا هاتن و دەستیان بەسەر دوورگەی (خارگ)ی ئێرانییدا گرت. مارینزی بریتانی لە سەر پشتی کەشتییەکانیانەوە بەندەری بوشەهریان بۆمباران کرد و خەڵکە خۆجێییەکەشیان ڕاونا. بە سەدان سەربازی بەریتانی دەستیان بەسەر مەڵبەندە چۆڵکراوەکەدا گرت، ئاڵای بریتانیاشیان لەسەر هەڵدا.
هەرچەندە وەزیر پێشتر لە لایەن نەیارەکانی سووکایەتی پێکرابوو، لێ دەنەدرا دەستبەرداری وڵاتەکەی بێ. ئەوە بوو دەستبەجێ بەرەو باشوور ڕۆیشت و لە نامەکەیدا نووسیبووی: "ئینگلستان لە شوێنێکی هەستیار ئێمەی گرت، ئێستا مانەوەی نیشتمانمان لە مەترسی دایە. بوونی پاشا لە تاران داخوازییەکی پێویستە."
دەستبەجێ پاشا بانگی فەرماندەکانی لەشکری کرد و ڕێنمایی نوێی پێدان. سەرهەنگێکی لە جێگەی خۆی بۆ سەرپەرشتی لەوێ دانا و پێیشی ڕاگەیاندن دەگەڕێتەوە تاران. لەگەڵ گەردە بەیانی[٥٧] ڕۆژی پاشتر، کە هێشتا ڕێگەوبان هەر تاریک بوو، پاشا شارەکەی لە دوای خۆی بەجێهێشت. بەر لە ڕۆیشتن و لە دەروازەی شاردا، ئەسپەکەی

[٥٧] لەگەڵ گەردەی بەیانی: بەیانی سەرلەزوو. کازیوە.

خۆی ڕاگرت، یەک مســت خۆڵەکەی هەڵگرت و وەک خۆشــەویســترین یادەوەریی هەرات خستیە پاشکۆی زینی سەر پشتی ئەسپەکەی. ئینجا دەرکە دارینەکەی ماچ کرد بەچاوی پڕ لە فرمێســـکەوە بەرەو تاران کەوتەوە ڕێ. هەفتەیەکی پێدەچوو تا دەگەیشتەوە پایەتەخت.

تا ئەوکاتیش بریتانییەکان توانیبوویان بەرگریی بەندەری بوشـــەهر بشـــکێنن و جێپێ خۆیان لەوێ قایم بکەن. ئینگلســـتان دەیەویســـت شـــارەبەندەرەکە وەک بنکەیەکی ســـەربازیی خۆی لە ناوەڕاســـت-ڕۆژهەڵات و هەروەک بەندەرێکی خۆی لە ڕۆژهەڵات بەکاربهێنێ. پاش ئەوێش، چاویان لەسەر دوو شاری هەرە بەناوبانگی وەک خورەمشەهر و بۆررزنجانیش بوو، ئەمەش بۆ ئەوە دەگەڕایەوە، کە گومانی ئەوەی لێدەکرا کانەنەوتی گەورە گەورە لێ بن.

ئینگلستان تا پێنج ساڵ پێشتر هەر بەتەنیا سەروکاری لەگەڵ هیندستاندا بوو بە دەگمەنیش خۆی لە ئێران نەدەگەیاند. ئاخر ئەوان ئەوکات دڵنیا نەبوون، لی ئەو زانیارییانەی دواتر بەوان گەیشت، دەریخست لە بندینی خاکەکەدا، لەناوچەی سەر سنوور لەگەڵ عێراقدا یەدەگێکی یەکجار قەبە و زۆر لە نەوتی خاو لە دیوی ئێراندا هەیە. خۆی ئەمەش یەکێک بوو لە ڕازەکانی دەوڵەت، هێشـــتا نەدرکێنرابوو. بۆ ئەوەی نەخشـــەکەشـــیان ڕاســـتەڕێ بکەن، دەبووایە ڕێککەوتنێـک لەگەڵ ڕوســـیـا مۆربکەن. لەشـکرکێشـی بۆ سـەر هەرات سـاتێکی زێڕین بوو تا لەگەڵ ڕوسـەکان بکەونە گفتوگۆ.

ڕوســـیا دەیان ســـاڵی دووروودرێژ بوو لەســـەر دەریای ڕەش لەگەڵ عوســـمانییەکان لە شـــەڕدا بوو، هەمیشـــەش بریتانییەکان لایەنی عوســـمانییەکانیان دەگرت. ئیدی پێشـــنیازی بریتانییەکان بەوەی چیدی

پشتی عوسمانییەکان نەگرن بە مەرجێک ڕوسەکانیش لە ئەفغانستان بکشێنەوە و پاشای ئێرانیش بۆ بەختی خۆی جێبهێڵن.
قڕاڵی ڕوسیش کە بەهۆی ڕاپەڕین و هەرای ناوەخۆ تووشی سەرئێشەیەکی زۆر بووبوو، تەردەستانە بە خستنەڕووەکەی ئینگلیز قایل بوو. ئەوەبوو ڕوسیا هێزەکانی خۆی لە بانە قاقڕەکەی ئەفغانستان کێشایەوە و دەستی ئینگلیزی بۆ جێبەجێکردنی نەخشەکەی والا کرد.
لە بەرانبەردا وەزیر دەستەوەستان دانەنیشت. زانی چۆن لەشکرێک ڕێکبخا و بینێرێتە خوڕەمشەهر تا خەڵکەکەی بپارێزێ. لە تاران ئەو بۆچوونە هەبوو گوایە ئینگلستان وەک تۆڵەکردنەوە لە ڕێی کەنداوی فارسییەوە لەشکرکێشی دەکاتە سەر ئێران و دەیگرێ. وەزیریش خۆی وا تەیار و ئامادەکردبوو تا وەک شێرێک لە مەیداندا بجەنگێ.
بریتانییەکان لە شەڕەکەیاندا دڵڕەق بوون. وەزیر بەتەنیا بێ ئامرازیکی کاریگەریی بەرگری لە بەرانبەر تۆپەکانی بریتانییەکان وەستابوو، بەڵام لەو نێوەدا توانی فەرمان و ڕێنمایی خۆی بە شێوەیەک دەربکا، کە جەنگاوەرەکانی بتوانن لە کونوکەلەبەری شارەکەدا خۆیان حەشار بدەن، ئیدی کە کاتی خۆی هات لێیان ڕاپەڕن و شەڕی دەستەویەخە، شەڕی پیاو بەرانبەر پیاو لەگەڵ ئینگلیزدا بکەن. ئەو لێگەڕا بریتانییەکان بێنە نێو شارەکە، تا وەک سەرکەوتوویەک بێخەم بە کوچە و کۆڵانەکانیدا بگەڕێن. ئینجا لە هەموو کون و قوژبنێکی شارەکەوە لێیان وەدەرکەون و دەستی خۆیان لێ بوەشێنن.
نامە و پەیامیشی بۆ هەموولایەک، بۆ سەرۆک هۆز و دەمڕاستانی تیرە و خێڵە ڕەوەندەکانی دەوروبەر ئەوێ دەنارد، داوای ئەوەی لێکردن کە ڕۆژی خۆی هاتووە، نیشتمان پێویستی پێیان هەیە. "دەی خۆ ئەگەر پەرداخی ئاویشتان لە دەستدابێ، یەکسەر داینێن و ئەسپەکانتان زین کەن و بە خۆتان و پیاوەکانتان بگەرە خوڕەمشەهر."

ســـــەرەک هۆز و تیرە و خێڵەکانیش قۆڵی مەردانەیان لێ هەڵماڵی و بەدوای جێسمی ئەسپ و شوێنەواری گالیسکەی سەربازە بریتانییەکان کەوتن و خۆیان گەیاندە خورەمشەهر.
دوژمن سـەری لێشـێوا، ئاخر وەیانزانی سـەربازە ئێرانییەکان لە لاڕێوە شـارەکەیان جێهێڵاوە. ئەوان ئالای خۆیان هەڵدا و لەترسـی دژە هێرش خەریکی دامەزراندنی تۆپەکانیان بوون. ئەوە بوو سـەربازە ئێرانییەکان لە هەموو لایەکەوە، لە حەشـارگەکانیان هاتنەدەر و داگیرکارەکانیان کردنە نیشـانی لوولەی تفەنگ و سـەرەنێزە و شـمشـێرەکانیان. بریتانییەکان بە دوای ئەوەدا گەڕان ئاخۆ کێ تەقەیان لێدەکا، بەڵام خۆ لەبەر دەسـتڕێژ سـەری خۆیـان پێ هەڵنەدەهـات. هیچ چـارەیـان لەبەردەستدا نەمایەوە، مەگەر لە شارەکە بچنەدەر و چۆڵی بکەن.
وەزیر تێکۆشا ورە بداتە بەر سەربازەکان. هیوای بەوە هەبوو سەرۆک هۆز و تیرەکان لە کاتی خۆی بەپیر دەنگییەوە بێن، هیواکەشی بە ڕاست وەرگەڕا. ئیدی بریتانییەکان کەوتنە نێوان دوو بەرداشـەوە، لە لایەکەوە سـەرباز و لەلایەکی دیکە هێزی خێڵە پشـتیوانەکان. مەیدان، مەیدانی ڕاسـتەقینەی شـەڕ بوو، لەو کاتەش وەزیر پیاوەکانی خۆی بۆ جۆش دەدا، ئەفسـەرێکی بریتانی کە ئەوی ناسـییەوە، لوولەی دەمانچەکەی تێکرد و سـێ جاران لەسـەر یەک تەقەی لێکرد. دوو گوللە بەر وەزیر کەوتن. سـەربازێک خۆی گەیاندێ و پڕی دایە و خسـتیە پشـت خۆی و بە ئەسپەکەی تێیتەقاند و گەیاندیە هێڵی پشتەوەی مەیدانی شەڕ.
ئینجا سـەرۆکی هۆزە خۆجێییەکەی ئەوێ جێگەی وەزیری گرتەوە و فەرمانی پێدان بەدوای بریتانییەکان بکەون، بەمجۆرە تا درەنگانێکی شەو هەر شەڕ بوو، دوژمنیان تا قوولایی دارستانی دارخورماکان ڕاونا. بۆ بەیانیەکەی و بە هەڵاتنی خۆری ڕۆژێکی نوێ، هیچ سـەربازێکی بریتانی یان هیندی لەوێ نەمابوو.

ئینگلســتان دوابەدوای ئەو ڕووداوە کەشــتی و بەلەمەکانی ناردنە ســەر بەندەر عەباس. بەسەر ئەو بەندەرە باشووریە هەرە گرنگەشیان دادا، لێ لەوێ هیچ سەربازیکی ئێرانی لێ نەبوو. لە ئەنجامدا دوو هەواڵی ناخۆش بە پاشــا گەیشــتن: "وەزیر بەســەختی بریندارە و ئینگلســتانیش دەســتی بەسەر کەنداوی فارسییدا گرت."

٣١

ژنەکە

پێش هەتاوهەڵات، کەژاوەی مەهدولیا بەرەو کۆشکی شا کەوتەڕێ. لەو دواییانەدا ژانی لە چۆکاندا هەبوو، نەیدەتوانی بەپێ بڕوا. دەبووایە لە قاڵدرمە و لە هەنگاونان لە شـــوێنە بەرزەکاندا یەکێک بچێتە بن باڵی. ئەوەبوو شـا بۆ پێشـوازی هات و دەسـتی گرت و یارمەتی دا تا لەگەڵ خۆیدا بیباتە ژوور. هێشـتا هەر لەسـەر پەیژەکان بوو، مەهدولیا ئامێزی لە شـــا وەرێنا و بە هەنسـکەوە گوتی: "ئای لە ڕۆڵەکەم، وای لە کوڕە بەستەزمانەکەم."

پاشاش بەسرتەوە پێگوت: "دایکە ئەدی هیممەتت و شکۆت لەکوێیە؟ خۆ پاسەوانەکان سەیرمان دەکەن."

لە ژووری دانیشـتنەکەدا مەهدولیا بە ئاخ هەڵکێشـانەوە خۆی بەسـەر کورسییەک دادا و لێی دانیشت.

بەداخ و حەســـرەتەوە کەوتەوە ســـەر قســـە: "ئای کوڕەکەم، خۆزگە من بمردبامایە، بەڵام تۆم لەو دۆخە سەخت و ناخۆشەدا نەدیبایە."
دیاربوو پاشا لەبن کاریگەریی دۆخەکەدا بوو، لای پەنجەرەکە وەستابوو.
"کوڕم، ئەو بێدەنگییەت دەمکوژێ. دەی قســـەم لەگەڵ بکە، دڵی خۆتم بۆ بکەوە."
"بـاشـــە دایکە، چی بڵێم. لەشـــکرەکەم لە هەرات گیری خواردووە. بەندەرەکانیشـــمان لە کەنداوی فارســـییەوە داگیرکراون و منیش هیچ فیشـــەکم نەماوە تا تەقەیان پێ بکەم. باشـــە هەنووکە چیبکەم؟ تەگبیر؟ متمـانەم بەکەس نەمـاوە. دایکە خۆت دەبینی، چۆن ڕوس ئێمەیـان بە گورگان ســـپارد. چ یارییەکی قێزەونیان لەگەڵ کردین. ئاخر خۆ قراڵ تۆی لە مـاڵەکەی خۆی پێشـــوازی لێکردی. ئەو دوو بەدوو لەگەڵ تۆ قسەی کرد پاشانیش لەپشتەوە خەنجەری لێدام."
مەهدولیـاش تۆڵەســـتێنانە هـاتە وەڵام: "بـاوەڕ نـاکەم ئەم کـارە قراڵ کردبێتی. ئەدی ئەو لەپاڵ ئێمە لە هەراتدا نەجەنگا. تۆ دەبێ لە شـوێنێکی دیکەدا بەدوای هۆکارەکەدا بگەڕێی. ئەم پیلانە هەر دەبێ لەبن ســـەری بازنەی دەوروبەری خۆمانەوە بێ."
"لەلایەن کێوە؟"
"کوڕەکەم، ساویلەکە مەبە، لە وەزیر زیاتر کێ هەیە!"
"دایکە، توخوا واز لەو نەخۆشییە هەناوڕەشییە بهێنە. زۆر جار بیر لەوە دەکەمەوە، ئێمە ناڕەوا دەرهەق وەزیر دەجووڵێینەوە. من نامەم بۆ نارد و پەســـنی ئازایەتییەکەم دا. ئەم پیاوە بەســـەختی بریندار بووە، لەوانەیە بمرێ."
"دەکرێ بریندار بووبێ، بەڵام مردن، ئەوە شتێکی دیکەیە. ئەمەشیان هەر بۆ ئەوەیە تا خۆڵ بکاتە چاوتەوە! دەی بڕۆ ســـەر جادە، گوێت هەڵخە و ببیســـتە، ئینجا دەزانی ئاخۆ دایکت باســـی چی دەکا. لەشـــکرەکەت لە

هەرات گیری خواردووە، کەنداویش داگیرکراوە. هەڕەشـــە لەســـەر نیشـــتمان هەیە، کەچی خەڵک ســـەری زمان و بنی زمانیان هەر وەزیرە. ئەو بۆتە پاڵەوان، هەمووان بە پاشـای ڕاسـتەقینەی ناودەبەن. ئایا کەس ئەمەی بە پاشـــا ڕانەگەیاندووە؟ نەخێر هیچ کەس، ئاخر کەس ناوێرێ ڕاستی بڵێ. کوڕم، من لێرەم، بۆ ئەوەی تارماییەکە لەسەر چاوت لاببەم. من دایکی تۆم، تاکە کەسێک کە گەفت لێ ناکا منم، من بەتەنیا و هەر بۆ ئەوە هاتووم تا دڵت بدەمەوە."

قســـەکانی مەهدولیا کاریان لە شـــا کرد. فرمێســـک بەســـەر ڕومەتیدا هـــاتنەخوار، ئەو ڕووی بەرەو پەنجەرەکە وەرگێڕا تـــا ڕوخســـــارە خەمبارەکەی خۆی بشـارێتەوە. شـاژنەدایک لەسـەر کورسـییەکە تەکانی بەخۆی دا، خۆی گەیاندە شـــا، دەســـتی گرت و ماچی کرد، ئینجا گوتی: "خۆ ئێمە ئەو وڵاتەمـــان لە کلۆرەداری بۆ نەکەوتۆتە خوار. پیـــاوە مەزنەکانی خێڵەکەمان، ئەوانەی پێش تۆ بە زەبری شمشێر ئەم وڵاتەیان پێکەوەنا و پاراستیان. خۆی نە بە تۆ دەستی پێکرد و نە بە تۆش کۆتایی پێ دێ. پاشـــایان لە ژیانی خۆیدا تووشـــی نســـکۆش دێن. دەی پشـــتت قیتکەوە، سەرت بەرز ڕاگرە و ئارام بگرە."

پاشا بێ ئەوەی ئاوڕ لە دایکی بداتەوە لە هەنسکی گریانی دا.

ئینجا مەهدولیا شـای بۆ باوەشـی خۆی ڕاکێشـا و بەگوێیدا چرپاند: "زۆر باش بیری لێبکەوە. ئێستا نۆرەی تۆیە، ئەو ئەرکەت لەسەر شانە تەخت و تاجەکە ڕزگار بکەی. تۆ دەبێ وەک باپیرانت توندوبەند بی. لێ جارێ هەموو شـــتێـک بۆ وەزیر لێبگەڕێ، دەرفەتی ئەوەی بـدەرێ ئەوەی پێیخۆش بێ بیکا. لێگەڕێ با وەک پاڵەوان لە لایەن گەلەوە پێشـــوازی لێبکرێ و چەپڵەی بۆ لێبدرێ. پاشـــان پێویســـتە پاشـــا بجووڵێ. دواتر دەگەڕێمەوە تا پێت بڵێم چۆن. ئەمەش کارێکی ســـانا نییە، بەڵام ئەگەر

هات و هەمووان دەســـــتبەرداری شـــــا بوون، خۆ هەر دەبێ یەکێک لە پشتیەوە بوەستێ، ئەو کەسەش منم!"
پاشـــــا خۆی ڕاســـــت کردەوە، ڕوومەتی مەهدولیای ماچ کرد. ئینجا تا بەردەرکەی کۆشک یاوەری کرد. شەماڵی دەرێ ئەوی هێنایەوە سەرخۆ. بە قووڵی هەناســـــەی هەڵمژی، کاتێ هەناســـــەی دایەوە گوتی: "دایکە، سوپاس بۆ هاتنت."

سەردانەکەی مەهدولیا بۆ لای پاشا، وەک ئەوە وابوو دەستی گرتبێ و لە بیری هێنابێتەدەر. ئیدی جارێکی دیکە هەســـــتی بەخۆی کردەوە و دوای چەندین شەوی بێداری و خەوزڕان، ئەو شەوە ئارام لێی ڕازا. بۆ بەیانییەکەی پڕ بەدڵ حەزی لە نانی بەیانی بوو، وەک شـــــێتان کەوتە سەری. لەسەر ناشتا، هەستیکرد شیعرێکی بۆ دێ. دەستبەجێ داوای قەڵەم و کاغەزی کرد.
دەســـــتی دایە دەفتەرەکە، لەســـــەر چۆکی خۆی داینا، بەر لەوەی لەبیر بچێتەوە هەندێ ســـــەرەدێڕی گرنگی نووســـــین. خۆی ئەمانە ئەو دێڕانە بوون، کە کاتی خۆی، کاتێ هێشتا هەر لە هەرات بوو، بۆی هاتبوون، لێ لەبەر دۆخە نـــاکـــاو و شـــــڵەژاوەکەی هەینێ لەبیریـــان بردبووەوە بیاننووسیتەوە. هۆنراوەکە لەبارەی گەمەی ژیانەوە بوو، لێ هێشـتا ئەو وشە گونجاوەکانی بۆ نەدۆزیبوونەوە تا کێش و سەروایان بە دروستی بۆ دابنێ. ئیدی ئەو وەهای نووسی:
کاش میشود کە من ازاد بودم
چوبی بر دست، پا بار راە بودم
تۆبڵێی وەک هەر کەسێکی دیکە ئازاد بووبم
بە تێلاکەی دەستمەوە بێباکانە بەڕێدا دەڕۆیشتم
بە ماندوویی لە سایەی دارێکدا چاوم گەرم کردن

پێڵاوەکانم کردنە سەرین.
من دەڕۆم، دوور دوور، هەر زۆر دوور
ڕۆژێکیش دێ تووشی کچە جوتیارێکی جوان ببم
ئیدی لەگەڵ خۆی بمباتەوە ماڵێ
منیش لای ئەو بمێنمەوە
زەویەکەی بۆ بکێڵم
بۆ ئەو بچمە ڕاوێ
ئاسکێک بەکۆڵ دادەم و بگەڕێمەوە

ئەو وەها چووبووە نێو قووڵایی هۆنراوەکەی، هیچ ئاگای لەو هەراوزەنایەی ناو کۆشکەکە نەبوو. کاتێکیش هەرایەکە لەدەست دەرچوو، ناچار وازی لە هۆنراوەکەی هێنا و چووە لای پەنجەرە. لەوێ هەموو ژنانی حەرەمسەرا لە حەوشەکە وەستابوون. سەیری سەربانیان دەکرد و هەر هاواریان دەکرد: "وامەکە! نەخێر وامەکە! دەی وەرە خوارێ!"
پاشا کە وای بیست، پەنجەرەکەی کردەوە: "چییە، ئەوە چی قەوماوە؟"
هیچ کام لە ژنەکان نەیوێرا شتێک بڵێ. خواجەباشی، گەورەی حەرەمسەرا هاتە پێشەوە و بە دەنگهەڵبڕینەوە گوتی: "یەکێ لە ژنانی حەرەمسەرا لەسەربان وەستاوە."
- "لەوێ چی دەکا؟"
- "دەیەوێ باز بدا، چونکە دایکی ئەویان فڕێداوەتە دەرەوەی کۆشک."
پاشا پرسی: "ئەو کێ بوو؟"
- "دایکی ئەو ژنەی ئێستا لەسەربانەکە وەستاوە."
- "باشە دایکی ئەو لێرە چی دەکا؟"

- "دەیەوێ کچەکەی لەگەڵ خۆی بباتەوە."
- "ئەدی بۆچی دەقیژێنێ؟"
- "دەترسێ نەبادا کچەکەی لەسەر بانەکە خۆی فڕێبداتە خوار."

شا بانگی کرد: "ئەو کیژە کێیە؟ ئێمە دەیناسین؟"

"ئەو یەکێکە لە ژنەکانی ئێوە."

ژنەکانی حەرەمسەرا هەر یەک لای خۆیەوە بانگی دەکرد: "نەکەی، باز نەدەی!"

لێ خۆ ئەو هاوارکردنە درەنگ بوو. ژنە لەسەربانەکە بازی و هەر وەک فەردەئاردێک لە خوارەوە لە تەنیشت دایکە چاوبەگریانەکەی کەوتە سەرزەوی.

ژنەکان لە شوێنی خۆیان لەقیژەیان دا و بە ئەفسوسەوە لە دەرکەوە بەرەو نێو حەوشەکە غاریان دا.

"ئەمە پەڕجووە. ئەو هێشتا ماوە! هێشتا هەناسە دەدا!"

شا بانگی کرد: "ژنەکە بهێننە ئێرە!"

پاشان دوو پاسەوانی چوارشانە ژنەیان لە بەتانییەک وەرپێچا و گەیاندیانە ژووری مینابەندەکە.

ژنەکانیش لە دەرەوە هەوڵیان دا گوێیان لەوە بێ ئاخۆ شا چی بە ژنە دەڵێ.

- "دەی ڕووبەندەکەت لادە و چیدیکەش مەگری."
- "ژنە ڕووبەندەکەی لادا، بەڵام دەسماڵەکەی بەسەر ڕوخساری دادا و هێشتاش هەر نەرمە هەنسکی دەکردن.
- "دەی پێم نەگوتی، بەسیە فونگە فونگ!

ژنە دەستێکی لەسەر دەمی خۆی دانا و بێدەنگ بوو.

ئینجا شا پێی گوت: "دەی پەچەکەشت لادە، دەمانەوێ دەموچاوت باشتر ببینین."

ژنە گەنجەکە لەوانە نەبوو، جوانییەکی ناوازەیان هەبێ.
شا بەسەرسوڕمانەوە سەیری کرد و پێیگوت: "تۆش یەکێکی لە ژنەکانی ئێمە؟"
ژنە وەڵامیدایەوە: "بەڵێ." چاوەکانیشی لەبەر گریان سوور هەڵگەڕابوون.
"ئەمە شتێکی مەحاڵە، تۆ لەو نموونە ژنانە نیت کە مایەی سەرنجی ئێمە بن."
ئەمجارەیان ژنەکە توندتر گریا.
شا لێی پرسی: "باشە کەی بوو کە دواجار ئێمە تۆمان بینی؟"
ژنە وەڵامی دایەوە: "سێ ساڵێک دەبێ."
"لە کوێ؟"
"کاتێک تۆ لە گوند هاتیتە لامان، منیش لەنێو خەڵک وەستابووم، تۆ ئاماژەت بە من دا. ئیدی منیان بۆ ئێرە هێنا، ئێستاش ئەو هەموو ماوە درێژە چاوەڕێ دەکەم."
"چاوەڕێ دەکەی؟ چاوەڕێی چی؟"
ژنە پێی گوتەوە: "چاوەڕێی ئێوە."
"هی ئێمە؟" کەواتە ئێمە لە کوێین؟ خۆ ئێمە زۆر دێینە حەرەمسەرا."
"ئێوە دوو جاران هاتوونەتە لای من، هەر ئەوەندە و بەس. زۆر جار دایکم هەوڵیداوە من لەگەڵ خۆی بباتەوە، لێ خواجەباشی ڕێگەی پێنەدا بێتە ژوور. ئەمڕۆ گوێم لە دەنگی دایکم بوو بانگم دەکا. ئەوەبوو هەڵاتمە سەر بان و بازم دا."
لەو کاتەدا لە دەرکە درا.
پاشاش گوتی: "وەرە ژوور."
خواجەباشی هاتە ژوور. ئاگردانی زێڕینی قلیانکەی پاشای لەدەستدا بوو.
شا پرسی: "ئەمە چییە؟"

"ئەم ژنە ئەم کەڵبە[٥٨] زێڕینەی قەلونەکەی تۆی دزیوە. لەناو جلەکانی خۆیدا شاردبوویەوە. من لە دەرەوەی حەوشەکە، لەسەر شۆستەکە دۆزیومەتەوە." کابرا ئەمەی گوت و شتەکەی دایە دەست پاشا.
ئینجا پاشا خواجەباشی ئیزن دا و شتەکەی لەبەرچاوی ژنەکە دانا و پیی گوت: "باشە بۆچی کەڵبەی قلیانەکەی منت دزیوە؟"
ژنە بێدەنگ بوو.
"ئێمە پرسیمان ئاخۆ بۆچی ئەو شتەت دزیوە؟"
"من...من... من نەم دزییوە، هەر بەتەنیا ویستم شتێکی شا وەک یادگاری لەگەڵ خۆم ببەم. کاتێکیش بەرەو سەربانەکە غارم دا، قلیانەکەی تۆم بینی، بۆیە کەڵبەکەم لێکردەوە. من ویستم بەڵگەیەک لەگەڵ خۆم ببەم. بەڵگەیەک بەوەی من لە کۆشکدا بووم، بەوەی من یەکێک بووم لەوانەی حەرەمسەرا و ژنی پاشا بووم."
دیاربوو ئەم وشانەی ژنە کاری لە پاشا کرد. دەستێکی لەسەر پشتی ژنە دانا بە ئاگردانی زێڕینی قلیانەکەی دەستی بەنێو ژوورەکەدا ڕاوێچکەی دا. لە ساتێکدا ڕووی بە لای ژنە وەرگێڕا و بە نەرمی پێیگوت: "تۆ لەو جۆرە ژنە جوانانەی نیت کە سەرنجمان ڕابکێشن، باشە بۆچی ئەو کات ئاماژەم بۆ کردووی و تۆم هێنایە کۆشک؟ "
ژنەش لێبڕاوانە گوتی: "ئەوکات من جوان بووم. ڕێک من ئەو جۆرە ژنە بووم کە تۆ حەزت لێی بوو، لێ ئەم سالانەی ڕابردوو منیان لاواز و ناشیرین کرد."
شا چووە لای ژنەکە وەستا و هەندێک خۆی شۆڕکردەوە دەستی بەسەری ژنەدا هێنا هەندێ یاری بە یاخەی کرد. ژنەش لە وروژاوییدا لەرزی. ئینجا لە بەرکی چاکەتەکەی سێ دراوی زێڕینی دەرهێنان و

---

[٥٨] کەڵبە: پشکۆگر، ئەو ئاگردانە بچکۆڵەیەی لەسەرووی بۆڕی قلیان، دایە پشکۆی تێدەکرێ تا توتنەکەی لەسەر بسووتێنرێ.

خستیه کۆشی ژنه و بەسرتەشەوە پێیگوت: "ئێستا تۆمان بینی، دەی بڕۆ، خۆ ئەگەر بتەوێ دەتوانی لەگەڵ دایکت بچیەوە ماڵ، بڕۆ."
خەندەیەک پەڕییە سەر لێوی ژنە. ئێستا شتێکی لە شۆخییەکەی جارانی بۆ گەڕایەوە.
شا دەرکەکەی کردەوە، ئەو ژنانەی لە پشت دەرگە گوێیان هەڵخست بوو، هەریەک بەلایەکدا تێیانتەقاند. ئەو وەها جووڵایەوە وەک ئەوەی هیچی نەبینێ بێ، ئاسایی بەرەو باخەکە ڕۆیشت هەروەک ئەوەی هەر هیچ نەقەومابێ. تەنانەت بیری بۆ ئەوە چوو، کە بازدانی ژنە لەسەر بانەوە، ئاماژەیەک بووە بۆ ئەو. ئاماژەیەک بەوەی گەلەکەی لێی ڕازی نییە، چونکە خۆی سەروکار و هاموشۆی لەگەڵ ئەواندا نییە، دەبێ سەربەستییان پێ بدا. لێ ئەو هەر زوو بیرۆکەکەی بەلاوە نا. گەل پێویستی بە ئازادی نییە. گەل پێویستی بە ڕابەرێک هەبوو. ڕابەرەکەش شا بوو.

٣٢

وڵات نزا بۆ کەنداوی فارسی دەکا

بریتانییەکان نەیاندەوێرا سـەری خۆیان لە دەرەوەی دیوارەکانی شـارە بەندەرەکان هەڵبێنن. هەر کاتێک ئەوان لە شـار دەهاتنەدەر، دەدرانە بەر دەستڕێژی گوللە.

وەزیر، کە بەسـەختی بریندار بووبوو، لە قەڵای سـەرۆکی خێڵەکە دانرابوو. حەکیمە خۆجێییەکە توانیبووی گوللەکان لە جەسـتەی وەزیر دەربهێنێ. دوای یەک مانگ لە چارەسـەری هێشـتا وەزیر تاقەتی ئەوەی نەبوو لەسـەر پێی خۆی بوەستێ. کاتێکیش لەسـەر جێی نەخۆشـیەکەی هەڵسا، هەوڵیدا دەست بە دیوارە دووردرێژەکانی قەڵاکە بگرێ و بەپێی خۆی هەندێک بڕوا.

پیرەژەکـانی هۆزی بەختیـاری زۆر بـاش ئـاگـایـان لە وەزیر بوو، داودەرمانی باشـیان بۆ دانابوو، وای لێهات لەوێ هەندێ خۆی بگرێتەوە و هێز و گوڕی بۆ پەیـدا ببێتەوە. بۆ مـایەی شـادمـانی هەمووان، سپێدەیەکیان بەخۆی خۆی هەڵدایە سـەر پشـتی ئەسپەکەی و لێیخوڕی. ئینجا بە هێواشی بەنێو مەزراکاندا ئەسپەکەی هاژۆت.

وەزیر ئەو ڕۆژانەی وەک خاڵێکی نوشست ئەزموون کرد. ئەو دەبووایە بیر بکاتەوە، شـــتێک بدۆزێتەوە تا بتوانێ بریتانییەکان لە وڵاتەکەی دەربکا. بە یارمەتیی یەک دوو پیاوی دەســتڕۆیشــتوو توانی لەشــکرێکی بچووک لە شـــەهیدخوازان[٥٩] ســـەرپێ بخا. ئەو ئەوەی بە جەنگاوەران گوت، کە مێژوو ئەوەی بەسەر دا سەپاندوون بەخۆیان و خەنجەری بەر پشـــتیان، بە تفەنەنگە ڕەشـــکە کۆنەکانیان بەرەنگاری زلهێزترین وڵاتی جیهان ببنەوە و دژی سوپاکەی شەڕ بکەن. ئەو جەختی لەسەر ئەوەش دەکردەوە، کە سەرکەوتن شتێکی مەحاڵە، بەڵام مەبەست لە بەرگرییەکە ئەوەیە زەبر لە داگیرکەران بدرێ و ئازاریان پێبگا. شـــەهیدخوازەکانیش بۆ هەموو ئەگەرێک ئامادەبوون.

کاتێکیش وەزیر بایی پێویســت چاکبووەوە و لەگەڵ لەشــکری شــەهیدان بەرەو بەندەر عەباس بەڕێکەوت، تووشـــی کۆســـپ و تەگەرەی یەکجار زۆر بوو، ئەوەی بریتانییەکان لە دەوروبەری بەندەرەکە دایاننابوو و لەسەر گردەکانیش بۆیان دانیشتبوون لێنەدەگەڕان بستێک بچنە پێشەوە، بەمجۆرە ڕووبەڕووبوونەوە لەگەڵ دوژمن دژوار بوو.

لەوێ جەنگاوەرەکانی خۆی وەها جۆش دەدا: "ئارام بگرن و تا بۆتان هەڵدەکەوێ لەهەر کوییەک بۆتان هەڵکەوێ لە دوژمن بدەن. چاوەڕێکردن و هەر چاوەڕێکردن تاکە چەکی دەستی ئێوەیە."

بەڵێ، هەر بەڕاســتیش کات خاڵی لاوازی بریتانییەکان بوو. کارخانەکانی ئینگلســـتان بۆ ســـووتەمەنی بەهەوادا دەچوون، لەکاتێدا بە ملیۆنان لیتر نەوتی خاوی دەســتلێنەدراو لە ژێر خاکی کەنداودا کەوتبوو. ئینگلســـتان پەلەی بوو.

---

[٥٩] نووسەر نووسیویەتی لەشکری شەهیدان، مەبەست لێی ئەو لەشکرەیە بۆ بەجێگەیاندنی ئەرکەکەی ئامادەیە شـــەهید ببێ و نەگەڕێتەوە، منیش بۆ زیاتر ڕوونکردنەوە وام پێباشتر بوو دەستەواژەکە بکەمە لەشکری شەهیدخواز.

ڕەوشــە نائارامەکە لە بەردەم بریتانییەکان بەربەســتێکی ڕاســتەقینە بوو بەوەی زیاتر لەو ناوچانە نەچنە پێشـــەوە کە دەیانەویســـت بندینی خاکەکەی بپشــکنن. لەشـکری شــەهیدانیش بە ڕۆژ و شــەو بە خۆیان و تفەنگی دەستیانەوە لەسەر تۆقەڵیی دارخورماکان بۆیان لە بۆسەدابوون. یان بێ هەســتوخوســت بەخۆیان و خەنجەری دەســتیانەوە لەنێو قوڕە لیتەدا بە حەشاردراوی بۆیان لەسەر پێ بوون.

بریتـانییەکـان وەهـایـان دەزانی، بەلەم و کەشـــتییەکانیـان لە کەنداوی فارســـییدا بێوەی دەبن، لێ زۆر جاران پیاوەکان بە تاریکی لەنێو ئاودا لێیان پەیدا دەبوون و لێ وەسەر بەلەمەکانیان دەکەوتن و زەبری خۆیان لێدەوەشاندن.

چیرۆکی کردەی پاڵەوانانەی جەنگاوەران بەخێرایی بڵاوبوونەوە و بوونە مــایەی ورەبەرزکـردنەوە و زاتــدانەبەرخـۆی خەڵـکی داگـیـرکـراوی بەنـدەرەکـان. تـادەهـات بـازنەی بەرگری فروان و فراوانتر دەبوو. وای لێهات بریتانییەکان سەرچڵی ئەوە نەکەن بەشەو لە مۆڵگەکانیان بێنەدەر.

بریتانییەکانیش لەوە تێگەیشتن پێویستە سوود لە ئەزموونی خۆیان هی هیندســـتان وەربگرن و بەکاریبهێنن. پێوســـت بوو لەگەڵ ئێرانییەکان بکەونە گفتوگۆ.. هەر کاتێکیش ئاســایش و ئارامی بەرقەراربوو، ئامادەی کنەوپشـکنینی نەوتی خاوو بوون، بۆ ئەوەی بیر لێبدەن و ئەوە مسۆگەر بکەن زێڕی ڕەش بگەیەننە ئینگلســتان. ئەوەی مایەی ســەرســامی بوو بریتانییەکان چاوەڕواننەکراوانە لە هەردوو شارە بەندەرەکاندا کشانەوە. ئەوان لە نێو بەلەمە و کەشـــتیە گەورەکـانیـان لە کەنـداودا چـاوەڕێی ڕێنمایی لەندەن بوون.

دوعای ئەو ملیۆنان خەڵکەی لە مزگەوتان دوای نوێژ کردیان، گیرۆ بوو. وەزیر سەرکەوتنی بەدەستهێنا.

لە دوای نیوەڕۆیەکی درەنگی لەنـــدەنــدا، دیپلۆمــاتەکــانی وەزارەتی کاروباری دەرەوەی بریتانیا ســـەردانی شـــوێنی حەوانەوەی نوێنەرانی ئێرانیان لە لەندەن کرد. ئەوان لەو ماوەی دواییدا زۆر جار یەکدییان دەدی. نوێنەرانی ئێرانی بە چـــا و شــــیرنەمەنی پێشـــوازییــان لە دیپلۆماتەکانی ئینگلیز کرد و لەســەر مێزێک دانیشـتن ئاخۆ ئینگلسـتان و ئێران کاروبارەکانیان لەگەڵ یەک چۆن ڕایی بکەن.
بەماوەیەکی کەم دوای ئەوە، بروسکەیەک بۆ وەزیر لێدرا، بروسکەکە لە کەشتییەکەی بریتانییەوە نێردرابوو. وەزیریش دەبوایە پێشوەختە چاوی لەســـــەر پیتە تـایبەتییەکـان ڕاهـاتبـا. بۆیە چـاویلکەی بۆ لەچـاوکرد و پەیامەکەی خوێندەوە. دەردەستیش پەیامێکی بۆ پاشا نارد:

گەورەیی هەر بۆ خوایە. ئەو خوایەی هێز و توانســـتی بەســـــەر هەموو شـتێکدا زاڵە. هەر ئەو زانایە و هیچی لێ شــاراوە نییە، هیج سـرتەیەکی لی بزر نییە، تەنانەت ئەگەر بە کڕی و بێدەنگییش شــــت گوترابێ. ئەو هەموو شتێک دەبینێ و هێزی ئەو بەسەر هەموو شتێکەوەیە. هێزی ئەو بەسـەر هەموو ئەوەی لەســەر زەوییە و ئەوی لە ئاسـمانیشـە باڵکێشـە. هەر ئەو بڕیار دەدا. لەســــەر وەزیرە لەپێشـــدا هەواڵی هاتنی ڕۆژگاری شـــــادمـانی پێڕابگەیەنێ. ئێمە بۆ شـــــەڕڕاگرتن لەگەڵ بریتـانییەکـان گەیشتووینەتە ڕێکەوتن. بریتانییەکان ئامادەن لەبارەی هەرات و لەبارەی کانەکانی ژێرەزەوی لەبەشـــــی باشـــــووری وڵات لەگەل ئێمەدا گفتوگۆ بکەن. هەفتەی دادێ لە لە بەندەر عەباس گفتوگۆ لەگەل نێردەی بریتانیدا دەکەین. هەر کاتێک گەیشـتینە شـتێک، ئەوا دەمودەسـت شـا لە هەواڵ و پێشهاتەکان ئاگادار دەکەینەوە.
دڵسۆزتان. وەزیر

٣٣

ڕۆژژمێرنووس

لەوکاتەوەی پاشـــا لە هەرات گەڕاوەتەوە، بەشـــی زۆری کاتی خۆی لە قەڵای ســـەربازیی دەرەوەی تاران بەســـەردەبرد. ئەو لەوێ خۆی لە چالاکییە ســـەربازییەکان هەڵنەدەقورتاند، بەڵکو هەبوونەکەی وەهای لێ دەخوێندرایەوە، ئەو ســـەرکردایەتیی هێزی چەکداریی وڵات دەکات. لە ژووری کردەوە جەنگییەکـان دادەنیشـــت و هۆنراوەی دەنووســـی، هەروەها ئەو یاداشـــتانەی کە لە هەراتەوە بەبیری مابوون تۆمار دەکرد. ئەو خۆی وەک خووخدەیەک لە ڕۆژژمێرەکەی خۆیدا شـــتی ڕۆژانەی تۆماردەکرد، بەڵام ئێستا مێژووی ڕۆژانەی ڕووداوەکانیشی هاتەسەر و تۆماری دەکردن. بێ مەبەستانەش بەدوای گەواهییەکاندا دەگەڕا.

نووســین هەســتێکی وەهای بە شــا دەبەخشــی وەک ئەوەی بە شــتێکی هەرە بایەخدارەوە خەریک بێ، بەوەی مێژوو دەنووسێتەوە. پێشوەختانە ئەو هەســتەی بۆ هات کە لە دوای خۆیەوە، نەوەکان لە ڕێی ڕۆژژمێر و

یاداشتەکانییەوە پەسنی بدەن و خامەکەشی لە کردەوەکانی باشتر لە بیرەوەری و یادگەدا بمێننەوە. کاتێک دەینووسی، لە هەموو شتێک دادەبڕا، خۆی لەبیر دەکرد و چێژی لێدەبینی. هەرچەند شێوازی نووسینی جوانتر دەبوو هێشتا هەر ئیرەیی بە بەهرەی نووسینی وەزیر دەبرد. ئاخر دەیزانی ئەمیر کەبیر بە وشەکانی جادووی دەخوڵقاند. لەو نامانەی کە لە وەزیرەوە بۆی دەهاتن، هەندێ جار وا هەستدەکرا لەبری ناوەڕۆک زیاتر بایەخ بە ڕستەسازی دراوە.

هەنووکە زیاتر لە بەترێک شەو[٦٠] رابردووە، بەڵێ نیوەی شەوە. شا کە لەم شەوانەی دووایدا خراپ دەنوست، هێشتا هەر لەسەر پێخەفەکەی بێدار بوو، سەری بەسەر ڕۆژژمیرەکەیدا گرتبوو، تێیدا دەینووسی.

پەیکی وەزیر لەسەروبەندی هەمان کاتدا گەیشتە کۆشک. سەردەستەی پاسەوانانیش یەکسەر گەورەنۆکەری ئاگادارکردەوە، بەڵکو پاشا لەخەو هەڵسێنێ. پەردەداریش بە نەرمی لە دەرکەی ژووری خەوی پاشای دا. کاتێک گوێی لە دەنگی دەرکە بوو، قەڵەمەکەی دانا و گوتی: "ئەوە کێیە؟"

کابراش وەڵامیدایەوە: "خاوەن پایە، تەتەرێک لە باشوورەوە هاتووە و پەیامێکی گرنگی بۆ هێناوی."

لەو تاریکییەدا شا بە دوای چاکەتی شەویدا گەڕا: "دەی بابێتە هۆڵەکە، ئێستا ئێمەش دێین."

پەردەداری بابنۆکەر مۆمەکانی هۆڵی مینابەندەکەی هەڵکردن.

"سوپاس بۆ خوا، دیارە ئەوە مایەی خۆشبەختیمە ئەمجارە هەواڵێکی خۆش بە شا ڕادەگەیەنم." بەدەم ئەم قسەیەوە کابرای تەتەر زەرفێکی لەبن جلەکانی دەرهێنا و ڕادەستی پاشای کرد.

---

[٦٠] بەترێک لەشەو ڕابردووە: دەربڕینێکە زیاتر لە بەیت و حەکایەتە کۆنەکاندا هاتووە، واتە بەشیکی زۆر لە شەو تێپەڕیوە.

پاشـــا یەک دوو هەنگاو بەرەو لای چرای ســـەر زۆپاکە ڕۆیشـــت، زەرفەکەی هەڵپچڕی و نـامەکەی لێککردەوە. لەبەر تیشـــکی چراکە خەندەیەکی گەورە پەڕیە ســـەر دەموچاوی، ســـێبەرەکەشـــی باشـــتر سـەلماندی. لە دڵخۆشـییان ویسـتی پاداشـتی پەیکەکە بکا، بەڵام خۆ ئەو هیچ دراوی زێڕینی لە بەرکی چاکەتەکەیدا نەبوون. شـتێکی شـایسـتەش نەبوو ئەو پیاوەی سەدان کیلۆمەتری بێ پشوودان بەسواری ئەسپەکەی بڕیوە، بە دەسـتی بەتاڵ بگەڕێنێتەوە. جارێکی دیکە لە گیرفانەکانی گەڕا، لی هیچ دراوی تێدا نەدۆزینەوە. ئینجا قاپقاپە شـــاهانەییەکەی داکەند و دایەدەســـتی پەیکەکە، ئەو کابرایەش لەبەر شـــەکەتی و ماندووبوون بە ئاستەم خۆی لەسەر لاقەکانی ڕادەگرت: "ئەمەیان بۆ تۆ، فەرموو بیبە!"
کـابرای تەتەر کە پـارەی لە حیســـــابی خۆی دانـابوو، نەیـدەزانی چ کاردانەوەیەکی لە بەرانبەر پاشادا هەبێ.
ئیجا پەیکەکە قاپقاپەکانی لێوەرگرتن و ماچی کردن، لەبن هەنگڵی دانان و بە دوودڵیش لە شوێنی خۆی وەستابوو، چاوەڕێی پارەوپوولی دەکرد.
ئینجا پاشا زەنگەکەی لێدا.
شـا گوتی: "پەردەدار، وەرە ئەو پیاوە بەسـتەزمانە لەگەڵ خۆت ببە، ئەو ماندووە، خواردنی بدەرێ و شـوێنێکی حەوانەوەی بۆدابین بکە تا پشـوو بدا. بەیانیش سێ دراوی زێڕی خۆی لە ئێمە وەردەگرێ."
پەیکەکە ویسـتی دەسـتەکانی پاشـا ماچ بکا، بەڵام شـا دەرفەتی پێنەدا. پەردەدارەکەش چووە بن باڵی پیاوەکە و لە هۆڵەکەی بردەدەر.

پاشـــا لە کەیفخۆشـــی پەیامەکە خەوی لێزڕا. جارێکی دیکە نامەکەی وەزیری خوێندەوە. ئەو ڕزگاری بوو، ئیدی پێویســـت نەبوو چی دی شـــەرم لە جەنگە دۆڕاوەکەی بکاتەوە. دەســـتی دایەوە ڕۆژژمێرەکەی، نووســی: "خوا لەگەڵ ئێمەدایە، هەرگیز خوا دەسـتبەرداری ئێمە نەبووە.

خوا ئێمەی ڕزگار کرد. ئێستا نیوەی شەوە و لە بەختەوەریدا خەوم لێناکەوێ. ئێمە نازانین ئاخۆ ئەو بریتانییە فێڵبازانە لە باشووری وڵاتماندا بەدوای چیدا دەگەڕێن. وەزیر دەڵێ بە دوای کانی زێڕوزیودا دەگەڕێن. باشە کانی ژێرزەمینی لە شوێنێک هەیە، کە خۆر کردوویەتیە دۆزەخ و هەموو شتێکی سووتاندووە. هەمیشە خوا لای ئێمەی گرتووە، ئەو ڕێنیشاندەرمانە.

ئێمە جەنگەکەمان نەدۆڕاندووە، لەوەش زیاتر لەوێ لە ڕێی گومرگەوە پارەیەکی زۆرمان دەستدەکەوێ.

ئێمە، پاشای ئێران بەو وشانە ئەوە ڕادەگەیەنین کە لاپەڕەیەکی سپی لە مێژووی وڵاتەکەمان هەڵدەدەینەوە."

هەرچەندە لەنیوەی شەویش داین، لێ ئێمە دیسان هەست بە باشیی خۆمان دەکەین، مجێزم لە ناشتایەکی چەور هەیە."

شا ڕۆژژمێرەکەی شاردەوە. پێویستیشی بەوە بوو شادمانییەکەی لەگەڵ کەسێکدا بەش بکا، بەڵام لەگەڵ کێ؟ سەرەتا ویستی بەرەو کۆشکی دایکی بڕوا، بەڵام خۆ ئەو پاشایە، بۆیە دەبێ دان بەخۆدا بگرێ و تا بەیانی بوەستێ. بیری لە ڕاوێژکارەکەی، لە شێخ ئاغاسیش کردەوە، لێ هەر زوو ئەو بیرۆکەشی بەلاوەنا دوای ئەوان تەنیا یەک کەس لە مێشکیدا مابووەوە، ئەو کەسەی هەر وەک ئەو بەو پێشهاتانەی وڵات دڵخۆش دەبێ، ئەویش کیژە هەرە خۆشەویستەکەی، تاج سوڵتان بوو.

چرای ژوورە بچووکەکەی شوێنی حەوانەوەی تاج کوژابووەوە، بەڵام یەک مۆم لەپشت پەنجەرەکەی داگیرسابوو. بە نەرمی لە دەرکەی دا. پیرەژنە خزمەتکارەکە، دەیزانی هەر پاشا بەو درەنگانەی شەو لە دەرگا دەدا، مۆمێکی هەڵگرت، هەر بۆ دڵنیاییش لە کونی شمشێرەی دەرگاوە سەیرێکی دەرەوەی کرد، ئینجا دەرکەی کردەوە.

پاشـــا بە بێدەنگی و لەســـەر پەنجەی پێیەکانی چووە ژووری نوســـتنی کیژەکەی. "تاج، هێشتا هەر نووستوی؟ ئێمە لێرەین، پاشا، باوکت لێرەیە." کیژۆڵەکەش لەبن لێفەدا وەک ژنێکی گەنج دەهاتە پێشـچاو، لە خەوەکەی خۆی وەرســـووڕاندە ســـەر لاتەنیشـتەکەی دیکەوە. بە دەســـتیک لاچکی لێفەکەی زیاتر بۆ سەر شانەکانی ڕاکێشا و کڕ لێیخەوتەوە.

"تاج، دەی هەڵســـەوە، ئێمە هەواڵێکی خۆشـمان پێیە. پاشـا دڵخۆشـە، زۆر بەکەیفە."

کیژۆڵەکە چاوی کردنەوە: "شتێک قەوماوە؟"

ئەویش بە ســـــرتەوە گوتی: "هەواڵی خۆش. ئینگلســـــتان بەندەرەکەیان جێهێشتووە. ئەوان دەیانەوێ سەروسەودامان لەگەڵدا بکەن."

کچەکە باوەشی بە شادا کرد و سەری ماچ کرد.

کچەکە بەدەم ئەم قســـەیەوە: "باوکە، بۆ تۆ زۆر کەیفخۆشـــم." لەســـەر جێگەکەی خۆی قیت بووەوە.

"هەڵمەستە، هەر پاڵکەوە. دەمەوێ وەها قسـەت لەگەڵ بکەم." پاشـاش بە دەم ئەم قســـەیەوە دانەویە ئاســـتی پێخەفەکەی. "گوێبگرە، لە هەرات من زۆر غەمبـار بووم، چونکە هیچ جێنشـــــینێکم نەبوو. خۆ ئەگەر لەوێ کەسـێک منی کوشـتبا، ئەوا کوڕێک، هیچ کەسـێکی خوێنی خۆم نەبوو بە شـــوێن پێی مندا بێ. پێویســـــتە ئێمە بە زووترین کات پیاوێک بۆ تۆ بدۆزینەوە."

تـاجیش پێیگوتەوە: "بەڵام، بەڵام باوکە، من ئەوەم نـاوێ. هیشـــــتـا زۆر زووە بۆ من."

"قســـەی هیچ." پاشـــا بەمجۆرە وەڵامیدایەوە: "ســـەدان جار پێمان گوتی، دایکت هەر ڕێک لە تەمەنی تۆدا بوو، کاتێ بە تۆوە دووگیان بوو."

"من لەوم پرســـی. دایکم ڕێک لەو تەمەنەی ئێســـتای مندا نەبووە کاتێ مارەت کرد."

پاشـا دەسـتی دایە سـەرینێک لەسـەر مافووریێک لێی ڕاکشـا، ئینجا گوتی: "من لێرە هەندێک ڕادەکشـێم، دەمودەسـت هەسـتم بە شـەکەتی کرد، لەو دوایانەدا خەوم زۆر خراپ بووە."

"باوکە، ،من کتێبی ڕوســـــی و فرەنســـــی و ئینگلیزی دەخوێنمەوە، لەو وڵاتانەدا کچان لەو تەمەنەدا بە مێرد نادرێن."

"ئەو چیرۆکانەی تۆ خوێندنتەوە، چیرۆکی هەڵبەســــتراون، باوکی ئەو کچانەی تۆ لەکتێبەکاندا بەســــەریاندا ڕۆیشــــتووی، پاشــــا نەبوون. من پاشام. خۆ ئەگەر من مردم، ئەوا کوڕانی ژنەکانی دیکەم لەسەر تاجەکەم وەک ســــەگی هار تێکبەردەبن. ئەوان وڵاتەکە وەک مامزێک هەلابەهەلا دەکەن، بیر لەوەی پێمگوتی بکەرەوە."

تاجیش بە پاڕانەوە: "باوکە، لێت تێدەگەم، بەڵام خۆ دەبێ جارێ بوەستی تا هەندێک گەورەتر دەبم."

پاشاش ڕاستەوڕاست سەیری ناو چاوی کرد و بە چرپەوە گوتی: "ئێمە دوژمنمــان هەن، متمــانەم بەکەس نییە، متمــانەم نە بە دایکـت، نە بە داپیرەت، نە بە باپیرەت و نەبە وەزیریش، بە کەسیان نییە. تۆ تاقەکەسی کە متمــانەی تەواوم پێـت هەبێ. گوێـت لێمە؟ هەمووان دەیـانەوێ من بگلێم، کۆتاییم بێ، ئەوکاتە زۆرەشمان لەبەردەستدا نەماوە."

ئەو ســــەیرێکی دەرکەی کرد ئاخۆ پیرەژنە قەرەواشــــەکە لەوێ ماوە. کاتێکیش دڵنیـابوو ئەوان هەر خۆیـانن، ئینجا پێیگوت: "گوێبگرە، وەزیر دەیەوێ تەختمـان برووخێنێ. من بەڵگەم هەیە، بەڵگەنـامە دەدوێ، ئێمە دەرفەتێکی باشــمان پێدا، ئەو لە لایەن گەلەوە خۆشــەویســتە. بەڵام لە پاشملە خەریکی پیلانی ڕەشە لە دژی ئێمە. ئەو نازانێ ئێمە پێی دەزانین. ئێمە جارێ ڕێگەی دەدەین دانوسـتان لەگەڵ ئینگلسـتان و ڕوسـیادا بکا، پاشــان کە کاتی خۆی هات، بێ هەســتوخوســت وەک دووپشــکێکی ژەهراوی پێیەکی لەسەر سەر دادەنێین و دەیفلیقێنینەوە."

"باوکە ئەوە تۆ چی دەڵێی، من بڕوا بەو شـــتانە ناکەم. وەزیر پیاوێکی زۆر نایابە. من زۆر کەیفم پێ دێ. چۆن دڵت دێ ئەو بە..."

"من بەڵگەی ســەلمێنەرم لەبەردەســتە. تۆ هێشــتا گەنجی، تۆ دەبێ ئەو شــتانە فێر ببی. لێ زۆر نابات دەبیتە دایکی جێنشــینەکەمان، تۆ دەبێ لەکاتی خۆیدا زەبری خۆت بوەشــێنی، دەنا نۆرەی خۆت دێ. ئەوەی ئێستا پێویستمان پێی هەبێ تەنیا شازادەیەکی جێگرەوەیە."

تاج بە خەمەوە پرسی: "باوکە، بە نیازی بمدەیتە کێ؟"

"دەتدەمە پیاوێکی هۆزەکەمان."

"چۆن پیاوێکی وەها دەبینیتەوە؟"

"مشـــووری دەخۆین. ئێمە خەونمــان بینیوە، تۆ کوڕێـک بە ئێمە دەبەخشی."شا دوای ئەم قسەیە لە شوێنی خۆی ڕاکشایەوە.

"باوکە، زگم هێشتا زۆر بچکۆلەیە، دەترسم نەتوانم هیچ کوڕم ببێ."

شا نەیویست گوێی لەو قسانە بێ. چاوەکانی داخستن و نوست.

بە بێدەنگی قەرەواشـە پیرەکە هاتەژوور. پەتۆیەکی بەســەر پاشــادا دا و تاجیشی لەگەڵ خۆی بردە ژوورەکەی خۆی تا لەوێ بخەوێ.

٣٤

بڕوانامەکان

وەزیر سـێ لە ڕاوێژکارە لاوەکانی لەگەڵ خۆی بردبوون. ئەمیر یەکێک بوو لەوان. بریتانییەکان داوایان کرد، دانوستانەکان لەسەر پشتی یەکێ لە کەشـتیە جەنگییەکـانی ئەوانـدا بێ، چونکە لەوێ هەموو ئامادەکارییەکانی دانوستانی تێدایە. وەها لێکدەدرایەوە گەشتیگەلە پڕ لە شـکۆکەی ئینگلیز، باندۆری خۆی لەسـە نێردەی ئێرانییەکانەوە دابنێ. وەزیریش لای خۆیەوە ئەو خسـتنەڕووی بریتـانییەکانی ڕەتکردەوە، لەبری ئەوە بریتانییەکانی بۆ شـوێنێک بانگهێشـت کرد، کە ڕۆژێک لە ڕۆژان جێگەی حەوانەوەی کۆرش، داریوش، ئەسـکەندەری گەورە و جەنگیزخـان بووە، لە میـانەی کـاروانی جەنگـاوەرانەی خۆیـان، لەوێدا ماونەتەوە.

شـوێنەکەش یەکێ لە قەڵا کۆنینەکانی وڵات بوو، لەسـەر گردێکی نزیک دەریا هەڵکەوتبوو. ڕاسـتە ئەم قەڵایە جێ حەوانەوەیەکی خۆش نەبوو،

لێ مرۆ لەناویدا هەســـتی بە شـــکۆی دیرۆک و گیانی دەســـەڵاتدارە دێرینەکان دەکرد. لەســـەر قوللەکانی قەڵاکەشـــدا دیمەنی بەرفراوانی کەنداوی فارسی لێوە دیار بوو.

لەســەر دیواری بەردینی قەڵاکەوە نیشــانەنمای جەنگ و جیهانگیرەکانی ســـەردەمی خۆی لەســـەر هەڵکەنرابوو. لەوێدا تابلۆیەکی دانســـقەی ئەســـکەندەری گەورە هەبوو، ئەو کاتەی بەخۆی و ســـوپاکەی بەســـەر هیندســـتانی دادابوو، لەپشــت ســەریشــیەوە هەورێک لە دووکەڵ هەبوو، ئەو دووکەڵەی لە کۆشـــکە ئێرانییەکـانەوە دەهــات، ئەوانەی ئـاگری تێبەردابوون. هەروەها تابلۆیەکی ســـەرنجڕاکێشـــی دیکەش هەبوو، تێیدا جەنگیزخان دەبینرا، تەماشــای ڕۆژئاوای دەکرد، لەکاتێکدا لە پاشــخانیدا خاکی ڕۆژهەڵاتی دەستبەسەرداگیراو وێنەی کێشرابوو.

خۆی ئەوە شـتێکی ئاســایی بوو، کە هەموو ئەو شـوێنەوارە مێژووییەی دەســەڵاتدارانی ڕابردوو لەلایەن دەســەڵاتداری نوێوە تێکوپێک درابن، لێ ئەوەی لەو قەڵایەدا مـابووەوە، بەهۆی پەرجوویەکەوە هێڵرابوونەوە و دەســـتیان لێنەدرابوو. ئەوان قەڵا و دیمەنی تابلۆکانیان لە شــوێنی خۆی بێ دەستکاری هێڵابوونەوە.

وەزیر ئاگادار بوو لەوەی ڕەوڕەوە ســـەرنجڕاکێشـــەکەی شـــۆڕشـــی پیشـــەســـازی لە ڕێی کەنداوی فارســـییەوە هاتۆتە نیشـــتمانەکەی و گەڕانەوەشـــی بۆ نییە. ئەویش دەیەویســـت شـــوێنەواری ئەو ڕووداوانە وەک ئەوانی دی لەسەر بەرد جێبهێڵێ.

وەزیر لەگەڵ ســێ ڕاوێژکارەکەی بە ســواری ئەســپ گەیشــتە ســەر کەناراوەکە. ڕەتیان کردەوە جڵەوی ئەسپەکانیان بدەنە دەست عەرفێکی بریتانی. ئەوان هەر بەسەر پشتی ئەسپەکانیانەوە بەسەر گردەکە کەوتن. کاتێکیش گەیشـــتە قەڵایەکە، ئەو ئەفســـەرە بریتانییەی بۆ پێشـــوازییان هاتبوو، پشـــتگوێیان خســـت. ئەوان هەر بە خۆیان ئەســـپەکانیان بردە

تەویلە و ئالیک و ئاویان بۆ دانان. ئینجا بە پێ ڕۆیشتنە بن ئەو خێوەتە دانراوەکە و لە سەر مێزی دانوستاندن دانیشتن. وەزیر هەستی بە فشاری سەر خۆی کرد.

بۆ خۆدڵنیاکردنەوەش لەنێو کتێبە پیرۆزەکەدا ئەم ئایەتانەی خوێندنەوە؛

من ناوی تۆ دووبارە دەکەمەوە.

تۆ کە هەموو شتێکت ئافەریدە کردووە و جڵەوی هەموو شتێکت لە دەست دایە.

تۆ ئەوەی بەخت دیاری دەکەی و ڕێگا نیشان دەدەی.

تۆ ئەوەی ئاو بە خوڕ دەبارێنی.

تۆی زەوی وا لێدەکەی بتەقێ و بکرێتەوە.

تۆ ئەوکەسەی گەنم لەسەر ڕووی خاکدا دەڕوێنی.

سەوزە و دارزەیتون، دارخورما و باخی ڕەنگین، میوە و گیا.

ئەلف لام میم

ئەلف لام میم.

ئەلف لام میم.

نوێژ بۆ تۆ دەکەم هەر بەتەنیاش هانا بۆ تۆ دەبەم.

تۆش بمخەرە سەر ڕێگەی ڕاست.

ڕێگەی ئەو کەسانەی کە ڕێنیشاندەریان بووی، نەوەک ئەوانەی گومڕا بوون تۆ خۆشت نەویستن.

ئەزموونی وەزیر لە ڕۆژە سەرەتاییەکانی دانوستاندندا وەک کەسێک وابوو سووکایەتی پێبکرێ. نێردەی بریتانی وەک کەسانی زاڵ دەجووڵانەوە، ئەمەش زۆر سەخت بوو بە وەزیر بفرۆشرێتەوە. هەموو ڕۆژێک دوای کۆتایی هاتنی دانیشتنەکان دانوسandکارە بریتانییەکان دەگەڕانەوە نێو کەشتییەکەیان تا نانی خۆیان بخۆن و پشووبدەن و بڕازێن و خۆیان بۆ ڕۆژی پاشتر ئامادە بکەن. هەرچی وەزیر و

ڕاویژکارەکانیشـــــی بوون هەر لە قەڵایەکە لە نێو خێوەتێکدا دەمانەوە. دوای سـێ هەفتە لە دانوسـتاندنی سـەخت و دژواردا ئەم پێشـنیازانەی خوارەوە خرانە سەر مێز:

- بریتانیا کەشـــتییە جەنگییەکانی خۆی لە کەنداوی فارسـی بکێشێتەوە.
- دەکرێ ئینگلســـتان بەنـدەرەکانی کەنـداوی فـارســـی بۆ بازرگانیکردن لەگەڵ هیندستاندا بەکاربهێنێ.
- فرەنسـییەکان سـوپای ئێرانی جێبهێڵن و ئەفسـەرە بریتانییەکان بۆ داڕشتنەوە و چاکسازیی سوپا جێگەیان بگرنەوە.
- گرێبەسـت لەگەڵ فرەنسـییەکان لەبارەی کانزاکانەوە کۆتایی پێبهێنرێ و بریتانییەکان قەرەبووی فرەنسییەکان لەو بوارەدا بکەنەوە.
- بریتانییەکان لە ماوەی پەنجا سـاڵی ئایندەدا بەندەرەکەی باشووریان پێبدرێ بە مافەکانی گومرگیشەوە، بەڵام هێشتا گومرگەکەی لەژێر سەرپەرشتیی ئێرانییەکاندا بمێنێتەوە. ئینگلستان دوای لێدەرکردنی تێچوونی دامودەزگاکانی بەندەرەکە، بڕە پارەیەکی مانگانە بداتە دەوڵەتی ئێران.
- بریتانییەکان ڕێگەیان پێبدرێ لە سـەرتاپای پارێزگاکانی باشـووری وڵات بەدوای کانی ژێرزەمینیەکاندا بگەڕێن و دامودەزگای پێویستی بۆ دابمەزرێنن.
- ڕێژەی ٧٥٪ی بەرهەمی دەرهاتوو بۆ ئینگلسـتان و باقی ڕێژەی بیست و پێنجەکەش بۆ ئێران.
- هەرات لەسـەر کاغەز هەر بەشـێک دەبێ لە ئێران، بەڵام بەڕێوەبردنی شارەکە دەدرێتە دەستی بریتانییەکان.

- ئینگلستان هێڵێکی تێلێگراف بۆ بەکارهێنانی خۆی بۆ هیندستان بەناو وڵاتدا ڕادەکێشی و مۆنۆپۆلییەکەشی بۆ ماوەی پەنجا ساڵ لەبن دەستی خۆیاندا دەبێ.
- ئینگلستان هێڵی ئاسنین لە کەنداوی فارسییەوە تا سەر سنووری هیندستان ڕادەکێشێ و مۆنۆپۆلییەکەشی بۆ پەنجا ساڵ لەبن دەستی خۆیاندا دەبێ.

ڕێککەوتننامەکە، سەرکەوتن نەبوو. وەزیر هەوڵێکی زۆر سەختی دا تا دوو داخوازیی خۆی تێدا جێبکاتەوە، پێشتر بەریتانییەکان بەلایەناوە نابوو.

وەزیر لە شوێنی خۆی هەڵسا. "کەواتە ئێمە نایکەین. خۆ ئەگەر ئێمە بەو ڕێککەوتنە بچینەوە ماڵێ، هەر ژنەکانمان پێمان پێدەکەنن."

داوای کرد ئەم بڕگانەی خوارەوە لە ڕێککەوتننامەی ئاشتییەکەدا جێگیر بکرێن:

- ئینگلستان تۆڕێکی تێلێگراف بۆ ئێران ڕابچینێ، تاران بە تەواوی شارە گەورەکانی وڵاتەوە ببەستێتەوە.
- ئینگلستان هیچ کارمەندێکی هیندی دانەمەزرێنێ، بەڵکو کارمەندی ئێرانی لەو سەدان نووسینگەی تێلێگرافانە دابمەزرێنێ.

سەرۆکی نێردەی بریتانی تووڕە بوو، خۆی پێ نەگیرا تا بەتەوسەوە بە ئەم قسەیە بە نێردەی ئێرانی نەڵێت: "ئاخر لەم وڵاتەدا جارێ هیچ کەس وشەی تێلێگرافی نەبیستووە، چۆن دەتوانن لە نووسینگەکانیدا کاربکەن؟"

وەزیریش وەها وەڵامیدایەوە: "ئەوان خێرا فێر دەبن."

دانوستان بۆ ماوەیەکی کاتی هەڵپەسێردرا و خواستەکانی وەزیر بۆ لەندەن نێردران.

لە پاش هەفتەیەکدا لەندەن پێشنیازەکەی بەم شێوەیە هەموار کردەوە:

- ئینگلســــتان تۆڕی تێلێگراف بۆ ئێران ڕابکێشــــی بە مەرجێک تەواوی مافە گومرگییەکانی بەندەرەکانی کەنداوی فارسی بۆ ماوەی نیو سەدە لەبن دەستی بریتانیادا بێ.

ئەمەش داخوازییەکی نیشـــتمانییانەی هەســـتیار بوو، بەڵام وەزیر دوای وتوویژێکی دووروودرێژ لەگەڵ ڕاوێژکارە لاوەکانیدا ڕێککەوت. ئاخر وڵاتەکە لەباریدا نەبوو ئەو بەندەرە کۆنانە نۆژەن بکاتەوە. خۆ ئەگەر کەشـــتییەکانی بریتانیا بیانەوێ ئەو بەندەرانە بەکاربهێنن، هەر دەبێ خۆیان مشــووری ئەوە بخۆن نوێیان بکەنەوە و لەگەڵ کەشـــتییەکانیان بیگونجێنن. ســـەرباری ئەوەش کەســـیش نازانێ ئاخۆ ئایندە چی لەبن ســـەردا دەبێ. ئەگەر ڕۆژێ لە ڕۆژانیش بریتانییەکان لەوێ بڕۆن، خۆ ناتوانن بەندەرەکان لەگەڵ خۆیان بگوازنەوە ئینگلســـتان. باڵەخانە و دامودەزگاکان لە شوێنی خۆیان بۆ نیشتمان دەمێننەوە.

بریتانیەکان پێیان وابوو ڕێککەوتنەکە لە ئانوســـاتی مۆرکردن دایە، لێ وەزیر دیسان لەسەر مێزی دانوستاندن داوایەکی دیکەی هێنایە پێشەوە:

- ئینگلســتان بەو مەرجە هێڵی ئاسـنین لە کەنداوی فارسـییەوە بۆ سـەر سنووری هیندسـتان ڕابچێنێ، کە لە هەمان کاتیشـدا هێڵی ئاسـنینی نیشتمانیش بۆ ئێران لێبدا.

دیســـان وەزیر هەمووانی ســـەرســـام کردەوە، تەنانەت ڕاوێژکارەکانی خۆیشـــی، چونکە ئەمە خەونێکی ناواقیعی و نەکردە بوو، کەس زاتی نەکرد هەر بیریشی لێبکاتەوە.

بریتانییەکانیش هەســـتیان کرد ئەگەر هات و پەســـەندی نەکەن، دەکرێ ڕوسەکان تۆڕی تەلێگراف و هێڵی ئاسنینی ناوخۆ لە ئەستۆ بگرن. دوای

ڕۆژێکی دیکەی پڕ لە وتوویژ و تاوتوێکردنی چڕوخەست، پرسەکەیان بەم بڕگەیەی خوارەوە چارەسەر کرد:

- ئەگەر ئینگلستان هەرکاتێک دەستی بە لێدانی هێڵی ئاسنین لە کەنداوی فارسییەوە تا سەرسنووری هیندستان کرد، ئەوا ڕاکێشانی هێڵی ئاسنینی نیشتمانیش بۆ ئێران بەهەند هەڵبگریَ.

لە کۆتاییدا ڕێککەوتننامەکە مۆرکرا و هەفتەیەکیشی خایاند تا بڕوانامەکان لەگەڵ پەیکێکدا بگەنە تاران. پاشاش بەنابەدڵی کاغەزەکانی واژۆکرد و مۆری خۆی لەسەر دانا.

دوای ئەوەی وەزیر و سەردەستەی نێردەی بریتانی بڕوانامەی ڕێککەوتننامەکەیان لەگەڵ یەک ئاڵوگۆڕ کرد و تەوقەیان لەگەڵ یەک کرد، ئیدی هەموو کەشتیەکانی بریتانیا فیکەی خۆیان لێدا.

ئەمەش هەستوسۆزی وەزیری بزواند، بەڵام ڕکێفی خۆی گرت و لێنەگەڕا فرمێسکی شادمانی لەچاو بێنەخوار. فاک و فیکەی کەشتیەکان گەلیان لە خەوی غەفڵەتی هەزار ساڵە ڕاچڵەکاند. لە هزری وەزیردا پەیامەکان خێرا بە ڕێگەی هێڵی تیلێگرافدا بەسەرتاسەری نیشتمان بڵاودەبوونەوە، قیتارەکانیش لەمسەر بۆ ئەوسەری وڵات لە جرت و فرتدا بوون. ئێستاش لەسەر پشتی ئەسپەکانیانەوە لەقەڵا کۆنەکەدا بینیان چۆن کەشتییە جەنگییەکانی بریتانی کەنداوی فارسی جێدەهێڵن.

ئینجا وەزیر وەهای بە ڕاوێژکارەکانی گوت: "لاپەڕەیەکی نویَ لە مێژوومان دەنووسرێتەوە."

٣٥

فەخری

هەر لەوکاتەی ئەسکەندەری گەورە بەلەمەکانی دەوڵەتی ئێرانی سووتاند، ئیدی ئەم وڵاتەدا لەباریدا نەما کەشـــتیگەلی خۆی نۆژەن بکاتەوە. هەر بۆیە خەڵکەکە بایەخی کەنداوی فارسـییان نەدەزانی و ڕۆژانە بۆ هەرات و بۆ ئەفغانستان بەخەم بوون.

ئەگەر هاتبا و باســـی ئەفغانســـتانیان هێنابایە گۆڕێ، بە دڵگەرمییەوە لەبارەیەوە دەدوان، ئاخر چەند شـــاعیری گەورە خەڵکی ئەوێ بوون، هەروەها سـەربردەی چەند داسـتانی پاڵەوانێتیش لە نێو کتێبی شـانامەدا لەوێ ڕوویاندابوو. هەر بۆیە هیچ کەس ئەوەی بۆ قووت نەدەدرا ئەوێ ســـەر بە نیشـــتمان نییە. خۆ هیچیش لە مەزنایەتیی ڕۆژگاری بەرێ نەمابووەوە، لێ هێشا لە نێو خەڵکدا هەر مابوو.

لەهەمان کاتیشـــدا زۆر لە کوڕوکاڵی ماڵباتە دەوڵەمەندەکان و گەورە بازرگانان بەرەو ئیســـتانبول باریان کردبوو، لەوێ بە شـــێوەیەکی سـەرسـامانە بووبوونە گەواهیدەر بەسـەر جیهانێکی دیکە. ئاخر شـارەکە وەک پردێکی نێوان ڕۆژئـاوا و ڕۆژهەڵاتی لێهـات. لەوێوە یەکەمین

داهێنانەکانی ڕۆژئاوا، هەروەک تێلێگراف و قیتار و چرای ڕوناکی لە لایەن ڕۆژهەڵاتییەکانەوە بەکاردەهێنرا.

نەوە نوێیەکە ئەوەیان بینی چۆن باکۆ و بۆمبای گۆڕانکاری زۆر بەرچاویان بەخۆیەوە بینی و کەچی تاران هێشتا هەروەک گوندێکی گەورە ماوەتەوە. هیچ پاشایەک حەرەمسەرای نەمابوو، کەچی حەرەمسەراکەی پاشای ئێران تادەهات گەورەتر دەبوو. بەردەوام ژنی نوێی بۆ زیاد دەکرا.

بیروهزری بزووتنەوەی بەرگریی ڕوسیش وردە وردە گەیشتە شارەکانی وەک تەورێز، ڕەشت، تاران و ئیسفەهان. ڕۆشنبیرە لاوەکانی ئەو شارانە زۆرتر لە جاران لەگەڵ یەک کۆدەبوونەوە و باسیان لە ئایندەی وڵاتەکەیان دەکرد. دەنگی ناڕەزایەتی بەو دەنگانەی لە مۆسکۆ بەرز بووبوونەوە بەراورد دەکران.

لەگەڵ بە پیشەسازیکردنی وڵات جووڵەی بەرگریی ڕوسی بەرفرەوانتر دەبوو، بزووتنەوەی بەرگریی ڕوسی توانییان کرێکارەکانی وڵات لە دژی قڕاڵ جۆشبدەن و بجوڵێنن. لە تاران و ئیسفەهانیشدا هێشتا گرووپەکانی بەرگری، کەسێک نەبوو دژی بوەستنەوە. ئاخر خەڵکەکە نەخوێندەوار بوو، وەهاشیان دەزانی پاشا نوێنەری خودایە لەسەر زەوی. ئەوەیان لە مێشکدا نەبوو لە دژی ئەودا بوەستنەوە.

پاشا هەروەک وەزیر بەدوای گۆڕانکارییەکانی وڵاتە دراوسێکاندا دەڕۆیشت. هەستی بە مەترسی وشیاربوونەوەی گەل دەکرد. ئەوەشی دەزانی هەموو چاوەکان لەسەر وەزیرن.

دوژمنەکانی وەزیر، ئەویان بە ناپاکیکردن لە نیشتمان تاوانباردەکرد. ڕاوێژکارەکانی وەزیریش تێکۆشان خەڵکەکە بێنە سەر ئەو بڕوایە، لە ڕێی ڕێککەوتنامەی ئاشتییەوە وڵات ڕۆڵێکی گەورە لە جیهاندا وازی دەکا.

پاشــا نەیدەزانی بەدوای کێدا بڕوا. تا دەهات لەوە بەئاگادەهاتەوە هێز و دەســەڵاتەکەی چەند لە پاشــەکشــەدایە. زوو زوو ســەردانی لادێکانی دەوروبەری پایتەختی دەکردن تا زیاتر خۆی نیشانی گەل بدا، بەڵام ئەم سەردانانە کاریگەرییەکی کەمیان هەبوو.

لەو نێوەشــدا و دوای ڕێککەوتننامەکەی وەزیر لەگەڵ ئینگلســتان، لەڕێی گەڕانەوەی بۆ تاران لە شــارێکەوە بۆ شــارێکی دیکە، وەک کەســێکی ناودار خۆی دەنواند. لە دەروازەی شــارەکانەوە بە بە هەزاران کەس بە دەهۆڵ و زوڕنا، بە ئاڵا و دەست بۆ هەڵوەشاندن پێشوازییان لێدەکرد و وەک قوربانیی مانگا و وشــتریان لەبەر پێدا ســەردەبڕی. هەر لە خۆوە خەڵک خورما و قەندی بە شــەقامەکاندا دەبەشــیەوە و گەورەبازرگان و دوکـانـدارەکـانیش خێوەتیـان لە گۆڕەپـانی بـازاڕ هەڵـدەدا و خوانیـان دەڕازاندەوە و هەموو ڕێبوارێکیان بۆ خواردن بانگهێشـــت دەکرد. لە ئیسفەهانیش، لەو شارەی وەزیر بۆ یەک دوو ڕۆژ تێیدا مایەوە تا پشوو بدا، دانیشـتوانەکان لە دەروازەی شـار بەسـەر شـانانەوە تا ناوجەرگەی شار هەڵیان گرت.
دواجاریش گەیشـــتەوە تاران، دیاربوو هەموو شـــارەکە بۆ پێشـــوازیی هەڵســتابوو. منداڵان بەســەر دارودرەخت هەڵگەڕابوون، ژنانیش بەســەر بانان کەوتبوون. هەموو ڕێگاکە، هەر لە دەروازی شــارەوە تا گۆڕەپانی بازاڕ ســـەدان مافور و ڕایەخ ڕاخرابوون. دەســـتەی ســـواران یاوەریی وەزیریان کر تا گەیاندیانە ڕەشـــماڵێکی گەورە لەناوجەرگەی بازاڕ، خەڵکەکەش گۆرانییان پێداهەڵدەدا و پەسنیان دەدا.
وەزیر بە هەســـتێکی تێکەڵ لە دڵخۆشـــی و ترس خۆی دایە دەســـت گوڕدەمی[61] حەشاماتی خەڵکەکە. گەورە بازرگانان باوەشیان پێدا دەکرد

[61] گوڕدەم: ئاپۆرای خەڵک.

و پیرۆزبایی شەڕەکە و سەرکەوتنەکەیان لێدەکرد، کەچی وەزیر تێیبینی ئەوەی کرد، هیچ کەسێک لە دەستوپێوەندەکانی کۆشک لەوێ ئامادە نەبوون.

دوکاندارەکان یارمەتیی وەزیریان دا تا بچێتە سەر کورسییەکی تایبەت بەو بۆنەیە، لەژێر دارێک لەسەر مافوورێکی گرانبەها دانرا بوو، ئیدی لە دەوری خڕبوونەوە. دەستبەجێ چای دەمکرا و کولیچەیان بۆ هێنا و ئەویش بەگەرمی لەگەڵ دوکاندارە پرسنەکان کەوتە گفتوگۆ.

هەر بە خەندەوە پێیگوتن: "ئەوەی ئێمە کردمان بۆ ئێوەی خاوەنکار باشە. خۆتان ئامادە بکەن، دەستە جل و پێڵاوی نوێ بپۆشن. زۆری پێناچی پێویست دەکا بەرەو نووسینگەی تێلێگراف بڕۆن و هەواڵی کاسبیتان بگەیەنن یان بە قیتار لە شوێنێکەوە بۆ شێوێنیکی دیکە بچن."

هەمووان کەیفیان بەو هیوایە هات، کە لەسەر قسەکانی وەزیریان هەڵنا. "من ئاگادارتان دەکەمەوە، لەمەوپاش چیدی لە ماڵەکانتان چرای پلێتەدرای ڕۆنی گەرچک ناسوتێنن. دەترسم ناچار بن هەموو ئەو ڕۆنەی لە ئەمبارەکاندا داتان کردووە[٦٢] بیرێژن، ئاخر پلانی ئەوەمان دارشتووە کارەبا بهێنین. لەمەوپاش پێویست ناکات لە ماڵەکانمان مۆم دابگیرسێنین، بەڵکو گڵۆپی کارەبایی ماڵەکان ڕووناک دەکاتەوە."

ئەو پێکەنی و هەمووانیش بە دڵخۆشییەوە لەگەڵ ئەو پێکەنین.

لە دواییدا و ئێوارەدرەنگ وەزیر گەیشتەوە لای ماڵی خۆی، تا شەوەکە لەگەڵ ماڵ و منداڵی بباتەسەر. ماڵێکی گەورە لە گوندێکی بچکۆلانەی پەڕگەی شار کە ناوی *ولنجک* بوو.

---

[٦٢] داکردن: ئەمبارکردن، هەڵگرتن.

ماڵەکە شوێنی کارمەندی میری بوو، لە کۆنەوە هەر سەروەزیری وڵات لێیدەژیا. ژنی وەزیر کیژی خانەوادەیەکی ناوداری هۆزەکەی خۆی بوو هی فەراهان، دوو کوڕ و سێ کچیشیان هەبوون.

وەزیر بۆ یەکەمین جار لە پاریسەوە دارتێلی تێلیگرافی بینیبوو، لە لەندەنیش بۆ یەکەمین جار قیتار و هێڵی ئاسنینی بینی.

هەمیشە لە وڵاتانی دەرەوەدا ژنان سەرنجیان ڕادەکێشا. ئەوانی لە قاوەخانە، لە شانۆکان و لە بازنەی سیاسییدا بینی، لەو شوێنانەی یاوەریی پیاوان بوون. ئیدی هەستی کرد چۆن ژنانی وڵاتەکەی لە چ ڕەوشێکی نایەکساندان، ڕاستی ئەمەش ئەوەبوو هیچ مافێکیان نەبوو.

لە مۆسکۆ چەند شەوێک لەگەڵ ژنانی ڕوسی سەری بە شوێنی خواردنەوەدا کردبوو، ئەوانیش وەک شازادەیەکی ئێرانی بایەخیان پێدابوو.

ئەو لە ژیانی خۆیدا زۆر ژنی ناسیبوون، بەڵام ئاسوودەیی خۆی هەر لای ژنەکەی، لای فەخری دەبینییەوە. زۆری خۆشدەویست و کاتێکیش بۆ شوێنێک دەچوو، غەریبی دەکرد. هەر لەبەر ئەو هۆیەش بوو کاتێک بۆ ماوەیەکی درێژ لێی دووردەکەوتەوە بۆی دەنووسی. وشەکانی هۆنراوەکەشی زۆر تایبەتمەند بوون:

هەندێک جار هەستدەکەم بوومەتە پیرەدار

باڵندە لە فڕین دوای فڕین لەسەرم دەنیشنەوە

لێ من هەر تەنیا تۆم دەویست

تۆ بێیت و لەسەرم هەڵنیشیەوە،

هەر بۆ منیش بخوێنی.

دوای ماوەیەکی درێژ، وەزیر گەڕابووەوە ماڵێ. وێڕای پەسندنامەی خەڵک بۆ کردەوەکانی، کەچی هەستی بەخۆی دەکرد خەمبارە. شتێک

هەبوو دەرەقەتی نەدەهات. کاتێک پێینایە حەوشەی ماڵەکەی، هەستیکرد مێژوو خەریکە قووتی بدا. ئەوە بوو لە ئەسپەکەی دابەزی، دەرکەی کردەوە و ئەسپەکەشی بردە تەویلە. لە حەوزی حەوشەی ماڵەوە دەست و چاوی شوشتن، لەکاتێکدا فەخری، ژنەکەی لەپشت پەنجەرەوە تەماشای دەکرد. بە هێواشی بەرەو قەپەنگەکە هات. لە سێبەرەکەیدا ئەوە دەبینرا دەشەلێ.

فەخری دەمودەست ئەوەی بینی، ئیدی بە چرای دەستیەوە هاتەدەر.

بەبێ دەنگی بۆ ماوەیەکی زۆر لەباوەشی گرت.

"فەخری، غەریبیم کردبووی. هەوڵدە لە ماڵ گلم دەیەوە، چیدی لێمەگەرێ بچمەوە دەرێ."

فەخرییش گریا.

ئینجا بە هەنسکەوە چرپاندییە گوێی: "دەی پیاوەکەم، وەرە ژوورێ."

ژنە بیستبووی هەموو دەستوپێوەندەکانی شا ئەویان بە ناپاک لەقەڵەمدابوو، ئەو کەسەی نیشـتمانی بە گیانە توورەکان فرۆشتبوو. تا ئێستا بەو شێوەیە لە ژیانی مێردەکەی نەترسابوو. هەستێکی وەهای بۆ پەیدابوو، هەر باوەشپێکردنێکی دەکرێ دوایین باوەش بێ.

ئینجا فەخری خەمبارانە سەیری دەرکەی حەوشەی کرد و بە چرپەوە پێی گوت: "خۆشەویستەکەم فەرمو وەرە ژوورێ."

٣٦

لە کۆشکەکەدا

وەزیر هەر لە گوندی *ویلنجیک* مایەوە تا پاشا بە دوایدا بنێرێ، بەڵام بۆ مـایەی دڵتەنگی ئەو هیچ خەبەرێـک لە کۆشـــکەوە نەهـات. کـاتێکیش چاوەڕوانییەکە زۆری خایاند، بڕیاریدا خۆی دەستپێشخەری بکا و بچێتە کۆشک.

کاتێکیش چوو، پاشـا لەوێ نەبوو. تەنانەت کابرای گەورە نۆکەریش، کە هەمیشـــە تووشـــی دەهات، لە هەچ کون و کەلەبەرێک دیار نەبوو. بە دوودڵییەوە پاڵی بە دەرکەی کۆشکەوە نا، کەچی بۆ مایەی سـەرسامی، هیچ مۆمێک لەســەر تاقەکانی دانەگیرســابوون. ئینجا لە دەرکەی هۆڵی مینابەندەکەی دا و بە لەســەرخۆیی گوتی: "خاوەنشــکۆ، منم وەزیر، من لێرەم."

هیچ وەڵامێک نەبوو.

ئەمجارەیان بە دەنگێکی بەرزتر بانگیکرد. "خاوەنشکۆ، ئەرێ ئێوە لێرەن؟" ئەوەی لە مێشکی خۆیدا هەڵسەنگاند ڕاستەوخۆ بێ پرس سەر بە ژوورەکەدا بکا، لێ هەر زوو ئەو بیرۆکەیەی بەلاوەنا و وەهای نەکرد.
لە دەرەوە بانگی سەردەستەی پاسەوانانی کرد.
"ئەرێ ئەو خەڵکە بۆ کوێ ڕۆیشتوون؟"
پیاوەکەش پێی گوتەوە: "مەبەستت چییە؟"
"هیچ کەس لێرە نیە، باشە پاشا لە کوێیە؟"
"هەر دەبێ خاوەنشکۆ لە کۆشک بێ."
وەزیر جارێکی دیکە چووەوە ژوور. بە ڕاڕەوە درێژەکەدا ڕۆیشت و بانگی گەورەنۆکەری کرد: "ئاغا موشیر!
ویستی بچێتە ناندینەکە، بەلام داخرابوو. پاشان دەرکەی هۆڵی مینابەندەکەی کردەوە. "خاوەنشکۆ، تۆ لێرەی؟ ئەرێ هەموو شتێک باشە؟"
هەردەبێ وابێ، هەردەبێ پاشا شەوەکەی لە حەرەمسەرا بەسەربردبێ.
هەربینا گەڕایەوە. وەزیر چووە سەر کورسییەک دانیشت و لاقی ڕاستەی لەبەر ئازار شیلا.
زۆری نەبرد گوێی لە دەنگەدەنگێک بوو لە پاشخانی کۆشکەکەوە هات، لەبەر غەڵبەغەڵبەکە لە شوێنی خۆی هەڵسا. دەنگەدەنگەکە هی ژنەکانی پاشا بوو، لە حەرەمسەراکەوە دەهات. هەر دەبێ شتێکی گرنگ قەومابێ، ئاخر پەنجەرەکان دەشکان و ژن و منداڵیش قیژە و هاتوهاواریان بوو
لە کۆتایی ڕاڕەوەکەدا هەر لە پشت دەرگا وەستا بوو. تۆ بڵێی لە درزی دەرگاوە تەماشا بکا بزانێ چی هەیە؟ یان وەها باشە بانگ بکا بەڵکو یەکێک بە پیر دەنگییەوە بێ؟ شتەکە لە سەرچڵی خالّی نەبوو، خۆ ئەگەر شا ئەم شتە بە خۆتێهەڵقورتان لە کاروباری تایبەتی و کەسی لەقەڵەم بدا، لێکەوتەی باشی نابێ. ئەوە بوو لەپشت دەرکەکە وەستا و گوێی

هەڵخست. ئەو هەر گوێی لە دەنگی ژن و منداڵ و لە خواجەباشی سەرداری حەرەمسەرا بوو.
وەزیر وەها لە دەنگ و هەرایەکە تێگەیشت، ژنان ویستوویانە لە حەرەمسەراکە بێنەدەر، بەڵام خواجەباشی و قەرەواشەکان لێنەدەگەڕان و هەوڵیان دەدا هەر لە ژوورەکان بیانهێڵنەوە و دەرنەچن. پشێوییەکە لە دەست دەرچوو. ژنان هەر شتیان بە دەرکەی حەرەمسەراکەدا دەدا و خەریکی ئەوەبوو بیشکێنن. وەزیریش نەیدەتوانی چیدی لە تەماشا بمێنێتەوە. ئینجا دەرکەی نیوە کردەوە و بانگی کرد: "خانمان! ئەوە چی لە گۆڕێدایە؟"
لەبەر پاشاگەردانی هەراوبەزمەکە کەس گوێی لە بانگکردنەکە نەبوو.
"خانمان! ئەوە منم، وەزیرم. ڕێگەم بدەن بەڵکو یارمەتیتان بدەم."
دیسان کەس دەنگی ئەوی نەبیست. تۆبڵێی ژنەکان لەبەر ئەوە ئەوەندە تووڕە و ئۆقرەیان لەبەر براوە، شا شتێکی لێهاتووە؟ تۆ بڵێی مردبێ؟ تۆ بڵێی خواجەباشی بۆ ئەوە لێناگەڕێ ژنەکان بێنەدەر تا هەواڵێکی وەها سامناک بشارێتەوە و درزە نەکاتە دەرەوە؟
وەزیر نەیدەتوانی لەوە زیاتر دان بەخۆیدا بگرێ، بە دەستەکانی چاوەکانی خۆی داپۆشی و لێ وەنێو حەرەمسەراکە کەوت.
هەر دەڕۆیشت و هاواری دەکرد: "خانمان؟ پاشا لە کوێیە؟ ئەوە چی قەوماوە؟"
ئینجا بێدەنگیی باڵی بەسەردا کێشان. ژنان بە هاتنی لەناکاوی وەزیر سەریان سوڕما. ئاخر هەموویان بێ سەرپۆش بوون، ڕووبەندیان لە خۆیان نەدابوو، بۆیە بەتەواوی پەشۆکان.
خواجەباشی هاواری کرد: "دەی سەرتان داپۆشن!"
قەرەواشەکانی ژنانی حەرەمسەرا غاریان دا و لەچک و ڕووبەند و سەرپۆشیان هێنا و دایانە ژنەکان. کاتێکیش ژنەکان خۆیان داپۆشت،

ئینجا وەزیر دەستی لە چاوی کردنەوە جارێکی دیکەش لێی پرسینەوە ئاخۆ چی بووەتە مایەی ئەو هەراوزەنایە.
ژنەکان دەستیان بە گریانێ کرد، هەروەک ئەوەی باوکیان یان کاکیان بینیبێ، کەسێک کە بتوانن دەردەدڵی لا هەڵڕێژن. پاشا و شاژنی دایک و شازادەکان ڕقیان لە وەزیر دەبووەوە، بەڵام لای ژنەکانەوە کەسێکی خۆشەویست بوو. ئەوان دەیانزانی ئەو ژنەکەی خۆی خۆش دەوێ و کاتێکیش دەچێتە سەفەر نامەی بۆ دەنووسێ. هەموویان سەرەتای یەکێ لە نامەکانی ئەویان لەبەر بوو، ئەو نامەیەی بەو شێوە دەستی پێدەکرد:
خۆشەویستەکەم.
هەمیشە کاتێک دێمەوە، لە ماڵ بە،
دەنا هەر بانگت دەکەم،
ژوور بە ژوور بە دواتدا دەگەڕێم تا دێیتەوە.

ژنێک بە هەنسکەوە گوتی: "هەمووان لێرە نەخۆشن، هەموو کەسێک لەو حەرەمسەرایەدا خەریکە بمرێ."
ژنێکی دیکە هەڵیدایێ: "دەرد، تاعون بەسەر ئەم حەرەمسەرایەدا زاڵە."
وەزیر پرسی: "ئەوە تۆ دەڵێی چی؟" وەک ئەوەی هێشتا بە باشی گوێی لە وەڵامی ژنەکان نەبووبێ.
"تاعون لەم حەرەمسەرایەدا بڵاوبۆتەوە."
ئەویش بە بڕوانەکراوی گوتی: "بۆچی وا دەڵێی؟"
یەکێ لە ژنەکان هاواری کرد: "ئەمشەو ژنێک مرد، ئەو هێشتا هەر لە نێو پێخەفەکەی خۆی دایە."
ژنێکی دیکە قسەکەی لێ وەرگرتەوە: "دەردێک لەو شارەدا بڵاوبووەتەوە. تەنیا ئێمە نەبێ، دەنا هەمووان دەیزانن."

"ئەم قســـەیە وا نییە. من ئێســـتا لە شـــارەوە هاتووم، هیچ دەردێک لە گوڕێدا نییە. هەردەبێ ئێوە ترســـا بن. ئەمە ترســـە زەندەقی بردوون، لەوانەیە ئەو ژنەی نێو حەرەمسەرا بەر هۆکارێکی دیکەوە مردبێ."

"ئاخر زۆر ژنی دیکە نەخۆشـن، پاشـاش لێرە نەماوە. ئەو دایک و کچ و پشیلەکەی لەگەڵ خۆی برد وئێمەشی لێرە بۆ مردن بەجێهێشتووە."

وەزیر هێـدمەی[٦٣] گرت. ئەو دووبەدوو لەگەڵ خواجەبـاشـــی دوا و تێگەیشـت ئاخۆ چی بەسـەر کۆشـکەکەدا هاتووە. پێدەچوو پزیشـکەکەی پاشـــا لە ژنە مردووەکەی حەرەمســـەرا گومانی لە هەبوونی دەردی تاعونی کردبێ. ئەو بە متمانەوە پاشـــای لە دۆخەکە ئاگادارکردۆتەوە، پاشان شا بڕیاری دا بڕواتە هەوارێکی ئارام و بێ وەی.

وەزیر قســـەی لەگەڵ ژنەکان کرد: "خانمان، خەم مەخۆن. مشـــووری هەموو شتێک دەخۆم." ئینجا ڕووی خۆی لە خواجەباشی کرد و پێیگوت: "دەی بڕۆ ژنە مردووەکە لە حەرەمســـەرادا بێنەدەر و هەموو ژنە نەخۆشـــەکانیش لێرە لە قاوشـێکی گەورە، لە دیوەکەی دیکەی کۆشـک کۆبکەرەوە. منیش دەمودەسـت دەچم پزیشـک ئاگادار دەکەمەوە." ئینجا ڕووی قســـەی کردە ژنەکان: "دەرکەی حەرەمســـەرا دەکرێتەوە، ئێوە دەتوانن بۆ وەرگرتنی هەناسـەیەکی تەڕوتازە بچنەدەر. هەموو شـتێک بە پاکی ڕابگرن، گەرماو و هۆدەکانتان پاک بکەنەوە. خۆتان و منداڵەکانیش پاک پاک بشۆن."

ئەم قســـە باوکانەیەی وەزیر بە دڵی ژنەکان بوو، هێوری کردنەوە، بەم جۆرە دیســـان ئارامیی بۆ حەرەمســـەرا گەڕایەوە. دەمودەسـتیش تەرمی ژنە مردووەکە لەوێ لابرا و پزیشـکیش بۆ ژنە نەخۆشـەکان بانگ کرا. ژنان هەڵمەتێکی پاککردنەوەی گشـــتییان ڕاگەیاند و منداڵانیش ئازادانە جرتوفرتی خۆیان بۆ باخی کۆشکەکە دەستپێکردەوە.

---

[٦٣] هێدمەگرتن: شۆکبوون.

وەزیر دیسان لە ڕەفتاری نابەرپرسانەی پاشا نامراد بوو. ئەو بڕوای نەکرد تاعون لە تارانی دابێ، گومانی بۆ ئەوە چوو ژنانی حەرەمسەرا لە ترسان تۆقیون و شتەکەیان لەوەی هەیە گەورەتر زانیوە. ئینجا سواری ئەسپەکەی بووە و بەرەو قەزوین، بەرەو ئەو قونەگوندەی لەنێو چیاکان هەڵکەوتبوو ملی لێنا، بەڵکو لەوێ چاوی بە پاشا بکەوێ.

هەوای دەرەوەی شار هێنایەوە سەرخۆی، تووڕەییەکەی دامرکایەوە و تێگەیشتنێکیشی بۆ دەرچوونی شا بەم جۆرە لە لا پەیدا بوو. خۆی هەردەبێ شتێکی گەورە و دژوار لە ئارادا بووبێ.

ئەو لە دواگردیش ئاوا بوو، بەنێو مەزرادا ئەسپەکەی خۆی تاودا. لە سەر ڕۆخی ڕووبارێک خەڵکی بینی پاڵ کەوتبوون. سەرەتا وایزانی ئەمانە جوتێر و کشتیارەکانی ئەو دەوروبەرەن و لە چیمەنی تەنیشت ڕووبارەکە پشوودەدەن، لێ کاتێ لێیان نزیک کەوتەوە، بڕوای بە چاوەکانی خۆی نەکرد. خۆ ئەمانە خەڵکی کەترە[٦٤] و نەخۆشن، خەریکن دەمرن. خەڵک لەترسی تاعون ئەوانی لە گوندەکە دەرکردبوو.

وەزیر هەراسان بوو. لە هەموو شوێنێک هەر ژن و پیاو بوون وەک کەلاکی ئاژەڵی مردارەوەبوو لەو گۆڕە کەوتبوون. بینی چۆن دایکان منداڵەکانی خۆیان لە کفندا وەردەپێچان، دایبابی بینین بە خۆیان و منداڵەکانیان بەرەو چیاکان هەڵدەهاتن. بێدەسەڵاتانە بە لای تەرمی سێ ژندا ڕەتبوو لاقی نیوەڕوتیان لەنێو ڕووبارەکەدا بوو. کەسانێک گەچیان بەسەر تەرمەکاندا دەکرد تا لە سەگی تۆڕی و هارییان بپارێزن.

کاتێک وەزیر گەیشتە گوند تازە تاریک داهاتبوو. ڕاستەوراست بەرەو دەرکەی قەڵاکە ملی لێنا، بەڵام پاسەوانەکان ڕێگەیان پێگرت.

---

[٦٤] کەترە: کەسیرە، هیلاک، داهێزراو.

سەردەستەی پاسەوانەکان پێیگوت: "خاوەنشکۆ پێشوازی لە هیچ کەس ناکا."

"دەکرێ بە پاشا بڵێی وەزیر لەبەردەرگا وەستاوە؟"

کابرای تایین پێیگوتەوە: "تەنانەت پاسەوانەکانیش بۆیان نییە لە حەوشەی قەڵاکە نزیک بکەونەوە."

وەزیر تووڕەیی خۆی خواردەوە، ئینجا پێی گوتەوە: "خۆ دەکرێ لە دەلاقەکەوە بانگ بکەی کەوا من لێرە لە بەردەرگە وەستاوم."

پیاوەکە شێلگیرانە گوتی: "خاوەنشکۆ نایەوێ کەس ببینێ. هەر بە ڕاستی هیچ کەس. ئەو بە دەمی خۆی فەرمانی پێکردووین."

وەزیر خۆی بینی لە پشت دیواری قەڵاکەوە وەستاوە، باشە ئەرێ بەڕاست چی بکا؟ باشە پاشا چی لە تاعونێک بکا کە هەموو لایەکی داگرتووە؟ خۆ ئەگەر کەسێک شتێکی لەدەست بێت و بیکا هەر وەزیرە. ئەدی بۆچی لێرە وەک سوالکەرێک لەبەر قاپیی شا بوەستێ تا لێی بپاڕێتەوە بەڵکو قسەی لەگەڵدا بکا؟

بڕیاریدا بگەڕێتەوە و تا پێیدەکرێ لە تاران شتێک بکا ئەم پەتایە بوەستێنێ. بەڵکو داوای یارمەتی لە ڕوس و بریتانییەکان بکا. وا باشە ڕاستەوخۆ بچێتە لای باڵوێزی بریتانی و لە ڕەوشەکە ئاگاداری بکاتەوە. دەکرێ باڵوێزیش داوا لە لەندەن بکا بەڵکو تیمی پزیشکانی خێرخواز لە ڕێی هەراتەوە بەرەو تاران بنێرن. ئەم بیرۆکەیە تاکە فریادڕەس بوو.

وەزیر ویستی بەرە تاران بکەوێتەوە ڕێ، بەڵام دیمەنی ئەو پاشا بێباکەی خۆی لە قەڵایەکی ئارام و بێ وەیدا حەشار داوە تووڕەی کرد. ئاخر خۆ پاشا بەرپرسیارێتی گەلی لەسەر شانە.

ئینجا لە شوێنی خۆیەوە هاواری کرد: "پاشا! وەزیر لێرەیە! وەزیر هاتووە! ئەوە منم وەزیر، لێرەم!"

پاسەوانەکانیش بێهودە ویستیان وەزیر لەوێ دووربخەنەوە.

وەزیر جارێکی دیکە بانگی کردەوە، ئەمجارەیان توندتر: "پاشـــا، وەزیر لێرەیە، وەزیر! وەزیر!"
ئەوسا فەرماندەی پاسەوانەکان دەستی گەیاندە تفەنگەکەی، لی نەیوێرا لوولەکەی لە وەزیر بکا. ئەویش دەستی بۆ تفەنگەکەی خۆی برد تەقەی بە هەوادا کرد، لەکاتێکدا هێشـــتا هەر لەســـەریەک بانگی دەکرد: "وەزیر لێرەیە!"
لەبەر دەرگە بووە هەرا و پاشاگەردانی، ئەسپەکان دەیانحیلاند، سەگی ئێشـــکچی دەوەڕین، پاســـەوانەکانیش هەوڵیان دا وەزیر لە دەروازەی قەڵاکەوە دوور بخەنەوە.
لە ژوورەوەش پـاشـــا کڕوبێدەنگ گوێی لێگرتبوو. گوێی لە دەنگی داردەســـتی دایکی بوو. مەهدولیا هاتە پشـــت کوڕەکەی گوتی: "دوودڵ مەبە! بیکوژە. ئەو زۆر بە دەسەڵات بووە."
کەچی لەهەمان کاتدا دەرگای قەڵاکە کرایەوە. تاج سـوڵتانی کیژی پاشـا بەخۆی و مەشـخەڵێک بەدەسـتەوە هاتەدەر. بە ئارامی ڕووی لە وەزیر کرد: "سەلام وەزیر. ئەرێ من چیم پێدەکرێ بیکەم؟"
وەزیریش وەڵامیدایەوە: "نا ، نەخێر کچەکەم، نەخێر. من شـــادمانم کە خاتوونی شازادە تەندروستە، ئەوەندە بۆ من بەسە."
"من بیســتم تۆ لەبەرەی باشـــوور بریندار بووی. خەمم لێخواردی، لێ ئێسـتا خۆشـحاڵم جارێکی دیکە دەتبینمەوە. ئێسـتا چۆنی ئاغای وەزیر؟ زۆر جار بیرم لێ دەکردییەوە."
قســـەکەی تاج بۆ وەزیر مایەی ســـەرســـامی بوون. تووڕەییەکەی دامرکاندەوە. لە شـوێنی خۆیەوە تەماشـایەکی کرد، بینی خاتوون لەبەر تاریکی وەستاوە، لایەکی ڕووی لەبەر تیشکی مەشخەڵەکەی دەستی بە تەنیشـت دەرکەکەوە ڕووناکە. وەزیر بینی تاج سـوڵتان گەورە بووە و هەروەک شازادە خاتوونێکی ڕاستەقینە دەجووڵێتەوە.

"کیژەکەم، سوپاسی ئەو وشانەت دەکەم، کە هەروەک دڵت گەرمن. من باشترم. تۆ شازادە خاتوونێکی ناوازەی."

تاجیش بە خەندەوە هاتەوە قسە: "سوپاست دەکەم."

وەزیر بە دەم ئەم قسانەی: "فەرموو تۆ بڕۆرەوە ژووریٚ، باش ئاگات لە خۆت بیٚ." کڵاوەکەی بەرزکردەوە و هەندێکی بۆ چەمایەوە، ئینجا سواری ئەسپەکەی بوویەوە و بە کلکی بارگیری دادا و بەڕێگەی خۆیدا گەڕایەوە.

٣٧
پەتۆی ڕەش

تاعون لە تارانی دا، بەڵام ئینگلستان لە کاتی خۆیدا دەستی یارمەتی بۆ وەزیر درێژ کرد. ئەوان پەرستاری هیندییان ناردنە گوندەکانی دەوروبەری تاران تا بەر بە بەڵایەکە بگرن و لەناویبەرن. لەهەمان کاتیشدا پزیشک و داودەرمانی ڕوسیشی فریاکەوت. ڕوسەکان لە شارەکانی لای باکوور بۆ چارەسەرکردن خێوەتیان لای مەیدانی بازاڕەکان هەڵدا.

بە هەزاران کەس لە ناو تاران و دێهاتەکانی دەوروبەریدا مردن. لە حەرەمسەراشدا سێ ژنی دیکە لەبەر نەخۆشییەکە دەرنەچوون. خەڵکەکەش هەموو ڕۆژانی هەینی دەچوونە مزگەوتی گەورە، لە نوێژی هەینی و لەدوای ئیمامەوە دوعایان دەکرد و لەخودا دەپاڕانەوە بەڵکو ئەو بەڵایەیان لە کۆڵ بکاتەوە. دیاربوو دوعای ئەو هەموو خەڵکە گیرۆ بوو، چونکە پێشوەختە زستان هات، سەرمایەکی وەها داهات بەردی

شاخەکانیش خۆیان لەبەر نەدەگرت. یەک هەفتە لەسەر یەک بەفر باری، داروبەرد بوو بەشەختە. ڕەوشەکە ئەوەندە نالەبار و تووش بوو مرۆ نەیدەزانی لەسەرمان ڕەق دەبێتەوە یان بەدەردی تاعونەکە سەری تێدا دەچێ.

بەلا و سەرما بە لایەک، ئینجا برسیەتی و قاتوقڕیشی هاتەسەر. ئەزمون ئەوەی نیشانی خەڵکەکە دا، لەبەر برسییەتی و قاتوقڕی، تاعونیان لەبیر چووەوە.

لێ لە بەشی باشووری وڵاتدا تێبینی ئەوە نەکرا بەڵای تاعون لێیدابێ. بریتانییەکان لە کەنداوی فارسییدا خەریکی دروستکردنی بەندەرەکان بوون و لە شاری مەسجد سولەیماندا بەردی بناغەی یەکەمین دامودەزگای نەوتیان لە ڕۆژهەڵاتی ناویندا دانا.

پاشا هەموو ئەو ماوەیە هەر لە قەڵاکە مایەوە و فەرمانەکانی بە پەیکدا دەناردنە تاران. بەڵام بەر لەوەی بەفرە ئەستوورەکە بباریێ و پەیوەندیی ئەو بە دنیای دەرەوە ئەستەم بکا، گەڕایەوە کۆشکەکەی خۆی لە تاران. خۆشی بەدوورگرت لەوەی سەری حەرەمسەرادا بدا، ئەوەشی لێ قەدەغەکردن باس لە مەرگەساتی ئەوانە بکەن، کە بە دەردەکە سەریان نایەوە.

لە یەکێ لە شەوە ساردەکانی زستان، ئەو شەوانەی کوچە و کۆڵان چۆڵ چۆڵ بوون، خەڵک دەرکە و پەنجەرەی ماڵەوەیان باش گاڵەدا، درزی پەنجەرەکانیان بە پەتۆ باش گرتبوو، لەوکاتەدا شا بەدوای وەزیریدا نارد. لەپاش ئەو ئێوارەیەی وەزیر بە سواری ئەسپ لێدا چووبووە قەڵاکە و پاشاش فەرمانی دابوو قاپییەکەی لێنەکەنەوە، هیچ پەیوەندییەکی دووبەدوویی لەگەڵ شادا نەکردبوو. هەر لە ڕێی تەتەرەوە

پەیامەکانیان بۆ یەکدی دەنارد. دیاربوو پاشا ویستبووی وەزیر سەرما بچێژێ بۆیە بەو شەوە ویستوویەتی ببینێ.
فەخری، ژنەکەی وەزیر لەگەڵ گەیشتنی پەیامەکە پێیگوت: "هەستێکی خراپم هەیە، باشتر وایە بەتەنیا نەچی."
"خەمێ مەخۆ، زۆر نابا دێمەوە."
فەخری پێیگوتەوە: "گوێم لێبگرە، بەهانەیەک بدۆزەوە، بڵێ بەیانی دێم و سەری پاشا دەدەم."
"ئەمە نابێ. شا بەدوایدا ناردووم و پێویستی بە منە، دەنا بەو درەنگانی شەوە بەدوایدا نەدەناردم."
فەخری بە گریانەوە: "خوایە، بە هانامانەوە وەرە."

"*وەزیرکوشەن*" لە مێژووی ئێراندا چەمکێکی ناسراوبوو، هاوواتاکەشی "بمرێ وەزیر! بوو.
کوشتن و لەناوبردنی وەزیری لێهاتوو شتێک نەبوو لە بازنەی دەرباری پاشایەتی بەدەر بێ. هەموو وەزیریک دەیزانی ئەو ئەگەرە لە ئارادایە، کاتێکی چاوەڕواننەکراو هەیە تا پاشا بیکوژێ. نموونەش کەم نین؛ کوشتنی پاشا بە دەستی شازادە، پاشا کوڕ و براکانی خۆی سارد کردبێتەوە. سەربردەی (حەسەنک)[٦٥]ی گەورەوەزیر نموونەیەکە هەمووان دەیانزانی. حەسەنک کەسێکی خۆشەویست و دەستڕۆیشتوو بوو. لە ڕۆژێکی شوومدا سوڵتان بانگیکرد. حەسەنکیش دەیزانی لە دەرباری سوڵتانەوە بێزراوە، لێ هەرگیز گومانی بۆ ئەوە نەچوو سوڵتان

[٦٥] مەبەست حەسەن کوڕی محەمەد میکایلی، ناسراو بە حسنک، دوایین وەزیری سوڵتان محەمەد غەزنەوی بوو، بە بڕیاری مەسعود غەزنەوی و بە فتوای خەلیفەی بەغداد گوایە کەسێکی قرمتی یان ئیسماعلییە لە ساڵی ٤١٠ی کۆچیدا لەدار درا. وەرگێڕ

بیەوێ بیکوژێ. ئیدی هەر پێی نایە کۆشـــک، دەرکەی لەســـەر داخرا و ئابلۆقە درا. بەیهەقی[٦٦]، تۆمارنووســـی ســـەدەکانی ناوەڕاســـت، دیمەنی کوشتنی حەسەنکی لە کتێبەکەی خۆی بەم شێوەیە تۆمارکردووە:

ڕۆژێک حەسـەنکی گەورەوەزیریان لەسـەر پشتی ئەسـپێکی بەستەزمان بۆ بەر پەتی سـێدارە هێنا. ئەو هەرگیز سـواری ئەسـپێکی وەها بچکۆلە نەبووبوو. کابرای جەللاد ویستی چاوەکانی بە پارچە پەڕۆکێک ببەستێ، لێ حەسەنک ڕەتیکردەوە چاوی ببەسترێ.

سولْتان بانگیکرد "بەردبارانی کەن!"

لێ گەلۆ، کەس بەردێکی تێنەگرت.

ئەمجارە سولْتان بانگیکرد: "لەداریدەن!"

جەللادەکە حەســـەنکی لەدار دا. حەفت ســـاڵ حەســـەنک هەر بەدارەوە کراوەبوو. خۆرەتاوی ئێرانی تەرمەکەی ســـــووتاند و بای ڕۆژهەڵاتیش خۆڵەمێشەکەی پەخش کرد.

نموونەیەکی دیاری دیکەش هەبوو، ئەویش کوشـتنی گەورەوەزیر میرزا تەقی خان بوو. بەیانییەک سەر لەزوو، میرزا دەچێتە گەرمای شار خۆی بشـوا. دوای خۆشـوشـتن دەچێتە سـەر کورسـیی سـەرتاش دادەنیشـێ. دەلاکەکەش تیغەکەی زۆر بە باشـــی بۆ دەســـوێ، مووی گەردنی بۆ دەتراشـێ، پاشـان لە ڕاسـتی دەماری خوێنهێنەردا دەستی توند دادەگرێ و دەمارەکەی دەبڕێ. ئەو ئەم کارەی بە فەرمانی پاشا کرد.

فەخری ئەو چیرۆکانەی دەزانین، بۆیە دەترسا چارەنووسی مێردەکەشی بەهەمان مەرەد بڕوا.

---

[٦٦] مەبەسـت ابو الفضـل بەیهەقییە (٩٩٥-١٠٧٧)زایینی، مێژوونووسـی دەرباری غەزنەوییەکان بووە. وەرگێڕ

وەزیر بە ژنەکەی خۆی گوتەوە: "مەگریێ." ماچی کرد و ئینجا سـوارى ئەسپەکەی بوو بەرەو کۆشک لێیخوڕی.

کاتێ گەیشتە بەردەرکەی کۆشک، بینی پاسەوانەکان هی جاران نین. ئاخر ئەم سەردەستەی پاسەوانانی نەبینیوە، پێشتر یەکێکی دیکە بوو. خۆی وەک عورفێکی لێهاتبوو، هەر کاتێ وەزیر لە مەیدانەکە وەدەرکەوتبا، فیکەیەک لێدەدرا، ئینجا سەرۆکی پاسەوانەکان دەهاتەدەر و بەڕێزەوە ئیکلامی بۆ وەزیر دەکێشا. ئەم جارەیان دونیایەکی کشومات، هیچ شتێک لەم شتانە ڕووی نەدا، سەردەستەی پاسەوانەکانیش لە شوێنی خۆی نەجوولا.
ئەو هێشتا هەر لەسەر پشتی ئەسپەکەی بوو، خڕەی دەرگا هات و کرایەوە. گومانی بۆ ئەوە چوو، لەدوای ئەوەوە دەرکەیان داخستبێتەوە. چلۆپۆپی دارەکان لەبن بەستەڵەکدا سەریان شۆڕ بووبوونەوە. بۆڕیە دووکەڵی سەربانی کۆشک دووکەلی لێهەڵدەستا و مەشخەڵەکانی لای حەوزی ئاوی حەوشەکەش هەڵکرابوون. سایەی پاشا لە ژووری کاری خۆی لەسەر پەردەکەوە دیار بوو، وەک ئەوە وابوو لە پشت پەردەوە سیخوڕی بەسەر وەزیرەوە بکا.
وەزیر لە ئەسپەکەی دابەزی و لغاوەکەی دایە دەستی یەکێک لە نۆکەرەکان، کە ئەو نەیدەناسی. کابرا کەسێکی چوارشانەی تێکسمڕاو بوو، پێنەدەچوو هیچ کارامەییەکی مەیتەری بە ڕوخسارەوە دیاربێ.
وەزیر بە ئەسپایی بەسەر پەیژە بەستووەکاندا بازی دا چووە نێو کۆشک. ڕاڕەوەکان تاریک بوون، بەڵام چرایەک بچووک لە دەرکەی هۆڵی مینابەندەکە هەڵکرابوو.
کەشوهەواکە مایەی گەف و هەڕەشە بوو. دەنگێک لە هەناوی خۆیەوە پێیگوت، واباشە بەرلەوەی کارلەکار بترازێ بگەڕێیتەوە، بەڵام خۆ

نەیدەتوانی بۆ دواوە بگەڕێتەوە، ئاخر شـــا ئەوی بینی بوو، کەواتە چاوەڕێی دەکا. خۆڕســـکانە ئاوڕێکی لەدوای خۆی دایەوە، دەرکەکەی کردەوە ویســـتی بچێتە دەرەوە. لێ ئەو پیاوەی ســـەری ڕێشـــمەی ئەسپەکەی لێوەرگرت لەسەر پەیژەوە وەستابوو.

ئینجا بە نەرمی بە وەزیری گوت: "پایەبەرز چاوەڕێت دەکا." ئەمەی گوت و دەرکەکەی پێوەدایەوە.

وەزیر گەڕایەوە هۆڵی مینابەندەکە، بە نەرمی لە دەرکەی دا و بانگی کرد: "ئاغا موشیر!"

لە تاریکیەوە دەنگێک هات: "فەرموو وەرە ژوور، ئاغای پەردەدار لێرە نییە."

لە هۆڵی مینابەندەکەدا هەموو پەردەکان دادرابوونەوە، بەڵام ژووری چلچلراکە ڕووناک بوو. وەزیر بەســـەر مافورە گەورۆنە کەســـکەکەی هۆڵەکەدا ڕۆیشت، چووە سەر کورسییە ڕەنگ هەنارییەکە دانیشت و لاقەکانی خۆی شێلا، دیسان ئازاری دەدایەوە.

هەموو جارێک، کە ئەو لەو هۆڵەدا چاوەڕێی هاتنی پاشـــای دەکرد، بە سەرسامییەوە سەرنجی لە تانوپۆی مافوورە ڕاخراوەکەی بەرپێی دەدا. ئاخر یەکێک بوو لە مافوورە هەرە نازدارەکان تائێســـتا چنرابێ. داوی باریکی تەلایی و هەزاران داوی وردیلەی دیکە تانوپۆییەکەی وەها بە گوڵ و گوڵوک نەخشێنرابوو، هەر خواخوات بوو لێی ڕابمێنی.

کەس نەیدەزانی ئاخۆ کەی ئەو مافوورە شاهانەیە چنراوە، لێ مرۆ لەو بڕوایەدا بوو هی کۆشکە ئێرانییە دێرینەکان بێ، ئەوانەی سێزدە سەدە پێشـــتر بە دەســـتی موســـڵمانان ئاگریان تێبەردرا، ئەوکاتەی دەوڵەتی ئێرانی ڕوخا. ئیدی شـــوێنکەوتووانی محەمەد هەموو کۆشـــکەکانیان تاڵانکردن و ئاگریان تێبەردان، لێ یەکێک لە نۆکەرەکان توانیبووی ئەم مافوورە دەرباز بکا.

ئەم خەیاڵڕۆیشتنە وای لە وەزیر کرد باشتر بێتەوە سەر خۆی.
"چییە دەڵێی وەزیر ترساوە، من تۆم وەها نەناسیوە. تۆ شەکەت و ماندووی، دەی هەفتەیەک بڕۆ فەراهان و پشوو بدە." ئەو ئەم قسەیەی بەخۆی گوتەوە.
لە پشت دەرکە بچکۆلەکەش، کە هەمیشە هەر کابرای پەردەدار بەکاریدەهێنا، گوێی لە تەپەی پێ بوو.
بانگی کرد: "ئاغا موشیر!"
هیچ وەڵامێک نەبوو. بەرەو لای دەرکە بچکۆلەکە ڕۆیشت بزانێ چ باسە، کەچی ئەو دەرکەیەی هەمیشە لەسەر گازەرای پشت بوو، گاڵە درابوو. گوێی لێبوو یەکێک هەنگاوی هەڵدەهێنا. "ئاغا موشیر، ئەوە تۆی لەوێ؟" کاتێک بێدەنگی باڵی بەسەردا کێشانەوە، ترسێک پەڕیە دڵی. ئەو پەردە درێژانەی هەمیشە پاشا لەوێوە سەریدەرێناو پەیدا دەبوو، جووڵایەوە. وەزیر چاوەڕێی کرد پاشا بێ، بەڵام خۆ ئەو نەبوو، بەڵکو شەرمین بوو، سەری لە بن پەردە دەرهێنا.
وەزیر ئاهێکی پێداهاتەوە بانگی کرد: "شەرمین. وەرە، دەی وەرە ئێرە!"
لێ پشیلەکە لەجێی خۆی نەبزووت. وەک ئەوەی بۆنی شتێکی ناخۆشی کردبێ. تاوێک لە وەزیر ڕاما، ئینجا سەری بردەوە پشت بەردە و ون بوو. شەرمین ئەوەی بۆ وەزیر ڕوونکردەوە، دۆخی ئێستای هۆڵی مینابەندەکە ئاسایی نەبوو، دەنا هەر یەکسەر بۆی دەهات و خۆی لە لاقەکانی هەڵدەسووی.
وەزیر دوودڵ بوو. بەڵکو ڕاستەوخۆ لە شا وێبکەوێ.: "خاوەنشکۆ، من لێرەم، چاوەڕێی ئێوەم.
بۆ لای پەردەکە ڕۆیشت.
سەرلەنوێ بانگی کردەوە: "خاوەن پایە! تۆ لەوێی؟"

پێدەچوو پاشـــا هەر لە تەلارەکە نەمابێ، وەزیریش ســـەرچیخ چووبوو بەوەی سـایەی پشـت پەردەی بە هی پاشـا زانیبێ. بەدەسـت لەپشـتەوە گرێدان بەنێو هۆڵەکەدا هەر ڕاوێچکەی دەدان. هەستیکرد کەوتۆتە داوێ. هەر لەســـەرەتـاوە جەســـتەی ئـاگـاداری کردبووەوە، بەڵام خۆ ئەو ئاماژەکانی بەهەند هەڵنەگرتن.

ئێ بـاشـــە، دەبووایە چی بکردبـایە؟ نەیـدەتوانی خۆی بشـــارێتەوە، نەیـدەتوانی لە مـاڵ بمێنێتەوە یـان نەیـدەتوانی هەڵبێ. ئەو دەبوایە گوێڕایەڵی پاشا بێ، هەر بۆیە بەدەم بانگکردنەوە هاتبووە کۆشک.

هەمیشە دوژمنەکانی حیسابی تایبەتیان بۆ دەکرد و زەفەریان پێنەدەبرد، ئەو بیریشـــی لەوە نەکردبووەوە لە نێو هۆڵی مینـابەنـدەکە تەڵەی بۆ دابنێنەوە.

ئەو بوێری دایەوەبەر خۆی. کێ نـاڵێ شـــا لێی تووڕەیە و بیەوێ بەم شـــێوەیە بیشـــکێنێ بەوەی ماوەیەکی زیاتر لە پێویســـت چاوەڕێی بکا؟ ســـەرباری ئەو هەموو شـــتانەش، شـــا چی لێدەکا؟ کاتێک باوکی ئەو پاشایە داوای لێکرد ببێتە سەروەزیری کوڕەکەی، ئەویش یەک مەرجێکی شاهانەی لێ داواکرد: "ئەگەر شازادەی جێنشین بە قورئانێ سوێند بخوا هەرگیز نەمکوژێ."

شـــازادەی جێنشـــینیش بە پێکەنینەوە گوتی: "من ســـوێند بە قورئانێ دەخۆم، هەرگیز دەستم بە خوێنی تۆ سوور نەبێ." ئەوسا پاشای باوک دەستی وەزیری خستە نێو دەستی کوڕە جێنشینەکەی و گوتی: "ئێستا من بە ئاســوودەیی ســەردەنێمەوە." کاتێک وەزیر لە مێشـکی خۆیدا ئەو وشانەی پاشای بەبیرهاتنەوە، هێدمە گرتی. ئەرێ، شا سوێندی نەخوارد بەوەی هەرگیز وەزیر نەکوژێ، بەڵکو بەوەی دەســـتی بەخوێنی ئەو

ســـوور نەبێ. خۆ دەکرێ کاروباری کوشـــتنەکەی ئەو بە یەکێکی دیکە بسپێرێ.

مەشخەڵە چرای لای حەوزەکە کوژێنرانەوە و ئەو ناوە بە جارێک تاریک بوو. دەرگـاکەش داخرابوو، هیچ پـاســـەوانێکیش دیـار نەبوو. وەزیر ســـەرچیخ نەچوو بوو، خۆی دەبووایە بگەیاندبایە شـــوێنێکی ئارام و بێوەی. خێرا بۆ لای دەرکە ڕۆیشـــــت و کردیەوە، لەوێ تووشـــی پاسەوانێکی چوارشانە بوو، وەک دیوار لە ڕاڕەوەکە وەستابوو.
وەزیر بە کابرای پاسەوانی گوت: "پێموایە ئێستا پاشا سەری زۆر قاڵە، لەوانەشە پتری پێبچێ. دەچم دەستنوێژ هەڵدەگرم.
"تۆ ناتوانی لێرە بڕۆی، خاوەنشکۆ چاوەڕێت دەکا."
"شتەکە زۆر ناخایەنێ."
پاسەوانەکە پێیگوتەوە: "نەکەی بڕۆی."
وەزیریش بە تەوسەوە پێی گوتەوە: "وا تێبگەم لێرە دەستبەسەرم؟"
کابرا بەتوندی پاڵێکی بە وەزیرەوە نا و کردییەوە ژوور و دەرکەکەی لەسەر داخست.
وەزیر لە دڵی خۆیدا بەخۆی گوتەوە: "نەکەی بترسی، حەوسەڵەی خۆت لەدەست نەدەی."
ماوەیەک هەروا لە ناوەڕاستی هۆڵەکە وەستا، ئینجا بەرەو لای شێرەی ئاوی پاشا ڕۆیشت، کە لەسەر مێزیک لە گۆشەیەکی هۆڵەکە دانرا بوو. بە ئەسپاییەوە دەستنوێژی هەڵگرت. ڕووی لە کەعبە کرد و نوێژەکەی خۆی دابەســـت. ئەمەش تاکە ڕەفتار بوو تا هەندێ ئاســـوودەیی پێببەخشێ. نوێژەکەی خۆی دابەست و لەجاران پتر درێژەی پێدا، کەچی پاشا هەر دەرنەکەوت.

تۆ بلێی شا لە کوێ چاوەڕێ بکا؟ خۆ ئەگەر ویستبێتی سووکایەتی بە وەزیر بکا، کردی و سەرکەوتووش بوو. خۆ ئەگەر نەخشەیەکی دیکەی هەبووبێ، باشە بۆ هیچ ناقەومێ؟

لەپڕ ئەوەی بە مێشکدا هات، ئێستا شەوی هەینییە و لە ڕۆژانی هەینیشدا حەرامە کەس بکوژرێ. مانگ ڕێک لەسەر کۆشکەکە هەڵاتبوو، کاتەکەش سەروبەندی نیوەی شەو بوو. ئیدی کەوتە سەر ویرد خوێندنەوە: "*ئەشەهەدو ئەن لا ئیلاهە ئیللا ئەڵڵا، وە ئەشەهەدو ئەننە محەمەدەن ڕەسوولوڵڵا*. گەواهی دەدەم تەنیا یەک خودا هەیە ئەویش ئەڵڵایە، هەروەها گەواهی دەدەم محەمەد نێردراوی ئەوە."

مرۆ ئەوکاتە ئەم وشانە دەڵێتەوە، کاتێک تەواو دڵنیابێ مردن لێی نزیک بۆتەوە. دووریش نەبوو شا لە شوێنێک بەدزییەوە چاوی لەسەر ئەو بێ، چۆن وەزیر، پاڵەوانەکە، ئەو پیاوەی ویستوویەتی ئەو لەسەر تەخت لابەرێ. گیرۆدەی دۆخێک بووە، دەربازبوونی ئەستەمە.

وەزیر بە دانبەخۆداگرتنەوە لەنێو ژوورەکەدا دەهات و دەچوو. ئێستا بۆ مردن ئامادەیە، هەندێک هێور بووبووەوە. جارێکی دیکە لە مافوورەکەوە ڕاما، هەر بەڕاستیش جوانترین مافوور بوو بە دەستی ژنە ئێرانییەکان چنرابێ. پێدەچوو زۆر وەزیری دیکەش پێش مەرگی خۆیان، بەسەر مافوورەکەدا ڕۆیشتبن.

مانگ لەسەر ئاسمانی کۆشکەکە ئاوا بوبوو.

لەبەر خۆیەوە بە بردەبردێکەوە گوتی: "کاتی هاتووە."

دەرگا کرایەوە. سێ پیاوی تێکسمڕاوی چوارشانەی لێ وەژوور کەوتن. پەتۆی گەورەی ڕەش و کندریان پێبوو.

وەزیر بە توندی هاواری کرد: 'لا ئیلاهە ئیللا للا..."

دوو لە پیاوەکان غاریان دایێ و لە پشتەوە گرتیان و دەستیان لە پشتەوە توند بەستنەوە.

"لا ئیلاهە ئیللا للّا" وەزیر وەها هاواری کرد، لێ نەیتوانی ڕستەکە تەواو بکا، سێیەمینەکەیان پارچە پەڕۆیەکی توند لە زاری پەستی.

وەزیر بە چنگەڕنێ خەریکبوو خۆی لە دەستیان ڕاپسکێنێ، لێ بەرزەفتیان کرد و بە هەرسێکیان لە زەویان دا، ئینجا بە چەند جوولەیەکی خێرا لە پەتۆ ڕەشەکەیان وەرپێچا. ئەویش تێکۆشا بەڵکو دەست و پێی خۆی بجوولێنێ و خۆی بکاتەوە، لێ هەرزوو پیاوەکان بە کندر توند بەستیانەوە و وەک فەردەیەک لەسەر زەوی هەڵیان گرت و بردیانەدەر.

کاتێکیش ئارامی بۆ ژوورەکە گەڕایەوە. پشیلەکە سەری دەرهێنایەوە. بەسەر مافوورەکەدا ڕۆیشت و لێرە و لەوێ هەر بۆنی دەکرد.

پەردەکە لادرا و شا بەدەرکەوتەوە. هێشتا هەر شەو بوو، مەشخەڵ لەسەر حەوزەکە هەڵکرانەوە و پاسەوانەکانیش بێباکانە لەبەردەم دەرگا وەستانەوە وەک ئەوەی هیچ شتێک ڕووی نەدابێ.

٣٨

بێدەنگی

دوای کوشـــتنی وەزیر، ئەمیری دەســـتەڕاســـتی، یارمەتی ژن و ماڵ و منداڵی دا تا لە تاران هەڵبێن. هەموو دۆســـــت و برادەرانی وەزیریش ڕایانکرد. ئەمیر خۆشی خۆی لەبەر چاوان شاردەوە.

لە کۆشــک بووە شــایی و لۆغان. نەیارەکانی وەزیر پیرۆزباییان لەیەک دەکرد بێ ئەوەی نــاوی کوژراوەکەش بهێنن. مەهــدولیــا کە چیــدی نەیدەتوانی بە پێی خۆی بڕوا، هەموو ڕۆژەکەی لە پێشوازیی مێوانەکانیدا بوو. زلهێزە دەرەکییەکانیش بە بێدەنگی چاودێریی بارودۆخی گۆڕانی دەسەڵاتیان لە وڵاتدا دەکرد.

لە هیچ شــوێنێکیش بە فەرمی مردنی وەزیر ڕانەگەیەنرا. پرســەکە هەروا لەنێوان مردن و نەمردن بە کراوەیی هێڵرایەوە. خەڵکی ئــاســـــاییش شتەکەیان ئەوەندە بەهەند هەڵنەگرت.

دوای ئەوەی وەزیر بۆ ماوەیەکی دوورودرێژ دیار نەما و هیچ سەروسۆراخێکی پەیدا نەبوو، خەڵکەکە لە خۆیان دەپرسی تۆ بڵێی بۆ کوێ چووبێ. وەها مەزندە دەکرا لە لایەن پاشاوە لادرابێ، ئیدی بە خۆی وماڵباتەکەی چووبنەوە گوندەکەیان و خۆیان لە ژیانی گشتیی کێشابێتەوە.

چیرۆکێک لەوناوە بڵاوبووەوە، گوایە وەزیر لە کاتی دانوستاندن لەگەڵ ئینگلیزدا ناپاکیی لە وڵات کردووە، بۆیە پاشا سزای داوە. کەسانێک هەبوون دەیانگوت، گوایە وەزیر هەموو دەسەڵاتەکانی بۆ خۆی قۆرخ کردبوو، ئامادەش نەبوو لەگەڵ کەسی دیکەی بەش بکا. هەر بۆیە وایکرد هەموو ئەوانی دیکە لێ بتەکنەوە.

هەنووکەش ئەو بەندوباوە بە کراوەیی بە خەڵک دەگوترا، گوایە وەزیر ئەجێندایەکی دووسەرەی هەبووە. شێخ ئاغاسی ڕایگەیاند، پاشا بەڵگەنامەی ئەوتۆی کەوتوونەتە دەست، کە لەگەڵ ئینگلیزەکان دانیشتووە و گفتی ئەوەی لێوەرگرتوون، ئەگەر هات و پاشای ڕووخاند، ئەوا پشتی بگرن.

نەیارەکانی وەزیر دەیانەویست هەموو کەسێک بهێننە سەر ئەو بڕوایە، گوایە هەر وەزیر بووە کاتی خۆی ئەفغانستانی داوەتە بریتانییەکان. ئەوان ئەویان وەک ناپاکێک وێنا دەکرد و پەسنی شایان لەسەر بڕیارە ئازایانەکەی دەدا.

کاتێکیش ورووژاوییەکە دامرکایەوە و بەندوباو کەم بوونەوە، پاشا ئاهەنگێکی ساز دا. هەموو شازادە و پیاوە دەستڕۆیشتووەکانی بازاڕ و یەک دوو ئایەتوڵڵاشی بانگهێشت کردن.

سەبارەت بە وەزیر هیچ قسەیەک نەکرا. هۆڵەکە هەر جمەی دەهات هەموویان بۆ ئاهەنگەکە بانگکرابوون. لە هاتنەژوورەوەدا مێوانەکان

ســــەری خۆیان دادەنەواند، بەم جۆرە دڵســــۆزیی خۆیان بۆ پاشـــا دەردەبڕی.

جاران پاشـــا کەســـێکی کەم دوو بوو، لێ ئێســـتا پێویســـت بوو چەند قسـەیەک بۆ میوانەکان بکا: "خوا ویستی لەسـەر ئەوە بوو، ئێوە جارێکی دیکە بەو شێوەیە لێرە ببینمەوە." ئەم قسـەیەی هەر مایەی سەرسوڕمانی خۆیشـــی بوو، ئاخر کتومت نەیدەزانی مەبەســـتی چی بوو. لەبەر ئەوەی ئەو قســـانەی کرد و بێ ئەوەی بشـــخوازێ فرمێســـکی لە چاودا بارین، ئیدی خەڵکەکەش وروژان. هیچ کەسیش پرسیاری نەکرد.

ئەو بە بەردەم میوانەکانی ڕابورد، میوانەکانیش بە دوو ڕیز لە بەرانبەر یەک وەســـتـابوون. بە شـــێوەیەکی ڕیزپەڕانە لەگەڵ بـازرگـان و دوکـانـدارەکـانی بـازاڕ قســـەی کرد بە دەســـتەواژەی توێکڵـدارەوە پێیراگەیاندن، گۆڕانکاری بەڕێوەیە و لە بەرژەوەندیی بازاڕیش دایە.

لای ئایەتوڵڵاکان ئیســـتیکی کرد و ئەو دەرفەتەی پێدان چەند ویردێک بخوێنن و لە چـاوی بەد بەدوور بن. یەکێکیـان بوێری ئەوەی تێدابوو قورئانەکەی گیرفانی دەربهێنێ. بەســـەر لێوانەوە کورتە ســـورەتێکی خوێندەوە ئینجا بە هێواشـی فووی بەسـەر دەموچاوی پاشـادا کرد بەڵکو باشتر بپارێزرێ.

بە کورتە ئـامـاژەیەکی پـاشــــا، ســـێ نۆکەر پەیدابوون، هەریەکەیـان ســـینییەکی پڕ لە دراوی زێڕینی لەســـەر بوو. ئەمەش خۆی خوو بوو لە ئاهەنگەکانی ســـەری ســـاڵدا ئەم دراوانە وەک دیاری بەســـەر میوانانـدا دابەش بکا، ئیدی ئەو بەم ئاماژەیەوە مەبەســـتی بوو بڵێ ئەم ڕۆژەش وەک ئەوە وایە بەهارێکی نوێ دەستی پێکردبێ.

ئـاهەنگەکە پێنج ســـکەی زێڕی تێچوو بوو، ئەو زێڕانەی لە گەنجینەی ژێرزەمینەکەوە دەرهێنابوو. شـــێخ ئاغاســـایش دراوی نوێی لە ســـکە دابوون.

زۆرینەی میوانەکـان لە چینی ســـــەرەوەی نـاو کۆمەڵگە بوون، ئەوان پێکەنین و بە شـــاوە ســـەرســـام بوون و دەســـتیان ماچ کرد و هیوای خۆشبەختییان بۆ خواست.
هەر هەموو شـــــازادەکانیش بە جلی ســــەربازیی نوێوە هاتبوون، بە هەموویان دەورەی پاشــایان دا و ئەوەیان بۆ دەرخســت، گوایە ئامادەن گیانیان لە پێناوی نیشتماندا بەخت بکەن.
شــا بە بێدەنگی گوێی لە هەمووان بوو، خەندەی بۆ کردن. ئاخر دەیزانی ئەوان هـاوئـاخوڕی[٦٧] بریتـانی و ڕوســــەکان بوون. لە ڕۆژژمێرەکەی ئەوەی تۆمـار کرد: "ئەمـانە تـاقمێکی نـاپـاکن. خۆ ئەگەر دەرفەتیـان بۆ بڕەخســێ، دەســتیان دەچێتە خوێنی منیش. ئەوان خواخوایانە کچەکەم و شـــەرمینیش پارچە پارچە بکەن. پێویســـتە ئەوان وا لێبکەین بەر لەوەی بکەونە پیلانگێڕان، بۆ خۆمانیان کێش بکەین."

میوانەکان چایان لە ئیســـتکانی ئاودامانزێڕ بۆ هات. پاشــــاش کوپێک قاوەی خواردەوە، ئەوە یەکەمین جار بوو ڕاشکاوانە لەبیش خەڵکدا قاوە بخواتەوە. خەڵک ئەم شــتەی بە ئاماژەی دەســتپێکی ســەردەمێکی نوێ بینی. بە تـاســــەیەکی زۆرەوە کوپە قـاوەکەی خۆی لەســــەر خوانچە زێڕینەکە دانایەوە. ئینجا خواحافیزی لە میوانەکان کرد و بە ڕێی پشــت پەردەکە کشایەوە ژوورە تایبەتییەکەی خۆی.

دوای ئەو، شـــێخ ئاغاســــی ڕۆڵی خانەخوێی بینی. خزمەتکارەکان بە خۆیـان و دەفری گەورەی پڕ لە شـــیرینەمەنی هـاتنەژوور. میوانەکـان ئەوەیان بۆ شــێخ ئاغاســی باســکرد چۆن ئەو بەو ئاوەز و حیکمەتەی

[٦٧] ئاخوڕ: ئەو شـــوێنەی لە تەویلە ئالیکی بۆ ئاژەڵان دادەنرێ. هاوئاخوڕ واتە لەهەمان سەرچاوەی خۆراکەوە سوودمەندن. وەرگێڕ

هەیەتی و لەم ڕۆژە سەخت و تەنگانەیەدا لە پشتی شا وەستاوە. پێشتر هەرگیز پاشـــایان وەها دڵخۆش و بەختەوەر نەبینیبوو. شــێخ ئاغاســـی گوتی بۆ ماوەیەکی درێژ لەبەر هەرات دڵی شـــکابوو، بەڵام ئێســـتا ئەو قۆناغە ڕەشـە تێپەڕیوە، سـەرلەنوێ کاروباری دەسـەڵات و بەڕێوەبردنی وڵات کەوتۆتەوە بن جڵەوی پیرۆزانەی پاشـــــاوە. ویڕای ئەوەش، پێی ڕاگەیاندن، شـا داوای لێکردووە ئەرکەکانی وەزیر ڕابپەڕێنێ. "زۆر کاری ناڕەوا، بەتایبەتی لە نێو سـوپادا هەن. بۆ مایەی خۆشـبەختیی پاشـا ئەو حیکمەتەی هەیە دەسـتنیشـانیان بکا و ڕاسـتیان بکاتەوە. هەر بەڕاسـتیش ئەم خاڵەیان، خاڵی بەهێزی من نییە."

شـێخ ئاغاسـی بە چاوی فرمێسـکتێزاوەوە سـوێندی بە خوا خوارد بەهرە و هێزوگوڕی خۆی بخاتە خزمەتی پاشاوە.

لەســـەرەتاوە، پاشـــا هەوڵیدا مردنی وەزیر لە ئینگلســـتان و ڕوســـیا بشـارێتەوە. باڵوێزی بریتانیا و لە ڕێی چاوی سـووسـەکارانییەوە و هەر لەهەمان ڕۆژی کوشتنەکەی وەزیردا بە ڕووداوەکەی زانی و لەندەنیشی لێ ئـاگـادارکردەوە. بـاڵوێز ڕووداوەکەی بە ڕووداوێکی خەمبـارانە و شـــتێکی تەواو چـاوەڕواننەکراو دانـا. وەزیر پیـاوێکی مجێزبەرز بوو، دوژمنی زۆری بۆ خۆی پەیدا کردبوون. ڕاوێژکارە گەنجەکانیشی گیران یان خۆیان شـــاردبووەوە و چاکخوازەکانیش زەبرێکی کوشـــندەیان بەرکەوت.

ئینگلســـتان لەبارەی گۆڕینی دەســـەڵاتەوە غەمبار نەبوو. ئاخر ئێســـتا لەندەن دەتوانێ ڕاستەوخۆ سەروسەودا لەگەڵ شادا بکا.

لە دوای چل ڕۆژ لە کوشـــتنی وەزیر، ئایەتوڵڵاکەی تاران و لە کاتی دوانی ڕۆژی هەینیدا، کورتەهەواڵێکی لەبارەی خانەوادەی پاشـــایەتییەوە

ڕاگەیاند: "ئێمەی پاشای ئێران شێخ ئاغاسیمان بە وەزیری نوێی وڵات دانا. خوا دەست بەباڵیەوە بگرێ."

پاشا لە هەواڵەکەیدا بە وشەیەکیش باسی مەرگی وەزیری نەکردبوو، هەروەها ئایەتوڵڵا لەوبارەیەوە کڕ و بێدەنگ بوو. شێخ ئاغاسی سەبارەت بە تەقواییەکەی پەسن درا. ئایەتوڵڵاش سەرنجێکی وەهای دا، گوایە خوداش بەو بڕاردەیە دڵخۆشە.
لەسەر شەقامیش هێشتا هەر چیرۆک و بەندوباو لەبارەی وەزیرەوە دەگوتران.

- "وەزیر هەڵاتووە."
- "ئەو لای باڵوێزخانەی بریتانی لێی پاڵداوەتەوە."
- "وەزیر ویستوویەتی تەختی پاشا سەراوبن بکا و تاجەکە بخاتە سەر سەری خۆی."

ئەو خۆی لەنێو هۆزەکەیدا شاردۆتەوە.

- "ماڵەکەی چۆڵ بووە و ئابلۆوقە دراوە. ژن و منداڵەکانیشی هەڵاتوون."
- "وەزیر گیراوە، هەیتەکان بەسەر ماڵیان داداوە و پشکنیویانە و فایلەکانیشیان بردوون."
- "زۆری پێناچێ وەزیر لە مەیدانی گەورەی شارەوە بەدارەوە هەڵدەواسرێ."

چیرۆکەکان گەیشتنە حەرەمسەرا. یەکێک لەوان ئەمەی خوارەوەی وەک ڕاستیی ڕووداوەکە زانرا: "ئاخر وەزیر هاتە نێو کۆشک شەوەکەی هەموو پاسەوانەکان گۆڕدران. ئەوان لە هۆڵی مینابەندەکەدا خنکاندیان.

پاشـان بەو تاریکییە سـوکوئاسـان لە گۆڕستانی عەبدولداود چاڵێکیان بۆ هەڵکەند و ناشتیان."
کەس نەیدەزانی دەراوی ئەو هەواڵە کێیە. ئاخر شـتەکە لەیەکدانی سـێ ڕاسـتیی بوو، لە لایەن سـێ شـاهیدی جیاوازەوە گێڕدرابووەوە. شـاهیدەکانیش یەک لەدوای یەک، گۆڕهەڵکەن، پاککەرەوە و مەیتەرەکە بوون. چونکە ویژدانی ئەوان بووە بەڵا بۆیـان، بۆیە ئەوەی بینیبوویـان گێڕایانەوە.

شـەوێکیان گۆڕهەڵکەنەکە کە لەپاڵ ژنەکەی درێژ بووبوو، پێی گوت: "دەمەوێ شـتێکت پێبڵێم، بەڵام هەر بەینی خۆمان بێ، نابێ کەس پێی بزانێ. ئایا دەزانی شـەوێکیـان دەبووایە بچم گۆڕێـک هەڵبکەنم. هەر هێندەم زانی کاتێک گالیسـکەیەک بە دوو سـوارەوە تەرمێکیان لە پەتۆی ڕەشـەوە و لوولدابوو. منیش دەسـتم دایە چرا و چوومە نێو گۆڕەکە بۆ باراسـتن و بەرەوقیبلەکردنی سـەری مردوو. ویسـتم پەتۆی سـەر تەرمەکە لابەرم، بەڵام یەکێ لە پیاوەکان چراکەی لە دەسـت دەرهێنام یەخەمی گرت و لە نێو چاڵەکە دەریهێنام. ئینجا خۆڵیان بەسـەر تەرمەکە داکرد و گۆڕەکەیان پڕکردەوە. کاتێکیش لە ئیشـەکە بوونەوە، ڕۆناکی داهات. لە زەردەی بەیاندا بینیم گالیسـکەکە لە کۆشـکەوە هاتبوو. مردووەکەش هەر هی ئەوێ بوو."
ژنەش لە لای خۆیەوە چیرۆکی مێردە گۆڕهەڵکەنەکەی بۆ خزمەتکارێکی کۆنی حەمـام گێڕایەوە، ئیـدی چیرۆکەکە لە حەمـامەوە گەیشـتە حەرەمسەرا.

دوای مـردنـی وەزیـر بە هەفتەیەک، ئەو خـزمەتکـارەی کۆشـکـی خـاوێنـدەکردەوە، کڵاوێکی قووچی دڕاوی لە هۆڵی مینـابەنـدەکەدا

دیتبووەوە. کڵاوەکە لە پەنجەرەکە، لەپشـت پەردەکە لە سـەر ناوکەوەکە کەوتبوو. بە نەخشـــە ئاودامانی کڵاوەکە زانی هی وەزیر بووە. کاتێ هەڵیگرتەوە دەســـتەکانی دەلەرزین، لێ نەیوێرا ئەوەی بینی لای کەس بگێڕێتەوە. ئینجا کڵاوەکەی لەژێر جلەکانی شـــاردەوە بە ترســـەوە هێنایەوە ماڵی. لە ماڵێ دەســتێکی پێداهێنا و لەنێو پەڕۆیەکی ڕەش و لە ژێر زەمینە تاریکەکەدا شـاردییەوە. سـێ هەفتەی ڕەبەق قولماتی لە زار نەهاتەدەر، بەڵام ئەو هەموو ماوەیە لە ناخییەوە شـتێک پاڵی پێوەدەنا تا بۆ کەسـێکی باس بکا. شـەوێکیان خەوی لێ نەدەکەوت، بۆیە چووە لای دایکە پیرەکەی، سەری خستە کۆشی و بە گریانەوە گوتی: "من کڵاوێکم لە ماڵێیە. کڵاوە دڕاوەکەی وەزیرم لە هۆڵی مینابەندەکە دۆزیوەتەوە. لەپشت پەردە لەسەر زەوی کەوتبوو، بەڵام نەخشەکەی دەدرەوشایەوە." هەرچەندە چیرۆکەکەی تەنها بۆ دایکی گێڕابووەوە، لێ هەر چۆنێک بێ شتەکە بەر گوێی ژنەکانی شا کەوتەوە.

ژنەکان هێشـــتا پێویســـتیان بە ڕاســـتییەکی دیکە هەبوو تا کرۆکی بابەتەکەیان بۆ دەربکەوێ.
مەیتەری کۆشـــک نەیدەتوانی لەوە زیاتر دەمی دابخا و هیچ نەڵێ. شەوێکیان متمانەی بە کچەکەی کرد و بۆی گێڕایەوە: "ئەسپەکەی وەزیر ماوەیەکی زۆرە لە تەویلەکە ڕاگیراوە. ئەمەش واتای ئەوە دەگەیەنێ، وەزیر ئەو شـەوە بە سـواری ئەسـپەکەی خۆی هاتە کۆشـک، بەڵام بە هەمان ئەسـپ لێی نەچووە دەرێ. ناوێرم باسی ئەو یەکسمە لای کەس بکەم، من لە تەویلەکەدا بەسـتوومەتەوە. ئەسـپەکەش حەجمانی نەماوە، هێشتاش هەر ناتوانم بیهێنمەدەر. تۆ نابێ ئەم ڕازە لای کەس بدرکێنی."
ئەم هەواڵەش گەیشتەوە حەرەمسەرا.

ئیدی ژنانی پاشـا هەر سێ ڕاسـتییەکانیان لەپاڵ یەک ڕیزکرد: "وەزیر لە هۆڵی مینابەندەکەدا کوژراوە."

بۆ شـەوی پاشـتر ژنانی شـا ڕەشـیان پۆشـی و لەسـەر قەپەنگی حەرەمسـەرا لەگەڵ لەیەک کۆبوونەوە. قلیانی خۆیان دەکێشـا و چایان دەخواردەوە. لەبەردەمیشیان وەک نیشانەی پرسە، سینی پر لە خورمای ڕەش داندرابوو. نیگـایـان خەمبـارانە بوو، بەڵام کەسـیـان نەگریـا و کەسـیشـیان لەبارەی وەزیرەوە نەدوا. بێدەنگییەک وەک بەردی کەڕە باڵکێش بوو.

٣٩

مەلیچک

پێدەچوو وڵات بێ جووڵە بێ، بەڵام پێچەوانەکەی ڕاست بوو. ناکۆکەکان گوتیـان بە مردنی وەزیر و گیرانی لایەنگرەکـانی وڵاتی لە بەدبەختی پاراســت، لێ ئەوان هیچ بیرۆکەیەکیان لەبارەی ئەوە نەبوو ئاخۆ مردنی وەزیر دەرووی چ بەڵایەکی بەســەردا کردوونەتەوە. پێلێکی بەرگریی بە هێواشی بەسەرتاسەری وڵاتدا بڵاودەبووەوە.

هاوزەمانی ئەو ڕووداوانەش، شـەرمین دیار نەما. پاشا هەموو شـوێنێکی بەدوا گەڕا، لێ وەک ئەوەی ئاسـمان هەڵیکێشـابێ یان زەوی قوتی دابێ، نەدۆزرایەوە. ئەو گومانی لە ژنەکانی هەبوو، پشـــیلەکەیان دزی بێ تا تۆڵەی مردنی وەزیری پێ بکەنەوە. هەر بۆیە داوای لە بەرپرســـی حەرەمسـەرا کرد هەموو ژوورەکان، یەک لەدوای یەک بپشـکنێ. لێ هیچ سۆراغێک لە شەرمینەوە نەبوو.

کێ نالێ شــــەرمین خۆی کۆشـــکەکەی جێنەهێشـــتووە؟ تۆ بڵێی چیدی هەســــتی بە ئارامی نەکردبێ؟ تۆ بڵێی لە ژنەکانی حەرەم یان لە خودی پاشا نەترسابێ؟ لەوانەشە شەرمین ڕەگەڵ پشیلە بەڕەڵلاکان کەوتبێ؟
شـا هەسـتی کرد چیدی پشـیلەکەی ناگەڕێتەوە. ئەمەش ئازاری دا، بەڵام خۆ هیچیشی پێنەدەکرا.

چەند مانگێک بەســـەر کوشـــتنی وەزیردا تێپەڕی. زۆر جاران شـــا بیری لێدەکردەوە، بەڵام خۆی بە هۆنراوەکانی خەریک کردبوو، تا مێشـــــکی خۆی ســـاف بکاتەوە و پێی ژیر ببێتەوە. ئەوەشـــی بۆ نەچووەســـەر، دوا هۆنراوەشی هەر لەبارەی وەزیرەوە بوو:

کوتکێک هەڵگرە، دیوارەکە بشکێنە
لەم زیندانە ڕاکە
هەڵێ و خۆت بدەرە دەستی هەتاو
وەک ئەوانەی ڕۆیشتن
ئەوانی هەرگیز نەگەڕانەوە.

ویڕای هەموو شتێک، داخ و کەسەر بۆ ڕزگار بوون لە وەزیر تا دەهات زیاتر و زیاتر دەبوو. بۆ کەس نەبوو پرســـە بۆ ونبوونی دابنێ، لێ پاشـا بە بێدەنگی پرســـەی بۆ دانا. دڵی خۆشـــی بەوە دایەوە، گوایە پاشـــاکانی پێش خۆشـــی کردەوەی هاوشـــێوەیان کردووە. خۆ پێویســـت بوو یەکێک یەکێتیی وڵاتەکە بپـارێزێ. هەنووکە وەزیر نەمـاوە، ئیـدی خۆی دەبێ کاروباری وڵات بگرێتەدەست، دەسەڵاتەکەی نمایش بکا.
داوای لە شێخ ئاغاسی کرد گەشتێکی بۆ شاری سوڵتانئاباد بۆ ڕێکبخا. ڕێگەی ســــــوڵتانئابادیش بە شـــــارە پیرۆزەکەی قومدا تێدەپەڕی، ئەو شـــــــارەی مەزارگەی مەعســــــومەی پیرۆز، نەوەی پێغەمبەری لێیە. گومبەزەکەی ئەو یەکێکە لە شوێنە دینییە هەرە گرنگەکانی وڵات.

شـێخ ئاغاسـیش ڕاوێژی بە شـا دا یەک دوو ڕۆژ لە قوم بمێنێتەوە و سـەردانی مەزارە پیرۆزەکەش بکا. بەم جۆرە پەیوەندیی خۆی لەگەڵ گەورە ئاخوندەکانی وڵات پتەو دەکا.
گەشـتەکەش دوو هەفتەی دەخایاند، لەو ماوەیەدا پاشـا و ژنەکانی لەماڵی بازرگانە دەوڵەمەندەکانی شار دەمانەوە.
قوم شـارێکی پیرۆزی گەرم بوو، لە لێواری بیابانەکە هەڵکەوتووە. بە شێوەیەکی تایبەت لە ئاخوند و خزمەکانیان پێکهاتبوو. ئەوەی ڕاستی بێ ئایەتوڵڵا گرنگەکان لە قوم دەژیان. پێگەی ئایەتوڵڵاش گەورەتر بوو لە ئاخوند و ئەوانەی پێشنوێژیان دەکرد. هەر کەسێک بگاتە ئەم پایە دینییە دەبووایە تەمەنێکی زۆری تێپەڕاندبا. ئایەتوڵڵاکان دەستڕۆیشتوو بوون، ئەوان هەزاران لایەنگریان هەبوو. بە شـێوەیەکی سـادە لەنێو خەڵکدا دەژیان. خەڵکەکەش گوێیان لێدەگرتن. ئەوان لە ژیانێکی سـادە دەژیان. مزگەوتیش مەکۆی دەسـەڵاتەکەیـان بوو. لە ڕێی سـەدان ئیمـامی پێشـنوێژخوێنەوە کە بەسـەرتاسـەری وڵات بڵاوبووبوونەوە، دەیانزانی چی لەنێو خەڵکەکەدا دەگوزەرێ. پاشـاش لای خۆیەوە ڕقی لەو شـارە دەبووەوە، بەڵام مایەی لێتێگەیشـتن بوو، لەگەڵ ئایەتوڵڵاکاندا ڕەفتاری باش بێ.
پاشـا لە قوم کاتەکەی خۆی لە قەڵایەکی پەڕگەی شـارەکە، لە شـوێنێکی ناوازە لەنێوان دارخورما پیرەکاندا بەسەر دەبرد، بە ڕۆژ زۆر گەرم بوو لێ بە شـەو هەوایەکی فێنک و خۆشـی هەبوو. شـا حەزی لێنەبوو سەردانی گومبەزە پیرۆزەکە بکا، بەڵام پێویست بوو نیشانی ئایەتوڵڵاکان بدا، ئەو ئەوکەسەیە، بە توندی جڵەوی وڵاتەکەی لەدەستە.

بە یاوەریی دەستەیەک لە ناودارانی شار، نەخاسمە ئاخوندەکان، سەری لە گومبەزە پیرۆزەکەی مەعسومەی دا و وەک باو بوو شیشەی قەفەزە زێرینەکەی ماچ کرد.
بەدوای ئەویشدا سەری لە مەدرەسە دا، ئەو مەدرەسەیەی ئیمامەکانی پێدەگەیاند، پاشان گەڕایەوە قەڵاکە تا چیدی کەسە پیرۆز و مێزەربەسەر و ڕیشدارەکان نەبینێ.
بۆ سپێدەی ڕۆژی پاشتر درێژەی بە گەشتەکەی بۆ سوڵتانئاباد دا. دەڤەری فەراهانیش کە لە سەد دووسەد گوندێک پێکهاتبوو، شوێنێکی زۆر گرنگ بوو. ئاخر ئەوێ زێدی وەزیر بوو. بۆ ماوەیە چەندین سەدە ڕەچەڵەکی ماڵباتی وەزیری تێدا نیشتەجێ بووبوو. دانیشتوانی ئەم دەڤەرە شانازییان بە خانەوادەکانیان بەتایبەتیش بە خانەوادەی وەزیری کوژراوەوە دەکرد.
کاتێک شا بۆ ڕۆژی پاشتر و لەسەروبەندی گەیشتنە ناو شارەکە، هەموو ئەو پیاوانەی لەسەر ڕێگەی خۆی بینین، لە وەزیر دەچوون. لەوانەیە لەمەدا سەرچیخ چووبێ، بەڵام ئەو پیاوانە هەمان کڵاوی وەزیریان لەسەر بوو، هەمان شێوەی ڕدێنی قەڵەمکراویشیان هەبوو. فرمێسک لە چاوی پاشا هاتنەخوار.
شا ویستی بچێتە بازارە کۆنەکەی شار. پێشتر وەزیر حەزی لە پێڵاو بوو، بەتایبەتی پێڵاوە چەرم ئەستوورەکان، هەر جارێک بە گەشت و کاروان دەرچووبا، بە جووتێک پێڵاوی نوێوە دەگەڕایەوە. پاشاش بەتەوسەوە پەلاری خۆی تێگرتبوو: "دەبینم کاتی ئەوەت هەبووە جووتێک چەکمە بۆ خۆت بکڕی."
وەزیر وەڵامیدایەوە: "ئەوەی من کڕیم هەرگیز ناگاتە ئەو خۆشییەی کاتی خۆی باوکم بۆ یەکەمین جار جووتێک چەکمەی لە بازاڕی سوڵتانئاباد بۆ کریم."

هەمووان بەو سەردانەی پاشا سەرسام بوون. دوکاندارەکان نەیاندەزانی چن هەڵسوکەوت بکەن، چونکە ڕۆڵی شایان لە بێ سەروشوێنکردنی وەزیر بیستبوو.
سەردەستەی پاسەوانەکان هاواری کرد: "*جاوید شا!* بژی پاشا!"
پاسەوانەکانیش بە دوایدا گوتیانەوە: "*جاوید شا!* بژی پاشا!
پاشا لای بەهارات و دەرمانفرۆشەکان وەستا و بۆنی گیاکانی کرد، لای مافوورفرۆشێکیش بە ئاماژەکردنێکەوە پرسی: ""ئەم مافوورە لە کوێ چنراوە؟"
بێ ئەوەی چاوەڕێی وەڵام بکات، لەسەر ڕێڕۆیشتنەکەی خۆی بەردەوام بوو، بەلای چەند دوکانی زێڕ و تەڵافرۆشدا ڕەت بوو و ئینجا لێ وەژوور دوکانی پێڵاوفرۆشێک کەوت. دەستی بۆ پێڵاوێکی قاوەیی کاڵ برد، بۆنی پێستەکەی کرد و پاشان لە شوێنی خۆی دانایەوە. دوای دەستلێدان و پشکنینی چەند جووت چەکمەیەکی دیکە، لە دوکانەکە چووەدەر و پاشان لە لاڕێوە بازاڕەکەی جێهێشت. پاسەوانەکانیش بۆ ساتێک لەبەرچاویان ون نەدەبوو.

شا ویستی سەری کارخانە گەورەکەی مافوورچنین بدا، ئەوەی لە پشتەوەی بازاڕەکە هەڵکەوتبوو. پلانێکی گەورەی وەزیر ئەوەبوو، هانی فرۆشتنی مافووری ئێرانی بدا بۆ دەرەوەی وڵات. هەر بۆیە پڕۆژەی دروستکردنی کارگەی مافوورچنین لە شارەکان دابمەزرێنێ. وەک نموونەیەکی پڕۆژەکەش، کارخانەکەی سوڵتانئابادی دامەزراندبوو.
بۆ مایەی سەرسامی و خۆشحاڵیی مافوورچنان، پاشا بە یاوەریی دەستەی پاسەوانەکانی سەردانی کارخانەکەیان بکا. پاشا بەجۆش و وروژاو بوو. ئەو ئێستا خۆی لە نێو یەکێ لە خەونەکانی وەزیردا بینیەوە. ئاخر ئەم جۆرە کارخانانە لە ئێرانێ نەناسراو بوون.

دەروازەیەکی نوێ سەریدەکێشا بۆ حەوشەی باخێکی نەریتانەی پڕ لە گۆم و ئەستێڵک، هەرچی دەوروبەریشی بوو شوێنی کاری کرێکاران بوو، سەرقاڵی ڕستن و چنینی مافوورەکانیان بوون.
شا لەبەردەم یەکێ لەو شوێنانەی کارکردن وەستا. بە چاوێکی تەواو کراوە لێی ڕوانی. لە بن هەیوانی کارخانەکەدا سەدان کیژ و ژنی گەنج لەپاڵ یەک دانیشتبوون، بەسەرپەرشتیی وەستایان خەریکی مافوورچنین بوون. تا ئەو کات، مافورەکان هەر لە گوندەکان و ژنان لە ماڵەکانی خۆیاندا دەیانچنین، ئاخر بە بیری کەسدا نەهاتبووە ئەو هەموو کچ و ژنانە لە شوینێک کۆبکاتەوە و کاری مافوورچنینیان پێبکا. پاشا مەیلی لێبوو دەستی بۆ بەرکی بباتەوە و دراوی زێڕینیان بۆ فڕێ بدا، بەڵام سەرنجی دا ئەم خووەی بۆ ئێرە دەست نادا.
ژنانی کارمەند نەیاندەزانی ئەو پیاوە پاشایە، بەڵام پەیدابوونی کەسێکی لایدە شتێکی ئاسایی نەبوو. ئیدی هەردەبێ پیاوێکی گرنگ بێ و لێکەوتەشی بەدواوە بێ. لەپڕێکدا ناوەکەی چرپێنرا. ئیدی بێدەنگیی باڵی بەسەردا کێشان، ژنان نەیانوێرا سەریش بەرز بکەنەوە تا تەماشای بکەن. ئەوان لە شوێنی خۆیان مانەوە، هەر سەیری مافووری بەردەمی خۆیانیان دەکرد. شا بەلای مافوورە تەواونەکراوەکاندا ڕۆیشت و نیگایەکی لە ژنەکان بڕی. هەستیکرد دەماری ملی گرژ بوون، چاوەکانی زوورانەوە. لەپڕ وەسووڕا و لەوێ هاتەدەر.

بۆ ڕۆژی پاشتر، بڕیاریدا لەگەڵ پاسەوانەکانی بۆ ڕاوی کەڵەکێوی بچێتە چیا. کێوەکانی فەراهان ژینگەی کەڵەکێوییە بەهێزەکان بوو، بە ئاسانییش ڕاونەدەکران. ئەوان هەمان ڕەنگی تاوێرەبەردەکانیان هەبوو، هەر کاتێک دەنگێکی نامۆشیان ببیستبا خۆیان لەپەنا بەردەکاندا حەشار دەدا.

دوای ئەوەی نیوەی ڕۆژەکە بەسەر کێوی مەزداراندا هەڵگەڕان، تووشی هیچ نێرییە کێوییەک نەبوون. پێدەچوو ڕاوکردنی چەند کەوێک دوو قازی کێوی قنیاتیان بشکێنێ. شا بەخۆی نیشانئەنگێوێکی باش بوو. ئەو تەقەی لە یەک دوو کەو کرد و خستنیە خوار، ئەمە وایکرد مرخ لە هەڵکشانی زیاتر خۆش بکا تا دەگاتە سەر دوندی کێوەکە. دوای ڕاوکردنی حەوت کەو و نۆ قازی کێوی، کرمی دڵی دامرکا و گەڕایەوە تا چێژ لە کەبابی گۆشتی تازەڕاوکراو وەرگرێ.

لە گەڕانەوەیاندا چاویان بە کەڵەکێوییەکی تەنیا و دابڕاو کەوت. پاشا ئاماژەی بۆ پاسەوانەکانی کرد لە شوێنی خۆیان بچەقن و هیچ نەجووڵێن. بە دووربینەکەی چاوی لەسەر ئاژەڵەکە نەتروکاند. ئینجا بە ئەسپایی دەستی بۆ تفەنگێکی سوارکراو برد. لەکاتێکدا نێرییەکە بە گوێی قولاغەوە بە ئاراستەی ڕاوچییەکەی دەڕوانی، پاشا پلی لەسەر پەلاپیتکەی تفەنگەکەی گیر کرد. نێرییەکە سڵەمییەوە، تەنانەت هاوسەنگی خۆیشی لەدەست دا، وەک ئەوەی پێکرا بێ. لێ ئاژەڵەکە تەڕدەستانە خۆی ڕاستکردەوە وەرسووڕا و بە بازی گەورەوە هەڵات. پاشا دوو فیشەکی دیکەشی گرتە کەڵەکە، ئینجا درێژەی بە لێگەڕانەکە دا. ئاژەڵەکە ئاراستەی خۆی گۆڕی و بەرەو دارستانەکە تێیتەقاند، لەبەر حوکمی چاوان ونبوو.

شا بەگورگەلۆقێ خۆی گەیاندە ئەو شوێنەی نێرییەکە ئاودیو بووبوو، ڕاوکەرەکانی دیکە هێشتا گوێیان لە دوا تەقە بوو. شا بە سواری یەکسمەکەی پێینەدەکرا زیاتر بڕوا، لەسەر پشتی ئەسپەکەی دابەزی لّغاوبەدەستەوە بەنێو دارەکاندا غاری دەدا. نێرییەکە لەپێش شاوە بە مەودایەکی کەم وەستا و ئاوڕێکی لە شا دایەوە ئاخۆ هەر بەدواوەیەتی یان نا. پاشا بە ئۆقرەلەبەرهەڵگیران دیسان تەقەی لێکردەوە، دیسان نەیپێکا. خۆ نەشدەکرا لە بەرانبەر نێرییەکەدا ببەزێ. خۆی هەڵدایەوە

سەر پشتی ئەسپەکەی و بەرەو ئەو تاوێرە بەردە تاویدا، کە وای دەزانی نێرییەکەی لە پشـــتە. بە ئارەقە و هەناســـەبڕکێوە گەیشـــتە قەدپاڵی شاخەکە، کەچی شوێنەواری نێرییەکە نەما.
شـــا بڕوای بە شـــتە خورافییەکان هەبوو، دڵنیابوو لەوەی لەخۆڕا نەبوو کەڵەکە هاتبووە ســـەر ڕێی. ئاخر ئەو پێنج جار تەقەی لێکرد، ئەمەش زۆر بە دەگمەن دەقەوما. لە حەکایەتە کۆنەکانی ئێرانییدا، مامز و ئاسک و کەڵەکێوی ڕێنوێنی پاشـــاکان بوونە بۆ ســـەرچڵییەکی ڕازدار، ئەم نێریەش ئامانجێکی باڵای هەبووە.
لەبەر ئەوەی ئارەقەی کردبوو، دەیەویست لە جووڵە نەکەوێ. تینوێتییشی هاتەسەر، لەدوورەوە گوندێکی هاتە بەر حوکمی چاوان. کاتێکیش بەرەو دارەکان لێیخوڕی، لەپشـــت دەوەنە دارەکاندا گوێی لە گریانی منداڵێک بوو. وەســـتا تا ســـەیرێکی بکا. منداڵێکی بچکۆلەی پیس و دڕۆنی تەمەن حەوت ساڵە، بە پێی پەتی لەنێو دەوەنە دارێکدا وەستابوو.
"تۆ کێی؟ بۆ دەگری؟"
منداڵەکە بە جلە شـــڕەکەی باش نەدەهاتە پێشـــچاو. چاوەکانی بە شـــێوازێکی ســـەیر زۆر لەیەک نزیک بوون، گوێچکەکانیشـــی لە باری ئاســـایی گەورەتر دیار بوون، بە هەردوو دەســـتیشـــی مەلێکی توند بە سینگییەوە گرتبوو.
شـــا خەندەیەکی بۆکرد و لە ئەســـپەکەی دابەزی. منداڵەکەش لە گریان وەستا و بەو چاوە عەنتیکانەی تەماشای پاشای کرد.
"لێرە چی دەکەی؟ لە ماڵەکەی ئەوێ دەژی؟" پاشـــا بەدەم ئەم پرســـیارە ئاماژەی بە کۆڵێتێکی قوڕینی ســـادەوســـاکاری کرد هەندێک لە خۆی دوورتر کرد.
منداڵەکە هیچ وەڵامی نەدایەوە.
"ئەدی ناوت چییە؟"

دیسـان منداڵەکە بێ وەڵام بوو. تۆ بڵێی لە زمانی پاشـا نەگەیشـتبێ، یان کەڕە بوو؟

"تۆ باڵندەیەکی جوانیشت هەیە، ئەرێ ناوی چییە؟"

منداڵەکە هاتە وەڵام: "مەلیچک."

"ئەوە چیت گوت؟"

جارێکی دیکەش گوتیەوە: "مەلیچک."

پاشـــا بە بەتوندی پێکەنی، چونکە منداڵەکە وشـــەی پاســـاری "مەلیچ" بچووک کردۆتەوە و کردویەتییە "مەلیچک".

"پەکوو، چەند گرنگە، ئەوە تۆ وشـــەیەکی خۆشـــی نوێت داهێنـاوە، لەمەوپاش دەبێ لە هۆنراوەکانماندا بەکاریبهێنین. مەلیچک ، جوانە، زۆر باشە بۆ تۆ."

پاشـــا کلۆ شـــەکرێکی لە بەرکی شـــلوارەکەی دەرهێنا و خســـتیە دەمی منداڵەکە. بە جوینی کلۆشەکرەکە، تامی شیرنایەتی کرد و دەستی پاشای گرت. ئەم دەستگرتنە پاشای وروژاند، هەستێکی متمانەبەخشی پێدا و بە نەرمی دەســـتی بەســـەر ســـەریدا هێنا. منداڵەکەش ســـەری بە لاقەکانی پاشاوە نووساند، وەک هەمیشە شەرمینیش دەیکرد.

شـــا پێی گوت: "تۆ منداڵێکی خۆشـــەویســـتی، ها بینا تاریکی داهات، تۆ دەبێ بگەڕێیتەوە ماڵێ و ئێمەش بە ڕێگەی خۆماندا بڕۆین."

کاتێک پاشـا گەڕایەوە لای ئەسـپەکەی، منداڵەکەش بەدوایدا هات. "نەخێر ، مەلیچک. وامەکە، بگەڕێوە، بڕۆ ماڵی خۆت."

بەڵام منداڵەکە گوتی: "مەلیچک، مەلیچک، مەلیچک!"

شـــا بە خەنەدوە ســـەیری کرد. "ئێمە تۆمان پێ جوانە، دەی وەرە با بتبەمەوە مـاڵێ." بەدەم ئەم قســـەیەوە پەلی کوڕەکەی گرت و بەرزی کردەوە و لە پشت خۆی لەسەر زینی ئەسپەکەی سوار کرد.

لەو کاتەدا دەنگی کچێک هات و بانگی کرد: "دەی براکەم بدەرەوە!"

تەڕاشەکە جوولایەوە و کیژۆڵەیەک بەخۆی دوو چاوی ڕەشی گەورەوە و پرچێکی ئاڵۆزوبلۆزەوە دەرکەوت. پاشا هەنگاوێک بۆ لای ڕۆیشت، بەڵام کچەکە وەرسووڕا و ڕایکرد.

"هۆ کیژۆڵە! وەرە، براکەت بەرەوە!"

فیستانە کەسکە سوورگوڵییە درێژەکەی، بە پێخواسی لەنێو گیاوگۆڵ، ترس لە چاوەکانی و دەنگە نەترسەکەی سەرنجی پاشایان بۆخۆی ڕاکێشا. لای کۆڵیتە قوڕینەکەدا کوڕیژگەکەی دابەزاند و پێیگوت: "دەی بڕۆ ژووری و بە خوشکەکەت بڵێ بادیە[68] ئاوێکمان بۆ بێنێ." بەڵام کوڕیژگەکە لەجێی خۆی چەقی، هیچ خۆی لە گوورە نەبرد.

پاشا لێبڕاوانە سواری ئەسپەکەی بووەوە. تا ئەوکاتیش دەستەی نێچیروانە یاوەرەکانی شوێنپێیان هەڵگرتبوو گەیشتنە لای. منداڵەکە جارێکی دی، دایەوە پڕمەی گریانێ. پیرەپیاوێک لە ماڵەکە هاتەدەر. لەبەر ئەوەی سوارەکانی لە دووڕڕا بینیبوون، مەزندەی کردبوو پیاوێکی گرنگیان لەگەڵدابێ. خاکەڕاییانە بۆ پاشا نوشتایەوە و پەلی منداڵەکەی گرت و لەوێ لایبرد.

کیژۆڵەکەش بادیە ئاوێکی بۆ پاشا هێنا. ئاوەکەی لێوەرگرت و بە گومانەوە تەماشای بادییەکەی کرد. "ئەوە چییە، ئەو ئاوە بۆ ئەوەندە پیسە؟"

"ئەوە پیسی نییە، چەوەندەری شەکرم تێدا شکاندووە."

"بۆچی چەوەندەرەکەت لێ نەپارزنیوە[69]؟"

"ئاخر تۆ ئارەقەت کردووە و ئاوەکەش ساردە، زۆریش تینووی، خۆ ئەگەر بادیە ئاوەکە بەیەک قوم بخۆیتەوە، نەخۆش دەکەوی. پێویستە بە هێواشی بیخۆیتەوە."

---

[68] باسی دەفری مسین بۆ ئاوخواردنەوە بەکاردێ.وەرگێڕ

[69] پاڕزنین: پاڵاوتن

شــا ئاوە شــیرینەکەی خواردەوە، چاویشــی هەر لەســەر کیژۆڵەکە بوو. پاشان دراوێکی زێڕینی خستە ناو بادیەکە و زرنگەی هات

"ئێمە دەڕۆین!" وەهای گوت و ئاوزینگی لە ئەســـپەکەی دا و وەجووڵە کەوت. کوڕیژگەکە لە کۆڵیتەکە هــاتەدەر و بە قیژەوهــاوارەوە بەدوای کەوت. شـــا وەســـتا، منداڵەکەش توند خۆی بە چەکمەیەوە نووســـاند. کەمێــک بیری کردەوە، خۆ ئەو لەو فەراهــانە، لە دەڤەری وەزیر. کەڵەکێوییەک ئەوی گەیاندۆتە ئێرە، لای ئەو کۆڵیتە قوڕینە. ئەمە هەموو واتای خۆی هەبوو. ئەو ئاماژەی بۆ یەکێ لە پاســـەوانەکانی تەنیشـــت خۆی کرد تا لێینزیک ببێتەوە. "ئێمە ئەو کوڕیژگە لەگەڵ خۆمان دەبەین. هەروەها کیژۆڵەکەش."

پاســـەوانەکە گەڕایەوە لای کۆڵیتەکە، لێ چووە ژوور، قســـەی لەگەڵ جوتیارەکە کرد، کیسەیەک دراوی لەمست نا و مۆڵەتی لێوەرگرت و کیژ و کوڕەکە لەگەڵ خۆیان ببەنە کۆشـــک. کابرای جوتیاریش بە نەرمی ژنەکەی خۆی دواند، ئەویش بە ســەرسامییەوە ســەیری پاشــای کرد و ســەری بۆ دانەواند. دایباب چوونە لای کیژەکەیان، قســەیان لەگەڵ کرد، نێوچاوانیان ڕاموســی. هێســتریان لە تەویلە دەرهێنا، کیژ و کوڕیژگەیان لێ سوارکرد و لەگەڵ شادا ڕۆیشتن.

لەپاش پێنج ڕۆژان، کە گەڕانەوە کۆشـــک، پاشـــا کیژەکەی ناردە حەرەمســـەرا. ناوی لە کوڕەکە نا مەلیچک. فەرمانی بە پەردەدار کرد کوڕیژگەکە باش باش بشۆن.

ئیدی کوڕەکە جێگەی بەتاڵی شەرمینی گرتەوە و ناویشی بووە مەلیچک.

٤٠

تێلێگراف

مەلیچک بووە خۆشەویستی شا. خوشکەکەی چاوی لە کوڕیژگەکە بوو، ژوورێکی تایبەت بەخۆیان لای خزمەتکارەکان پێدرا. بۆ مەلیچک هەبوو لە کاتی نانخواردنی پاشا بمێنیتەوە و لەسەر زەوی دابنیشێ، ڕێک لەو شوێنەی جاران شەرمینی لێ هەڵدەتروشکا. ژنەکان سەرەتا زگیان بە مەلیچک دەسووتا و لەگەڵی میهرەبان بوون، کەچی ساڵ بەساڵ لەگەڵ گەورەبوونی منداڵەکە، هەراسانتر و بێزراوتر دەبوو، ئاخر لەمنداڵەکانی دیکەی دەدا و ژنەکانیشی بێزار دەکردن. کەسیش نەیدەوێرا پێی بڵێ پشتی چاوت برۆیە. مەلیچک لە لایەن شاوە ڕێگەی هەموو شتێکی پێدرابوو، ئاخر ئەو دڵی بە کوڕیژگەکە دەکرایەوە.

مەلیچک زۆر باشی دەخوارد، خواردنی زۆر نایابیشی دەخوارد، بۆیە هەر زوو هەڵیدا[٧٠] و قەڵەو بوو، کێشیشی قورس بوو. ئەو منداڵە نەما، کاتی خۆی لەتاو کەمخۆراکییەوە دەینالاند. خزمەتکارەکانیش لەسەر

---

[٧٠] زوو هەڵیدا: زوو گەورە بوو.

ڕێی نەدەوەســــتان. هەر کاتێکیش بە شــــێوەیەکی چاوەڕواننەکرا و لەبەردەم ژنانی حەرەمسەرادا قیت ببایەوە، هەر زوو کڵۆ شەکرێکیان لە دەمی دەپەســتا. کوڕێژگەکە کتومت هاوشــێوەی پاشــا جلی لەبەردەکرد، هەمان چاکەت، هەمان پێڵاو و هەمان کڵاویش. شــەوانیش هەر لای شــا دەمایەوە تا ئەوکاتەی خەوی دەهات.

هەر زووش چیرۆک لەبــارەی مەلیچــک بەســــەرتــاســــەری وڵاتــدا بڵاوبوونەوە. تۆ نەتدەزانی کامەیان ڕاســتە و کامەشــیان هەڵبەســتراوە. دەگوترا مەلیچک بۆ دایک و باوکی دەگریا، غەریبی کردبوون، ئیدی پاشا سواری سەر پشتی خۆی دەکرد، هەروەک چۆن گوێدرێژ لەسەر دەست و قاچی دەڕوا، وەهای دەکرد و لە هۆڵی مینابەندەکەدا دەسووڕایەوە.

هیچ کەســێک پاشــای بە بێ کڵاوە قووچەکەی نەبینیبوو، لێ دەگوترا بۆ مەلیچک هەبوو کڵاوەکەی پاشــــا دابگرێ و یاری پێبکا. هەمیشــــەش منداڵەکە پیس و پۆخل و بۆگەن بوو. ئەو لە ئاوێ دەترســا و لێنەدەگەڕا بیشۆن.

"پاشا بەخۆی لەنێو تەشتێکی گەورەدا دەیشوشت. بە مقەس سەری بۆ چاک دەکرد، چونکە مەلیچک لێندەگەڕا تەنانەت خوشکەکەشی دەست بۆ پرچی بەرێ.

خەڵک دەیگوت پاشــا لێنەدەگەڕا مەلیچک فێرە خوێندنەوە و وێنەکێشــان بێ. ئاخر ئەمە پێویســت نەبوو، چونکە ئەو کوڕێژگەکەی وەک ئاژەڵێکی ماڵی و دەستەمۆ دەبینی. تاکە شت پاشا فێری کردبێ شەترەنج بوو، بۆ ئەوەی پێگای[٧١] خۆی بدۆزێتەوە تا یاری لەگەڵ بکا و خۆشی لێببینێ.

ئەو یارییشی لەگەڵ شێخ ئاغاسی دەکرد. هەر زوو پاشا ئەوەی پێخۆش بوو، کە گاڵتەی بە ئاغاســی دەکرد. هەر جارێک شــێخ ئاغاســی لە پاشــا

---

[٧١] پێگا: هاوکار، هاوهەر شتێکی دیکە.. کاتی خۆی جووت بە دوو گا کراوە، بە هەریەک لەو دوو گاجووتە گوتراوە پێگا.

هاتبایە ژوور، مەلیچک خێرا بۆ لای دەرۆیشـــت خۆی بە دامەنییەوە دەکرد، لە بەرکەکانی بەدوای شیرینی و نوقڵدا دەگەڕا. دەستی بۆ شاڵی پشـتدێنی دەبرد و دەیکردەوە، ئاخر ئاغاسـی شـاڵەکەی وەک قایشـی پشـتێن بەکاردەهێنا، ئیدی مەلیچک شـاڵەکەی لە کەمەری دەکردەوە و لەنێو ژوورەکەدا یاری پێدەکرد. ئەو پیاوە بەستەزمانەش تا شاڵەکەشی وەربگرێتەوە، دەبووایە بەهێواشـی بەدوایـدا غـاربـدا، دەنـا لەپڕ دوولینگەکەی دەهاتە خوار. پاشـاش بەدیارییەوە لە قاقای پێکەنینی دەدا. ئەم خۆشییە و پێکەنینە هیندەی دیکە تیختیخەی مەلیچکی دەدا.

شـا خۆشـی بە چارەی شـێخ ئاغاسـی دەهات، بە دەرکردنی وەزیر و دیارنەمانی لە گۆڕەپانەکە، ئەو مەودایە خوڵقا پاشـا هەسـت بە بوونی پاشایەتی خۆی بکا. بە بەراورد لەگەڵ گەورەوەزیری پێشوودا، هەمیشە هەسـتی بە کێماسـی دەکرد. قسـەکانی دایکی هەر لە مێشـکیدا دەزرینگایەوە: "لەبەردەم وەزیردا هەر دەڵێی کارمەندێکی بەرئەمری."
لێ هەنوکە لەگەڵ شـێخ ئاغاسـیدا، ڕۆڵەکان تەواو پێچەوانە بوونەتەوە. ئێستا ئاغاسی کارمەندە بەرئەمرەکەیە. ئەمەش هەستێکی زۆر خۆشی دەدایە شا بەوەی خۆی هەمووو شتێکە. هەر خۆی بڕیاردەرە.
هێشتا یەک کۆسپ لەبەردەم پاشـادا مابوو، تا تاکەسواری مەیدان بێ. ئەویش دایکی بوو. پاشا لە بەرانبەریدا بێدەسەڵات بوو. ئاخر خۆ ناکرێ دایکت بنێرییەوە ماڵێ، ناشـتوانێ لێی بدەی و دەریبکەی، ئەوەش هەر ناکرێ بیکوژی و لەناویبەری.
هەرچی لەبارەی دایکییەوە بوو، دەبووایە جارێ ئارام بگرێ.

ئینگلستان لەگەڵ شێخ ئاغاسیدا دەرفەتی گەورەتری لەبەردەستدا بوو، لێ لەهەمان کاتدا زەحمەتیش هەبوو. ئەو پێگایەکی بە متمانە نەبوو.

لەندەن بۆ ئەوەی ڕەوتی پەرەسەندن و پێشهاتەکانی باشتر بخاتە بن ڕکێفی خۆیەوە، باڵوێزەکەی خۆی لە تاران گۆڕی و سێر مالکۆم، سیاسەتوانە بەهرەمەندەکەی لەجێگە دانا. ئەو کابرایە بە مێژووی ئێران سەرسام بوو، تا ڕاددەیەکی باشیش فارسی دەزانی. ئەوەی دەزانی گەنجینەی وڵات بەتاڵ بووە و تێچوونەکانی کاروباری خودی پاشاش زۆر بەرز و قورس بوون.

مالکۆم لە دیدارە فەرمییەکەیدا سەرنجی پاشای بۆ خۆی ڕاکێشا. لە دیدارێکیدا ساچمەزەنێکی ڕاوی پێشکەشی شا کرد، پاشاش بە دەوری خۆی بانگهێشتی باڵوێزیکر بەڵکو گەشتێکی ڕاووشکار بەیەکەوە بکەن.

هەردووکیشیان لەبارەی زمانەوە هەستیار بوون و حەزیان لە شیعر بوو. لەیەکێ لەو سەردانانەی، کە بۆ چاخواردنەوە چووبووە کۆشک، پاشا متمانەی بە باڵوێز کرد و هۆنراوەیەکی خۆی بۆ خوێندەوە:

ئای لە دڵم، چەند مایەی بەبەزەییت

تۆ دەبێ سزای چاویش بگریتە ئەستۆ

ئاخر چاوم خۆشەویستی نەدەبینی

سا چۆن بێتاوانی خۆی دەسەلمێنێ؟

مالکۆمیش سەرنجەکەی خۆی پێگوت: "ئەم شیعرە لە ئاستێکی بەرزی شاهانەیە."

یەکێک لەو کاروبارە یەکەمانەی مالکۆم بۆ پاشای ڕێکخست، دەرهێنانی ڕایەڵەی تێلێگرافی نێوخۆیی بوو لە لیستی پڕۆژەکان. لەندەن هەر لە بەراییەوە دژی نەخشەکە بوو، مالکۆمیش مشووری ئەوەی خوارد مانگانە دەرماڵەیەک بۆ بەلاوەنانی ئەم کارە بداتە پاشا.

مالکۆم بۆ ئەوەی لە هەر ئاماژەیەک بۆ بەرتیلپێدان دوورکەوێتەوە، وشەی دەرماڵەی لادا و کردییە باج. بەم جۆرە لەسەر ئینگلستان پێویست بوو مانگانە بڕێک پارە بە ناوی باجی تێلێگراف بداتە پاشا.

پاشــاش پێی شــاگەشــکە بوو، ئاخر هەر لەو گۆڕە و بێ بەرانبەر بڕە پارەیەکی دەهاتە چنگ، وەک ئەوە دیار بوو، خوا لەسـەر کارەباشـەکانی پاداشتی کردبێ.

ســـێر مـالکۆم پەی بەوە برد، بەبێ هـاوکـاری دەســـتەبژێر، نـاتوانێ پارێزگاری لە پێگەی خۆی بکا. بۆیە شـــازادە دەســـترۆیشـــتووەکانی بانگهێشـتی بالۆێزخانە کردن و داوای دڵسـۆزیی لێکردن. بۆ هەر یەکێک لەوانیش کارێکی لە پرۆژەی ڕایەڵەی تێلیگرافی نیشـتمانی لەسـەر کاغەز پێدان و لە بەرانبەریشدا مانگانە مووچەیەکی بۆ بڕینەوە.
بەم جۆرە ئینگلسـتان ویسـتی خێراتر بۆ جێبەجێکردنی ئەو کاروبارانەی کاتی خۆی لەگەڵ وەزیردا نەخشــە و پلانیان بۆ کێشـابوو، بێتەدەسـت. چەند هەزار پیاوێکیان لە لادێکاندا خسـتنە گەڕ تا دارەکان ببڕنەوە و بە ســـەدان گەنجی تـارانیش فێرکران چۆن ســـتوون و کێبلی تیلێگراف ببەسـتن. وەسـتای تەلارسـازی هەموو وڵاتیشـیان بانگکردن و خڕیان کردنەوە بۆ ئەوەی بە دەیان نووســـینگەی تێلێگراف لەســـەر ڕێگای گەیشتن بە هیندستان دروست بکەن.

پاشـا هیواخواز بوو بە هەڵپەسـاردنی هێڵی نیشـتمانی تێلێگراف، کارێکی وەهـا بکـا ڕەعیەتەکەی دووردەخـاتەوە لەو زانیـارییـانەی لەبـارەی دوا پێشـــکەوتنەکان ڕوویانداوە. خۆی ئەمە بیرکردنەوەیەکی ســـادە بوو. بازرگانەکان ئەوانەی گەشـتی دەرەوەی وڵاتیان دەکرد، بە چیرۆکی زۆر ســـەرنجڕاکێش لەبـارەی بەرهەم، کـارخـانە، شـــار، گۆرەپان، پرد و ڕۆژنامەکان دەگەڕانەوە.

لەو شـوێنەی پاشـای لێهاتبوو، لە هەموو لایەک سـەری زمان و بنزمانی خەڵک هەر ئەو باســـوخواســـانە بوون. تەنانەت لە بازنەی دەورەی دەرباری پاشایەتییشدا بووبووە گرنگترین بابەتی قسەوباس.

شـــازادەکان لە گفتوگۆکانیاندا چەمک و زاراوەی نوێی ئینگلیزی و فرەنســـییان دەردەبڕی تا خۆیانی پێ بابدەن کە ئاســـتیان چەند باڵایە. هەمووان هەوڵیان دەدا ئەوە نیشـــان بدەن، شـــتێکی نوێی بینیوە یان بیستوویەتی.

پاشان لە ڕێگەی سەردانێکی بۆ ئیسفەهان، تووشی پیاوانی ئێرانی بوو بە بەرگی کاری شـــینەوە خەریکی ڕاچاندنی کێبڵ و دەزگای تێلێگراف بوون. لە دەروازەی ئیســـفەهاندا هەیتە و یاســـاوڵی بە یەکبەرگییەکی نەناســـراوە بینین. پێی ســـەیر بووە ئەو هەموو هەیتە و یاســـاوڵانەی هەبوو، کە نەیزانیبوو. کاتێکیش لێیپێچییەوە، بۆی دەرکەوت ئەوانە هەیتە و یاساوڵی شارەکە نین، بەڵکو پاسەوانی نووسینگە و دامودەزگای هێڵی تێلێگرافن.

بە پرســـنیی خۆی ســـەردانی کارخانەیەکی کرد، کێبڵ و دەزگای تێلێگرافییان قایم دەکرد. دیاربوو وڵات بە بەرچاوی ئەوەوە دەگۆڕا. ئەمە هەراســـانی کرد، ئاخر بیری کەوتەوە کاتی خۆی وەزیری کوژراو پێیگوتبوو، هەقە ســـەردانێکی ئینگلســـتان یان فەرەنگســـتان بکا بەڵکو بە چاوی خۆی و لەنزیکەوە پەرەســـەندنە پیشـــەزســـازییەکانی ئەوێ ببینێ. لێ ئەو هەمیشـــە ئەو بیرۆکەیەی ڕەتدەکردەوەو. ئاخر چۆن دەتوانێ بە دڵێکی ئاســـوودەوە ســـەفەر بکا، لەکاتێکدا چارەنووســـی هەرات بەداوێکی باریکەوە بەندە و لەســـەنگی محەک دایە، هەروەها ئەدی چی بکا ئەگەر خەڵکەکەی خۆی لێی هەڵبگەڕێنەوە و جڵەوی دەسەڵات بگرنەدەست؟

لە کاتی ســـەردانەکەی بۆ گوندەکانی دەوروبەری ئیســـفەهان، بینی چۆن گوندنشینان لای ستونی تێلێگرافەوە وەستان و سەرگەرمی باسوخواسن

لەگەڵ یەکدی. ئاخر چۆن دەبێ چەند دانەیەک لە ستوون و کێبڵەوە بەم جۆرە خەڵکی بوروژێنن؟

– "خۆی ئەمە پەڕجووە، ئەوان قسەکانت دەخەنە نێو کێبلەکە و لە چاوتروکانێکدا دەینێرنە دیوەکەی دیکەی دونیا."

– "چ وشەگەلێک دەنێرن؟"

– "پێموابێ وشەی ئینگلیزی یان ڕوسی."

– "ئەدی وشەی فارسی؟"

– "نەخێر، پێموابێ ناتوانرێ بنێردرێن."

– "خۆی ئەمە فەرمانی پاشای ئینگلستانییە. ئەو شتێک دەڵێ، ئیدی ئەوان لە ڕێی ئەم کێبلانەوە ڕەوانەی سەرتاسەری دونیایێی دەکەن."

– "ئەرێ دەکرێ پاشاکەی ئێمەش ئەو کێبڵانە بەکاربهێنێ؟"

– "پێموانییە بتوانێ."

– "بۆچی نا؟"

– "ئاخر ئەمانە بۆ ئێمە دانەنراون، ئەمانە کێبڵی بریتانیین. پاشا تەنیا زەویەکی بەکرێداوە، تا ئەوان ستونەکانی خۆیان تێدا بچەقێنن."

جوتیارەکان بە ئاوەزمەندیی شا سەرسام بوون، ئەویش وەهای خۆنیشان دا، گوایە بە مەبەست خۆی بە ڕێگەی تێلێگرافدا هاتووە تا کاروباری ڕاچاندن و دانانەکەی بپشکنێ.

شێخ ئاغاسیش هەمان ڕوانینی شاژنی دایکی سەبارەت بە هێڵی تێلێگرافەوە هەبوو.

شاژن گوتی: "بریتانییەکان زیاتر لە دووهەزار کیلۆمەتر کێبڵیان بەنێو خاکی ئێمەدا بردووە. هەزاران داریشیان لەبنەوە بریەوەتەوە تا دارتێل و ستوونەکانی تێلێگراف بچەقێنن. تۆ بڵێی ئەوان ئەو هەموو شتە بۆ ئێمە بکەن؟ نەخێر، ئەوان بەسەر پشتی ئێمەدا خێراتر دەگەنە هیندستان. ئەدی باشە بۆچی ڕێگەمان پێداون؟ هەر ئەوکاتەش پرسیارەکەم کرد و

ئێســــتاش تا ئەو کاتەی وەڵامەکە وەردەگرمەوە هەر هەمان پرســــیار دەکەمەوە."

"دایکە لەبیرت چووە، بریتانییەکان باشـووری وڵاتیان داگیرکردووە. ئێمە دەبێ دانوستان بکەین. هاوکاریکردنمان لەبارەی پڕۆژەی تێلێگراف دەبێ وەک هێمایەکی گۆڕانی ڕۆژگار ببینرێ." پاشــــا وەها وەڵامیدایەوە و کۆتایی بە دەمەتەقێیەکە هێنا.

ئەو خێراییەی وڵاتەکەی پێ کێبلڕێژ کرا، لە خەیاڵدا نەبوو. بریتانییەکان چرای گازییان هێنابوو تا کرێکارەکان بتوانن لە شــــەویشــــدا کاربکەن. کاتێک خەڵک بۆ بەیانییەکەی لەخەو هەڵدەســــتان، دەیانبینی کرێکارەکان سەدان دارتێلی دیکەیان داچەقاندووە.
کاتێکیش بارەگای سـەرەکی تەلەگراف لە تاران تەواو بوو، سـێر مالکۆن بە فەرمی داوای لە پاشــــا کرد شــــوێنەکە بکاتەوە. پاشــــاش بەم بانگهێشــتکردنە زۆر شــاگەشــکە بوو. شــا بە خۆی و یاوەرەکانی و تۆپەکەی هاتە ســــەر بۆنەکە. وەک پێشــــوازیلێکردنیش دەســــتەیەک لە سەربازە موزییکژەنە هیندییەکان پارچە موزیکێکی خۆشی سەرکەوتنیان بۆ لێدا.
سـێر مالکۆم پاشــای بەخێرهێنا، چوکلاتێک، کە لە کاغەزێکی ڕەنگتەڵایی وەرپێچرابوو، لە بەرکی درهێنا و دایە مەلیچک.
ڕاڕەوی بارەگاکە بەقەد مافوری ئێرانییەکان بە ئاڵای بریتانیشــــەوە ڕازابووەوە. لەژێر نیگای تاســــەمەند و مەراقی مێوانە گرنگەکان، ســــێر مالکۆم دوانێکی بە زمانی فارســــی دا، تێیدا پەســــنی پاشــــای دا بۆ ئەو هاوکارییە ناوازەی ئەو دۆستایەتییە گەرمەی لەگەڵ بنەماڵەی پاشایەتیی بریتانییەوە هەیەتی. لەسەر سینییەکی زێڕین مقەسەکەی هەڵگرت و دایە

دەستی پاشا تا شریتەکەی پیببڕێ. پاشاش سەرێکی بەنێو باڵەخانەکەو کرد و ئامێری تێلێگرافەکەی بەسەرکردەوە.
بەدەم چێژوەرگرتن لە خواردنەوەی پیاڵەیەک لە چای ئینگلیزی لە باخچەی پشتەوەی بارەگاکە، سێر مالکۆم بە قسەیەک پاشای سەرسام کرد.
"بەبۆنەی ئەو ڕووداوە مێژووییەوە ئینگلستان بایەخێکی تەواو بە منداڵەکانی شا دەدا، بەتایبەتیش بە مەلیچک، بەڵام دەکرێ منداڵەکانی دیکەی خاوەنشکۆش لێی سوودمەند بن."
پاشاش گوتی: "ئێمە بەو شتە خۆشحاڵین."
مالکۆم درێژەی بەقسەکەی دا و گوتی: "ئەم دیارییە هێمای بەرەو پێشچوونە. ئەمە ئامێرێکە تازە لە پارکەکانی لەندەن دامەزرێنراوە. شتەکە بۆ منداڵان دروستکراوە، بەڵام مرۆ تێبینی ئەوەی کردووە، لە لەندەن چەند منداڵان، ئەوەندەش دایکان بەکاریدەهێنن."
بەم سەرنجە مالکۆم ئەوەی نیشان دا، دیارییەکە بۆ ژنانی حەرەمسەراشە.
"من بۆ ئەو ئامێرە هیچ وشەیەکی فارسییم بۆ نەدۆزراوەتەوە، بەڵام بە ئینگلیزی لای ئێمە پێیدەڵێن سلاید Slide یان سلیپ Slip.[٧٢]"
پاشا بەدەم وەڵامدانەوە: "با بزانین چۆن دەبێ." چاوی گێڕا تا بزانێ ئاخۆ ئامێرەکە لەوێ دانراوە یان نا.
"دیارییەکە دەگەیەنرێتە کۆشک."

بۆ هەفتەی دواتر، دوو گالیسکەی بارکرا و بە تەختە و لەوحە ئاسنی درێژ گەیەنرانە کۆشک. ئەندازیارێکی ئینگلیز و پێنج تەکنیکاری هیندی لەگەڵ بوون تا دڵنیابن لەوەی ئاسن و تەختەکان لەکاتی گواستنەوە

[٧٢] مەبەست خشخشۆکە. وەرگێڕ.

دانانیدا زیانیان پێنەگا. کەســـیش نەیدەزانی ئەو تەختە ڕەنگدەرەوانە بەکەڵکی چی دێن، هەریەکە لە ئاســـتی خۆیەوە شـــتێکی دەگوت، وەک ئەوەی مەتەڵێک هەڵبێنێ: "لەوانەیە ئەو پارچانە بۆ دەزگای تێلێگراف بن."
"وا دیارە پاشا تێلێگرافی تایبەتی بە خۆی دەبێ."
"ئەم شـــتانە فڕیان بەســـەر تێلێگرافەوە نییە، پێموایە دەرگا دارینەکەی کۆشک لێدەکرێتەوە، ئیدی ئەم ئاسنانەی لەجێگەدا دەنێن."
"خۆ ئەگەر ئەو هەموو پارچە ئاسنانەیان بەو زەحمەتییە بەوڵاتدا گێڕابێ تا گەیاندبێتیانە و ئێرە، هەردەبێ شتێکی گرنگ بێ."

پاشا بڕیاری دابوو دیارییەکە لە حەرەمسەرا دابنێن، چونکە ئەگەر ژنانی لەندەن خۆشـــی لێببینن، دەکرێ ژنانی حەرەمســـەراش پێیان خۆش بێ. دەمودەستیش ناوێکی فارسی بۆ ئامێرەکە داهێنا، ناوەکەش تاڕاددەیەکی زۆر وەرگێڕانی دەقاودەقی وشەی "سلاید Slide": *سورسورە* بوو. ئەو داهێنانی وشـــەکەی بە دەســـتکەوتێک زانی، وشـــەیەک بەتەواوی واتای چالاکییەکەی دەردەبڕێ: "*سـورسـورە*: تۆ دەخلیسـکێی و تا کۆتاییەکەی لەگەڵی دەڕۆی."
ئەو ڕۆژە هەموو ژنانی حەرەمسەرا بۆ مەزاری عەبدولداود نێردران. بۆ ئێوارە درەنگ گەڕانەوە، شا ویستی بە سورسورە (خشخشۆک، لەیلوک) غەفڵەتگیریان بکا.

ئەندازیارە بریتانییەکە و یاریدەرە هیندیەکان هەموو ڕۆژەکە خەریکی دانانی بوون و کارەکەشـیان بەجێگەیاند. ئەوان ڕێرەوێکی دوورودرێژی خشـخشـۆکیان بە هۆی دینگەی ئاسـنینەوە بە دیوارەکانەوە چەسـپاند تا وەک خانوویەک لە شـوێنی خۆی جێگیر بوەسـتێ. کاتێکیش هەموو شت ئامادەکرا، بریتانییەکە بۆ سـەلماندنی کارەکە لێ وەسـەر پلیکانەکە کەوت

و لە سەرەوەڕا لەخشخشۆکەکە نیشت و تا خوارەوە ڕانەوەستا. پاشان هەر پێنج تەکنیکارە هیندییەکانیش هەمان شتیان کرد.
دیارییەکە لە شوێنی خۆی دامەزرێنرا و سازوتەیار بوو، پاشاش بەم دیارییە تایبەت و جیاوازییەی بریتانییەکان بێ سنوور کەیفخۆش بوو. سێ دراوی زێڕینی دانە ئەندازیارە بریتانییەکە سەر و دراویشی دایە تەکنیکارە هیندییەکان. ئێستا ئەو بەتەنیا لە دیار ئەو خشخشۆکە زەبەلاحە وەستاوە. شا فەرمانی کرد چەند دۆشەکێک لە خوارووی خشخشۆکەکە دابنێن. ئینجا دەستێکی لەسەر کەلەکە دانا و سەیرێکی خشخشۆکەکەی کرد، ئێستا سازوئامادەیە. بە ئەسپایی بەسەر پەیژەکان خۆی گەیاندە سەرووی خشخشۆکەکە، دانیشت، ئینجا بەجوانی بۆ خوارووی خوارەوە خشا.
کاتێک بە نەرمی لەخوارەوە کەوتە سەر دۆشەکەکان گوتی: "نایابە!"
بە ئۆقرەلەبەربڕاوییەوە چاوەڕێی هاتنەوەی ژنەکانی کرد. شا بەخۆ و مەشخەڵی دەستییەوە لە پیشوازییاندا بوو، ئەوانیش لەخۆیان پرسی ئەرێ بۆچی هەموو چراکانی حەرەمسەراکە کوژێنراونەتەوە.
ئینجا پاشا بە شانازییەوە ڕایگەیاند: "خانمان، *سورسورە* بۆ چاورەڕێتان دەکا. دەی بەدوامدا وەرن!"
ئەو لە پێشەوە ڕۆیشت و دەرکەی حەرەمسەرای کردەوە.
"خانمان، بە دوای ئێوەدا!"
ژنان لە حەرەمسەرا چوونەژوور. لەبەر تیشکی چرا و لە سێبەری ڕەنگدانەوەی دینگە و تەختەی خشخشۆکەکەدا، ژنان شتێکی زل و زەبەلاحی ئەفسووناوییان لە ناوەڕاستی حەرەمسەرادا بینی. چرای زیاتر هێنران، ئینجا مەلیچک لە سەرووی خشخشۆکەکە بەدەرکەوت، بۆمایەی سەرسامی لەبەر چاوی هەموان بە قیژەقیژەوە لەسەرەوە تا خوار خۆی

خشــاند و بە کەیف و زەوقەوە لە خوارەوە کەوتە ســەر دۆشــەکەکان. پاشان شا ژنەکانی لەوێ بەجێهێشت و خۆی هاتەدەر.

لەپشتەوە گوێی لە هەراوزەنا و قرتەی پێکەنین ژنەکانی بوو. دوو دڵۆپ فرمێسکی گەورەی خۆشی کەوتنە سەر ڕوومەتی. "ئیدی لەوانەیە ئێستا وا پێویســت بکا ســەردانی ئینگلســتان بکەم." ئەمە قســەی پاشــا بوو بە مەلیچکی گوت، کە بەزەحمەت لەکۆڵ خشخشۆکەکەیان کردبووەوە.

٤١

هێنان و ناردن

هەنووکە کێبڵی تێلێگراف بەســـەر هەزاران دارتێل و ســـتوونەوە بەنێو وڵاتدا ڕەت دەبوو. بەشێوەیەکی نازدارانەش لەگەڵ دیمەنی سروشتەکەی دەهاتەوە. ڕوســـەکان لە کاتی جەنگەکەی هەرات لەگەڵ بریتانییەکان ڕێککەوتبوون، پاشــاشــیان خســتبووە پشــت بەردی کەڕە، چاوەڕێی ئەوەیان لە ئینگلیز نەدەکرد ئەو نەخشەیەی بۆ ئێرانیان دانابوو جێبەجێی بکەن.

ئەو جەنگە بێدەنگەی نێوان ڕوسـیا و ئینگلسـتان لە لایەن بریتاییەکانەوە بردرایەوە. خۆ ئەگەر ڕێگەی ئاســـنیش لە کەنداوی فارســـییەوە بۆ هیندستان لێبدرێ، ئەوا هەر دەبووایە ڕوسەکان لە دوورەوە تەماشاچی بن. هەربۆیە هەموو شـــتێکیان دەکرد تا کۆســـپ بخەنە بەردەم لێدانی ڕێگەی ئاســنینی بریتانی. ئەوەیان بە شــا ڕاگەیاند، گوایە بە پێچەوانەی بریتانییەکانەوە ئامادەن هێڵی ئاسنینی نیشتمانی بۆ ئێران لێبدەن.

بە هۆی بەردەوامی شەڕوشۆڕ، هیچ پاشخانێک بۆ بازرگانی و زانست نەمابووەوە. بەتایبەتیش لەو سەد ساڵەی رابردووەوە، شتێکی وەها بایەخدار هاوردە نەکرابوو، بەهەمان شێوەش هیچی وەها نەنێردرابوە دەرەوە، لێ لەو کاتەی گۆڕانکارییە مەزنەکانی ڕۆژئاوا ڕوویاندا، کەشتییەکانیان بە پڕی دەهاتن و بازاڕی ئێرانیان پڕ لە کاڵای بریتانی کرد.

بازاڕی شارەکانی باکووری وڵاتیش هێشتا هەر سەروسەودایان لەگەڵ بازرگانە ڕوسەکان بوو. لەوێ هەر بەرهەمی نوێ، کە لە مۆسکۆ و سەنت پترسبورگەوە دەهات، دەفرۆشرا.

لەبەر ئەوەی ئینگلیز دەسەڵاتیان بەسەر بەشی خوارووی وڵاتدا دەشکا، ئیدی ڕوسەکانیش لە بەشی باکوور و ڕۆژهەڵاتەوە لێیانداکوتا. ئەوان بەنیازبوون بەندەرەکان بۆ کەشتییە ڕوسیەکان نۆژەن بکەنەوە. باڵوێزی ڕوسیا لەبارەی گومرگەکانی باکووری وڵات، کە بەهۆیەوە پارەیەکی زۆریان دەست دەکەوت، پێشنیازێکی خستە بەردەم پاشا.

بە شێوەیەکی بنەمایی پاشا نەیدەویست هیچ شتێکی لەگەڵ ڕوسەکاندا هەبێ. ئەو هێشتا هەر لەبەر ئازاری ئەزموونی شەڕی هەرات دەیناڵاند. لێ هیچ بژاردەی بۆ نەمابووەوە. وێڕای ئەمەش نەیدەتوانی لەبەر تەماعی بڕە پارەی قەبە خۆی بگرێ.

ڕاوێژکارەکانی پێیانگوت هەق نییە چیدی باڵوێزی ڕوسیا پشتگوێ بخا، ئاخر ئەوان دەیانزانی، قڕاڵ لەنێو وڵاتەکەی خۆی لەژێر فشاردایە، بۆیە لەگەڵ ئێران ئامادەی سازشکردنە.

ئیدی پاشاش ڕێگەی دا باڵوێزی ڕوسی بێتە دیداری.

چیرۆکی خشخشۆکەکە گەیشتبووە مۆسکۆ و باڵوێزی ڕوسیاش دەیەویست لە لایەن خۆیەوە بە دیارییەکی ناوازە پاشا سەرسام بکا.

پاشـــــا خۆی وەها نیشـــــانی باڵوێز دا، بەرامبەریان بێباکە، بۆئەوەی ســــەرنجی ئەوەیان لا بوروژێنی، هێشـــــتا ناپاکییەکەی هەراتی لەبیر نەچووە.

ڕوســــیش هەروەک بریتانیا یەکێ لە دیپلۆماتە بە ئەزموونەکانی خۆیان ناردە تاران. ناوی باڵوێزە نوێیەکە دیمیتری چۆڤۆلڤســــکی بوو. ئەو کتێبێکی لەبارەی مێژووی پەیوەندییەکانی ڕوسی-ئێرانی بڵاوکردبووەوە. لەپاش ئەوەی پاشــا و باڵوێزەکە چایان خواردەوە و هەندی قســەی ڕێز و مێواندارییان لەگەڵ یەکدی ئالوگۆڕ کرد، چۆڤۆلڤســکی بە پرســـیارێک پاشـــــای غافڵگیرکرد: "من چەند پۆرترێتی ماڵباتی قڕاڵم لەگەڵ خۆم هێناون، ئاخۆ خاوەنشکۆ نایەوێ بیانبینێ؟"

شــا بۆ دیتنیان هەدادانی نەما، بەڵام هەر بەکورتی ســەرێکی ڕەزامەندی بۆ لەقاند. دیمتری چۆڤۆلۆڤســـــکیش دەســـــتی بۆ جانتاکەی برد و ئەلبوومێکی ئاوادامانزێڕی لێدەرهێنا و پۆرترێتێکی ناوازی قڕاڵی نیشــان دا.

"کەشخەیە". ئەمە تاکە وشە بوو کە بۆ پاشا هات و بە باڵوێزی گوت.

لێکچوونە پۆرترێتەکە بە کەسـی ماخۆی ڕاســتەقینەکەی خۆی بە قووڵی پاشـای هەژاند و باندۆری خۆی لەسـەر دانا. ئەمەیان هەر بەتەواوی لەو پۆرترێتانە جیاوازبوو، کە تا ئێستا بە قەڵەمدار کێشرابوون، ئەوانەی ئەو دیتبوونی. لە لاپەڕەی دووەمی ئەلبوومەکە چــاوی بە ژنێکی کەژەی جوانی شــانومل ڕووت کەوت. بێ دوودڵی ژنی قڕاڵ بوو. شــا دەســتی بەدەمییەوە گرت و نەرمە کۆکەیەکی کرد و هەندێ بێ باکانە لاپەڕەکانی ئەلبوومەکەی هەڵدانەوە.

"ئەگەر پۆرترێتەکان بەدڵی خاوەنشـــکۆ بێ، دەکرێ وێنەگرێکی ڕوســـی ڕابســـپێرم بێتە ئێرە و پۆرترێتی پاشــا لەنێو کۆشــکدا بگرێ و بەنەمری بیهێڵێتەوە، ئەمەشم وەک دیارییەکی قڕاڵ لێورەبگرن."

پاشـا دەسـتبەجێ وەڵامی نەدایەوە، ئەو ئەلبومی وێنەکانی لە لایەک دانا و یەک دوو پرسـیاری پەیوەندییەکانی ڕوس بە بەندەرەکانی باکوورەوە لە باڵوێز کرد. لە ڕوخســارییەوە دەخوێندرایەوە حەزی لێ نییە گوێ لە ڕوونکردنەوەی پڕ لە وردەکاری بگرێ.
کاتێکیش چۆڤۆلڤسـکی ویسـتی کاغەزێکی لوولدراو بکاتەوە، وێنەیەکی باڵەخانەی گومرگەکەی نیشـان بدا، پاشـا چیدی حەوسـەڵەی نەما و پێیگوت: "دەکرێ بۆ ئەمە دیدارێک لەگەڵ وەزیرەکەمان ڕێکبخەن."

یەک دوو مانگ دواتر، وێنەکێشـێکی ڕوسـی بە گالیسـکەیەکی تایبەت گەیشتە تاران. لە کۆشک دابەزی. کاتێکیش مەیتەرەکە ویستی ئەسپەکەی لە گالیسـکەکە بکاتەوە، ڕاشـکاوانە بە مەیتەرەکەی گوت؛ پێویسـتی بە یارمەتی ئەو نییە. کابرا کەسێکی سەیربوو بەخۆی و ڕیشی تاشراو و سمێڵێکی کشتنەکراو. پاشان دەستی لەپشتەوەی گرێدان و بەرەو لای حەوزەکە ملی لێناو بە پیاسە بۆ لای باخەکە ڕۆیشت.
پاشا لەپشت پەنجەرەوە سەرنجی دابوو. کابرا وەهای خۆ دەنواند وەک ئەوەی لە کۆشکەکە ژیابێ.
وینەکێشـەکە بایی ئەوەندەی دەزانی پێویسـت نەکا ئەو پرسـیار لە پاشـا بکا، بەڵکو پاشـا بەخۆی پرسـیار لەو بکا. کاتێکیش وادەی خۆی هات، هیچ بایەخێکی ئەوتۆی پێنەدا.
پاشا بە هێواشی لێی چوەژوور. کاتێک وێنەکێشەکە ئاوڕیدایەوە و بینی، شەپقەکەی بەرزکردەوە و کەمێک بۆی دانەویەوە و گوتی: "خاوەنشکۆ!"

بۆ ماوەی هەفتەیەکی ڕەبەق پاشـا لەهەموو سـوچێکی کۆشـکەکەوە وێنەی گیرا، تەنانەت مەلیچک و تاج سـولتانی کیژە نازەنینەکەی، کە زۆری پێنەچوو مێردی دەکرد. هەروەها وێنەکێشـەکە وێنەیەکی پاشـای

لەگەڵ ژنەکانیشـــیدا گرت، تۆمارەکە دیمەنەکەی بۆ هەتاهەتایە پاراســـت، ژنەکانیش هەموویان لەچک و بورقایان پۆشیبوو.
کـــابرای ڕوس پەی بەوە برد، خەریکە بەشــــێـــک لە مێژووی ئێران تۆماردەکا و دەســــەلمێنێ. هەر بۆیە بە ئەســـپایی بە دوای شـــوێن و دیمەنی ناوازە و بێوێنە دەگەڕا تا بە کامێراکەی بیانگرێ.
بەهۆی هێزی قەنـاعەتپێهەنەرانەی بـاڵای ئەو، بێ کێشــــە توانی بچێتە حەرەمســــەرا. ئەمەش یەکەمجار بوو کەســـێکی غەوارە پێی بنێتە ئەوێ. شـتەکە وەها کەوتەوە تەنانەت ئەوە بە مێشـکی پاشـاشـدا نەهات ڕێگەی لێبگرێ. کاتێکیش ئەو زنجیرەیەک وێنەی ژنەکانی کێشــا، زانی وێنەکانی گەواهیدەری بێوێنەن بۆ واقیعێکی نادیار. ئامێرەکەی دەســـتی ڕۆژگاری قفڵ دا.
بۆ دوو دیمەن کـابرای وێنەکێش کـاتێکی زۆر و کـارامەییەکی زۆری پێویسـت بوو. یەکێکیان، وێنەی دەسـتەیەک لە ژنە ڕووپۆشـبەسـەرەکان، ئەوانەی بە بازنەیەک لەســـەر زەوی دانیشـــتبوون قلیانیان دەکێشــا، هی دیکەشـیان پۆرترێتێکی پاشـا بوو لەسـەر کورسـی، کە ڕۆژێک لە ڕۆژان کۆرش، پاشای پاشایان لەسەری دانیشتبوو.

زۆر دوای ئەوەی وێنەگرەکە ئەوێی بەجێهێشتبوو، لە مۆسکۆوە کتێبێکی وێنەدار گەیشــــتە باڵویزخانەی ڕوســــی لە تاران و ئەوانیش دەبووایە بیگەیەننە دەســـتی پاشـــا. دیمتری چۆڤۆلۆڤسـکی بە دڵێکی پڕ لە هیواوە ئەلبوم و گرێبەسـتەکانی گومرگی ڕوسـی-ئێرانی لەگەڵ خۆی هەڵگرت و بە سواری ئەسپەکە بەرەو کۆشک ڕۆیشت.
پاشـا پەڕەکانی گرێبەسـتەکەی هەڵدانەوە، بە وریاییەوە چەند بڕگەیەکی تاوتوێکردن و یەک دوو پرسـیاریشـی لەبارەوە کردن. ئینجا کاغەزەکانی لە لایەک دانـا و گوتی: "ئێمە لەگەڵ کەســـــانی پەیوەنـدیـدار لەبـارەی

نەخشــەکانی ئێوە قســەمان کردووە. بە شــێوەیەکی گشــتی پێشــنیازێکی تۆکمەمان هەیە. لەماوەیەکی کەمدا وەزیرەکەمان پەیوەندیتان پێوە دەکا. ئێمە بە پەیوەندیی نوێی نێوان هەردوو وڵات دڵخۆشین."
دوای ئەم قســـانە، دیمتری چۆڤۆلۆڤســـکی ئەلبومەکەی لەنێو جانتاکەی دەرهێنا و دایەدەستی پاشا، ئەویش بە پەرۆشەوە پەڕەکانی هەڵدایەوە.
بە وشکییەوە ئەو تێبینییەی دەربڕی: "ئێمە لێی ڕازین."
ئینجا زەنگەکەی لێدا و بانگی مەلیچکی کرد و وێنەکەی خۆی نیشان دا.
شا پێی گوت: "مەلیچک، ئەوە تۆی."
دیمیتری چۆڤۆلۆڤســـــکی دەرفەتەکەی قۆســـــتەوە تا دیارییەک بداتە کوڕیژگەکە: "ئەگەر خاوەنشــــکۆ ڕێگە بدا، دیارییەکی بچکۆلەشـــــم بۆ مەلیچک هێناوە." دیارییەکەش دەمانچەیەکی یاریی منداڵان بوو.
شا دەمانچە ساختەکەی لێوەرگرت، پشکنی، لوولەکەی لە مۆمێکی سەر مۆمــدانێــک کرد و تەقەی لێوە هێنــا. دەمــانچەکە دەنگێکی گەورەی لێوەهات، مەلیچک لەبەری سڵەمییەوە. پاشاش پێکەنی.
ئینجا دیمیتری سەری بۆ پاشا دانەواند.

٤٢

بەرگری

کێشکە و پاسارییەکان بە شڵەژاوییەوە دوای تەوابوونی کاری تێلێگراف لەســـەر دارتێل و کێبلی تیلێگرافەکە نیشـــتنەوە و وەک ئەوەی پێشـــتر هەرگیز لە شـــوێنێکی وەها نەنیشـــتبنەوە. لە چریکە و خوێندنیان وەها دیاربوون کەیفیان ســـازە. لەپاڵ کێشـــکە و پاســـاری، منداڵانیش دڵیان پێخۆش بوو. گوێیـان بە دارتێلێکەوە دەنـا و بە بەردێـک لێیـانـدەدا و زرینگەیان لێوەدەهێنا، گوایە بەم شـێوە لەگەڵ یەک پەیوەندییان دەگرت، یارییەکەیان یارییەکی ئەفسووناویی بوو، هەرگیز لێی تێرنەدەبوون.

دیاربوو ئەو کار و چالاکییەی دوابەدوای تێلێگرافەوە هات، هێز و هیوای بەخشـیبێتە هەمووان. مەلیچک کە ڕقی لە جووڵە و ڕۆیشـتن دەبووەوە، هەنووکە بەخۆی و یاریی دەمانچەکەی هەر لە جرتوفرتدا بوو، نیشانەی لە نۆکەر و قەرەواش و ئاشـــپەز و پشـــیلەکان دەگرت و هەر یەکێک تووشـــی هـاتبا تەقەی لێدەکرد. کەســـیش نەیدەوێرا ڕێگەی پێبگرێ.

تەنانەت شـێخ ئاغاسـییش کاتێک دەچووە لای پاشـا پێویسـت بوو دان بەخۆیدا بگرێ.
جارێکیان ئەو کوڕیژگە خەپەیە سـێرەی دەمانچەکەی لە تاج سـوڵتانیش گرت. هەستیشی کرد ناتوانێ کارێکی وەها بکا، لێ تاج سولّتان لێنەگەڕا ئەم کارەی چەند بارە بکاتەوە.
کەسێکی دیکەش هەبوو، دەبووایە مەلیچک لێی دوورکەوتبایەوە. ئەویش ئەفسـەرێکی گەنج بوو، لەم دواییانەدا زوو زوو پاشـا بانگی دەکرد و لەگەڵی دادەنیشـت. ئەفسـەرەکە سـەر بە هەمان هۆزی پاشـا بوو، هەر هەمان نازناوی خانەوادەشـی هەبوو. ئەم ئەفسـەرە لە شـەڕی هەراتدا ئازایەتییەکی زۆری نواندبوو، ئەمەش هەر لەبیری پاشـادا بوو. ئەو پاداشـتی ئەفسـەرە ئازاکانی کرد و نازناوی عەینولدەولەی دابوونێ، دەقاودەق واتای چاوی دەوڵەتی دەگەیاند. پێدەچوو ئەم عەینولدەولەیەش بۆ تاج سولّتان شیاوترین پیاو بێ.

پاشـا هێشـتا بەتەمەندا نەچوو بوو، بەڵام فشـاری ئاوەزمەند و ڕیشـسـپییانی هۆزەکەی خۆی بۆ دیاریکردنی جێنشـینێک لەسـەر بوو. ئەوان پێیانوابوو نابێ بەختی سـەرۆکایەتیی هۆز و وڵاتەکە بۆ ڕێکەوت و چارەنووس جێبهێڵێ. ئەو دەبووایە لە ماوەیەکی کورتدا ناوێکی بۆ ئەگەری دەستنیشانکردنی جێنشینێک پێبووایە.
پاشا بەلەبەرچاوگرتنی ڕەوشـی ڕێژەییانەی سـەقامگیریی وڵات، بڕیاری دا ئەم پرسە چارەنووسسازە خێرا یەکلابکاتەوە. شا نیازەکەی خۆی بۆ ڕیشسپییەکان ئاشکرا کرد و پرسوڕای سەبارەت بە ئەفسەرە گەنجەکە لێکردن. ئەوانیش هەر یەکسـەر پەسـەندیان کرد و دەسـتخۆشـییان سەبارەت بەو بژاردەیە لێکرد.

ئەندازیارە بریتانییەکان لە جموجۆڵی خۆیان نەکەوتن. ئەوان بە هیوا و گەشـــبینییەوە لە نموونەی خـاکی هەڵکۆڵراویـان کۆڵیەوە و هەوڵیـاندا ئەنجامەکەی لەچاوی دنیای دەرەوە بشـارنەوە. لێ کەموکوڕی ئەوان بۆ کار و چالاکی لە پارێزگاکانی باشــــوور و بەتایبەتیش ڕاچاندنی کێبڵی تێلێگراف، کە بەســــەر مزگەوت، ماڵ ، حەمام و ڕوبار و داروبەرد و بەرزاییەکان دەڕۆیشت، خەڵکی بەئاگا هێنایەوە.

پاشا خەمی ئەوەی بوو خەڵکەکەی بکەونە بن باندۆری دەرەکی. لەپشت ســــەری ئەوەوە هێشـــتا بنەماڵە دەوڵەمەندەکان و بازرگانە گەورەکانی بازار کوڕەکانیان بۆ مۆســـکۆ، لەندەن، پاریس، بۆمبای و ئینســـتەنبول دەنارد.

دەســـــتەیەک لە پیاوە بەهرەمەندەکانی ئێرانی هەســـتیان کرد ئەرکێکی نیشـــتمانییە بگەڕێنەوە وڵات و ڕابەرایەتیی هاوڵاتییەکانی خۆیان بکەن. کەســە هەرە گرنگەکەی ئەم دەســـتەیە پیاوێک بوو بەناوی جەمال خان ئەســـتاربادی، کە بە جەمال خان ناسـرا. لەو کاتەی بۆ یەکەمین جار لە لەندەن قیتار کەوتە گەڕ، ئەو لەوێ بوو. ئەو لە بێرمینگهام ســــەردانی چەندین کارگەی ئاســــن و پۆڵای کردبوو، هاموشـــۆی قاوەخانەکانی کردبوو، لەگەڵ کرێکاراندا قاوەی خواردبووە و بازاڕی قســــەی گەرم کردبوو و لە کۆبوونەوەکانیشیان بەشدار بووبوو.

جەمال خان بووبووە برادەری وەزیریش، هێشتا لەژیاندا مابوو، نامەیان بۆ یەکدی دەنارد و ئاگایان لەیەک بوو. جارێکیان لە سـەنت پترسـبورگ و جارێکی دیکەش لە باکۆ یەکدیان بینیبوو. خۆی هەر ئەو جەمال خانە بوو دانەیەکی لە دەستوری فەرەنسی بۆ وەزیر ناردبوو.

مردنی وەزیر ئـازاری جەمـال خـانی دا، بەڵام خۆ ئەوە بۆ ئەو مـایەی ســەرســامی نەبوو. ئەوکاتەی ئەوان لە باکۆ یەکدیان بینی، ئەو وەزیری

لە ئەگەرێکی وەهــا ئــاگــادارکردبووەوە. هەردووکیــان هەســـــتیــان بەوەکردبوو، وڵات پێویســــتی بە قوربانیدان هەیە بۆ ئەوەی هەنگاوێک بچێتە پێشـــــەوە. جەمال خان دەیزانی وەزیر چۆن کوژراوە و لەکوێش خراوەتە ژێر گڵ.

خەڵکی ئاسایی جەمال خانیان نەدەناسی، بەڵام ئەو لەنێو ڕۆشنبیران لە وڵاتانی ڕۆژهەڵات وەک سیاسییەکی بیرمەند ڕێزلێگیراو بوو. وتارەکانی لەبارەی بەئاگاهاتنەوەی گەلانی وڵاتە موســــوڵمانەکان لە دەرەوەدا بە شێوەیەکی تاسەمەند دەخوێندرانەوە.

ئەو یەک دو ســاڵانیش لە میســر ژیا، پاشــان چووە تورکیا تا لە ئێران نزیک ببێتەوە. ئیستەنبول خاڵی وەرچەرخانی هزری نوێ بوو، شــوێنێک بوو ڕۆژهەڵات و ڕۆژئــاوای بەیەکەوە گرێ دەدا. جەمــال خــان لەوێ هەســــتی دەکرد نامۆ نییە، لێ ڕووداوەکانی ئەم دواییانە داخوازبوون بگەڕێتەوە وڵات.

بــاوکی جەمــال خــان ئــایەتوڵڵایەکی بەنــاوودەنگی تــاران بوو، هەر بۆیە کوڕەکەی پەیوەندیی باشـــی لەگەڵ ڕەوت و بزووتنەوە ئیســــلامییەکان هەبوو. زۆری پێنەچوو پێگەیەکی ڕێزلێگیراوی لە مزگەوتی نــاوبــازار وەک وتاربێژ پێدرا. هەموو ڕۆژانی هەینی، کاتێک ئیمام پشــــنوێژی بۆ دەکردن، ئەویش قسەی بۆ نوێژکەرانی مزگەوتێ دەکرد، گوێگرەکانیشی بەزۆری لە بازرگان و دوکاندارانی ناو بازاڕ پێکهاتبوون.

ئەو قســــەکەرێکی بەهرەمەنـد و لەبلەبـان بوو، لەبەر ئەوەی بـاســـــی بـابەتگەلی دیکەشـــــی دەکرد، نەوەک هەروەک ئـاخوندەکانی دیکە هەر بەتەنیا یەک شــتی ســواو بجوێتەوە، بۆیە خەڵکی بە تاســەوە لە دەوری خڕدەبوونەوە. چیرۆکی لەبارەی بازرگانیی جیهانی دەگێڕایەوە، کە چۆن بازرگانانی جیهانی ڕۆژئاوا بە یارمەتی تێلێگرافەوە بە ملیۆنان پارەیان

بۆ دەگەڕێتەوە و قازانج دەکەن، چونکە پێویستی نەدەکرد بەخۆیان سەفەرە دوورودرێژەکانیان بکەن، بەڵکو کارەکەیان بە کورتە پەیامێکی تێلێگراف مەیسەر دەبوو. ئەم قسەوباسانە تا دەهات بازنەی گوێگرانی بەفرەوانتر دەکرد. ئەو چاوی خەڵکەکەی کردەوە و تا دەهاتیش زیاتر لەبارەی گەندەڵیی شازادەکان و سیستمە شکستخواردووەکەی خۆیان بوێر و بوێرانەتر دەدوا. بە ماوەیەکی کەم لە تاران بووە ناوێکی ناسراو. قسەکانی ئەو لەسەر زاروزمانان دەگوازرایەوە بۆ یەکدی و لە هەموو وڵاتەوە بانگهێشت دەکرا تا قسەیان بۆ بکا و وتاری خۆی بدا.

شەوێکیان دوای نوێژ لە مزگەوتی هەینی تاراندا، لە یەکێ لە وتارەکانیدا دابەزییە سەر ئینگلستان: "خەڵکینە، بەسیەتی سووکایەتی. ئەگەر ئێمە ڕایەڵەی تێلێگرافی نیشتمانی خۆمان نەبێ، با بریتانییەکانیش تێلێگرافەکەیان لەم وڵاتەدا لابەرن و بیگوازنەوە."

ئەمە پەیامێکی نائاسایی بوو. تا ئەوکاتە خەڵک وەها باسی تێلێگرافی دەکرد وەک ئەوەی شتێک بێ لە دەرەوەی ئەوان بێ و بۆ ئەوان نەبێ. ئێستاش جەمال خان بە کراوەیی نیگەرانییەکانی خۆی لەبارەی دارتێلەکانی بریتانی لەسەر خاکی نیشتمان دەردەبڕێ.

خەڵکەکەش قسەکانی ئەویان پشتراست دەکردەوە: "ئەو ڕاست دەکا، باشە ئەگەر ئەو دارتێلانە بۆ ئێمە نەبن، چیمان داوە لەو هەموو دارتێلانەی تێلێگراف؟"

– "خۆ ئەگەر ئێمە نەتوانین کێبلی ئەو تێلێگرافە بەکاربهێنین، باشە چ پێوست دەکا، بەم شێوەیە بەسەر خانوبەرەی ئێمەدا بڕوا."

لەو مزگەوتانەی جەمال خان قسەکانی خۆی تێدا دەکردن و بازنەی وتووێژەکانی تێدادەبەست، خەڵکەکە لەسەر ڕیزی پێشەوە بۆ ئەوەی بەباشی گوێی لێبگرێ، قەڕاپەستێنەیان بوو. دوای قسە و وتارەکانی ئەو

لەنێو مزگەوتێدا خەڵکیش بەدوای ئەودا قسەی خۆیان دەکرد: "ئەوی ئەو دەیڵێ ڕاستە. ئاخر خەڵکێکی زۆر لەو وڵاتە نەخۆشن، کەچی نە داودەرمان و نە پزیشک، هیچمان نییە."

– "هەرگیز بیرم لێنەکردبووەوە، بەڵام ئێستا هەقە بپرسین، ئەرێ بۆچی ئەوەندە خەڵک هەن بێ کاروکەسابەت؟"

– "خۆ ئەگەر پیشەسازیی نوێ بێتەناومان، ئەوا هەمووشتێک باشتر دەبێ."

– "ئەو ڕاست دەکا، ئێمە هەموومان شایستەی ژیانێکی باشترین."

پیاوەکانی دەوروبەری شا لە جەمال خان بەدگومان بوون، هۆشداریان لەبارەی مەبەستە شاراوە و تەمومژەکانی دایێ. پاشاش هێشتا شتەکەی وەها نەدەبینی سەری خۆی پێوە بێشێنێ. ئێستاش کە پەیوەندیی باشی لەگەڵ هەریەک لە بریتانیا و ڕوسیا پەیداکردووە، ئەوا لەجاران زیاتر دەستی لە تەخت و تاجەکەی گیرکردوە. هەڵبەتە چاو و شۆڤاری بەدوای ئەو قسەکەرە نوێیەدا ناردن بزانن چی دەڵێ و ئاگاداری بکەنەوە، داوای لە سەرۆکی پاسەوانانی شاریش کرد چاودێری بکا. شتیکی دیکەش بووە مایەی سەرنجڕاکێشانی پاشا. خۆئامادەکردن بۆ زەماوەندی کیژە خۆشەویستەکەی خۆی، شووکردنی تاج سوڵتان بەتەواوی هەموو وەخت و کاروچالاکی ئەوی بۆ خۆی بردبوو.

تاج سوڵتان لە فروغی دایکی هەواڵی دەستنیشانکردنی ئەفسەرێک لەلایەن شاوە بیست تا ببێتە دەزگیرانی و هەروەها نیازی باوکی بۆ ئەوەی زەماوەندەکەیان بەزووترین کات ڕێکبخەن. کاتێکیش پاشا کچەکەی بانگی لای خۆی کرد، تا لەبارەی مێردی ئایندەی قسە بکا، ئیدی بە گریانەوە کەوتە سەر دەست و پێی باوکی و گوتی: "بەڵام باوکە، خۆ ئەو پیاوە چەند ژنی دیکەی هەن."

دەستبەجێ پاشا وەڵامی دایەوە: "منیش هەمە. ئێمەش ژنی زۆرمان هەن.
– "من لە سەرچاوەی باوەڕپێکراوەوە بیستوومە، ئەو پیاوێکی باش نییە. ئەو کەسێکی ترش مۆن و تووڕەیە، دەست لە ژنەکانی خۆی بەرزدەکاتەوە."
– "ئەو لە تۆ نادا، ئەگەر کارێکی وەهاشی کرد، بە پەتی قەنارەی هەڵدەواسم"
کچە بە پاڕانەوە: "باوکە من ئەوم خۆشناوێ."
پاشاش هاتەوە وەڵام: "تۆ زیاد لەبەرەی خۆی پێت ڕاکێشا. دەبێ واز لە بۆڵەبۆڵ بێنی. چییە دەڵێی ئەو کتێبە فرەنسییانە چاوی تۆیان لەبارەی ژنومێردایەتی کردۆتەوە. کچەکەم، شتەکە هەر تایبەت نییە بە تۆ، بەڵکو پرسەکە بە هۆزەکەمانەوە پەیوەستە. تۆ ئەم کارە لەپێناو نیشتماندا دەکەی. ئاگاداربە، شتێکی وەها نەکەی تووڕەمان بکەی."

دوای ئەو سەرکۆنەکردنەی شا، دەستەیەک لە ژنە بەتەمەن و بە ئەزموونەکانی هۆزەکەی پاشا سەری تاج سوڵتانیان دا تا وەهای لێبکەن بۆ ئەرکەکەی سازوئامادە بێ. ئەوان توانییان وەهای لێبکەن بچێتە لای باوکی و داوای لێبوردنی لێبکا.
پاشاش سەری ماچ کرد و بە دڵخۆشییەوە پێیگوت: "ئێستا کاتی *ئاشپەزونێکی* گەورەیە."
شا خۆی وشەی ئاشپەزونی داهێنابوو. واتاکەشی ئەوەبوو؛ بە هەموان سوپێکی چەوری ئێرانییانە لێبنێین.
شا حەزی لە سووپ بوو. ئەو هەمیشە بەدوای بەهانەیەکدا دەگەڕا تا *ئاشپەزون* ڕێک بخا. کاتێ شا جاری دەدا *ئاشپەزونی* دەدا، ژنانی حەرەمسەردا کەیفیان دەهات. ئەوان ئەمەیان بە ئاماژەیەکی کەیفسازی و میزاجخۆشی دەزانی و کەشێکی ئاهەنگئامێزی وەهای دەخوڵقاند،

سـێبەرەکەی بۆ چەندین هەفتە بەسـەر حەرەمسـەراوە دەمایەوە. ئیدی ململانێ و شـەڕەدەنووک و دەمەقاڵێی لابەلای نێوخۆیان بەلاوە دەنا، هەموویان دەست لەناودەست تا خواستەکەی شا بەدیبێنن.
بە شـێوەیەکی ئاسـایی ئەوان شـێویان بۆ شـا و منداڵەکانی لێدەنا، بەرماوەکەشیان دەدایە نۆکەر و پاسەوانەکانی کۆشک، لێ ئەمجارەیان پاشـا ویستی بە شـێوەیەکی زۆر گوڕتر و بەرفراوانتر بێ. ئەو ویستی سـوپەکە بەسـەر هەژارانی شـاردا دابەش بکا، وەک بەڵاگێڕییەکی شووکردنی کچەکەی بەڵکو لە گیانی بەدی بپارێزی.

بۆ ڕۆژی ئاشـپەزونەکە، پاشـا بەیانییەکەی زوو لەخەو هەڵسـا و لە حەرەمسـەرا ئامادە بوو. هەر ڕاستەوخۆ لە دەرکەی کۆشک چادرێکی گەورە هەڵدرا، هەژارەکانی شـار، هەریەکەیان ئامانێک و مەنجەڵێکیان لەگەڵ خۆیان هێنابوو، لەسـەر شـوێنگرتن قەراپەسـتانیان بوو. لە پاشـخانی حەرەمسـەرادا بیست مەنجەڵی قفڵداری گەورۆنە گەورۆنە بە دوو ڕیز لەسـەر ئاگر دانرابوون. بۆنوبەرامەی سـووپەکە دەمار دەڕۆیشت. هەمووان سـەرقاڵی پاککرنەوەی سـەوزە، پارچەپارچەکردنی گۆشت و ئامادەکردنی دەرمان و بەهارات بوون.
لە کاتی سـازکردنی ئاشـپەزوندا، ژنان پێدەکەنین، سـەمایان دەکرد و گۆرانییان دەگوت و بە یەکتریان ڕادەبوارد. ئەو بایەخپێدانەی پاشـا زیاتر دەیهەژاندن و دڵی خۆشـدەکردن. ئەو بە بەژن و باڵا و خشـڵ و خۆرازاندوەیانی هەڵدەدا و دڵداریی لەگەڵ دەکردن.
تاج سـوڵتانیش جلی ئاهەنگی پۆشـین، بە شـێوەیەکی تایبەتیش خۆی بە منداڵەکان سـەرقاڵ کرد. هەرچەندە ژنەکان هەرهەموویان ئیرەییان پێدەبرد، لێ دەیانزانی لە دڵەوە بەختەوەر نەبوو.

پاشـــا تا دڵی کچەکەی خۆش بکا و زەوقی بکاتەوە، دەســـتەیەک لە ژنە موزیکژەن و گۆرانیبیژانیشـــی بانگهێشـــت کردبوو. کاتێکیش ئەوان بە موزیکەوە لە کۆشـک هاتنەژوور، تاج سـوڵتان گەشـایەوە، پاشـا ئاماژەی بە موزیکژەنەکان کرد بوەســـتن. ئینجا ڕووی کردە ژنەکان و گوتی: "خانمان، هەر شـتێک پێویسـت بوو بیکەن، جلی جوان لەبەربکەن. چونکە کەمێکی دیکە ئاهەنگێکی زۆر گەورەمان دەبێ."

بە ئاماژەی ئەو، موزیکژەنەکان دەســـتیاندادایەوە ئامێرەکانی خۆیان. پاشـــاش کیژەکەی خۆی ماچ کرد و دەســـتی گرت و بەیەکەوە چوونە ســـەر مەنجەڵەکان تا هەر یەک هەندێ ســـەوزەی تێبکەن و پیرۆزبایی شاهانەیان لێ بخوێنن.

پاشان پاشا چووە سەر کورسی پشوودانەکەی دانیشت و پیاڵەیەک چا و قلیانیان بۆ هێنا. دوو کلۆ شـەکری خسـتنە دەم، قومێکی لە چایەکە دا و قلیانەکەشی لەسەر کێشا.

لەو قاپە ســـووپەی بۆیان هێنا، یەک دوو کەچکی تێوەردان و تامی کرد. سەرنجێکی دایە ژنەکان بەوەی سوپەکە تامی خۆشە.

دوای خواردنەوەی چایەکەی، لەبەر قلیانەکە کەمێک ســـەری گێژ بوو، لەبەر تینی هەتاویش بۆرژا، ئیدی قاچەکانی لێ ڕاکێشـــان و ســـەری بەســـەر بالیفدا کرد وویســـتی چاوی گەرم بکا. لی هێشـــتا خەوی لێنەکەوتبوو، لەپڕ لە تەقەی تفەنگێک بە شڵەژاوی بەئاگا هاتەوە. ئەمەش کاری مەلیچک بوو نەیهێشت پشوو بدا.

پاشا بە پێکەنینەوە بانگی کرد: :"هەی چەتوونی بچکۆلە!"

بەوەی شـا لەوێ بوو، مەلیچک وێرای زیاتر شـووڵ لێهەڵبکێشـێ. چەند لاسـاری و شـێتایەتی زیاتر دەبوو، ئەوەندە شـا دڵی پێ خۆشـتر دەبوو. ئیدی ســـێرەی لە ژنان گرت. ئەوانیش بە قیژەوە هەڵدەهاتن، لەکاتێکدا

ئەوان شرینییان بۆ فڕێدەدا تا خۆیان لە شەڕی لابدەن، ئیدی شا لە بەر پێکەنینی دەکەوتە سەرپشت و ئاوی لەچاو دەهات.

بۆ دوای نیوەڕۆیەکەی، کاتێک پاشا و ژنەکانی و منداڵەکان تێروپڕیان خوارد، ئینجا ژنەکان کشانەوە نێو حەرەمسەرا. ئینجا دەستەیەک لە پاسەوانان ئەوەی لە سوپەکە مابووەوە بۆ خەڵکەکەیان برد.
لەسەر بانی کۆشکەکە پاشا بینی حەشاماتەکە چۆن بۆ خواردنەکە تێکقژقژاون، چۆن خۆیان بۆ پێشەوە ڕاپێش دەکەن. پاسەوانەکانیش بێهوودە هەوڵیان دەدا بیانگەڕێننەوە دواوە و ڕیزیان بکەن. لەو جەنجاڵییەدا یەکێ لە پیاوەکان پاڵی بە یەکێ لە پاسەوانەکانەوە نا و بە پاسەوانێکی دیکە کەوت، کە مەنجەڵی سووپەکەی لەدەست بوو. کابرا هاوسەنگی خۆی لەدەست دا، مەنجەڵەکەی لەدەست کەوت و سوپەکەش ڕژا.
ڕەوشەکە لەدەست دەرچوو، پاسەوانەکان بە دار و تێلای دەستیان وەرگەڕانە خەڵکەکە لێدە ئەمما لێدە، خەڵکەکەش بە قاپ و قاچاخی دەستیان لە سەری پاسەوانەکانیان دایەوە. مەنجەڵە گەورەکانی پڕ لە سووپ بە گۆڕی وەربوون و لە پشتەوەی چادرەکەشەوە مەشخەڵی ئاگر بەرزبووەوە. سەردەستەی پاسەوانەکان لەو پاشاگەردانییەدا تەقەی بەهەوادا کرد. هەر بابا بوو لە ڕاستی خۆیەوە هەڵدەهات و پاسەوانەکانیش ڕاویان دەنان تا ئەو کاتەی ئارامی بۆ ئەوێ گەڕایەوە.
پاشاش لە شوێنی خۆی بێ جووڵە سەیری سووپە بەتامەکەی دەکرد، کە لەسەر زەوی جۆگەلەی بەستبوو.

٤٣

جەمال خان

پشێوییەکەی ئاشپەزونەکە پاشای نیگەران کرد. بە دڵنیاییەوە هەر دەبێ دوێنێ جەمال خان و هاوبیرەکانی خۆیان بە شێوەی هەژار و دەرۆزەکەر شکڵگۆڕکردبێ و خۆیان خستبێتە نێو ئەو حەشاماتە و هەراکەیان نابێتەوە. ئەوان ئەو پشێوییەیان پەیداکرد، ئاخر ئەوان یەکەمین کەس بوون بە ڕووی هەیتە و یاساوڵەکاندا هەڵشاخان و شەڕیان کرد.

لە ڕاپۆرتێکدا ئەوە بە ڕوونی خرابووە ڕوو، گوایە جەمال خان بەرپرسیاری ڕژاندنی مەنجەڵەکانی سوپ بووە، ئاخر ئەو لەکاتی ڕاپەڕینەکەی گەلی ڕوسیا، لەوێ بووە و شارەزایە. هەروەها هەر ئەویش بوو، ئاگری لە چادرەکە بەردا و سووتاندی.

بۆ بەدواداچوونی ئەوەی ئاخۆ لە شارەکانی دیکەش ئەو هەرا و پشێویە ڕوویداوە، پاشا فەرمانی بە لێکۆڵینەوەیەکی ورد و بەرفراوان کرد.

هێشـــتا وڵات خاوەنی دەزگایەکی ڕێکخراوی ئاســـایشـــپارێز نەبوو، تا دەســـتبەجێ بتوانێ نەیار و گومانلێکراوەکان ڕاوبنێن و ســـەرکوتیان بکا. دەبووایە بەرپرسی ئاسایشی شارەکان هەموو ئەو کەسانەی چووبوونە دەرەوەی وڵات بانگ بکەن، بیانپشـــکنن و لێکۆڵینەوەیان لەگەڵدا بکەن و چاودێرییان بکەن، ئینجا ڕاپۆرتی خۆیان بدەنەوە. پاشـــا ئەم کارەی پێ شتێکی دژوار بوو.

لە دوای دوو مانگ، کاتێک پاشـــا دۆســـیەکەی خرایە بەردەم، چاوەڕێی ئەوەی نەکرد تا بە تەواوی لێی بکۆڵرێتەوە. ســـەرۆکی ئاســـایشـــپارێزی هەر شـــارێک ئەوەی بە شـــێوەیەکی ســـەرنجڕاکێشـــانە تێبینی کردبوو، کە دەســـتەیەک لە گەنجانی شـــارەکە بە بەردەوامی لەگەڵ یەک کۆدەبنەوە تا ڕەوشـــی وڵات هەڵبســـەنگێنن و باسی لێوەبکەن. لە هەموو ڕاپۆرتەکانیش ئەوە دەرکەوتبوو، لەهەر دەســـتەیەک لەو دەستانەی شـــارەکان، یەک یان دوو کەسی تێدایە، کە لە دەرەوەی وڵات ژیابن و پاشان گەڕاونەتەوە.
پاشـــا ســـەرەتا لەکاتی بەرپابوونی هەراوزەنای ئاشـــپەزوندا، کە بەهۆی هەژار و نەدار و دەرۆزەکەران قەومـــابوو بە ڕێکەوتی دەزانی، لێ هەنووکە ئەو ڕاپۆرتانەی دەخوێندنەوە، پەی بەوە برد ئەمەیان بایەکی پێشـــوەختەی گەردەلوولی ناڕازیبوونە. بەدەســـتەسڕەکەی ئارەقەی ســـەر نێوچاوانی سڕی، هەڵوەدای هەوایەکی فێنک و سازگار بوو. ئاخر ئەو لە وڵاتەکەی خۆی پشـــێوی و هەرای وەک ئەوەی لە ڕوســـیا ڕوویدا، نەدەویســـت. ئەو هەمیشـــە لەوە دەترســـا، ئەو کەســـانەی بۆ خوێندن چووبوونە دەرەوە، لە دەسەڵاتەکەی هەڵبگەڕێنەوە. ڕووداوەکەی سووپ لەکاتی ئاشـــپەزوونەکە و ناواخنی ئەو هەموو ڕاپۆرتانە، ترســـەکەی پشتڕاستکردەوە.

ئەو جارێکی دی دەسـتیدایەوە ئەو ڕاپۆرتانەی پێشـتر لەبارەی دوان و قسـەکانی جەمال خان بۆی بەرزکرابوونەوە، بەڵام ئەو ئەوکات بەهۆی سـەرقاڵی بە شـووکردنی کچکەی فەرامۆشـی کردبوون. لە یەکێ لە دۆسـییەکاندا، ڕسـتەیەک لەبارەی جەمال خانەوە نووسـرابوو، بووە مایەی هۆشـداری: "ئەو ئەو کەسـە یاخییەیە هەر لە بۆمبایەوە تا میسـر، پەیوەندی لەگەڵ ڕابەرانی هەموو نەیارەکانی هیندسـتان لە موسـڵمان و هیندییەکانەوە هەیە و نامە و نامەکاری لەنێواندا هەیە."

شـا دەمودەسـت بانگی سـەرۆکی هێزی ئاسـایشـپارێزی تارانی کرد. بە ئاسـتەم توانی دەمارگرژییەکەی خۆی جڵەو بکا، لێ سـەرەتا ئەو یەک دوو پرسیاری گشتیی لە پیاوەکە لەبارەی شارەکەی لێکرد. وەردە وردە سەری قسەی هێنایە سەر ڕووداوەکە.

"ئێمە ڕاپۆرتەکەی ئێوەمان خوێندەوە، ئێسـتا باش گوێ لەو پرسـیارانەم بگرە و وەڵامی بێ پێچوپەنام بدەرەوە. ئایا تۆ لەوە خاترجەمی جەمال خان ڕۆژی گۆرینێ[٧٣]، لەنێو ئاپۆرای خەڵکەکەدا بوو؟"

کابراش بە زمان تێکئاڵاوی گوتی: "بەڵێ، خاوەنشـکۆ، لە ڕاسـتییدا، لە ڕاپۆرتەکەدا، بەڵێ، بەڵێ، بە دڵنیاییەوە."

"کەواتە نەخێر." شـا ئەمجارە توندتر پێیگوتەوە: "پرسـیاری دووەم. ئایا دڵنیای لەوەی، ئەو کەسەی مەنجەڵە گەورەکەی ڕژاند دەرۆزەکەر نەبوو، بەڵکو پیاوێک بوو ماوەیەک لە مزگەوتێ ژیابوو؟"

"ئەوەی ڕاسـتی بێ، چاوەکانمان، لە ڕاپۆرتەکەدا هەموو شـتێکم ..." پیاوەکە هەوڵیدا بە دەنگێکی پچڕپچڕەوە ڕوونی بکاتەوە.

پاشا پێیگوتەوە: "دیسان، نەخێر."

کابرا سپی هەڵگەڕا و چاوەڕێی پرسیاری سێیەم بوو.

---

[٧٣] ڕۆژی گۆرینێ: ڕۆژی قەومانەکە، ڕۆژی مەبەست.

شا هاواری بەسەرداکرد: "برۆ ئەو جەمال خانە بگرە! بۆمی بێنە ئێرە و وای لێبکە لێرە بکەوێتە سەر دەست و پێم. پاشان دەزانین ئاخۆ ئەم ڕاپۆرتانە ڕاستن یان نا."

جەمال خان دوای گەڕانەوەی لە دەرەوەی وڵات، لە ماڵی باوانی لە تاران دەژیا. ئەو لە مزگەوتان قسەوباسەکانی خۆی دەکرد، وەک ئەوەی تاکە چالاکیی ئەو بێ. ژێربەژێریش تۆڕێکی پەیوەندی لەگەڵ سەرتاپای چالاکوانەکانی وڵات ڕاچاندبوو. ئەم کردەیەشی زۆر بە هێواشی بەڕێوەدەچوو، چونکە بەدەست چوونە شارەکان گیری خواردبوو. ئەم کارەشی تا بتوانی کەسانی لێهاتوو بۆ مەبەستەکەی کۆبکاتەوە و ڕێکیان بخا زیاتر لە ساڵێکی دەخایاند.
وردەوردە لە شارە گەورەکاندا مەکۆی وەها پەیدابوون تێیدا ڕەوشی سیاسیی ناوەخۆ و گۆڕانکارییەکانی وڵاتە دروسێکانی وەک ڕوسیا و هیندستانیان تێدا دەهێنایە گۆڕێ.
دوای فەرمانی گرتنی جەمال خان، دەستەیەک لە هەیتەکانی پاشا بە نیوەی شەو بەسەر ماڵی باوانی جەمال خانیان دادا، لێ ئەویان لەوێ نەدۆزیەوە.

سەرۆکی هێزی ئاسایشپارێزی شا پیاوەکانی خۆی لە شارە گەورەکان ئاگادارکردەوە و زانیاری لەبارەی جەمال خان پێدان، بۆ ئەوەی هەر کەسێک بەو ڕوخسار و خاسییەتانەی بەردەست کەوت، بیگرن. بەڵام لەو وێناکردنە تەمومژاوییانەی درابوو کتومت پیاوەکەی پێ نەدەناسرایەوە، لەوەش پۆلکتر[٧٤] نەیاندەزانی لەکوێ بەدوایدا بگەڕێن تا بیگرن و ڕاپێچی بکەن.

---

[٧٤] پۆلکتر: بەدتر، خراپتر.

هاوڕێکانی جەمال خان وتار و شوێنی وتاردانیان بۆ ئامادە دەکرد. ئیدی لەپڕ و بەبێ ڕاگەیاندن لە نوێژی هەینیی مزگەوتێک پەیدا دەبوو. کاتێکیش سەروسەکوتی یاساوڵەکانیش پەیدا دەبوو، لەنێو گوڕدەمەکەدا[٧٥] خۆی دەشاردوە، تێ بزر دەبوو، نەدەکەوتەبەر.

لەو شوێنەی جەمال خان بۆ یەکەمین جار وتاری خۆی دا، باسی پێشکەوتنی وڵاتەکانی ڕۆژئاوا لە کاروباری ڕۆژانەی ژیانیان بۆ خەڵکەکە کرد. ئەو بە ڕوونی ئەوەی نیشان دا نیشتمان چەند لە دواوەیە. ئەو خەڵکەی بۆ یەکەمین جار جەمال خانیان دەبینی و گوێیان لێدەگرت، کەسانێکی تاسەمەند و پەرۆش بوون، نەشیاندەزانی چۆن لەگەڵ قسەکانی ئەودا بجووڵێنەوە و چی بکەن. ئەو وای لێکردن بیر لە پێغەمبەرەکانی سەردەمی بەرێ بکەنەوە، سەردەمی خۆ ئاشکراکردن و بانگەوازی خۆیان، سەردەمی چوونە نێوخەڵک و ئاگادارکردنەوەی خەڵک. شتێکی سەیریش نەبوو ئامادەبووان بەشێک لە قسە و وتارەکانی لەبەربکرێن. جەمال خان بەتەنیا بەو جموجۆڵە هەڵنەستابوو، ئەو لەگەڵ شەش کەسی باوەڕپێکراو بەسەر چالاکییەکانی ڕادەگەیشت.

یەکێک لە هاوڕێکانی فەتحعەلی ئاخوندزادە بوو. ئەویش لە لەندەن ژیابوو، لە زمانی ئینگلیزیش قاڵ بووبووەوە. یەکەمین نووسینیشی کتێبێک بوو لەبارەی ڕێزمانی فارسییەوە، هەروەها ئەو بە دنەدانی گیانی وەزیری پێشوو، بانگەوازی ئەوەی دەکرد، دەبێ هەموو منداڵانی وڵات ئەو دەرفەتەیان پێبدرێ فێری نووسین و خوێندنەوە ببن.

یوسف مستەشار عەبدولیش چەندساڵێک لە باڵوێزخانەی ئێران لە پاریس ئیشی کردبوو، لێ لەبەر ئەوەی ڕەخنەی لە گەندەڵیی دەسەڵاتدارانی وڵاتەکەی خۆی گرتبوو، لەسەر کارەکەی لادرابوو، ئینجا

---

[٧٥] گوڕدەم: ئاپۆرا و حەشاماتی خەڵک، کە بەیەک جار بۆ شوێنێک بڕۆن یان لە شوێنێک خڕببنەوە.

پاریسی جێهیشت و چووە ئیستەنبول، لەوێوە ڕۆژنامەیەکی بە زمانی فارسی دەردەکرد، ڕۆژنامەیەک بە شێوەیەکی قاچاغ ئاودیوی وڵات دەکرایەوە.
زەینولعابدین مەراغەیی سێیەمین پیاوی دەستەی هاوڕێیان بوو، ئەو هونەرمەندێک بوو، لە بۆمبای و دوای ئەوەش لە ڕۆما ژیابوو، بە قووڵییش چووبووە نێو هونەرەکەی. مەراغەیی زمانی ئیتاڵی دەزانی، وتاری لە ڕۆژنامە ئیتالییەکان دەنووسی. ئەویش گەڕابووەوە نیشتمان تا هاوڵاتییەکانی لە خەوی غەفڵەت بێدار بکاتەوە.
چوارەمینیان حاجی عەبدولڕەحمان تالیبۆڤ بوو. پیاوێک خەڵکی تەورێز، هەمیشە لە دیوەکەی دیکەی سنووری ڕوسیا ژیابوو، لە سەنت پەترسبورگیش خوێندبووی. تالیبۆڤ پەیوەندییەکی باشی لەگەڵ ڕابەرانی نارازیی مۆسکۆ هەبوو.
میرزا ڕەزا کرمانی پێنجەمین کەسیان بوو، کەسایەتییەکی سەرنجڕاکیش. ئەو ڕۆڵەی ئایەتوڵڵای شاری کرمان بوو. باوکی ئەوی ناردبووە عێراق بۆ ئیمامەتی بخوێنێ. لە عێراقەوە پەیوەندی بە دەستەیەک لە میسرییەکان پەیداکردبوو، ئەوانەی بەگژ دەسەڵاتی کۆلۆنیالیی بریتانییدا چووبوونەوە. ئینجا لە عێراقەوە دەچێتە میسر، لەوێ چاوی بە جەمال خان دەکەوێ. ئەوان پەیوەندییان بە یەکەوە هەبوو، لە تارانیش یەکدییان گرتەوە. میرزا ڕەزا مێزەرەکەی بە سیدارەیەک گۆڕیبووەوە، ئەوەی لەو ڕۆژگارەدا لە لایەن ڕۆشنبیرانی ڕۆژهەڵاتی ناویندا لەسەر دەنرا.
دواهەمین کەسی دەستەکە ئەمیر بوو، چەند ساڵێک دواتر بووە سەروەزیری وڵات. هەمووان ئەمیریان وەک لاوێکی ڕۆشنبیر دەناسی، کە وەک دەستەڕاستی وەزیری کوژراو کاریدەکرد. ئەمیر دوای کوژرانی وەزیر، ژن و دوو کیژۆڵەکەی لەنێو گالیسکەیەک شاردبوونیەوە و لە تاران دەربازی کردبوون. پاشان بۆ ماوەیەک خۆی بێسەروشوێن کرد.

ڕیش و سمێڵەکەی ئەویان ئاشکرا کرد. وەک وەستایەک گەڕایەوە تاران، لەوێ چاوی بە جەمال خان کەوت و بەیەکەوە کاریان کرد.
ئەو دوو پیاوە بەردەوام بەتەنیا سەفەریان دەکرد، وەک ئەوەی شتاقیان[٧٦] ئەوی دیکەیان نەناسیبێ. ئەوان لە شوێنی جیاجیا کۆدەبوونەوە، بە نهێنییش کۆمیتەیەکیان لە دژی ڕژێم پێکهێنابوو.

لەپاش شەش مانگ کە بەسەر ڕووداوی سوپەکەدا تێپەڕی بوو، جەمال خان دوانێکی چارەنووسسازانەی لەسەر مەزاری پیرۆزی عەبدولداوددا دا. خۆی ئەمە دوانێکی جیاواز و لە شوێن و ڕۆژێکی ناوازەشدا بوو.
لەسەر گڵکۆی عەبدولداوددا بە هەزاران کەس بە بۆنەی ڕۆژی لەدایکبوونی ئیمام مەهدیی فریادڕەس کۆبووبوونەوە. بەندوباو وەها بڵاوبووبووەوە، جەمال خان لەو ڕۆژەدا وتارێکی گرنگی دەدا. بێگومان ئەویش باشترین شوێن بوو تا لەبەردەم گوڕدەمێکی زۆر لە خەڵکی دەربکەوێ، چونکە چوونە نێو مەزارەکە لە یاساڵەکانی ئاسایش قەدەغە بوو. لەنێو چوار دیوارەکانی مەزارەکەدا بەگوێرەی نەریت هەموو کەسێک پارێزرا وو. تەنانەت پارێزراوییەکە تاوانبارانیشی دەگرتەوە.
هیچ شوێنێک لەنێو حەوشەی مەزارەکەدا نەمابووەوە نەگیرابێ. گرووپی شەش کەسییەکە سەکۆیەکییان لە مەزارگەی عەبدولداود بۆ جەمال خان ڕێکخست. ئەو کەسانەی بەندوباوی دوانەکەی جەمال خانیان گوێ لێبووبوو، تێکۆشان چەندی بکرێ لە سەکۆکە نزیک بکەونەوە. ئاپۆرای خەڵکەکە بە ئۆقرەلێبڕاوییەوە چاوەڕێی هاتنی جەمال خانیان دەکرد. ئەوەبوو لەپڕ جموجۆڵێک پەیدا بوو. جەمال خان بە شاڵێکی کەسکەوە لەسەر سەکۆکە پەیدا بوو.

---

[٧٦] شتاقیان: هیچ کامیان

ئەو شاڵە کەسکەش تەنیا لە لایەن ئەو کەسانە دەبەسترا کە خۆیان بە نەوەی محەمەد پێغەمبەر دەزانی. یەکەمین جاریش بوو، جەمال خان بە شاڵێکی سەوزەوە لەنێو خەڵکیدا دەربکەوێ. کاتێکیش خەڵکەکە شاڵە کەسکەکەیان بینی، هاواریان کرد: "*سەلو عەلا محەمەد وە عەلا ئالی محەمەد*. سڵاو لە محەمەد وماڵباتی محەمەد."

تا دەهات جۆش و خرۆش پتر دەبوو، هیچ شوێنێک لەنێو حەوشەی مەزارەکەدا نەمابووەوە نەگیرابێ. "خەڵکینە!" بەم جۆرە جەمال خان لەو ئامێرەی دەنگی پەخش دەکرد هاتە قسە: "ئێمە هەمووومان بۆ ئەوە هاتووینەتە ئێرە تا ڕۆژی لەدایکبوونی ئیمام مەهدیی فریادڕەس یادبکەینەوە. پێتان دەڵێم هەرگیز ڕزگارکەرەکە نایەت تا جیهان لە کوێرەوەری دەرباز بکا، بەڵام ئەی بڕواداران، ئێمە سووکایەتی بەو دەکەین ئەگەر خۆمان هیچ نەکەین، ئەگەر ئێمە لە خەوی غەفڵەتدا بین و خۆمان لاواز نیشان بدەین و هەر چاوەڕێی فریادڕەسەکە بکەین بێت و ڕزگامان بکا.

هۆ خەڵکینە! ئێمە خاوەن مافین. پیاوان مافیان هەن، ژنان هەیانە و منداڵانیش مافیان هەیە. دەسەڵاتدارانی ئەم وڵاتە مافەکانیان لێ زەوت کردووین، ئەوان وەک مەڕوماڵات لەگەڵ خەڵکەکە دەجووڵێنەوە.

هۆ خەڵکینە! من پەیوەندییم لەگەڵ دەستە و کۆمەڵە بەرگرییەکانی وڵاتانی دەرودراوسێدا هەیە. ئینگلستان لە بەشی خوارووی وڵاتەکەماندا بە ڕۆژ و شەو بەدوای نەوتماندا دەگەڕێ. دیارە برێکی لەبننەهاتوو نەوت لە پارێزگای باشووری وڵاتدا هەیە. ئەمەش ڕاستییە بریتانییەکان دەیانەوێ ئەو شتەمان لێ بشارنەوە.

هۆ خەڵکینە، لەوانەیە ئێوە نەیزانن، بەڵام نەوتی ژێرزەوی بەقەد زێڕی تەواوعەیار بەنرخە. نەوتەکە سووتەمەنییە بۆ چەرخی دەزگا و مەکینەی کارخانەکانیان .

ئینگلستان، پاشا و شازادەکانی کڕیون. ئەو کەسانەی لە شاوە نزیکن، هەر بەرکی خۆیان پڕ دەکەن. ئەوان بوونەتە دەوڵەمەندی ناقۆڵا، لەکاتێکدا بە هەزاران پیر و پەککەوتە لەم وڵاتەدا هەن توانای ئەوەیان نییە جووتە پێڵاوێک بۆ منداڵەکانیان بکڕن."

لەبەرئەوەی ئەو لەسەر سەکۆیەکی گەورە بە پێوە وتاری دەدا، ئیدی جەمال خان دەیتوانی ئەوە ببینێ چۆن دەستەیەک لە چەکدار لە دەرەوەی مەزارەکە خەریکن لە دەورەی یەکدی خڕدەبنەوە. ئەو زانی ئەوان بۆ ئەو هاتوون و دەرکەشیان لێگرتوون نەتوانێ لەبەردەستیان دەربچێ. لێ ئەوەشی دەزانی، ئەوان ناوێرن لە مەزەراکە بێنە ژوور.
"خەڵکینە! ئێوە مافی خۆتانە گەرماو و نەخۆشخانەتان هەبێ. خۆ هەمووان ناتوانن لەسەر زەوی و لەسەرماڵیاتەکانیان بژین، ئێوە مافی کارکردنتان هەیە، لێ تەنیا ئەوەندە هەیە ئێمە لە وڵاتدا کارخانەمان نییە. سەیرێکی دەوروبەری خۆتان بکەن، لێرە لەو مەزارەدا، بە سەدان دەرۆزەکەر، کەسانی نابینا، منداڵی کەمئەندام و پیرەمێردی نەخۆش هەن. ئێمە پێمان وایە ئەمە لەگەڵ ژیانداپە، بەڵام با من شتێکتان پێڕابگەیەنم، پێویست نییە ئەو حاڵەتەدا وەهابێ، کە هەیە. ئەو کەسانەی ئاماژەم بۆ کردن دەکرێ چاک ببنەوە. ئەوانیش هەروەک شازادەکان، هەروەک خەڵکی دەوڵەمەند، دەکرێ خاوەنی تەندروستی باش بن. هۆ خەڵکینە! دەستڕۆیشتووانی ئەم وڵاتە بیر لە ئێوە ناکەنەوە. ئەوان هەر بیر لە خۆیان دەکەنەوە. گەلی هاووڵاتیان! بە ئاگا وەرنەوە!"
ئەو لە شوێنی خۆی بینی، یەکێ لە پاسەوانەکان بە خۆی و تفەنگەکەی دەستییەوە بەسەر دیوارەکەدا هەڵگەڕا و خۆی لە پەنا چوارچێوەی دەرکەکەدا پەنا دا. ئەو کۆتایی بەم قسانە و کۆتایی بە دوانەکەی خۆی هێنا:

"خەڵکینە، من دەبێ پەلە بکەم. هێشـــتا شـــتی گرنگی دیکە ماوە پێتان ڕابگەیەنم. داواتـان لێدەکەم ســـەرنجی ئەو گۆڕە نەناســـراوە بدەن." لەکاتێکدا دەدوا بە پەنجە ئاماژەی بۆ شوێنێکی تەنیشت سەکۆکەی کرد. "لەوێ وەزیر میرزا کەبیر نێژراوە، ئەو کەســەی لە لایەن شــاوە کوژرا. ئێمە کێلمان بۆ دروستکردووە و بەم زووانەش دەمانەوێ..."
ئەو نەیتوانی قســـەکەی تەواو بکـا، چونکە تەقە کرا و گوللەیەک بەر دینگەی ســەکۆیەکەی کەوت. ئیدی پاســەوانەکان بەســەر مەزارەکەیان دادا.

دوو جاری دیکە تەقە کرایەوە، خەڵکەکە ڕای کرد و پەرت بوون. جەمال خان هەوڵیدا بە پشــت ســەکۆکە هەڵبێ و خۆی دەرباز بکا، بەڵام ســێ هەیتەی لەسەر ڕێگە وەستان. یەکێکیان مەترەقەیەکی لە شانی دا، لەبەر زەبرەکە ســـاتمەی برد و کەوتە ســـەر زەوی. ئیدی پیاوەکان هەر بە شاڵەکەی خۆی دەستیان لە پشتەوە شەتەک دا. لە کۆتاییدا کشانەوە و پاڵیان بە خەڵکەوە نا بەرەو دەروازەی مەزارگەکە ڕۆیشتن. خەڵکەکەش، کە هاتنەناوەی هەیتەکانیان بۆ نێو مەزارەکە پێ هەرس نەکرا، دەســتیان کردەوە و پەلامــاریــان دانەوە. پێنج لە هــاوڕێکــانی جەمــال خــان هەراوزەنـایـان بە دەرفەت زانی بە قوتران[77] وەرگەڕانە هەیتەکـان، بە شێوەیەک توانرا جەمال خان لەبەردەستیان قوتار بێ و بەنێو گوڕدەمی خەڵکدا ون ببێ. دەستەیەک لە چەکدارانی پاشا بە خۆیان و تفەنگەکانیان هـاتنە نێو مەزارەکە و تەقەیـان لە هەمووان دەکرد. ژنـان لە قیژە و هاواریان دا، منداڵان گریان، بە تەمەنەکانیش کەوتنە بن دەســـت و پێ، بەڵام هێشـــتا پیاوە بەهێزە ســـەردانکەرەکانی مەزارگە بەژیانی خۆیان بەرگرییان کرد، پڕیان دایە چەکدارەکان و چەکەکانیان لێ ســـتاندن و فڕێیان دانە دەرەوەی مەزارەکە.

[77] قوترە: تێڵا، مەترەق.

خەڵکەکە زۆر لە هاتنەناوەی چەکدارەکان بۆ نێو حەرەمی مەزارەکە و تەقەکردن تێیدا دەهری بوون. ئاخر بەو لاساریەیان نەریتیکیان شکاند و ڕێز و شکۆی مەزاری عەبدولداودیان شکاند. ئیدی لە گەرووی هەزاران کەس هاوار دەکرا: "ئەڵلاهو ئەکبەر!"

دوای ماوەیەک ئارامی بۆ مەزارگەکە گەڕایەوە. خەڵکەکە بە بازنە لە دەوری گۆڕەکەی وەزیری کوژراودا وەســتان، یەکێک چەند ئایەتێکی لە قورئان خوێندنەوە. هاوڕێکانی جەمال خانیش بە شـــکۆوە کێڵەکەی وەزیریان دامەزراند، ئەم چەند وشەیەی لەسەر هەڵکەنرابوو: "لێرە میرزا کەبیر، وەزیرە لێهاتووەکە نێژراوە."

٤٤

ڕابەر

دوای ڕووداوی ســـەر مەزارگەکە، هەیتەی تایبەت بە جلی مەدەنییەوە ئـامـادەی هەموو کۆبوونەوە گومـانلێکراوەکـان دەبوون و چـاودێرییـان دەخســـتەســـەر، بۆ ئەوەی وتاربێژ و قســـەکەر نەتوانن بە ئارەزووی خۆیان قســـە بۆ خەڵکی ئامادەبوو بکەن. بەڵام لەو ڕۆژە بە دواوە تا ماوەیەکی دوورودرێژ تووشی هیچ ڕووداویکی لەو جۆرە نەبوونەوە.

بەرهەڵســـتکارانیش بۆ ماوەیەک بێدەنگییان لێکرد، پێدەچوو جارێ هیچ جموجۆڵێکی وەها نەکەن پێیەوە دیار بێ. دیاربوو ئەوەیان دەزانی پاشـا بە مســـتێکی ئاســـنین لەگەڵیان دەجووڵێتەوە ئەگەر هات و جارێکی دیکە پشێیوییان نایەوە.

جەمال خان و هاوڕێکانی لەوە تێگەیشـــتبوون ناتوانن بروســـکەئاســـا ئاپۆرای خەڵک بجووڵێنن و دەستبکەنەوە. هەڵمەتێک کە بۆ توندوتیژی و زەبروزەنگ ســـەربکێشـــێ، خەڵکەکەی ترســـاندبوو، هەر بۆیە خۆیان لە

بیرۆکەی ئەو دەســـــتەیە بە دوور دەگرت. ئـاخر جەمـال خـان گوتی؛ منداڵەکـانیـان مـافی ئەوەیـان هەیە ببنە خـاوەنی جووتێک پێڵاو، کەچی خەڵکەکە نەیدەزانی ئەم قسەیە چ پەیوەندییەکی بە پاشاوە هەیە.
ئەو باسی کانی بیبنی نەوتی ژێرزەمینی کردبوو، خەڵکەکەش نەیاندەزانی ئەم شتە چ بایەخێکی بۆ ئەوان هەیە.
ئەو باسـی پێوسـتیی کردنەوەی قوتابخانە بۆ منداڵەکانی ئەوانی کردبوو، بەڵام ئاپۆرای خەڵکەکە هێشتا بایەخی بەرچاوی خوێندن و نووسینی بۆ منداڵەکانی نەدەزانی.
هیچ بابەتێکی وەها نەبوو ڕاســـتەوخۆ ســـەرنجی خەڵکەکە ڕابکێشـــێ و بەهۆیەوە بیانجووڵێنێ. ئاخر خەڵکەکە پاشـــایان بە ســـێبەری یەزدان لەسەر زەوی دانابوو.
جەمـال خـان و هـاوڕێکـانی نەیـانـدەتوانی تەکتیکەکـانی بزووتنەوەی بەرگریی لە مۆسکۆ و وڵاتەکانی دیکە لەسەر وڵاتەکەی خۆیان بگونجێنن و پەیڕەوی بکەن، ئەوان دەبووایە ســـتراتیژی تایبەت بە خۆیان دابنێن، ڕێکـارێـک لەگەڵ دابونەریتە بـاوەکەی ئێران بگونجێ. وێڕای ئەوەش دەبووایە واز لەســـەرکێشـــیی ترســـناکانەی گەشـــتەکانیان بۆ شـــارەکان بهێنن، بەپلەی یەکەم تاران بکەنە چەقی بازنەی چالاکییەکانیان.
لە کۆبوونەوەی دواتری نێو خۆیان، میرزا ڕەزا کرمانی پێشـــنیازێکی کرد. پێشـــتریش خووخدەی ئەو کەمدووی و بێدەنگی بوو، بۆیە کاتێک نۆرەی قسەکردنی هات، هەمووان بە تاسەوە گوێیان لێگرت.
"من زۆر دڵنیا نیم، پێموابێ لە چارەســـەرییەک بۆ ئەم ڕەوشـــە نزیک بوومەتەوە."
جەمال خان پێیگوت: "دەی، پێمان بڵێ."
"بە لێکدانەوەی من، ئێمە هەرگیز ناتوانین قەناعەت بە گوڕدەمی خەڵک بهێنین، ئاخر ئێمە ئەو کەسە دیار و ئاماژەبۆکراوانە نین تا وڵات بەڕێوە

ببەین. ئەوان ئێمە ناناســـن، بەدوای ئێمە ناکەون، ئەوان ڕابەری خۆیان دەوێ، یەکێک لە زاناکانی خۆیان، کەسێکیان دەوێ ڕابەرێکی میللی بێ."
"لێ خۆ هەرئەوەیە کێشەکە، ئەو کەسە دیار نییە."
میرزا ڕەزا وەڵامی دایەوە: "بایی پێویست لەو کەسانە هەن."
تالیبۆڤ قسەکەی پێبڕی: "کەواتە، ئەو کێیە؟"
میرزا ڕەزا وەڵامی دایەوە: "ئایەتوڵڵاکان! سەیرکەن، لە ڕوسیادا ڕابەرانی ڕەوتی بەرگری، هیزوتینی خۆیـان لە کرێکـارانەوە وەردەگرن، ئەوان پشـــتیان بە دەســـتی کاری کارخانەکان بەســـتووە، بەڵام ئێمە لێرە هیچ کارخانەمان نین، لەوەش هەر گەڕێ چینی کرێکارمان هەبێ. ئەوەی ئێمە هەمـانە دوکـانـدارەکـانی بـازاڕ و ژمـارەیەکی لەبننەهـاتووی خەڵکی نەخوێندەواری بێ کاروکاســبییە. ئەمانەش گوێ لە ئایەتوڵڵاکان دەگرن. ئەوەی ئێمە پێویستمان هەبێ ئایەتوڵڵایەکی دەستڕۆیشتووە."
هەموویان بەو ڕوونکردنەوەیە ئەوق مان و چاویان لێ زەق بوو.
"لێ تۆ لەبیرت چووە، کە ئـایەتوڵڵاکـان ڕێکوڕەوان هێزی گەورەی نەریتپارێزی وڵاتن." مســـتەشـــار عەبدول وەها هاتەجواب و درێژەی بە قســـەکەی خۆی دا: "ئەوان هیچ لەبارەی جیهانەوە نازانن. ئەوان حەز و مەیلیشـــیان بەلای تەکنیکدا ناڕوا، ئەوان لەو دونیا پانوپۆڕەدا هەر ســـێ شار دەناسن: مەککە کە ماڵی خوای لێیە، مەدینە کە محەمەد پێغەمبەری لێ نێژراوە، نەجەف کە عەلی تێدا کوژرا و لەگەڵ کەربەلا، کە لەســـەر خاکەکەی ســـەری حوســـێنیان بڕی. ئەوەی ئێمە پێویســـتمان پێیەتی زانســـتە، گۆڕانکـارییە. ئێمە دەبێ ئـاگـامـان لەوە بێ وڵات نەخەینە بەردەستی ئەو جۆرە هێزانە."
ئەمیر نیزام گوتی: "ئەمەش وایە. ئایەتوڵڵاکان لەبارەی پرسی نەوتی خاو و تێلێگرافەوە هەســـتیار نین، هەر گوێشـــیان لێ نییە. ئەوان بە ماڵی

پاشـــــایەتییەوە گرێدراون، لەو بڕوایەشـــــدان هەژاری، دەرۆزەکردن و نەخۆشی لەگەڵ ژیان دایە و خودا دایناون."

میرزا ڕەزا وەڵامی دایەوە: خۆ نـابێ بەیەک چـاو ســـەیری هەموو ئایەتوڵڵاکان بکەین. ئاخوندی دەستڕۆیشتووی وەها هەیە هەروەک ئێمە لە وڵات دەڕوانێ و لەبن باری کوێرەوەرییدا دەناڵێنێ."

جەمال خان بە پرسنییەوە قسەی کرد: "دەی، کێیە؟"

"من بیرم بۆ ئایەتوڵڵای شـاری شـیراز دەچێ. حاجی شـێخ عەلی ئەکبەر موجتەهیدی شـیرازی، باشـتر هەر بەناوی میرزا شـیرازی ناسـراوە. ئەو هەرگیز گیانی خۆی نەفرۆشتووەتە دەسەڵات."

"تەمەنی چەندە؟"

"پێموابێ هەشتا، هەشـتا و پێنج سـاڵ دەبێ، لەوانەشـە هەشـتا و حەفتیش بێ"

ئاخوندزادەشت هەڵیدایێ: "هەشتا و حەفت؟! کەواتە خەریکە دوارِۆژەکانی خۆی دەژمێرێ، پێدەچێ نەتوانێ لەســـەر قاچەکانی خۆیشـــی بڕوا. ئەو ناتوانێ یارمەتی ئێمە بدا، ئێمە ســـــەرکردەیەکی لاوی بە گوڕوتینمان پێویستە."

میرزا ڕەزا پێشـــــنیازەکەی خۆی وەها ڕوونکردەوە: "خۆ حەوجە نییە ئاخوندی ڕابەر وەک مامز بڕوا، هەر پێویســـت ناکا لەســـەر جێگەکەی خۆشـــی هەڵبســـتێ. خۆ ئەگەر بیەوێ هەر بە یەک دوو وشـــە دەتوانێ تەخت و تاجی شا بلەرزێنێ و قوتقوتۆکێی بگرێ. لەبەر ئەوەی بەتەمەنە، کەواتە هێز و دەسەڵاتێکی زۆری هەیە، من باش دەیناسم."

تالیبۆڤ پرسی: "چەند باش دەیناسی؟"

"ئەو کۆنەدۆســـــتێکی باوکی کۆچکردوومە، بۆ ماوەیەکیش لە مزگەوتی هەینی لە شـیراز دەرسـم لای خوێندووە. ئەگەر بتانەوێ دەتوانم پێتانی بناسێنم و قسەی لەگەڵ دەکەین."

"بەڵام چی پێ بڵێین؟ چی لێ داوا بکەین؟"
ئەمیر نیزامیش گوتی: "ئێمە دەبێ شتێکی هەستیاری لەگەڵ باس بکەین تا بتوانین قەناعەت بە کەسێکی وەک ئەو بکەین. بیرم لێکردۆتەوە. خۆ ناکرێ باسی وڵاتەکەمان، باسی گەل و تێلێگرافی لەگەڵ بکەین، بەڵکو باسی دینی لەگەڵ بکەین. ئێمە پێویستە ئەو بهێنینە سەر ئەو بڕوایە، کە ئیسلام لە مەترسیدایە."
هەمووان لە شوێنی خۆیان گەڕانەوە دوا و بێدەنگی باڵی بەسەردا کێشان. میرزا ڕەزاش چای بۆ تێکردن.
ئەم پێشنیازە خاڵی وەرچەرخانی ڕەوتی بیروهزری ئەوان بوو. تۆ بڵێی ئایەتوڵڵایەکی بەساڵاچووی وەک ئەو چی بە خەڵکەکە بڵێ تا لە دژی ڕژێمی گەندەڵی شا هەڵبگەڕێنەوە؟ ئەدی چۆن ئەوان بتوانن قەناعەت بەو بێنن بەوەی ئیسلام لەبن باری مەترسیدایە؟ هەر بە ڕاستییش ئەمە پێشنیازێکی نایاب بوو میرزا ڕەزا کردی، بەڵام پێویست بوو ئەوان لە بیرۆکەکە قووڵ ببنەوە.
ئینجا جەمال خان هاتەوە قسە: "لێرەوە دەوەستین. هەفتەی داهاتوو زیاتر تاوتوێی دەکەین."

لە پاش هەفتەیەک کە کۆبوونەوە، هێشتا کەسیان ڕێوشوێنێکی گونجاوی چۆنیەتی جێبەجێکردنی بیرۆکەکەیان لانەبوو. تا یەکێک لەوان لە دووتوێی قسەکانیدا ئەوەی بەسەر زاردا هات، گوایە باس لەوە دەکرێ ژنانی ئێرانی بە شێوەیەکی بەردەوام لای ئەندازیارە بریتانییەکان دەبینرێن و لایان دەمێننەوە.
تالیبۆڤ هەڵیدایێ و گوتی: "ئەمە شتێکی گونجاوە با زەقی بکەینەوە."
ئاخوندزادەش گوتی: "ئەمە بەدەردمان ناخوا، خۆ ناکرێ باسی قەحپەکانی تاران بێنینە گۆڕێ."

زەینولعابدینیش هاتە قسە و گوتی: "دەتوانین لەگەڵ ئایەتوڵڵاکە باسی هەژموونی زاڵی بریتانییەکان لە جیهانی ئیسلامیدا بکەین."
جەمال خانیش وەڵامی دانەوە: "پێویستە بابەتێکی ڕوون و ڕاشکاو هەبێ، دەنا خەڵکەکە بەدوای ناکەوێ. هەژموونی زاڵی بریتانییەکان بۆ ئەوان هیچ لە پرسەکە ناگۆڕێ."
ئەو ئێوارەیەش گفتوگۆکانیان بە ئامانجێکی یەکلاکەرەوە نەگەیشت، لێ لە میانی وتووێژی ئایندەیاندا ئەمیر نیزام و تالیبۆف پلانێکیان خستەبەر باس، ئەگەر بێت و باش دەستیان پێوەگرتبا، دەبووە بومەلەزە.[78]
سەرەتا تاڵیبۆف هاتە قسە. تالیبۆف ئەو پیاوە بوو لە مۆسکۆ خوێندبووی و ڕوسی وەک بولبول دەزانی. زۆر جاران ببووە پێناوی نێوان بازرگانە ئێرانی و خاوەنکار و بەرهەمە ڕوسییەکان پەیوەندییەکی باشیشی لەگەڵ باڵوێزخانەی ڕوسیا لە تاران هەبوو.
"پار شا هەموو مافەکانی بازرگانی بە هێنان و ناردنی بەرهەمەکانی توتنی بە بریتانییەکان فرۆشتووە. لەسەر بنەمای داهاتی ساڵانە بڕێکی کەم دەدرێتە پاشا، بەڵام بریتانییەکان لەسایەی ئەم مافەوە پارەیەکی یەکجار زۆر قازانج دەکەن. هەڵسوڕێنەری کاروباری توتنی وڵاتی ئێمە ئێستا پیاوێکی ئینگلیزە."
ئاخوندزادەش گوتی: "ئەمە بە شێوەیەکی گشتی ناسراوە، دەتەوێ چی بڵێی؟"
ئەمیر هاتە قسە: "با بۆتان ڕوون بکەمەوە. ئەم کابرا بریتانییە هەموو پشکنەرە ئێرانییەکانی بۆ توتن لەسەر کار لاداون، کارەکەی ئەوانی داوەتە پشکنەرە هیندییەکان. نرخی توتنی دابەزاندووە و لە بەرانبەردا نرخی بەرهەمی توتنی بریتانی بەرزکردۆتەوە. کارمەندە بریتانی و هیندییەکانیش لەگەڵ جوتیارانی توتنی ئێرانی زۆر بە خراپی

---

[78] بومەلەزرە: زەمینلەرزە، زلزال.

دەجووڵێنەوە و بارێکی هەراسـانیان لە نێوان توتنفرۆشـانی بازاڕ و کۆمپانیای بریتانی پەیدابووە."

هەموان گوێیان گرتبوو، لێ کەس لە مەبەسـتی ئاخێوەرەکە نەگەیشـت، ئاخۆ بۆ کوێ سەردەکێشێ.

ئەمیر نیزام لەکاتی قسەکردندا چاوی دەبریسکانەوە: "ئێوە نابێ ئەوەتان لە بیر بچێ، توتن لە وڵاتەکەمان بەقەدەر نان بەنرخە. نزیکەی هەموو پیاوەکانی وڵاتەکەمان کیسـەیەکی پڕ لە توتنیان پێیە، هەموو ژنان قلیان دەکێشن."

جەمال خان پێی گوت: "دەی لەسەر قسەت بەردەوام بە."

تالیبۆڤیش هەڵیدایێ؛ "بەرپرسـە بریتانییەکەی کۆمپانیای توتن کەسـێکی قۆشـمەیە. ئەو قەڵەوە و بەدوای هەواوهەوەسـی خۆیەوەیەتی و حەزی لە ژیانی خۆشـە. من دووبەدوو بینیومە، لەم دواییانەدا شـتێکی زۆر سـەیروسـەمەرەی کردووە، ڕەفتارێک بە شـێوەیەکی ناوازە دەکرێ بەکەڵکمان بێ."

مەراغەیی لێی پرسی: "ئایا شتەکە پەیوەندی بە ژنانەوە هەیە؟"

ئەمیر نیزام هاتەوە قسـە: "نەخێر، ئەمە نییە، ئەو ئەوەندە مێباز نییە، ئەو نەوسـنە، زۆر حەزی لە خواردن و جگەرەکێشـان و خواردنەوەیە، هەر بۆیە خۆشمەشرەبە."

"ئایا لە شوێنی گشتییەوە مەی خواردۆتەوە؟"

تالیبۆڤ وەڵامی دایەوە: "نەخێر، ئەمەش نا."

"دەی، کەواتە پێمان بڵێ."

تـالیبۆڤ بە خەنـدەوە زەرفێکی لەنێو جـانتـاکەی دەرهێنـا و گوتی: "لە کۆتاییدا خودا بەهانامانەوە هات. لەوانەیە ئەم بەڵگانە بەقەد زێڕ گرانبەها بن."

تالیبۆڤ وێنەیەکی ڕەشـــوســـپی دەرهێنا، ئیمامێکی تووکن لەســـەر مافوورێکی ئێرانی دانیشـــتووە، خەریکی کێشـــانی قلیانە و بە پێکەنینەوە دووکەڵەکەی بە با دەکا.
میرزا ڕەزا گوتی: "ئیمامێکی قلیانکێش، ئای لەم لاسارییە؟"
ئەمیر نیزام گوتی: "ئەو ئیمام نییە."
"وا مەڵێ!"
"ئەو بریتانییە، خۆی وەک ئیمامێک نمایش دەکا، بە ڕیشـــێک و عەبایەک و مێزەرێک. بەڵێ هەر بەڕاســـتی، ئەم ئینگلیزە ســـەرۆکی کۆمپانیای نیشـــتمـانیی توتنە." تـالیبۆڤ درێژەی بە قســـەکەی دا: "ئەو هەر بۆ گاڵتەوگەپ مێزەرێک و ڕیشێکی ساختەی لەخۆ ناوە. سەیرکەن، ئەو بە پێڵاوەش بەســـەر دوگردی[79] نوێژان کەوتووە. ئەمەش بەڵگەیەکی حاشاهەڵنەگرە بۆ سووکایەتیکردن بە هێمای دینی و نیشتمانی."
"باشە ئێوە ئەو وێنەیەتان چۆن دەستکەوت؟"
ئەمیر نیزامیش وەها وەڵامی دایەوە: "ناتوانم زیاتر لەو بارەیەوە قســـە بکەم، بەڵام ئەوەندە دەڵێم تالیبۆڤ لە ڕێی پەیوەندییەکانییەوە دەســـتی کەوتووە."
ئەوســـا جەمال خان گوتی: "ئەم وێنەیە داردەســـتێکی بەهێزە، لەوانەیە ڕێڕەوی جووڵەی ئێمە دیاری بکا."

---

[79] دوگرد: بەرماڵی نوێژ.

٤٥

میرزای شیرازی

کات، ئێوارە درەنگانێک بوو، سەروبەندی ئەوە بوو دونیا تاریک و بولێڵ بێ. لە دەرەوە هێشتا گەرما بوو. شا لە ژوورەکەی خۆی لەسەر مافوورێکی جوان لە پشت مێزێکی نەوی لەبەر چرایەک، کە لە شێوەی گوڵی مێلاقە دابوو دانیشتبوو، شتێکی لە رۆژژمێرەکەیدا دەنووسی.

لە مەودایەکی گونجاودا نۆکەرێک لە لای دەستەچەپی وەستابوو، بە باوەشێنێک لە پەڕی تاوس، هێدی هێدی باوەشێنەی لێدەکرد بە شنەبای باوەشێنەکە دەموچاوی فێنک دەکردەوە. لەبەردەمیشی ژیاننامەنووسێکی لاو دانیشتبوو، هەموو نووسینەکەی پاشای دێڕ لەدوای دێڕ وشک دەکردەوە.

لە دەستەڕاستیشی نۆکەرێکی دیکە بەخۆی شەربەیەکی پڕ لە شەربەتی ئالۆبالۆ وەستا بوو، چاوەڕێی ئاماژەی شای دەکرد، تا پەرداخەکەی بۆ پڕ بکاتەوە.

"هەندێ جار لەبیرمان دەچێ ئاخۆ هەندێ ڕووداو تۆمار بکەین یان نا. ڕووداویش ئەوەندە زۆرن و بەو جەنجاڵییەش بەو هەموو شتێک

ڕاناگەین. خۆشم نازانم ئاخۆ چیم لەبارەی شووکردنەکەی تاج یاداشت کردووە. هەروەک ئەوە دیارە ماوەیەکی زۆری درێژی بەسەردا تێپەڕی بێ. لێ دیسان هەندێکی لەسەر دەنووسمەوە. ئاخر بەدەر لە شووکردنەکە هەواڵی خۆشیش هەیە.

تاج سوڵتانەکەی ئێمە هەر یەک دوو مانگە مێردی کردووە، ئاهەنگێکمان لە قەڵایەکی پەڕگەی تارانەوە بۆ گێڕا. هەموو ڕیشسپیانی هۆزەکەمان ئامادە بوون. تاج خەمبار دیار بوو، ئێمە ئەم شتەمان بە ڕوخساریەوە بینی. لێ ئەو هێشتا گەنجە و کیژۆڵەکانیش خەونی بەدینەهاتووی خۆیانیان هەیە.

جارێکی دیکە تاج پێیگوتم ئەو عەینولدەولەی ناوێت، بەڵام خۆ ئەگەر ئەو منداڵێکی لێ بوو، دۆخەکە دەگۆڕێ. زۆر جاران ئەو شتەم لەگەڵدا هێناوەتەگۆڕێ، بەڵام بێ سوود بوو. ئەمجارەیان بە توندی قسەم لەگەڵ کرد. پێمگوت دەبێ واز لە پرتەوبۆڵەی خۆی بێنێ و شتەکەش پەیوەندیی بەوە نییە، بەڵکو پەیوەندی بە ئێمەوە، بە هەمووانەوە هەیە. ئینجا گوێڕایەڵ بوو. من ئەوەشم پێگوت، ئێمەش حەزمان لێنەبوو ببینە پاشا، کەچی ئێستا هەوین.

بۆ خۆشبەختی هەموو شتێک باش هات. ئاهەنگەکە شتێک بوو لەبیر ناکرێ. هەروەها خانوویێکی جوانیشمان بۆ دابین کرد، بەڵکو تێدا بەختەوەر بێ."

قومێکی لە شەربەتەکە دا، لەگڵ هزران ڕاچوو، ئینجا دەستی دایەوە خامە و درێژەی بە نووسینەکەی دا. "بە مێردکردنی تاج بارێکی قورس لەسەر شانم لاکەوت. ئێستاش دەتوانین سەرنج و ئاگاهیمان بخەینە سەر کاروبارە گرنگەکان.

هەندێک جار لەوە تێناگەین ئاخۆ چی باشە بیکەین و چی باشیش نییە تا نەیکەین. خۆ ئەگەر لەگەڵ بریتانییەکان بکەوینە گفتوگۆ، ڕووسەکان

هەست دەکەن بەسەریاندا بازدراوە. ئەگەر لەگەڵ ڕوسەکانیش دابنیشن، ئەوا بریتانییەکان ئێمە فەرامۆش دەکەن.
دوێنێ کابرا ڕیشـــدارە ڕوســـییەکەمان لابوو، ناوەکەیم بیرناکەوێتەوە. قیافە و ڕوخســـاری هەندێ قۆشـــمە دیار بوو. بۆ کارمەندێک ڕیشـــێکی وەهای لێدەهات، بەڵکو وەها پێویســـــت بکا ئێمەش داوا لە کارمەندانی خۆمان بکەین ڕیشیان بهێڵنەوە.
ڕوس پرۆژە پێشـــنیازێکیان بۆ هێناوین بەوەی ئەوان هێڵی ئاســـنینی وڵاتەکەمان لێبدەن، هەڵبەتە ئەوان ئەم کارە بۆ بەرژەوەندیی خۆیان دەکەن، چونکە ئێمە هیچ هێڵی ئاسنینمان پێویست نییە. ئەسپ و گالیسکە و داشقەکانمان بە کاری پێویستی خۆیان هەڵدەستن. باشە بۆچی بەسەر هێڵی ئاســنیندا هاتوچۆ بکەین؟ وەزیرەکەشــمان، شــێخ ئاغاســی لەگەڵ ئێمەدا هاوڕایە، ئاخر ئەم جۆرە گۆڕانکارییانە لە بەرژەوەندیی وڵاتدا نین. لێ هەندێکی دیکە ئاگاداریان کردووینەتەوە، خۆ ئەگەر هات و لەگەڵ ڕەوتی ڕۆژگاردا نەڕۆین، لە بەرانبەر وڵاتە دراوســـێکانمان وەک هیندســـــتان و تورکیادا لاواز دەبین. هەربۆیە ئەم ڕۆژانە زۆر پیاســـــە دەکەم، تا بەدەم پیاسەوە باشتر بیربکەمەوە. خوا بمانخاتە سەر ڕێگەی ڕاســـــت، ڕێـگەی ئەوانەی داڵـدەی داون، نەوەک ڕێـگەی ئەوانەی ســـــەرگەردانی کردوون. ئێمە چـاوەڕێی بەرچـاوڕوونییەک لە خواوە دەکەین.
ئێســـتاش وەرزی ئاڵوباڵووە داهاتووە، هەموو ئاڵوباڵووەکان خڕو خەپە و ســـــوورن، هەروەک یاقوت بە چڵی دارەکانەوە هەڵواســـــراون. کاتێک لەبارەی ئەوانەوە دەنووسم، دەمم پڕ لە ئاو دەبێ. ئەمساڵ ساڵی مشکە. مشکیش پیسە، دەعبایەکی متمانەپێنەکراوە و گڵاوی لەگەڵ خۆیدا دێنێ، هەر بۆیە دەبێ وریا بین. سایەی خوا بە سەرمانەوە بێ. بۆ خۆشبەختی

هەموو شـــــتێکمان لەژێر کۆنترۆلدایە. هیچ شـــــتێکی وەها ڕووینەداوە سەخڵەتمان بکا.
لەوەش پتر، هەواڵێکی گرنگ هەیە، لێ ئێمە دوودڵین ئاخۆ تۆماری بکەین یان نا. ڕۆژە خۆشەکان ئەوانەی پەیوەندییان بە تاج سوڵتانی کیژمانەوە هەیە، لە ڕێی قەرەواشـــــەکەیەوە پێمـان دەگـا. ئەو شـــــتێکی بەگوێدا چرپاندین، هەواڵێکی شـاهانە. لێ ئێمە جارێ هیچی لەبارەوە نانووسـین نەوەک بەدبەختی بەدواوە بێ، بۆیە بە حەوسەڵەوە چاوەڕێ دەکەین.
لێرە گەرمایە، جارێ دەسـت لە نووسـین هەڵدەگرین، با بەر لە خواردنی خۆرنشین هەندێک چاو گەرم بکەم.
بە ئاماژەیەک نۆکەرەکانی ڕەوانە کرد و لە شـــــوێنی خۆی خۆی درێژ کرد، ئینجا گەورەنۆکەر هات و پەتۆیەکی تەنکی بەسەر قاچەکانیدا دا.
کەمێک پاشـــتر مەلیچک بە خۆی و دەمانچە ســـــاختەکەی هات و خۆی هەڵدایە ســـــەر پشـــتی، هەموو گیانی هەر وردەکێک بوو، ئاخر تازە لە نان‌دین تێروپری خواردبوو، وردتکەکێک و ئاردیشـــــی بەســـــەر خۆیدا وەرکردبوو. ئاشـــــپەزەکە لە مەلیچک دەترســـــا. هەر کاتێک دەچووە ئاشـــــپەزخانەکە و لوولەی دەمانچەکەی لە کابرای بەســـــتەزمان دەکرد، ئیدی یەکســـــەر قاپێکی پڕ لە خواردنی خۆش و چەور و شـــیرینی لەپێش دادەنا. ئەمەش تاکە ڕێگە بوو تا وای لێبکا لە جێگەی خۆی دابنیشـــــێ و چەتوونی نەکا.
پاشا لێی پرسی: " ڕۆژی ئەمڕۆ لە کوێ بووی؟"
مەلیچک شـــــتێکی گوت هی ئەوە نەبوو کەس لێی تێبگا، دەمانچەکەی لە لایەک دانا، بە دەستی و پێ خۆی خزاندە بن پەتۆکەی پاشا، لە تەنیشتی درێژ بوو، چاوەکانی نووقاندن. پاشـاش دەسـتێکی بەسـەر و شـانیدا هێنا و بە باوێشـکەوە پێیگوت: "مەلیچک بۆگەن بووی، پێویسـتە هەندێک جار

خۆت بشـۆی، چیدی لە ئاوێ مەترسـە. خۆ منداڵ نەماوی، خەریکە ببیتە پیاو."

بێباکانە هەندێکی پاڵ بە مەلیچکەوە نا. دەسـتی بەر چاکەتەکەی مەلیچک کەوت. هەسـتیکرد دەسـتی بەر پارچەکاغەزێک کەوت. دیسـان دەسـتی لێدایەوە، بەڵێ هەردەبێ پارچە کاغەزێکی قەدکراو بێ.

ئینجا پرسـی: :ئەوە چیت لە بەرکدایە؟" دەسـتی بۆ بەرکی برد و پارچە کاغەزە قەدکراوەکەی لێدەرهێنا و بە توندی گوتی: "ئەوە چییە؟ ئەمەت لە کوێ بوو؟"

پاشـا پارچە کاغەزە قەدکراوەکەی لێککردەوە، چاوێکی لە لەتە کاغەزەکە کرد و تووڕە بوو: "کێ ئەمەی پێـداوی؟ کێ ئەم شـــتەی خســـتۆتە گیرفانت؟"

مەلیچک، کە بەرگەی هیچ کەسێکی نەدەگرت دەنگی لەسەر بەرزبکاتەوە، بە چاوی پڕ لە ترسـەوە سـەیری پاشـای کرد. شـا پاڵی بە مەلیچکەوە نا، کوڕیژگەکە فرمێسـکی لەچاو هاتنە خوار و خۆی خزاندە پشـت پەردە. شا لە تووڕەییان دەلەرزی، کەسێک بوێریی ئەوەی هەبووە کاغەزەکە لە بەرکی چاکەتەکەی مەلیچک دابنێ. کاغەزەکەش بانگەوازێک بوو بۆ گەل تا دژی پاشا و بریتانییەکان ڕابپەڕێ.

پاشـا هەڵسـا و پەنجەرەی کردەوە تا بانگی سـەردەسـتەی پاسـەوانەکان بکا، لێ بیری کردەوە، ئەم کارە سوودی نابێ. زۆر کەس لە کۆشکەکەدا دەژین، ڕۆژانەش هێندەی دیکە دێن و دەچن، کەس نازانێ ئاخۆ کێ ئەم بانگەوازەی بە قاچاغ هێناوەتە نێو کۆشـــک و لە بەرکی چاکەتەکەی مەلیچکی ئاخنیوە. ئەو دەبێ دان بەخۆیدا بگرێ و وەها ڕەفتار بنوێنێ وەک ئەوەی هیچ ڕووی نەدابێ.

لە دەرەوە تاریک بوو، شنەبایەکی فێنکیشی لێدەهات.

ئەو بانگی پەردەدارەکەی کرد، تێیگەیاند خواردنی ئێوارەی لە دەرەوە، لای حەوزی ئاوەکە بۆ دابنێ. هەر لەگۆترەش چووە لای ئەو تۆپەی، کە لە ناوەڕاستی حەوشەکە دانرابوو، ئەم لاو ئەولای پشکنی. پیاسەیەکی بۆ لای دەروازە کرد ڕاشکاوانەش خۆی نیشانی پاسەوانەکان دا. پاشان لە کەلێنی تەویلەکە تەماشایەکی ئەسپەکانی کرد و گەڕایەوە لای حەوزەکە، دەستوچاوی شوشتن، کڵاوەکەی لەسەر کردەوە و بەپەنجەکانی پرچی خۆی داهێنا.

مێز و تەختەبەندی ئامادەکرا، خوانەکەی لەسەر دانرا، خواردن ساز و ئامادە. لێ ئەو مجێزی خواردنی نەبوو. ئەو لە هەر قاپێکی خواردن سەر و یەک دوو کەوچکی لێدان و ئینجا خوانەکەی بەلاوە نا. نۆکەرەکان هەڵیانگرتەوە. ئینجا قلیانیان بۆ هێنا و چادانە چایەکی دەمکراو و دەفرێکی پڕ لە شیرینەمەنیشیان لە تەنیشت دانا.

مەلیچکیش بە ئەسپاییەوە زاتی کرد بێتە سەر تەختەبەندەکە، ئەویش کلۆشەکرێکی دایێ. بە کلۆشەکرەکەی دەمییەوە خۆی لە شا هەڵسووی و سەری بە کۆشی کرد.

ئاسمان ساماڵ بوو، شەوێکی ڕوون بوو، مانگ بە دەرەوە بوو، بۆق لە باخەکەدا دەیانقیڕاند و شەمشەمەکوێرەش خشەیان دەهات.

شا بەدەم گوتنی: "شەوێکی جوانە" میزاجی کرایەوە و مژێکی لە قلیانەکە دا.

گەمەی لەگەڵ مەلیچک کرد و دووکەڵی قلیانەکەی بە ڕوودا پف کرد. ئەم ڕەفتارەی وای لێکرد هێوربێتەوە.

پشیلەکان لەو ناوە کردیانە هەراوزەنا. شا بیری لە شەرمین کردەوە. سەری بەرزکردەوە، بینی دەستەیەک کاغەز بە بانەکەوە وەرپێچراون. پاڵێکی بە مەلیچکەوە نا و لای خۆی هەڵیستاند و ناردیە سەربان و پێیگوت: "بڕۆ ئەوانەم بۆ بێنە."

سەردەستەی پاسەوانەکان نەیدەزانیٚ کیٚ بگریٚ، بە خۆی و یەک دوو پاسەوان غاریاندایە سەربان و کەس لەویٚ نەبوو.

هەر هەمان شەو لەبەر هەمان مانگەشەودا جەمال خان و میرزا ڕەزا چوونە شاری شیراز تا چاویان بە ئایەتوڵڵا شیرازیی بەساڵاچوو بکەویٚ.
شیراز هەزار کیلۆمەتر لای باشووری تارانەوە هەڵکەوتبوو. بریتانییەکان بەبڕی پارەی قەبەوە ئایەتوڵڵاکانیان بۆ خۆیان کیٚشکردبوو، لیٚ ئایەتوڵڵا شیرازی بەو تەمەنە زۆرەیەوە خۆی تیٚکەڵی سیاسەت نەدەکرد. هەربۆیە بریتانییەکان ئەویان لە میٚشکی خۆیان دەرهیٚنابوو.
شیراز لە ڕۆژگاری پیٚشووی خۆیدا پایتەختی وڵات بوو، پاشا کۆنەکانی ئیٚران لەویٚ کۆشک و مزگەوتی سەرنجڕاکیٚشیان لیٚ دروستکردبوو. بازاڕی ئەم شارە هەمیشەباندۆری بەسەر بزووتنەوە کۆمەڵایەتییەکانی وڵاتەکەوە هەبوو.
ئایەتوڵڵا شیرازی وەک ئاخوندیٚکی سەربەخۆ دەبینرا، بۆیە لە سەرتاسەری وڵاتەوە ڕیٚزی زۆری لیٚدەگیرا.
جەمال خان و میرزا ڕەزا وەک بازرگان خۆیان گۆڕیبوو، ڕەگەڵ کاروانی شیراز کەوتبوون، شەوی یەکەمیشیان هەر لە کاروانسەرا بەسەربرد. دوای پشوودانیٚکی تەواو، ئیٚوارەی ڕۆژی پاشتر سەروەختی خۆرنشین بەرەو مزگەوتی گەورەی شار کشان، کە هەموو ئیٚوارانی ڕۆژی سیٚشەممە ، ئایەتوڵڵا خۆی پیٚشنویٚژی بۆ دەکردن.
جەنجاڵیی نویٚژی ڕۆژی سیٚشەممان بە بەراورد لەگەڵ نویٚژی ڕۆژی هەینی کەمتر بوو، هاموشۆکەرانیش لەو ڕۆژەدا زیاتر لە پیاوە بەتەمەنەکان بوون. ئایەتوڵڵا بەتەمەنەکە بەکاوەخۆ نویٚژەکەی دەکرد،

پیرەمێردەکانیش ئەوەیان بە شـــەڕەف و شـــانازی دەزانی لەدوای ئایەتوڵڵاکە نوێژی خۆیان بکەن.

لە دەرکەی مزگەوتێ چـاوەڕێی ئـایەتوڵڵا دەکرا. ئەو بە ســـواری گوێدرێژێکەوە گەیشـــت، دەســـتەیەک لە ئیمامە گەنجەکان یاوەرییان دەکرد. ئەو ئاخوندە لاوازە بچکۆلەیە بەخۆی ڕیشــە چەرمووەکەیەوە لە کەرەکە دابەزی و بە یـارمەتی داردەســـتەکەی چەنـد هەنگـاوێکی نـا. کـاتێکیش گەیشـــتە نـاومزگەوتێ، پیـاوە پیرەکـانی لێ خڕبوونەوە و هاواریان کرد: "سەڵەوات!"

جەمال خان و میرزا ڕەزاش خۆیانیان لێ نزیک کردەوە و لەسەر زەوی دانیشتن.

ئایەتوڵا پێشـــتر دوای نوێژکردن هەڵدەســـتا و دەچووە ســـەر مینبەر و قســـەی بۆ ئـامـادەبووان دەکرد، لێ هەنووکە هێزوتینی ئەوەی تێدا نەمابوو. دوای تەواوبونی نوێژەکە نوێنەرانی بازاڕ و هەندێ کارمەندانی شـار هاتنە لای دانیشتن و هەرلایەکیان شتێکیان هەبوو لەگەڵیدا باسیان لێوە کرد.

ئینجا دەســـتبەجێ میرزا ڕەزا بۆ پێشـــەوە خۆی ڕەپێش دا و دەســـتی ئایەتوڵڵای ماچ کرد و پێیگوت: "من میرزا ڕەزام، شـوێنکەوتوویەکی تۆم و کوڕی ئایەتوڵڵای کۆچکردوو کرمانیم."

شـیرازی خەندەیەکی بۆ کرد و گوتی: "خودا لێی خۆش بێ. تۆ بە باوکت دەچی، کتومت سێویک کرابێتە دوو لەت. باوکت ئاخوندێکی مەزن بوو."

"زۆر سوپاست دەکەم. من لەگەڵ هاوڕێکەم بەتایبەت لە تارانەوە بۆ لای ئێوە هـاتووین، تـا لەبـارەی شـــتێکی گرنگەوە قســـەت لەگەڵ بکەین. بابەتەکەش بەقەد ئەوەی بۆ وڵات گرنگە، ئەوەندەش بۆ ئیســـلام گرنگە. ئەگەر ڕێگەمان پێبدەن، دەمانەوێ وتووێژێکی پڕ لە بڕوا و متمانە لەگەڵ ئێوەدا بکەین."

ئـایەتوڵڵاش پێی گوتەوە: "خۆ ئەگەر کـاروبـارەکە ئەوەنـدە گرنـگ بێ، کەواتە بەیانی دوای نیوەڕۆیەکی درەنگ، سەر لەئێوارە وەرنە ماڵێ."

بۆ ڕۆژی پاشـــتر جەمال خان و میرزا ڕەزا چوونە ماڵەکەی. لە ماڵێکی ئێرانییانەی خـاکیدا دەژیا، حەوزێکی ئـاو لە نێو حەوشـــەکەیدا، پیرە داربییەکی تێدابوو، سێبەری لە تەختەبەندی حەوانەوە کردبوو.
خزمەتکارەکەی مـاڵی یـاوەریی میوانەکـانی بۆ کتێبخـانەکەی کرد، لەوێ ئایەتوڵڵا لەســـەر مافوورێک دانیشـــتبوو چاوەڕێی دەکردن. ئەوانیش پێڵاوەکـانیـان داکەنـد و چوون لای ئەو لەســـەر مـافووری نـاوکەوەکە دانیشـتن. خزمەتکارەکە هەریەکە و ئیسـتکانێک چای لەپێش دانان، ئینجا ئەوانی بەجێهێشت.
بۆنوبەرامەی چایەکە و شـیرینیی کلۆشـەکرەکە شـکۆی هەندێ ترسـی دانیشـــتنەکەی شـــکاند. شـــیرازی دەســـتی بۆ کلۆشـــەکرێک برد و تیلەچاوێکیشی لە جەمال خان کرد، کە لە نزیکییەوە دانیشتبوو.
میرزا ڕەزا ســـەری قســـەی داهێنا، بە کورتی جەمال خانی بە ئایەتوڵا ناســـاند و باســـی ئەوەی بۆ کرد لە چەندین وڵاتدا ژیاوە و لە لایەن ڕۆشنبیرانی هیندستان و ڕۆژهەڵاتی ناویندا کەسێکی ناسراوە.
ئینجا جەمال خان هاتە دەنگ: "جەنابی ئایەتوڵڵا، لەوانەیە تۆ ئەوە بزانی هاوڵاتیانی وڵاتەکانی دیکە لە بارودۆخێکی باشـــتر لە وڵاتەکەی خۆمان دەژین، لێرە هەمووان لە بن بارێکی قورسی ژیاندا پشتیان کووڕ بۆتەوە. خواش پەســـەندی ناکا موســـڵمانان بەم شـــێوە بێویژدانانە کوێرەوەریی ژیـان بچێژن. ئێمە دەمـانەوێ ئەمڕۆ لەگەڵ ئێوە لەبـارەی ئیســـــلام و لەبارەی بازرگانییەوە بدوێین.
هێزە دەرەکییەکان، لەنێویاندا بریتانیای گەورە دەســـتیان لە بینەقاقای وڵاتەکەمـان و بیروبـاوەڕەکەمـان گیرکردووە. بـازرگـانەکـانمـان یەک

بەدوای یەکدا نابووت دەبن. تەنانەت ئەو قوماشـەی ژنانی وڵات بۆ پێچە و لەچک و ڕووبەندیش بەکاریدەهێنن، هەر هەموویان لە ئینگلســـتانەوە هاوردە دەکرێن."

ئایەتوڵڵا گوێی گرتبوو، لێ لە مەبەستەکەیان تێنەدەگەیشت.

جەمال خان هاتە ســـەر ئەو خاڵەی بە وردی باســـی کانە نەوتییەکان و ئەو هەبوونە زۆرە و هەژموونی بریتانییەکان لە باشـــووری وڵاتی بۆ بکا، لێ ســـەنگرایەوە،[٨٠] ترســـا لەوەی ئەو ئاخوندە بەســـالاچووە پێی هەرس نەکرێ و تەقەی ســـەری بێ و خەوی لەبەر لێبکەوێ. بۆیە هاتە ســـەر باســـی تێلێگراف، ئاخر کێبڵەکان بەســـەر ماڵی ئایەتوڵڵا بۆ نووسینگەی تیلێگرافی ناوجەرگەی شاردا دەچوون.

"جەنابی ئایەتوڵڵا، لەوانەیە ئەوە بزانیت، کە بریتانییەکان کێبلیان بەســەر ماڵ و مزگەوتەکانماندا ڕاکێشـــاوە تا ئاســـانتر دەنگیان بە هیندســـتانی وڵاتی دراوسێمان ڕابگا. ئێستا لە هیندستان خۆپیشاندانی گەورە لە دژی بریتانییەکان دەکرێ."

ئایەتوڵڵا هەندێ پشـــتی خۆی ڕاســـتکردەوە و ســـەیری پەنجەرەی کرد. کێبڵی تێلیگراف لەوێ بەسەر دیواری ماڵەکەیدا ڕۆیشتبوو.

ئەو کلۆشەکرێکی خستە ناو دەم و فڕێکی لە چایەکەی دا.

"بریتانییەکان خەریکن وڵاتەکەمان تاڵان دەکەن، ئینگلســـتان دەســـتی بەسەر بازاڕی شیرازیشدا گرتووە. پێویست ناکا بشڵەژێی، بریتانییەکان ئەوەندە ڕووقایمن تەنانەت هاتوونەتە نێو ماڵی ئایەتوڵڵاش."

ئایەتوڵڵا بە هەراسانییەوە ئیستکانە چایەکەی دانایەوە و بە سەنگینییەوە تەماشایەکی جەمال خانی کرد.

"ئەم کلۆشـــەکرە بۆندارانە لەلای خۆمانەوە ئامادە و پاکنەکراونەتەوە، بەڵکو لە کارخانەکانی شیفێڵدی ئینگلیزییەوە ئامادە کراون.

---

[٨٠] سەنگرانەوە: وەستان، ڕاوەستان.

ئینگلستان تەنیا و پاشا و خزم و دەستەیەک لە سیاسییە دەربارەکانی ئەویان لەبەرچاو گرتووە پارەی داونەتێ. لەولاشەوە سەرتاپای گەل لەبن باری هەژاری و نەخۆشیدا دەناڵێنێ. پرسیار ئەوەیە ئاخۆ کێ لەو ڕەوشە شپرزەیە ڕێمان نیشان دەدا؟"

ئایەتوڵڵا هێشتا هەر بەبێدەنگی لێی دەڕوانین، ئینجا گوتی: "باشە من چیم پێدەکرێ؟"

جەمال خان بەسەر لەقاندنێک ئاماژەیەکی بە میرزا ڕەزا کرد.

میرزا ڕەزاش گوتی: "گەل وەک مێگەلەڕانێکی سەرگەردان وایە، شوانێکی پێویستە، شوانێک بە گۆپاڵێکەوە کۆیان بکاتەوە و ڕاستەڕێیان بکا."

جەمال خان هەڵیدایێ: "دەقاودەق وایە. ئێمە پێویستمان بە ڕابەرێکی بەهێز هەیە."

میرزا ڕەزا سەری قسەی لێوەرگرتەوە: "ئێمە بیرمان لە ئێوە کردۆتەوە، ئایەتوڵڵا ئێمە پێویستمان بە تۆ هەیە."

ئایەتوڵڵا بە حەپەساوییەوە سەیری هەردوو پیاوەکەی کرد. ئەو هەموو شتێکی لەو پیاوە چاوەڕێ دەکرد تەنیا پرسی کێبڵی تێلێگراف و کڵۆشەکرەکان نەبێ.

ئەو پێویستی بە هەوایەکی تەڕوتازی هەبوو. دەستی دایە گۆچانەکەی و لە هۆدەکەی چووەدەر. نۆکەرەکە یاوەری کرد. لای حەوزەکەوە ئایەتوڵڵا بە پاڵپشتیی نۆکەرەکەی پێی ڕاستەی خستە نێو ئاوەکەوە. پاشان چووە بەرسێبەری داربییەکە و لەسەر تەختەبەندەکە دانیشت. دوای ئەوەی قلیانیان بۆ هێنا، داوای کرد مێوانەکانیشی بێنەدەر لای ئەو دانیشن.

جەمال خان و میرزا ڕەزا لەلای ئەو لەسەر تەختەبەندەکە دانیشتن.

ئایەتوڵڵا بە سادەییەوە پێیگوتن: "نازانم ئێوە چی لە من چاوەڕێ دەکەن، خۆ من ناکرێ دژی دارتێلەکانی تێلێگراف وکەللەشەکرەکان بوەستمەوە."

جەمال خانیش پێی گوت: "دەنگی خۆت بەرزکەوە."
"من پیرەمێردێکم و پێی ڕاســـتەم لەســـەر لێوی قەبرە. چیدی لە جیهان ناگەم."
میرزا ڕەزا پێیگوت: "ئێمە شـــتێکمان بۆ هێناوی دەکرێ وەکو چەکێک بەکاریبهێنی."
ئایەتوڵلا تەماشـــایەکی دەموچاوی هەردوو پیاوەکەی کرد وەک ئەوەی تازە بیانناسێ.
ئینجا جەمال خان هەڵیدایێ: "بریتانییەکان ڕکێفی مافی ناردن و هێنانی هەموو بەرهەمە گرنگەکانی نیشـتمانیان بەدەســـتەوەیە. هەر بۆ نموونە توتن. چیدی ئێمە دەســـەڵاتمان بەســـەر توتنەکەماندا ناشـکێ، کە ڕۆژانە هەزاران هەزار هـاوڵاتیـانی ئێمە بەکـاریـدەهێنن. بـازرگـانـانی توتن و جوتیارەکان کەرتی توتن دەبێ ڕەنجی زۆر بدەن و لە ئەنجامیشـــدا هیچیان بۆ نامێنیتەوە و پارەشـــیان نایەتەدەســـت. ئەو توتنەی ئێســـتا ئایەتوڵلا کردوویەتیە نێو قلیانەکەی، بەرهەمێکی بریتانییە. لەم وڵاتە هەر کەســـێک توتن بکڕێ، ئەوا بەشـــێک لە پارەکەی ڕاســـەوراســـت دەچێتە قاسەی کۆمپانیای بریتانی بۆ توتن. جەنابی ئایەتوڵلا! ئێمە پێویستمان بە ڕابەرێکی بەهێز هەیە تـا هـاوار بکـا: دەفن بن[٨١] بەخۆتـان و توتنی بریتانیشتانەوە."
ئایەتوڵلا دەستی لە قلیانەکەی بەردا. وەک ئەوە وابوو دەستی لە شتێکی پیس دابێ، بە شـــێوەیەکی خۆزاییش دەســـتی لەو بەڕەیەی لەســـەر دانیشـــتبوو هەڵســـوو وەک ئەوەی پاکیان بکاتەوە. ئینجا بە دەنگێکی نەرمەوە گوتی: "ئەم کـاروبـارانە ئـاڵۆزن. توانـای ئێمە هەر ئەوەیە بانگەوازێک بکەین، بەڵام دواتر هیچ لە شـــتەکان ناگۆڕێ. لەو دونیایەدا

[٨١] دەفنبوون: بە تووڕییەوە دەی بڕۆن، نەمێنن، جۆرە توکێکیشە.

تەنیا ئەو گۆچانەم توند بە دەســـــتەوەیە و ناشـــــتوانم هیچی پێ لەگەڵ ئینگلیزدا بکەم."
دوابەدوای ئەوە جەمال خان پرســـی: "جەنابی ئایەتوڵڵا دەکرێ شـــتێکت نیشان بدەم؟"
ئایەتوڵڵا پیرەکە بە گومانەوە تەماشای ئەو دوو پیاوە لێبڕاوەی کرد، کە ڕیتمی ڕۆژانەیان تێکدابوو.
شـــیرازی وێنەکەی لە دوورەوە بەبەرچاو ڕاگرت، بەڵام هیچ شـــتێکی نامۆی تێدا نەبینی. خۆی هەر وێنەیەکی ئاســـایی ئاخوندێکی قەڵەو بوو بە شێوەیەکی قۆشمە قلیانی دەکێشا.
"جوامێران، چاوەکانم وەک پێشان نەماون، من ئیمامێک دەبینم ، وایە؟"
جەمال خان گوتی: "بەڵێ وایە، تۆ باش دەبینی، بەڵام ئەو پیاوەی ناو وێنەکە ئاخوند نییە، ئەو کابرایەکی بریتانییە، مێزەرێکی لەســـەر ناوە، عەبایەکی ئاخوندانەی لەبەرکردووە، ڕدێنێکی ســـاختەشـــی بەرداوەتەوە. ئەو کەسە بریتانییە سەرۆکی کۆمپانیای توتنە."
ڕوخســـاری ئایەتوڵڵا پیرەکە بەیەک جار گۆڕا. ویســـتی دەســـت بۆ کڵۆشـــەکرێک ببا، لێ دەســـتی خۆی کشـــاندەوە، دەســـتی بۆ ئیســـتکانە چایەکە برد و بە تاڵی فڕێکی لێدا.

٤٦

نامەکە

هەموو دوای نیوەڕوانی ڕۆژانی دووشـــەممە پاشـــا و شـــێخ ئاغاســـی کاروبارە گرنگەکانی وڵاتیان تاوتوێ دەکرد. ئەم جارەیان ئاغاسی دوای بەلایەکداخســـتنی دۆســـییەکان و مۆرکردنی بەڵگەنامەکان، نامەیەکی لە جانتاکەی هێنایەدەر.

- "ئەم نامەیە لە کێوە هاتووە؟"
- "لە ئایەتوڵلا میرزای شیرازی."
- "میرزای شیرازی کێیە؟"

شێخ ئاغاسییش وەڵامی دایەوە: "ئایەتوڵڵای شیرازە."

- "ئەو چی لە ئێمە دەوێ؟"

"ئەو نامەیەکیشـی بۆ من نووسـیوە، نامەیەکی پڕ لە وشـەی ڕەق و زبر. هەر بۆیە دوودڵ بووم بیخەمە بەردەستت یان نا، لێ بیرم کردەوە گوتم وا باشە خاوەنشکۆ لێی ئاگادار بێ."

پاشا نامەکەی دایەوە ئاغاسی و پێیگوت: "بۆم بخوێنەوە."
شێخ ئاغاسی بە ئەسپاییەوە گوتی: "دەکرێ پاشا لە خوێندنەوەی بمبووری، چونکە پێموایە ناوەڕۆکەکەی زەقە و بێڕێزی تێدایە ."
پاشا قسەکەی خۆی لێ دووبارەکردەوە: "دەی بیخوێنەوە!" پشتی وە کورسییەکە دا.
وەزیریش زەرفەکەی وەرگرت و مۆرە مۆمییەکەی لێکردەوە.

بیسمیلاهە ڕەحمانە رەحیم،
بە ناوی خودای بەخشندە و دلۆڤان.
بۆ پاشای وڵات.
یەک دوو پرسی نیشتمانییمان لە نامەیەکی دووردودرێژدا بۆ وەزیر باس کردووە، پوختەکەی لێرەدا باسکراوە.
پاشا چارەنووسی هاوڵاتییەکانی خۆی داوەتە دەستی بریتانییەکان. ئەمەش بۆ موسڵمانان مایەی شەرمەزارییە، کە غەوارەی دەرەوە بەم شێوە بە قووڵی ڕۆچووبنە ژیانیان و جڵەویان کردبێ. لەپێناو رێزگرتنی ئیسلام و بەرژەوەندیی نیشتمان، ئێمە ئەو ئەرکە دەخەینە سەرشانی پاشا، بەوەی کاروباری توتن لە دەستی بریتانییەکان دەربهێنی و بیگەڕێنێتەوە دەستی هاوڵاتییانەکانی خۆی.
لە چاوەڕوانیی وەڵام، خوات لەگەڵ بێ.
وەسسەلام
میرزای شیرازی

ئایەتوڵڵا بەم کورتەنامە ناوەڕۆک توند و فەرمانبەرداریییە، کە هۆشدارییەکی وادەداری تێدابوو، پاشا دەهری بوو، بەڵام دانی بەخۆدا گرت و گوتی: "بە لێکدانەوەی من ئەو پیاوە پیرە و منداڵیشە. ئاخر هیچ

هۆیەک لە ئارادا نییە تا بە نووســراو وەڵامی بدەینەوە. من تەتەرێکی بۆ دەنێرم قسەی توندی پێبڵێ."

"من داوا لە خاوەنشـــکۆ دەکەم جارێ ئارام بگرێ، ئاخر ئەم ئاخوندە دەستـرۆیشـتووە. ئێمە ســەرەتا دەبێ لێ وێبکەوین بۆچی و بەیەک جار لە کەللەی داوە تا دەســت بۆ خامە بەرێ و ئەم نامەیەت بۆ بنووســێ. ئەمە نیشـانەیەکە بەوەی سـکاڵا و نارەزایەتی لەنێو توتنفرۆشـانی بازار گەیشـتۆتە رادەیەک، لەدەسـت دەرچوە. پێویسـتە بەرلەوەی بجووڵێین زانیاریی زیاتری لەبارەوە بزانین."

پاشا راوێژەکەی وەزیری بەهەند وەرنەگرت.

"بازرگان و دوکاندارانی توتنفرۆشـــی دەبێ بێن و بەســـەر پێڵاوماندا بکەون و مـاچی بکەن. ئێمە مشـــوری ئەوەمـان بۆ خواردن تووتن بە ئامادەکراوی بێتە بەردەستیان. لەوە پتر چییان دەوێ؟ ئێمە کارئاسانیمان بۆ کردوون. ئاخوند لەم شتانە تێناگەن، پێویستە ئەوان ئەوە بزانن نابێ لووتی خۆیان لەم جۆرە کاروبارانە بژەنن. پێویســـتە ئەم ئایەتوڵڵایەش سنووری خۆی بزانێ."

ئینجا نامەکەی دراند و ئەمەشـــی بۆ زیادکرد: "ئێمە دەبێ دەرســـێکی بدەینێ! ئەگەر وەها نەکەین، ئایەتوڵڵاکانی دیکەشـمان لێ قیت دەبنەوە و داوای نوێمان لێ دەکەن!"

ئیدی تەتەری پاشا لە پاش دوو رۆژ کاروان، هێشتا تەپوتۆزی رێگاکەی لەسـەر دەموچاو و سـەر شـانەکانی بوو کاتێ گەیشـتە بەردەرکەی ماڵی ئایەتوڵڵا. خزمەتکارەکە فەرمووی لێکرد و بردییە ژوور، سەرەتا ویستی چـاو و نـانی بداتێ، بەڵام تەتەرەکە رەتیکردەوە پشـــوو بدا و گوتی پێشوەخت دەبێ ئەو ئەرکەکەی خۆی بەدیبێنێ.

شـــیرازی لە ناوکەوی[٨٢] ژووری کتێبخانەکەی خۆی، لەپشـــت مێزی نووســـینە نەویەکەی دانیشـــتبوو. کابرای تەتەر ســـڵاوی لێکرد، هەندێ سەری بۆ دانەواند و پێڵاوەکانیشی داکەندن.

قەدوقیافەی ئایەتوڵڵا بۆ بابای تەتەر مایەی ســـەرســـامی بوو. ئاخر ئەو چاوەڕێ بوو کەســـێکی چوارشـــانەی بەهێز ببینێ تا بتوانێ بە وتەکانی دابڕســـێتە دەســـەڵاتی پاشـا، لێ کاتێ ئەو پیاوە بەســـاڵاچووەی لەســـەر مافوورێکی کاڵبووەوەی خۆماڵی بینی، کابرا قورســـــایی ئەو پەیامەی هێنابووی، لەدەست دا.

ئەو یەک دوو ڕۆژ بوو بێوچان بە نێو وڵاتدا ڕێگای تەیکردبوو تا بگاتە شوێن و کابرای مەبەست.

کاتێ چووە ژوور، ئایەتوڵڵا ئاماژەی بۆکرد لەســـــەر زەوی دابنیشـــــێ. تەتەرەکەش لای مێزەکەی ئەو چۆکی بەزەوی دادان و گوتی: "من پەیامی پاشام بۆ ئێوە هێناوە."

ئایەتوڵڵاش دەستی درێژ کرد و گوتی: "دەکرێ بمدەیتێ."

تەتەرەکە دوودڵ بوو: "تکایە لێم مەگرە، بەڵام من هیچ کاغەزێکم بۆ تۆ نەهێناوە، من دەبێ پەیامەکەت بچرپێنمە گوێ."

دەمودەســـت ئایەتوڵڵا تێگەیشـــت، شـــتەکە پەیوەندی بە پێڕاگەیاندنێکی نەخوازارەوە هەیە.

"پێویست ناکا بچرپێنیە گوێم، دەی پەیامەکەم پێ بڵێ."

کابرای تەتەر بە دڕدۆنگییەوە ســـــەیری دەرکەی کرد. گومانی هەبوو لەوەی خزمەتکارەکە لەبەر دەرکە وەستا بێ.

ئایەتوڵڵاش هێوری کردەوە: "ئاسوودە بە، کەس گوێی لێ نییە."

"پاشا ئەم پەیامەی خوارەوەی بۆ ناردووی: **خۆت لە کاروباری پاشایەتی هەڵمەقورتێنە، دەنا دێم و هەردوو چاوت دەردێنم**"

---

[٨٢] ناوکەو: پانتایی ژوور، پێچەوانەی بنمیچ،

تەتەرەکە بەسەری بەخۆداشۆڕبووەوە چاوەڕێی کاردانەوەی ئایەتوڵڵای دەکرد.
شیرازی بە ئارامییەوە لێیپرسی: "هەر ئەمە بوو؟"
"بەڵێ هەر ئەمە بوو."
"سوپاست دەکەم، ئەرکت کێشا و ماندوو بووی تا پەیامەکەم پێ بگەیەنی. بڕۆ نان و ئاوی خۆت بخۆ و پشووی تەواو بدە."

ماوەیەک تێپەڕی، کەچی بۆ پاشا ئەوە ڕوون نەبوو ئاخۆ هەڕەشەکەی لە ئایەتوڵڵا کاری خۆی کردووە یان نا. ئەو بەبێدەنگی لای خۆی وەهای دانابوو پەیامەکەی بە باشی گەیشتووە و چیدی ئایەتوڵڵا نابێتە مایەی سەرئێشە.
لەو نێوەشدا فەرمانی بە گرتنی هەموو ئەوانەدا، کە گومان ئەوەیان لێدەکرا دەستیان لە پشێوی و ئاژاوە تاراندا هەبێ. بەرەبەرە ئەو قەناعەتەی بۆ پاشا دروست دەبوو بەوەی دەنگی نارەزایی لە ڕەگوڕیشەوە دەرهێناوە.

ئەو ماوەیەش جەمال خان و میرزا ڕەزا کرمانی و ئەمیر نیزام هەر لە شیراز مانەوە، تا لەوێوە کاروباری بەرهەڵستی و بەرگری ڕێکبخەن. پاشا لەوە باشتری نەدەویست جڵەوەکە توند بگرێ و بێخەم بێ، تا ئەوکاتەی نامەی لە توتنفرۆشانی شیرازەوە پێگەیشت، کە بە دەستەجەمعی ڕەتیاندەکردەوە سەروسەودا لەگەڵ کۆمپانیای توتنی بریتانییدا بکەن و گوێشیان بەو داوایانە نەدا تا ئەو برە پارەیەی لەسەریان ماوەتەوە بیدەنەوە و حیسابەکەی خۆیان پاک لەپاک ڕابگرن. ئینجا سەرۆکی هێزی ئاسایشپارێزی شیراز ڕاستەوخۆ فەرمانی لە

پاشاوە بۆ هات، ئەو دوکاندارە توتنفرۆشانەی پارەی توتنەکەیان نەداوە بگرن.
شـــا نارەزایەتیی دوکاندارە توتنفرۆشـــەکانی بەهەند هەڵنەگرت. هەرچی بریتـانییەکـان بوون پرســـی دوکـانـدارە توتنفرۆشـــەکـانیـان بە هەنـد وەرگرتبوو، حیسـابی خۆیان بۆ دەکرد. ئەوان لەوە دەترسـان نەبادا ئەو پشـــێوییەی شـــیراز بۆ بازاڕی شـــارەکانی دیکەش بتەنێتەوە و ئینجا بازرگانی قەند و چا و ڕســـتن و چنین و بەرهەمەکانی دیکەی بریتانیا بکەوێتە بەر مەترسی. هەر بۆیە باڵوێزی بریتانیا دەمودەست لە دەرکەی شـای دا و ڕاوێژی ئەوەی دایێ بەڵکو ڕێککەوتنێک لەگەڵ دوکاندارەکانی شیرازدا ساز بدا. داوی چەند ڕۆژێک مۆڵەتی کرد و لەو نێوەشدا پرسی بە دایکی کرد.
شێخ ئاغاسی لەبەر پاشـخانە دینداریيەکەی خۆی هەمیشـە شیاوی ئەوە نەبوو ڕاوێژی ڕاســـت و دروســـت بداتە پاشـــا. نەخاســـمە هەنووکە، کە بەرهەڵســـتییەکی دینی بەرۆکی گرتوون، ئیدی ئەو کەوتبووە دەریایەکی قووڵی دڕدۆنگییەوە. زۆر جـارانیش بەدوای بیر و تێڕامـانی مەهـدولیـا دەکەوت.
لەو ماوەیەشـدا پاشـا بەردەوام ڕاوێژی بە عەینولدەولەی زاوای دەکرد. بەم شـــێوەیە، ئەو وردەوردە مێردی تاج ســـوڵتانی کیژی ڕاکێشـــایە نێو چۆنیەتی بەڕێوەبردنی وڵات، لێ لەو دۆخەدا ئەو پێویسـتی بە کەسـێکی خاوەن ئەزمون و لێبڕاو هەبوو.
مەهـدولیـای دایکی شـــێلگیر و یەکلاکەرەوە بوو: "ڕاوێژەکەی باڵوێزی بریتانی لای خۆت دانێ و فشاری زیاتر بخەرە سەر بازرگانەکان."
بەم جۆرە چەکدار بەنێو بازاردا وەربوون و بەسـەر دوکاندارەکانیاندا دا و قاســـەی تونتفرۆشـــەکانیان بەتاڵکردن و بۆ ئەوەی قەرزی کۆمپانیای بریتـانی پێبـدەنەوە. یەکێ لە بـازرگـانە دیـارەکـانی شـــــار هەوڵیـدا بە

نوێنەرایەتیی ئەوانی دیکەش ڕێگە لە یاســـاوڵەکان بگرێ، لێ هەر لەوێ حەسیرمەیدانیان کرد، ئەوەندەیان لێدا تا لەشوێنی خۆی ڕاقەنا و قۆڵ و سەروگوێلاکیان شکاند.
ئینجا دوکاندارەکان، ئەوانەی ســـووکایەتییان پێکرا، هانایان بردە بەر ئایەتوڵڵا بەسالاچووەکە. ئەویش قسەی بۆ کردن و ورەی بەرزکردنەوە و دەســـتی دایە گۆچانەکەی خۆی. کاتێ ئایەتوڵڵا کەوتەڕێ، هەموو دوکاندارەکانی بازار بەدوایدا چوونە ماڵی بازرگانە بریندارەکە. دوای سەردانەکە، بە گۆپاڵەکەی خۆی ئاماژەی بە دوکاندارەکان کرد و هێوری کردنەوە و ئەوسا پێی گوتن: " بازاڕی شیراز لە ناڕەزایەتیی ئەم کارەدا، دوکانەکانی خۆی دادەخا!"
دوکاندارەکانیش هیچ سێودوویان لێنەکرد و بازاڕ داخرا.

لە نیوەی شەودا ئەمیر نیزام بەسەر باناندا خۆی گەیاندە بازاڕ و پارچە خامێکی گەورەی هێنا، کردیە لافیتەیەک و بەســـەر دەروازەی بازاڕی دادا. بۆ بەیانییەکەی حەشـــاماتی خەڵک لە نووســـینی ســـەر لافیتەکەیان ڕوانی و ئاماژەیان بۆ دەکرد. لەبەرئەوەی بەشـــی هەرە زۆری خەڵکەکە نەخوێندەوار بوون، لە یەکدییان دەپرســـی ئاخۆ چی لێنووســـراوە. کاتێکیش گوێیان لە دەقی نووســـینەکە بوو بۆیان خوێندرایەوە، شـــتەکە وەها دەهاتە بەرگوێ وەک ئەوەی پەیامێکی نهێنی بێ.
"بازاڕی شـــیراز لەمەوپاش هیچ توتنێک بە بریتانییەکان نافرۆشـــێ. دوکاندارەکانی شیراز داوای ڕایەڵەیەکی کاری نیشتمانی بۆ پێشخستنی بازرگانییەکە دەکەن."
کەس نەیدەزانی ئاخۆ کێ ئەو لافیتەی بەســـەر دەروازەی بازاڕەکەدا داوە. ئاخر هێشـــتا لای زۆر لە دوکاندارەکان ئەوە ڕون نەبوو، بیریان لێنەدەکردەوە کە بازار تێلێگرافەکە بۆ کاروباری کاســـبییەکەی خۆی

بەکاربهێنێ. بەم جۆرە نارەزایەتیەکە ئاراستەیەکی تەواو جیاوازی وەرگرت.
سەرۆکی هێزی ئاسایشپارێزی شارەکە لافیتەکەی لێکردەوە. هەروەها فەرمانیشی دەرکرد دوکاندارەکان دوکانەکانی خۆیان بکەنەوە، ئەگەر وەها نەکەن ئەوا یاساوڵەکانی چیدی بەرپرس نین لە پاراستنی ئاسایشی دوکانەکانیان. لێ کەس گوێی بە بانگەوازەکەی ئەو نەدا. بۆ شەوەکەی دەیان باندی دز و جەردەی لە زیندان دەرهێنا و بە بازاڕی وەنان تا دوکانەکان تالان بکەن. ئەوان دەرگاکانیان شکاندن، هەر شتێکیان پێهەڵدەگیرا لەگەڵ خۆیاندا برد و باقی شتەکانی دیکەشیان شکاندن و بەگۆڕێیان وەرکرد.
بۆ ڕۆژی پاشتر دوکاندارەکان لە ماڵی ئایەتوڵڵا کۆبوونەوە، تا گوێ لە قسەی بڕیاردەرانەی ئەو بگرن. شیرازی تەتەرێکی ناردە بازاڕی تاران تا ئەوانیش هاوئاهەنگ بن دەرگای دوکانەکانیان دابخەن. دوکاندارەکانی تارانیش وەهایان کرد، ئینجا پاشا بازاڕی تارانیشی بەهەمان مەرەدەی شیراز برد و دز و جەردەی بۆ ناردن تا تالانیان بکەن.
ئەوەی ئینگلستان لێی دەترسا، قەوما. خەڵکی سادەش چوونە پاڵ نارازییەکانی بازاڕ. دەستبەجێش هەموو ئایەتوڵلاکانی شارە گەورەکان دانەیەکیان لە وێنەی بەرپرسە بریتانییەکە بەخۆی و مێزەر و عەبای ئاخوندانە پێگەیشت. ئەوانیش لەسەر ئەوە کۆک بوون: "ئیسلام لە مەترسی دایە."
دروشمێکی هاوبەش پەیدابوو: "ئینگلیز لە توتنەکەمان دوورکەوە!"
پاشا ڕەتیکردەوە مل بەو داواکارییە بدا بە دنەدانی دایکی زەبروزەنگی زیاتری بەکارهێنا.
وێڕای ئەم کاردانەوەیە لە لایەن کۆشکەوە، هێشتا خەڵکەکە لەسەر هەڵوێستەکەی خۆیان ڕقئەستوورتر دەبوون. بۆ یەکەمین جاربوو لە

مێژوودا خەڵکەکە ئەو دەرفەتەیـــان بۆ هەڵبکەوێ دژی دەســـــەڵات بوەســـتنەوە. دوکاندارەکان لە دەوری ماڵی ئایەتوڵڵا گردبوونەوە. ئەوان توانییان بۆ ماوەیەکی دیاریکراو دوکانەکانیان دابخەن، دەنا دۆخەکە بە پێچەوانەی بەرژەوەندیی ئەوان وەردەگەڕا.

پاشـــــا هەدادانی نەما. فەرمانی دەرکرد، دوکاندارەکان بەزۆر لە ماڵی ئایەتوڵڵا دەربکەن و خودی ئایەتوڵڵا بەســـاڵاچووەکەش بۆ شـــوێنێکی نهێنی ببەن.

یاســـاوڵە ئاســـایشـــپارێزەکان هێزوگوڕی دوکاندارەکانیان بۆ بەرگری لەبەرچاو نەگرتبوو، بە هەندیان نەدەزانین. ئیدی یاســاوڵەکان لە ترســی ژیانی خۆیان دەســـــتیان بۆ تفەنگەکانیان برد و تەقەیان کرد. کوژرا و بریندار پەیدابوون. خەڵکەکە وروژا، لە حەوشەوە پەلاماری یاساوڵەکانیان دا. لە گۆترە تەقە کرا. دانیشتوانی گەڕەکەکە و دەوروبەری بەئاگاهاتنەوە، بە لێشــاو لە ماڵەکانیان هاتنەدەر و بەرەو ماڵی ئایەتوڵڵا شــیرازی هاتن. بە ســـەدان کەس ڕژانە کوچە و کۆڵان و لێ وەســـەر بانان کەوتن، بەم جۆرە یاساوڵەکان لەهەموو لایەکەوە ئابڵوقە درا و گیران.

بە یاوەریی جەمال خان و ئەمیر نیزام شیرازی لە کتێبخانەکەی هاتەدەر. ئەمیر نیزام مێزی خوێنـدنەوەی بۆ ئـایەتوڵڵا دانـا. ئـایەتوڵڵا بەســـــاڵاچووەکەش بە پاڵپشـــتیی جەمال خان تەکانێکی بەخۆی داو بەزەحمەت بەســـــەر مێزەکە کەوت. گۆپـاڵەکەی بەرز کردەوە، ئیـدی بێدەنگی باڵی بەســـــەر ئامادەبووواندا کێشـــا. **"من فتوایەک دەدەم، لەمڕۆ بەدواوە توتن حەرامە، هیچ کەس لەو وڵاتە نـابێ توتن بکێشـــــێ. هەر کەسێکیش ملکەچ نەبێ جاڕی شەڕ دژی خودا دەدا."**

هەمیشـــــە فەتوا وەک ڕاوێژێکی قـانونی وەرگیراوە. کـاتێکیش قـازیی ئیســـلامی لە دۆزێکی بەردەمی هیچ دەقێکی لەلا نەبێ، بۆ بەرچاوڕوونی

داوا لە ئایەتوڵڵا دەکا. هەمیشـــــەش ئەمە پەیوەندی بە موســــڵمانان و شـــێوازی ژیانیانەوە هەبووە. هەروەک چۆن خواردنی گۆشـــتی بەراز، خواردنەوەی مەی و مێردکردنی ژنانی موســـڵمان بە غەیرە موســـڵمان، بەڵام ئەمە بۆ یەکەمین جار بوو فتوایەک بە مەرامێکی ســــیاســـییەوە بارگاوی بکرێ.

ئەم فتوایە سـەنگین و هەسـتیار بوو، چونکە لە دژی پاشـا و گەورەترین زلهێزی دونیا کە ئینگلستان بوو دەرکرابوو.

ئایەتوڵڵا بە ســاڵاچووەکە پێشــبینی لێکەوتەی فتواکەی بۆ ســەد ســاڵی دوای خۆی نەدەکرد هەروەهـا نەیـدەزانی ڕەفتـاری بـازرگـانی لە ڕۆژهەڵاتی ناویندا دەگۆڕێ.

ئایەتوڵڵا میرزای شیرازی قسەی خۆی کرد و گەڕایەوە هۆدە سادەکەی خۆی. دیاربوو قســـەکانی ئەو بەهێزتر و کاریگەرتر بوون لە هەزاران گولله تۆپ. ئینجـا بۆ مـاوەیەکی درێژ بێـدەنگی لە حەوشــــەی مـاڵی ئایەتوڵڵا، لە گەڕەکەکە، لە شـارەکە و لە وڵات، هەروەها لای پاشـا و لە لەندەنیش باڵکێش بوو.

٤٧

قلیان

هیچ کەس ڕەچاوی لێکەوتەی ڕووداوەکانی شـــیرازی نەکردبوو. بەوەی ئینگلســـتان کەوتبووە بەر شـــاڵاوەکە، ئەوا بۆ ڕوســـیا بەختێک بوو لە ئاســـمانەوە بۆی باریبوو. لەبەر ئەوەی تێبینی ئەوە کرابوو، پاشـــا هەم متمانەی خۆی و هەم جڵەوی وڵاتەکەی لە دەســـــت داوە، بۆیە باڵوێزی ڕوســـیا لە تاران دوا گرێبەســـــتی یەکلاکەرەوەی هێڵی ئاســـنینی بۆ واژۆکردن لەبەردەم پاشای دانا.

پاشـــا هێشـــتا بە تەواوی لە واتای فتواکە نەگەیشـــتبوو چ جای ئەوەی کەسێکی دیکە بزانێ ئاخۆ فتواکە چۆن بەکردەوە جێبەجێ بکرێ.

ئـایەتوڵڵا شـــیرازی خۆیشـــی ســـەری لێدەرنەدەچوو. لە پیاســـە ڕۆژانەییەکانی کاتێک پشـووی دەدا، ئاوڕێکی بۆ پشـتەوە دەدایەوە. بینی قلیانەکەی لەسەر تەختەبەندەکەی پشودان دانراوە. لەوانەیە خزمەتکارەکە لەوێی دانابێ.

شـــیرازی گەڕایەوە و بەســـەری گۆپاڵەکەی لە قلیانەکەی داو وەریگێڕا، پشـکۆی توتنەسـوتاوەکە بەگۆڕێ وەربوو. خزمەتکارەکە ئەمەی بینی و ڕەفتارەکەی وەک کردەوەیەکی بەرهەڵســـتی لێکدایەوە. هەواڵەکە وەک ئاگری بن پووش بڵاوبووەوە. بەدوای ئەودا هەزاران و هەزاران قلیانی دیکە تێکشکێنران و فڕێدران.
لە ماوەیەکی کەمدا وایلێهات قلیان لە وڵاتدا نەما. هەروەها لەبەردەم باڵوێزخانەی بریتانی لە تاران خۆپیشـــاندان لە دژی قلیاندا کرا. وەک ڕێکارێکی خۆپارێزی دەرگەوانی باڵوێزخانەکە بە زنجیرێکی ئەســـتوور دەرگای باڵویزخانەکەی قفڵ داو کارمەندەکانیش چوونەوە ماڵی خۆیان.

پاشا لە کردەوەی دژ بە قلیان ئاگادارکرایەوە. سەرەتا وایزانی ئەم کارە هی بەدکارانە، لێ وەها دەرکەوت خەڵک بە هەموو چین و توێژەکانیەوە بەشـــدارییان لەو هەڵمەتەدا کردووە. تۆ بڵێی بانگەوازی داهاتووی ئایەتوڵلا چی بێ؟ تۆ بڵێی بوێرێ ڕاستەوخۆ گەل لە دژی پاشا تیختیخە بدا؟
پاشـا بە پەشـێوحاڵییەوە لە ڕاڕەوکانی کۆشـکەکەیدا ڕاوێچکەی دەدا. تەنانەت چووە نهۆمی دووەم، ئەو شوێنەی بەدەگمەن سەری پێدادەکرد. کەوا و جلوبەرگ و کەلوپەلە هەڵگیراوەکـانی بـاوکی کۆچکردوو و پاشـــاکانی دیکەی تێدا هەڵگیرابوون. هەر لەوێش تابلۆیەکی گەورەی باوکی هەڵواســـرابوو. ئەو بە تابلۆکە بەڵەد بوو، ئەو تابلۆیەی باوکی بە خۆی و تاج و کەوای پاشـایەتییەوە، بەوپەڕی شـکۆی خۆیەوە لەســەر تەختەزێڕینەکەی پاڵی بە سـەرینی ئاوریشـمین دایەوە، بەڵام تازە بۆی دەرکەوت باوکی قلیانی دەکێشـا. شـتێک بوو مایەی لێتێگەیشـتن نەبوو. باشـــە بۆچی پێشـــتر هەرگیز ئەوەی بەخەیاڵیدا نەهاتووە و قلیانی

لەدەستی باوکیدا بینیبێ؟ ئێستا تێگەیشت ئەمە پۆرترێتی باوکی نەبوو، بەڵکو هی قلیان بوو.

کاتێکیش رەوتی بەرهەڵستییەکە بە تێکوپێکشکاندنی قلیانەکان تەقییەوە و گەیشتە کۆشک، دەرفەتێک هەبوو بەوەی ژنەکانیشی گوێرایەڵی ئایەتوڵڵا بەسالاچووەکە بن. ئەوەی پاشاش چاوەڕێی نەدەکرد، ئەوەبوو پشێوی دەرکەی حەوشەی ماڵی خۆیشی لێ بگرێ. هەموو رۆژێ مەلیچکی دەنارده حەرەمسەرا ئاخۆ قلیانەکان شکێنراون یان نا. هەموو جارێکیش مەلیچک بەو چیرۆکە ناڕوونە دەگەڕایەوە.

پاشا لێی دەپرسی: "ئەرێ قلیانت بینین؟"

مەلیچکیش گەمژانە دەیگوت: "بەڵێ، قلیان."

"ئایا قلیانەکان ساغ بوون؟"

مەلیچکیش پرسی: "ساغ؟"

"ئایا قلیانەکان شکێنرابوون یان نا؟"

"نەخێر، بەڕاستی نەشکابوون."

"ئایا ژنان قلیانیان دەکێشا؟"

مەلیچک وەڵامی دەدایەوە: "ژنەکان؟ بەڵێ بێگومان."

"ئایا ئەوانت بینین؟"

هەروەک ئەوەی ئاگای لێنەبووبێ، مەلیچک بە چاوی خێڵەوە تەماشای پاشای دەکرد.. پاشا هاتبووە سەر ئەوەی زللەیەکی تێ بسرەوێنێ، بەڵام بەهۆی نیگای کوڕێژگە خەپە خۆشەویستەکەی، کە مایەی بەزەیی بوو، تووڕەییەکەی دامرکایەوە.

پاشا زۆر بەرگەی نەگرت. بە درەنگانێکی نیوەڕۆیەکە، لە کاتێکدا ژنانی حەرەمسەرا لەیەک کۆدەبوونەوە تا بەیەکەوە قلیان بکێشن، لەو کاتەدا پاشا بەخۆی و مەلیچک پیاسەی بەناو حەرەمسەرادا کرد. لەوێ بە

شێوەیەکی سەیر سڵاوی لە قەرەواشەکان کرد و چاوەڕێی خواجەباشی، بەرپرسی حەرەمسەرای کرد، کە هەمیشە لە هۆدەکەی خۆی لای دەرگاکە دادەنیشت. کەچی ئێستا ئەویش لەوێ نەبوو، هەروەها قلیانەکەشی دیار نەبوو.

پاشا بۆ ئەوەی دڵی خۆی بداتەوە بە مەلیچکی گوت: "ئەو سەرقاڵە، ها بینا هاتەوە."

هەر بەڕاستیش بێدەنگییەکی سەرنجراکێش بوو. جاران ژنەکان هەر کاتێ پاشایان لە دەرکە بینیبووایە، بەغار دەڕۆیشتنە ژوورەکانیان و جلی جوانیان لەبەر دەکرد و خۆیان دەڕازاندەوە و لەسەر ئەوە بەشەڕ دەهاتن ئاخۆ کێیان زووتر سەرنجی پاشا بۆ لای خۆی ڕابکێشێ، بەڵام خۆ ئێستا هیچ ژنێک لەوێ دیار نەبوو. هەموو قلیانەکانیاش بە دیوارەوە هەڵپەسێدرابوون.

لەپڕ قلیانێک لە نهۆمی دووەمەوە بەربووە و لە خوارەوە بەر پاردە بەردینەکە کەوت و هەلا بەهەلا بوو. مەلیچک دەستبەجێ خۆی لەپشت پاشا پەنادا، ئەو وایکرد وەک ئەوەی نەهیچی دیبێ و نە هیچیشی بیستبێ. خۆ ئەگەر ئەمە پێش مانگێک ڕوویدابا، هەڵبەت پاشا خەتابارەکەی پارچە پارچە دەکرد، لێ ئێستا نازانێ ئاخۆ دەتوانێ وەها بکا یان نا. ئەو لەوە دڵنیا بوو، ژنانی حەرەمسەرا ئەوانەی ڕقیان لێیەتی، فتواکە دەقۆزنەوە تا تۆڵەی بکەنەوە. خۆ ئەگەر یەکێکیشیان سزا بدا، سکاڵا دەبەنە لای ئایەتوڵلا و ئیدی ئەو وەک کەسێکی خوانەناس وێنادەکەن.

پاشا بانگی کرد: "خواجەباشی!"

بەرپرسی حەرەمسەرا لەپشت بارستاییەک لێفە و پەتۆی پیسوپۆخڵ وەدەرکەوت و بە شێوەیەکی ناڕێکوپێک چەمایەوە.

شا پێیگوت: "بانگی ژنەکان بکە. دەمانەوێ قلیان بکێشین."

نۆکەرەکـــان بە پەلەپەل بەخۆکەوتن تـــا قلیـــانەکـــان ئـــامـــادە بکەن. خواجەباشـــییش چووە ژوورەکان و بە دەنگێکی لەرزۆک بانگیکردن: "خانمان قلیانەکان ئامادەن، خاوەنشکۆ دەیەوێ قلیانتان لەگەڵ بکێشێ."
شـــا بەدەســـت لەپشـــتەوە گرێدان بەلای ژوورەکاندا چوو. مەلیچکیش غاریدایە لای خشـــخشـــۆکەکە، بەڵام بۆ خوارە لێی نەخزی. هەســـتی بە نائارامی کەشـــەکە کرد، بۆیە لەســـەر تۆقەڵی خشـــخشـــۆکەکە مایەوە و هەڵتروشکا تا چاودێری پاشا بکا.
ژنەکان بەپیر بانگەوازەکە نەهاتن. ئەو نۆکەرانەی قلیانەکانیان ئامادەکرد، لە ژیانی خۆیان دەترســـــان. خەمی ئەوەیان بوو لە دەوروبەری پاشـــا دوورکەونەوە. خواجەباشـــی کورســـییەکی پاشـــای هەڵگرت و لەنزیک فوارەی ئاوەکەی دانا. کاتێک قلیانەکەســـی دایەدەســـت، بانگی کردەوە: "خانمان، شا خەریکە قلیان دەکێشێ!"

خرەی قفڵدانی دەرکەکان بە نەرمی دەبیســـترا. شـــا یەک دوو مژی لە قلیانەکە دا و لە ماســـییە ســـوور و کەســـکەکانی نافوورەکە نزبووەوە[٨٣]. ئـاخر بە گوێرەی فتواکە بووایە، نەدەبوو کەس توتن بکێشـــێ و هەر کەسێکیش وەها بکا ئەوا گلاوە. ئێستاش پاشـا گلاو بووە، ژنەکانیش لە خواوە ئەو مـافەیان پێدرا پیاوەکەیان پشـــتگوێ بخەن و نـابێ توخن بکەون.
شا بانگی کرد: "ئەرێ ئەوانە لە کوێن؟"
نۆکەرەکـان لە قوژبنە تـاریکەکـان خۆیـان گرمۆڵە کرد تـا نەبینرێن. خواجەباشـــییش جارێکی دیکە خۆی لەپشـــت بارســـتایی لێفە و پەتۆ پیســـەکان حەشـــاردایەوە. هەرچەندە ئەو پاشـــا بوو، لی تێگەیشـــت دەســـەلاتی بەقەد ئاخوندە بەســـالاچووەکە نییە. تەنانەت ئەگەر لەجاران

[٨٣] لێ نزبوونەوە: بە وردی و چاوی مۆلەقەوە سەیرکردن و تێرامان.

توندتر سـزای ژنەکانیشـی بدا، ئەوا هیچ ژنێکی زات ناکا دەسـت بۆ قلیانێک ببا یان سەرجێی لەگەڵدا بکا.
شا نەڕاندی: "وا پێتدەڵێم ئەوانە لەکوێن؟"
مەلیچک لەسەر خشخشۆکەکە بازی داو بە دوودڵییەوە چووە لای پاشا. دەسـتی پاشـای گرت و بەرەو دەرگای برد. بۆ مایەی خۆشـحاڵیی هەمووان، پاشا بەدوای مەلیچکدا لە حەرەمسەرا چووەدەر.

٤٨

دانیشتنی سەرچۆکان

فتوای ئایەتوللا وڵاتی بێدار کردەوە. بە هۆیەوە هیوا لە چاوی خەڵکیدا دەبینرا. بازرگانێکی گەورەی توتن لە ئیسفەهانێ هەموو تووتنە داکراوەکەی خۆی هێنایە گۆرەپانی بازاڕ و ئاگرێکیان بۆ کردەوە فەردە فەردە دەیانخستە ناوگڕەکە و بە نمایشەوە سوتاندیان.
تێکوپێکشکاندنی قلیانەکانیش هەموو خەڵکیان لە دەسەڵات و هێزی خۆیان بەئاگا هێنایەوە. پێگەی پاشا ناسک و شڵۆق دەرکەوت، بەهێواشی ترس لە دەسەڵاتداران دەڕەوایەوە. دوکاندارانی تاران و تەورێز و ئیسفەهان و شیراز بە گوڕدەم بەرەو مزگەوتی گەورەی[٨٤] شارەکانیان دەچوون تا لەسەر چۆکان لێی دابنیشن. ئەو لەسەر چۆکان دانیشتنە شێوە دانیشتنێکی ناسراوە بۆ نارەزایەتی دەربڕین. بنیادەم پەنا

[٨٤] مەبەست ئەو مزگەوتەیە کە نوێژی هەینی لێدەکرێ، لە شارەکانی ئێران تەنیا لە یەک مزگەوتدا نوێژی هەینی دەکرێ. وەرگێڕ

بۆماڵی خوا دەبا لەوێ تا ماوەیەکی درێژ دادەنیشــــێ تا ئەو کاتەی داواکانی جێبەجێ دەکرێن. بەم جۆرە خەڵکی خۆپیشـــاندەر و نارازی ڕوویان لە مزگەوت و ســـەر مەزارەکان دەکرد و لەوێ لەســـەر چۆکان لێی دادەنیشـــتن، لەوێ تەناهییان[85] پارێزراو بوو. ئاخر لەوێ کەس تەشـــقەڵەی پێنەدەکردن. تەنانەت فەرمانێکی شـــاهانەش بۆ گرتن لەو شوێنانە نەیدەخوارد.

ئیدی خەڵکێکی زۆر بۆ پاڵپشـــتیی مانگرتووان ڕوویان لە مزگەوتەکان دەکرد. ئەو کەســـانەی لەپشـــت مانگرتنەکانەوە بوون، پەیوەندییان بە کۆمیتەکەی جەمال خان لە تارانەوە هەبوو. لە هەموو وڵات هەر یەک دروشم بەرزدەکرایەوە: "ئینگلیز، واز لە توتنەکەی ئێمە بێنە!" "ڕایەڵەیەکی نیشـتمانیی تێلێگرافمان دەوێ دەنا هەموو دارتێل و کێبڵەکان هەڵدەقەنین و فڕێیان دەدەین!"

هەندێ لە ئەندامانی دەســـتەکەی جەمال خان داخوازیی دیکەیان هەبوو. ئەوان ویســـتیان پســـپۆڕە ئێرانییەکان ســـەرپەرشـــتیی پشـکنین و گەڕان بەدوای نەوت لە ئەســـتۆ بگرن، بەڵام ئەوانی دیکە پێیان وابوو جارێ بۆ ئەوم داواکارییە زووە. ســـەرباری ئەوەش هێشـــتا پســـپۆڕی ئەو بوارە پەیدا نەبوون تا کاری ســـەرپەرشـــتییان پێ بســـپێردرێ. ئیدی هەر دەســـتیان بەو داخوازییانە گرت کە لە لای گەلەوە هەســـتی پێدەکرا و مایەی ئەوەش بوون جێبەجێ بکرێن.

تا دەهات ڕەوتی بەرهەڵســـتییەکە پەرەیدەســـەند. هێشـــتا حەشـــاماتی زۆرتری خەڵک دەچوونە پاڵ دانیشـــتنی ســـەرچۆکانی بازرگان و دوکاندارەکان. پاشـــاش وەها خۆی نواند، وەک ئەوەی نەبای دیبێ و نەباران، بە هیچ شـــێوەیەکیش ئامادەنەبوو بچێتە ژێر باری داخوازیی

[85] تەناهی: ئاسایش

خۆنیشـــــاندەرەکان. ئاخر ئەو جۆرە ڕێککەوتنە داهاتەکەی دەخســـــتە مەترسییەوە. ئەو سەرانە جێگیرە شاهانەییەی لەسەر هێڵی تێلێگراف و پرۆژەی کانەنەوتییەکان بۆ پاشـــــا دەهات، تێچوونە زۆروزەوەندەکانی کۆشک و حەرەمسەرا و گەشتەکانی پاشای پێ دادەپۆشی. بەتایبەتیش ئێســتا کە هەســت بە هەڕەشـــەی گەل دەکا، نەیدەویســت دەســتکاریی گرێبەســـــتەکانی لەگەڵ ئینگلســـــتانی زلهێزدا بکا. لەم ڕۆژە تەنگاو و پشـێویانەدا پێویســت نەبوو پشــت بە گەلە نەخوێندەوارەکەی ببەســتێ، بەڵکو پشت بە باڵوێزخانەی بریتانیا ببەستێ.

لەجارانیش پتر دوودڵ بوو. هەر لەبەر ئەمە بوو بەردەوام ســــــەردانی پیرەدایکی دەکرد، کە پێشتر بە تیژبینی خۆیەوە یارمەتیی پاشای دابوو. مەهدولیا کوڕەکەی خۆی باش دەناســـی، قســـەی لەگەڵ دەکرد و ورەی دەدایەبەر: "ئەمانە ئەو ســــــاتەوەختانەن کە هەموو پاشـــــایەک لە ژیانی خۆیدا پێیاندا دەڕوا. ڕەعیەتەکەت نازانێ ئاخۆ ئەوان بۆ ژیانیان چییان دەوێ. خۆی ئەمە ئەرکی پاشایە هەڵیانسوڕێنێ. ئەوە فەرامۆش نەکەی، ڕوســـــیا لە پشـــــتی تۆیە، باوکت و من پەیوەندییەکی تۆکمەمان لەگەڵ ئەواندا گرێداوە. ڕۆڵە، هیچ هەنگاویک بۆ دواوە نەگەڕێیتەوە، تەنانەت ئەوکاتە دوژمن بیەوێ بتکوژێ. پیاوانی هۆزەکەمان هەرگیز لە مردن نەترساون."

شـــــا گومانی لەو پەیوەندییە تۆکمەیەی هەبوو، ئەوەی زیاتر لەجارێک دایکی بەبیری دەهێنایەوە. بەلای ئەو ڕوسەکانیش لەوانی دیکە شەریفتر نەبوون. خۆ ئەگەر دەرفەتیان بۆ هاتبا ئەوانیش هەر خۆیان ڕەپێش دەخســـــت. پاشـــا لەو پلانەدا بوو تا کۆتاییە تاڵەکەی لەگەڵیدا بڕوا. ئەو ویســــتی ئەوە نیشـــــانی ئینگلیز بدا، لەبارێکی وەهادایە بەرگری لە بەرژەوەندییەکانیان بکا. هەر بۆیە فەرمانی دەکرد هێزی هەیتە و

یاساوڵ دەستی کراوەبێ تا جووڵەی بەرگری بە زەبروزەنگ سەرکوت بکەن.
هێشتا فتوای ئایەتوڵڵا بەساڵاچووەکە ڕاستەوخۆ کاریگەریی بەسەر هێزی لەشکرەوە نەبوو. هەمیشە سوپا هەر بەدڵسۆزیی بۆ پاشا مابووەوە. دواتر وشەکانی ئایەتوڵا پێستە ئەستوورەکەی هێزی جەنگاوەری وڵاتیشی بڕی.
لە تاران هەیتە چەکدارەکان بەسەر مزگەوتی گەورەی شاریان دادا و کەوتنە گیانی دوکاندارە مانگرتووەکان و بەزۆر لە مزگەوتێیان هێنانەدەر. چەند دانەیەک لە دوکاندارەکان دەستیان کردەوە و یەکێکێشیان لەو شەڕە دەستەویەخەیەدا گیانی خۆی لەسەر دانا. کاتێکیش ئەوان تەرمی هاوڕێکەیان لەسەر شان بۆ مزگەوتی بازاڕ برد، تاقمێک لە دز و جەردە خەریک بوون دوکانەکانی بازاڕ ئاگرتێبەردەن. ئیدی خەڵکەکە بە سەتڵی ئاوەوە خەریکی کوژاندنەوەی ئاگرەکە بوون، نەوەک تەواوی بازارەکە بگرێتەوە.
ئەم سوتاندنە هەواڵێکی ئاگادارکردنەوە بوو بۆ شارە گەورەکانی دیکە. ئیدی بە ڕۆژ و شەو ئێشک لە بازاڕەکە دەگیرا.

لە تاران سەرۆکی هێزی هەیتەی ناوشار دەرگای مزگەوتە گەورەکەی گاڵە دا و فەرمانی ئەوەشی ڕاگەیاند هەرکەسێک لەو دەوروبەرە ببینرێ، دەگیرێ و ڕاپێچی زیندان دەکرێ. ئەم دانیشتنەی سەرچۆکان لە مزگەوتە بچووکەکانی دیکە درێژەی پێدرا و بێژمار خەڵک لە گۆڕەپانی مزگەوتی گەورە بۆ پاراستنی گیانی دوکاندارەکان گردبوونەوە.
هەیتەکان دڵڕەق بوون. بە تێلاکانیان وەرگەڕانە ئاپۆرای خەڵک لە کۆتاییدا توانیان خەڵک لە گۆڕەپانی مزگەوتەکە وەدەرنێن. دوکاندارەکان لە مزگەوتە بچووکەکانیان وەدەرنران. بەم کردە توند و گرتن و

ڕاپێچکردنی بەزۆرەملێ، ئەو بوارە بۆ بازرگان و دوکاندارەکان نەما تا تاکلایەنە بەرگە بگرن.

هەرچەندە ئێشک لە بازاڕ دەگێرا، لێ تاقم و باندەکان بە شەوان بەسەر بانەکانەوە خۆیان دەگەیاندە دوکانەکان، تا ئەمبار و کۆگای دوکانەکان بسووتێنن. ترس و گومان باڵی بەسەر دوکاندارەکاندا کێشا. ئەوان لە مەزندەی ئەوە دابوون بەڵکو ژیرانەترین کار ئەوەبێ، دوکانەکانیان بکەنەوە.

کۆمیتەکەی جەمال خان ئاماژەی دوودڵی و گۆڕانی هزری خاوەنکارەکانیان بۆ هات و لێی تێگەیشتن. تا ئێستا ئەوان سەروکاری بەرگرییان هێنابوو، ئێستا کاتی ئەوە هاتووە دەستپێشخەرییەکی نوێ بکەن. ئەگەر وەهایان نەکردبا، لە کۆتاییدا دەیاندۆڕاند.

لەپاش چەندین کۆبوونەوە بڕیاردرا لە هەر شوێنێک کاڵا و شتی بەریتانییەکان هەبێ، هێرشی بکرێتەسەر. ئیدی لە هەموو وڵات دەست بەسەر کارخانە و بەروبوومەکانیاندا گیرا و کارمەندی بریتانی و هیندیەکانیشیان دەردەکردن.

ئینگلستان فشاری زۆری خستە سەر پاشا تا گیانی کەسەکانی بپارێزێ و کارخانە و کاڵاکانی لەدەستی خەڵکەکە بپارێزێ. ئەوە بوو پاشا سوپای خستەگەڕ تا باڵوێزخانەی بریتانی بپارێزن و کارخانەکانی توتنیش لە خۆپیشاندەران و خەڵکیی ناڕازی پاک بکەنەوە. لە کێڵگەکانی توتندا جوتیارەکان ئەوەیان نیشاندان، ئەوانیش بایەخی خۆیان هەیە، بۆیە بە پاچ و بێڵەکانیان لە دژی هێزی چەکدار وەستانەوە، تا کار گەیشتە ئەوە سوپا تەقە بکا.

ئەم دەستکردنەوە توندەی سوپا تووڕەیی خەڵکی بە جارێک وروژاند. ئیدی کێبڵی تیلێگراف بڕدرا، دارتێلەکان خرانە خوار و لەسەر یەک دانران و ئاگریان تێبەردرا.

هەموو بریتانییەکانی ئێران بەرەو پارێزگا ئارامەکەی باشـــوور نێردران. هەر بەتەنیا باڵوێزخانە و دەستەکەی لە تاران مانەوە بۆ ئەوەی تا بکرێ لە نزیک پاشاوە بن، ئاگایان لە ڕەوتی پێشهاتەکان بێ.
لە ناوچەی دەوڵەمەند بە کانە نەوتەکان و لە ماوەیەکی زۆر کورتدا چەندین گوند لەگەڵ خاک تەختکران. بریتانییەکان لەوێ هەموو هۆکارێکی مانەوەیان جێگیر کردبوو. هەر کەسێک سەرنجی دامودەزگا، خانوبەرە، گۆڕەپانی یاری و ڕاکێشـــانی بۆڕی ئاوی بدابایە، لەوە تێدەگەیشـت ئینگلستان نەخشەیەکی وەهای هەیە، بەلای کەمییەوە تا سەد ساڵ لەم وڵاتە لێی دابکوتێ.

ئەوی بریتانییەکان لێی دەترســـان، قەوما. پاشـــاش لەباریدا نەبوو پشێویەکە جڵەو بکا. لەڕاستیدا ئینگلستان ئەو دەسەڵاتە لاوازەی وڵاتی بە خاڵێکی باش بۆخۆی بینی. ئەوان بەوە خۆشحاڵ بوون شێخ ئاغاسی جێگەی وەزیرەکەی پێش خۆی گرتۆتەوە. لێ هەنووکە هەر بەڕاســـتی بەرژەوەندییەکانیان کەوتۆتە بەر مەترســـی، ئیدی بە شـــێوەیەکی دیکە بیریان لێکردەوە. بۆ ئەوەی پێگەی خۆیان لەوێ بە ئارامی بپارێزن، دەبووایە کار لەگەڵ ڕەوتی بازاڕدا بکەن. هەربۆیە لەندەن باڵوێزەکەی خۆی ڕاسپارد تا چۆن وتوویژی لەگەڵ شادا دەکرد، بەهەمان شێوەش قســـە لەگەڵ ڕاپەڕیوەکانیش بکا. دەســـتبەجێ پاشـــا هەر شـــەقڵێکی نێوەندگیری لەو شێوەی باڵوێزخانەی لەگەڵ خۆپیشاندەران ڕەتکردەوە.
پاشـــا بە باڵوێزی بریتانیای گوت: "ئێمە لە ئێوە باشـــتر ڕەعیەتەکەی خۆمان دەناســـین. خۆ ئەگەر بوار بە ئایەتوڵلاکان بدەین، هەرگیز لە کۆڵمان نابنەوە. دوکاندار و کاســـبکارەکانیش ناتوانن بۆ هەتا هەتایە دوکانەکانیان دابخەن. ڕۆژێک دێ لە مانگرتنەکەیان بێزار دەبن و

دەگەڕێنەوە سەر کارو کاسبییان. دەی، ئێوەش هەروەک ئێمە ئارام بگرن."

سەرلەنوێ جەمال خان و پیاوەکانی دۆخەکەیان تاوتوێ کردەوە. ئەوان دوو ئەگەریان لەپێش چاوی خۆیان بینین. یان دەبێ هێرش و پەلامارەکانیان بۆ سەر کاڵا و شتەکانی بریتانی بۆ باشووری وڵات پەرەپێبدەن یان بە حەشاماتی خەڵکییەوە بەرەو کۆشک بکشێن و شا بخەنە ژێر فشاری خۆیانەوە.
پەلاماردانی بریتانییەکان لە باشوور کارێک نەبوو دەرەقەتی بێن. هەر بۆیە کۆمیتەکە بڕیاریدا سەرنج بخاتە سەر دوو شوێنی ستراتیژی لە تاران: باڵوێزخانەی بریتانی کە پێویستە دەستی بەسەردا بگرن، هەروەها بەرەو کۆشکی پاشاش بڕۆن و گەمارۆی بدەن.
جەمال خان لە میانەی قسەکانیدا گوتی: "پێویستە ئێمە باڵوێزخانەی بریتانی بەرکەنار بکەین. ئاخر ئەوان پێویستیان بە ئێمەیە و ئێمەش بە ئەوان. ئێمە دەبی بەرهەڵستیان بکەین و لەهەمان کاتیشدا وەک هاوکارێک لە دژی چەوساندنەوەی شادا بیانبینین، دەنا شەڕەکە لە هەردوو بەرەکەدا دەدۆڕێنین. خۆ ئەگەر بەسەر باڵوێزخانەی بریتانیدا بدەین، ئەوا پاشا ئەو بیانوەی بۆ پەیدا دەبێ، لەناومان بەرێ. من وای بۆ دەچم فشاری زیاتر بخەینە سەر شا و لە هەمان کاتیشدا لە بەریتانییەکان داوای ڕاچاندنی هێڵی تێلێگرافی نیشمانی بکەین."
پێدەچوو نەخشەکە باش بێ، لێ هێشتا لە سەرچڵی بەدەر نەبوو. وەهای دابنێ کار لەکار بترازێ و خەڵکەکە هێرش بکاتە سەر کۆشک. وەها دابنێ پاشا بە بارمتە بگیرێ، لەوەش پۆلکتر بیکوژن. ئینجا ئایا بریتانیا و ڕوسیا ئەو پاشاگەردانییەی وڵاتیان نەدەقۆستەوە تا لە نێوانی خۆیاندا دابەشی بکەن؟ ئایا ئەمە بۆ هەمیشە نەدەبووە کۆتاییهێنان بە دەوڵەتی

کۆنی ئێرانی؟ دیاربوو داگیرکردنی باڵوێزخانەی بریتانی باشـــترین ڕێگە بێ. ئاخر ئەمە چەند بریتانیای پێ قەڵس دەبوو ئەوەندەش پاشـــا و وای لێدەکردن سازش بکەن.

دوای هەفتەیەک لە دەمەتەقێ و لێکـدانەوەی دوورودرێژ، ئەمیر نیزام بەخۆی و هەواڵێکی ســـــەرســـــام دەرکەوت. "کۆمپانیای توتنی بریتانی ئامادەیە لەبارەی پڕۆژەی توتنی نیشتمانی دانوستان بکا."

باڵویزخانە لە ڕێی پێناوێکەوە پێشنیازێکی خستبووە ڕوو. پێناوەکە کۆنە ناســـیاوێکی ئەمیر نیزام بوو، زۆر جاران لە چاخانە یەکدییان دەبینی. کابرا وەک کوڕی گەورە بازرگانێکی مافوور، یەک دوو ساڵان لە لەندەن ژیا بوو. ئێســـتاش کاروباری تایبەت بەخۆی هەیە و مافووری ئێرانی دەنێرێتە ئینگلستانێ و لەوێ دەیانفرۆشێ. پەیوەندییەکی باشیشی لەگەڵ باڵوێزخانەی بریتانی هەیە.

"برادەران، لە میـانەی وتووێژێکم لەگەڵ کـابرای پێنـاو، دەرکەوتووە لەندەن بە شێخ ئاغاسی وەک وەزیر خۆشحاڵ نییە. بەرژەوەندیی ئەوان لە ئێرانێکی ئارام و ســـەقامگیردا هەیە و بەدوای شـێوازێکدا دەگەڕێن تا پێشـــهاتەکان کەڵک وەربگرن. لەنێو دێرەکاندا وەها تێگەیشـــتم، لەندەن ئامادەبێ سازش بکا."

تالیبۆڤ پرسی: "سازش لەسەر چی؟"

"لەبارەی ڕایەڵەی ناوەخۆ بۆ تێلێگراف."

جەمال خان لێیپرسی: "ئایا پێناوەکە دەقاودەق وەهای پێگوتی؟"

"نەخێر، دەقاودەق نا. باڵوێز بۆ پاشـــای ڕوون کردۆتەوە، بەڵام خۆ ئەو نایەوێ هەر باســـیش بکرێ. پاشـــا دەترســـێ ئەگەر هات و مل بۆ ئەو داخوازییانە کەچ بکا، چیدی جڵەوی وڵاتی پێ نەکرێ."

هەمووان کەوتنە بن باندۆری هەواڵەکە.

ئینجا میرزا ڕەزا پرسی: "ئایا ئەو پیاوە پێناوە چی دەوێ؟"

"هیچ. ئەو تەنیا هەواڵەکەی گەیاند."
ئەمیر هاتەوە قســـە: "ئینگلســـتان بەمە دەیەوێ بڵێ بە هەبوونی شـــا دڵخۆش نییە و بەدوای هاوکارێکی متمانەدار دەگەڕێ."
جەمال خانیش هەڵیدایێ: "خواســـتە دنەدەرەکانی ئینگلســـتان لەوەی ئێمە بیری لێدەکەینەوە ئاڵۆزترن. بۆیە دەبێ ئیمە ستراتیژی خۆمان دابڕێژین و قورگی پاشا بگرین."
خۆی هەر بەتەنیا ئەمیر نیزام نەبوو، ئەو ئـامـاژانەی پێگەیشـــتبوون. بریتانییەکان گەمەیەکی دووســـەرەیان دەکرد. ئەوان لەوە دەترســـان لە کاتی تەنگانەدا ڕوســـەکان پشـتی پاشـا بگرن و بە هانایەوە بێن. لە ڕێی کەســـــانێکی نزیکیش لە ئـایەتوڵڵا ئەوەیـان بە گوێی ئـاخونـدەکە دادا: "ئینگلســـتان ئامادەیە مل بدا، بەڵام پاشـــا لەبەردەم چارەســـەر ڕێگرە. یارمەتیی تۆمان پێویستە."

دوکاندارەکان دوای نوێژی هەینی، مانگرتنی دانیشـــتنی ســـەرچۆکانیان شـکاند و بە کۆمەڵ بەرەو کۆشـکی پاشـا ڕۆیشـتن، لەڕێڕۆیشـتنەکەیاندا حەشـاماتێکی زۆری خەڵکیان ڕەگەڵ کەوت. لە ڕۆیشـتنەکاندا هەموویان بە یەک دەنگ هـاواریـان دەکرد: "توتن! توتن! توتنی خۆمـان! تێلێگراف ! تێلێگراف! تێلێگرافی خۆمان!"
کاتێک یەکێک لە پاســەوانەکانی کۆشـک لە دەرکەی پاشـای دا، پاشـا لە سـەر مێزێک دانیشـتبوو: "خاوەنشـکۆ! خاوەنشـکۆ! بە هەزاران کەس لە ڕەعیەتەکە وا بەرەو کۆشک دێن!
پاشا لە ئاوێنەکەدا بینی، ڕەنگی بزڕکا.
- "چی دەڵێن؟
- "دروشمی دژ بە ئینگلستان دەڵێنەوە!"
- "چ جۆرە دروشمێک؟"

- "خاوەنشـــکۆ، نازانم، من هەواڵەکەم لە یەکێ لە پاســـەوانەکانم بیست."

پاشا ویستی بزانێ ئاخۆ خەڵکەکە دروشم لە دژی ئەویش دەڵێنەوە.

- "ئەوان چی دەڵێنەوە؟"

کابرای پاسەوان بە نادڵنیاییەوە: "شت لەبارەی توتن و تێلێگراف."

- "ئێستا لە کوێن؟"

- "ئەوان لە گۆڕەپـانی بـازاڕەکە بەڕێکەوتوون، لە نیوەی ڕێگـان بگەنە ئێرە."

شـــا فەرمانی پێکرد: "دەی بڕۆ تۆپەکان ئامادە بکەن. ڕیزێک تۆپ لە گۆڕەپانی کۆشـکەکە دابمەزرێنن و لوولەشـــی لە خۆپیشـاندەران بکە و دەستبەجێش عەینولدەولە ئاگادار بکەوە."

پاشا عەینولدەولەی کردبووە ڕاویژکاری سـەربازی. بە پێدانی پێگەیەکی وەها گرنگ و بەرپرسـیارێتی لە نێو سـوپادا، زاواکەی تۆکمەتر بە خۆی بەسـتبووەوە. عەیندولدەولەش ئازا و متمانەدار بوو. شـا هیواخواز بوو نەوەکەی خاسیەتەکانی ئەویان بەمیرات بۆ بمێنێتەوە. تاج سوڵتان تەواو عەیار بوو. ئەویش هەروەک پاشا بە منداڵەکەی شادمان بوو.

پاشـــا دووبەدوو عەینەولدەولەی بینی و قســـەی لەگەڵ کرد و فەرمانی پێکرد بەهەر هێزێکی لەبەردەست دایە کۆشک بپارێزێ.

تا ئەو کاتەش ئاپۆرای خەڵک گەیشـتبوونە گۆرەپانەکەی کۆشــک، بەڵام پاســـەوانە چەکدارەکان توانییان خەڵکەکە لە مەودایەکی هەندێک دوور ڕابگرن. سـەرۆکی دەسـتەی پاسـەوانەکانیش بە ئۆقرەلێبڕاوی چاوەڕێی هێزی پشـــتیوانیی دەکرد. هۆشـــداری دایە خۆپیشـــاندەران لەوەی یەک هەنگاوی دیکە نەیەنە پێشـــەوە، ئەگەرنا پیاوەکانی بەتۆپەکانیان لێیان دەدەن.

کاتێکیش عەینولدەولە بەخۆی و تیپێک لە ســـوارە گەیشـــتە گۆڕەپانی کۆشـــک، ســـەرۆکی دەســـتەی پاســـەوانان ئۆخژنێکی بەرهاتەوە. عەینودەوەلە ســـوارەکانی خۆی خســـتە نێوان خەڵک و ڕیزی تۆپە دانراوەکان. بە خۆشی بە سواری ئەسپە ڕەشە زەبەلاحەکەی بۆ ڕێزی هەرە پێشـــەوە ملی لێنا. بە شـــمشـــێری هەڵکێشـــراو لە کالان لەبەردەم گوڕدەمی خەڵکەکە وەستا.

ئاپۆرا خۆپیشـــاندەرەکەش پڕ بەدەنگیان هاواریان کرد: "پاشـــا! پاشـــا! پاشا!"

"توتن! توتن! توتن!"

عەینولدەولە شمشێرەکەی خستەوە کالان. ئینجا دەستی بۆ دەمانچەکەی برد. بەم هەڕەشـــەیە هەڵەشـــەییەی ئاپۆراکەی زیاتر وروژاند، هەر بۆ پێشەوەش هەنگیاویان دەنا.

عەینولدەولە بانگی کرد؛ "خەڵکینە، بوەستن! دەنا تەقە دەکەم."

کەس گوێی پێنەدا.

ئاپۆراکە هەر هاواری دەکرد: "تێلێگراف! تێلێگراف! تێلێگراف!"

"پاشا! پاشا! پاشا!"

پاشـــا چووبووە ســـەر بان و بە دووربینەکەی تەماشـــای دەکرد ئاخۆ زاواکەی چۆن کێشە قورسەکە چارەسەر دەکا.

عەینولدەولە جارێکی دیکە هەڕەشەی کردەوە: "بوەستن!"

بەڵام خۆ کەس گوێی پێنەدا.

"بوەســـتن!" جارێکی دیکەش وەها هاواری کرد و ســـێ تەقەی بەســـەر سەری حەشاماتەکەدا کرد.

خەڵکەکە سڵەمینەوە. ئەوان پەرت بوون تا گەمارۆی بدەن. ئەســـپەکەی هەستی بە مەترسی کرد، بە ترسەوە حیلاندی و هەوڵیدا بەنێو ئاپۆرای

خەڵکەکە ڕێگەی خۆی بکاتەوە. کەچی خۆپیشـــاندەران ڕێگەی هەڵاتنیان لێگرت و تا دەهات هەڕەشەکە نزیکتر دەبووەوە.

"تەقە بکەن!" کـاتێ ئەم قســـەیە لە دەم عەینولـدەولە دەرچوو کرداری بەدوادا هات.

ســـوارەکانی پشـــت ئەو، پەنجەیان لەســـەر پەلەپیتکەی تفەنگەکانیان گیرسـاند و ئاگر لە لە لوولەی تفەنگیان هەڵسـا، مەیدانەکە بووە مەیدانی شــەڕێکی نابەرابەر. خۆپیشـاندەرە بێ چەکەکان هەوڵیاندا بە لارێیەکانی گۆڕەپانەکە ڕابکەن و خۆیان دەرباز بکەن. لەوێش دەسـتەیەک سـواری دیکە بە تێڵاوە چاوەڕوانیان دەکردن. خەڵکەکە بەداماوییەوە خۆیان بەو خانووانەی حکوومەت لە دوروبەری گۆڕڕەپانەکەدا کرد و چوونە ناوی، ئینجا چەندین باڵەخانەیان ئاگر تێبەردا. کەسـیش دیارنەبوو ڕابەرایەتیان بکا. لەو پاشـاگەردانییەدا هەر کەسێک ئەوەی بۆی هات کردی. دووکەڵی ڕەش لەو باڵەخانانە بەرز بووەوە و گۆڕەپانی کۆشـــک بە تەمومژێکی چڕ داپۆشـــرا. لە هەموو لایەک تەرمی مردوو کەوتبوون و خەڵکەکەش برینداروەکانی بەدوای خۆیاندا ڕادەکێشایە خانووە نزیکەکانی ئەوێ.

جەمال خان و کۆمیتەکەی مەزندەی ئەو جۆرە پەرەسندنەیان نەکردبوو. ئەوان دەیـانزانی کوژراو دەکەون، بەڵام چـاوەڕێیـان ئەوەیـان نەدەکرد دۆخەکە وەهای لێبێ. ئەو نامرادییە بەردرێژەی خەڵک بۆ چەندین سـەدە هەیبوو، هەمووی لەو ڕۆژدا تەقیەوە.

شـــەڕو پێکدادان تەوای ئێوارەکە درێژەی کێشـــا، کە تاریک داهات و لەسەر منارەی مزگەوتێ دەنگی بانگ هات و خەڵکیان بۆ نویژی مەغریب بانگ کرد، ئیدی خەلکەکە کشـایەوە. جارێ بۆ ماوەیەکی کاتی شـەڕەکە کرا و وەســـتا، چیدی دەنگی تەقە نەدەبیســـترا و هیچ دروشـــمێکیش نەدەکێشرا.

هەرچەندە بۆ شەوەکەی لە دەرەوەی کۆشک تا ڕاددەیەک کڕ و خامۆش بوو، لێ لەناوەوە هەر جەنجاڵی و دەنگەدەنگ بوو. پاشا لەگەڵ وەزیر و ڕاوێژکارەکانی کۆبووەوە و چەند جارێک تەتەری بۆ لای دایکی دەنارد و دەناردەوە.

لە تاریکیدا تەتەرێک بەرەو باڵوێزخانەی بریتانی نێردرا و گەڕایەوە.

لە پشــــت پەردەی ئەســــتوورەوە کە هیچی پێدا تێنەدەپەڕی، باڵوێز و دەســــتەکەی لە تاوتوێکردنی ڕێگەیەکدا بوون ئاخۆ چۆن چۆنی مۆری خۆیـان لە هەنیەی ڕەوتی ڕووداوەکـان بـدەن. هەموو هەفتەکە لەگەڵ ئـایەتوڵلایەک لە تـاران لەپەیوەنـدیدا بوون، کە وەک نوێنەری ئـایەتوڵلا بەسالاچووەکەی شیراز دەجوولایەوە.

لەهەمان کاتیشدا دایکی پاشا دووجاران لە کۆشک پێشوازی لە تەتەری باڵوێزخانەی ڕوسی کرد.

خۆپیشـاندەران تا نیوەی شـەو هەر سـەرقاڵی ئەوە بوون شـەقامەکانی دەوروبەری کۆشک بە کیسـەی خۆڵ بگرن و تا هاتن و چوونی کۆشک ئاستەنگ بکەن.

بە هەڵاتنی خۆر سوارەکانی کۆشک سـەریان لەوە سـوڕما، پیاوەکانیان لەپشت پاردەیەک لە بارستایی کیسـەی خۆڵ وەستاون. خەڵکەکە دلێرانە وەســتاون و چەکداریشــن، ئاخر لەکاتی شــەڕەکەی دوێنێ توانیبوویان سـەربازەکان چەک بکەن و دەست بەسـەر چەکەکانیشـیاندا بگرن. ئیدی هەردوولا لەشــوێنی خۆیان بێ جووڵە بەرامبەر یەک وەســتاون. مرۆ چاوەڕێی ئەوەبوو ڕۆژ بگاتە تاقی ئاسمان. ئێستا کاتی نوێژی نیوەڕۆیە، کەچی بانگ نەدرا.

کـاتێکیش جووڵە بە ئـاپۆراکە کەوت، خەڵکەکە ڕێگەیـان بۆ تەبـاتەبـائی، یەکێک لە ئـایەتوڵلا بەتەمەنەکـانی تـاران کردەوە. ئەو ئەوکەســــە بوو بەناوی شـیرازییەوە بڕیاری دەردەکرد. دوێنێ شـەو پەیامێکی تایبەتی لە

باڵوێزخانەی بریتابییەوە پێگەیشـــتبوو، ڕاســـتەوخۆش جەمال خانی لێ ئاگادار کردەوە. ئینجا ئایەتوڵڵا پیرەکە بەخۆی و گۆچانەکەی دەســتی و بە یاوەری حەفت کەس لە بازرگانە ناودارەکانی بازاڕی تاران بەرەو کۆشک ڕۆیشت، لەوێ پاشا چاوەڕێی دەکرد.

سەرۆکی پاسەوانانی کۆشک پێشوازی لە نێردەکە کرد. دانوستانەکان تا درەنگانێکی دوای نیوەڕۆ درێژەیان کێشـــا، تا ئەوکاتیش هەمووان بە ئارامییەوە چاوەڕێی پێشــهاتەکەیان دەکرد. لە کۆتاییدا کاتێک نێردەکە لە کۆشــک هاتەدەر، ئایەتوڵڵا گۆچانەکەی وەک نیشــانەیەکی ســەرکەوتن بەرزکردەوە. پاشـــا بڕوانامەکانی مۆرکرد، ئەوانەی تێیاندا هاتبوو کۆمپانیای توتنی بریتانی لەبن هەلومەرجیکی دیاریکراودا کاروبارەکانی بازرگانی توتن ڕادەستی حکومەتی ئێرانی دەکا.
هەروەها ڕێککەوتنێکیش لەگەڵ باڵوێزخانەی بریتانی لەبارەی نەخشـــەی ڕایەڵەیەکی نێوخۆی بۆ تێلێگراف کرا. دەبوو ئەندازیاری بریتانی بێن و نەخشـــەکە لەگەڵ شـــادا جێبەجێبکەن. لەوەش زیاتر ئەوەی کەس نەیدەزانی ئەوەبوو، باڵوێز لەبەردەم پاشــادا پێی لەســەر ئەوە داگرتبوو شێخ ئاغاسی بگۆڕێ. ئەو خاڵی لاواز بوو.
ئەوەی بەدوایدا هات شـــتێکی گەورە بوو. بۆ یەکەمین جار لە مێژوودا خەڵکەکە بەخۆیان ئالاکانەوە ڕژانە ســـەر شـــەقامەکان و لە هەموو لایەکیش موزیک و گۆرانی بوو. دوکاندارەکان کێک و چایان بەســـەر ڕێبوارانا دەبەشــییەوە. لە گۆڕەپانی بازاڕەکانی ســەرتاپای شــارەکانی وڵات مەنجەڵی گەورۆنە گەورۆنە لەســـەر ســـێکوچکەی ئاگر دانران. خەڵکەکە بۆ ماوەی یەک هەفتەی ڕەبەق ئاهەنگیان گێڕا.

٤٩

گەشتەکە

شــا لەو باوەڕەدا بوو تاج ســولْتان نەوەیەکی بۆ دێنێ. کەس هەســتی نەکرد پاشــا بەو شــتە ســەرقاڵە، کەچی ئەو بە دزییەوە لەســەر گۆڕی عەبدولداودا نەزری کردبوو وشترێک بکاتە قوربانی.

کەمێک پێش ئەوەی تاج ســـولْتان منداڵەکەی ببێ، پاشـــا لە خەونیدا پیرەدارێکی بینی، لقێکی تـازەی دەرکردبوو. لەپڕێکدا زریـان هەڵیکرد، پیرەدارەکە ڕاقەنا، کەچی لقە تازەدەرهاتووەکە مایەوە و گەشەی دەکرد. لقەکە تا دەهات گەورە و گەورەتر دەبوو.

شا لە خەونەکەی حەپەسا، ویستی یەکسەر خەونلێکدەرەوەکە بانگ بکا و بۆی بگێڕێتەوە، لێ زاتی نەکرد وەها بکا. ئەو خەونەکەی هەر لە دڵی خۆیدا هێشــتەوە و بە ڕۆژژمێرەکەی خۆی ســپارد. ئێســتاش لەســەر ئانوساتی بەدیهاتنەکەیەتی.

کاتێ عەینولدەولەی زاوای بە ســــواری ئەســــپەکەی بۆ ناو کۆشـــک دەیهاژۆت، پاشــا لەپشــت پەنجەرەوە هەر خەونی دەبینی. لەوە بترازێ شـــتێکی دیکە نییە، کە کیژەکەی کوڕێکی بووە. عەینولدەولە خۆی بە هۆڵی مینابەندەکەدا کرد، دەســتی ڕاســتەی پاشــای گرت، ماچیکرد و گوتی: "خوا بە باشترین شێوە خەمی ئێوەی خواردووە."

نەریتەکە وەها بوو، باوک پاش چل ڕۆژ لە منداڵبوونی کچەکەی، ئەوسا دەیتوانی سەردانی کچەکەی بکا، لێ پاشا نەریتەکەی شکاد و داوایکرد ئەسپەکەی بۆ زین بکەن و بەرەو لای تاج سوڵتان تاودا.

بەگوێرەی دابونەریت پێویســت بوو پیاوێکی هۆشــمەندی بنەماڵە کورتە ســـورەتێکی قورئان بە گوێی زراســـکەســـکە[٨٦] تازە لەدایکبووەکەدا بخوێندبا، بەڵام پێشـــوەخت پاشـــا ئەم خووەی قەدەغە کردبوو. ئەو ویســـتی خۆی یەکەمین وشـــە بە گوێی نەوەکەیدا بچرپێنێ. لە قەڵا بچووکەکە، دوای ئەوەی تاج ســـوڵتان مێردی کرد، پاشـــا بە یاوەریی خزمەتکارە پیرەکەی لە شوێنی مێوان پێشوازی لێکرا. کەمێکی پێچوو تا مامانەکە منداڵەکەی لە پەتۆیەکی جوانەوە وەرپێچابوو، لەسەر دەستان بۆیان هێنا.

پاشا دەیەویست باش لە ڕوخساری زراسکەکە ڕابمێنێ، بەڵام ڕووەکەی هێشـــتا لەبەر ئەو دەســـتەســـڕە تەنکە ڕازاوە ڕەنگشـــیرییەکەی پێداپۆشـــرابوو، نەدەبینرا. بەرلەوەی کۆرپەلەکە ببینێ، پێویســـت بوو "ڕونما[٨٧]"، مزگێنی و دیاریی بداتە مامانەکە. بە ڕووی گەشـــاوەوە یەک دوو دراوی ئاڵتوونی لە دەســـتی ژنەی مامان کردن. ئێســـتا دەیتوانی

---

[٨٦] زراسک: کۆرپەلەی تازە لەدایکبوو.

[٨٧] ڕونما: وشەیەکی فارسییە، نووسەر هەر وشە فارسییەکەی بەکارهێناوە، واتای خەڵات دەگەیەنێ.

سەرپۆشەکە لەسەر دەموچاوی کۆرپەلەکە لابدا و بیبینێ. بە ڕوویەکی گەش و بە خەندەوە بە ئەسپایی چەچەکانی[88] ماچکردن، کە بەسەرنجەوە لێیراما.

ئینجا پاشا بە شکۆوە دیوانە شیعرەکەی شاعیری سەدەکانی ناوەڕاست، حافزی شیرازی دەرهێنا، بەرگەکەی ماچ کرد و چاوەکانی نووقاندن، ئینجا هەر لە گۆترە لاپەڕەیەکی کتێبەکەی کردەوە، پاشان سەری لە گوێچکەی ڕاستەی کۆرپەکەی نزیک کردەوە و بە ویردەوە ئەم شیعرەی حافزی لەبارەی خۆشەویستییەوە بۆ چرپاند:

بولبولێ چڵێ گوڵی لە دەنووک دایە
ئەو پەلک و نەوایە چ ناڵەناڵێکی خۆش ئاوایە
کاتی پێگەیشتن پێمگوت، ئەم نالە و هاوارە چییە؟
گوتی جیلوەی مەعشوقەکەی ئێمەی تێدایە[89]

---

[88] بۆ خۆشەویستی بە زمانی منداڵ بە دەستی منداڵان دەڵێن چەچە. منیش لێرە بەپێویستم زانی ئەو وشەیەیە لێرە بەکاربێنم . وەرگێڕ

[89] ڕۆماننوش دەقی ئەو دێڕە شیعرەی حافزی هەر بە فارسی و بە ڕێنووسی هۆڵەندی و بێ وەرگێران یاداشت کردووە. من هانام بردە بەر کاک ڕێباز مستەفا (وەرگێڕ لە فارسییەوە) تا ئەم دێڕانە و چەند دێڕی دیکەی فارسی نێو ئەم ڕۆمانەم بۆ بکاتە کوردی. دەقە فارسییەکەش بەم شێوەیە:

بلبلی برگ گلی خوش رنگ در منقار داشت
و اندر آن برگ و نوا خوش نالەهای زار داشت
گفتمش در عین وصل، این نالە و فریاد چیست؟
گفت ما را جلوه معشوق در این کار داشت

دوای خوێندنەوەی ئەو هۆنراوەیە بە ئەسپایی پەنجەی بەسەر کەپووی نەوەکەی داهێنا و گوتی: "ئەو دەقاودەق بە ئێمە دەچێ. ئەو کەپووی وک هی ئێمەیە." شا بایی پێویست کۆرپەکەی بینی.
کاتێک ویستی بڕوا، بانگی قەرەواشەکەی کرد و پێیگوت: "سڵاومان بگەیەنە تاج سوڵتان، پێی بڵێ ئەو ئێمەی بەختەوەر کرد."
لە ڕێگا بەرەو کۆشک هێشتا ڕووی جێنشینەکەی هەر لەبەرچاو بوو.

پاشا دوای گفتوگۆکردن لەگەڵ بازنەی باوەڕپێکراوی خۆی، بە دوای بەربژێرێکی شایستە بۆ پێگەی وەزیردا گەڕا. کەسێک هەم بۆ ئینگلستان و هەم بۆ نەیارەکانیشی مایەی پەسەندی بێ.
لەپاش ڕاوێژی زۆر و بیستنی ڕای زۆر کەس لە ناودارانی بازاڕ و لە کۆتاییدا هاتەسەر ئەوەی مستەوفی ئەلمەمالیک دەستنیشان بکا. دایکی دژی ئەوە بوو شێخ ئاغاسی لە مەیدانەکە ڕابماڵرێ، بەڵام خۆ مستەوفی ئەلمەمالیکیش هەروەک پاشا سەر بە هەمان هۆز بوو. مەهدولیا هیچ بژاردەی بۆ نەمایەوە مەگەر ملبدا و پەسەندی بکا.

سەرەتا پاشا نیازی وەهابوو بانگی شێخ ئاغاسی بکا و بە درێژی قسەی لەگەڵ بکا، بەڵام ئێستا کە ئەو نەوەیەکی بۆ پەیدا بووە، ویستی هەر لەکورتی بیبڕێنێتەوە.
لەکاتی ڕاپەڕینەکەدا دەرکەوت شێخ ئاغاسی لەباریدا نییە لەو بارە شڵەژاو و تەنگانەیەدا کەڵکی پاشای هەبێ. لەوکاتەی ئاپۆرای خەڵکەکە بەرەو کۆشک هاتن و کوشتار و بریندار لەو گۆڕەی کەوتن، ئەو لەجێی خۆی داماوانە ئەوق مابوو، چاوی لێ زەق بووبوو. کاتی هاتبوو دەبووایە هەنگاوێک بکشێتەوە و ڕێگا چۆڵ کا.

پاشا هەر بۆ ماوەی یەک سەعات قسەی لەگەڵ کرد، پاشان بۆ ماڵەوەی ناردەوە و دەمودەستیش مستەوفی ئەلمەمالیکی وەک سەرۆوەزیری نوێ دانا.

شێخ ئاغاسی بەبێ ڕەتکردنەوە و منگەمنگ گوێڕایەڵ بوو وەڵامەکەشی وەها بوو: "بڕیار بڕیاری شایە، بڕیاری شاش ڕەوایە."

پاشا ئەوەی بۆ قسەکانی خۆی زیاد کرد تا ئاغاسی هەست بە کەموکورتی خۆی نەکا: "بەڵام پێویستە تۆ بەردەوام بەردەست بیت، ئاخر ڕاوێژەکانی تۆ ئاسوودەمان دەکا."

شێخ ئاغاسییش بەدەم ئەو قسەیەی: "من هەمیشە لە خزمەتی تۆم، مایەی شەرەفمەندیمە هەر خزمەتی تۆ بکەم" و سەری بەردایەوە.

لە کۆتاییدا پاشا بارە قورسەکەی لەسەر شانی ئاغاسی لابرد. ئەو گەڕایەوە خەڵوەتگەکەی تا لەوێ پشوو بدا و خۆی بۆ نوێژ و ویردەکانی تەرخان بکا، کاتی ئەوە هات چێژ لە خوێندنەوەی کتێبە کۆنە پەڕزەردەکان و خواپەرستی لەنێو شاخەکەندا ببینێ.

وەزیرە نوێیەکە سیاسەتوانێکی کارامە بوو. لە کابینەی پێشووی میرزا کەبیری کوژراودا وەک وەزیری پیشەسازی و بازرگانی کاریدەکرد. ئەو لەو گەنجە سەرەتاییانە بوو، باوکی ئەم پاشایە بۆ خوێندن ڕەوانەی ئەورووپای کردبوون. ئەو لە پاریس زانستی ئامێرناسی خوێندبوو و بڕوانامەی ئەندازیاریی لەوێ وەرگرتبوو.

مستەوفی ئەلمەمالیک لەسەر ڕێگەی وەزیرە کوژراوەکە ڕۆیشت و دەستی دایە نەخشە و پلانەکانی ئەو. لەوەش بەئاگا بوو لەگەڵ پاشادا زۆر زەحمەتی دەبینێ، چونکە دەمی لە هەموو شتێکەوە دەژەند و لێنەدەگەڕا وەزیرە نوێیەکە بەبێ پەسەندنامەی ئەو هیچ بڕیارێک بدا.

دایکی پاشا و دەستوپێوەندەکانی هەوڵیاندا وەزیری نوێش بخەنە ژێر باندۆری خۆیان. مستەوفی ئەلمەمالیکیش بە تەواوی لەوەوە بەئاگا بوو

و ئەزمونیشـــــی بایی پێویســـــت هەبوو تا لە بەرانبەر پاشـــــا و دایکی بوەستێتەوە. هەروەها ئەو پەیوەندییەکی تۆکمەی بنەماڵەیی لەگەڵ پاشا هەبوو، ئەوەش مایەی پاراستنی بوو.
پاشا پێزانینی ئەوەی بۆ مستەوفی هەبوو بەوەی سیاسەتوانێکی کردەییە و هیچ ئەجێندایەکی شاراوەشی نییە. بە ئاسوودەییەوە گوێی لێدەگرت و وردە وردە تا دەهات جڵەوی دەســـــەڵاتی بۆ شـــــل دەکرد و مەودای دەرفەتی بۆ بەرینتر دەکرد.
پاشـــا لە ناخی دڵییەوە کەیفی بە چارەی وەزیرە نوێیەکە دەهات، چونکە لە میرزا کەبیر دەچوو. لەبەر ئەوەی مســـــتەوفی بەچڕی لەگەڵ ســـــەروەزیری پێشـــــوو کاری کردبوو، هەندێ خەســـــڵەتی ئەویشـــــی هەڵگرتبوو، ئاماژە و شـــێوازی قســـەکردنیشـــی لەو دەچوو. هەر هەمان پێکەنینەکەیشـــــی هەبوو، هەمـــان درێژی ڕدێن، لێ هەرچی لەبـــارەی کڵاوەوە بێ، ئەو هەروەک دیپلۆماتە ئەورووپییەکان شەپقەی لەسەر دەنا. لەکاتی گفتوگۆی لەگەڵ پاشـــادا، وەزیر بە پێشـــنیازەکەی بەرانبەرەکەی سەرسام کرد: "لەبەر بەرژەوەندیی وڵات و مایەی لێ تێگەیشتنە جەنابی خاوەنشـــــکۆ ســـــەردانێکی ئەورووپا بکا، تا لە نزیکەوە گۆڕانکارییەکانی ئەوێ ببینێ و لێیان ڕابمێنێ."
پاشا نەیدەزانی چۆن وەڵامی بداتەوە، زەنگوڵی سەر مێزەکەی هەژاند و داوای لە پەردەدار کرد چادانێک و دوو پیاڵەی بۆ بێنێ.

چەند ســاڵێک پێشــتر، وەزیری پێشــوو لە میانەی وتووێژیدا پێشــنیازی گەشتێکی وەهای بۆ ئەورووپا بۆ کردبوو. ئەوکات پاشا هێشتا شازادەی جێنشـــین بوو، وەزیر ویســـتی لەگەڵ خۆی بباتە ڕوســـیا، بەڵام لەبەر زستانە قورسەکە ڕێگاوبان گیرابوون، گەشتەکە بۆ مۆسکۆ بۆ مەیسەر نەبوو. وێڕای ئەمەش ئەو گۆڕانکاری و پێشـــهاتە نوێیانە، ئەوکات وەک

هی ئێستا سەرنجڕاکێش نەبوون. ئەو ڕووداوانەی ئەم دواییە وایکرد ئەم پێشنیازە بەلاوە بنرێ، بەڵام ئێستا ئارامی بۆ وڵات گەڕاوەتەوە، پرسی گەشتەکە بووە ئەگەرێکی ڕاستی.

پرسی گەشتەکە چیدی وەک پرسێکی نێوخۆیی و بیرۆکەیەکی وەزیر و پاشا نامێنێتەوە، ئاخر ئەورووپا خۆی لە دەرکەی ماڵی پاشای دابوو.

پێشتر پاشا هەر تەنیا چاوی بە نوێنەرانی سیاسیی وڵاتە ڕۆژئاواییەکان دەکەوت، کەچی بەردەوام بیانییە جۆراوجۆرەکان دەهاتنە نێو وڵات. ئەو بیانیانە ئەو کەسانە بوون بە دوای مافوورە کاڵبووەکاندا دەگەڕان. ئەوان لە گوندێکەوە بۆ ئەویدیکە دەڕۆیشتن. ئەوان زۆر هەڵوەدای گۆزە و دەفری شکاو بوون، ئەو شتانەیان دەکڕی و لە هەگبەکانیان دەنان و دەڕۆیشتن. هەرچۆنێک بێ مرۆ لە چیاکانیش تووشی هەندێ لەو کەسانە دەهات. دیاربوو ئەوان بە وردبین لە دیمەنی هەڵکۆڵراوی سەر تاشەبەردەکانیان دەڕوانی.

ڕۆژێکیان پاشا لە زاواکەی پرسی: "ئەرێ ئەوانە لە چی دەگەڕێن؟"

"پایەبەرز ئەوانە ڕۆژئاواییین، ئەوانە لە فەرەنگستانێ (لە ئەورووپاوە) هاتوون و دەیانەوێ مێژووی مرۆڤایەتی بسەلمێنن."

"مێژووی مرۆڤایەتی لەسەر ئەو گۆزە و دەفرە شکاوانە دەخوێننەوە؟"

"من لەگەڵ ئەوان دواوم، ئەوان لەو بڕوایەدان، مێژووی مەزن لەو پارچە دەرە شکاوانە خۆیان شاردبێتەوە."

ئێستاش وەزیرە نوێیەکە پێشنیازی ئەوی کردەوە، گەشتێک بۆ ئەورووپا شتێکی پێویستە و گرنگییەکی زۆریشی هەیە، ئیجا پاشا باشتر لە جاران لە بابەتەکە گەیشت. کەچی هێشتاش هەر دوودڵ بوو.

پاشا وەها وەڵامی وەزیری دایەوە: "ئێمە لەو بارەیەوە بیرمان کردۆتەوە، بەڵام خۆ ناکرێ وڵات بە بێ حوکمڕان بەجێبێڵین. ئەو هەرا و پشێویەی ساڵانی دوایی ڕاستیی قسەکانمی سەلماندووە."

"بەڵام خۆ ئێستا دۆخەکە ئارامە."

"ئێمە گومانمان لە سوود و کەڵکی گەشتەکە نییە، بەڵام وڵات وا خەریکە ئاراستەیەکی نوێ وەردەگرێ. ناکرێ ئێمە لێرە نەبین. سەرباری ئەوەش، خودا جێنشینێکی بەدیاری پێبەخشیوین، دەمانەوێ گەورەبوونی منداڵەکە ببینین ببێتە پیاو."

"بە دڵنیاییەوە ئامادەکردنی ئەم گەشتە ساڵێک دەخایەنێ. تا ئەو ماوەیەش دەکرێ پاشا چێژ لە نەوەکەی ببینێ. گەشتەکەش ئەوپەڕی هەر چەند مانگێکی پێدەچێ. خۆی گەشتەکە قورسە، وزەی زۆری جەستەی گەرەکە. بۆ خۆشبەختییش پاشا لە تەندروستییەکی باش دایە. پێویست ناکا پاشا ئەو جۆرە گەشتە لەوە زیاتر دوا بخا، بەناوی نیشتمانەوە داوا لە پاشا دەکەم جارێکی دیکە ئەم بابەتە هەڵبسەنگێنێتەوە."

وەزیر بەم داواکارییە سەنگینە ئاماژەیەکی وەهای بە پاشا دا، کاتی گەشتەکەی هاتووە.

پاشاش وەڵامی دایەوە: "باشە، بیری لێدەکەینەوە."

پاشان، لە گفتوگۆیەکدا دایکی پێیگوت: "من متمانە بە مستەوفی ئەلمەمالیک دەکەم، ئەو ڕاست دەکا، بەڵام نازانم ئاخۆ گەشتێکی وەها لەو ڕۆژانەدا کارێکی هۆشمەندانەیە یان نا. باشە پاشا چی دەڵێ؟"

"ئێمە دژی ئەوە نین گەشت بۆ ئەورووپا بکەین و پاشاکانیان ببینین. پاشا ئێرانییەکان هەمیشە لە پێشدا بەرلەوەی لەو وڵاتانە بکۆڵنەوە، پەلاماریان داون و داگیریان کردووە. ئێمە دەبینە یەکەمین پاشای ئێرانی ئەم دۆخە تێدەپەڕێنێ. بۆیە ئێمە دەترسێین، هەرکاتێ لە سنوور ئاودیو

بووین، ئینگلســـــتان تاجەکەمان بخاتە ســـــەری یەکێک لە یاخیبووەکان. هەینێ هەرگیز نـاتوانین بگەڕێینەوە و ئەوســـــا بەمەرەدی جوویەکی ئاوارەی ولاتان و دوور لە ماڵ و حاڵی خۆی دەچین."

"تۆ ئێستا جێنشینێکت هەیە. من نازانم ئاخۆ دەبێ بۆ ئەم گەشتە جۆش و خرۆشـــــت پێبدەم یان ڕێک بەپێچەوانەوە ڕێگریت لێبکەم. ئێمە دەبێ ئەو بابەتە لەگەڵ هۆشـمەند و ڕیشـسـپییانی هۆزەکە تاوتوێ بکەین. لێ یەک شـــــت هەقە ڕوون بێ؛ ئەگەر تۆ گەشـــــتەکە بکەی ئەوا من وەک شێرێک تەخت و تاجەکەت دەپارێزم."

مستەوفی ئەلمەمالیکی بۆ ئەوەی گەشتەکە لەبەرچاوی پاشا شیرین بکا و دنەی بدا، داوای لە باڵوێزی ڕوســی و فرەنســی و بریتانی کرد بەڵکو کتێبێکی وێنەدار بە کارخانە و شـــێوەی ژیانی ئێســـتای ولاتەکانیان بخەنەڕوو تا نیشانی پاشای بدا.

زۆری پێنەچوو تـا ئەو جۆرە کتێبە وێنەدارانەی لە بـاڵوێزخـانەکـانەوە پێگەیشـــت. ئەوانە لە شـــێوەی ئەلبومدا چاپ کرابوون، بە ڕەنگی ئاڵا و پۆرتێتی سـەرۆکەکانیان ڕازابوونەوە. ئەلبوومەکە پڕبوو لە وێنەی قیتار، ڕۆژنـامە، چلچرا، دارتێلی کـارەبـا، قـاوەخـانە، هێڵی ئاســـنین، بەندەر، گۆڕەپان، نافوورە، پرد، شـــانۆ، تیاترۆخانەکان و وێنەی نووســـەر و شاعیر و ژن و خواردنەوە و خواردنەکان.

لە کۆتاییدا پاشا ملی دا بە دەستی خۆی کاغەزێکی هێنا و ئەم وشانەی لەسەر نووسی و مۆری کرد:

"بیسمیللاهـ

ئەم گەشتە بۆ من شتێکی حەتمی هات و نەهاتە. پێویستە ئەو ئەزموونەش بکەین، هەر بۆیە دانی پێدادەنێین. دەکرێ وەزیرەکەمان ئامادەکارییە پێویستەکان بکا."

کاتێکیش نامەکە گەیشتە دەستی وەزیر، پاشا مەرجێکی دانابوو: "ئەمە هەر لەنێوان خۆماندا بێ، نابێ کەس بەوە بزانێ ئێمە گەشت دەکەین."
وەزیریش لە پاشای پرسی: "ئەمە ئامادەکارییەکان زەحمەت دەکا، وێڕای ئەمەش، چۆن دەتوانین ئەو دیارنەمانە ماوەدرێژەی پاشا ڕوون بکەینەوە؟"
"کاتێک ئێمە بەڕێکەوتین، وای بڵاوبکەنەوە ئێمە بەرەو کەربەلا ڕۆیشتووین تا لەوێ سەردانی گۆڕی مەزارە پیرۆزەکان بکەین. دواتر ئەگەر پێویست بوو دەکرێ ڕاستیەکە بدرکێنن. خۆت دەزانی، ئێمە ئەوە لەبەر خاتری نیشتمان، لەبەر خاتری ئارامی و ئاسایش دەکەین، وانییە؟"
مستەوفی ئەلمەمالیکیش گوتی: "زۆر باشە، ڕێککەوتین!" پاشا ئەو سووکە دوودڵییەی وەزیری هەست پێنەکرد.

٥٠
ڕووناکی

بەدرێژایی ئەو ماوەیەی ئایەتوڵڵا شـــیرازی توتنکێشـــانی حەرام کرد، ژنانی حەرەمســـەرا پاشـــایان پشـــتگوێخســـت، ئاخر ئەو ویڕای فتواکە، هێشتا هەر قلیانی دەکێشا. پاشاش لای خۆی بڕیاری تۆڵەکردنەوەی دا، نەچووە حەرەمســـەرا و ســـەرجێی نەکردن. لای خۆی بڕیاریدا ڕێگەی سەبوحی (صبوحی)[٩٠] بگرێتەبەر.

ســـەبوحی تەگبیرێکی زیرەکانەی بوو، ئاهەنگێکی پاشـــایانی ئێرانی بوو، بۆ ئەوانە بوو خواردنەوەی مەییـان لێ حەرامکرابوو، ئەوەش هەر لەو کاتەی ئیسـلام بە فەرمی بووبووە ئاینی وڵات. شـتێکی ئەسـتەمیش بوو پاشـــاکان واز لە خواردنەوەی مەی بهێنن، ئیدی شـــتێکی دیکەیان

---

[٩٠] صبوحی وشەیەکی فارسییە، نووسەر وشەکەی وەک خۆی و بە ڕێنوسی هۆڵەندی بەکارهێناوە، بە گویرەی فەرهەنگی دهخدا واتای خواردنەوەی مەی لە بەیانیان دەگەیەنێ. وەرگێڕ

نەدەخواردەوە لەوە زیاتر کە شـەراب (شـەربەتی) ترێی شـاری شـیراز بخۆنەوە.

شـەرابی شـیراز شـەرابی بەهەشـت بوو، تۆ هەر دەبێ شـیعری شـاعیرە ئوسـتادەکانی سـەدەکانی ناوەڕاست بخوێنیتەوە، تا لەوە تێبگەی ئاخۆ چ جۆرە شەرابێکە.

شیعرێکی حافز:

ساقیا زووکە، پەیمانەکەم پڕ لە مەی کە
هۆ خۆشخوان مەستم کە، دڵ کامیاب کە
ڕووی یارم لە پێکمدا دەبینم
کە تۆ جارێک ڕێی مەیخانەت گرتەبەر
لێی دامەبڕێ و سەر بەڕێی دیدا مەگرە

بە ئاشـکرا خواردنەوەی مەی لە لایەن پاشـایەک کە بە سـێبەری خودا لەسـەر زەوی دادەنرا، شـتێکی نەخوازراو بوو. بەڵام خۆ ئەگەر ئوسـتادێکی وەها گەورە بەم جۆرە لەگەڵ مەی جووڵابێتەوە، ئەدی بۆچی پاشـا لەمە بەختەوەر نەبێ؟ ژیان کورتە و هەروەک حافزی شـاعیریش لێی تێگەیشـتوە، ئەوەی دەمێنێتەوە هەر شـەراب و یادکردنەوەی خۆشـەویستانە. هەر بۆیە ئەوان دەرچەیەکی ڕیزپەڕانەیان دۆزیەوە تا بۆ ماوەیەکی کاتی خۆیان لە جەنجاڵیی ژیان بکێشنەوە و بە تەواوی خۆیان بدەنە دەست شەراب و یادەوەریی خۆشەویستان.

ئیدی دوای ئەو بۆنەیە، ئاوێکیان بەخۆدا دەکرد، داوای لێبوردنیان لە خودا دەکرد و دەگەڕانەوە سـەر ژیانی ئاسـایی خۆیان، ژیانێک جەنگ و ناپاکی فەرمانڕەوابوو.

پاشا بۆ بەزمی سەبوحی ژنێکی بەئەزموونی لە خزمەتدا بوو، مشووری تەواوی بۆنەکە و ژنانی بۆ خوارد. ئەم جارەیان حەوت ژنی بۆ هێنانە جێهەوارەکەی خۆی.

کاتێکیش پاشا گەیشتە ئەوێ، لەسەر مافوورێک لەنێو سەرینەکان دانیشت، کە بەتەواوی بۆ ئەو مەبەستە ڕازابوونەوە. ژنە موزیکژەنەکان موزیکیان لێدا، کچە گۆرانیبێژێکی لاو گۆرانییەکی خەمگینانەی لەپشت پەردەیەکی کەسکی تەنکەوە دەچریکاند، سەماکەرانیش بایان دەدا:

ئاخ ئەحمەدی ئەزیزەم، ئەزیزەم، ئەزیزەم

وا من ئینجا مونتەزەر ئەزیزەم ئەزیزەم ئەزیزەم

لە کۆتاییدا تۆ هاتی، ئای ئازیزم، ئازیزم، ئازیزم

من لەمێژە چاوەڕێم کردی، هۆ ئازیزم، ئازیزم، ئازیزم

لەنێوانماندا شێری درِ هەبوون، ئازیزم، ئازیزم، ئازیزم

کێوی بەرز بەرز هەبوون، ئازیزم ئازیزم ئازیزم

ئینجا حەفت ژنی نیمچە ڕووت بە شەرمنییەوە بە خۆیان و شەراب و پێک و پیاڵەوە هاتنەژوور. بەم جۆرە پاشا هەفتەیەک بەشێوە تایبەتییەکەی خۆی بەخۆشی ڕایبوارد. ماوەیەکی درێژیش بوو لەگەڵ ژنەکانی نەنوستبوو، هەر بۆیە سەبوحەکەی زۆر خۆش و ناوازە گوزەراند.

کاتێکیش پاشا گەڕایەوە کۆشک، پەیامێکی لە خانمەکە، ئەو ژنەی بەزموڕەزمی سەبوحەکەی بۆ ڕێکخستبوو پێگەیشت. پەیامەکەش ژنە گەنجێکی شۆخ بوو، جوانییەکی بێوێنەی هەبوو، پاشاش بەوە دڵمەند نەبوو جارێکی دیکە لە کۆشک دەرچێ و بگەڕێتەوە هەمان هەوارەکەی

سەبوح، بۆیە لە ژنەکەی پرسی ئاخۆ چی تایبەت لەو ژنەدا هەیە، کە بەم جۆرە پێداگرە لەسەری.
"ئەم کچەیان خەڵکی ئازربایجانی بندەستی ڕوسیایە. دایکێکی ڕوسی و باوکیکی ئازەری هەیە. پاشا دەتوانێ هەم بە ڕوسی و هەم بە ئازەریش بیدوێنێ. من زۆر ژنی گەنجم بینیون، بەڵام ئەم کچەیان دانسقە و تاکە. دەکرێ بینێرمە کۆشک."
پاشا مەراق بوو، لێ نەیدەویست ئەم ژنە بهێننە کۆشک. کاتێکیش پەردەدار دڵنیای کردەوە کەس پێی نازانێ، پاشا بێدەنگ بوو.
پەردەدار لە ژنەکەی پرسی: "ئایا کچەکە دەزانێ بە پاشا دەناسێنرێ؟"
"بەڵێ، بە خاترجەمیەوە، دەنا لەگەڵم نەدەهات. ئەمە لە جۆرێکی دەگمەنە، گەوهەرە. لەوانەیە شەرمن دیاربێ، لێ بەدڵنیاییەوە وەها نییە."

بۆ شەوەکەی سەرۆکی نۆکەران کچەکەی لە بەرگی پیاوێکی گەنج بەخۆی و کڵاوێکەوە تا دەرگەی هۆڵی مینابەندەکەی برد و هانیدا لەوێوە بەتەنیا بچێتەژوور. ئەویش بە پێدزیلکە و بەسەری پەنجە لە هۆڵەکە چووە ژوور. لەوێ کاتێ پاشای بە کەوای پاشایەتییەوە لە نێوەڕاستی هۆڵەکە بینی سڵەمیەوە. بە نەرمییەوە بە فارسی سڵاوێکی لێکرد: "سەلام".
شا لە ڕوخساری ژنە ڕاما، ئەوەش لە دەموچاوی خۆی دەخوێنرایەوە، کەوا ئەو چاوەڕێی شتێکی دیکەی دەکرد.
پاشا بە خوێنساردی و بە ڕوسی پێیگوت: "دەی کڵاوەکەت داکەنە."
کچەش بە شەرمنییەوە کڵاوەکەی داکەند، بە هۆیەی پرچە کەژەکەی بەسەر دەفەی شانەکاندا دەرکەوت.
پاشا مسکە بووەوە.[٩١]

---

[٩١] مسکەبوونەوە: خەندەگرتن.

به تاســـــەوە پێیگوت: "ئای چەند جوانی، ئەو پرچە ئاڵتوونیەت لەکوێ هێناوە".
"لە دایکمەوە."
کچە لەوە گەنجتر بوو کە پاشا ڕەچاوی دەکرد، هەر لەبەر گەنجیی کچە نازەنینەکە، هەستی بە پیریی خۆی کرد. ئینجا پشتی تێکرد پێیگوت: "تۆ لێرە لای ئێمە هەروا بزانە لەماڵی خۆتی."
کچەکە بە هێواشی پێڵاوەکانی داکەند و بەرەو بەردەم ئاوێنەکە ڕۆیشت، جانتا چەرمینەکەی لەسەر کورسییەکی شاهانە دانا، جلە کوڕانەییەکانی داکەند، فیستانێکی لەبەر کرد و لەبەر ئاوێنەشدا قژی داهێنا، لە بوتڵێکی بچکۆلەشدا هەندێ بۆنی لەخۆی دا و ئینجا بە نەرمی گوتی:
"ئێستا من خۆمم."
پاشا ئاوڕی لێدایەوە. بە چاوی مۆلەق و زاری بەشەوە لێیەوە ڕاما. ئەو گەشـــاوەیەی کچە شـــتێکی نەبینراو، پەرییەک بوو بۆ خۆی، هەر بۆیە هەســـتی کرد ئاســـوودە نییە. ئاخر ئەو هیچی لەو ژنانە نەدەچوو کە لە جێهەواری ژنەکە بەســـــەری بردبوو. ئەو زۆر ناســـــک و نازدار بوو. لەوانەی ناو حەکایەتی پەرییان دەچوو. تەنانەت نەیدەزانی چۆن لەگەڵیدا بجووڵێتەوە.
شـــا لە شـــوێنی خۆی بە شـــێوەیەکی نەفامانە گوتی: "بەڵکو شـــتێک بخۆینەوە؟" بەدەم ئەم قسەی. ئاماژەی بەو سوراحییەکی پڕ لە شەربەت لەسەر مێزەکە کرد.
کچەش بەرەو لای مێزەکە ڕۆیشـــــت، لە بوتڵەکە ڕاما، بۆنیکرد و گوتی: "شەربەتی ترێی سپیم پێخۆشە. پەرداخێکت بۆ تێبکەم."
پاشا بەو پرسیارە چاوەڕواننەکراوە غافڵگیر بوو، ئاخر تا ئێستا ژنێک بە عیشوە و نازەوە لێی نەپرسیوە ئاخۆ دەیەوێ بخواتەوە.

پاشا وەڵامی دایەوە: "نا، نەخێر، هەنووکە، ئەوەی ڕاستی بێ بەڵێ، بۆچی نا."

کچە بە نازەوە کەمێک شەربەتی ترێی سپی بۆ شا لە پەرداخێک کرد و دایەدەستی.

دوای ئەوەی بۆ خۆیشـــــی نیوەی پەرداخەکەی تێکرد تا بەیەک هەڵدان بیخواتەوە.

"ببورە، من تینوومە."

پاشاش گوتی: "نا ، نەخێر، کێشە نییە."

کچە هـاتە وەڵام: "دیدارەکەی ئێوە بۆ من ئەوەندە وروژێنەر بوو، هەر بۆیە گەرووم وشک بوو."

پاشــا ڕوونکردنەوەی کچەی پێ پێکەنیناوی بوو، بەڵام خۆ گفتوگۆکردن لەگەڵ کچێکی وەها ئاسان نەبوو. پێیگوت: "ئەگەر برسی بێت خواردنیش ئامادەیە."

"نەخێر خواردن نا، جارێ نا، بەڵکو دواتر، من دەبێ جارێ هەناســـــەم بێتەوە بەر."

باشـە تۆ بڵێی ئێستا چی دی بڵێ؟ خۆ ناکرێ هەر یەکسـەر لەگەڵ خۆی بیباتە ژووری نوســــتن. ئەم بیرۆکەیەی یەکســـــەر بۆ نەهات. ئەو بە هاتنەکەی زۆر خۆشحاڵ بوو، هەربۆیە دەیەویست چێژی لێوەرگرێ.

یەکســـەر شــا شــتێکی بۆ هات: "ئێمە لەو دواییانەدا بە دیاری ئەلبومێکی وێنەمان بۆ هاتووە، تا ئێستاش سەیرم نەکردووە. ئەگەر بتەوێ پێکەوە سەیری دەکەین."

"چ جۆرە وێنەیەکی تێدایە؟"

"ئەوانە نیگار نین، بەڵکو وێنەی ڕوناکی و شــتی دیکەن. ئێمە خۆشــمان بۆی تاسەمەندین."

ئەو هەستی کرد بە کەیفە و بۆ کچەکەش دەرفەتێکە تا باشتر لێی نزیک بێتەوە. لێ هێشتا دوودڵ بوو ئاخۆ لەسەر تەختەبەندەکە دابنیشێ یان بچێتە سەر سەر ناوکەوەکە، ئەو شوێنەی قلیانەکەی لێدەکێشا. کچەش بە ئەسپایی لەسەر سەرینە ئاوریشمییەکەدا نەوی بووەوە، هەروەک پشیلەیەک لەپاڵ پاشا دانیشت، بەجۆرێک ئەو هەستی بە جەستە نەرم و گەرمی کچە نازەنینەکە کرد.

پاشا دەستی دایە ئەلبوومە ڕوسییەکە و لاپەڕەی یەکەمی هەڵدایەوە. کچەش سەری هێنا پێشەوە تا تەماشای وێنەکان بکا.

پاشا وەک شێرێکی برسی هەڵوەدای ڕاوکردنی ئاسکێک بێ، لێی پرسی: "ئەرێ ناوت چییە؟"

کچە وەڵامی دایەوە: "ئانجان ئاناستازیا، ئانیتا، ئانی، ئانتۆنیا، ئانیسیا."

شا بە شۆخییەوە پێیگوتەوە: "ئەو هەموو ناوانە؟"

"لەوەتەی بوومەتە پانزەساڵ چیدی ناوی خۆم نازانم. پیاوان هەر خۆیان ناوم بۆ دەبیننەوە، منیش هیچ گرفتێکم لەگەڵ ئەو ناوانەدا نییە." کچە وەها وەڵامی دایەوە، ئینجا ئەویش بە دەوری خۆی پرسی: "ئەدی ناوی تۆ چییە؟".

پاشا واقی وڕما، هەر بەڕاستی بەو پرسیارە لەناکاوە غافڵگیر بوو، ئاخر هەرگیز کەس ئەو پرسیارەی لێنەکردبوو، لە قاقای پێکەنینی دا، ئەوەندە پێکەنی ئاوی لە چاوان هات، ئینجا بە چاوی تەڕەوە گوتی: "ئێمەش چیدی نازانین ئاخۆ ناومان چییە."

کچە هاتەوە قسە: "هەر بەڕاستی نازانی؟ قەیناکا، تۆ پیاوێکی دلۆڤانی."

بەم وشە بێوەییانە کاری لە دڵی پاشا کرد. ئاخر پێشتر کەس پێی نەگوتبوو، کەسێکی دلۆڤانە. ئیدی بە هەردوو دەست کچەی توند گرت و شلّپەی ماچێکی لە گۆنای لای چەپییەوە هێنا.

کچە بێ پەردە گوتی: "سمێڵەکەت قدیلەم دەکاتەوە."

شـــا دەبووایە جارێکی دیکە پێبکەنێتەوە: "ئەریٚ بەڕاســـت تۆ کێی، تۆ ئەوەندە ... ئەوەندە.. نازانم چۆن بیڵێم، تۆ بۆ ئێمە ئاشـــنای، هەر بۆیە هەست دەکەم تۆ هی ئێمە بیت."

کچە بە دەستەکەی خۆی فرمێسکەکانی پاشای سڕین.

ئینجا شـــا هاتە قســـە و پێیگوت: "بەبیرمان هاتەوە. ناوی ئێمە ناســـر محەمەد فەتعەلی موزەفەرە."

کچەش پرسی: "ئەوانە هەموو نازناون؟"

"ئەوانە هیچیان نازناوم نین، ئەمانە ناوی خۆم و باوک و باپیرەم و باپیرە هەرە گەورەکەمە."

"ئەوانیش هەروەک خۆت پاشا بوون؟"

"بەڵێ، بێگومان، با پیشـــانت بدەین. دەی لەگەڵم دێی؟ دەکرێ دواتر تەماشای ئەلبومەکە بکەین."

پاشـــا ئەلبومەکەی لەلایەک دانا، هەڵســـتا، دەســـتی کچەی گرت بردییە نهۆمی ســـەرەوەی کۆشـــک، بردییە هۆدەیەکی گەورە، لای کتێبخانەیەک، تێیدا کەلوپەلە هەڵگیراوەکانی پاشاکانی لێ پارێزرابوو.

بێجگە لە کەسوکارە نزیکەکانی پاشـا بۆ کەس نەبوو پێ بنێتە ئەو هۆدە ئەفســـووناوییە. لەوێدا مافووری ناوازە ڕاخرابوون، نەخش و نیگار بە دیوارەکان هەڵواســـرابوون، پارچە جلوبەرگ لە دۆڵابەکان دانرابوون، هەروەها شمشێر و خەنجەریش بە دیوارەوە بوون.

پاشـــا لە یەکێک لە جۆڕکەکان[٩٢] خۆڵی هەراتی هەڵگرتبوو. لە یەکێ لە باولە کۆنەکاندا چەکمە و قاپقاپەی چەرمینی پاشاکانی بەریٚ داندرابوون. تریانێک، کە لە شـــواڕکەبی دروســـتکرابوو، گۆرەوی و دەســـتەســـڕ و پەرداخی ئاودامانزێڕ و ئەڵقە و ئەنگوستیلە و خەناوکەی تێدا هەڵگیرابوو. باولێکی دیکەش پڕ لە دەفتەر و پەڕی مراوی و مقەس و شـــانە بوون.

---

[٩٢] جۆڕک: کیسە کە لە قوماش دروستکرابێ.

کچە بە چاوی زەق و گەورەوە سەیری ئەو ڕیزە شوشانەی کرد کە کەللەسەر و ڕیشی پاشاکانی تێدا هەڵگیرابوو.
ئینجا ئاماژەی بە پۆرتریتێکی سەر دیوار کرد و گوتی: "ئەمە باوکمانە، ئەو لە خەفەتان مرد."
"لە خەفەتان؟"
پاشا بە دڵێکی پڕ لە خەمەوە گوتی: "ئەو بەشە ئازربایجانەی تۆی لێوە هاتووی، پێشتر هی ئێمە بووە. ڕوسەکان لەکاتی جەنگ لەگەڵ باوکمدا دەستیان بەسەردا گرت و بۆ خۆیان برد. خەمی لەدەستدانی ئەوێ کوشتی."
کچە بۆ دڵدانەوە دەستێکی بەسەر پیلی پاشادا هێنا.
"ئەمەش باپیرەمانە، ئەو پیاوێکی ناوازە بوو، ئەو ئەو وڵاتەی بەیەکەوە نا، ئەو جارێکی دیکە ئەفغانستانە خۆشەویستەکەمانی خستەوە سەر نیشتمان و لە نەخشەشیدا بوو هیندستانیش لەگەڵ ئێران یەک بخا، بەڵام سەری لەسەر دانا."
کچە پرسی: "سەری لەسەر دانا؟"
"پاسەوانێکی ئەفغانی بە خەنجەرەکەی لە خەویدا پەلاماری دا و کوشتی. سەیرکە هێشتا کەوا بە خوێنەکەی هەر بە دیوارەکەوە هەڵواسراوە."

پاشان، چوونە سەر پێخەف و لەوێ تەماشای ئەلبومەکەیان کرد. لەو ئەلبومە ڕوسییەدا وێنەی نایابی کارخانە ڕوسییەکان، ئامێرەکانی هاتوچۆی بێوێنە و دەزگا و ماکینە بزوێنەرە زەبەلاحەکانی تێدا بوو. باشە تۆ بڵێی مرۆڤ چۆن توانیویەتی ئەو ئامێرە زۆر سەیرانە دروست بکا؟

شـــــا زۆر بە وێنەی قیتارەکە ماهی مابوو[٩٣]، وێنەکە وێنەی یەکەمین شەمەندەفەر بوو لە مۆسکۆوە بەرەو سەنت پیترۆسبورگ دەڕۆیشت. هەر کەمێک پێش ڕاپەڕینەکە لەگەڵ ڕوسەکان گەیشتبووە ڕێککەوتنێک بۆ ئەوەی هێڵی ئاسنینی تەوریز بۆ تاران لێبدەن. دوای ئەوەی لە وێنەکە ڕاما، ئینجا لەوە تێگەیشت چۆن فارگۆن و هێڵە ئاسنینەکەی ژێرەوە بە یەکەوە دەگونجێن و کاردەکەن. کاتێکیش وێنەی سەرنشینانی شەمەندەفەرەکەی بینی چۆن لە فارگۆنەکە دادەبەزین، ئەوسا بە تەواوی شەمەندەفەری کەوتەبەر دڵ.

ڕووی لە کچە کرد و پرسی: "نایابن، وا نییە؟ سەیرە مرۆ لەنێو ئەو شتە زەبەلاحە دابنیشێ و لەسەر دوو ئاسندا بڕوا."

لەپڕێکەوە کچە گوتی: "من سواری ئەو قیتارە بوومە!"

"چی؟ تۆ؟ ئەم قیتارە؟"

"بەڵێ!"

"چۆن، مەبەستمە بڵێم کەی؟"

ئەویش وەڵامی دایەوە: "لە سەنت پێتروسبورگەوە بۆ مۆسکۆ."

"تۆ؟ بۆ مۆسکۆ؟ چیت دەکرد لەوێ؟"

کچەش گوتی: "من لەگەڵ ئەو پیاوانەدا بووم، من لەگەڵ ئەوان چووم."

"پیاوان؟ کامە پیاوگەل؟" پاشا ویستی زیاتر بپرسێ، بەڵام وەهای نەکرد. پێیوابوو کچە درۆ دەکا، خەیاڵپلاوە، بەڵام خۆ کچە بە خۆی چیرۆکەکەی سەری لە پاشا شێواندبوو. تۆ بڵێی سیخوڕێکی ڕوسی بێ، تا بەو ڕەفتارە بێوەییانەی خۆی دڵی داگیربکا پاشان هێزە پاشایەتییەکەی لێ بستێنێ؟

کچە ئەلبوومە ڕووسیەکەی لە لایەک دانا و دەستی بۆ ئەلبوومە فرەنسییەکە برد، پەڕەکانی هەڵدانەوە و تەماشای باڵەخانەی مۆزەی

---

[٩٣] ماهی مان: سەرسامبوون.

پاریس و ئەنجوومەنی نیشتمانی و کڵێسای نۆتەردام و پردە ڕازاوەکەی سەر ڕووباری سێنی کرد.
کچە پاشای بۆ خۆی ڕاکێشا و گوتی: "گوناحە سەیری ئەمە نەکەی." لەگەڵ ئەم جووڵەیەی مۆمی مۆمدانەکە کەوت و دڵۆپەکانی مۆمە تواوەکە کەوتە سەر قاچی کچە.
"ئای چەند گەرمە!" وەها دەنگی لێوەهات و قاچەکانی کشاندەوە. پاشا مۆمەکەی هەڵگرتەوە خستییەوە سەر مۆمدانەکە و لە شوێنی خۆی دانایەوە. کچە هەندێ نامراد بوو بەوەی پاشا هیچ مەیلی بەلای قاچەکانی ئەو نەدا، کە سوور هەڵگەڕان.
کچە بە گلەییەکەوە گوتی: "تۆ لای خۆتەوە پاشای و کەچی هێشتا هەر مۆم بەکاردێنی. ژووری نوستنەکەت بۆگەنی کردوە. من لای خۆم وەهام دانابوو، چرا نوێیەکەت هەبێ."
پاشا هەراسانیی کچەی ڕەواندەوە، دەستی بردە سەر قاچە ڕووتەکەی کچە و سەری ماچ کرد. لای کچە پاڵکەوت و سەیری نیگارەکەی کرد. وێنەی شەوێکی پاریس بوو. پردێکی نازدار هەردوولای ڕووباری سێنی بەیەک دەبەستەوە، دوو دارتێلی ئاسنیی تێلێگراف وەک دوو شتی هونەریی جوان بە هەردوولای پردەکەوە داندرابوون. کێبلی تێلێگرافەکە وەک هێڵێکی ڕەش بەسەر پردەکە ڕاچانرابوو. لقێکی دارێک نیوەی وێنەکەی داگرتبوو. لەم کەشوهەوا تەلیسماوییەدا ژنێکی گەنج بەخۆی و کڵاوە ڕەشە مۆدەکەی لەبن گڵۆپی ستونی کارەبای سەرپردەکە دەڕۆیشت.
کچە بە پەنجەی ئاماژەی کرد و گوتی: "من چوومەتە ئێرە و بەسەر ئەو پردەشدا پەڕیومەتەوە."
پاشا خەندەیەکی بۆ کرد، ویستی نەیڵێ، بەڵام دەبەر خۆی نەکرد و هەر گوتی: "لەوانەیە لەگەڵ ئەو پیاوانە چووبێتیە پاریسیش."

"نەخێر، من تەنیا بووم، ئەو شـــەوەش لای ئەو ســـتوونە کارەباییەدا وەستام."
کەواتە ئەم کچە سیخوڕ نییە، وەهای بۆچوو. هەردەبێ خەیاڵپلاو بێ.
"خاتوون، تۆ سەرنجت ڕاکێشام، زۆر شتی جوانت لە بن سەردایە."
کچە درێژەی بە قســـەی خۆی دا: "کاتێ لەســـەر پردەکە لەپاڵ دارتێلی تێلێگرافەکە وەستا بووم، لەپڕ گوێم لە دەنگە دەنگێک بوو."
پاشا بە مەراقەوە پرسی: "دەنگی چی؟"
کچە گوتی: "گوێم بە دارتێلەکەوە نا، هەستم کرد جووڵەیەک هەیە. وشە، ڕستە لە نووسینگەی تێلێگرافەکەوە دەنێردرا."
پاشا بە هیواشی دەستی بەسەر پشت و سمتی کچەدا هێنا.
کچە خێرا وەرسووڕایەوە و دەستی پاشای بۆ خۆی ڕاکێشا و پێیگوت: "چاوت بنووقێنە."
ئەویش گوێڕایەڵ بوو. کچە بە ســـەری پەنجە چەند جارێک لەبەری دەستی پاشای دا."
"دەکرێ پێم بڵێ من چیم کرد؟"
پاشـا بەســەرســامییەوە چاوی کردنەوە و ســەیری لەپی دەســتی خۆی کرد.
کچە پێیگوتەوە: "دەی چـاوت دابخەوە، جـارێکی دی دەیکەمەوە. ئینجـا مەتەڵەکە هەڵبێنە."
پاشاش گوتی: "نایزانین."
کچە بە خەنـدەوە گوتی: "من بە پەنجەکـانم نووســـیم: تۆ پیـاوێکی کەشخەی. ئەوە کۆدی مۆرسە."
شا نەیدەزانی پێویستە چ کاردانەوەیەکی هەبێ، دەمی کچەی ماچ کرد و زەق زەقیش لێی نزبووەوە.

"بۆچی وەها سـەیرم دەکەی؟ بیر لە چی دەکەیتەوە؟"کچە وەهای پێگوت و سەری بە سینگە ڕەقەکەی کرد و بە نەرمی هەنسکی دا.
"کیژێ، ئەوە بۆچی دەگری؟"
"تۆ لە ڕوخســـار کەســـێکی ڕەقی لێ لە هەناوەوە نەرمی. من هەرگیز پێشـتر لەگەڵ پیاوێکی سـەرنجڕاکێشـی وەها نەبوومە. لای تۆ هەسـت دەکەم خاتونە شـــازادەیەکی ڕاســـتەقینەم، دەکرێ بە تەوای خۆمت ڕادەست کەم، شتێک پێشتر لە ژیانمدا لەگەڵ کەسی دیکەدا نەمکردووە."
شا بێدەنگ بوو.
"دەی شتێک بڵی، بۆ وا مات بوی؟"
پاشاش گوتی: "بیر لە سبەینێ دەکەینەوە."
"منیش، بەیانی دەرم دەکەی."
"نەخێر، بیر لەوە ناکەمەوە. کەسێک ئەوەندە هاتبێتەپێش، ناکرێ بڕوا."
"مەبەستت چییە؟"
ئەویش گوتی: "هیچ، لەبیری کە."
شا دەستی بەسەردا هێنا و جارێکی دیکە کڕبووەوە.
"تۆ بەو بێدەنگییەت دەمترسێنی"
"تۆ شـتێکی وەک قیتارت تێدایە، ڕوەک و ڕوناکی و مەل، ئەوانەی بەرز لەسەر دارتێلەکانی تێلێگراف دەنیشنەوە، ئێمە حەزمان لێتە."
ئەمەش یەکێک بوو لەو ساتە دەگمەنانەی پاشا بە ژنێک بڵێ حەزم لێتە. هەر وشـــەکانی خۆی هەژاندیان. چەکمەجەی دۆلابی خەوەکەی کردەوە و جۆرکێکی زێڕینی مەخمەلی ڕەنگهەناری دەرهێنا. کاتێکیش کچە گوێی لە زرینگەی دراوە ئاڵتوونییەکان بوو، هەڵســـایەوە و قیت دانیشـــت و گوتی: "ئەوە خەریکی چی؟"
پاشا کیسـەکەی کردەوە، دراوە ئاڵتوونییەکانی خستنە ناو بەرۆکی کچە خاڵیکرد.

کچە بەسەرسامییەوە دەستی بۆ مەمکەکانی خۆی بردنەوە و پاشاش بە ئەوقماوی سـەیری کرد. ئەویش گەمەی بە سـینگی کرد، ئیدی دراوە ئاڵتوونییەکان زرنگانەوە.

پاشا لەسەر پێخەفەکە هەڵسا و گوتی: "لەگەڵم دێی؟"

"بۆ کوێ؟"

"ئێمە تۆ دەنێرینەوە."

کچە بە سەرسامی تەماشای پاشای کرد.

"بۆچی دەرم دەکەی؟ پێموابوو ڕێگەم دەدەی بمێنمەوە."

"ئێمە ڕای خۆمان گۆڕی."

"دەمەوێ ئەمشەو لای تۆ بخەوم."

شا دووڵ بوو.

لێیەوە نزبووەوە.

کچە پرسی: "شتێکی هەڵەم کردووە؟"

لەو کاتەی پاشـا بیری لە پرسـیارەکەی دەکردەوە، دۆلابەکەی خۆی کردەوە لەنێو فایلێکدا ملوانکەیەکی کۆنینەی هیندی پڕ لە بەردی کەسک، دەرهێنا. ملوانکەکەی لە ملی کچە کرد و گوتی: "نەخێر، تۆ هیچ هەڵەیەکت نەکردووە."

پاشا لە ژوورەکە چووە دەر و زەنگوڵەکەی لێدا.

ئەمەی بە پەردەدارەکەی گوت: "ئەم کچە بنێرنەوە مـاڵی خۆی!" ئینجـا لەبەر تریفەی مانگەشەودا بە پەیژەکان بەرەو باخەکە ڕۆیشت.

چەند سـاڵێک دواتر، پێش مردنی، پاشـا کچەی وەبیر هاتەوە هەم خشـڵە نایابەکە و هەم گوێی لە دراوە ئاڵتوونییەکان بوو کە خسـتییە بەرۆکی کچە. ئەمانە دوایین یادەوەریی ژیان بوو، دەکرا تامی بکا.

٥١

گەشتنامە

وەزیر پەیوەندیی بە نوێنەرایەتیی حکوومەتی ڕوسـی، سـویسـری، نەمسـایی، ئـالـمـانی، ئیتـالـیـایی، هۆڵەنـدی، بەلژیکی، فرانسـەیی و ئینگلسـتانییەوە کرد، بەڵکو کارئاسـانی بۆ گەشـتی پاشـا بۆ ئەورووپا بکەن. بۆ مایەی کامەرانیی ئەو، بە شێوەیەکی بەرچاو لەو هەموو وڵاتانە کاردانەوەکەیان یەک جار باش بوو.

هەمیشـە ئەوروپییەکان لە کتێبی مێژووییەوە لەبارەی ئێرانییەکانیان خوێندبووەوە، ئەوان هەمیشـە بە گوێرەی قسـە باوەکە "ڕێسـای میدیا و ئێرانی" کـاتێ بیریـان لە ئێران دەکردەوە، ئەوا بیریـان بۆ زێڕ، بۆ مافووری باڵدار، بۆ پاشا تەلیسماوەکانی، بۆ خاتوونە شازادە جوانەکان، بۆ حەکـایەتی هەزارویەک شـەوە و کـاقیـار دەچوو. بەڵام هیچیـان ڕووبەڕوو پاشایەکی ئێرانییان نەبینیبوو.

هیچ کام لەو کتێبانە باســـــی ئەوەیان نەکردبوو، پاشـــــایەکی ئێرانی ســـەردانی ئەوروپای کردبێ. پاشـــا یەکەمین کەس بوو گەشـــتێکی وەها بکا. هەر بۆیە خانەوادەی پاشا و کۆشکە سەرۆکایەتییەکانی ئەوروپا بۆ ئەو جۆرە گەشــــتە بەپەرۆش بوون. وەزیریش ئەوەنـدە دڵمەنـد بوو نەیدەتوانی چیدی ئەم هەواڵە خۆشــــە لای خۆی بهێڵێتەوە، مەراق بوو هەرچی زووە کاردانەوەی ئەو وڵاتانە بە پاشا ڕابگەیەنێ.

"پاشـا و سـەرۆکی وڵاتە جۆربەجۆرەکانی ئەوروپا سـڵاوی تایبەتیان بۆ خاوەنشکۆ هەیە و زۆریش خۆشحاڵن پێشوازیی لە پاشا بکەن."

پـاشــــــا بەم ڕاگەیـانـدنە غـافڵگیر بوو. هەرچۆنێک بوو دەرکی بەو بانگهێشتنە گەرمە کرد و بە خەندەوە گوتی: "لەوانەیە پاشاکانی ڕۆژئاوا وەها بزانن شـاهەنشـا (پاشـای پاشـایان) دەیەوێ بە دیداری وڵاتەکانیان شـاد بێ. دیارە ئەوان نازانن ئێمە لە پاشـای سـوپایەکی هەژار و نەدار بەولاوە هیچی دیکە نین."

"خاوەنشکۆ، ئەوەی ئێوە دەیڵێن وا نییە. خاوەنشکۆ، وڵاتەکەی تۆ یەکێکە لە جوانترین وڵاتی ســــەر زەوی. ئێمەش خەڵکی دەوڵەمەندمان زۆرە، شـاری زۆر سـەرنجڕاکێشـمان هەن، ئێمە ئیسـفەهانمان هەیە، لە ڕووی جوانی و ناوازەییدا بێوێنەیە. ئێمە شــــاری شــــیرازمان هەیە، ڕۆژێ لە ڕۆژان پـایتەختی گەورەترین ئیمپراتۆریەتی جیهـان بووە، ئێمە مزگەوتەکانمان هەن، بە وەستایەتییەکی تەلارسازیی نایاب دروستکراون، ئێمە ئەدەبیاتێکی قووڵ و ڕەگئاژۆمان بە ســــەدان شــــاعیر و ئەدیبی کلاسیک هەیە، ژنانی ئێمە لە هەموو ژنانی جیهان ئەفسووناویترن. ئێمە مـافوورمـان هەن، کە دەتوانین لەســــەری بـاڵبگرین و بفڕین. ئێمە زافەرانمان هەیە، ئێمە خۆشترین چای جیهانمان هەیە، هەروەها شاکاری هەزارویەک شـــەوە و تاوســــی شــــاهانەمان هەیە. ناوبانگی ئێمە بۆ هەمووان ناسراوە. تۆ پاشای پاشماوەی میدی و فارسەکانی.

ئەم وشە هاندەرانەی وەزیر ورەی پاشایان بەرزکردوە.
وردە وردە گەشتەکە شەقڵی خۆی وەردەگرت. ئەوان لە ڕێی سنوری ئازربایجان لەگەڵ ڕوسیا بەرەو مۆسکۆ دەڕۆیشتن، لەوێشەوە بە نێو ئەوروپادا دەگەیشتنە فرەنسا، ئینجا بە بەلەم بۆ ئینگلستان. دوای ئەو سەردانە دورودرێژە شاهانەیە، بە کورتەڕێگەیەکدا دەگەڕایەوە وڵات.
پاشا بۆ ئەوەی بەتەواوی دوودڵییەکەی لەمەڕ گەشتەکەدا نەهێڵێ، هانای بۆ قورئان برد. بە چاوی نووقاوەوە لاپەڕەیەکی هەڵدایەوە. کاتێکیش چاوی کردنەوە، پێی سەیر بوو، دیاربوو خودا ڕێگە ڕاستەکەی نیشان داوە، ئاخر کاتێ ئەو لاپەڕەی لێکیکردبووەوە تەماشای ناونیشانی سورەتەکەی کرد، سورەتی ڕۆم بوو. ڕۆمیش سورەتێک بوو ڕۆژێک لە ڕۆژان ئێرانییەکان دەوڵەتی بێزەنتیان بەزاندبوو: "ئاخۆ هیچ گەشت و گوزاریان لەم زەمینە نەکردووە، تا بڕوانن پێشینەکانی ڕابردوو - کە لەمان تواناتر بوون و زەوییان کێڵا و ئاوەدانتریشیان کرد و پێغەمبەرانیش بە نیشانەگەلی ئاشکراوە هاتنە لایان - چییان بەسەر هات؟[٩٤] ئیدی پاشا قورئانەکەی ماچ کرد و بە هەردوو دەستی بە سینگییەوە نووساند.
ئینجا پاشا بە خاترجەمییەوە هەموو تیشکی هزری خۆی خستە سەر گەشتەکە. ئەو بانگی پیرنیای کرد. پیرنیا نەوەی خانەوادەیەکی بازرگانی بەناوبانگ بوو، بۆ وتوێژ بانگهێشتی کرد. ئاخر پیرنیا یەک دوو ساڵ لە ڤیەننا بووە و وەک بازرگانێک لەنێوان نەمساو سویسرادا لە گەشت و کارواندا بووە.

---

[٩٤] ئایەتی نۆیەمی سورەتی ڕۆم: (أَوَ لَمۡ يَسِيرُواْ فِي ٱلۡأَرۡضِ فَيَنظُرُواْ كَيۡفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلَّذِينَ مِن قَبۡلِهِمۡۚ كَانُوٓاْ أَشَدَّ مِنۡهُمۡ قُوَّةٗ وَأَثَارُواْ ٱلۡأَرۡضَ وَعَمَرُوهَآ أَكۡثَرَ مِمَّا عَمَرُوهَا وَجَآءَتۡهُمۡ رُسُلُهُم بِٱلۡبَيِّنَٰتِۖ فَمَا كَانَ ٱللَّهُ لِيَظۡلِمَهُمۡ وَلَٰكِن كَانُوٓاْ أَنفُسَهُمۡ يَظۡلِمُونَ. من بۆ وەرگێرانەکەی پەنام وەرگێرانەکەی مام هەژار بردوە. وەرگێڕ

ئەو ڕۆژەیان ڕۆژێکی خۆش و گەرم بوو، پاشا لە سێبەری دارەکان لە شوێنی پشوودان دانیشتبوو. پێشخزمەت سینیەکی بۆ هێنا، کاهوو و ئەسکەنجەمینی[٩٥] لەسەر بوو. پاشا حەزی لە کاهووی تەڕوتازی بوو، گەڵای کاهووەکەی لە ئەسکەنجەمینەکە هەڵدەکێشا و دەیخستە دەمی. کاتێکیش لە خواردنی کاهووەکە بووەوە، پێشخزمەتەکە لە هاتنی میوانەکە ئاگاداری کردەوە.

پیاوە گەنجەکە بە چاویلکەیەکی خڕەوە لەبن قاتێکی نائاساییدا بەدەرکەوت. ڕۆنی لە پرچی دابوو، ڕدێنەکەشی بە شێوەیەکی سەرنجڕاکێشانە قەڵەم کردبوو. سەری خۆی هەندێ نەوی کرد و سڵاوی لە پاشا کرد. ئەو بۆنەی لەخۆی دابوو، لە کەپووی پاشای دا، یەکسەریش پژمی.

پاشا بەدەم گوتنی "فەرموو دانیشە" ئاماژەیەکی بۆ کرد.

پیرینیا چەمایەوە لەسەر سەرینێک دانیشت، بەڵام وەنەبێ وەک دانیشتنە ئاساییانەی خۆی کەلە سەرچۆک دادەنیشت، ئاسوودە بێ. خزمەتکارێکیش قلیانێکی لە تەنیشت پاشادا دانا، ئیدی پاشا بە قلیانکێشانەوە سەرنجی ئەوەی دا گەنجەکە جووت پێڵاوێکی ڕەشی ناوازەی لەپێدایە، لە ڕەشییان هەر بریقەی دەداتەوە. پێدەچوو بەهەمان ئەو ڕۆنەی لە پرچی داوە، پێڵاوەکەشی پێ بریقەدار کردبێ.

"ئێمە وامان زانیوە ئێوە ماوەیەک لە ئەورووپا ژیاون، ئێمە باوکت دەناسین، ئەو بازرگانێکی ناودارە. بۆیە تۆمان بانگ کردووەتە ئێرە، تا ئەزموونەکەی خۆتمان لەبارەی ئەورووپا بۆ باس بکەی. دەی ئێمە گوێمان لێتە."

---

[٩٥] ئەسکەنجەمین لە سرکە و شیلەی شەکر پێکدێ، واتە ترشوشیرینە کاهووی پێ دەخورێ. وەرگێڕ

بە شێوەیەکی ئاسایی ئەو کەسانەی بۆ لای پاشا دەهاتن پەسنیان دەدا، ئینجا دەهاتنە سەر بابەتەکەی خۆیان، کەچی پیرینیا بێ پێشەکی و ڕاستەوخۆ باسی مانەوەی خۆی لە ئەورووپا بۆ پاشا کرد. بە کورتی بۆی ڕوونکردەوە لەکوێ ژیا بووە و گەشتی بۆ چەند وڵات کردووە.

"باشە ڕێک پێمبڵێ لەوێ چیت دەکرد؟"

"بازرگانییم بە بەردە گەوهەرە خاوەکان دەکرد، بەڵام لەوێ مەیلم بەرەو لای ناسینی زمان و دابونەریتەکانیان ڕۆیشت! بازرگانییەکەشم ڕێگەی ئەو جۆرە گەشتانەی بۆ خۆش کردم."

ئەو لەخۆڕازیبوونەی کابرا بە دڵی پاشا نەبوو. بەتایبەتیش ئەو بۆنە تیژەی لێوەی دەهات.

پاشا بە پێداگیرییەوە گوتی: "کەواتە گەشت. دەی بۆمان بگێڕەوە چیت بینی؟"

"شتی زۆر سەرنجڕاکێش!" بەم جۆرە پیرینیا بە کورتی وەڵامی دایەوە.

"ناوی یەک دووانێکیان بڵێ!"

"زۆر سەختە گەشتەکە بە یەک دوو دێڕ وێنا بکەی، من گەشتنامەی خۆمم لەو بارەیەوە نووسیوە. ئەگەر لێیبوومەوە، دەکرێ بۆ خاوەنشکۆی بنێرم."

"کات بۆ ئەوە نەماوە، جارێ وەک نموونە یەک دوو شتی سەرنجڕاکێشم بۆ باس بکە.

پیرنیا، کە جەمال خانی دەناسی و ئەندامی کۆمیتەکەیان بوو، ئاگاداری دۆخی سیاسیی وڵات بوو. یەکسەریش بانگهێشتنامەی پاشای پەسەند کرد وبەڵکو ئەو بۆنەیە بقۆزێتەوە تا لەگەڵیدا باسوخواسی بەڕێوەبردنی وڵات بهێنێتە گۆڕێ.

"هەر بۆ نموونە، ئەوان دوو ژووریان هەن."

شا بە سەرسامییەوە: "ژوور؟"

"بەڵێ، ژوور."

"جا چی سەیر لەو ژوورانەدا هەیە؟"

"لەو ژوورانە باسوخواسی گرنگترین کاروبارەکانی وڵاتی تێدا تاوتوێ دەکرێ و پاشان بڕیاری لەبارەوە دەدرێ."

"ئەوان؟ ئەوان کێن؟"

"نوێنەرانی گەل."

پاشا قورسایی خۆی لەسەر ئەژنۆیەک بۆ ئەوی دیکە گواستەوە. هەستێک بەوەی مێوانێکی ڕەزاقورسی هاتووە، هی ئەوە نەبوو بەرگەی بگرێ.

پاشا گوتی: "پێشتر شتمان لەوبارەوە زانیوە، دەی باسی شتێ نوێمان بۆ بکە."

پیرنیاش هەستیکرد شا سەخڵەت بووە، تێهەڵچووەوە: "یەکێ لە دیاردە سەیرەکانی دیکە ڕۆژنامە یان ڕۆژنامەکان بوون."

دەمودەست شا هاتە وەڵام: "ئەمەشمان زانیوە."

"بەڵام لەو ڕۆژنامانەدا خەڵک ڕامانی خۆیان لەبارەی هەموو شتێک دەنووسن و بۆ ئەمەش جۆرە کێبڕکێیەکی قەڵەم دەکەن."

"کێبڕکێی قەڵەم؟ لەبارەی چی؟"

"لەبارەی هەموو شتێک! لەبارەی سیاسەت، لەبارەی شارەکان، لەبارەی پرد، لەبارەی ژنان، لەبارەی تەلار و باڵەخانە و لەبارەی هونەریش."

"کێبڕکێی قەڵەم لەبارەی ژنان و پرد، گەنجۆ، وات لە ئێمە کرد پرسبین."

"ئەم هەموو وڵاتانە کتێبێکی تایبەتیان هەیە، دەستوور هەیە هەموو قانون و ڕێساکانی وڵاتی تێدا نووسراوەتەوە. هەرچی بۆ مرۆڤ هەیە بیکا و ئەوەی بۆشی نییە بیکا، هەمووی لەو کتێبەدایە."

پاشــا ســەری لەقاند. وەرگێڕانەکەی وەزیری پێشــووی بۆ دەســتوری فرەنسی بیرکەوتەوە.

"هەر وڵاتێک ســـیســـتمی دەوڵەتییانەی خۆی هەیە. ڕژێمی وڵاتێک بۆ وڵاتێکی دیکە دەســـتنادا، هەر یەکەیان ڕژێمی خۆی هەیە. لەســـەرێکی دیکەوە ئەم کتێبە باری قورسی سەرشانمان سووک دەکا. ئاخر وا دەکا دەســتمان واڵا بێت و کاتی زیاتر بە خۆمانەوە خەریک بین. ئایا شــتێکی زانستیت هەیە تا پێمان بڵێی؟"

ئاماژەیەکی بۆ خزمەتکارەکەی کرد: "قلیانەکەمان سارد بۆتەوە!"

دەستبەجێ قلیانێکی نوێی بۆ هێنا.

پرینیا دەترســا لەوەی پاشــا لە قســەکانی وەڕز بێت، بۆیە بابەتەکەی گۆڕی.

"هەرچەندە نهێنی لە ڕۆژهەڵاتدا هەیە و ئێمە لەبارەی گێڕانەوەی چیرۆکە ئەفســانەییەکان وەســتاین، لێ ڕۆژئاواییەکانیش شــتی وەهایان هەیە کە ئێمە نیمـانە. لای ئێمە ڕازەکە لە مێژوو دایە، لە نێو کتێبــان دایە، لە گێڕانەوەکانمان و لەپشـــت پەردەوەیە، بەڵام ئەوروپییەکان ئەوەی بن بەڕەیان هێناوەتە سەر بەڕە. تۆ لەوێ دەتوانی دەست لە ڕازەکان بدەی، تەنانەت دەتوانی لەنێویشــیاندا بژی و دابنیشــی. یەکێک لە نموونەکانیش قیتارە."

"ئێمە ئەوەش دەزانین، لە کۆشـــکدا بارســـتاییەک لە نامیلکەی وێنەدار لەبارەی قیتارەوە هەن. دەی پێمبڵێ تۆ لەو گەشـــتانەتدا بە چ زمانێک دەدوای؟"

"هەرچەنـدە هەموو وڵاتێـک زمـانی تـایبەتی خۆی هەیە، لێ کۆڕبەنـدە باڵاکاندا بە زۆری هەر بە فرەنسی قسە دەکرێ."

پاشا بە شانازی و بە فرەنسییەوە پێیگوت: "فرەنسییەکەمان باشە؟"

ئەو مژی لە قلیــانەکەی دەدا، یەک دوو جــار دووکەڵی هەڵمژی و دەریدایەوە، ئینجا گوتی: "ئەریّ بە فرەنسی قلیان چییە؟"
"ئەوان قلیانیان نییە."
پاشا سەرنجەکەی خۆی وەها دەربڕی: "ئاها، ڕاست دەکەی. سەیرە!"
پیرنیا ویستی شتی دیکە بڵێ، بەڵام بینی داڵغەی پاشا بۆ شوێنێکی دیکە ڕۆیشتووە.
ئەوســـا بە شـــێوەیەکی ڕەچاونەکراو بانگیکرد: "پیاڵەیەک چا بۆ مێوان بێنن. ئەریّ تۆ باســـی ژنانیشـــت کرد، شـــتێکی تایبەت و ناوازەت لەبارەیانەوە هەیە بیڵێی؟"
پیرنیاش گوتی: "نازانم چۆن باسی بکەم. بەڵام... لەویّ ژنان بە ڕاشکاوی دەموچاوی خۆیـان بۆ خەڵک دەردەخەن. دەکریّ هەموو کەس چـاو و کەپوو و لێو و گەردن و باسکیان ببینیّ. لە ئاهەنگەکانیش هەر بەخۆیان شان و مل و بەشێکی سینگیشیان دەردەخەن."
پاشا ئاماژەیەکی وەهای کرد وەک ئەوەی ئەم شتەی لا گرنگ نەبیّ.
"باشە، هەر کاتێک چایەکەت خواردەوە، دەتوانی بڕۆی."
ئیدی پیرنیا چاوەڕێی خواردنەوەی چایەکەی نەکرد.
پاشا لەپشت پیرنیاوە گوتی: "ئەگەر شتێکی شایستەت هەبیّ و نەگوتبیّ، دەکریّ ئێســـتا بیڵێی." ئاخر هەســـتی کرد ئەو هەموو شـــتێکی باس نەکردووە.
پیرنیاش وەســتا و گوتی: "لەم دواییانەدا ئەندازیارێکی فرەنســی شــتێکی زۆر ســەیری داهێناوە. قوللەیەکی یەکجار بەرزی لە ملیۆنان کیلۆ ئاسـن دروستکردووە."
"چەند بەرزە؟"
"زۆر بەرز. بە دڵنیاییەوە ئەوەندە بەرز بەقەد ئەو کێوەی ئەویّ!" ئاماژەی بە کێوێکی دوور کرد.

"باشه بۆچی وەهایان کردووە؟"
"کەس نایزانێ. بەندوباویشـــی لەبارەوە هەن. لە ڕۆژنامەکاندا لایەنگر و دژیشی هەن. لەهەمان کاتدا بە ڕۆژ و شەو، ژن و پیاو هەر بۆ خۆشی و لەبەر مەراق بوون بەسەریدا هەڵدەگەڕێن."
"بەسەر چیدا هەڵدەگەڕێن؟"
"بەسەر قوللەکە!"
ئینجا شـا گوتی: "بە ملیۆن کیلۆ ئاسـن بەیەکەوە نرایە و لەسـەر یەک دانراوە تا لە دواییدا خەڵک بەسەریدا هەڵبگەڕێن؟"
"ئەو ئەندازیارەی شـتەکی دروسـتکردوە، بەناوبانگە. بزوێنەرێکیشـی داهێناوە، جۆرە گالیسـکەیەکە بە بێ ئەسـپ، دەکرێ لەگەڵ یەک دوو نازانم چەند، بەڵکو بیسـت کەس سـواری ببن. ئیدی تۆ دوگمەیەک دادەگری. لەپڕێکدا گالیسکەکە دەجووڵێ. سەیر ئەوەیە نە بۆ پێشەوە نە بۆ پشـتەوە دەڕوا، تەنیا بۆ سـەرەوە دەڕوا و پاشـان بۆ خوارەوە دەگەڕێتەوە. هەر ئەوەندەیە یەک دوو جار چاوت لەیەک بدەی، ئیدی گەیشتوویتە تۆقەڵی قوللەکە."
پاشا بە مەراقەوە پرسی: "باشە لە سەر دوندی قوللەکە چی دەکەن؟"
"سەیرکردن. تەماشای پاریس دەکەن! لە شەودا دیمەنێکی پەڕجووانەیە. تۆ سەیری سێن دەکەی، ئەو ڕووبارەی بەنێو شاردا دەڕوا، لەوێ گڵۆپە نوێیەکـان دەبینی، لەبەر ڕونـاکی گڵۆپەکـان لەمبەر و ئەوبەری ڕووبارەکەدا ژنە نازدارەکانی فرەنسی دەبینی ڕێدەکەن."
پاشـا قسـەکەی پێبڕی: "لێیگەرێ." و سـەیری تاوسـێکی دەکرد کە پەڕەکـانی لێککردبوونەوە. "دەتوانی بڕۆی." دالغەی بۆ لای ئەو کچە ڕۆیشـت، کە ملوانەکەکەی دابوویێ. ئاخر ئەویش بەسـەر لای ڕووباری سێندا پیاسەی کردبوو.

ئامادەکارییەکانی گەشتەکە ساڵێکیان خایاند. تا دەهات ڕۆژی گەشتەکەی نزیکتر دەبووەوە. لە مانگی دواییدا زۆرتر سەری حەرەمسەرای دەدا و لە جاران زیاتر شەوان لای ژنەکانی دەمایەوە. ئەو بە کۆمەل دەیبینین، لە دەوری کۆدەبوونەوە وای کرد نازی بکێشن. ئەو خۆشیی لە نازوعیشوەی ژنەکان دەبینی، ماچ ماچانێ و دەستبازیی لەگەڵ دەکردن، گازی لێدەگرتن و لەگەڵیان پێدەکەنی.

زۆر جاریش لای دایکی دەبینرا و نانی ئێوارانی لا دەخوارد. دانیشتنەکانیان لەگەڵ یەکدی لەوانی جاران جیاوازتر بوون، یەکدییان بۆ ماوەیەکی درێژ لەباوەش دەکرد و بە نەرمییش لەگەڵ یەک دەدوان.

مەهدولیا بە چاوی فرمێسکاوییەوە دەستەکانی ماچکردن و گوتی: "ڕۆڵە، تۆ هەم کوڕ و هەم پاشای منی." پاشاش فرمێسکەکانی بۆ سڕین پرچە سپییەکەی ماچ کرد و لە لای ڕۆیشت.

ڕۆژێک بەر لە بەڕێکەوتنی کاروانی گەشتەکەی، بەرەو لای تاج سوڵتانی کیژی کەوتەڕێ. لەوکاتەی نەوەکەی لەدایک بووبوو، تا ڕاددەیەک ڕۆژانە کچ و نەوەی لە کۆشکەکەی دەبینی، بەڵام ئێستا ئەو خۆی چووبووە سەردانی کیژەکەی.

تاج بینی باوکی دڵتەنگە، ویستی لێی بپرسێ ئاخۆ خەمی چی لەبەرە، لێ وەهاشی نەکرد. پێشان کاتێ هێشتا شووی نەکردبوو، بە ئاسانی لەگەڵی دەدوا و لێیدەپرسی: "ئەرێ باوکە بۆ وا غەمباری؟"

لێ لەوکاتەی مێردی کردووە، پاشا مەودایەک خۆی لێ دوور گرتووە. وەک ئەوەی کچێکی دیکە یان ژنی پیاوێک بێ و کچی ئەو نەبێ. کچە هەستی بەئازار کرد لەوەی ئەو پەیوەندییە گەرم و بەتینەی جارانییان بەیەکەوە نەماوە و ڕازونیاز باوکانەی بۆ نادرکێنێ. ئەو بایەخەی جاران

بۆ کچەکەی هەیبوو ئێستا بۆ نەوەکەی چووە، تەنانەت ئەم ڕەفتارە بۆ کچە مایەی هەندێ ئیرەیی بوو، بەڵام خۆ باش لە باوکی خۆی دەگەیشت. ئەو ئێستا بۆتە هی پیاوێکی دیکە. ئەوەش مایەی خۆشبەختی بوو، کە پاشا بە منداڵەکەی ئەو دڵخۆشە و هەردووکیانی خۆش دەوێ، هەم خۆی و هەم منداڵەکەی.

تاج منداڵەکەی خستە باوەشی باوکی و گوتی: "ئای من چەند بەختەوەرم، کە پاشا خۆی ئاگای لە شازادە بێ."

پاشا بە مسکەبوونەوە گوتی: "بە خۆشییەوە، شایانی نییە." بەخۆی و منداڵ لەباوەشەوە چووە سەر کورسییەکی هەژۆک دانیشت.

هەمیشە پاشا بە ڕستە و وشە وگۆکردنی تەواوەوە قسەی لەگەڵ منداڵەکە دەکرد، ئاخر پێیوابوو ئەم جۆرە قسانە بۆ گەشەکردنی مێشک پێویستە. ئەو چەند دێڕێکی لە کتێبێکی کلاسیک بۆ خوێندەوە و خۆیشی زەوقی لێبینی. ئەم جارەیان چیرۆکێکی لە کتێبێکی زۆر کۆنی فارسی کە ناوی کلیلە و دیمنە بوو بۆ خوێندەوە.

"هەبوو نەبوو بازرگانێک هەبوو، لە هەرات دەژیا. ژنەکەی ناوی جامیس بوو، هێندەی مانگ جوان بوو. کەس لەو شارە پێشتر ژنێکی وەها شۆخ و جوانی نەدیبوو. ڕووی وەک ڕۆژی سەرکەوتن دەدرەوشایەوە پرچیشی ڕەش و درێژ وەک شەو وابوو، شەوێک کە بێهوودە چاوەڕێی دڵدار بکەی.

هونەرمەندێکی بەناودەنگ، کە فڵچە و خامەی دەستی جادووی دەخولڨاند، لە ماڵێکی گەڕەکی ژنە دەژیا. پەیوەندییەکی ژێربەژێریشی لەگەڵ ژنەدا هەبوو..."

تاج بە پێکەنینەوە نارەزایی لەم ڕەفتارەی پاشا دەربڕی و گوتی: "باوکە، بۆچی ئەو جۆرە شتانە بۆ ئەو منداڵە دەخوێنیتەوە، خۆ ئەو هێشتا هەر مەمکمژەیە."
پاشــاش خۆشــیی لە قســەی تاج بینی و وەها وەڵامی دایەوە: "ئەو هەم منداڵە و هەم پیاو. پێویستە بە زوویی فێری ئەو هەموو شتانە ببێ."
ئینجا تـاج بە پێکەنینەوە: "پـاشـــای بـاوک، کوڕەکەی من بە چیرۆکی خۆشەویستی پەروەردە نەبووە."
پاشاش گوتی: "ئەو پیاوە. ئەو دەبێتە پاشا."
تاجیش پێیگوتەوە: "هەر بۆیە لە ئێسـتاوە باسـوخواسـی هەراتی بەگوێدا دەدەی."
پاشا منداڵە جێنشینەکەی دایەوە دەست دایکی. دەیزانی ئەم منداڵە چەند بۆ پاشەڕۆژ گرنگە.

پاشــا لە درەنگانێکی پاش نیوەڕۆکەدا داوای لە تاج ســولتان کرد بەڵکو پیاســـەیەک بۆ نێو باخەکە بکەن. لەکاتی قەدەملێدانەکەدا بە تاجی گوت بەنیازە گەشتی ئەوروپا بکا نەوەک وەک ڕاگەیەنراوە بچێتە کەربەلا.
"کچم گوێبگرە، تەنیا هەر یەک دوو کەس بەم گەشـــتەم دەزانن. لەپاش ڕۆیشـتنی من نیشـتمان لە عۆدەی تۆ دەبێ. چاوەکانت باش بکەوە، زۆر باش ئاگات لە کوڕەکەت بێ. ئەو لە ئێســـتاوە دوژمنی زۆری هەن. خۆ ئەگەر بە من بووایە، گەشتەکەم تا دوای ئەوەی گەورە و بەهێز دەبوو ، دوادەخست، بەڵام چار نییە، حوکمی ژیانە و دەبێ منیش لەگەڵی بڕۆم."
پاشا ویستی گەنجینە پڕ زێڕ و گەوهەرەکەی ژێرزەمینی کۆشکەکەشی پێ بڵێ. ئاخر خۆ لەگوینە[٩٦] لەکاتی گەشتەکەیدا شت بقەومێ، شتی وەها بۆ ئەو دژوار و چارەنووسسـاز بێ. بۆ ئەو جۆرە سـەرکێشییە، لەسـەر

[٩٦] لەگوینە: نزیکە، لەوانەیە، خەریکە.

شـانی پێویسـتە ڕازەکە بۆ جێنشـینەکەی بدرکێنێ. پاشـا کچەکەی بردە دیوەکەی دیکەی باخەکە، تا هیچ کەس گوێی لە قسـەیان نەبێ. ئینجا بە چرپەوە پێیگوت: 'گوێبگرە! من دەمەوێ نهێنییەکی دەوڵەتت بۆ بدرکێنم. شـتەکەش بۆ تۆ نییە، بەڵکو بۆ کوڕەکەتە. نـاپـاکییە ئەگەر بۆ هەر کەسـێکی دیکەی باس بکەی. ئەم ڕازە هەر لە سـینگی خۆت بهێڵەوە تا ئەوکاتەی کوڕەکەت دەبێتە پاشای وڵات."

تاجیش گوتی: "باوکە، وا مەڵێ، تۆ هەر دەمێنی."

"مەرگ بۆ هەمووان لە ئان و سـاتدایە، کێ دەیزانێ. باش گوێم لێبگرە و لەبەری کە."

پاشا دەستی دایە چڵە دارێک و لەسەر زەویەکە وێنەی ژوورێکی کێشا، نەخشـەی دۆلابەکە و کونی پشـتی دۆلابەکە و بووبڕە تەسـکەکە و پەیژەکان و ڕاڕەوە کورتەکە پاشـان پەیژەکانی بە باشـی کێشـا. دوای ئەوە ڕاڕەوەکە ئینجا دەرکەیەکی بچکۆلە و گەنجینەکە، ئەو باسـی ئەو زێڕ و زیو گەوهەرەی بۆ کرد، ئەوەی لە هینـدسـتـانەوە هێنرابوو. هەروەها باسی ئەو دەرووە و ئەو بووبڕەشی بۆ کرد، کە لە بارودۆخی ناچارییدا دەکرێ وەک ڕێی هەڵاتن و دەربازبوون بگیرێتەبەر.

تاج سـوڵتان باوەشـی بە باوکیدا کرد و بەسـرتەوە گوتی: "باوکە، زۆر سـوپاسـت دەکەم بۆ ئەو متمانە زۆرەی بە منت هەیە. من ژیانم بۆ ئەو ئەرکە تەرخان دەکەم و پەیامەکەشت لەکاتی خۆی دەدەمە جێنشینەکەت."

شـەوی سـەفەرەکە، عەینولدەولەی لە ژووری کارکردنەکەی خۆی بینی. هەرچەندە سەرەتا بڕیاریدا بوو هیچی لەبارەی گەشتەکەی بۆ ئەورووپا پێ نەڵێ، لێ هەسـتیکرد ئەو هەم زاوایەتی و هەم پلەیەکی بەرزی لە سەوپاشـدا هەیە، بۆیە شـتێکی ئەسـتەمە ئەو گەشـتەی لێ بشـاردرێتەوە. ئیدی پێیگوت لەوانەیە سـەری چەند وڵاتێکی ئەورووپی بدا، پاشـان

ئەوەشـــــی پیڕاگەیاند: "ئەمەیان فەرمانێکی ئێمەیە: لە دیارنەمانی ئێمە هەموو لادەرەکان بگرە. کاتێکیش گەڕاینەوە، نامانەوێ هیچیان لەبارەوە ببیســـتینەوە. بەم نامەیەش هەموو دەســـەڵاتێکت بۆ جێبەجێکردنی ئەو ئەرکە پێدەدەم."

پاشا هەر بەخۆی نامەکەی خستە بەرکی عەینولدەولە و گوتی: "بەردەوام تاج سـولتان و منداڵەکە بێنە کۆشـک. لێیانگەڕێ نەوەک هەر ڕۆژەکانیان بەڵکو شـــەویش لێرە بەســـەر ببەن، ئاخر بۆ منداڵەکە باشـــە لە کۆشـــک ڕابێ."

پاشـــــا توند پیلی عەینولدەولەی گرت و بە نەرمی پێیگوت: "بە گیانی خۆت ژن و منـداڵەکەت بپـارێزە. ئەوانە شـــــتە هەرە بـایەخـدارەکەی دەوڵەتن. لەبەر ئەوان بڕوا بە هیچ کەسێک مەکە."

بۆ ڕۆژی پاشتر، شا گەشتەکەی دەستپێکرد، کە شەش مانگی دەخایاند. ئەو دەســـــتەیەکی لێبژاردەی لەگەڵ خۆی برد، کە پێشـــوەخت ئاگاداری کردبوونەوە بەوەی ئەرکێکی تایبەتیان لەپێشـــــە. وەزیر پێی باش نەبوو مەلیچک لەگەڵ خۆی ببا، بەڵام پاشـــا بەگوێی نەکرد: "ئەو شـــتە ناکرێ، خۆ ئەگەر بەتەنیا لێرە بەجێی بێڵم، وەکو پشـــــیلەکەم فەرامۆش دەکرێ. ســـەرباری ئەوەش کاتێک بێزار دەبم و لە غەریبیدا پێویســـتم بەیەکێک هەیە قسەی لەگەڵ بکەم."

شـا بڕیاریدابوو لەکاتی گەشـتەکەیدا ڕۆژژمێرێکی پێبێ و لێی بنووسـێ. کتێبەکەش بۆ خەڵکی ئێسـتا نەبوو بەڵکو بۆ پاشـەڕۆژ بوو، بۆ ئەو کاتە بوو، پاشا لە ژیاندا نەمابوو.

ئەو لەوە بە ئاگا بوو، وەک پاشـــــا کۆنەکانی ئێران بە شـــــکۆوە یادی ناکرێتەوە، بەوەی مۆری خۆی لە تەوێڵی چەرخی ئێســـــتای خۆیدا بێ، بەڵام خۆ دەکرێ لە ڕێی گەشتنامەکەی خۆی جیابکاتەوە و بناسرێتەوە.

دەزگا نوێیەکان کتێبەکەی ئەو چاپ دەکەن. ڕۆژێک دادێ لای هەموو کەسێک دەخوێندرێتەوە. ئەو ویستی گەشتەکەی بۆ ئەوان بکا، ئەوانەی هێشـــتا لە ژیانـدا نین، بەڵام بەدڵنیاییەوە دواڕۆژ دێن و دەیبینن و دەیخوێننەوە.

لە نیوەی شەودا، پەردەی پەنجەرەکەی تیدا و سەیری ئاسمانێکی ساماڵ و پڕ لە ئەستێرەی کرد. لەوانەشە ئەمەیان دوا شەوێکی ئێرانییانە بێ بە مەراقەوە لێی ڕابمێنێ.
هەرچەندە خەمی وڵاتەکەشـــی بوو، لێ هەســـتێکی خۆشـــیی نامۆشـــی هەبوو. هەستەکە وەک ئەوە وابوو، لەپڕێکەوە لەو بارە قورسەی سەر شـانی ڕزگاری دەبێ، ئەو بارەی وەها لەچارەی نووسـرابوو دەبوایە تا مردن هەڵیبگرتبایە. ئەو وەک مەلێکی قەفەسکراو وابوو، بەرەو ئاسمانی شینی بێ بن باڵ بگرێ.

هەرچەندە درەنگیش خۆی خزاندە بن لێفە، لێ بەیانی زوو لەخەو ڕابوو. پیاسـەیەکی بەناو باخەکەدا کرد. سـەرەتای وەرزی بەهار بوو. ئەو ناوە هەر گوڵ بوو ســـەری دەرهێنابوو. هەدادانی نەمابوو، تەنانەت حەزی دەکرد زووتر کاروانی گەشـــتەکەی بەڕێ بکەوێ، بەڵام خۆ دەبووایە چاوەڕێی بکردبایە تا هاوسەفەرەکانی ئامادە بووبان.
ئەو ویستی دوا نیگا لە حەرەمسەرا ببڕێ، لێ بۆ مایەی سەرسامی ئەو، ژنەکانی بە جلی ڕازاوەوە لە باخەکەدا وەســـتابوون. هەموویان یەکە و ئاوێنەیەکیان بەدەســـتەوە بوو. ئەوان بە هێواشـــی دەگریان لەهەمان کاتیشـــدا پێدەکەنین. یەک دوو دانەیان بە دەفرێکی پڕ لە ئاوی ڕوون هاتنە پێش و ئاوەکەیان وەک نیشـــانەیەکی بەخت لەبەر پێدا ڕژاند. ئەمەش پاشـــای هەژاند و چاوەکانی پڕ لە ئاوکرد. ژنەکان زیاتر لێی

هـاتنەپێش، خۆیـان گەیـانـدێ و تـا بەردەرگـا یـاوەرییـان کرد، لەوێش هاوسەفەرەکانی چاوەڕێیان دەکرد.
خزمەتکـاران بەخۆیـان ئـاگردانی بچووک لەســـەر ســـینی وهـاتن و بوخوریان لەسـەر دەسـووتاند و دوکەڵە بۆندارەکەشـیان بە بەرکەپووی میوانەکـانـدا دەکرد. تیپێکیش لە موزیکژەنـان یـاوەریی گۆرانییێژێکی گەنجیـان دەکرد کە گۆرانییەکی مـاتەمبـارانەی خواحـافیزی دەچریکـاند. پاشــاش بە دەســتەســڕەکەی فرمێســکەکانی ســڕینەوە و دەســتی بۆ هەمووان ڕاوەشاند.

حەوت گالیســکەی پاشــایەتی حازروبازر وەســتابوون. کاربەدەســتانی حکوومەت، ئەندامانی خانەوادەی پاشـــایەتی، نێردەی بازاڕ و باڵوێزی بریتانی و ڕوســی پەرژینێکیان بۆ خواحافیزی لە پاشــا دروســتکردبوو. دایکیشـــی پێشـــوەختە خواحــافیزی لێکردبوو، دوعــای گەشـــتێکی سەرکەوتووی بۆ کردبوو.
پاشـــا ســـەری بۆ هەندێکیان هەژاند، تۆقەی لەگەڵ هەندێکیان کرد، دۆســتانەش لەگەڵ باڵوێزی ڕوســی دوا و چەند وشــەیەکیشــی لەگەڵ هەڵســـوڕێنەری کاروباری بریتانی ئاڵوگۆڕ کرد. دانیشـــتوانی تارانیش دەستیان بۆ پاشا هەڵوەشاند. سەرۆکی نۆکەرانیش بەخۆی و سینییەکی پڕ لە دراوی نوێ هاتە لای پاشـــا وەســـتا، ئەویش چەنگی لێدەدا و بۆ پەیوەندیدارەکانی فڕێ دەدا. تا ئێستا ئەوەندە دراوی نەبەخشیبوو، بەڵام بۆ ئەوە کردی، پێیوابوو بەم کارەی ئەو کەســانە هەرگیز لەبیری ناکەن لەکاتێکدا ئەگەر هات و ئەو نەگەڕایەوە.
کاتێکیش دوا دراوەکانی بەشــینەوە، دەســتێکی بۆ هەوا بەرزکردەوە و سواری گالیسکەکەی بوو.

٥٢

دەستور

یەک دوو مانگ بوو شــا لە گەشـــت و گەڕانی خۆی بوو، هەمووانیش وەهایان دەزانی لە ســـەردانی شـــارە پیرۆزەکاندایە. کاتێکیش مانەوەی زیاتر لە کاتی چاوەڕوانکراوی خایاند، دەنگۆی وەها بڵاوبوەوە، گوایە لە کەربەلا و نەجەفەوە ڕێگەی مەککە و مەدینەی گرتۆتەبەر تا حەجەکەش نەکا نایەتەوە. هەر موسـلّمانێکی باوەڕدار لەسـەری پێویسـتە لە ماوەی ژیانیدا یەک جار بچێتە مەککە و جەژنی قوربان لەوێ بکا.

پاشـــا ئێســـتا لەنیوەی ڕێگای گەشـــتەکەی خۆی دایە و یەک دوو کورتەنامەشی بۆ تاران ناردبوونەوە.

بۆ دایکی وەهای نووسیبوو:

"دایکە، وەک پاشایەکی گەورەی ئێرانی لە ڕوسیای دراوسێوە پێشوازیی لێکراین. ئەوان پێیان گوتم، هێشـتا ئەو سـەردانەی دایکتمان بۆ مۆسـکۆ هەر لە یادگەدا ماوە. ئەوان چەند وێنەیەکی تۆیان نیشـان دام. تۆ باسـی ئەوەت بۆ نەکردم، نیگارکێشـێکی دەرباری قڕاڵ تابلۆیەکی تۆی کێشـاوە.

داوام لێکردن بەڵکو بتوانم تــابلۆکەت لەگەڵ خۆم بێنمەوە. بەداخەوە، ئەوان هێنـدە تۆیـان بەدڵ بووە، ویســـــتیـان تـابلۆکەت لەگەڵ کۆمەڵە تابلۆکانی ئەوێ بمێنێتەوە."

بۆ تاج سوڵتانیشی نووسی:

"ئای چەند خۆش بوو لەگەڵ خۆمم هێنابای، ئاخر ئەو گەشـــتە زیاتر بۆ تۆ دەشیا نەوەک ئێمە. هەرشتێک کە لەنێو پەڕەی کتێبان خوێندبێتتەوە، لێرە لە بازاڕەکاندا لەبەرچاوە. ژنـان، قـاوەخـانە، پرد، چرا، کڵێســـــا، نـانەواخـانە و تیاترۆخـانەکـان. لێ گوێی پێ مەدە، تۆ هێشـــــتا گەنجی، جارێکی دیکە دەتنێرینە مۆسکۆ.

ئێمە غەریبیی ئەحمەد موزەفەر، شـازادەی جێنشـین دەکەین. باش ئاگات لێی بێ، بە باشـــی شـــیری خۆتی پێبدە، باش بەخۆتیەوە بنوســـێنە، بە ڕســـتەی تەواوەوە لەگەڵی بدوێ. چیرۆکی خەوهێنەرانەی بۆ مەگێڕەوە، هەروەها ئەو گۆرانییە ڕۆژانەییانەشـــی بۆ مەڵێ تا خەوی لێبکەوێ. لە دیوانەکەی حافز بۆی بخوێنەوە، گۆرانی فرەنسی فێربکە.

تا دیدار، زوو دەگەڕێینەوە."

بۆ ئەوەی ژنانی حەرەمســـــەراش ئیرەیی نەبەن، بۆ ئەوانیش هەمووان، ئەم نامەیەی نووسی:

"ژنینە! پاشـــا غەریبیی ژنانی حەرەمســـەرا دەکا. خۆی ئەوە ئەرک بوو لەسەرمان، ئەم گەشتە بکەین، دەنا نەماندەکرد. مەوداکان زۆر گەورەن، ڕێگاکان هی هات و نەهاتن، لە هەموو لایەک مەترســـــی خۆی مەڵاس داوە. ســـــوپاس بۆ خوا ئێوەم لەگەڵ خۆمدا نەهێنا، دەنا دەبووە مایەی

کوێرەوەری. داواتـان لێـدەکەم دوعـامـان بۆ بکەن. ئێمە بەم زووانە دەگەڕێینەوە ماڵێ."

بۆ وەزیریشی وەها نووسیبوو:

"لێرە خەڵـک ژیـان و گورەزانی بەتەواوی لەوەی ئێمە جیـاوازە، بەردەوامیش لە خۆم دەپرســـم تۆ بڵێی ژیـانی ئێرە بۆ ڕەعیەتەکەی ئێمەش دەســـت بدا. من لەوە دەترســـم ئەگەر هات و ئێمە هەموو ئەو شتانەی ئێرە وەربگرین، بیروباوەڕ و دابونەریتمان لەدەستدەدەین.

ئەگەر هاتمەوە، بەدرێژی لەو بارەیەوە قســـەدەکەین. هەر بەڕاســـتی گەشـــتێکی ســـوودبەخش بوو، ئێمە تۆپخـانەمـان بۆ وڵات کڕی و تفەنگیشمان بەڕادان دان و چەندین گرێبەستیشمان مۆرکردن.

کورتەنامەیەکم لە عەینولدەولە پێگەیشـت، ئەو بەڕوونی پێ لەسـەر ئەوە دادەگرێ، ئامادەبوونی پاشـــا پێویســـت و گرنگە. هەربۆیە ویســـتم لە مـانەوەیەکی درێژخـایەن بەرپرســـیار بم. ئێمە گەشـــتەکەمـان کورت دەکەینەوە. تا ئەو کاتەی شتەکان هەڵبسـەنگێنین، گەیشتووینەتە ئامانجی خۆمان. لە داهاتوودا جارێکی دیکە گەشتێکی درێژتر دەکەین."

مســـتەوفی ئەلمەمالیکی وەزیر گومانی بۆ کورتەنامەکەی عەینولدەولە چوو باســـی چی تێدابێ. لەوانەیە عەینولدەولە لە نامەکەیدا پاشـای لەوە ئـاگادار کردبێتەوە، هەرچەنـدە وا پێدەچێ وڵات ئـارام بێ، لێ نەیـاران سەرقاڵی ئەوەن ڕایەڵەی خۆیان لەژێرەوە بەباشی بپارێزن.

هەروەها عەیندولدەولە هۆشـــداری دابووە وەزیر لەوەی: "تۆ نـابێ وا بیربکەیتەوە، کە ئەوان بێدەنگ بووبن، یان هاتبنە ســـەر ڕایەکی دیکە، نا بە هیچ شـێوەیەک شـتی وا لەگۆڕێدا نییە. من بەڵگەم هەن ئەوان خۆیان بۆ کات و ساتی گونجاو ئامادە دەکەن تا دەسەڵات بگرنەدەست."

مستەوفی ئەلمەمالیکیش هیوای وابوو بەڵکو لەو ماوەیەی پاشا لە وڵات نییە، بەشـێک لە نەخشـەکانی جێبەجی بکا، بەڵام بەکردەوە شـتێکی نەکردەبوو بە بێ پەسەندنامەی پاشا هەنگاوەکانی بهاوێژێ.
عەینولدەولەش سەد جاران زیاتر لە پاشا بەدتر بوو. ئەو هەر بەڕاستی سـەگەپاسـێکی نمونەیی بوو. ئەو لەیەک ڕسـتەدا پێگەی وەزیری پوخت کردبووەوە: "تا پاشا دەگەڕێتەوە بیر لە هیچ شتێکی نوێ نەکەیتەوە!"
عەینولـدەولە بۆ گرتن و لەنـاوبردنی ڕکـابەرە نەیـارەکـان، لە تـاران یەکەیەکی تایبەتی چەکداری پێکهێنابوو. بەمە خوازیاربوو بەر لەوەی شا لە گەشـتەکەی بگەڕێتەوە، ئەرکەکەی خۆی بەدیبێنێ، بەڵام تا دەهات پەی بەوە دەبرد، ئەم شـتە کارێکی ئاسـان نییە. ئەو لەو بڕوایەدا بوو تەنانەت مستەوفی ئەلمەمالیکیش پەیوەندیی بەو کەسە بەرهەڵستکارانەوە هەیە. ناوبەناو مستەوفی ئەلمەمالیک قسەی لەگەڵ جەمال خان و ئەمیر نیزام دەکرد، بەڵام نیازی نەبوو دژی پاشا بوەستێتەوە. ئەو دەیەویست گەنجە ڕۆشنبیرەکان لە دەوری بیرۆکەکانی کۆبکاتەوە.
لەکاتی دەستبەکاربوونی وەزیر، پاشا داوای لێکردبوو هەموو بڕوانامە و گرێبەستەکانی لا دابنێ تا تاوتوێیان بکا، بەڵام لەبەرئەوەی زۆر بوون و هەندێکیشـیان زۆر سـادە و ئاسـان بوون، ئیدی کاغەزەکان بۆ ماوەیەکی درێژ هەر لە نووسـینگەی ئەو مابوونەوە. وەزیر نەیدەتوانی بەرگەی کەموکورتی بەرپرسیارێتی پاشا بگرێ.
پاشا ڕووبەڕووی ئەو ژمارە گرێبەستانە دەبێتەوە کە پاشا بە تاقی تەنیا لەگەڵ دامودەزگا و کارخانە و بازرگانانی ئەورووپا واژۆی کردبوون.

ئەندامانی کۆمیتەی بەرگرییش لەمێژبوو لەو بڕوایەدا بوون، پاشـا گەورەترین بەربەسـتی گۆڕانکارییە چارەنووسـسازەکانە. بۆیە ئەوان

شـــێلگیرانە کاریان بۆدەکرد. ئەندامانی کۆمیتەکە لە دوایین کۆبوونەوە، کە لەتاران ڕێکیانخستبوو، ئەمانەی خوارەوە ئامادە بووبوون:
جەمال خان، میرزا ڕەزا کرمانی، شـــازادە مولکم خان، عەبدولڕەحیم تالیبۆڤ، حاجی زەینولعابدین مەراغەیی، شـــێخ ئەحمەد ڕوحی، میرزا محەمەد حەسەن ئاستیانی، شێخ عەبدولحەسەن، میرزا سولەیمان خان، میرزا یەحیا دەوڵەتئابادی، میرزا محەمەد عەلیخان، شـــێخ ئەحمەد خەرقانی، میرزا موحسین سەدولما، میرزا سولەیمان دهخدا، میرزا عیسا قائیمەقام، ئەمیر نیزام، عەبدولقاسم لاهوتی، مستەشار ئەلدەولە.

زۆربەی ئەو ئەندامانە خەریکی کاروباری کەلتور، ئەدەبیات، سیاسەت و زانســت بوون. بەشـــێکیان لە تاران دەژیان و ئەوانی دیکەش لە شـــارە گەورەکانی دیکەوە هاتبوون. کۆبوونەوەکەیان خاســـیەتی کۆنگرەیەکی نیشتمانیی بچووکی لەخۆگرتبوو، بۆ ئەوەی هێز و گوڕیان یەک بخەن.
جەمال خان کۆبوونەوەکەی بەم وتەیە کردەوە:
"دۆستینە، بەخێربێن!
مـایەی خۆشـــبەختیمە ئێوە لێرە دەبینم. بێگومـان ئەمەش خەڵاتێکی خودایيە، ئەمشـــەو هەمووومان لێرە کۆبووینەتەوە. هەندێکتان یەک دوو ڕۆژە و هەندێکی دیکەشتان هەفتەیەک دەبێ بەڕێکەوتوون تا بگەنە ئێرە. دووبارە بەخێر بێن.
ئەوە باش بزانن، یەکە یەکەی ئێوە بۆ ئەم وڵاتە گرنگن. هەندێک جار دەترســـم لەوەی نەتوانین خەونەکەمـان بەدیبێنین، بەوەی تووشـــی کوێرەوەرییەکی هەمیشـــەیی بووین و لێی دەرنەچین، بەڵام بەنیگـا و دیوێکی دیکەدا هیوا لە لەدڵمدا قوڵپە دەدا.
دۆستان، لەو دواییانەدا سەردانی بەشی باشووری وڵاتم کرد، تا بزانم ئاخۆ بریتانییەکان خەریکی چین. خۆی زۆریش ســـەخت بوو پێ بنێمە

ســــەر خاکەکەی خۆمـان لەوێ، بەڵام وەهـا خۆم نواند وەک ئەوەی وەرگێڕی کـارمەنـدەکـانی خۆمـانەی ئەوێ بم. لەوێ پەڕجووی تەواو ڕوودەدا. بریتانییەکان دامودەزگای نوێیان دامەزراندووە، دەزگا، ماشــێن و بزوێنەر، ئـامێر و پۆمپا. ئەوان دیوارێکی درێژیـان هەڵنـاوە و هەموو شـــتێک بەڕەوای خۆیان دەزانن، بەڵام خۆ ئەو دیوارە هەروا بەردەوام نامێنێ. زوو یان درەنگ پێویســــتە ئیمە لەگەڵ ئەوانەی تازە خوێندنیان تەواوکردووە و لەگەڵ کرێکارەکانمان هاوکاری بکەین. بەڵام جارێ ئێمە خۆمان کێشــــە هەرە گەورەکەین. ئەوەی ئیمە پێویســــتمان پێی هەبێ قانونەکانن، کە لە یەک کتێبی قانوننامەدا جێگیربکرێن. دەســــەڵاتەکانی پاشاش بە تەواوی سنووردار بکرێن.

ئێمە بۆ ئەو کارە ڕێگەیەکی درێژمان لەپێشـە، بەڵام کاتێ من ئێستا ئێوە دەبینم، پاشـەڕۆژیشم لێ دیارە.

دۆستینە، وەزیری کوژراو بەش بەشـی دەستوری فرەنسی وەرگێراوە و وای لێکردووە بۆ وڵاتەکەشـــمـــان بگونجێ. توانیومە دەقی تەواوی دەســـــتورەکە بەدەســـــتبێنم، و چەند دانەیەکیشـــــم لێ چاپکردووە. بە خۆشـــییەوە دەمەوێ وەک دیارییەکی زۆر بەهادار ســــەر و دانەیەکتان پێشکەش بکەم.

دەی بـا دەســـــتوورەکە تـاوتوێ بکەین و بەپێی پێویســــتیش کونج و کەلەبەرەکانی پڕبکەینەوە. ئەمە خەونێکە دەبێتە راستی.

دۆستان، سوپاسی ئامادەبونتان دەکەم."

میرزا ڕەزا لە ژوورەکە چووەدەر، ئینجا بە ســـندوقەدارێکی قورســــەوە گەڕایەوە. ســـــندوقەکەی کردەوە، ســــەروو دانەیەکی لە دەســــتوورە کاتییەکەی ئێرانی بەســــەر ئامادەبووان دابەش کرد. هەمووان لە شــوێنی خۆیان بە دڵخۆشی و هەلهەلەوە چەپڵەیان لێدا.

جەمال خان کتێبێکی بەلاوە نا، تا لەگەڵ خۆیدا بیباتە ماڵی ئایەتوڵلا تەباتەبائی. ئە ئەو ئاخوندە بوو، وەک نوێنەری ئایەتوڵلا شیرازی لەگەڵ دەستەی بازرگان و دوکاندارانی بازار و لەگەڵ پاشادا قسەی کردبوو.
دوای ئەم دیدارە ئەو بووبووە گرنگترین بیچمی سیاسی لە وڵات.
ئایەتوڵلا بەساڵاچووەکەی شیرازیش، دوای سەرکەوتنی فتواکەی لەبارەی توتن، بەیەکجاری خۆی لە ژیانی گشتی دزییەوە و چووەوە خەڵوەتە تایبەتیەکەی خۆی. ویستی دوارۆژەکانی ژیانی بە ئارامی و بە نوێژ و دوعا بەسەر ببا.
ئیدی هەموو چاو کەوتبوونە سەر ئایەتوڵلا تەباتەبائی. ئەویش باش لەگەڵ جەمال خان دەهاتەوە و لێی تێدەگەیشت و پێیگوتبوو دەتوانێ بۆ هەمیشە پشتی پێببەستێ. دوای کۆبوونەوەی دەستورەکە، جەمال خان بەخۆی و دەستوورەکە سەردانی ئایەتوڵلا تەباتەبائی کرد.

کەسێک دانەیەکی لە دەستورەکە گەیاندبووە دەستی عەینولدەولە. ئەویش بە دانیشتن و پاڵدانەوە بەسەر سەریندا هەر لاپەڕەکانی هەڵدەدانەوە و لە توڕەییشدا لەنێو خۆیدا دەکوڵی. ئەو کەسەی دانەی دەستورەکەی بۆ هێنابوو، ڕاپۆرتیشی لەسەر کۆبوونەوەی دەستەکەی جەمال خان دابووێ. لەوانەیە یەکێک لە ئەندامانی کۆمیتەکە شتەکەی لە دەم دەرچووبێ.
عەینولدەولە بۆ ڕۆژی پاشتر چووە نوسینگەی هەواڵگریی تا لەبارەی ئەو پێشهاتە لەگەڵ سەرۆکی دەزگای نهێنی قسە بکا: "بیست و پێنج دانە لەم کتێبە چاپ کراون."
عەیندولدەولەش پرسی: "ئەو کتێبانەیان لە کوێ چاپ کردوون؟"
"ئەوانە لە بۆمبایەوە چاپکراون و لە ڕێی هەراتیشەوە ئاودیوی وڵات کراون."

عەیندولدەولە هەستیکرد ئەم کارە کاری جەمال خان بێ. ئاخر زۆر جاران ناوی جەمال خان وەک عەقڵی پشت هەموو پشێوی و هەراوزەنای وڵات دەهات. لێ زۆر جاریش ناوی میرزا ڕەزای کوڕی ئایەتوڵڵا کرمانیشی دەبیست.

لە ڕاپۆرتەکەدا شتێکی تایبەت لەبارەی میرزا ڕەزاوە باس نەکرابوو، هەربۆیە عەینولدەولە هیچ ڕێکارێکی لە بەرانبەر ناوی ئەو نەگرتەبەر. هەروەها هەرگیز جەمال خانیشی نەبینیبوو، بەڵام بۆ ئەو وێنەیەکی ڕوونی لە مێشکیدا هەبوو. پیاوێک بە سمێڵێکی شۆڕبووەوە بەخۆی و چاکەتێک و کڵاوێکی ڕەشەوە لەخەیاڵدانی ئەودا بوو.

سەرۆکی سیخوڕان بە عەینولدەولەی گوت: "دانەیەک لەو قانوننامەیە لای قورئان لە سەر تاقی ئاگردانەکەی ژووری دانیشتنی ئایەتوڵڵا تەباتەبائی دانراوە."

عەینولدەولەش هێشتا هەر سەرقاڵی خواردنەوەی پیاڵە چایەکەی خۆی بوو.

سەرۆکی سیخوڕان درێژەی بە قسەکانی خۆیدا: "ئایەتوڵڵاش لەسەر هەر لاپەڕەیەکی کتێبەکە تێبینی خۆی نووسیون. ئەمەش دوا دانەیە، بەڵام ئێمە هێشتا هەواڵێکی پشتڕاستکراومان لەسەر قانوننامەکەی ئەوان پێنەگەیشتووە. هەمووان دانەیەکیان لەگەڵ خۆیان بردۆتە ماڵ تا لە دەقەکەی بکۆڵنەوە و تێبینیی خۆیان لەبارەیەوە دەرببڕن. لێرەدا دانەکەی لای ئایەتوڵڵا بەڵگەیە. ئێمە دڵنیاین ئەوان جارێکی دیکەش کۆدەبنەوە، بەڵام دەقاودەق نازانین کەی."

عەینولدەولە پیاڵە چایەکەی خۆی دانایەوە. ئەم قانوننامەیە کێشەکەی لێ ئاڵۆزتر کرد لەوەی پاشا گومانی بۆ چووبوو. بۆ ئێوارەکەی کورتەنامەیەکی بۆ شا نووسی، تێیدا پێشنیازی کردبوو بەڵکو پاشا درێژە بە گەشتەکەی نەدا و لەبەر باری پێویست بە زوویی بگەڕێتەوە."

بەم جۆرە، دوای ســـێ مانگ، جارێکی دیکە کۆمیتەکە بۆ قســـەکردن لەبـارەی قـانوننـامەکە کۆبووەوە. ســـەرۆکی دەزگـای هەواڵگری لە کۆبوونەوەکەی تاران ئاگادار بوو، بەڵام نەیتوانیبوو کات و شـــوێنەکە بزانێ.

عەینولدەولەش فشـاری خسـتە سـەر کابرای سـەرۆکی دەزگا و گوتی: "من نـاتوانم هیچ لەم زانیـارییـانە بکەم، من زانیـاریی دەقـاودەقم دەوێ، بەرلەوەی پـاشـــا بگەڕێتەوە، دەمەوێ هەموو ئەوانە بخەمە زینـدان. دەمەوێ بە پاشـای نیشـان بدەم. دەی شـتێک بدۆزەرەوە، شـتێک بکە، ناونیشـــانێکم بدەرێ، خۆ ئەگەر ئێســـتا نەیانگرین، ئەوا گەورە دەبن و ناتوانین دژیان بوەســـتینەوە. دەی نیشـــانەی ڕێکوڕەوانم بدەرێ منیش هەموو دەروازەکـان دادەخەم و هەموو مـاڵەکـان، یەک لەدوای یەک دەپشـــکنین تا دەیاندۆزمەوە و دەیانگرم. من ئەو جەمال خانەم دەوێ! دەی ڕۆژێکم پێ بڵێ، با زنجیریان لە مل بکەم و تا پاشا دێتەوە لە دیوار بیانبەســتمەوە. ئەوســا بە قانوننامەکەی خۆیان لە ســەروچاویان بدەم. ئەمە بۆ میرزا ڕەزاش هەر دروستە."

ســـەرۆکی ســـیخوڕان چەند چاوێکی خۆی ناردنە ئەو خان و ماڵ و شـــوێنانەی کە کەســـانی لایدە و غەوارە کاتێک دەهاتنە شـــار، لێی دەمـانەوە، بەڵکو لەوێ بیـاندۆزنەوە و ســـایەیـان بکەن. لەو هەموو زانیارییانەی بەدەســتیان هێنابوو، ئەوە دەرکەوتبوو ئەندامانی کۆمیتەکە لەماوەی یەک دوو ڕۆژی دیکەدا کۆدەبنەوە. عەیندولدەولەش ڕاستەوخۆ هەموو دەروازەکانی تارانی داخستن و یەکەی سوارەشی ناردنە شوێنی حەوانەوەکانی دەرەوەی شـار. فەرمانی پێدان هەرکەسـێک کتێبێکی پێبێ یان پارچە کاغەزی لە جانتـادا پێبێ یەکســـەر کۆتوپێوەنـدی بکەن و

بیگرن. تەنانەت سوارەکان تا شاری قەزوینیش ڕۆیشتن. سەریان بە هەموو کاروانسەراکاندا کرد و هەر کەسێک گومانیان لێکردبا دەیانگرت. کەچی لە هیچ شوێنێک کتێبەکەیان نەدۆزیەوە، لێ ڕیزێک پیاوی بەزنجیر بەستراویان بۆ ناو شار ڕاکێشان. عەینولدەولەش یەک بەیەک لێکۆڵینەوەی لەگەڵ دەکردن و پاشان دەیخستنە کونجی زیندان.

عەینولدەولە دەینەڕاند: خۆ ئەگەر پیاوەکانی جەمال خان لە دەرەوەی شار نەبن، ئەوا هەر دەبێ لەنێو شاردا بن."

بە شێوەیەکی چاوەڕواننەکراو سوارەکان بە سەر شوێنی حەوانەوەی میوانەکانی شاریان دادا و لێنەگەڕان کەس لێیوە دەربچێتە دەر تا عەینولدەولە بەخۆی دێت و لێکۆڵینەوەیان لەگەڵدا بکا. لێ دەرکەوت ئەو ڕێبوارانە هیچیان بەسەر هیچەوە نییە و هەریەکە و بۆ مەبەستێکی خۆی هاتۆتە تاران و دەڕواتەوە.

بۆ ڕۆژی سێیەم ئاماژەیەکی وەها بۆ عەینولدەولە هات، گوایە یەک دوو کەسی لایدە لە حوجرەیەکی مەلایەتی لەپشت مزگەوتی گەورەی شارەوە بینراون. هەر خێرا عەینولدەولە بە یاوەریی دەستەی سواران خۆی گەیاندە ئەوێ و بەسەری دادان و بەهێز دەرگای حوجرەکەی کردەوە. لە یەکێ لە ژوورەکان پیاوێک پاڵی بە عەینولدەولەوە ناو خستی و بەسەریدا بازیدا و لە پەنجەرەکەوە بەرەو باخەکە تێیتەقاند. پیاوە ڕاکردووەکە جەمال خان بوو. ئەو بەرەو دەرگا هەڵات، بەڵام عەینولدەولەی بۆی ڕاستبووە و تەقەی لێکرد. جەمال خانیش سەرپەلۆ چوو و پاشان لەنێو داروتەڕاشدا ون بوو.

عەینولدەولە کە هێشتا نەیدەزانی پیاوە ڕاکردووەکە کێیە بانگی کرد:
"بڕۆن بیگرن، ئەو بریندارە!"

یاساوڵە چەکدارەکانیش غاریاندایە ئەو شوێنەی جەمال خان لێی بەربووبووەوە و لە گۆترە لەدەوروبەری خۆیاندا تەقەیان کرد. لەو

ساتەشدا لە تاریکیدا تەقە لە یاساوڵەکان کرایەوە. ئەوانیش ناچار خۆیان پەنادا و تەقەیان کردەوە. تەقەکەرە هێرشبەرەکەش میرزا ڕەزا بوو. ئەو لە ژوورێکی دیکەوە تەقەی لێکردن ئەوەندەش تەقەی کرد تـا هەموو ئەندامانی کۆمیتەکە بە پەنجەرە و بەسەر باندا هەڵاتن و دەربازیان بوو. عەینولدەولە خۆی گەیاندە ئەو هۆدەیەی تەقەکەی لێوە دەهات، بەسەر دەرکە کەوت و دەمانچەکەی خاڵی کرد. میرزا ڕەزاش ڕێک لە کاتی خۆیدا خۆی گەیاندبووە حەوشەکە و لەپاڵ درەختەکاندا خۆی حەشار دا. یاساوڵەکان ئەوەیان بینی میرزا ڕەزا لەکوێ خۆی شاردۆتەوە. وایان گومان کرد گوللەی لەبەر بڕا بن. بۆ ئەوەی بیگرن غاریان دایێ. یەکێکیان بە قۆنداغە تفەنگ بەتوندی لێی دا و دوو کەسی دیکەش خۆیان هەڵدایەسەر و لەزەویان داو بەرزەفتیان کرد.

جەمال خان توانی ڕزگاری ببێ، بەڵام یاساوڵەکان چەند ئەندامێکی دەستەکەیان گرتبوو. عەینولدەولە میرزا ڕەزای زنجیر کرد و خستییە کونجی زیندانێ.

٥٣

گەڕانەوە لە گەشت

پاشا دوای گەشتێکی شەش مانگە گەڕایەوە. وەک وەڵامێک بۆ نامەکەی عەینولدەولە، پاشا تەتەرێکی پێش گەڕانەوەی ناردبووەوە تا نمایشێک بکا، ئەویش هەندێک جاران ئێواران درەنگ بە گالیسکەی شاهانە بەناو شاردا بگەڕێ تا خەڵک وەها بزانن گوایە پاشا گەڕاوەتەوە.

گەشتەکەی پاشا زیاد لەوەی خۆی چاوەڕێی کردبوو کات و پارەی تێچوو. لە هەر وڵاتێک دیاریی گەورە و گرانبەهای بۆ خۆی، بۆ ژنەکانی و بۆ ئەندامانیماڵباتەکەی کڕی. ئاخر ئەوە خووخدەیەکی ئێرانیانە بوو، کەسێک بۆ گەشت بچێ، دەبووایە بە دەست و دیاری بگەڕابایەوە. پاشاش ڕێزی لەو دابە گرت. ئەو دیارییانەی پاشا کڕیبوونی، جوان و سەرنجڕاکێش بوون. ئەوانیش بەرهەمی نوێ، پارچە جل و کەلوپەلی ناوماڵ بوون، پێدەچوو هەرگیز لە بازاڕەکانی ئێراندا دەست نەکەون.

پاشـــا هەر شـــتێکی لە ڕێگا بەرچاو کەوتبا و دڵی گرتبا، دەیکڕی و بەلاوەی دەنا تا لە کاتی گەڕانەوەیدا لەگەڵ خۆی هێنابایەوە.
ئێستاش کۆتایی بە گەشتەکەی هاتووە، و لە دیوەکەی ڕوسیای دەریای قەزوینەوە لە ڕێی دەریاوە دەگەیشـــتەوە وڵات، ســـێزدە گالیســـکەی گەورەی پڕ لە کەلوپەل، کاروانیان لەدوای ئەو بەســـتبوو. ٣٦٧ هەگبە و ســـــاکی گەورەی پر لە کەلوپەل و ٣٢ دەرزەنی گەورەی پێڵاو، کڵاو، چـاکەت، کتێـب، فەخفوری، ئـامێ و بووکەڵە و گەمە، بـازن، وێنەکـانی لەگەڵ مەزنـانی وڵاتە خـانەخوێکـان. چوارچێوەی وێنە و چـاویلکە، کـاتژمێر، دووربین، گڵۆپ، جگەرە و قەنـدەشــــەکر، زێڕ، ئەڵقە و ئەنگوسـتیلە، ئەو مێدالیانەی لە لایەن سـەرۆکی وڵاتە خانەخوێکان وەک دیاری پێی درابوون. چادان و جزوی قاوە، دەنکی قاوە، کرێم و مەڵهەم بۆ ژنان، ئاوێنە و دەیان شتی جوان و نایاب و ردەواڵەی دیکە.
کاتێکیش کاروانەکەی بە بەردەم لادێ ڕوسـییەکاندا تێدەپەڕی، خەڵک بە دوایدا ڕایاندەکرد و داوای پارەیان لێدەکرد. بۆ ئەوەی کەلوپەلەکانی سەلامەت دەربچن، دراوی ڕوسی بۆ هەڵدەدان. ئەو خەڵکەش نەیاندەزانی ئاخۆ باری ئەو هەموو گالیســکانە چییە، هەروەها خەیاڵیشــیان بۆ ئەوە نەدەچوو پاشــا لە یەکێک لە گالیســکەکان دانیشــتبێ، دەنا هەر بەو برە دراوە کەمە وازیان لێنەدەهێنا.
گومرگی ڕوســـی مشـــوری ئەوەی خواردبوو شـــا زووتر بە بەلەمێکی هێزی دەریـاوانی خۆیان بۆ نیشـــتمانەکەی خۆی بگەڕێتەوە. بەدوایدا کەلوپەلەکـانی بۆ ڕەوانە بکەن. کـاتێکیش پـاشـــــا بینی چـاوچنۆکە بەدرەفتارەکان بەدوای کەلوپەلەکانی غاردەدەن، ویستی شتومەکەکانیشی لەگەڵ خۆیدا بەهەمان بەلەم ببا.
ئەوەش ڕوون نەبوو ئـاخۆ بۆچی کـارمەنـدانی گومرگە خۆجێیەکە نەیـانـدەویســـــت هـاوکـار بن. ئەوان هەر بە دەق و ڕێنمـایی دیکەوە

دەهاتنەوە لای پاشـــــا بەوەی ڕێگە نادرێ کەلوپەلەکان بەهەمان بەلەم بگوازرێنەوە، بۆیە دەبێ بە شێوەیەکی دیکە باربکرێن و بگوازرێنەوە.
پاشـــــا بە ڕێنوێنەکەی خۆی گوت: "ئێمە متمانە بە ئەوانە ناکەین. من لەچاوی ئەوان مەبەســـتێکی بەدفەڕانە دەبینم. نابێ ئێمە کەلوپەلەکانمان بەم جۆرە بێ مشوور لە دواوە بەجێبێڵین.
ڕێنوێنەکەش وەڵامی دایەوە: "کەلوپەلەکان بێ مشوورخۆر نین، گومرگی ڕوسی چاودێرییان دەکا و لێناگەڕێ دەستکاری بکرێن."
"ئاخر ڕوســەکان زیاتر لە نیوەی ئازربایجانە خۆشــەویســتەکەمانیان لە باوکمان ســـتاند و هەرگیزیش نەیاندایەوە. خۆ ئەگەر بزانن چی لەناو ئەو هەگبە و ســـاکانەدا هەیە، ئەوا هەمووی لەدەســـت دەدەین، ئێمە هەرگیز لە شــتەکانمان دوور ناکەوینەوە، ئێمە لە ڕوســیا ناڕۆین مەگەر کەلوپەلەکانمان لەگەڵ خۆماندا نەبەین."
سەرۆکی گومرگیش نەیدەسەلماند، ویستی سەرەتا لەگەڵ بەرپرسەکەی خۆی لە باکۆ ڕاوێژ بکا. بە نابەدڵی پاشـــا بۆ شـــەوەکەی لەیەکێ لە مێوانخانەکان مایەوە. لەو شـــەوەشـــدا شـــتێک قەوما، بۆ پاشـــا لە داگیرکردنی ڕوســـیا بۆ ئازربایجان پۆلکتر بوو. بۆ بەیانییەکەی هەرگیز ئەوە بۆ پاشـا ڕوون نەبووە و ئاخۆ چۆن و کێ بەسـەر گالیسـکەکانیان دادا و تاڵانیان کردبوون.

مەیدان و کایەی گومرگەکە لەســـەر دەریای قەزوین خۆی لە بەندەرێکدا دەبینییەوە کە بازرگانانی وڵاتەکانی دوروبەر بەکاریان دەهێنا. ئەوان کاڵاکانی خۆیان بە بەلەمی کەچەکە[٩٧] دەگەیاندنە بازاڕەکانیان. بۆیە هیچ پێویستیەکی وەها لە ئارادنە بوو تا کەلوپەکان بپارێزرێن.

---

[٩٧] کەچەکە: شەقوشڕ.

پۆلیسی ڕوسی لەماوەی گەشتەکەی پاشادا، ئاسایشەکەیان دەپاراست و پاســـەوانییان دەکرد، بەڵام ئەگەرێکی زۆر هەبوو پۆلیســـی خۆجێی بەشـــێکی گەورەی کەلوپەلەکانیان بردبێ، وردیلەکانیشـــیان بۆ خەڵکی ئاسایی بەجێهێشتبێ تا تالانی بکەن. لەوە شەوەدا تەقەش کرا، لێ لەبەر با و دەنگی شەپۆلەکانی دەریا پاشا هەستی بە هیچ نەکردبوو.

بۆ ڕۆژی پاشـــتر کەس نەیدەوێرا هەواڵە کارەســـاتبارەکە بە پاشـــا ڕابگەیەنێ. کاتێکیش لە خەو بێدار نەکرایەوە و ناشـــتای بۆ نەهات. هەر خۆی بۆ هەواڵوباس مەلیچکی ناردە دەرەوە:

"برۆ بزانە ئەوانە لە کوێن؟"

مەلیچک، ئەوی لە میانەی گەشـــتەکە خەپەتر بووبوو، بە زەحمەتیەوە ڕێیدەکرد و چووە دەرەوەی شـــوێنی حەوانەوەکە و بە هەناســـەبڕکێ گەڕایەوە: "هیچ کەسێک لێرە نەماوە. هەگبە و ساکەکانیش نەماون."

لەســـەرەتاوە پاشـــا هیچی لێ تێنەگەیشـــت، لێ کاتێ لەســـەر پێخەفەکەی هەڵسا، هاواری کرد: "ئەوە چیت گوت؟"

مەلیچک قســـەکەی دووبارە کردەوە: "هەمووان ڕۆیشـــتوون. هەگبە و ساکەکانیش نەماون."

لە شـــوێنی حەوانەوەکە هیچ کەس نەدەبینرا، بەڵام بەندەرەکە جەنجاڵ بوو. ئەو گـــالیســـــکـــانەی دوێنێ ئێوارە بە بـــاری تەواوەوە لەبەردەم گومرگەکەوە ڕاگیرابوون، ئێستا بەتاڵن و تێکیشکێنراون. هەگبەی دڕاو و دیاری شکاو لەو گۆڕە کەوتبوون و هەندێکیشیان بووبونە سوتماک.

پاشـــا بە شـــپرزەییەوە بانگی ڕاوێژکارەکانی کرد، بەڵام کەس بەپیر دەنگییەوە نەهـــات. ئینجـــا بـــانگی نۆکەرە تـــایبەتییەکەی خۆی کرد: "مەشەدی! مەشەدی!"

ئەویش سـەروسـەکوتی[٩٨] وەدەرنەکەوت. وەک ئەوەی شـتێکی لە قورگ گیر بووبێ، بانگی کرد: "مەلیچک."
مەلیچکیش بەهەڵەداوان هاتەوە لای پاشا و بە گریانەوە دەستی گرت.

پاشا دەبووایە شـەوێکی دیکەش لەو شـوێنە بمێنێتەوە تا بۆ بەیانییەکەی قسـە لەگەڵ سـەرۆکی پۆلیسـی گومرگەکە بکا. کابراش بەیانییەکی زوو وەدەرکەوت. لە نـاخەوە داوای لێبوردنی کرد و بەڵێنی دا ڕوسـیـا قەرەبووی پێویسـتیی شـتەکان بکاتەوە و پارەکەی بۆ بژمێرێتەوە. پاشـا نامەیەکی بۆ قڕاڵ نووسـی و سـکاڵای دۆخە ئازاربەخشـەکەی لێکرد، کە لەسـەر وڵاتەکەی ئەو پێیگەیشـتووە و بەم تێبینییە کۆتایی بەنامەکەی هێنا: "تاقمێک لە چەتە و دز سـێبەری ناشـیرینی خۆیان خسـتە سـەر یادەورییە شیرینەکانی قڕاڵی خاوەن پایە و خانەوادە خۆشەویستەکەی."

لەگەڵ ڕۆیشـتنی پاشـا لەوێ حەوت تۆپ تەقێنران. دەسـتەیەکیش لە پۆلیسەکان ئیکلامیان بۆ پاشا کێشا و تا سەر بەلەمەکە یاوەرییان کرد.
سـەرۆکی گومرگی ڕوسیش گوتی: "ئێمە لێکۆڵینەوەیەکی ورد دەکەین و هەمووی سـاغ دەکەینەوە و خاوەنشـکۆ ئاگادار دەکەینەوە. هەگبە و سـاکەکانی بۆ دەگەڕێتەوە." ئینجا پاشـا بە نامرادی و خەمبار و بە دەستی بەتاڵەوە بەخۆی و بە مەلیچک سواری بەلەمێکی ڕوسی بوون.
گەشتەکەی پاشا لە دەریای قەزوینەوە بۆ تاران مایەی خەم و ژان بوو. لە بەشـێکی زۆری مـاوەی گەڕانەوەی نەخۆش کەوت. لە تـارانیش یەکسـەر لەناو جێگەدا کەوت. بە سـەرۆکی نۆکەرانی گوت، بۆ ماوەی سێ ڕۆژ نایەوێ هیچ کەسێک ببینێ.

---

[٩٨] سەروسەکوت: سەروبیچم.

پاشـــا تای هاتنێ و گەرووشـــی زۆر ئازاری دەدا. ئەو ڕووداوەی ســـەر بەندەرە ڕوسیەکە، خراپی بەسـەر هێنا، بەڵام گەشتە سـەرنجڕاکیشـەکەی زۆر لە گوڕوتینی بردبوو، شەکەتی کردبوو.

هەمیشـە ئەو کۆشـکەی خۆی بە بەهەشـتێکی سـەر زەوی دەچوواند، لێ ئێســـتا، کە ئەو هەموو کۆشـــکانەی لە وڵاتە ڕۆژئاواییەکان بینین، ئیدی زانی ســـەرۆکی وڵاتەکان چۆن دەژین، کۆشـــکەکەی خۆی لە چاو هی ئەوان وەک هی سەدەکانی ناوەڕاست هاتە پێشچاو.

تەنانەت زاتی ئەوەشی نەمابوو خۆی نیشانی ژنانی حەرەمسەراکەی بدا، بەردەوام دەبووایە زەنگ بۆ ســـەرۆکی نۆکەرانی لێبدا تـا ئـاگـاداری بکاتەوە، کە نایەوێ هەمان پاسـەوان و سـواڵکەر و بازاڕ و خەسـاوەکان ببینێ.

لە هۆڵی مینابەندەکە و لە ژووری نوســـتنیشـــی هەر هەمان شـــتە کۆنباوەکانی دەبینینەوە. دۆلاب، کورســـی، مێز، ئاوێنە پەیژە، پێڵاو و کڵاوەکان هەر هەمووشیان پەڕپووت بوو دیاربوون. ئیدی لێفەی بەسەر دەموچاودا دەدا و پێی باشـــتر بوو بخەوێ و هەرگیز بێدارنەبێتەوە تا ئەو ژیانە پاشکەوتووە چیدی بەرۆکی پێ نەگرێتەوە.

بۆ ڕۆژی چوارەم، تاج ســـوڵتان کوڕەکەی خۆی لەباوەش کرد و هاتە کۆشـک تا بەخێرهاتنەوەی پاشـا بکا. ئەمەش تاکە ڕێگە بوو، پاشـا بێدار بکرێتەوە و بگەڕێندرێتەوە ســـەر ژیانی ئاســـاییانەی خۆی. لە کۆتاییدا پاشا ملی دا ببینێ.

"ئای باوکە، چۆن لاواز بووی؟"

پاشـاش کچەکەی خۆی ماچ کرد و بە تاسـەوە سـەیری منداڵەکەی کرد، لەبن پەتۆ شیرڕەنگییەکەدا خەوی لێکەوتبوو.

پاشا بە نەرمییەکەوە گوتی: "گەورە بووە و گۆڕاوە."

"مەبەستت چییە؟ خۆم هیچ شتێکی وەهای لێ نابینم."
پاشا بە دەستی پەتۆکەی لەسەر سەری نەوەکەی لادا.
"باوکە بۆچی بێزار دیاری؟"
پاشا هەر یەکسەر باسی بەتالانبردنی کەلوپەلەکانی لای گومرگی ڕوسی بۆ کرد: "جلی زۆر جوانمان بۆ هێنابوون. کتێب و دەرزەنێک گەمەی منداڵانیشمان کڕیبوو، لێ ڕوسەکان هەموویان دزی.
هەستێکی وام هەیە بۆیە تاڵانیان کردین، چونکە ڕێگەم نەدا هەگبە و ساکەکانمان لەوێ جێبێڵێن تا دواتر بۆمان بنێرنەوە. ملوانکەیەکی زێر مێدالیایەکمان بۆ منداڵەکە لە پاریس کڕیبوو. بۆ خۆشبەختی ئەو دوو یادگارییەم خستبووە نێو ئەو باولەی کە ڕۆژژمێرەکەم تێدا هەڵدەگرت. دیارە خوا نەیویستووە بەدەستی بەتاڵ بۆ لای تۆ و منداڵەکەت بگەڕێمەوە. تەماشاکە، فەرموو ئەوەتان."
بەدەم ئەم قسەیە ملوانکە زێرینە نازدارەکەی دەرهێنا و لە ملی کچەکەی کرد.
تاج سوڵتانیش گوتی: "باوکە، زۆر جوانە، زۆر نازەنینە." ئینجا دەستی باوکی گرت و ماچی کرد.
"میدالیاکەش بۆ جێنشینەکەمانە، باش بۆی هەڵبگرە، بۆ ڕۆژانی دادێ، تا ببێتە یادەوەریی گەشتەکەمان بۆی."
لەوکاتەدا منداڵەکە چاوەکانی کردنەوە و لە پاشا نزبووەوە[99]. تاج سوڵتان بەرزی کردەوە و لە باوەشی باوکی دانا. پاشاش لە خۆشبەختیان شاگەشکە بوو: "ماشەڵڵا، ماشەڵڵا، تادێ هەر بە ئێمە دەچێ." منداڵەکەی ماچ کرد و بەرزی کردەوە. کاتێکیش زیاتر بەرزی کردەوە.
تاج بەپێکەنین بەڵام بە ترسەوە گوتی: "باوکە، وا مەکە. ئاگادار بە."

[99] لێ نزبوونەوە: لێڕامان، بە سەیری تەماشاکردن.

"مەترسە، ئاگامان لێیە، بێگومان ئاگامان لێیە." ئەمەی گوت و منداڵەکەی ئەوەندە بەرزکردەوە تا لە ترسا گریا.

"باوکە، بیدەوە من، دەی پێم بڵێ گەشتەکەت چۆن بوو؟"

"گەشتێک بوو لەڕادەبەر پڕ ئەزموون بوو، نازانین چۆن دەستی پێ بکەین، لەکوێوە بیگێڕینەوە. لە هەموو لایەکەوە وەک پاشایەکی ڕاستەقینە پێشوازیمان لێدەکرا. سەرۆک و مەزنی وڵاتانی ڕۆژئاوا هەمیشە وەها بیردەکەنەوە کە ئێمە لە ڕۆژگاری شکۆمەندیی دێرینی ئێرانیدا دەژین. پێمان سەیربوو، جیهان ئەوەندە زۆر لەبارەی ڕابردووی ئێمەوە بزانێ. ئێمە گەشتنامەمان نووسیوەتەوە، هێشتا وردەکاریی زۆرتریشی دەخەینەسەر. پاشان دەیخەینە بەردەستی ئێوە. تەنیا دوای مردنم، دەکرێ ناوەڕۆکی گەشتنامەکە ئاشکرا بکەی."

هەندێک شت هەیە تەنیا دەکرێ بۆ تۆی باس بکەین. ئەوانە شتی خۆش و پێکەنیناوین. هەر جارێک بیریان لێبکەینەوە، دەبێ سەرلەنوێ پێبکەنینەوە.

لە مۆسکۆ بانگهێشتی سەر خوانی شێوانی قڕاڵ کراین، شان بەشانی ئەو بەسەر سەکۆیەکە کەوتین. من لە دەستەڕاستی دەڕۆیشتم و شمشێرەکەشم بەکەلەکەمەوە بوو. هەستم کرد شتێک لەدەستم کەوتە سەر زەوی، ئەوەش پارچەیەکی شمشێرەکەم بوو، بەڵام زوو نەمزانی ئاخۆ چییە. لەپڕ نیگام پەڕییە سەر گەوهەرێکی کەسک لەسەر مافورەکە، تومەز یاقوتەکەی دەسکی شمشێرەکەم بوو. باشە دەبووایە چی بکەم؟ نووشتامەوە تا هەڵیبگرمەوە. قراڵ سەیرێکی کردم، لێ تێنەگەیشت ئاخۆ من چیدەکەم."

پاشا مرواریيە کەسکەکەی لە بەرکی چاکەتەکەی دەرهێنا، دایە تاج سوڵتان و بە خەندەوە گوتی: "ڕوسەکان پێیان نەکرا ئەمەم لێ بستێنن."

"باوکە، نابێ لەو تاڵانکردنە بێدەنگ بیت."

"دەزانم، بەڵام ئەوانە دیارییەکان بوون، دیاری بۆ تۆ و بۆ ژنەکانی ئێمە بوون. خۆ خەڵک چاوەڕێی شتێک لە ئێمە دەکەن."
"بەڵێ، ئەوە دەزانم، بەڵام خۆ دەبێ لێشی تێبگەین. من زۆر مەراقم ئاخۆ لەگەشتەکەتدا چیت بینیوە، دەی هەموویم بۆ بگێڕەوە."
دیسـان پاشـا پێکەنیەوە: "ئەمەشـیان هەر تەنیا بۆ تۆی باس دەکەین. بە شـێوەیەکی ئاسـایی، دوولینگەکەم[100] هەمیشـە لەنێوەڕاسـتی توند دەکرا، بەڵام لە شـانۆنامەیەکی هەنگاریدا هەر لێم دەهاتەخوار. شـەوێکیان بۆ کۆنسـێرتێک بانگهێشـت کرابووین. کاتێکیش ژنی پاشـای هەنگاری پیلی ئێمەی توند گرت تا بمانگەیەنێتەوە شـوێنی حەوانەوەمان، دوولینگەکەم دیسـان لێهاتەخوار. ئێمەش هەوڵماندەدا بە ئانیشـکمان توند بیگرینەوە و نەکەوێتە خوار، بەڵام پێم نەکرا. هەر بۆیە دەبێ ئەوە بێنیتە بەرچاو کە بۆچی بەڕێگـاوە چەنـد کیلۆیەکمـان لێ کەم بۆتەوە." گەشـتێکی وا دووروودرێژ، بێ پشوودان و بەو هەموو ورووژانە چۆن بووە.
تاج سوڵتان دەستی خستە سەر دەمی بەڵکو پێکەنینەکەی بشارێتەوە.
"بـاوکە، دەکرێ بیهێنمە بەرچـاوی خۆم، کەچی هێشـتـا هەر گەش و دیاری."
"لە بەرلین چووینە باخچەی ئاژەڵان. لەوێدا شـێر و پڵنگ و مار و فیلیان هەبوون. زۆرمـان پێ سـەیر بوو. مەلیچک زۆری پێ کەیفخۆش بوو، نەیدەویسـت لەوێ بڕوا. پێشـتر، کاتێ هێشـتا گەنج بووین، لە جەنگەڵ تووشـی شـێر و پڵنگ دەهاتین، بەڵام خۆ هەنووکە لە هیچ کوێیەک نـابینرێن. بیرمـان لێکردۆتەوە، ئێمەش لە تـاران بـاخچەیەکی ئـاژەڵان دروست بکەین. دەکرێ یەکێک بۆ کوڕەکەت دروست بکەین. بۆ ئەو زۆر باش دەبێ لە نزیکەوە ئاژەڵەکان ببینێ. لەوانەیە هێشـتا شـێر و مار و

---

[100] دوولینگە: شلوار، پانتۆل.

پڵنگ لە وڵاتەکەمان بدۆزینەوە. دەکرێ مەیمون و فیلیش لە هیندستانەوە بهێنین."

"باوکە، ئەرێ پێم ناڵێی پاریس چۆن بوو، ئایا بە فرەنسـی لەگەڵ خەڵکی سەر جادە ئاخاوتی؟"

"بە دڵنیاییەوە، بەڵام کیژم، خۆ خەڵکی سـەر جادە بە شـێوەیەکی دیکە لەوەی ئێمە قسـە دەکەن. بە گوێرەی مەزندەمان، ئێمە لە پاریسـییەکان باشـتر فرەنسـی قسـە دەکەین. ئەوان بە دروسـتی دەدوێن، بەڵام جۆرە فرەنسـییەکی تێکشـکاوە. ئێمە هەمووشـتمان نووسـیوەتەوە، شـتی زۆر سـەرنجڕاکێشـمان لە پاریس بینی. ڕووباری سـێن وەک مار بەنێو شـاردا دەکشێ و لە هەردوو دیوی ڕۆخەکەی ڕێگەیان لێداوە. شەوێکیان لەوێ پیاسـەمان دەکرد، ڕووبار و ڕێگاکە و پردەکان بە شـێوەیەکی ناوازە بە گڵۆپی کـارەبـایی ڕوونـاک کرابوونەوە. هەروەک ئەوە وابوو بەنێو حەکایەتێکی ئەفسـووناویدا ڕێبکەین. مرواریییەکانی چاکەتەکەم و ئەڵقە و ئەنگوسـتیلەی دەسـتم بە شـێوەیەکی جـادوویی دەبریقـانەوە، سێبەرەکەشمان شکۆدارانە بەدواماندا دەهات

کاتێکیش تاج سـوڵتان ڕۆیشـتەوە ماڵی خۆی، پاشـا بانگی مسـتەوفی ئەلمەمالیکی سەروەزیری کرد، ئەویش دەستبەجێ گەیشت.

وەزیر بە تاسەوە پرسی: "ئەرێ پاشا گەشتەکەی پێ چۆن بوو؟"

پاشاش سوپاسی نەخشە نایابەکەی کرد کە بۆ گەشتەکەی دایڕشتبوو.

"لە میانەی گەشـتەکەماندا جار لەسـەر جار تێبینی ئەوەمان کرد، وەزیرەکەمان لە پێناو ئێمەدا ئەرکی زۆر کێشـاوە و ماندوو بووە. ئێمە یـادگـارێکی نـایـابمـان بۆ هێنـا، لێ بەداخەوە لە بەندەرە ڕوسـییەکە لەدەسـتمان دا. ئەنجامی گەشـتە درێژەکەمان لەناو جانتاکەماندا بوو، ئێستاش جانتا و ساکەکان ڕۆیشتوون، وەک ئەوە وایە گەشتەکە لەپێناو هیچ بووبێ."

"بەداخەوە بۆ ئەو ڕووداوە نەخوازراوە، بەڵام خۆ گەشـتەکە واتای زۆر قووڵتری لە دیارییەکان هەبوو."

"هەر بەڕاستیش سـەردانی زۆر کارخانە و پڕۆژەی تەلارسازی و مۆزە و پێشـانگای کشـتوکاڵیمان کرد. ئێسـتا ئێمە نەهاتووینەتە سـەر خۆ، هەسـت ناکەم باش بم، بەڵام لە ماوەیەکی کورتدا لە گەڵ دەسـتەی حکومەت قسە لەسەر ئەوەی لەوێ بینیم دەکەم."

وەزیر خوازیاربوو هەموو شتێکی لەسەر گەشتەکەی بزانێ، بەڵام پاشا هەر بەوەندە براندیەوە کە سـەردانی کارخانەکانی کردووە و قسـەی لەگەڵ بەلێندەر و بازرگانە گەورەکاندا کردووە: "لە ئاڵمان سـەردانی کروپەKrupp، ئەو کارخانەیەی ئاسـن و چەکی لێ بەرهەم دەهێنرێ کرد. کـارگەکە زۆر کـاری تێکـردم. بەڕێوەبەری کـارگەکە تۆپی تازەدروسـتکراوی نیشـاندام. ئێمە باوەڕمان بە چاوی خۆمان نەدەکرد! من درێژیی لوولەی تۆپێکم بە پێیەکانم پێوانەکرد، تۆپەکە بیستویەک پێ بوو. نەوجەوانێکی چواردەسـاڵی بە ئاسـانی دەیتوانی بە سـکەخشـکێ بەنێو لوولەکەیدا بڕوا. ئێمە ڕیزێک لەو تۆپانە و ژمارەیەک لە تفەنگمان بەڕادان دان. لە ڕوسـیا، لە هەنگاریا، لە ئەمسـتردام، لە بەلژیک و فەڕەنگستانیشدا چاومان بە کارخانەی دروستکردی پێڵاو، فەخفوری و توتن و کاتژمێر و ڕسـتنوچنین کەوت و زۆر گرێبەسـتمان لەگەڵدا واژۆکردن و بەهۆیەوە نوێنەرکانیان بێنە تاران و تا زیاتر لەو بارەیەوە لەگەڵ ئێمە بدوێن."

وەزیر پێیوابوو جارێ کاتی ئەوە نییە ڕەخنە لە گرێبەسـتەکان بگرێ، ئاخر تێبینیی ئەوەی کرد، پاشـا پێویسـتە زۆر وریا بێ: "هەسـت بە خۆشبەختی دەکەم کە پاشا لە گەشتەکەیدا شتی سەرنجڕاکێشی بینوە و بە دڵی بووە، بەڵام بۆ وڵات وەها باشـترە لە کابینەی حکومەت بە شێوەیەکی گردەبڕانە چاو لەو گرێبەستانە بکا و تاوتوێیان بکا."

"زۆر باشه، ئێمەش نەخشەی نوێمان هەیە، دواتر باسیان لێوە دەکەین."
ئینجا پاشا هەڵستا، هێشتا شتێک هەبوو پاشا نەیدەویست وەزیر پێی بزانێ. وەزیر تا لای دەرکە بەدوای پاشادا ڕۆیشت.
"لە بەرلین شتێکمان بینی، بەدڵمان نەبوو. ویستمان سەرنجەکەمان بە بەرپرسەکان بڵێین، بەڵام وەهاشمان نەکرد."
"خاوەنشکۆ، چی بوو؟"
"لە بەرلین نهۆمی مێوانخانەیەک بۆ ئێمە ڕێکخرابوو. شوێنەکە زۆر باش بوو، ئێمە لێی ڕازی بووین. لێ بە درەنگانی شەو کاتێ ویستمان پشوو بدەین و پاڵ بکەوین، گوێمان لە دەنگەدەنگی تاقمە پیاوێکی بەڕەڵا بوو. گومانمان بۆ ئەوە چوو ئەوان زانیبێتیان ئێمە شەو لەوێ بەسەردەبەین. ئەوان وەک کەر دەیانزەڕاند، وەک مانگا دەیانبۆڕاند و وەک سەگیش دەیانحەپاند. ویستمان پەنجەرەکەمان بکەینەوە، بانگیان بکەین و بێدەنگیان بکەین، لێ وەهامان نەکرد. سەرمان خستە بن سەرین و لێفە تا گوێمان لە هەراوزەناکەیان نەبێ. پۆلیسیش نەهات چارەیان بکا."
"دەترسم پیاوەکان بەدمەست بووبن. خەڵک لە بەرلین زۆر دەخواتەوە. پۆلیس لە وڵاتە خۆرئاواییەکاندا لەچاو وڵاتی ئێمەدا دەسەڵاتیان کەمترە. خاوەنشکۆ ڕەفتارێکی باشی نواندووە. گەشتی وەها لایەنی نەرێنیشی تێدەکەوێ. لە هەمووشی گرنگتر ئەوەیە، پاشامان بە تەندروستیی باش گەڕاوەتەوە، ئیدی شانشینەکەمان دەکرێ سوود لە ئەزموونەکەی ئەوێ وەربگرێ."
کاتێکیش وەزیر لەوێ ڕۆیشت، پاشا گەڕایەوە ژووری کاری خۆی، دەرکەی لەسەر خۆی داخست و سەری بەسەر ڕۆژژمێرەکەدا گرت. تا درەنگانێکی شەو هەر لەوێ مایەوە و دەستیشی بۆ نانی شێوان نەبرد. پاشا دەینووسی، لاپەڕەکانی هەڵدەدایەوە، دەیخوێندەوە جارێکی دیکە بەسەریدا دەچووەوە و دەیخوێندەوە.

"ئەمرۆ ئێمە لە گۆڕەپانی کرملین قەدەممان لێدا، هەر بەڕاستی کۆشکێکی گەورەی دەروازە پتەوە. لەوێ جۆرە پرتەقالێکمان خوارد ناوەکەی سوور بوو، شتێکی بەتام بوو.
ژنەکەی قڕاڵ پیلی ئێمەی گرت، قڕاڵیش قۆڵی ژنێکی گەنجی توند گرتبوو، ناوەکەیم نایەتەوە بیر. ئێمە پێمان نایە ژوورێکی گەورەوە، لەو قاوشە گەورەیەدا سەما دەکرا و ناوبەناویش ئاهەنگی دەمامکداری تێدا دەکرا. شتێکی وەها لەوانەیە بە دڵی ژنەکانی ئێمەش بێ.
لەکاتی نانی شێواندا ژنەکەی قڕاڵ لە تەنیشت منەوە دانیشت، هەرچی ژنە جوانەکەش بوو لە بەرانبەرمان جێی گرتبوو. ژنێکی کەژەمان بینی، ئێمە حەزمان لێبوو لەگەڵ ژنەکە بدوێین، بەڵام ژنەکەی قڕاڵ هەموو شەوەکە هەر دەیچرپاندە بن گوێم و بواری پێنەدام، دەمی بۆگەن کردبوو. خوا لەپای ئەوە هەر سزامان دەدا."
پاشا بە خەندەوە ئەو نووسینەی خۆی دەخوێندەوە. بیری کەوتەوە لە پاریس دیمەنێکی زۆر جوانی بینیبوو، بەڵام بیری چووبوو تۆماری بکا، ئیدی ئێستا ئەویشی بۆ زیاد کرد: "لە پاریس لە ئاوێنەی گالیسکەکەماندا ژنێکی نازدارمان بینی. وەک ئەوە وابوو وێنەکە لە چوارچێوەیەک گیرابێ، ئاخر هیچ ژنێک بەقەد ئەو جوان نەبوو. گالیسکەکەش درێژەی بە ڕێڕۆیشتنەکەی خۆی دا، ژنەش لە ئاوێنەکەوە ون بوو. ئێمە ئامادەبووین ئەو شۆخە لەبەر زێڕ هەڵبکێشین و بیکڕین، بەڵام خۆ پاشاش سنووری خۆی هەیە."
درەنگانێکی شەو بوو، جاران لەو کاتانەدا لەسەر پێخەفەکەی کشابوو کتێبی دەخوێندەوە، بەڵام خۆ نەیدەتوانی دەست لە نووسینەکەی هەڵگرێ. پەڕەکانی گەشتنامەکەی هەڵدایەوە، گەیشتە سەر ئەو بەندەی لەبارەی سەردانەکەی بۆ هۆڵەندای نووسیبوو. کاتێک خوێندیەوە خەریکبوو دڵی لە شەوقی غەریبیکردن هەڵدەفڕی، لەوێدا وەهای

خوێندەوە: "کاتێ ئێمە بە قیتار گەیشتینە وێستگەی ئەمستردام، سەرۆکی شارەوانی و یەک دوو ژەنەڕاڵ و سەرۆکی پۆلیسی شارەکە لە پێشوازیدا وەستابوون. کاتێکیش لە قیتارەکە دابەزین، موزیکژەنەکانیش وەهایان موزیک دەژەند گوێیان کەڕ دەکرد، هەر یەکسەر ئەو هەستەمان بۆ هات، ئێمە لەو وڵاتە بەگەرمییەوە بەخێرهێنراوین.

ئەمستردام شارێکی جوانە، شەقامەکانی پاک و خاوێنن، خانووەکانی وەک قووتوی کێک وان و پاڵیان بەیەکدا داوە، شتێکی وەهات بە مێشکدا دێ، شارەکە لە لایەن منداڵانەوە دروستکرابێ. پاشای هۆڵەندا نەخۆشە، کیژۆڵەیەکی هەیە، کاتێ مرد جێگەی ئەو لەسەر تەخت دەگرێتەوە. خۆ ئەگەر ئەو ئیشە لای ئێمەش ڕێی تێچووبایە، ئێمەش تاج سوڵتانمان وەک جێنشین دەناساند.

دوای وێستگەی قیتار بە گالیسکە بەنێو شاردا ڕۆیشتین، خەڵکێکی زۆریش لەسەر شەقام وەستابوون تا کەژاوەی ئێمە ببینن. ئێمە زۆر ژنی جوانمان بینین، پێموایە ئەم وڵاتە هیچ ژنێکی ناشیرینی لێ نییە.

خەڵکەکەی پێشتر هەرگیز ئێرانیان نەبینیبوو، چ جای پاشای ئێران. ئەوان دەستیان بۆ ئێمە ڕادەوەشاند و هەندێک لە ژنانیش بەدەستیان ماچیان بۆ دەهاوێشتین. هەرچەندە شتەکە هەندێک هەراسانیش بوو، بەڵام خۆشیمان لێی هات.

بەشەویش لە مێوانخانەیەکی زۆر نایابی سەر کەناڵێکی ئاو ماینەوە، زۆر خاوێنوبژوون بوو، بۆ خەوتنیشمان زۆر ئاسوودە بوو. ئەوان خەڵکێکی شارستانن، ئەو هۆڵەندییانە هیچ کامێکیان بە شەو وەک کەر نەدەزەڕی.

ئێمە دوو هەفتە لەو وڵاتە ماینەوە، زۆر شتمان بینی، سەردانی زۆر کارخانەمان کرد و لەگەڵ زۆر لە خاوەن کار و بازرگانان قسەمان کرد، ئەوان وەک دوکاندارانی بازاڕی وڵاتەکەمان ڕووقایم و زبر نین.

بەلام لە لاهای، لە شاری دەنهاخدا مەرگمان بە چاوی خۆمان بینی.
ئێمە چووینە شـــــارەکە تـا ســـــەردانی پەرلەمـانەکەیـان بکەین و ســـەروەزیرەکەیان ببینین. لەوێش خەڵکەکە بە هاتنمان زۆر شـــادمان بوون و ژنەکانیشـــیان بە دیدارمان دڵخۆش بوون. کاتێک ئێمەیان بینی، دروشـــمیان کێشـــا، چەپڵەیان لێدا. ئێمەش دەســـتمان بۆ ڕاوەشـــاندن و هەندێک بۆیان نوشتاینەوە.
ئەسـپە بەسـتەزمانەکان لەبەر ئاپۆرای خەڵکەکە ترسـان و شـڵەژان. لە هیکەوە ئەسـپەکان شـێت بوون. گالیسـکەوانەکە نەیتوانی جڵەویان بکا. ژنـان و منـداڵانیـاش لە قیژە و هـاواریـان داو ئێمەش لەو گۆڕە دەسـتەوەسـتان لەنێو گالیسـکەکەدا ماینەوە. ئەسـپەکان خێرا بەسـەر شۆستەکان کەوتن و لەو چیمەنە کەوتنە غار. گالیسکەکەمان بەر دار و شـــۆســـتەکە کەوت. ڕوخســـاری تۆقاوم بینین، هـاتوهـاوارەکانیش ئەســـپەکـانی مـاخۆلانتر دەکرد. پێمـان وابوو ئەمە کۆتـاییمـانە. گـالیســـکەکەمـان بەر دارتیلێکی کـارەبا کەوت و تێیدا عـاســـێ بوو. پاســـەوانەکانیش بە پرتـاو خۆیان گەیـاندینێ و بەهـانـامـانەوە هـاتن. خەڵکەکە بە حەپەسـاوییەوە دەیڕوانی، لێ ئێمە پشـتمان ڕاسـتکردەوە و دەستمان بۆ ڕاوەشـاندن. بۆ سـاتێک دنیا کڕ و بێدەنگ. پاشـان خەڵکەکە بە خۆشییەوە تەقینەوە و هاواریان کرد: هەر بژی پاشا.
کە ئەمەمان بینی فرمێســـک لە چاوماندا قەتیس ما. هەر بەڕاســـتی خەڵکێکی باشن."
بە خەندەیەکەوە پاشا ڕۆژژمێرەکەی داخستەوە.

بۆ ڕۆژی پاشـــتر و بۆ ماوەیەکی درێژتر هەر لە نێو جێگەیدا مایەوە، بەلام خۆ هەر دەبووایە لە کۆتاییدا بەدوای ســـەرەداوەکانی ژیانیدا بڕوا

و هەڵیوێزنێتەوە. خۆی ئەمە ژیــانی ئەو بوو، وڵاتی ئەو وەهــا بوو، ئەویش پاشایان بوو، ئەو کەسە بوو دەبووایە ڕابەڕایەتیان بکا.

پاشـــا لەخەو هەڵســـا، بەرچایی خوارد و بانگی عەینولدەولەشـــی کرد. زاواکەی لە تاج سـولّتانی بیسـتبوو، کە پاشـا لە گەڕانەوەی گەشـتەکەیدا کەســـــاس بووە. ئەو پێیوابوو ئەو ڕاپۆرتە وردەکارە لەبارەی گرتنی سەرانی گرووپی بەرگری و ناڕازی دڵخۆشی دەکا.

"بەڵام خۆ نەتتوانیوە مەزنەکەیان بگری!"

"بەگوێرەی زانیارییەکانی من، مەترســـیدارترین پیاوی گرووپەکەمان دەستگیرکردووە."

"کامە پیاو؟"

"میرزا ڕەزا کرمانی."

لەسەر پێداگرتنی عەینولدەولەدا، پاشا بۆ ڕۆژی پاشتر سەرێکی زیندانە بەدناوەکەی دەرەوەی شاری تارانی دا.

پاســـەوانەکان پاڵیان بە زیندانییەکانەوە نا ئەوانەی دەســـت و پێیان بە زنجیر بەســـترابوونەوە تا بیانهێننە حەوشـــەی زیندانەکەوە. پیاوەکەش هەردوو دەستی بە چاوەکانییەوە گرتبوو، تا لە دژی تیشکی خۆرەتاوی ڕاستەوخۆ بیانپارێزێ. عەینولدەولە چووە لای زیندانییەکە، دەستی دایە زنجیرەکەی و بانگی کرد: "دەی کڕنووش بۆ پاشا بەرە."

زیندانییەکەش ڕەتیکردەوە وەهـا بکـا. عەینولـدەولە قۆنـداغە تفەنگێکی سرەواندە شانەکانی، بە جۆرێک زیندانییەکە لەبەردەم شادا کەوتە سەر زەوی.

عەینولدەولە گوتی: "ئەمە میرزا ڕەزا کرمانییە!"

پاشا بە سەری چەکمە بۆرەکەی لەسەر سەری میرزا ڕەزای دا و زیاتر بە خاکییەوە گیرسـاند، بە سـووکایەتیپێکردنەوە پێیگوت: "ئایا ئەو پیاوۆکە[١٠١] دژوارە؟"

میرزا ڕەزا پیاوۆکە نەبوو، بەڵکو ئەو لە زیندانە تاریک و شـێدارەکەی بەهۆی نەبوونی خۆر و کەم خۆراکییەوە لاواز بووبوو.

عەینولدەولە وەهای لە پاشـا ڕەچاودەکرد پێی بڵێ: دەی لە قەنارەی بدەن."

کەچی پاشا ڕووی خۆی وەرسووڕاند و دوورتر ڕۆیشت.

لەوانەیە لەبەر گەشتەکەی بووبێ، هەروا نەیویستبێ لە گۆترە کەسێک لە سێدارە بدا. لەوانەشە ویستبێتی لە شانوشەوکەتی عەینولدەولە کەم بکاتەوە، ئاخر ئەو نەیتوانیبوو جەمال خان دەستگیر بکا.

دەکرێ چارەنووس شتێکی دیکەی لە هەنیەی میرزا ڕەزا نووسیبێ.

---

[١٠١] ڕۆماننووس شـێوازی بچووکرندوەی بەکارهێناوە، کە لە کوردیشـدا پیاوۆکەی بەرانبەر دێ.

٥٤

کێبلەسکالا

عەینولدەولە لە دوای شــــەڕ و پێکدادانی حوجرەکەی پشــــت مزگەوتی گەورەی شار، هەموو دەروازەکانی تارانی خستە ژێر چاودێرییەکی توند تا ڕێگە لە هەڵاتنی جەمال خان بگرێ لەوەی لە شار بچێتەدەر. فەرمانی بە پشکنینی هەموو ئەو ماڵانە دەرکرد، ئەوانەی گومانی ئەوەیان لێدەکرا جەمال خان خۆی تێدا شـــاردبێتەوە. لێ ماڵی ئایەتوڵڵا تەباتەبائی هەڵاوێرد کرا. جەمال خانیش ڕێک لەوێ خۆی حەشاردابوو.

ئەو شـــەوەی گوللە بە پێی چەپەی جەمال خان کەوت و بریندار بوو، بە هەموو هێزی تێدامابوو توانی خۆی بگەیەنێتە ماڵی ئایەتوڵڵا تەباتەبائی. یەک دوو مانگی یەکەم تا بەخۆی هاتەوە و زامەکەی تیمار کرا و وای لێهات بەپێی خۆی بڕوا لە ماڵی ئایەتوڵڵادا مایەوە. لەو ماوەیەشدا ڕیشی هێشتەوە و بە مۆڵەتی لە ئایەتوڵڵا وەرگرت تا بەرگی ئاخوندێک بپۆشێ

و مێزەرێک لەســــەر بنێ ناوی ئاخوندێک بۆ ژیانی ڕۆژانەی خۆی بەکاربهێنێ.
جەمال خان تێکۆشـــا تەباتەبائی بهێنێتە ســـەر ئەو ڕایە، کە پێویســـتە دەســـەڵاتەکانی پاشـــا ســـنووردار بکرێ و *مەجلیس* (پەرلەمان) و *عەدالەتخانە*[١٠٢] (دادگا) بۆ وڵات پێویستن و دەبێ دابمەزرێن.
جەمال خان لەســەر ئەو ڕێگەیە بەردەوام بوو، تا هاوڕێکانی کۆبکاتەوە، بەڵام خۆ ئەم کارە شتێکی ئاسان نەبوو.

پاشــا هەســتیکرد دەبێ لەمەوپاش لێبڕاوتر بێ و بەردەوامیش بیرۆکەی نوێی بۆ دەهاتن. ئەو گەشـــتەکەی لێ خۆش هاتبوو، بەڵام لە جارانیش پتر لەو ڕایەدا بوو، ئەو گۆڕانکارییانەی وڵاتانی ڕۆژئاوا هی ئەوە نین لە وڵاتەکەی ئەو پیــادەبکرێن. ئەو لە کۆبوونەوەیەکــدا ئەم بیرۆکەیەی ئـاشـــکرا کرد و گوتی: "نـاکرێ ئێمە ئەو شـــێوازە ژیـانەی لەوێ پەیڕەودەکرێ بیهێنینە ئێرە، بەڵام دەکرێ داوایــان لێبکەین پرد و نەخۆشــخانەمان بۆ دروســت بکەن. ئێمە تۆپی وەهامان بینین دە جاران لە ئەوانەی ڕوســـی بەهێزتر بوون. ئێمە پێویســـتمان بەو شـــتانە هەیە. ئاڵمانەکان تفەنگیان بەدیاری پێبەخشـــیوین. من لەگەڵ ئەواندا کەوتمە گفتوگۆ، ئەوان دەتوانن بە شـــێوەیەکی تایبەت بۆ ســـوپاکەمان هەمان تفەنگمان بۆ بەرهەم بهێنن. گۆڕانکارییەکانی دیکە چارەنووســـاز نین. بەتایبەتیش شێوازی ژیانی ئەوان پێویست نییە لێرە پەیڕەوی لێبکەین."

پاشــا لە کۆشــکە تایبەتییەکەی خۆیدا بە پێچەوانەی ئەو شــتانە، ویســتی چەند گۆڕانکارییەک بکا. مەزنی هەموو وڵاتان کابینیەکی تێلێگرافیان لە

[١٠٢] ڕۆماننووس هەر دوو وشـــە فارســـییەکەی مەجلیس و عەدالەتخانە بە ڕێنووسی هۆڵەندی بەکارهێناون، منیش نەمویست بیانگۆڕم. وەرگێڕ

کۆشکەکەی خۆیان دانابوو. لە ئینگلستان ئەوەی هێنابووە بەرباس ئاخۆ دەتوانرێ شـــتێکی وەهاش لە تاراندا جێبەجێبکرێ. ئەم کارەش زۆر خێراتر لەوەی پاشا چاوەڕێی دەکرد، جێبەجێ بوو.
پاش شەش مانگ لە گەڕانەوەی پاشا لە گەشتەکەی، سێر جێمس مۆر، ئەندازیارێکی لاوی ئینگلیز ڕایگەیاند ئامادەیە کابینەیەکی تێلێگراف لە کۆشک دابمەزرێنێ، تا بەهۆیەوە پاشا بتوانێ پەیامە تێلێگرافەکانی خۆی بنێرێ و وەربگرێ.
ئەندازیارەکە نامەیەکی پێبوو، تێیدا هاتبوو ئینگلستان ئامێری تایبەتی بە تێلێگراف وەک یادگارییەک بۆ پاشـــا دابین دەکا. دیارییەکەش لەبەر گەورەیی پارچە پارچە لە باولی گەورەدا هێنرانە کۆشک. ئەندازیارەکەش ســەری سندوقە کانزایی و تەختەکەی هەڵدانەوە تا ئامێری تێلێگرافەکە ڕەنگزێڕینەکەی هێنایەدەر و لەبەر هەتاویشدا دەبریسکایەوە.
پاشـــان دوو دارتێلی لە کۆشـــکەکە بۆ چەقاندن و بە شـــیوەی ئێرانی ڕازاندنیەوە. کێبڵەکەشـــی لە دارتێلێکەوە بۆ ئەوی دیکە ڕاچاند. کاتێکیش هەموو شتێک ئامادەکرا، کابینەیەک لە ژوورێکی لاچەپی تەنیشت هۆڵی مینابەندەکە ساز کرا.
پاشـــا بە یارمەتیی تێلێگرافوانێکی بریتانی پەیامێکی کاتیی بۆ باڵوێزی ئێران لە لەندەن نارد. پاشـــا لە پایتەختی ئینگلیســـتانەوە شـــیعرێکی لە ڕۆژنامەیەکی بریتانی خوێندبووەوە، ئەو شـــتەی پێ زۆر ناوازە بوو کە مرۆ بەم شێوە بە شیعر ئاشنا ببێ. ئیدی پاشا داوای لە تێلێگرافوانەکە کرد شـیعرێکی ئەو بە تێلێگراف بۆ باڵوێزی ئێرانی لە لەندەن بنێرێ بەم شێوەیەی خوارەوە:

هەروەک چۆن مانگ زەریای خەمبار جێدێڵێ
عەشقەکەم منی لە بارێکی کەساسدا هێشتەوە
تەنیا یەک جیاوازی هەیە- عەشق هیچ شوێنەوارێک جێناهێڵێ

مانگ هەر وێنەکەی خۆی لە دوای خۆی جێدەمێنێ

باڵوێزیش بەم برووسکەیە وەڵامی دایەوە: "ئەمە شاکار بوو. ئەگەر خاوەنشکۆ ڕێگە بدا، شیعرەکە بۆ سەر زمانی ئینگلیزی وەردەگێڕین، چونکە لێرە لە لەندەن بۆ کاروباری پەیوەندیەکانمان بەکەڵکمان دێ."
پاشاش بە کەیفسازییەوە دەستبەجێ وەڵامی دایەوە: "ئێمەش ڕێگەمان پێدای!"

ئێستا پاشا پەیوەندیی ڕاستەوخۆی بە شارە گەورەکانەوە هەبوو، ڕۆژانە تێلێگرافی بۆ ئیسفەهان، شیراز، مەشهەد و بەندەرعەباس دەنارد پرسیاری ڕەوشی ئەوێی لێدەکردن.
ئەو هەستی کرد ئێستا باشتر کۆنترۆڵی وڵاتەکەی پێدەکرێ، ئاخر ڕۆژانە نامە و پەیامی لە کارمەندە خۆجێیەکان پێدەگەیشت و ئەویش بە سەرنجەوە هەموویانی دەخوێندنەوە.
تا دەهات ئەو نامانەی بۆ دەهات کە ناوی لێنابوون کێبڵەسکاڵا. دوکاندارەکان تێلێگراف لەسەر تێلێگرافیان بۆ پاشا دەنارد و گلەیی و گازندەی خۆیان لەدەست دەسەڵاتدارە خۆجێیەکان دەکرد کە بەردەوام سەرانەیان لێ دەسەندن. لە ڕێی ئەو تێلێگرافانەوە لە پاشا دەپاڕانەوە بەڵکو سنوورێک بۆ ئەو نادادییانە دابنێ.
هەروەها سکاڵای لەوماڵبات و خانەوادانەش پێدەگەیشت کە یاساوڵەکان بە زۆرەملێ و بێ ڕەزامەندیی دایبابیان کچەکانیان ڕاپێچی حەرەمسەرای خۆیان دەکردن.
ڕۆژانە بە سەدان لەو کێبڵەسکاڵایانە دەگەیشتن. پاشاش بە جدییەوە لە هەموویان ڕادەما. ئەو هەستێکی خۆشی هەبوو، ئاخر هەنووکە پەیوەندیی ڕاستەوخۆی لەگەڵ ڕەعیەت و مسکێنەکانی خۆیدا

پەیـداکردووە. دەمودەسـتیش وەڵامی داواکـارییەکـان دەدرانەوە. کورتەپەیامی توندی بۆ کاربەدەسـتە خۆجێییەکان دەنارد و یارمەتیی کوێرەوەریی مـاڵبـاتەکانی دەدا: "ئەو کچە ئـازاد بکە، دەنـا هەر خۆمـان دەزانین چیت بەسەر دێنین!"
هەموو ڕۆژێک، بەیانیان سەرلەزوو دوای ئەوەی تازە لە خەو هەڵدەستا دەچووە لای کابینەی تێلێگرافەکە ئاخۆ نامە و پەیامی نوێ هاتوون. هەر زوو کاتێ لەخەو ڕادەبوو، دەموچاوی خۆی دەشـوشـت، جلەکانی خۆی لەبەر دەکردن و لەگەڵ بەرچاییەکەیدا سەری بەسەر بارستایی ئەو نامە و پەیامە تێلێگرافییانەدا دەگرت و بە تاسەوە دەیخوێندنەوە.
هەندێ جاریش لەپڕ بێ ئەوەی چوونەکەی ڕابگەیەنێ بەسـەر شـارێکیدا دەدا تـا لێبپێچێتەوە ئـاخۆ فەرمـان و ڕێنمـاییەکـانی وەک خۆی جێبەجێکراون یان نـا. ئەم کـارەی لێخۆش هـاتبوو، چێژی لەو فەرمـانە دادپەروەییانە دەبینی کە دەریدەکردن.
لەم دواییـانەدا یەک دوو سـکـاڵای کێبڵییـانەی لە بـازاڕەکەی تـاران پێگەیشـت. دەسـتەیەک لە دوکاندارەکان دادوبێدادیان بوو لەدەسـت مەلیچک، کە بەردەوام دەچووە بازاڕ و هەراسـانی دەکردن. پاشـا بەمە زۆر پێکەنی، ئاخر ناوی مەلیچکیش لەنێو پەیامی تێلەگرافەکاندا هاتبوو. ئینجـا تێلێگرافەکەی نیشـانی مەلیچـک دا و بە پێکەنینەوە پێیگوت: "مەلیچک، تۆش بوویتە شتێکی گرنگ، ناوت بەنێو کێبڵەکاندا هاتوە."

هەواڵی ئەوەی پاشـا لە ڕێی پەیامی تێلێگرافەوە لە سکاڵای ڕەعیەتەکەی دەپێچێتەوە، خێرا وەک برووسـکە بە نێو سـەرتاپای وڵاتدا بڵاوبووەوە. ئیدی گوندنشینان بە پشتی کەر ڕێگایەکی زۆر دوورودرێژیان دەبڕی تا خۆیـان بگەیەننە شـارە گەورەکـان و لەوێوە خۆیـان بگەیەننە

نووســـینگەکانی تێلێگراف. هەندێجار چەندین شـــەو ڕۆژیان پێدەچوو تا دەگەیشتنە ئەوێ تا سکاڵاکەیان بۆ پاشا بەرز بکەنەوە.
لەبەر ئەوەی ئامێرەکەی پاشـــا لە توانایدا نەبوو ئەو برە زۆرەی نامە و پەیـامـانە وەربگرێ و بنێرێتەوە، بۆیە هەنـدێکیـان بۆ نووســـینگەی سـەرەکیی تاران دەنێردران. کارمەندانی نووسینگەکەی تارانیش هەموو سکاڵاکانیان دەخستنە نێو کیسێک و ئیدی هەموو بەیانیان بۆ کۆشکیان بەڕێدەکردن.

بەرە بەرە ئەم هەوڵە بێوچانە پاشـــــای شــــەکەت و هیلاک کرد. ئیدی بووبووە بـارگرانییەکی تـاقەتپڕوکێن. پـاشـــــا نەیدەزانی ئـاخۆ چی لەو هەموو ســـــکاڵایانە بکا. ئەوانەی دەچەوســـــێندرانەوە، ئەوانەی نەخۆش دەکەوتن، ئەوانەی خەرمانەی کردوکۆیان لەدەســـــتدابوو، ئەوانەی تاڵان کرابوون، ئەو ژنـانەی مێردەکـانیـان لەمێژ بوو لە زینـدانـدا بوون، ئەو کەسانەی چیدی هەستیان نەدەکرد ژینگەکەیان سەلامەتە، نەخۆشەکان، نـابینـا، کەڕە و کەمئەنـدامـان هەر هەموویان داوایان دەکرد دەســـــتی یارمەتییان بۆ درێژبکرێ.
پاشا لەو هەموو کوێرەوەرییەی لە وڵاتەکەیدا هەبوو، ترسا. ئاخر ئەوەی لە توانایدا هەبوو کردی، لێ ئەوەی بینی ئەمە یارمەتیی هەمووان نادا. و بەهێواشـی ئەو تاسـە و پەرۆشـییەی جارانی لەدەسـت دا، ئیدی نامەکانی نەدەخوێندنەوە، بارسـتەی سـکاڵاکان لە گۆشـەیەکی ژووری کارکردنیدا لەسـەر یەک بێ ئاوڕ لێدانەوە کەڵەکە بووبوون، دواجار تێلێگرافوانەکەی ناردەوە ماڵێ و قفڵێکی گەورەشی لە دەرکەی کابینەکە دا.

دوای نیوەڕۆیەکیـان بە دڵتەنگییەوە ملی ڕێگەی مـاڵی دایکی گرتەبەر. مەهدولیا لەمێژ بوو نەخۆش کەوتبوو.

ئەو تیشـــــک و تیریژە زەرد و ســــوورانەی دوای ئێوارەدرەنگ بە دیوارەکانی کۆشکی دایک کەوتن، ئەو کاتەی پاشا گەیشتە ئەویٚ، مایەی دڵخۆشـــیی ئەو بوون و کەیفی پێهات. ئەو هێشـــتا هەر لەســـەر پشـــتی ئەســـــپەکەی بوو، کـاتیٚ بینی دایکی بە گۆچـانێکەوە لەپـاڵ دیوارەکەوە قەدەم لێدەدا. ســــەرباری نەخۆشـــــی کەچی دایکی هەمیشـــــە هەروەک شـــاژنێک ڕەفتاری دەنواند. تاجێکی ئاڵتوونی لەســـەر بوو لەبەر ڕوناکی دەبریسکایەوە.

پاشـــــا هەســــــتێکی تێکەڵی لەهەمبەر دایکیدا هەبوو. هەندێجار بی ڕاددە خۆشـی دەویسـت، هەندیٚ جاریش ڕقی لیٚ دەبووەوە. ئێسـتاش دەبووایە لە جاران زیاتر کەیفی پێهاتبا. ئاخر لەوە تێگەیشـتبوو خەریکە لەدەسـتی بدا، لەوانەیە دیدارەکە دوادیدار بیٚ.

هەر بەڕاســــتیش ئەوە دایکی بوو ئەوی کردبووە پــاشـــــــا. ژنێکی دەســترۆیشــتوو، ســەراو و دەراوی زۆری بینیبوو. ئەو بەرجەســتەیەک بوو بۆ هەموو ژنانی ئێرانی، هەموو شــــــاژنەکانی پێش خۆی لەخۆیدا ڕەنگ دەدایەوە. ئەو ژنەی دەبووایە وەک مـاینێکی چەموش توندوبەند بیٚ، ژنێک دەبووایە ژیانی خۆی و ژیـانی ڕۆڵەکەی لەنێو جەنگەڵێک لە گەندەڵی بپارێزی و دەربازی بکا.

مێردەکەی ئەو پاشـــــایەکی لاواز بوو، بەڵام هەمیشـــــە وەک دینگەیەک لەپاڵیدا مایەوە. هەر ئەو ژنە بوو وای لە پاشـــــای پێشـــــوو کرد بڕیارە پێویســـتەکان دەربکا. کاتێکیش هیچ کەســێک ئەو ژنەی نەدەناســی، زۆر جاران لە ژووری نوســتنی خۆیەوە ســەیری ئاوێنەی دەکرد و دەیگوت: "ڕۆژێک دیٚ ئەوان بزانن من کێم. من هەموو ژنە ئێرانییەکان دەناســــم، ئەوانەی لە ژیان ماون و هەن و ئەوانەی نەشــــماون. من هەموو هێز و هەموو مافێکی ژنانم هەیە ئەوەی لێیان سەندراوەتەوە."

ئەو لە کوڕەکەی خۆیدا هەم باوکە لاواز و هەم باپیرە بەهێزەکەشـــی دەبینی. کوڕەکەی لە نێوان کەلێنی گۆڕانکارییەکاندا گیری خواردبوو.
کاتێ پاشا گەیشت بانگی کرد: "سڵاومان لە شاژنی شاژنان."
شـاژنە دایکیش سـەیری کرد و بە خەندەوە گوتی: "پاشـا زەندەقی ئەم پیرەژنەی برد."
ئینجا لە ئەسـپەکەی دابەزی، بەرەو دایکی ڕۆیشـت، دەسـتی ماچ کرد چووە بن شانی و لەپاڵ دیوارەکەدا یارمەتی دا بڕوا.
دایکەکە بە سەرنجەوە: "پاشا خەمبار دیارە."
ئەویش بە بێ دەنگی لەپاڵیدا دەڕۆیشت.
"دەی پێم بڵێ."
"دایکە، دایکە، چیدی ناتوانم. خەڵک دەگریێن، خەڵک دەپاڕێنەوە، خەڵک دەمرن، خەڵک تاڵان دەکرێن، دەردوبەڵای کوللە لە جوتیارانی داوە، ژنان بەزۆر لاقە دەکرێن، منداڵان بە دەردەخوریکە کوێر دەبن، گەنجان لەبەر فشـاری دڵ دەناڵێنن. دایکە ئێمە لە ئاسـتیاندا هەسـت بە بێدەسـەڵاتی دەکەین. هەندێ جار شـتێ قێزەون لە کۆشـکدا دەقەومێ. ئەوان مەلیچکیان ئەوەندە خەپە کردووە، ئیدی ئەو بەسـتەزمانە چیدی ناتوانێ بەڕێدا بڕوا. نازانم کێ وامان لێدەکا."
مەهدولیاش توند باسـکی کوڕەکەی گرتبوو گوتی: "کوڕی خۆم، دڵتەنگ مەبە. تۆ میراتگری شـارسـتانیەتی کۆنی. هەندێک جار لەسـەر کێوە بەرزەکانەوە دەکەوینە دۆڵێکی زۆر قووڵەوە. من باوکت و باپیرەتم وەک پاشا بینیون. تۆ دە جاران باشتر لەوان وڵاتەکە هەڵدەسوڕێنی. ڕۆڵەکەم، خۆی ئەمە خەتای تۆ نییە. تۆ لە پاشـاکانی دیکە زیاتر ئاسـتەنگت هـاتوونەتەپێش. ئـارام بگرە. من لە خودای خۆم دەپـاڕێمەوە، نویژی بۆدەکەم، لەبەری دەگرێیم. ئەویش یارمەتیت دەدا."

"دایکە، زۆر ســـــوپاســـــت دەکەم، ئێمە داوات لێدەکەین بەتەنیا جێمان مەهێڵە."

ئەویش وەها وەڵامی دایەوە: "کوڕەکەم، من نامرم. من ئەوەندە دەژیم تا پاشا خۆی دەڵێ: دایکە، ئێستا دەکرێ تۆ ئۆغر بکەی."

پاشـــاش بە خەندەوە لێی پرســـی: "ئەرێ دایکە ، دەتەوێ لە دەســـتمان ڕزگارت بێ؟"

"من تۆ جێناهێڵم. تا پێویست بکا لەپاڵ تۆدا دەبم."

پاشاش گوتی: "دایکە، ئەمە بەڵێنێکی جوانە."

"دەی گەنجۆ یارمەتیم بدە، ئاخر بەتەنیا ناتوانم بەسەر پەیژەکان بکەوم."

ئەویش دایکی بەرزکردەوە و لە ئـامێزی گرت و بەرەو ســـــەرووی پەیژەکانی برد.

شاژن بە خەندەوە و بە گۆچانەکەی هەڕەشەی لێکرد: "دەی لێرە لەسەر زەوی دامنێ."

پاشاش بە ئەسپایی داینا و تاجی سەری ماچ کرد.

٥٥

لە بازاڕ

تێپەڕینی ئەو هەموو ساڵانە بەسەر روخساری پاشادا دیاربوو. بە خۆی و ڕیشی بۆز و سەری کەچەڵەوە چیدی زاتی ئەوەی نەدەکرد لەبەردەم ئاوێنەدا کڵاوە قووچەکەی خۆی دابگرێ. کاریگەریی تێپەڕینی ڕۆژ و ساڵ بەسەر مەلیچیکشدا دەبینرا.

پێشان پاشا دەردەدڵی خۆی لای پشیلەکەی هەڵدەڕشت و بەم جۆرە هەندێک ئاسوودە دەبوو. لە ڕۆژژمێرەکەیدا ئەو هەستەی بە باشی دەربڕیبوو. تەنیاییەکەی خۆی لەگەڵدا بەش دەکرد. دوای ئەوەی شەرمین بەبێ هیچ هۆیەکی دیار و ڕون بێسەروشوێن بوو، مەلیچک شوێنی ئەوی بۆ پاشا گرتەوە. کاتێ مەلیچک هێشتا بچکۆلانە بوو ئەو زۆر پێی دڵخۆش بوو.

پاشـا بە پێویستی نەدەزانی مەلیچک فێرە خوێندنەوە و نووسـین بکرێ، بەڵام بنەما سـەرەتاییەکانی گەمەی شـەترەنجی فێرکردبوو. خۆشـیی لە جووڵە گەمژانەکەی مەلیچک دەهات.
هەرچەند کوڕیژگەکە هەراشـتر دەبوو، پاشـا کەمتر بە هاموشـۆبوونی دڵی دەکرایەوە. ئـاخر ئەو تـا ئەوکـاتەش هەر ڕقی لە خۆشـوشـتن دەبووەوە و بۆنی گەنیوی لێدەهات. کاتێک مەلیچک منداڵ بوو، شـا بەخۆی دەیبردە گەرماو سـەری لێدەشـوشـت، قژی بۆ دەتاشـی و جلی خاوێنی دەکردەبەر. لێ ئەو ڕۆژانە دەمێکە بەسەرچوون.

وەزر و سـاڵ هاتن و ڕۆیشتن، شـەو بەدوا ڕۆژدا دەهاتن و گەشتەکەی پاشاش ئەوەندە دوورکەتبووەوە وەک خەونی لێهاتبوو.
دواجاریش هەستیکرد گەشتەکە بەختەوەری نەکرد، بەڵکو بەپێچەوانە بە بەدبەختی بۆی شکایەوە. نیازی ئەوەی ڕاسـتەوخۆ بەپیر کێشـەوبێشـەی ڕەعیەتەکەیدا بچێ و یارمەتییان بدا، نەیتوانی درێژە بەوە بدا شـانی بداتەبەر و پشـێویی سـیاسـی جارێکی دیکە بەجۆش و خرۆش تاویسەندەوە.
باڵوێزەکەی خۆی لە مۆسـکۆوە لە نامەیەکدا وەهای بۆ نووسـیبوو: "ئەوەی پاشـا لە نیشـتمان لەبەری دەناڵێ، لەڕاسـتیدا هەر ئەو جۆرە کێشانە بەرۆکی قڕاڵی ڕوسیاشی گرتۆتەوە و تەنگەتاوی کردووە.
دەسـت و تاقمە جۆربەجۆرەکان دەیانەوێ دەسـەڵات لەبن دەسـتی قڕاڵ دەربهێنن. ئەوان دەڵێن ئێستا دەستەبژێر کاروباری وڵات هەڵدەسووڕێنێ و خەڵکیش دەچەوسێنرێتەوە. ئەم دەستە و تاقمانە بۆ جۆرە هاوژیانێک تێدەکۆشـن گوایە گەل لە ڕێی نوێنەرە هەڵبژێردراوەکانیەوە کاروباری وڵات بەڕێوەبەرن.

ئەمە پێشـهاتێکە مایەی مشـوورخواردنە. ئەوان پێ لەسـەر مافی خەڵکی ئاسـاییدا دەگرن، واتە مافی خەڵکی سـەر جادە و ناو گەڕەک و کۆڵانان. ئێمە وەهـای دەبینین ئەو پشـــێوییـانە لەوپەڕی هێز دان، پێـدەچێ ڕەشـابایەکە بگاتە وڵاتەکەی ئێمەش. سـەرکردەکانی ڕاپەڕینی ڕوسـی لە بـاکۆوە قســـەیان لەگەڵ ســـەرکردە ڕاپەڕیوە ئێرانییەکـاندا کردووە، یەکێکیش لەوان ئاغا جەمالە."

بۆ شـەوەکەی پاشـا وەهای لە ڕۆژژمێرەکەیدا نووسـی: "هەرچی بقەومێ هەر بەتەنیا پەیوەندیی بە ئێمەوە نییە، قڕاڵیش هەمان کێشـــەی هەیە. لە تورکیاش دەسـەڵاتی سـوڵتان لەلایەن خەڵکەوە سـنووری بۆ دادەنرێت و هەڕەشە لەسەر دەسەڵاتەکەی هەیە.
ئەوەی خەڵک لە ڕوسیا و تورکیا دەیکەن، پەیوەندیی بە خۆیانەوە هەیە. ئێمەش لێرەدا درێژە بە شـێوازە ئاوەزمەندانەکەی حوکمڕانیمان دەدەین. پێدەچێ بەخـت من وەک دوا پاشـــای کۆنی ئێران بخـاتە نێو خـانەی مێژووەوە. خۆ ئەگەر بەو شـێوەیەش بێ، پێویسـتە تێبکۆشـین تا لەژیاندا مابین بەوپەڕی خۆشییەوە بژیین و چێژی لێببینین."

میرزا ڕەزا کرمـانی لە زینـدانە ســـامنـاکەکەی تـارانـدا هەمـوو هەوڵێکی ڕوحـانیی خۆی بۆ ئەوە بوو تا لەوێ شـــێت نەبێ. ئەو لەگەڵ تاوانبارە پەلڕەشـــەکان[۱۰۳] داندرا بوو. کاتێکیش پاسـەوانەکان خواردنیان بۆ دەبرد بە کتێبی قانوننامەکەی خۆی لەســـەریان دەدا. لەکاتی نانی بەیانیشـــدا جارێک لێیان دەدا. لەسـەروبەندی دوای نیوەڕۆشـدا دووجار لێیان دەدا و شەوانیش بەر لە نانی شێوان سێ جاران لێیان دەدا.

---

[۱۰۳] پەلڕەش: بەدفەڕ و خراپ. ئەوانەی بەدڕەفتارن.

میرزا ڕەزا دەیزانی دەبێ ئامانجە سەرەکییەکەی لەپێشچاو بێ نەوەک لەو ژینگە نامرۆڤانەیەی تێیکەوتبوو لاواز بێ و بەرگریی نەمێنێ. ئەو نهێنییەکی گەورەی لە سینگی خۆیدا شاردبووەوە، نهێنیەک وەک ئاگردان دەسووتا و ڕۆژانە گەرمی دەکردەوە.

جەمال خان چەند جارێک سەردانی باکۆ و ئیستەنبولی کردبوو، تا لەگەڵ هاوبیرەکانی نیشتەجێی تورکیا، لە عێراق، هیندستان، میسر و ڕوسیا کۆببێتەوە. ئەو، بە دووروودرێژی بارودۆخی پەرەسەندووی سیاسییی وڵاتەکەی بۆ هاوڕێکانی لە دەرەوەی وڵات ڕوون دەکردەوە و بیروڕای لەبارەی ئەزموونەکانیان لەگەڵ یەکدی ئاڵوگۆڕدەکرد. بەهێواشیش ڕایەڵەیەکی توندوبەندی کاروباری ژێرزەمینی لە وڵاتەکەی خۆی ڕاچاندبوو. چاوەڕێی بۆنەی ڕاستودروستیان دەکرد تا دەستبکەنەوە و زەبری خۆیان بوەشێنن.

لە میانەی ئەو گرێبەستانەی پاشا لەکاتی گەشتەکەیدا لەگەڵ کاردار و بەڵێندەراندا واژۆی کردبوو، ڕێککەوتنێک هاتبووە ئاراوە، پێدەچوو کارەساتبار بێ.
بریتانیەکان لەماوەی بیست ساڵدا باڵوێزخانەکەی خۆیان زۆر بەرفرەوان کرد. ئەوان پارچە زەوییەکی پانوبەرینیان لەپشت باڵوێزخانەکە کڕی، تێیدا ڕیزە خانوویەکیان دروستکرد، بۆ شوێنی حەوانەوەی میوانە بریتانییەکانیان بەکارهێنا.
ڕوسەکان هێشتا هەر لە خانوە کۆنەکانیان دەژیان، ئەوانەی هی سەدەی ڕابردوو بوون.
کاتێک پاشا لە مۆسکۆ بوو، ئەم بابەتە لە کرملین هێنرایە بەرباس. پاشاش کە دوو بیرەی ڕوسی هەڵدابوو، بەڵێنی چەور چەوری بە

ڕوسەکان دا تا بێ پارە پارچە زەوییەکی گەورەیان بداتێ و هەر هەمان شەویش بەڵێنەکەی خستەسەر کاغەز و بۆی مۆر کردن.
دوای ئەوە هیچی لێ شـــین نەبووەوە، پـاشـــــاش گرێبەســـــتەکەی لەبیرکردبوو.
کار وەها ڕۆیشت تا ئەوکاتەی ڕوسەکان پەرژینێکی گەورەی داریان لە دەوری پـارچە زەویە گەورەکە وەرێنـا. کـارەکەش لەلایەن هەنـدێ لە وەســــتا و کرێکارە خۆجێیەکان جێبەجێکرا، بە شــــێوەیەک کەس بیری نەدەکردەوە، کە بیرۆکەی ڕوسەکانە بۆ ئەوەی باڵوێزخانەکەیان فراوانتر بکەن. نە پـاشـــــا و نە ڕوســــــەکـانیش نەیـانـدەزانی لەژێر زەویەکەدا گۆڕستانێکی سەدەی پێشوو هەیە.
جەمـال خـان لە ڕێی پەیوەنـدییەکـانییەوە لە نیـازی تەلارســـــازییە ســــەرنجدارەکەی ڕوس ئاگادار کرایەوە. ئیدی چوو تا بەچاوی خۆی ببینێ، کاتێ بینی هێدمەگرتی بوو. بۆ ئەوەی بناغەی باڵەخانەکە لێبدەن، دەبووایە گۆڕەکان بشـکێنن و ئێسـکوپروسـەکیش بەکۆمەڵ لە شـوێنێک بن گڵ بکەن. لەم کارەیاندا پەرشـــوبڵاوی پەیدابووبوو، لە هەموو لایەک هەر بوتڵی بەتاڵی خواردنەوەی ڕوسـی کەوتبوو لەگەل ئێسـکوپروسـک تێکەڵ بووبوون و وەک بارستایی خاشاکی لێهاتبوو.
بۆ شەوەکەی جەمال خان ئایەتوڵڵا تەباتەبائی لەگەڵ خۆی بردە شوێنی گۆڕســــتانەکە، کونێکیان لە پەرژینەکە کرد و ئایەتوڵڵای تێدا بردە ژوور و لەبەر ڕووناکی چرادا گۆڕەکانی نیشـــــاندان، گۆڕ هەڵدرابوونەوە و ئێسقان و بوتڵە بەتاڵەکانیش لەو گۆڕە کەوتبوون.
ئـایەتوڵڵا لە تووڕەییـان دەلەرزی و گوتی: "ئەللا، ئەللا ، ئەمە مـایەی پەژراندن نییە. خوایە هانام هێنایە بەر تۆ."

پاشـــا کەتنێکی گەورەی کردبوو، بەڵام ئاخۆ چی لەبەردەم ئایەتوڵڵادا بوو؟ ئەو هێزی هەبوو هەزاران کەس بنێرێتە سەر باڵوێزخانەی ڕوسی بۆ ئەوەی هەم سـزای پاشـا و هەم ڕوسـەکانیش بدا. لێ ئایەتوڵڵا لەوە ترسا نەوەک حاڵەتەکە کوشتاری لێبکەوێتەوە.

بۆیە بڕیاریدا نامەیەکی کورت و پوخت بۆ پاشـا بەو وشـانەی خوارەوە بنووسێ:

"وەها چاوەڕێ دەکرێ گۆڕەکان بەوپەڕی شکۆوە چاک بکرێنەوە.

هەر خوا لێبوردەیە و هەر ئەویش سزادەرە.

وەلسەلام.

تەباتەبائی."

پاشا لە داخان دەکوڵی، بەڵام خۆ نەدەکرا لەگەڵ ئایەتوڵڵادا بێ دەسنوێژ بێ. بۆ ئەم مەبەسـتە پرسـی بە وەزیر کرد. مسـتەوفی ئەلمەمالیکیش گوتی: "هەر بەڕاستی ئەمە کێشەیەکی سەنگینە. پێویستە شتێک بکەین."

"ئاخر ئەمە گۆڕستانێکی کۆنی سەدان ساڵەیە و فەرامۆشیش کراوە."

"ئەم بەڵگەوبەندە نایخوا، خەڵک دەیەوێ ڕوسەکان لەوێ دوور بکەونەوە. من پێموایە دەبێ خواسـتەکەی ئایەتوڵڵا بەجێبگەیەنین. پێویسـتە داوا لە ڕوسـەکان بکەین، جارێ بۆ ماوەیەکی کاتی دەسـت لە نەخشـەکەیان هەڵبگرن."

"نەخێر نابێ هەر بیر لە شـتێکی وەها بکەیتەوە، دەنا لەبەرچاویان لاواز و بێ دەسەڵات دەردەکەوین، بەدوای چارەسەرێکی دیکەدا بگەڕێ."

"خاوەنشکۆ، لەوە بترازێ هیچ چارەسەرێکی دیکە نابینم."

"قسە لەگەڵ ئایەتوڵڵادا بکە."

"قسەکردن کەڵکی نییە، نابێ لەوێ باڵوێزخانەی ڕوسی دروستبکرێ."

"چۆن ئەوەت زانی؟" پاشـــا وەهای وەڵامی وەزیر دایەوە، لەخۆشـــی دەپرسی تۆ بڵێی وەزیر لایەنی کامەیان بگرێ.
مستەوفی ئەلەمامليكيش گوتی: "خاوەنشکۆ، هەمووان ئەو شتە دەزانن، هەروەها خۆشتان."

پاشا نەیدەتوانی ئایەتوڵلا لە شوێنی خۆی بوەستێنێ، وەزیریش دەیزانی سازشکردن شتێکی نەکردەیە ئایەتوڵلاش لە لای خۆیەوە لە ململانێدا بوو ئاخۆ لە وتاری ڕۆژی هەینیدا خەڵکەکە لەو مەترسییە ئاگادار بکاتەوە یان نا.
مستەوفی ئەلمەمالیک بە باڵوێزخانەی ڕوسی ڕاگەیاند، کەوا شتێکی ئەستەمە لەو شوێنەی دەستیان پێکردووە باڵوێزخانەی نوێیان دروست بکەن. لێ ڕوسەکان وای بۆچوون بریتانییەکان لەپشت ئەو هەرایە بن، بۆیە هۆشدارییەکەی وەزیریان پشتگوێخست و درێژەیان بە کاروباری خۆیان دا. کرەملین ئامادە نەبوو لەژێر هیچ هەلومەرجێکدا دەست لە تەلارسازییەکەی هەڵبگرێ.
ئینجا وەزیر خۆی چووە ماڵی ئایەتوڵلا تا قسەی لەگەڵدا بکا: "من لە خەمخۆریت تێدەگەم، هەر بۆیە زۆر سەرقاڵی ئەوەم شوێنێکی نوێ بۆ ڕوسەکان ببینمەوە. داوات لێدەکەم هەندێک لەسەرم بوەستی."
هەر بەڕاستیش مستەوفی ئەلمەمالیک لەوەدا سەرکەوت شوێنێکی دیکە بۆ ڕوسەکان ببینێتەوە و پەیامی خۆی بۆ پاشا نارد تا بە زووترین کات قسە لەو بابەتەوە بکەن.
پاشاش بە وەزیرەکەی خۆی ڕاگەیاند: "ئێستا نا، دواتر، ئاخر ئێمە بە ئەرکێک لە ڕێگەداین بەرەو مەشهەد دەچین. کاتێک گەڕاینەوە دەتوانیت بێیت و قسەی لێوە بکەین."

شـــاری مەشـــهەدیش لەســـەر ســـنووری هیندســـتان هەڵکەوتبوو، سەردانەکەی پاشاش بۆ ئەویّ دوو هەفتەی پیّدەچوو.
وەها دیاربوو پاشـا ڕەتیکردبووەوە گویّ بە هەسـتیاریی پرسـەکە بدا و دان بە سەنگینی کیّشەکەدا نانیّ، ئاخر لەوکاتەی ئەو لە تاران دەرچووە، وەها چاوەڕیّ دەکرا تەقینەوەی دۆخەکە لە ئان و ساتی خۆیدا بیّ.

ئایەتوڵڵا متمانەی بە وەزیر هەبوو، هەر بۆیە ئامادەیی خۆی بۆ دەربڕی چاوەڕیّ بکا تا پاشا لە مەشهەد دەگەڕیّتەوە.
ماوەیەک بوو پاشـا مەلیچکی لەگەڵ خۆی نەدەگیّڕا. ئاخر بۆ مەلیچکیش زۆر مایەی هەراسانی بوو لەو گەشتە دوورودریّژانەدا لە جیّگەی خۆی بنگرتی ببیّ و هیچ بزۆزییەک نەکا، بۆیە ئەو لە ماڵدا مایەوە و بووە مایەی وەڕەزکردنی ئەوانی دیکە. ئەو چەند تفەنگ و دەمانچەی یاری لەو ســـاڵانەی ڕابردوو پەیداکردبوون، ئەوانەی لە گەشـــت و بۆنە جیاوازەکاندا بەدیاری وەرگرتبوون. یەکیّ لەو تفەنگانە لەو گەشـــتەی پاشـــا بۆ ئەوروپا لە وڵاتی بەلژیک بۆی کڕیبوو. کاتیّک بەو تفەنگە نیشانەت لەیەکیّک گرتبا و تەقەت لیّکردبا، بەهۆی دەنگە زۆرەکەی بابای نیشانەلیّگیراوەکە دەشیّوا.
کاتیّکیش پاشـــا بەرەو مەشـــهەد کەوتەڕیّ، هەموو ڕۆژەکەی مەلیچک بەخۆی و تفەنگە بەلژیکییەکەی بەنیّو کۆشـــکدا لەجرت و فرتدا بوو. هەرچەندە چاوەکانی وەک خۆیان نەمابوون، لیّ ئەو ترســـوتۆقینەی بە لاســـارییەکەی پەیدا دەکرد، کەم نەبووبووەوە. هەمووان لە ترســـان خواردنیان دەدایێ ودەم و بەرکیان پڕ لە شـیرینی دەکرد، بەڵکوخوا بکا دەستیان لیّنەوەشیّنیّ و دۆستانە لەگەڵیان بجووڵیّتەوە.

پزیشکە بریتانییەکەی پاشا، کە چارەسەری نەخۆشییەکانی مەلیچکیشی دەکرد، جارێک بە پاشـــای گوتبوو: "پێویســـتە ئەو زیاتر بجوولێتەوە و بڕەتێ[١٠٤]، دەنا لەماوەی یەک دوو ساڵدا دەکەوێ و دەمرێ."
بۆ ئەوەی مەلیچکیش بجوولێنن و وەرزشـــی پێبکەن، پاشـــا فەرمانی بە چەنـد نۆکەرێکی چوارشـــــانە کردبوو نـاوبەنـاو بە کورســـــییە دارەبازئاســـاکەی بگەیەننە ســـەر گردەکانی دەوروبەر. خۆی دەبووایە نۆکەرەکان قەفەزێکی پڕ لە مریشکیش لەگەڵ خۆیان ببەن. لەوێ لەسەر گردەکاندا مریشکەکانیان بەڕەڵا دەکردن، تا مەلیچک بە خۆی تفەنگەکەی بەدوایاندا بکەوێ و ڕاویان بکا. بەم جۆرە مەلیچک وەک یاریکردنێک دەکەوتە جووڵە و هەڵبەز و دابەز. لێ زۆر جاریش دەربەست نەدەهات.
ڕۆژێکیان لەســـەر گردەکە مەلیچک جەغری[١٠٥] و پێیداگرت هەر دەبێ ببردرێتە لای بـازاڕ. بۆ یەکێـک کە یەکەمین جـار بێ مەلیچـک ببینێ، شـــتێکی ســـەیر و ســـەمەرە بوو، ئاخر شـــازادەیەکی کەمئەندامی خەپە بەچاوی سەیر و عەنتیکەوە و تفەنگێک بەدەستەوە و لەسەر کورسییەک بەســـــەر شـــــانی نۆکەرانەوە. مەلیچک حەزی لە بـازاڕ بوو، بۆ ئەو خۆشـــترین جێ بوو، ئاخر لەوێ تێروپڕ شـــیرنەمەنی دەدرایێ. لە بازاڕ کەس بە هـــاتنی ئەو دڵخۆش نەدەبوو، چونکە مەلیچـــک هەمووانی دەترســـــاند، بگەیشـــتبایە هەر کەســـێک بە تفەنگەکەی دەیتۆقاند. دوکاندارەکان چەند جارێک ســـکاڵایان لای ســـەرۆکی ئاســـایشـــپارێزی بـازاڕەکە کردبوو، کەوا هـاتنی مەلیچـک بۆ بـازاڕ بە بـاش نـازانن و پەســـەندی نـاکەن، ئـاخر ئەو هەراســـــانیـان دەکـا، لێ ســـــەرۆکی ئاســـایشـــپارێزەکە ئەوەندە بوێر نەبوو پرســـەکە بە کۆشـک ڕابگەیەنێ.

---

[١٠٤] ڕەتـانـدن: واتە غـاردان بە کەســـێک یـان بە ئـاژەڵێک تـا کفت و مـانـدوو دەکەوێ.

[١٠٥] جەغرین: نەسەلماندن، پێداگرتن بەلایەنی نەرێنییەوە.

هەروەها بروسـکەی ڕاسـتەوخۆش بە کێبڵی تێلێگرافەوە بۆ پاشـا دادی نەدا.

ئێسـتاش شـا لەوێ نییە، مەلیچک فەرمانی بە نۆکەران کرد زوو زوو هەڵیگرن و بیبەنە بـازاڕ. ڕۆژ دوای ڕۆژ بـازاڕی دەشـێواند، ئیـدی دوکاندارەکان گەیشـتە لووتیان. ئەوان مەلیچکە هەرانسـانکەریان بە درێژبوونەوەی سـایەی پاشـا دەبینی. بەندوباوێکی وەهاش کەوتە بازاڕ، گوایە بە مەبەسـت مەلیچک لە کۆشـک هێڵراوەتەوە تا بچێتە بازاڕ و دوکاندارەکان هەراسان بکا. ئەم تەنگەتاوبوونە دەروویەکی دەربازبوونی بۆ خۆی دۆزییەوە. هەروەک ئەوەی لەسـەری ڕێککەوتبن، دوای نیوەڕۆیەکیان شـیرینییەکەی یەکجار زۆریان بەسـەر مەلیچکدا هەڵڕشت. سـواڵکەرەکانیش قەراپەستێنەیان بوو تا بگەنە ئەو کورسییەی مەلیچکی لەسـەر شـانان هەڵگیرابوو، یەکدیان پاڵ دەدا و نۆکەرەکانیان بەلایەکدا دەخست تا خۆیان بگەیەننەوە شیرنییەکان.
مەلیچکیش ئەو شـیرنبارانییە و شـەڕی سـواڵکەرانی پێخۆش بوو. لە قاقای پێکەنینی دەدا و دەستی دایە تفەنگەکەی. بەم جۆرە پشێوی کەوتە بازاڕ. هەڵگرانی کورسـییەکەی مەلیچک پاڵیان پێوەنرا، کورسـییەکەی مەلیچکیش لاربووەوە بە قورسایی خۆی و مەلیچکەوە کەوتە سەرزەوی. دوکاندارەکانیش وردە دراویان فڕێدەدا تا سـەر لە سـواڵکەرەکان بشـێوێنن، بەڵام تا دەهات پشـێوی و پاشـاگەردانی گەورەتر دەبوو. یاساوڵەکان ئەوانەی ئاسایشیان بۆ بازاڕ دەگەڕاندەوە چەند تەقەیەکیان کرد، بە هۆیەوە چەند سواڵکەر و دوکاندار بەرکەوتن و بریندار بوون.
دوای ئەوەی دەرۆزەکەرانیان لەوێ دوورخسـتنەوە، بینیان مەلیچک بە برینداری لەسـەر زەوی کەوتووە. ئینجا خستیانە سـەر گالیسکەیەک و بەرەو کۆشکیان بردەوە.

کاتێکیش دوکاندارەکان بینییان وەک شـــازادەیەک ڕەفتار لەگەڵ مەلیچک دەکرێ، لەکاتێکدا هاوڕێکانی خۆیان بۆ بەخت و چارەنووســـــی خۆیان جێهێڵراون، بۆ دەربڕینی ناڕەزایەتی بازاڕیان داخست و بەرەو لای ماڵی ئایەتوڵلا ڕۆیشــــتن و لە ڕێگاشــــدا هەر هاواریان دەکرد: "ئەڵڵا، ئەڵڵا، دادپەروەری!"

جەمال خان کە شـــاهید بوو بەســــەر ئەو بارە ناڕەزایەتییەی خەڵک، دەرفەتەکەی قۆســــتەوە، ئەویش چووە مـاڵی ئـایەتوڵلا، لەبەردەمیـدا نوشتایەوە و گوتی: "مێژوو لە دەرکەی ماڵی تۆدا دەدا."

تەباتەبائییش گوێی لە هاوار و بانگی ئاپۆرای خەڵک بوو: "*ئیلتیجا*(پەنا)، *ئیلتیجا*(پەنا)، ئێمە هەموو هیوایەکمان بە ئێوەیە."

ئایەتوڵلاش دەرکەی ماڵی خۆی خســــتە ســــەر گازەرای پشـــت، بەڵام نەشیدەزانی ئاخۆ بەو ئاماژەیەی بەرسیارێتی خستە سەرشـانی خۆی بەوەی نیشـــتمان بەرەو ڕۆژگارێکی نوێ دەبا. دوکاندارەکان مافووریان ڕاخست و لەماڵی ئایەتوڵلا لەسەر چۆک لێی دانیشتن.

بە ڕابەرایەتیی جەمال خان، کەســـانێک دروشـــمێکی گەورەیان بەســـەر دەرکەکەدا هەڵواســـی، دروشـــمەکە تەنیا کە لە ســـێ وشـــەی بەهێزی مێژوویی پێکهـاتبوو: "*قـانون! مەجلیس! عەدالەتخـانە!*" قـانون! پەرلەمـان، دادگا!

٥٦

ئایەتوڵلاکان

یەکەمین ئایینی ئێرانی بەناوی زەردەشـــتی پێغەمبەری ئێرانییەکانەوە بوو. ئاگر لای شوێنکەوتوانی زەردەشت پیرۆز بوو. ئەوان ئاگریان وەک هێمایەکی ئاهورامەزدای خواوەند لەسەر زەویدا دەبینی.

لە پەرســـتگا هەرە بەناوبانگەکەیان لە شـــاری یەزد، یەکەمین ئاگر کە مرۆڤ کردبێتییەوە پاراســـتبوویان. هەربۆیە پەرســـتگاکان بەناوی ئاتەشگەدەبوون، کە واتای "ماڵێک بۆ ئاگر"ی دەگەیاند.

موغەکانی زەردەشـــتی ڕێســـاکانی ژیانی ڕۆژانەیان دادەڕشـــت و خەڵکەکەش بەو پێیە دەجووڵانەوە.

کاتێکیش عەرەب لەژێر ئاڵای ئیســـلامەوە بەســـەر ئێرانیان دادا، دینی زەردەشتییان قەدەغە کرد. بەسەر پەرستگە دێرینەکەی یەزدیان دادا تا ئـاگرەکەی بکوژێننەوە، بەڵام موبەدەکـانی زووتر ئـاگرەکەیـان لەوێ

لابردبوو، بە یاوەریی ژمارەیەکی یەکجار زۆر لە شـوێنکەوتووان بەرەو هیندستان ڕایان کردبوو.
یەک دوو سەدەی خایاند تا خەڵکەکە ئیسلامی وەک دینی خۆی پەژراند، بەڵام هەر بۆ بەرگریکردن لە خۆیان، ئێرانیەکان ئیسلامی داگیرکەرانیان ڕەتکردەوە و بیروباوەڕێکی نوێی ئیســلامێتییان بۆ خۆیان داهێنا. ئەوەیش ئیسـلامی ئێرانی بوو، کە پێیدەگوترێ بیروباوەڕی شـیعایەتی. لەوکاتەوە ئێرانییەکان ڕوحانییەکانی خۆیان، ئیمام و ئایەتوڵڵاکانی خۆیان هەن، ئایەتوڵڵاش دواپلەی پێگەیی دینییە، کە ئاخوندێک پێی بگا.

ئایەتوڵڵاکان ڕێسای نوێیان بۆ لەسەرڕۆیشتن دارشت. ئەوان ژیانێکی سادە دەژیان و خۆشیان لە کاروباری سیاسی هەڵناقورتێنن.
ئایەتوڵڵا شـیرازیی بەسـاڵاچوو یەکەمین ئایەتوڵڵا بوو، کە لە لایەن جەمال خان و ئەوانەی وەک ئەو دەسـەڵاتە دینییەکەی بەکارهێنا بۆ ئەوەی لە ڕێی فتواکەیەوە کۆمەک بە توتنفرۆشـە توورە و جوتیارەکانی توتن بکا. دوای ئەوە وردە وردە ئاخوندەکان خزانە نێو سـیاسـەت و عەوداڵی سیاسەت بوون.
تەباتەبائییش یەکێک بوو لەوان. دوای ڕووداوەکەی بازاڕ، تەباتەبائی چووە شارە پیرۆزەکەی قوم. لەوێ پرسی بێڕێزیکردنی گۆڕستانەکەی تاران و نەخشەی دروستکردنی باڵوێزخانەیەکی نوێی ڕوسی و ملنەدانی پاشا بۆ گرتنەبەری ڕێکارێکی پێویست لەگەڵدا باس کردن. ئاخر پاشا بە چوونی بۆ مەشهەد پشتی لەوە کرد کێشەکە چارەسەر بکا.
چیرۆکی گۆڕسـتانەکە کاری خۆی کرد، ئایەتوڵڵاکان شـتەکەیان بە پێشلکاری و بێڕێزییەکی گەورەی ڕوسەکان بینی بۆ سەر گۆڕستانێکی موسڵمانان. ئیدی لەم کارەدا ئەوانیش پشتی تەباتەبائییان گرت.

زووتر لەوەی چاوەڕێ دەکرا، پاشا لە گەشتەکەی بۆ مەشهەد گەڕایەوە. بە دڵنیابوونەوە لە پشـــتگیریی قومەوە، ئەوە بوو ئایەتوڵڵا تەباتەبائی نامەیەکی توندی لەبارەی پرســـی گۆڕســـتانەکە و کردەوە ســـامناک و تۆقێنەرەکەی مەلیچکی نووسـی. ئەو ئەم دوو پرسـەی وەها بەکارهێنا تا بگـاتە ئەو داخوازییەی: "گەل داوای قـانون و مەجلیس و عەدالەتخـانە دەکا."

ئایەتوڵڵا ویستی نامەکەی بە تەتەرێک ڕەوانەی کۆشک بکا، بەڵام جەمال خان ڕاوێژێکی دیکەی بۆ کرد. "پاشـــا تۆ پشـــتگوێ دەخا. هەروەها ئەم نامەیەش لای خۆی دادەنێ و دەیمرێنێ. پێموایە ئێمە دەبێ بەشـێوەیەکی دیکە بۆی بچین."

ئایەتوڵڵاش پرسـی: ""باشە پێشنیازت چییە؟"

"با نامەکەت لە ڕیی باڵوێزخانەی بریتانییەوە بگا. بە پەســـەندنامەی تۆ داوا لە بریتانییەکان دەکەین نامەکەی تۆ بە فەرمی ڕادەستی پاشا بکەن."

"پێموایە ئەمە بیرۆکەیەکی هۆشـمەندانە نییە. باشـە بۆچی ئینگلسـتان بە کاروباری ناوخۆمانەوە بگلێنین؟"

جەمال خانیش وەها وەڵامی دایەوە: "لەوە باشـــتر نییە، خۆ ناکرێ تا هەتایە هەر چاوەڕێی کاردانەوەی پاشـــا بکەین. بێگومان قانوننامەش مافێکی سـروشـتی هەر گەلێکە. لەم ململانێیەشـمان لە دژی پاشـا دەکرێ ئینگلستان ببێتە هاوپەیمانمان."

دەســـتەیەکی حەوت کەســـی لە بـازرگـانـان بە نوێنەرایەتیی بـازار، پەیامەکەی ئایەتوڵڵایان گەیاندە باڵوێزخانەی بریتانی. هیچ کەســـێکیش لەوان ئینگلیزیی نەدەزانی. هەر بەڕێکەوتیش پیاوێکی بەناوبانگی بریتانی لە باڵوێزخانەکە بوو، ئەویش براون ئێدوارد گرانڤیل[١٠٦] بوو. ئەو شێت و

Browne Edward Granvill[١٠٦]

شـــەیدای ئێران بووبوو، بە هەموو شـــوێنە وێرانە و کاولگە دێرینەکاندا دەگەڕا و هەوڵی دەدا بەڵکو نهێنیی خەتە بزمـارییەکـان بـدۆزێتەوە و مەتەڵە مێژوویەکەیان هەڵبێنێ. لەو کاتدا بە دەگمەن کەسێکت دەدۆزیەوە ئەوەندەی ئەو براون ئێدوارد گرانڤیلە ئاگاداری مێژووی ئێران بێ. ئەو بە پیشـە پزیشـک بوو، بۆیە چووبایە هەر شـوێنێک پێشـوازیی لێدەکرا. تەمەنی سـی سـاڵان بوو، سـێ کەڕەت هاتبووە ئێران. هەر بۆ خۆیشـی فێرە زمانی فارسی بووبوو.

ئەو کـابرا بریتـانییە لە بـاشـــووری وڵات بوو کـاتێ دەنگوبـاســـی پشـێوییەکانی ناو تارانی بیست. لە ناوچەی پاشـارگاددا بەدوای کۆشـکە کۆنەکـانـدا دەگەڕا ئەوانەی ئەســـکەنـدەری مەزن ئـاگری تێبەردابوون. کاتێک بە هەرایەکەی زانی دەســـتی لەکارەکەی هەڵگرت و بەپەلەپڕوزێ بەرەو تاران گەڕایەوە تا پێشهاتە تازەکان لە نزیکەوە ببینێ.

گرانڤیل لەوێ لە شـــوێنی مانەوەی بریتانییەکاندا مایەوە، کاری لەســـەر گەشـــتنامە بەناوبانگەکەی بەنێو ئێراندا دەکرد. لەو ڕۆژە دیارەشـــدا ئەو لەپشت پەنجەرەی ژوورە بچکۆلەکەی لە نهۆمی دووەمی باڵوێزخانەکەدا وەستابوو، ڕووی لەسەر گۆڕەپانی بازار بوو، چاوەڕێی تێلێگرافوانەکەی دەکرد تا ڕاپۆرتی گەشتنامەکەی بۆ ڕۆژنامەیەکی بریتانی بنێرێ.

لەوێوە ئەو حەوت پیاوی بە کەوا و ســـەڵتە و کڵاوی قووچ و قیتەوە بینین، کە بە شـــکۆوە بەرەو باڵوێزخانەکە دەهاتن. لەبەر ئەوەی ئەو زمانی فارسـی دەزانی و بەڕەفتار و ئاکاریان بەڵەد بوو، دەمودەسـت لە ڕێڕۆیشتنەکەیانی زانی، شتێکی گرنگ لە ئارادایە.

حەوت بازرگانەکە یاداشـــتێکیان بە ئینگلیزی لەگەڵ خۆیاندا بردبوو، کە تێیدا باسـکرابوو مەبەسـتیان لە سـەردانی باڵوێزخانەکە چییە. هەر زوو گرانڤیلیش چاوێکی بە دەقە نووسـراوەکەدا خشـاند. تەنانەت دوودڵیش

بوو لەوەی ئاخۆ فەرموو لەو حەفت جوامێرە بکا بێنەژوور یان سەرەتا پێویستە بالۆێزی لێ ئاگاداربکاتەوە. ئیدی بڕیاری یەکەمی دا و فەرمووی ژوورەوەی لێکردن.
بۆ مایەی سەرسامی پیاوە ئێرانییەکان، کابرای ئینگلیز بە زمانی خۆیان بەخێریهێنان هەر ڕێک بەگوێرەی دابونەریتەکەشیان لەگەڵیاندا جووڵایەوە: "*خوش امدید، بفەرمائید تو. چای تازە حازر است*. بەخێربێن، فەرموون بۆ ژوورەوە، چاش دەمکراوە و بۆ ئێوە سازە."
بازرگانەکان دەستبەجێ متمانەیان بە کابرای ئینگلیز کرد و گرێی دڵیان لەلا کردەوە.
ئینجا گرانڤیل بە دڵگەرمییەوە چووە ژوورەکەی بالۆێز و دەرکەی لەسەر خۆی پێوەدا و پێیگوت: "حەوت پیاوی ئێرانی لێرە لە خوارەوە چاوەڕێی تۆ دەکەن. ئەوان نامەیەکیان پێیە بە مۆمی سوور مۆرکراوە، دەیانەوێ بالۆێزخانەی بریتانی نامەکەیان بە فەرمی ڕادەستی پاشا بکا."
"باشە بۆچی دەیانەوێ ئێمە ئەو کارەیان بۆ بکەین؟"
"ئەگەر من باش لە چیرۆکەکەیان حاڵی بووبم، ئەوان لە لایەن شاوە پشتگوێخراون. ئێستاش دەیانەوێ لە ڕێی بالۆێزخانەوە هەوڵی خۆیان بدەن و پاشا ناچار بکەن وەڵامی نامەکەیان بداتەوە."
"بەڵام ئەم شتە کارێکی نەکردەیە، بۆ ئێمە نییە لووتمان لە کاروباری ناوەخۆی ئەم وڵاتە بژەنین."
براون ئێدوارد گرانڤیل کەسێکی ئازاد بوو، هیچ چاوی لەسەر پلەوپایەی سیاسییانە نەبوو. نزیکەی سێیەکی ژیانی خۆی لە هیندستان و ئێران بەسەربردبوو، کەیفیشی بە هەڵسوکەوتی بریتانیا لەو وڵاتانە نەدەهات.
ئێستاش بالۆێزەکە پێیگوت ئەو ناتوانێ نامەی ئەو حەوت بازرگانە ئێرانییە وەربگرێ، ئینجا گرانڤیل هەندێ چەمایەوە و بەگوێی بالۆێزی

چرپـانـد: "ئەمە دەرفەتێکی بێوێنەیە بۆ ئیمپراتۆریەتی بریتـانی، دەی نامەکەیان لێوەربگرە."

باڵوێز دابەزیە نهۆمی خوارەوە و چووە لای مێوانەکان، کە بەتاســـەوە چاوەڕێیان دەکرد. یەکێ لە حەوت پیاوەکان نامە مۆرکراوەکەی وەک گەوهەرێک بە سـینگییەوە نووسـاندبوو. ئەوان سـڵاویان لە باڵوێز کرد، پیاوەکە نامەکەی توند گرتبوو، خەریک بوو بە زمانی فارســـی چیرۆکی هاتنەکەی بۆ دەگێڕایەوە.
باڵوێزیش بانگی گرانڤیلی کرد تا ببێتە دیلمانج[١٠٧]. باڵوێزەکە لە فارســـی دەگەیشـــت، پێویســـتی بە بانگکردنی براون ئیدوارد گرانڤیل نەبوو، بەڵام پێدەچوو بۆ ئەوەی بووبێ شـــتەکە بۆ ئەو کتێبەی گرانڤیل، کە خەریکی نووســـینی بوو، نموونەیی بێ. لەوانەیە هیوای بەوە بووبێ لە ڕێی گرانڤیلەوە هەروەک چۆن ڕووداوەکە دەچێتە نێو مێژووی ئێران، ئاوەهاش بچێتە نێو مێژووی بریتانی.
"باڵوێز دەڵێ ئەم کارە لە جیهانی دیپلۆماسیدا شتێکە نەکراوە و نەبووەتە خوو، کە باڵوێزێک خۆی لە کێشـــەکانی ناوەخۆی ئەو وڵاتەی لێی مێوانە هەڵبقورتێنێ. لێ بۆ یەک تـاکەجـار بە شـــێوەیەکی تـایبەت ئەو بەرپرسیارێتییە هەڵدەگرێ و نامەکەی ئێوە بە فەرمی بە پۆستی خۆیان بۆ پاشـای ڕەوانە دەکا. باڵوێز پێ لەســەر ئەوە دادەگرێ، کە ئینگلسـتان لە دەرەوەی ئەو پرســـەیە و خۆی بەدوور دەگرێ لە نـاوەڕۆکی نامەگۆڕینەوەی ئێوە."
ئەو پیاوەی بە نوێنەرایەتیی دەسـتەکە قسـەی کرد، سـوپاسـی باڵوێزی کرد و نامەکەی ڕادەست کرد. ئینجا هەر حەوت پیاوەکە هەندێ سەریان دانەواند و خواحافیزییان کرد و لەوێ ڕۆیشتن.

---

[١٠٧] دیلمانج: وەرگێڕ، پاچڤەکار.

کاتێکیش پاشا نامە مۆردارەکەی بازرگانەکانی لەنێو زەرفێکی بە مۆری بەریتانی بەدەست گەیشت، خەریک بوو لەسەر کورسییەکەی بەربێتەوە. یەکسەر بانگی وەزیر و عەینولدەولەی کرد. "بازرگانەکان پێیان لە بەڕەی خۆیان زیاتر ڕاکێشاوە. جاری پێشتر ئێمە بە نەرمی و لاوازی لەگەڵیان جووڵاینەوە، هەر بۆیە ڕووقایمییان کرد و پەنایان بردووەتە بەر باڵوێزخانەی بریتانی. ئێمە ئەو شتە وەک ناپاکییەک لە تەخت و تاجی پاشایەتی دەبینین. ئینگلستان بێ ئەوەی کەس داوای لێبکا خۆی لە کاروباری ئێمە هەڵقورتاندووە. ئێمە دەبێ ئەو بەڵایە ڕیشەکێش بکەین."
داوای لە وەزیر کرد سکاڵایەک بگەیەنێتە باڵوێزخانەکە و پێگەی خۆیان پێ نیشان بدا، هەروەها داوای لە عەینولدەولەش کرد ئەو کەسانەی پەیوەندییان بە باڵوێزخانەکە کردووە، بگرێ: "زۆر توند سزایان بدە، لەبەر چاوی خەڵکیش وا بکە!"
وەزیر وێڕای ئەوە بڵێ: "بەم شێوازەیە ناتوانین چارەسەری کێشەکان بکەین. ئێمە ناوەڕۆکی نامەکەیان پشتگوێ دەخەین، پێویستە داواکانیان بزانین."

- "کامە داخوازی، ئەوەی ئەوان دەیانەوێ دژوارە و بێ قانونییە. ئینگلستان بۆی نییە پێمانبڵێ لە وڵاتەکەی خۆمان چی بکەین و چی نەکەین."
- "ئەوانە داخوازیی ئینگلستان نین، بەڵکو داخوازی بازاڕن."
- "ئایا بازاڕ پاشایە یان ئێمە؟"
- "ئێوە پاشان و ئەوەش پێویستییەکانی ڕەعیەتەکەتانە، ڕەعیەتێک کە پێویستە گوێیان لێبگرین."
- "ئێمەی پاشای ئێران لەگەڵ ناپاکان لەسەر یەک مێز دانانیشین."
- "ئەم بڕاردەیە لێکەوتەی نەخوازراوی بۆ شا لێدەکەوێتەوە."

- "پاشــــاکانی پێش ئێمە هەمیشــــە لەگەڵ هەســـتێکی وەهای نەخوازراوەوە جووڵاونەتەوە."

مســـتەوفی ئەلمەمـالیکیش جەختی کردەوە: "بۆ بەرژەونـدیی تـایبەتی خۆتـان ڕاوێژی من ئەوەیە لەم هەلومەرجەدا هیچ تونـدوتیژییەک بەکارنەهێنرێ."

پاشـا ڕووی دەمی کردە عەینولدەولە و گوتی: "ســەرەتا با ئەو کەسـانە بگرین، کە نامەکەیان گەیاندۆتە باڵوێزخانەکە. پاشـــان قســـە لەبارەی ناوەڕۆکی نامەکە دەکەین."

پاشا بەم قسەیەی بڕاندییەوە و کۆتایی بە هەموو وتووێژێک هێنا.

هەر زوو عەینولدەولە بۆی دەرکەوت ئاخۆ ئەو بازرگانانەی نامەکەیان گەیاندبووە باڵوێزخانەکە کێن. ئینجا بەخۆی و تیپێک لە یاســـاوڵە چەکدارەکانەوە چووە ماڵی ئایەتوڵلا، لەوێ بازرگان و دوکاندارەکان لەسـەر چۆکان دانیشـتبوون. بە تفەنگی دەسـتییەوە ئەو لە نێوەڕاسـتی حەوشــەی ماڵی ئایەتوڵلا ڕاوەســـتا، لەکاتێکدا پیاوە چەکدارەکانی هەر حەوت بازرگانەکانی ڕاکیشـــانە دەرەوە. بازرگان و دوکاندارەکانی دیکە ویســـتیان ڕێگەیان لێبگرن. هـاواریـان دەکرد: 'لا ئیلاهە ئیللا ئەڵڵا." و پەلاماری یاساوڵەکانیان دا.

ئایەتوڵلا تەباتەبائییش مێزەرە ڕەشــەکەی فڕێدایە بەرپێی عەینولدەولە و پێیگوت: "من لە ڕەفتارەکەت ئاگادار دەکەمەوە! خودا ئەوەی تۆ دەیکەی قەدەغەی کردووە!" ئینجا ویســـتی بچێتە بەردەرکە و یارمەتیی بازرگانە گیراوەکان بدا، بەڵام ڕێگەی لێگیرا.

خەڵکەکەش هاواریان دەکرد: "ئەڵلا! ئەڵلا! خەڵکینە، یارمەتی!"

ئینجـا لە هەموو کونوقوژبنێکەوە خەڵـک ڕژانە مـاڵی ئـایەتوڵلا، لەو شـــوێنەی گیراوەکان ســـواری گالیســـکەیەک کرابوون. عەینولدەولە و

پیاوەکانی خەڵکەکەیان لە دوور ڕاگرت، ئیدی لەوکاتەدا و لەپڕ جەمال خان، کە هەمیشە بە جلێکی ئاخوندانە دەردەکەوت، بەخۆی و دەستەیەک لە شـــوێنکەوتە دڵســـۆزەکانی پەلاماری گالیســـکەکەیان دا. توانییان گیراوەکان ئازاد بکەن، هەروەها لەوەشـــدا ســـەرکەوتن خۆیان بگەیەننە نووسینگەی تێلێگراف و دەرگا ئاسنینە گەورەکەی باڵەخانەکەی پشتەوە لەسەر خۆیان دابخەن.

تا ئەوکات خەڵک هانای بۆ شـــوێنە پیرۆزەکان و ماڵی ئایەتوڵلاکان دەبرد، بەڵام ئەمە یەکەمین جار بوو، باڵەخانەی تێلێگرافەکە ببێتە جێگەی داڵدەدانی ئەوانەی لەبەردەستی یاساوڵەکان هەڵدەهاتن. عەینولدەولەش لە گەمارۆدانی باڵەخانەکە پتر چیدیکەی پێنەدەکرا، پاشـــان ســـواری ئەسپەکەی بووە بۆ لای شا تێیتەقاند تا لە ڕەوشەکە ئاگاداری بکاتەوە.

ئێوارە داهات و دونیا تاریک داهاتبوو، کەچی ئەو یاســـاوڵانەی دەورەی باڵەخانەی تێلێگرافیان گرتبوو، هیچیان لە عەینولدەولە هەڵنەکڕاند و ســـەروســـەکوتی هەر وەدەر نەکەوتەوە. دیاربوو پاشـــاش لەو ئاراســـتە نوێیەی ناڕەزایەتیی دوکاندارەکان ســـەری لێشـــێوابێ. لەنێو باڵەخانەی تێلێگرافەکە کەشـــێکی ســـەرکەوتن بەســـەر داڵدەخوازەکاندا باڵکێش بوو. دوکاندارەکان چەندین تێلێگرافیان بۆ بازاڕەکانی وڵات نارد و بارودۆخی خۆیان لە تاران بۆ ڕوونکردبوونەوە. تێلێگرافەکەشـــیان بە دروشـــمی نوێوە واژۆ کردبوو.

هەر هەمان شـــەوی زرینگەی تێلێگرافی باڵوێزخانەی بریتانی هات. ئەویش تێلێگرافێک بوو بۆ باڵوێز نێردرابوو. براون ئێدوارد گراڤیل بروســـکەکەی خوێندەوە: "شـــتێکی باوەڕپێنەکراوە، ئەوان داواکارییەکانی خۆیان بە هەموو دنیادا ڕاگەیاندووە. ئەوان پەرلەمان و دادگایەکی باڵا و قانوننامەیان دەوێ و داواشیان لە ئینگلستان کردبوو تا لە ململانێیەکەدا پشتیان بگرێ."

باڵویزیش گوتی: "نازانم ئاخۆ ئەمە هەنگاویکی هۆشـــمەندانەیە یان نا. خۆی پێم باشــتربوو ســەرەتا قســەم لەگەل کردبان. دەترســم هەموو شتێک لەدەست دەربچی."

"لەوانەیە، بەڵام لەوانەش نییە. هەروەک پاشـــا نەیارەکانیشـــی دەزانن یــاریەکە چۆن بکەن. ئەوەی نوێ بێ ئەوەیە ئەوان تێـدەکۆشــــن ئینگلستانیش بخەنە پاڵ ڕاپەرینەکەیان."

"ئەمە کـارێکی ئـاڵۆزە. من پرســـم بە لەنـدەن کرد و ئێمە خۆمـان لە ڕەوشێکی بێزارکەردا دەبینینەوە."

پاشا لە ڕێی تێلێگرافەکەی خۆیەوە هەمان پەیامی پێگەیشت. کاتی ناوی بازرگانەکی خوێندەوە، ویسـتی ئەویش بخاتە سـەر بارسـتایی تێلێگرافە کەڵەکەبووەکان. ترس و سـڵەمینەوە پەڕیە نێو دڵی پاشـا. ئەم فەرمانەی بە عەینولـدەولە کرد: "کێبلی تێلێگرافی تـاران ببڕە، تـا نەتوانن چیـدی پەیوەنـدی بە دنیـای دەرەوە بکەن. لێنەگەڕێی کەس بچێتە ژوور لای ئەوان، با لە برسان و تینوێتیان ناچار بن بێنەدەرەوە."

هەر زوو هەواڵی داگیرکردنی باڵەخانەی تێلێگراف بەنێو ســـەرتاپای شـــارەکەدا بڵاوبووەوە. ئیدی خەڵک پۆل پۆل خەڵک بۆ پشـــتگیریی دوکاندارەکان دەهاتن و ورەیان بەرز دەکردنەوە و بانگیان دەکردن و دروشـــمیان بۆ دەکێشـــان. خەڵک هەوڵیدا خواردنیان بۆ لەســـەر شـــوورەکەوە فڕێبداتە ناو خانوەکە، بەڵام هەر کەســێک وەهای کردبا، یەکســەر یاســاوڵەکان دەیانگرت و لێیشـیان دەدا. دوکاندارەکانیش لەنێو باڵەخانەکە هەر هاواریان دەکرد: "*مەجلیس! عەدالەتخانە! قانون!*"

ئاپۆرای خەڵکیش هاوارەکەیان دەسـەندەوە: "*ما همه با هم هستیم*، ئێمە لەگەڵ ئێوە داین، ئێمە هەموومـان بەیەکەوەین." وێڕای پاســـەوانییەکی توند، کەچی ئازوقە بۆ دوکاندارەکان هەر نێردرا. کاتێک گەورەکانیان

سەیریان نەدەکرد و ئاگایان لێنەدەبوو، هەندێ لە یاساوڵە پاسەوانەکان دەبەی ئاو و خواردنیان لە خەڵکەکە وەردەگرت و دەیاندایە ئەوانەی لەپشت دیوارەکانەوە خۆیان حەشاردابوو.

سێ ڕۆژ وەها ڕۆیشت و هیچ نەقەوما.
دوکاندارەکان لێبڕاوانە لەسەر قاچی خۆیان وەستابوون و هاواریان دەکرد: "یان مەرگ یان قانون!" ئەم دروشمە توند و ئاگراوییانە لە لایەن ئاپۆرای دەوروبەریان دەنگی دەدایەوە. ئەوانیش سەداکەیان دەگەیاندە تەواوی شارەکە.
ئێوارانیش ژنانی پاشا بە خۆیان و دووربینەکانیان وەسەر بان دەکەوتن. بە باشیش خەڵکەکەیان نەدەبینی، بەڵام مەشخەڵ و جووڵەی خەڵکیان دەبینی و گوێشیان لەو هاوارەیان دەبوو: "قانون! قانون! قانون!"
دروشمەکان شتێکیان لە هەناوی ژنانی حەرەمسەرا دنەدەدا. ئەوان تێنەدەگەیشتن ئاخۆ بەکردەوە "قانون" چی دەگەیەنێ و ئاخۆ قانون چ سوودێک بە ئەوان دەگەیەنێ. ئەوانیش لەبەر خۆیانەوە وەک ویردێک بخوێنن دەیانگوت "قانون، قانون. قانون"، بە دووبارەکردنەوەی ئەو وشە نامۆییە خۆشییەکی نادیار دەپەڕیە جەستەیان.
پێدەچوو ڕەوشەکە بێهوودە بێ. پاشا نەیدەویست زەبروزەنگ بەکاربهێنێ. خۆنیشاندەرانیش نەیاندەویست باڵەخانەکە جێبهێڵن. باڵوێزی بریتانیا لە لەندەنەوە پێیگوترا بەدوای پەرەسەندنی ڕووداوەکاندا بڕوا، هیچ دەستپێشخەرییەک نەنوێنێ، لەگەڵ هەمووانیش لەسەر خەت بێ و قسە بکا. لەندەن گەیشتە ئەو ئەنجامە، کە پاشا ئەو ململانێیە ناباتەوە، هەر بۆیە بە باڵوێز ڕاگەیەنرا لە حاڵەتی هەرە کۆتاییدا دەستێکی یارمەتی بۆ خۆنیشاندەران درێژ بکا.

جەمـال خـان و ئـایەتوڵڵا تەبـاتەبـائی هەموو هەوڵێکیـان دا گەورە ئـایەتوڵڵاکـانی قوم بهێننە تـاران، بەو هیوایەی هـاتنی ئەوان دۆخەکە یەکلابکاتەوە. بۆ ئێوارە درەنگ سێ گالیسکە کە نۆ ئایەتوڵڵای تێدابوون گەیشتنە شار. خەڵکیش هەر هاواری دەکرد: "*خوش آمدید، خوش آمدید. سەلەلاهو عەلا محەمەد، سلام بر محمد.* بەخێر بێن، سڵاو لە محەمەد و ماڵباتی."

یاساوڵەکانی لای تێلێگراف گالیسکەکانیان وەستاندن. ئایەتوڵڵاکانیش بە شـــــەکەتی لە گالیســـــکەکان دابەزین. ئایەتوڵڵاکان بەرەو باڵەخانەکەی تێلێگراف ڕۆیشـــتن، هیچ یاســـاوڵێکیش زاتی نەکرد بیانوەســـتێنی. ئاخر دەیانزانی ئەگەر هەڵەیەکی وەها بکەن، ئەوا ئاپۆرای خەڵک دەیانخاتە بن دەستوپێیان. هەر بۆیە خۆیان لادا بە بێدەنگی سەری خۆیان شۆڕکرد.

کاتێک خەڵکی نێو باڵەخانەی تێلێگراف ئایەتوڵڵاکانیان بینی، لە شـــوێنی خۆیانەوە وروژان و هاواریان دەکرد: "یان مەرگ، یان قانون!"

بەتەمەنترین ئایەتوڵڵا کە ناوی بەهبەهانی بوو، داردەســـتەکەی لە هەوا بەرزکردەوە و لەســەر ڕیتمی دروشـمەکان ڕایدەوەشـاند. ئەم نیشـانەیە لای ئایەتولاکانی دیکەش دووبارە کرایەوە: "قانون! قانون! قانون!"

پاشـــان ئایەتوڵڵا ماندوو شـــەکەتەکان بەرەو ماڵی ئایەتوڵڵا تەباتەبائی ڕۆیشتن تا لەوێ وەک نارەزاییەک لەسەر چۆکان دابنیشن.

زۆری پێنەچوو دەیان ئاخوندی دیکە شـــوینپێی ئەوانیان هەڵگرتەوە. باڵوێزخانەی بریتانی ئەمەی دەبینی و هەموو شـتێکی یاداشـت دەکرد و ڕۆژانەش بە تێلێگراف دەیناردەوە لەندەن. ئیدی مرۆڤ بۆ هەموو شتێک ئامادەبوو.

ئەو دانیشتنەی سەر چۆکانی ئاخوندەکانی قوم پاڵپشتێکی دوکاندارەکانی باڵەخانەی تێلێگراف بوو، بەڵام خۆ هێشتا گۆڕانکاریی بەسەر ڕەوشەکەدا نەهێنا.

پاشا بە هیچ شێوەیەک لە ژێر فشاردا نەچەمایەوە.

جەمال خانیش هەموو شەوان کۆدەبووەوە بەڵکو ئەگەری هاوکاریکردنی دوکاندار و ئایەتوڵڵاکان بگەیەنێتە قۆناغی داهاتوو. ئەوەبوو کۆمیتەکە یەک دوو شەو لەپاش گەیشتنی ئایەتوڵڵاکان بڕیارێکی یەکلاکەرەوەیان دا. ئەوان بەسەر زیندانە سامناکەکەی تاراندا بدەن و هاوڕێکانیان ئازاد بکەن.

بۆ ڕۆژی پاشتر بە سەدان لە خۆپیشاندەران زنجیر و کۆتی زیندانییەکانی زیندانە شێدارە و تاریکەکەیان پچڕاند.

میرزا ڕەزا لاواز و کەلەلا بووبوو، نەبەزانە وەستابوو کاتێ لە داڵانە تاریکەکەدا گوێی لە دەنگی جەمال خان بوو بەرەو ژووری زیندانەکەی ئەو دەهات.

لەو شەڕە تەقەیەی نێوان پاسەوانانی زیندان و خۆپیشاندەراندا چوار زیندانی بوونە قوربانی. خۆ ئەگەر پاسەوانەکان زەبروزەنگیان بەکارهێنابا، بە دەیان خۆپیشاندەر دەکوژران، بەڵام ئەوە ڕوون و ئاشکرا بوو، هەندێ لە پاسەوانەکانی زیندانەکە لەگەڵ کردەی خۆپیشاندانەکە هاوئاواز بوون.

کاتێکیش هەواڵی بەسەرداهاتی زیندانەکە گەیشتە باڵەخانەی تێلێگرافەکە، خۆپیشاندەران پەلاماری هێزی یاساوڵی ئاسایشپارێزی ئەوێیان دا.

عەینەولدەولەش لەبری ئەوەی پاشەکشە بکا، کەوتە حاڵەتی هێرشکردن. فەرمانی بە یاساوڵەکان کرد بە بارییەیەکی[108] گەورە دەرگەی نووسنگەی

[108] بارییە: ستوونێکی ئاسنینە بۆ شکانی بەرد بەکاردێ.

تێلێگرافەکە بشـــکێنن. بە قۆنداغە تفەنگ لە دوکانداره‌کانیان دا، لێ دوکانداره‌کانیش بەرگرییان لەخۆیان کرد و هاواریان دەکرد: "یان قانون یان مەرگ!"
چەند کەســـێک پەلاماری عەینولدەولەیان دا. گەمارۆیان دا، ئاخوندێکی گەنج بازی داو جڵەوی ئەسپەکەی گرت. یەکسمەکە هەستا سەر پاشوو و حیلاندی. عەینولدەولەش لولەتی تفەنگەکەی لە ئاخوندەکە کرد، بەڵام ئەو پێی چەپەی گرت و لەســەر زین هێنایەخوار، ئیدی بەخۆی و تفەنگ و شیرەکەی کەوتە سەر زەوی. ئاخوندە گەنجەگە تفەنگەکەی لێستاند و ویســـتی تەقە لە عەینولدەولە بکا، بەڵام چاوەشـــێکی عەینولدەولە لە ئاخوندەکە تەردەستتر بوو تەقەی لێکرد و بەریدایەوە.
براون ئێدوارد گرانڤیل لە سەربانی شوێنی حەوانەی بریتانییەکاندا بینی چی ڕوویدا. لەو پاشـــاگەردانییەی تەقەی یاســـاوڵەکان و بەرد و داری خۆپیشـــاندەران، کە بەرگرییان پێ لە گیانی خۆیان دەکرد، جەمال خان بەنێو گوڕدەمی خەڵکەکەدا ڕایکردە باڵوێزخانەی بریتانی. لە خوارەوە ســەری هەڵبڕی و هاواری بۆ سـەربانی باڵویزخانە کرد: "براون ئێدوارد گرانڤیل گوێبگرە. زۆری پێ ناچێ دەیان کەس دەکوژرێن. ئینگلســـتان پێویستە بە بەرپرسیارێتیی خۆی ڕاببێ. خۆپیشاندەران گەمارۆ دراون. دەی دەرگای باڵوێزخانەکەیان لێ بکەنەوە، تا هەمووان بێنەژوور!"
سـەرەتا براون ئێدوارد گرانڤیل لە قسـەکەی تێنەگەیشت. کاتێک جەختی لێکردەوە ئینجا بانگی کرد: "وا باڵوێز ئاگاداردەکەمەوە."
پێشـــتر لەندەن ئەو بوارەی دابووە باڵوێز لە کاتی پێویســـتدا کۆمەکی بەرەی ناکۆکی پاشـــا بکا. بۆ دڵنیابوون ویســـتی هێشـــتا تێلێگرافێک بۆ لەندەن بنێرێ تا مۆڵەت وەربگرێ. بەڵام گرانڤیل بە هەڵچوونەوە گوتی: "پـاشـــا لەبەر چـاوی بـاڵوێز خەڵەکەکەی خۆی دەکوژێ، بۆیە نـابێ چاوەڕێی لەندەن بکەی. تۆ دەبێ بڕیار بدەی!"

له دەرەوەش هێزی یاســـاوڵ تەقەی لە خۆپیشـــاندەرە بێ دیفاعەکان دەکرد.
باڵوێز گوتی: "دەرگاکان بکەنەوە!"
گرانڤیـل بەرەو دەرکە ڕایکرد. جەمـال خـان پڕ بەدەنگی بـانگی کرد: "خەڵکینە خۆ بگەیەننە باڵوێزخانەی بریتانی!"
یەک لەدوای یەک دەهاتنە نێو باخەکەی باڵوێزخانە.
لەوکاتەی باڵوێزی بریتانی تێلێگرافێکی بۆ لەندەن لێدەدا، دەیبینی چۆن خەڵکەکە لەپشــت پەرژینی باڵوێزخانەکە بە مســتی لەهەوا بەرزکراوەوە بەرەو یاساوڵەکان هاواردەکەن: "یان مەرگ، یان قانون!"

٥٧

باڵوێزخانەکە

بۆ ڕۆژی پاشـــتر زۆرینەی خەڵکی شـــار لەبەردەم باڵوێزخانەکە خڕبوونەوە. ئەوان ئەو کەســانە بوون کە تا ئێســتا ڕووداوەکانیان هەر دووربەدوور بیســـتبوو. کاتێکیش باخەکانی باڵوێزخانەکە لە ئاپۆرای خەڵکی لێوڕێژ بوو، خەڵک مافوور و ڕایەخیان لەسەر شۆستەی بەردەم باڵویزخانەکە و لە گۆڕەپانەکە ڕاخســـتن، هیشـــتاش هەر خەڵک تێکدەقژقژان و هەر دەهاتن، تا وای لێهات مۆنجەی دایەوە. ماڵەکانی دەوروبەریش دەرکەی حەوشـــە و ماڵەکانی خۆیان کردنەوە بۆ ئەوەی هەموو کەسێک بتوانێ داوای ئاویان لێ بکا.

پاشـــا باوەڕی بەو قســـانەی عەیندولدەولە نەدەکرد کە لەبارەی خۆپیشاندەران بۆی گێڕایەوە. لێوەکانی دەلەرزین و دەستیشی لەسەر

مشتووی شمشێرەکەی بوو. ئەوە بوو عەینولدەولە شەنقاوێک بۆ دواوە گەڕایەوە.

"ئینجا تۆ چیت کرد؟ هەر تەماشــات کرد؟" پاشــا بە تووڕەییەوە هاواری بەسەردا دەکرد و گوتی: "تۆ تەنیا داهۆڵێکی چۆلەکەترسێنی، باشە ئەوان چۆن وێرایان بەسەر زیندانادا بدەن؟ چۆن وێرایان خەڵکی دیکە ببەنە نێو باڵوێزخانەی بریتانی؟ دەی لەبەردەممدا مەوەســـتە هەر دەڵێی بوکەڵەی نێو جامخانەی. بڕۆ گەمارۆی باڵوێزخانەکە بدە!"

دەســـتبەجێ عەینولـدەولە بەرەو مۆڵگەی ســـەربـازی بەڕێکەوت. بە پشتیوانیی هێزی سەربازی دیکە بەرەو باڵوێزخانەی بریتانی کشا.

تا ئەو بەو کارە ڕابوو، پاشا بانگی وەزیری کرد.

پاشــا هێشــتا ســـارد نەبووبوەوە، لەناوخۆی هەر دەکولا. "بریتانییەکان خەریکی کودەتـان. بڕۆ ئـاگاداریان بکەرەوە و بـا پێگەی خۆیـان بزانن، دەنا داوای یارمەتی لە ڕوسیا دەکەم."

مستەوفی ئەلمەمالیکیش ویستی پاشا هێور بکاتەوە: "پاشا پێویستە بیر لە لەشساغی خۆی بکاتەوە. تووڕەیی زیان بە تەندروستیت دەگەیەنێ."

پاشـــاش وەها وەڵامی دایەوە: "باشـــترە بمرم لەوەی ببینم بریتانییەکان ناچارمان بکەن قانوننامەمان بەســـەردا بســەپێنن. دەی بڕۆ پەیوەندی بە باڵوێزخانەکەوە بکە، فەرمانیان پێ بکە تا خۆپیشـاندەران لەوێ دەربکەن و بیاننێرنەوە ماڵێ، دەنا ئەو کارەیان بە جاڕدانی جەنگ لەقەڵەم دەدەم."

ئاخر مایەی هۆشـــمەندی نییە دەســـتبەجێ وەها بە توندی لەگەڵیان بکەوینە قسە، کێشەکە، کێشەی باڵوێزخانەی بریتانی نییە."

"بەڵێ، ڕێکوپێک کێشەکە کێشەی باڵوێزخانەکەیە. بریتانییەکان هاوکاریی ئەو کۆمیتەیەن کە ناویان لەخۆ ناوە کۆمیتەی تاران."

"خاوەنشکۆ، ئێمە ناتوانیان بەردەوام هەر بریتانییەکان بە خەتابار بزانین. ئەوان سەرمایەیان لە باشووری وڵاتەکەمان وەبەرهێناوە. ئەوان حکومەتێکیان دەوێ کە خەڵک و دامەزراوەکانیان بپارێزێ."

پاشا گوتی: "ئێ باشە، خۆ حکومەت هەیە."

"بۆ ئەم پڕۆژە ئـاڵۆزانە، ئێمە حکومەتێکی بێ لایەن و پەرلەمانێکی بەهێزمان پێویستە."

"چییە دیارە وەزیر هەوڵدەدا دروشمی دوژمنەکانمان بە ئێمە بفرۆشێتەوە."

"نەخێر ئەوە ڕاست نییە. ئینگلستان دەیەوێ لە وڵاتەکەماندا بانک دابنێ. خۆ ئەگەر ئێمە قانوننامەیەکی دادوەرییمان نەبێ، ئەوا سەرمایەگوزاران ڕوومان تێناکەن. پاشا پێی سەیرە کە بۆچی باڵوێزخانەی بریتانی ڕێگەی داوە خۆپیشاندەران پەنا بۆ باخی باڵوێزخانەکەیان ببەن. خاوەنشکۆ، داواکانی ئینگلستان یەکسانن بە داواکانی ڕەعیەتەکەی خۆت، بۆیە ڕێگەی پێداون."

"وەزیر وتار بۆ ئێمە دەدا، بەڵام تۆ یەک شتت لە بەڵگەوبەندەکانی خۆت لەبیرچووە. من سەردانی چەند پەرلەمانێکی ئەورووپیم کردووە، ئەو جۆرە پەرلەمانانە بۆ ئێرە ناشێن. دەسەڵات پێویستە بە شێوەیەکی نهێنی بمێنێتەوە هی ئەوە نەبێ کەس بتوانێ دزەی بۆ بکا."

"بەڵێ هەروا دەمێنێتەوە. من ئەوە مسۆگەر دەکەم، بەڵام پرسیارەکە پەسەندنامەی فەرمیی تۆیە تا بتوانم دانوستان لەگەڵ ڕابەرانی خۆپیشاندەران بکەم"

"تا ئەوکاتەی ئەوان لە نێو باڵوێزخانەکەدا بن، من قایل نیم. باڵوێزخانەی بریتانی بە خاکی بریتانیا دادەندرێ. یەکەم جار دەبێ ئەوان لە باڵوێزخانەکە بێنەدەر، پاشان دەکرێ تۆ قسەیان لەگەڵدا بکەی."

وەزیر پێیگوتەوە: "باشە بابزانین چیمان پێدەکرێ."

پاشاش بە پێداگرتنەوە: "ئێمەش حەوسەڵەمان هەیە."

لە لایەکەی دیکەوە، ئایەتوڵلاکانیش لە کەڵکەڵەی ئاراستەی نوێی خۆیاندا بوون.
خۆ ئەگەر خەڵەکەکە هەر لە باخی باڵوێزخانەی بریتانیادا بمێننەوە، بۆ ئایەتوڵلاکانیش ســەخت دەبێ ڕاســتەوخۆ پشــتگیرییان لێبکەن. ئەوکات ناتوانن بڕیاری بێ پێچوپەنا بدەن.
ئەوان بۆ ساتێک دەستیان لە ڕاوێژ و کۆبوونەوە لەگەڵ یەکدی هەڵگرت و بۆ هەڵمژینی هەوایەکی تەڕوتازی چوونە حەوشـــــەیماڵی ئایەتوڵلا تەباتەبائی.
تەباتەبائی، بەتەمەنترین ئایەتوڵلا بەرەو لای حەوزەکە چوو، دەســــتی شوشتن و مستە ئاوێکیشی بە دەموچاوی خۆیدا کرد.
قورســـایی خۆی خســـتە ســـەر گۆچانەکەی بە چاوی نوقاوەوە گوێی لە هەراوزەنای گوڕدەمی خەڵکی ســـەر جادە گرت. پاشـــان چووە ســـەر پەیژەی سەربان.
لەســــەر لێواری بـانی مـاڵی خۆیەوە ئـاپۆرای خەڵکەکەی لە لای باڵوێزخانەکە و لەسەر شۆستە و سەکۆی گۆڕەپانەکەی ئەوێ دەبینی.
کاتێکیش خەڵکەکە ئایەتوڵلایان لەســــەر بان بینی، تێکرا هاواریان کرد:
"یان مەرگ، یان قانون، یان مەرگ، یان قانون، یان مەرگ، یان قانون."
ئایەتوڵلا بەسالاچووەکەش بە باسکی چەپەی لەسەر ڕیتمی دروشمە بەکۆمەڵەکەیان بۆ بەرزکردەوە هانیدەدان لەکاتێکدا قۆڵی چەپەی دابوە سەر گۆچانەکەی خۆی پێوە گرتبوو. پاشان چووە سەر لێواری بانەکە دا و لێی دانیشت.
ئاپۆراکە بە دەنگی بڵندتر هاواریان کردەوە: "قانون! قانون! قانون!"

ئێستا ئایەتوڵڵایەکی دیکە لەسەر بانەکە لەپاڵ ئایەتوڵڵا پیرەکە بەدیارکەوت. خەڵکەکەش دەستیان وەک مشت لە هەوادا بەرزدەکردەوە و پێیەکانیشیان لەزەوی دەکوتا: "یان مەرگ، یان قانون!" بە شێوەیەک هاواریان دەکرد و پێیان لەزەوی دەدا دەرکە و پەنجەرە و بانی باڵوێزخانەکە لەرزین.
یەکێک لە نۆکەران مافوورێکی گەورەی بردە سەربان رایخست و ئایەتوڵڵاکانیش ڕوویان لە باڵوێزخانەکە کرد و لێی دانیشتن. بەم جۆرە ئەوانیش چوونە ڕیزی خەڵکە داڕژاوەکەی سەر شەقام، بێ ئەوەی خۆیان ڕادەستی سەرانی باڵوێزخانەکە بکەن.

بەم کردەوەیە ئایەتوڵڵاکان ئەرکی مستەوفی ئەلمەمالیک لە پێشتر ئاڵۆزتر و قورستر کرد. وەک هەنگاوی یەکەم پەیامێکی بۆ باڵوێز نارد بە زمانێکی ڕەوان و سەنگین داوای لێکرد وا لە خۆپیشاندەران بکا لە باڵوێزخانەکە بچنەدەر.
باڵوێزیش، کە ئایەتوڵڵاکانی لەسەر بانەکە بینیبوو، زانی پێگەکەی ئەو لە جاران بەهێزتر بووە. بەلای خۆیەوە ئەویش تەتەرێکی بۆ لای وەزیر ناردەوە تا پێی بڵێ: "ئێمە هیچ لەشکرێکمان لەبەردەستدا نییە تا بتوانین ئەوانەی باڵوێزخانەیان داگیرکردووە وەدەربنێین. من بە تایبەتی سوپاسگوزار دەبم ئەگەر تۆ کۆتایی بەم دۆخە بهێنی. ئینگلستان لایەنی ئارامی لێ هەڵدەبژێرێ."
هەمووان چاوەڕێی ئەوە بوون بارێکی خەمگینی باڵ بەسەر گۆڕەپانەکەدا بکێشێ، بەڵام بەپێچەوانەوە کەشێکی خۆشی و جەنجاڵیی ژیان باڵکێش بوو. لە هەموو لایەکەوە هەر نان و سەوزە و میوە و قەندەشەکر و کولیچە دەهاتن. خەڵکەکە بەیەکەوە نانیان دەخوارد، بەیەکەوە دەنوستن،

بەیەکەوە قلیانیان دەکێشا و وتووێژیشیان هەر بەیەکەوە بوو. کەسیش نەیدەزانی ئەو دۆخە چەند دەخایەنێ.

لە دەورەی کۆشکیش بێدەنگی و خامۆشی زاڵ بوو. وەها دەردەکەوت پاشا هێشتا نایەوێ مل بۆ ئەو فشارەی خۆپیشاندەران کەچ بکا. بەڵام خۆ نەیدەتوانی هەروا بێ کار و کاردانەوە تەماشا بکا. دەنگوباسی دانیشتنی سەرچۆکانی باڵوێزخانەکە وەهای لێکەوتەوە، لە شارەکانی دیکەشەوە خەڵک بچنە نووسینگەکانی تێلێگراف بۆ پشتیوانیی هاورێکانیان ئەوانیش لەوێ درێژە بە دانیشتنی سەرچۆکان بدەن. ئیدی دەبووایە زوو ڕەوشەکە بەلایەکدا بخرێ.

پاشا بەهۆی وەزیرەکەی و لە ڕێی ئینگلستانەوە هەوڵیدەدا لەگەڵ ناکۆکەکان دانوستان بکا. لەهەمان کاتیشدا لەگەڵ ڕاوێژکارە تایبەت و ئەفسەرانی سوپا کەوتە ڕاوێژ خۆیان بۆ ئەو حاڵەتە ئامادە بکەن کاتێک لە دواییدا پەلاماری تەخت و تاج بدرێ. لەو نێوەشدا زۆر بەنهێنی تەتەری ڕوسی لەنێوان کۆشک و باڵوێزخانەی ڕوسیدا لەجرت و فرتدا بوو.

هەفتەیەک تێپەڕی. دانوستانی وەزیر لەگەڵ نێردەی بازار و وتووێژی لەگەڵ ئایەتوڵڵاکان هیچی لێ شین نەبوو. بەرەی ناڕازی نەیاندەویست هیچ هەنگاوێک بنێن بەرلەوەی پاشا داواکانیان نەسەلمێنێ.

پاشاش هەستی بە قورسایی ڕەوشەکە کرد چۆن فشاری بۆ دەهێنێ و سینگی دەگوشێ، هەر لەبەر ئەوەش بوو هەندێ جار بە زەحمەت هەناسەی دەدا. ئەو یەک دوو جاران و لە نیوەی شەودا بێدار دەبووەوە، چونکە گوێی لە خوێنی دەبوو قوڵپی دەدا. ئەو خەونی مۆتەکەئاسای دەبینی، خەوی لێ تار دەبوو. لە خەونیدا شوێنی تۆپەکەی دەگواستەوە لوولەی لە باڵوێزخانەکە دەکرد و بەرەو ڕوی خۆپیشاندەرانی باخەکەی

باڵوێزخانه گڕی دەدا. نەخێر، ئەو نەیدەتوانی چیدی بەرگەی ڕەوشـــەکە بگرێ.
پاشا بە عەینولدەولەی گوت: "ئێمە دەبێ دەرسێک بە ئینگلستان دابدەین. بـاخی بـاڵوێزخـانەکە خـاوێن بکەوە. ئەگەر پێویســــت بکـا پەرژین و شوورەکەی دەورەی باڵوێزخانەکە بڕوخێنە و ناپاکەکان لەوێ دەربکە."
فەرمـانی پاشـــا ڕوون بوو. ئینجا زاواکەی یەکەیەکی تایبەتی بۆ ئەو مەبەسـتە پێکهێنا، تیپێکی سـوارە چەکدار بە تفەنگ و بە شـمشـێر. دوای نیوەڕۆیەکی درەنـگ بوو کە عەینولـدەولە بە خۆی و هێزەکەی بەرەو باڵوێزخانەکە کشا.
ئێوارەی پێشـتریش پێشـهاتی دیکە لەگۆڕێدا بوو. گالیسکەی پڕ لە تفەنگ بە قاچاخ هێنرابوونە ناوشار.

کـاتێکیش یەکە تـایبەتیە ســــەربـازییەکە لە گۆڕەپـانی بـاڵوێزخـانەکە بەدەرکەوت، گوریســـی دۆخەکە ئەوەندە کشـت بووبوو، لەســـەروبەندی پســـاندا بوو. جەمال خان بە بەرگی ئاخوندییەوە لە دەرکەی پشـــتەوەی باڵوێزخانە دەرچوو، خۆی گەیاندە ماڵێکی لاکۆڵان.
عەینولدەوەلە پیاوەکانی کۆکردنەوە و قســــەی بۆ خەڵکە مانگرتووەکە کرد: "بەناوی پاشاوە داواتان لێدەکەم باڵوێزخانە جێبێڵن."
ئـاپۆرای خەڵکیش لە بـاخەکەی بـاڵوێزخـانەکەدا هـاواریـان دەکرد: "یـان مەرگ، یان قانون!"
"خەڵکینە گوێبگرن! من نامەوێ زەبروزەنگ بەکاربهێنم، دۆستانە داواتان لێدەکەم باڵوێزخانە چۆڵ کەن."
وەڵامەکەش هەر ئەوە بوو: "یان مەرگ، یان قانون."

"خەڵکینە! شـــەرمەزارییە لەبن ئاڵای بێگانەدا دژی پاشـــاکەی خۆتان ڕاببەڕن. من دەرفەتێک دەدەمە ئێوە. ڕێگەتان دەدەم بە ســـەلامەتی لێرە بڕۆنەدەر."

ئاپۆراکە بەرەو ئایەتوڵلاکان هاواریان کردەوە: "یان مەرگ، یان قانون!"

عەینولـدەولە تەقەیەکی بە هەوادا کرد و بـانگی کرد: "دەی هەمووتـان بڕۆنە دەرێ!"

خۆپیشـــــاندەران خۆیـان لە گورە نەبرد. عەینولـدەولە هـاواری کرد: "شمشێر!"

سوارەکان شمشێرەکانیان لە کالان دەرکێشا.

"خەڵکینە! ئەمە دوا ئاگادارکردنەوەیە. دەی باڵوێزخانەکە جێبێڵن!"

ئاپۆرای خەڵکیش هاواری کرد: "*قانون! مەجلیس! عەدالەت*!"

عەینولدەولە جاڕیدا: "هێرش ببەن!"

یەکەم جـار عەینولـدەولە هێرشـــی بردە ســـەر ڕیزی پێشـــەوەی خۆپیشـــاندەران ئەوانەی لەســـەر شـۆســـتەکان وەســـتابوون. کاتێکیش گۆڕەپانی باڵوێزخانەکە چۆڵ بوو، ئینجا ســـوارەکان ڕێگەی شـــەقامە لاڕێکەیان گرت.

جـارێکی دیکە عەینولـدەولە ڕووی خۆی لە خۆپیشـــــاندەرەکـانی نێو باڵوێزخـانەکە کرد و پێیگوتن: "یەک دەرفەتی دیکەتان دەدەمێ تا بە بێ خوێنڕشتن باڵوێزخانە چۆڵ بکەن."

ئاپۆراکەش هاواری دەکرد: "قانون! قانون! قانون!"

ئینجا شـمشـێرەکەی کێشـایەوە و خسـتییە کالانی خۆی، دەسـتی دایە تفەنگەکەی و بانگیکرد: "بەناوی پاشـا داواتان لێدەکەم دەرگاکە بکەنەوە، دەنا تەقە لە هەمووتان دەکەم و بەرتان دەدەمەوە!"

ئاپۆراکە هەر هاواری دەکرد: "مەجلیس! مەجلیس! مەجلیس!"

عەینولدەولە بانگی ســوارەکانی کرد ئەوانەی ڕاســتەوخۆ لەپشــت ئەو وەستابوون: "تفەنگ!"
لوولەی تفەنگی بەرەو باڵوێزخانەکە درێژکرد، لەپشـتی شـوورەکە کپ و کڕی بوو. ئایەتوللاکانیش بێ هەستوخوست لەسـەر بانەکە دانیشـتبوون و ژنانیش کڕ و بێدەنگ. براون ئێدوارد گرانڤیل هەناسـەی لەخۆ بڕیبوو، لە نهۆمی سـەرەوەی باڵوێزخانەکە لە پشـت جامی پەنجەرەوە چاوەڕێی دەکرد.
"تەقە بکەن!"
یەک دوو کەس لەپشـت شـورەکەوە ڕاقەنان، هەر ئەوەندەی بڵێی یەک و دوو دۆزەخ بەرپابوو. دەرگاکە کرایەوە گوڕدەمی خەڵکەکە بەرەو ڕووی عەینولدەولە و ســـوارەکان هاتن. گۆڕەپانەکە بووە گۆڕەپانی شـــەڕ و کوشـتار. جەمال خان بە تفەنگەوە لەسـەر بانی ماڵەکانەوە خۆی هەڵدایە سـەربانێکی نزیک لە گۆڕەپانەکە. لەسـەر لێوی بانێک خۆی درێژ کرد و ســێرەی لە عەینولدەولە گرت. گوللەکەی بەر شـــانی کەوت، بەجۆرێک تفەنگی لەدەست پەڕی و خۆیشی لەسەر پشتی ئەسپەکەی گلا. سێ لە سەربازەکانی تەڕدەستانە لەوێ کێشایانەوە دوا و لایان برد.
ئینجـا لەهیکەوە ســـەربـازەکـان لە هەموو لایەکەوە تەقەیـان لێکرا. نەیاندەزانی ئەو فیشەکانە لەکوێوە دێن. کوژراوەکانیان لە شوێنی خۆیان جێهێشتن و بریندارەکانیان هەڵگرتن و لەوێ هەڵاتن.
ئێستا کە خەڵکەکە دەسەڵاتی پەیدابوو بەرەو کۆشک کشان.

عەینولدەولە بەســـەختی بریندار بووبوو. یەکێک لە گەورەئەفســـەران شـــوێنی ئەوی گرتەوە. خێرا بەرەو کۆشـــک لێیخوڕی تـا هەواڵەکە بگەیەنێ. لەوێ لەبەردەم پاشا چۆکی دادا و گوتی: "خاوەنشکۆ! پاشایەتی

له مەترسـیدایە. ئێمە هەموو شـتێکمان کرد تا کار نەگاتە ئەو ئاسـتەیە، بەڵام ئاپۆرای چەکدار وا بەرەو کۆشک بەڕێوەیە."
پاشا پرسی: "باشە ئەوان چەکیان لە کوێ بوو؟"
"هیچ لەوبارەوە نازانین، لەهیکەوە لەسـەربانەکان و لە هەمولایەکەوە تەقە لە پیاوەکانمان کرا. یەک دو سـەربازمان کوژراون و بەدەیانیش برینـدارن، لەنێویـانـدا عەینولـدەولەش بریندارە، بەڵام زۆر لە چەکی سـەربازەکان کەوتنە دەستی هەڵەوە. دەترسـم خۆپیشاندەرەکان بەسـەر سەربازگەکەمانیان دادابێ."
پاشـاش گوتی: "ئێمە کەوتوینەتە تەڵەوە، باوکم لەو ئینگلیزە بەدفەڕانە ئاگاداری کردبوومەوە."
ئینجا فەرمانی دا ڕیزێک تۆپ لە دەرکەی کۆشـک دابەزێنن و ڕێگەی گەیشـتنی هەموو شـەقام و لارێیکان بە گۆڕەپانی کۆشـک بگرن و بەربەست دابنێن.
کاتێکیش ئەفسـەرەکە ڕۆیشت، پاشا بانگی سـەرۆکی پاسـەوانەکانی کرد: "دەی تۆپەکەم ئامادە بکە!"

٥٨

(دوا)ئاگاداركردنەوە

پاشا بەرگی سەربازییانەی پۆشی، دەمانچەی لەخۆ بەست و چاوەڕێی هاتنی وەزیر بوو. لە حەوشەوە گوێی لە تەپەی یەکسمی سوارێک بوو. خۆی بوو، مستەوفی ئەلمەمالیک بوو. پاشا هەوڵیدا ئارام و لەسەرخۆ بێ: "پێموایە لە دانوستانەکان نەگەیشتیە هیچ."

"خاوەنشکۆ ڕاست دەکا. هیچ، بەدەستی بەتاڵ گەڕامەوە."

" ئێمە لە پێشدا دەمانزانی. ئەوانە ناپاکن."

وەزیریش وا وەڵامی دایەوە: "خاوەنشکۆ ئەنجامگیرییەکەت لەجێگەی خۆی نییە. پاشا منی بەبێ دەسەڵاتی دانوستان بەڕێگەدا نارد، چونکە پاشا باوەڕی بە دانوستان نییە. پاشا دەیەوێ ئەم ڕەوشە ئاڵۆزە بە زەبروزەنگ چارەسەر بکا."

پاشا بە سەرنجەوە گوتی: "بۆ وەزیر جوان نییە بەم چەشنە بدوێ."

"خاوەنشکۆ، تۆ ئەم وڵاتەت خستۆتە مەترسی."

"پاشا پێی لەسەر قسەکەی خۆی داگرتەوە: "بۆ وەزیر جوان نییە بەم چەشنە بدوێ."

"تەختوتاج لە مەترســـی دایە. لێکەوتەکانی کردەی عەینولدەولە هی ئەوە نین پێشـــبینی بکرێن. کۆشـــک بە پیاوی چەکدار گەمارۆدراوە، ئەوان چیدی شــەرم لەوە ناکەن بە خۆیان و تفەنگەکانیانەوە بەڕووی پاشــای خۆیان بوەستنەوە."

شــتێکی نائاســایی بوو پاشــا لێبگەڕێ وەزیرەکەی بەم چەشــنە بدوێ. پەرداخێک ئاوی بۆ وەزیر تێکرد. "ئێمە لە پێگەی ســەختی وەزیر حاڵیین. باشە ئێستا چ ڕاوێژێکی پێیە؟"

- "لە ئەوانەوە پەیامێکم بۆ خاوەنشکۆ پێیە."
- "لە کێ؟"
- "لە ڕابەرانی ئۆپۆزسیۆن."
- "ئەوان کێن؟"
- "پاشــا ئەو کەســانە ناناســێ، بەڵام دوو ئایەتوڵڵایان لەگەڵ دان، یەکێکیان پێشتر و لەکاتی هەرای توتندا بینیوتە."
- "ناوی چییە؟"
- "ئایەتوڵڵا تەباتەبائی."
- "ئەدی ئەوی دیکە؟"
- "ئایەتوڵڵا بەهبەهانی."
- "ئایا ئێمە پێشتر ئەومان بینیوە؟"
- "پێموانیە بینیبێتــت، ئەو ئــاخونــدێکی بەتەمەنە، ئەوەی لەگەڵ نێردەیەک لە قومەوە هاتووەتە تاران. ئەو نوێنەری ئاخوندەکانی قومە."
- "پەیامەکەیان چییە؟"
- "ئەوان دوائاگادارکردنەوەیان بۆ تۆ هەیە."
- "شـــــا بە تـونـدی وەڵامـی دایەوە: "ئەوان هـیـچ نـیـن تـا دوائاگادارکردنەوەم بۆ بنێرن."

- "دوامۆڵەتی ئەوان بۆ تۆ تا بەیانی دوای نیوەڕۆیە، تا نوێژی عەسر، بۆ ئەوەی داخوازییەکانیان بسەلمێنی."
- "داخوازییەکانیان چین؟"
- "ئەوان دەیانەوێ قانوننامەیەک، دەسەڵاتی دادوەری و پەرلەمانییان هەبێ."
- "پەرلەمان؟" شا بە زبرییەوە گوتی. "باشە ئەو ئایەتوڵڵا پیرە گەنیوانە چۆن لە پەرلەمان تێدەگەن؟"
- "خاوەنشکۆ، هەموو وڵاتەکە ڕاپەڕیوە. من خەممە. خاوەنشکۆ من بیر لە ئێوە دەکەمەوە. وەک وەزیر لەو بڕوایەدام نیشتمان پێویستی بە شایە. خۆ ئەگەر شا بکەوێ، ئەوا یەکێتییەکە لەبەین دەچێ."
- پاشا پرسی: "باشە دەتوانین چی بکەین؟"
- "هەستێکی وەهام هەیە خۆپیشاندەران ئاماژەیەکی ئاشتبوونەوەیان لە پاشا دەوێ. بۆ ئەوەی پشێوییەکە نەهێڵرێ، دەکرێ پاشا بەشێک لە داواکانیان پەسەند بکا."
- "کامە داوایان؟"
- "داوای پەرلەمان. خۆ هەر بەلای کەمییەوە ساڵێکی دەوێ تا پەرلەمان ڕێکدەخرێ و دێتەکایە. لەو ماوەیەدا ئێوە دەتوانن ئارامی بۆ وڵات بگەڕێننەوە و لەهەمان کاتیشدا کایەی ئەوە دەڕەخسێنی تێیدا بتوانین بیربکەینەوە."
- "پەرلەمانێک؟ باشە چ جۆرە کەسانێک وەک نوێنەری ئەو گەلە نەخوێندەوارە پەرلەمان پێکدەهێنن؟ مەلاکان؟ ئاخر ئەوان چی لە هەڵسوڕاندنی کاروباری وڵات تێدەگەن؟"
- "خاوەنشکۆ، ئێستا کاتی ئەو تاوتوێکردنە نییە."
- "شا هاواری کرد: "دەستی بریتانییەکان لەپشت ئەو ئایەتوڵڵایانەوە هەیە. بەڵام خۆ ئێمە دوژمنی گەورەتر لە ئینگلستانمان

قاوداوە. باشــە ڕێککەوتین. ئێمە دەســەڵاتمان بە وەزیرەکەمان دا تا لەو بابەتە قسەیان لەگەڵدا بکا."

ئینجا پاشا یەکسەر چووە ژووری کاری خۆی، دەستی دایە قەڵەمێک و کورتەنامەیەکی نووســـی. کاغەزەکەی قەد کرد و خســـتییە زەرفێک و مۆری خۆی پێوەنا. تەتەرێک نامەکەی بۆ باڵوێزخانەی ڕوسی برد.

زۆری پێنەچوو تـا تەتەرەکە لەگەڵ ســـوارێـک گەڕایەوە. ســـوارەکە کاربەدەســتێکی ڕوســی بوو، ئەو کەســەبوو زۆر جاران پاشــا لەگەڵیدا بیروڕای ئاڵوگۆڕ دەکرد. ئینجا بەیەکەوە لە باخی کۆشکدا پیاسەیان کرد و دوای کورتە گفتوگۆیەک لەگەڵ یەکدی، پاشـــا کاربەدەســـتەکەی گەڕاندەوە باڵوێزخانەی ڕوسی.

پاشا لەسەر قوللە چاودێرییەکانی کۆشکەکەوە بە دووربین سەیری ئەو ناوەی دەکرد. هێشـــتا خۆپیشـــاندەران نەکەوتبوونە نێو ســـێرەی دووربینەکەی، بەڵام گوێی لە هەراوزەنایان بوو. لە حەرەمســـەراشـــدا دەنگەدەنگ پەیدابوو، ژنەکان بە دوو دەستە لە بەرانبەر یەک وەستابوون. شەڕ و دەمەقاڵێ و جوێندان بوو.

ئەو بەســـەر لێویەوە گوتی: "هەرگیز لە مێژوودا ژن هی متمانەپێکردن نەبوون. ئەوان یەکەمین کەســن کە دەرکەی ژووری نوســتن بۆ دوژمن تی بدەن."

لەو دەمەدا گالیســکەیەکی شــاهانە گەیشــتە گۆڕەپانی کۆشــک. پاشــا کەژاوەی دایکی خۆی ناسییەوە. گالیسکەکە لە دەروازەکە هاتە ژوور و لەبەردەم پەیژەکاندا وەســتا. مەهدولیا دابەزی، ســەرۆکی پاســەوانەکان مەشخەڵێکی بەرز ڕاگرت تا ژنە بەرپێی خۆی ببینێ.

پاشـا بانگی کردێ: "دایکە، ئەوە تۆ بەو هەرایە و لە ناوەڕاسـتی شـەوێ لێرە چی دەکەی؟"

"ڕۆڵەکەم، مێژوو خۆی دووبـارە دەکـاتەوە. من بۆیە بەپەلە بۆ لای تۆ هاتم تا لەپاڵت بوەستم."

"دایکە، تۆ ڕاســـت دەفەرمووی، هەر بە ڕاســـتی مێژوو خۆی دووبارە کردەوە."

مەهدولیا وەڵامی دایەوە: "بەڵام یەک جیاوازی هەیە. جاری پێشـــتر من بەهێزوگوڕی خۆم بەسەر ئەو پەیژانە دەکەوتم."

پاشـاش پێیگوتەوە: "خۆ دەکرا هەر کاتێک پێویسـتت پێم هەبوایە بانگم بکەی." بەدەم ئەم قسـەیە یارمەتی دا تا لەسـەر کورسـییەک لە تەنیشـتی ئەو دابنیشێ.

"ئاخر پاشا چۆن بەو هەموو بەربەستانە بیتوانیبایە بێتە لام؟ ڕێکوڕەوان ویســـتم بەلای ئەو خەڵکەوە بێم تا نیشـــیانیان بدەم، ئێمە ناترســـین. کاتێکیش ئەوان منیان بینی هاواریان کرد: 'قانون، قانون، قانون.' بەڵام ئـاخۆ ئەو خەڵکە چی لە قـانون تێـدەگـا؟ ئەوان هەموویـان بۆگەنیـان کردووە، دەبوایە کە بەلایاندا تێدەپەڕیم بە دەسـتەسـڕێک لووتم گرتبایە. هێشـتاش تێناگەم کێ ئەوانەی هێناوەتە سـەر ئەو بیرۆکەیە. کێ تەڵقینی داون و ئەو وشانەی فێرکردوون؟"

"ئێمە خۆمـان کردمـان، ئێمە خۆمـان هۆکـارەکەین. ئەو گەنجـانەی بۆ خوێندن ڕەوانەی ئەوروپامـان کردن، ئێســـتا بوونەتە دوژمنمان. ئێمە ماری سڕبوومان لە لفکەکراسی خۆمان دانابوو."

"کوڕم، من ئەوەت لێ قەدەغە دەکەم لە وەســـتـانەوە لە بەرانبەر ئەو ڕێڕۆیشتنەوەی ئەوان لاواز بیت."

"خۆت دەبینی، ئێمە لاواز نـابین، بەڵام ئەوان دوا ئـاگـادارکردنەوەیـان داوینەتێ."

"چ ئاگادارکردنەوەیەک؟"
"دەیانەوێ بۆ بەیانی لەگەڵ نوێژی عەسر داواکانیان بۆ بسەلمێنین."
"ئەوان زۆریان پێ لێهەڵبڕیوە! بێ سـێودوو لە دەرەوەڕا پشـتیوانی دەکرێن، دەنـا زاتیـان نەدەکرد ئەم جۆرە داخوازییـانە بکەن." کـاتێ مەهدولیا وەهای گوت، بڕوانامەیەکی لە بن جلەکانی دەرهێنا.
بەڵگەنامەکەی دایە دەستی پاشا و گوتی: "ئەمە ئەو گرێبەستەیە، باوکت و من لەگەڵ ڕوسـەکاندا کردوومانە. هەمووی ڕەش و سـپی تێدا تۆمارکراوە. بەگوێرەی گرێبەسـتەکە بێ، لەسـەر ڕوسـەکانە لە کاتی پێویستیدا یارمەتیتان بدەن. دەی داوای کۆمەکیان لێ بکە!"
پاشاش بەڵگەنامەکەی لێککردەوە، چاوێکی بە بڕگەکاندا خشاند و گوتی: "ئێمە لەگەڵ ڕوسـەکان لە پەیوەندیداین. ئەوان ئاگادارن، بەڵام شـتەکە وەها نییە، تا ئەوان ڕاستەوخۆ بە هانامەوە بێن."
"تێدەگەم. بۆ بەیانی پێویسـتە شـتێک بدۆزینەوە، کاتیش تا دێ تەنگتر دەبێ."
پاشا پێی گوتەوە: "دایکە، ئارام بەوە، هەموو شتێکمان ڕێکخستووە."
مەهدولیاش پرسـی: "چییە، چیت کردووە؟ چ بەڵێنێکت لە ڕوسـەکان وەرگرتووە؟"
لەپڕ پاشا هەڵسایەوە. مەودایەکی دەویست تا بتوانێ ڕووبەڕوو لەگەڵی بکەوێتە قسـە. مەهدولیا لەو ڕەفتارەی زانی دەیەوێ شـتێک بڵێ: "دایکە، من پاشـام، من ئەوە دیاری دەکەم کە تەداروکێک بکەم. بۆ ئەمەشـیان پێویستم بە بیروڕای تۆ نییە."
کەچی مەهدولیا پرسیارەکەی هەر دووپاتە کردەوە: "باشە چ بڕیارێکتان داوە؟"
"دایکە، شـتەکە ڕێکخراوە، حیسـابی خۆمان کردووە. پێویسـت ناکا خەم لەمە بخۆی. تۆ پێویستیت بە پشوودانە. نامەوێ زیاتر سەرت بئێشێنم."

مەهدولیا زانی پاشـــا پلانێکی نهێنی هەیە، ئەوە بۆ یەکەمین جاریشـــە نایەوێ بە دایکی بڵێ. لەنێو قسەکاندا گوتی: "کاتی ئێوە بەسەرچوو."
مەهدولیا ڕاســـتی کرد، پاشـــا نەخشـــەیەکی هەبوو، حەزی لێنەبوو بیدرکێنێ. تۆ بڵێی ئەو متمانەی بە دایکی و دەوروبەری نەبووبێ؟ بۆیە، نەیدەویست دایکی بەو نهێنییانە بزانێ کە دەبووایە جارێ هەر لای پاشا بێ.
مەهدولیا بە دڵڕەنجاوی، بەڵام بەشـانازیشـەوە بەچاوی فرمێسـکاوییەوە گوتی: "پاشـا باشـی بینیوە، ئەز پیر بووم و ئیدی پێویسـتت بە من نییە. تۆ بایی ئەوەندە بەهێزی تا بەتاقی تەنیا دەربەستی شتەکان بێیت. وەک دایکێک شانازیت پێوەدەکەم، من دەڕۆم."

پاشـا هەموو ڕۆژەکەی هیچی نەخوارد. ترسـێکی ناپاکانە بەسـەریدا زاڵ بوو. ئاخر ئەو بەزەبروزەنگ وەزیرە کۆنەکەی لادابوو. ئێســـتاش بە شێوازێکی هەستیارەوە دایکی لە نۆرەیە. پاشا سەرقاڵی ئەوەبوو هەموو بەرپرســیارییەک بخاتە ســەرشــانی خۆی. ئەو شــتەکەی وەها دەبینی. ئەوەی ڕاستیش بێ ئەو تەنیا مابووەوە.
هەوڵیدا وەک پاشـایەکی ڕاسـتەقینە بجووڵێتەوە، لە ڕووداوە گەورەکانی وڵات نەترسێ. هەر وەهاشی کردبوو. لی هەنووکە ڕەعیەتەکەی چەکدار و خۆیان لەپشـت تەلیسـە خۆڵەکانی دەرەوەی کۆشـکەکە مەڵاس داوە، ئەم جارە هەسـتی بە مەترسـی کرد. لەوانەشـە هەندێک جار پاشـایانی مەزنیش لە ساتە تەنیاییەکانیاندا ترسیان بەسەردا زاڵ بێ.
لە شوێنی خۆی بردەبردێکی لێوەهات: "تاج، نەوەکەم."
ئەرێ باشە بۆچی پێشتر بیری لێنەکردبوونەوە؟ ئەرێ پەردەدارەکەی لە کوێ بوو؟ بۆ یەکەمین جار لەژیاندا بە ناوی خۆی بانگی کرد: "ئاغا موشیر!"

هیچ کاردانەوەیەک نەبوو.
جارێکی دیکە پاشا بانگی کردەوە: "ئاغا موشیرا!"
پێدەچوو پەردەدارەکە لە کۆشک نەبێ.
ئینجا کابرا دەستبەجێ و بە غاردان هات.
"برۆ، بە پەلە سواری ئەسپەکەت بە! شێخ ئاغاسیم بۆ بێنە."

پاشا گەڕایەوە ژووری کارەکەی، دەستی دایە قەڵەم و لەسەر کاغەزێک نووسی. لەبنی نامەکەش واژۆی کرد، پاشان لە پەنجەرەوە سەیری کرد ئاخۆ کەی ئاغاسی وەدەردەکەوێ.
لە کۆتاییدا سەرۆکی پاسەوانەکان لەگەڵ ئاغاسییدا هات. پاشا ئاغاسی لەگەڵ خۆی بردە ژوورە بچکۆلانەکەی وتوویژ. "ئێمە شـــتێکی گرنگمان بۆ تاج و بۆ منداڵەکەی، بۆ جێنشین جێهێشتووە. ئێمە دەبێ پێشتر ئەوان بگەیەنینە شوێنێکی ئاسایش پارێزراو."
پاشـــا نامەکەی دایەدەســـتی ئاغاســـی و گوتی: "ئەمە بۆ باڵوێزخانەی ڕوســییە. تۆ دەبێ دوو شــت بکەی. یەکەمیان هەر بەدەســتی خۆت ئەم نامەیە دەدەیە باڵوێزی ڕوسی. هەر بەتەنیا دەستی باڵوێز. پاشان بەیانی ســـەر لەزوو بە بێدەنگی تـاج و منـداڵەکەی هەڵدەگری و دەیانبەیتە جێهەواری خۆت. لەکاتی پشـێوی و هەرادا لای ئەوان دەمێنیتەوە. ئەگەر ڕەوشی تاران لەدەست دەرچوو، ئێوە بڕۆنە تەورێز. ئەگەر شتێکیشمان بەسەرهات، بۆ ڕوسیا رابکەن، بڕۆنە مۆسکۆ. باقی شتەکەم لەم نایە بۆ باڵوێز نووسیوە."
قسەی لەوە پتر پێویست نەبوو. شێخ ئاغاسی بۆ ئەو هەموو متمانەیە دەستی پاشای ماچ کرد.
پاشا بە ئۆخەیەکەوە پەرداخێک ئاوی خواردەوە. ئێستا ئەو لەو خەڵکەی لە دەرەوە بوون ترسی نەما، ئەو پێشتر لە ناپاکی دەترسا. ئاخر دەکرێ

کەسانی بازنەی دوروبەری خۆی هەر ئەم شەوە بەسەری دابدەن و بیکوژن. هەر لە منداڵیشەوە ئەو ترسە دێرینەی لەگەڵدا هاتبوو.
باپیرەگەورەی ئەو دوای لەشکرکێشییەکی سەر هیندستان لەناو چادرێک لەسەر گردێکی ئەفغانستاندا نوستبوو. لەلایەن کەسانی بڕواپێکراوی خۆیەوە ئێشکی لێدەگیرا. لێ هەر ئەو پاسەوانە بڕواپێکراوانە بوون لەخەودا دایانە بەر خەنجەران و هەر لەوێ ساردیان کردبووەوە.
هەمیشە هۆزەکەی ئەو باسی ئەو کوشتنەی وەک دەرس و عیبرەتێک دەکرد. پاشا لە منداڵییەوە دەترسا لەوەی شەوێک یەکێک دیت و لەخەودا دەیکوژێ.
ئەمشەویش ترسەکە پتر بووبوو. کێ ناڵێ ئەمشەو لە لایەن پەردەدارە گوێڕایەڵەکەیەوە کۆتایی نایەت. تۆ بڵێی ئەو پەردەدارە کێیە کە هەرگیز قسەی نەکردووە؟ باشە لە دەرەوەی کۆشک لەگەڵ کێ پەیوەندی کردووە؟ باشە کێ ئەوی ناساندووە؟ بەڵێ، هەر بەڕاست ئەو پیاوە ئەفسووناوییە کێیە، هەر کاتێک پاشا زەنگوڵەکەی ڕاوەشاند ئەو بەدەردەکەوت؟
بۆ ئەوەی لە هەموو سەرەڕۆییەک دووربکەوێتەوە، بڕیاریدا شەوەکە، شەوی دوا ئاگادارکردنەوەکە، لە گەنجینەی ژێرزەمینەکە بەسەر ببا. لەکاتی پێویستیشدا دەتوانێ بەڕێڕەوە نهێنییەکەدا خۆی دەرباز بکا.

٥٩

لەسەر تەختەی شەترەنج

پاشا لەگەڵ گەردەگەردەی بەیانیدا بە خێشکەیی لە کونێ هاتەدەر و بە ئەسپایی دەرکەی ژووری نووستنەکەی خۆی کردەوە، دەستی بە گوێیەوە وەنا و گوێی هەڵخست. کۆشک مات و خامۆش بوو. بۆ هۆڵی مینابەندەکە چوو، وەک هەمیشە جلی سەربازییانەی پۆشیبوو. پاسەوانەکان بێ هیچ کێشەیەک دەهاتن و دەچوون و سەربازەکانیش لە شوێنی خۆیان بوون.

پەردەدارەکە بەدیار کەوت. "ئێمە برسیمانە، بانگی ئاشپەزەکە بکە."

ئاشپەزەکە بەخۆی و مەجمەیەکی[١٠٩] گەورەی پڕ لە خواردنەوە هات. تەماشایەکی پاشای کرد و چاوەڕێی کرد تا دەستوور بدا خواردنەکە بۆ تاقیکردنەوە تام بکا.

"ئەرێ ئەمڕۆ بەیانی کەس بۆ لای تۆ هاتە ناندین؟"

ئاشپەزەکە وەڵامیدایەوە: "نەخێر خاوەنشکۆ."

"هیچ کەس؟"

---

[١٠٩] مەجمە: سینی، خوان.

"نەخێر خاوەنشکۆ، تەنیا پەردەدارەکە هات."
"ئەدی شەو کەس هاتبووە ناندینیێ؟"
ئاشـــپەزەکە شـــڵەژا، زمانی تێکئاڵا: "نەخێر، خاوەنشـــکۆ، من، من ئەوە نازانم."
"دەی هەموو ئەو شتانە بگەڕێنەوە!"
کاتێک ئاشـــپەزەکە لەوێ ڕۆیشـــت، پاشـــا چووە لای ئەو دەرکەیەی هەمیشـــە پەردەدارەکە بەوێدا دەهاتە ژوور، ئیدی وەژوور هۆدەکەی پشتەوە کەوت.
پەردەدارەکە لەسەر مێزێک دانیشتبوو، خەریکی بەرچایی خۆی بوو. ئەو لەوێ چاوەڕێی پاشای نەدەکرد، بۆیە کە بینی پەشۆکا و سڵەمیەوە.
"تۆ ئەمڕۆ ئـازاد بە، بڕۆوە مـاڵێ. دواتر پێـت ڕادەگەیەنین ئـاخۆ کەی دەتوانی بگەڕێیتەوە."
پەردەدارەکە لەشوێنی خۆی دودڵ بوو.
شا لێبڕاوانە پێیگوتەوە: "تۆ بڕۆرەوە ماڵەوە."
پەردەدارەکە جانتا هەڵواســراوەکەی داگرت و بۆ پاشــا نووشــتایەوە و ڕۆیشـــت. ئینجا پاشـــا نانێکی تازە و پەنیر و جادانە پڕ چایەکەی پەردەداری لەســـەر مەجمەیەک دانـا و لەگەڵ خۆی بردییە هۆڵی مینابەندەکە.
ســـەرۆکی پاســـەوانەکان لە دەرکەی دا. تەتەرێکی ســـوپا لەبەر دەرکە چاوەڕێی دەکرد.
پاشا گوتی: " چەکەکەی لێ وەربگرە و بینێرە ژوور."
تەتەرەکە پێیڕاگەیاند، ئایەتوڵلاکان بانگەوازیان بۆ سەربازان ڕاهێشتووە چەکیان دابنێن و بڕۆنەوە ماڵێ. شـــا ویســـتی لێی بپرســـێ ئاخۆ هەر بەڕاســـتی ســـەربازەکان گوێڕایەڵی بانگەوازەکە بوون یان نا، کەچی پرسیارەکەی نەکرد.

پاشا پرسی: "هەر ئەوە بوو؟"
تەتەرەکە وەڵامی دایەوە: "بەڵێ خاوەنشکۆ." ئینجا چووە دەر.
جارێکی دیکە شا چووە پشت پەنجەرەکە. پاسەوانەکانی بە شێوەی جارانی خۆیان دەسووڕانەوە و سەربازەکانی دیکەش لەسەر دیوارردا وشیارەانە وەستابوون. ئەو چاوەڕێی وەزیر بوو، بەڵام ئۆقرەشی لەبەر هەڵگیرابوو. هەستیکرد پێویستی بە نوێژکردن هەیە. چوو دەستنوێژی هەڵگرت و ڕووی لە مەککە کرد. کاتێکیش لە نوێژەکەی بووەوە، دەستی دایە قورئانێ سورەتی ئەلشەرحی خوێندوە، ئەو سورەتەی خوا قسە لەگەڵ پێغەمبەرەکەی دەکا:
محەمەد!
ئەدی ئێمە دڵی تۆمان خاوێن نەکردەوە؟
ئەو بارە قورسەی لەسەر شانت هەبوو. لامان نەبرد؟
ئەدی وامان لێنەکردی بە ناوبانگ بیت؟
لەبیرت بێ! هەمیشە دوای کاتی تەنگانە، خۆشی دێ.

شا نەیتوانی بەر بە فرمێسکەکانی بگرێ.
هەنووکە تەتەری وەزیر هات. ئەویش پەیامێکی زارەکی پێبوو.
پیاوەکە چرپاندییە گوێی پاشا: "من لەگەڵ بەرەی نەیار دانیشتووم و قسەیان لەگەڵدا دەکەم. دانوستانەکان زۆر توند و گرژن و کاتی دەوێ. ئێستا ناتوانم بێمە لات."

جەمال خان و هاوڕێکانی کۆبوونەوەیەکی لەناکاویان لەبارەی لێکەوتەکانی دەستبەسەرداگرتنی کۆشک تاوتوێ کرد. خۆ ئەگەر ئەوان شا دەستبەسەر بکەن و تەختەکەی بڕوخێنن، ئەوا کاردانەوەی هەم گەل و هەم ئایەتوڵلاکانیش پێشبینی نەکراو دەبێ. ئەوان لەسەر ئەوە کۆک

بوون، دوا چارە کە دەستی بۆ ببردرێ لادانی پاشا بێ. ئەوان پێویستیان بە واژۆ و مۆری پاشـــا هەبوو تا لەســـەر بەڵگەنامەی داواکاریەکانیان بـدرێ، بەڵام ئـاخۆ چۆن دەتوانن بەبێ خوێنڕشـــتن ئەم شـــتەیـان دەستبکەوێ؟

هەرچەندە ســەرەتا وەزیریان خســتبووە ژێر فشــارێکی زۆرەوە، کەچی ئێســتا ســتراتیژییەکەی ئەوان ئەوە بوو بوارێکی بەرفرەوانتری پێبدەن تاکو وەک ناوبژیوانێکی ڕاستەقینە بە ڕۆڵی خۆی ڕاببێ.

ئینگلســتانیش لەگەڵ هەرا و پاشــاگەردانییدا نەبوو. ئەوان ســوودیان لە ســیســتمێکی جێگیر دەبینی. ئەوان دەترســان کەوتنی شــا پاکانە بداتە دەســـتی ڕوســـەکان تا لە لای باکوورەوە پەلاماری وڵاتەکە بدەن. باڵوێزخانەی بریتانی لەبەر ئەم هۆکارە بوو پشتیوانیی لە ستراتیژییەکەی جەمال خان دەکرد.

دوای ئەوەی خوێندنەوەی قورئان هەندێ ئارامیی بە دڵی پاشا بەخشـی، پیاســەیەکی بەنێو باخەکەدا کرد و لەســەر زاریشــی هەر ســورەتەکەی دەگوتەوە بەڵکو ورە بـداتەبەر خۆی: "هۆ محەمەد! ئـارام بگرە! ئـارام بگرە! بەرگەی ئەوە بگرە کە پێت دەڵێن!"

پاشــا گومانێکی بۆهات بەوەی پاســەوان و ســەربازەکان هەر بۆئەوە لەوێن تا چاودێریی پاشــا بکەن.هەر بۆیە بە ئەنقەســت زۆر لای گوڵ و چیمەنی لای دەریاچەکە مایەوە. دەبێ ئەوان بێنەســـەر ئەو ڕایە، پاشــا بەتەواوی هێوربووەتەوە.

لە پشـــتەوەی ماڵی خزمەتکارەکانەوە لێ وەســـەر بانەکە کەوت تا بە دووربین گۆڕەپانەکە بخاتە بن چاودێریی خۆیەوە. هێشتا بەربەستەکان هەر وەک خۆیان بوون، بەڵام ئەوەی مایەی ســەرســوڕمانی بوو، بینی

هەموویان پڕ لە سەرباز و پاسەوان نین. لای خۆی گومانی بۆ ئەوە چوو، بەشێک لە سەربازەکان باياندابێتەوە لای ئایەتوڵڵاکان.
ئەوەی بۆ ئەو زۆر مایەی سەرسامی بوو، کشوماتیی گۆڕەپانەکە و کوچە و کۆڵانەکانی دەوروبەری بوون. هەرزوو ئەو بیرۆکەی هات، خۆپیشاندەراکان خۆیان بەدەستەوەدابێ.
شا چووە سەربانی ناندینەکە. لەوێوە بە ڕوونی ئەو کەسانە دەبینران کە لە پشت کیسەخۆڵەکانەوە وەستابوون. وەها دیاربوو وەک ئەوەی چاوەڕێی فەرمانێک بن.
تەماشایەکی لای حەرەمسەراشی کرد، ئەویش هەر کڕ و بێدەنگ بوو. هیچ کەسێک لە دەروازەکەوە دیار نەبوو.
شا هەستی کرد هیچ شوێنێکی دیکەی نییە بۆی بڕوا. ئەو شەترەنجزانێکی چاک بوو، باشتر بوو لە ڕکابەرەکانی و هەنگاوەکانی هەر بۆ پێشەوە بوون. زۆر کەم وابو لەگەڵ باوکی بدۆڕابا. تەنیا لەگەڵ وەزیری کۆن دەبووایە زۆر جار دانی بە دۆڕانەکەی خۆی بنابایە. کەچی لە ژیانی ڕاستەقینەدا خراپ سەرپەرشتیی گۆڕەپانی یارییەکەی دەکرد. هەڕەشەی کشمات لەسەر پاشا هەبوو. ئەو ئێستا گەیشتبووە ئەو ئاستە، نەتوانێ لەوە زیاتر داشەکانی بجوولێنێ. ئاخر هەردوو ئەسپ و وەزیر و دوو فیل و سەربازەکانی، هەرهەموویان لە گەمەکە دەرهێنرابوون. نیگای پەڕیە سەر تۆپەکەی خۆی، کە بێ ئیشوکار لەوێ لە حەوشەکە دانرابوو.
بیری بۆ گەنجینەی ژێرزەمینەکە، بۆ دەرچەی ناچاری، بۆ ئەو ئەسپەی لە تەویلەکە ئامادەکرابوو، بۆ هەموو ئەمانە ڕۆیشت. پاشا بەخۆی گوتەوە: "پاشای گەمارۆدراو لەسەر تەختەی شەترەنجدا پێویستە کاتەکەی درێژبکاتەوە. ئێمەش ئەوەمان کرد، وەزیرەکەمان لەگەڵ

نەیارەکان لە وتووێژدایە و ڕوسەکانیشمان بەگەڕ خستوون. هەنووکە من دەبێ وەک پاشایەکی ڕاستەقینە ئارام بگرم."

ڕۆژ گەیشتە تاقی ئاسمانێ. دوائاگادارکردنەوەکە خەریکبوو بەسەردەچوو. ئەرێ پێویستە بچێتە نێو کۆشکەکە و لەوێ ببینێ ئاخۆ چۆن خەڵکەکە بەسەر کۆشکدا دەدەن یان وەک شێرێکی ترسنۆک بچێتە کونی ژێرزەمینەکە و خۆی بشارێتەوە؟ ئەو هەر لەسەر بانەکە وەستا، هەستێکی وەهای بۆ پەیدابوو، هێشتا جڵەوی ڕووداوەکانی لەدەست دەرنەچووە.

نیگای پەڕیە سەر باخی پشتەوەی کۆشک. بینی چۆن خوشکەکەی مەلیچک یارمەتیی براکەی دەدا تا لە ژووری بیهێنێتە دەرێ. ئاخر مەلیچک لە ڕوداوەکەی بازاڕەوە قاچی چەپە و یەک دوو پەراسووی شکابوون. لەوکاتەوە لەسەر جێ کەوتبوو، بەو هۆیەشەوە تا دەهات قورستر دەبوو. پاشا هەموو ئێواران سەرێکی دەدا. خوشکەکەی مەلیچک کورسییەکی بۆ پاشا لای پێخەفی براکەی دانابو، تا بتوانێ هەر کاتێک ویستی قسە لەگەڵ مەلیچک بکا. مەلیچک لەسەر دەست و پێ بەدەرکەدا هاتەدەر. پاشا بەئاستەم ناسییەوە.

بانگدەری مزگەوتی گەورەی شار بانگی دا: "*ئەڵڵاهو ئەکبەر، حەیا عەلا ئەلسەلات*؛ دەی خێراکەن وەرنە نوێژێ.

پاشا هێدمەگرتی بوو. بەسەرچوو، کاتی دوا مۆڵەتەکە تێپەڕی. ئەو چاوەڕێی پشێویی دەکرد، لەوانەیە هەستی بە نائومێدی کردبێ، لێ ئەوەی مایەی سەرسامی ئەو بوو، بانگدەرەکە هێورەیی و بێدەنگی لەگەڵ خۆی هێنا. کۆتایی بە نادڵنیایی هات. ئێستا ئەو شتە دەقەومێ، ئەوەی لێی تۆقی بوو. ئەو هەموو شتێکی کردبوو تا ڕێ لەوە بگرێ و ڕوونەدا.

بانگدەرەکە دووبارەی کردەوە: "حەیا عەلا ئەلسەلات."

ئێستا پێویستە هەمووان چەکەکانیان دابنێن تا بۆ نوێژ کردن ڕوو بکەنە مەککە. ئەمە ساتی ئاشتی بوو، هیچ کەسێک بەسەریدا نادا، هیچ کەس نایکوژێ.
کاتێکیش بانگدەرەکە لە بانگی خۆی بووەوە، دیسان بێدەنگی باڵکێش بووەوە. پاشا هەر بەڕاستی بینی کە هەمووان پشتیان لە کۆشک و ڕوویان کردووەتە مەککە و نوێژەکەیان دابەستووە.

قەلەباچکەیەک بەسەر گۆڕەپانەکدا فڕی و بە قیغە قیغەکەی دڕی بە بێدەنگیدا دا. نوێژیش تەواو بوو. جووڵە بە ئاپۆرای خەڵکەکە کەوت. پاشا هەولێدا هیچی لەبەرچاو گوم نەبێ. خەڵکەکە لە باریەک ترازا و مەودایان بەیەک دا. وەزیر و دوو ئایەتوڵڵا و حەوت پیاو بە قاتەوە لەگەڵ دوو کەسی بێگانە بە پێ بەربەستەکەیان تێپەڕاند و بەرەو گۆڕەپانی کۆشک هاتن. لەوێ وەستان و قسەیان کرد.
پاشا ئایەتوڵڵا تەباتەبائی ناسییەوە، ئایەتوڵڵاکەی دیکەش بەهبەهانی بوو، ئەو ئاخوندە پیرەی یەکەمین کەس بوو چووە سەربانی ئەو ماڵەی بەرانبەر باڵوێزخانەکە و لێی دانیشت.
پاشا باڵوێزی بریتانیشی ناسییەوە، دووەمین بێگانەش براون ئێدوارد گرانڤیل بوو، بەڵام پێشتر ئەوی نەبینیبوو. شا گومانی بۆ ئەوەچوو، پیاوەکانی دیکە بازرگانەکانی بازاڕ بن.
ئینجا پاشا دووربینەکەی لەچاوکردەوە. وەک ئەوەی نێردەکەی گۆڕەپانەکەی بۆ دیدار بانگ کردبێ، بۆیە لەسەر بان دابەزی و چووە هۆڵی مینابەندەکە و چاوەڕێی سەردانەکەی کرد. لە بەرانبەر ئاوێنەدا کڵاوەکەی سەری ڕاست کردەوە، ئینجا بەرەو لای پەنجەرەکە ڕۆیشت. وەزیر لەگەڵ سەرۆکی پاسەوانەکان قسەی دەکرد. پاشان سەرۆکی پاسەوانەکان هات تا پاشا ئاگادار بکاتەوە.

کاتێک لە دەرکە درا، پاشا بە حەوسەڵەوە گوتی: "وەرە ژوور!"
پیاوەکە ئیکلامی کێشـــا و گوتی: "باڵوێزی شـــانشـــینی بریتانی لەگەڵ نێردەیەک لە دەروازەن، داوا دەکەن ئـاخۆ پـاشـــا دەیەوێ بیـانبینێ؟ هەروەها وەزیریشیان لەگەڵدایە و چاوەڕوانە."
هێشتا پاشا کشمات نەبووە، دەکرێ زیاتر یاری بکا.
" بۆ ژوور یاوەرییان بکە."
وەزیر مســـتەوفی ئەلمەمالیک یەکەمین کەس هاتەژوور، هات و لەپشـــت پاشا شتێکی بەگوێیدا چرپاند.
کاتێکیش مێوانەکان گەیشـتنە نێو هۆڵی مینابەندەکە، پاشـا لای کورسـیی گەورەپاشاکانی ئێرانیدا وەستا.
بەهبەهانی بە سادەیی گوتی: "سڵاو لە پاشا."
پاشاش وەڵامی دایەوە": "سڵاو!"
باقی نێردەکەش سڵاویان کرد.
وەزیر هەر هەموویانی بە پاشـا ناسـاند و ئینجا چوو لەپشـت پاشـاوە وەستا.
بریتـانییەکان بەجیا وەســـتـان. بـازرگـانەکـانیش کڵاوی خۆیـان داگرت. شوێنەکەیان لەپێش ئایەتوڵڵاکانەوە بوو.
بە ئاماژەیەکی شـاهانە پاشـا ئاماژەی بە ڕیزێک کورسـی لەژێر ئاوێنە گەورەکە دا. لەبەرئەوەی ئـایەتوڵڵا بەهبەهـانی هەر بەپێوە بوو، ئەوانی دیکەش دانەنیشتن.
باڵوێزی بریتانی دەسـتپێشـخەری کرد. یەک هەنگاو هاتە پێشـەوە و بە ئینگلیزی گوتی: "خاوەنشکۆ، جارێ فارسییە شەقوشڕەکەم هەڵدەگرمەوە و قسـەی پێناکەم. ئینگلسـتان تێکەڵ بە کاروباری ناوەخۆیی ئێوە نابێ. بێ خواسـتی خۆمان تێکەڵی ئەو ڕووداوانە بووین، بەڵام تۆ پێویسـتە بزانی، ئینگلسـتان پاڵپشـتی پاشـایە. پاشـایەکی دەسـتڕۆیشـتوو زۆر

لەبەرژەوەندیی ئێمەدایە. پێدەچێ زۆر شـــتی ناروون لەبارەی ڕۆڵی باڵوێزخانەی بریتانی لە ڕووداوەکانی ئەو ئەو ماوەی ڕابردودا گوترابێ، بەڵام من پاشا مسۆگەر دەکەمەوە، ئینگلستان لەو بارەیەوە ناکارابووە. لەو ڕۆژانە من وەک پێناوێک قســـە دەکەم. براون ئێدوارد گرانڤیلیش وەک دیلمانج تا تەموژییەکە لەبەین بەرێ."

گرانڤیل بۆ پاشـا چەمایەوە و باڵوێزیش درێژەی بە قســەکانی خۆی دا: "ئەو نێردەیەی لێرەیە بڕوانامەیەکیان لەگەڵ خۆ هێناوە، تێیدا داوا لە خاوەنشـــکۆ دەکەن پەســـەندنامەی خۆی لەبارەی پێکهێنانی پەرلەمانێک دەرببڕێ. وەک باڵوێزی بریتانی داوام لێکرا وەک شـــاهیدێک بێمە ناو. ئیدی لێرەوە دەستوەردانی ئینگلستان لەم پرسە دەوەستێ."

کاتێکیش باڵوێز یەک هەنگاو بۆ دواوە گەڕایەوە، ئایەتوڵڵا پیرەکە بە گۆچانەکەی خۆی ئاماژەی بۆ یەکێک لە بازرگانەکان کرد. ئەویش لێ چووە پێش و ســەری خۆی دانەواند و زەرفێکی ڕادەســتی پاشـا کرد. پاشاش بڕوانامە سێ لاپەڕەییەکەی لەنێو زەرفەکە دەرهێنا و سەیرێکی کرد. لە ڕوخسارەکەی نەدەخوێندرایەوە ئاخۆ ڕامانی چییە.

ئەو جـارێکی دیکە ئـامـاژەی بە میوانەکـان کرد تـا لە شــوێنی دەستنیشانکراوی خۆیان دابنیشن. ئایەتوڵڵا بەهەبەهانی بە لەسەرخۆیی بەرەو کورســـییەک ڕۆیشـــت. ئیدی کەشـــە دژوارەکە ڕەویەوە. هەر ئایەتوڵڵا دانیشـــت و دانەنیشـــت، گۆچانەکەی لەدەســـت بەربووەوە. ئایەتوڵڵا تەباتەبائی هەڵیگرتەوە و دایەوە دەستی بەهەبەهانی لە تەنیشت ئەودا دانیشت. ئەوانی دیکەش بەدوای ئەودا دانیشتن. پاشا زەنگوڵەکەی لێـدا و بـانگی کرد: "چـا بۆ میوانـان!" لێ ئەوەی لەبیر کردبوو پەردەدارەکەی نـاردبووەوە مـاڵی خۆی. هیچی دیکەی نەگوت. بەو بەڵگەنامەی لەناو لەپی دەســتی دابوو، بیری لێدەکردەوە. براون ئێدوارد گرانڤیل پرسی: "ڕێگەم دەدەی یەک دوو قسە بکەم؟"

پاشا بە سەرنجەوە سەیرێکی کرد و گوتی: "فەرموو قسە بکە."
"من گەڕیدەیەکم. من دەنووسم، من مەراقی مێژووی وڵاتەکەتانم. ساڵانی دوورودرێژ لە ئێران ژیاوم. یەک ڕاستی هەیە لای من ماوەتەوە، ئەگەر پاشا ڕێگە بدا، پێتانی ڕادەگەیەنم."
ئەو فارسییە نایابەی قسەی پێدەکرد سەرنجی پاشای ڕاکێشا. ئاماژەیەکی بۆ کرد درێژە بە قسەکەی بدا.
"من ئەوەم بەدی کردووە، ئێرانییەکان پاشاکەی خۆیان خۆشدەوێ. ئەو گەلەی کە ئێستا بە تفەنگەوە لەپشت کیسە خۆڵەکانیشەوە وەستاوە، ئێوەیان خۆشدەوێ."
بەم قسەیە خەندەیەک پەڕییە سەر ڕوخساری شا. دەستی بۆ بەرکی کەواکەی برد بەڵکو یەک دوو دراوی ئاڵتونی دەربێنێ و بۆ گرانقیل فڕێی بدا. ترینگەی دراوەکان دەبیسترا، لێ لای خۆی هێشتنەوە. پاشا تا لای مێزەکە ڕۆیشت، پەرداخێک ئاوی بۆخۆی تێکرد و قومێکی لێدا. دەستەی ئامادەبووان چاویان لەسەر هەر جووڵەیەکی بوو. پاشا هەوڵیدا کات بەدەست بێنێ بەو مەبەستەی بەڵکو دەروویەکی لەسەر ببێتەوە و لەو دۆخە ڕزگاری ببێ. جارێکی دیکە لە پەنجەرەوە سەیری دەرەوەی کرد، نەخێر، هیچ شتێک ڕوونادا. نێردەکە بڕوانامەیەکی داوەتێ، ئێستا ماوەتەوە سەر ئەو.
ئەویش بۆ لای مێزەکە ڕۆیشت، دەستی دا خامەیەک لەپەڕی قاز، نووکەکەی لە مەرەکەب هەڵێنا، کاغەزەکەی واژۆ کرد و بە مۆری ئەنگوستیلەکەشی ناوەڕۆکەکەی سەلماند و پەسەندی کرد. ئامادەبووان بەو ڕاستییە سەرسام بوون، کە شا بەختی خۆی دیاریکرد. ئینجا بەڵگەنامەکەی لوول دا و دایە دەستی وەزیر. وەزیریش لای خۆیەوە دایە دەستی ئایەتوڵڵا بەهبەهانی. ئایەتوڵڵاش سەری نەوی کرد و تەماشای کرد. ئاخۆ پاشا دەستی بۆ دێنێ تا تۆقەی لەگەڵ بکا. لێ پاشا

ئەو جوولّەیەی پشـــتگوێخســـت و ڕووی لە وەزیر کرد: "تا دەرەوە یاوەریی ئەو پیاوانە بکە."
لەکاتێکدا ئامادەبووان دەچوونەدەر و گرانڤیل وەستا.
کاتێکیش نێردەکە لەوێ ڕۆیشـــت، شـــا گوتی: "تۆ دەڵێی نووســـەری، لەبارەی چییەوە دەنووسی؟"
"من لە کەلاوە کۆنەکاندا بەدوای مێژوودا دەگەڕێم، بەڵام خۆشـەویستیی زۆرم بۆ خەڵکی ئـاســـاییە. من زۆر گەشـــت دەکەم، ئەزموونەکەم دەنووسمەوە. دیدارم لەگەڵ ئێوە یەکێکە لەو ساتە هەستیارانە، بێ سێ و دوو لەسەری دەوەستم."
"تۆ مەیلت بە لای سیاسەتدا ناڕوا؟"
"نەخێر، من لەبارەی ژیانی ڕۆژانە، لەبارەی کەلتوور، لەبارەی بەها و دابونەریتەوە دەنووسم."
"خۆ ئەگەر لەبارەی منیشەوە بنووسی، ئەمەی خوارەوە بنووسە: "پاشا دەڵێ: من بڕیاردەدەم!"
"خاوەنشکۆ، مەبەستت چییە؟"
ئەویش وەها وەڵامی دایەوە: "دواتر لێی تێدەگەی."

کاتێکیش نێردەکە لە کۆشـــک هاتنەدەرەوە، پیاوەکانی بازاڕ کڵاوەکانیان بۆ هەوا بەرزکردنەوە. بەم جۆرە جەمال خان و میرزا ڕەزا و ئەندامەکانی دیکەی کۆمیتەکەیان تێگەیاند، پاشـــا بەڵگەنامەکەی مۆر کردووە. کەس باوەڕی نەدەکرد، هیچ کەس نەیدەویست بەرلەوەی مۆری پاشا لەسەر بڕوانامەکە ببینێ، فیکەی خۆشی لێبدا.
جەمال خان بەڵگەنامەکەی لیککردەوە و هاواری کرد: "*جاوید ئێران*! بژی ئێران!"
ئیدی هەزاران گەروو هاواریان کرد "*جاوید! جاوید!* با بژی!"

میرزا ڕەزا بە لاوازی و پەشـــێوحاڵی لەبەر زیندانییە دوورودرێژەکەی، دەســتی دایە ئاڵایە ســێ ڕەنگەکەی وڵات، بازیدایە ســەر ســەکۆیەک و بانگی کرد: 'ئاهەنگەکە دەسـتپێکرد! پاشـا پەرلەمانی نیشـتمانیی پەسـەند کردا"

ئامادەبووانیش هاواریان کرد: "*مەجلیس، مەجلیس، مەجلیس*! (پەرلەمان، پەرلەرمان، پەرلەمان)"

تاران وروژا، بووە شـایی و لۆغان، موزیک ژەنرا، گۆرانی گوترا، خەڵکی سـەر جادە باوەشـیان بەیەکدا دەکرد و ژنانیش لەسـەر بانان فرمێسـکی شـــادییان لەچاو دەهـاتەخوار. خەڵک هەڵپەڕی، کەوتنە ســـەما، ئەو بازرگانەکانی بازاڕیان لەسەر شانان دانان و پەسنی کۆڵنەدانەکەیان درا. دوو ئایەتوللاکەش بە یاوەری گوڕدەمی خەڵکەوە چوونە ئەو ماڵەی کە ئایەتوللاکانی قوم لەوێ لەسـەر چۆک دانیشـتبوون. ئیدی خەڵک هاواری کرد: "*موبارەک، موبارەک، مەجلیس موبارەک*: پیرۆزە، پیرۆزە، پەرلەمان پیرۆزە."

جاران بە شـێوەیەکی ئاسـایی خەڵکی ئێران هەسـتوسـۆز و هەڵچوونیان بە وشـــە و دروشـــم دەردەبڕی، لێ ئەمە یەکەمین جار بوو لە مێژوودا، ئـاپۆرای خەڵکی بەیەکەوە وەک ســـوپـاســـنـامەیەک چەپڵە لێبـدەن. دوکـانـدارەکـان گەڕانەوە بـازار تـا دوای مـانگرتنێکی زۆر دەرگـای دوکانەکانیان بکەنەوە. ماوەی هەفتەیەکی ڕەبەق لە هەموو لایەکی وڵات ئاهەنگ گێڕدرا. خەلک بەیەکدییان دەگوت: "هەوا بۆنی گوڵی لێدێ." بەڵێ ئەوان ڕاسـت بوون، ئاخر جۆرە بەهارێک داهات. هەمووان هەسـتیان بە باشیی خۆیان دەکرد، هەمووان شادمان بوون. هەمووان پێدەکەنین.

٦٠

مەجلیس

لە کشـــوماتییدا گەر لە کۆشـــک دەرزی بەربووبایەوە گوێت لێدەبوو، کەچی لە ناوجەرگەی تاراندا هەراوزەنایەک بوو هەر مەپرســـە. ڕۆژانە ئەندامانی کۆمیتەی بەرگری، نوێنەرانی بازار، بریگرتە ڕێپێدراوەکانی ئایەتوڵڵاکان تا درەنگانی شـــەو کۆدەبوونە تا کارێکی وەها بکەن دانیشتنی یەکەمی پەرلەمان ساز بکەن.

شـتێک بوو بە بیر کەسـدا نەدەهات بە ماوەیەکی کورت بتوانن نوێنەری هەموو چین و توێژ و پیشـــەکـان لەیەک کۆبکەنەوە. لێ کۆمیتەکە دەیەویســـت تا زووە بیچمێک بە پەرلەمان ببەخشـــن، چونکە کاتەکە بۆ ئەوان لەبار بوو. بڕیاریان دا نوێنەری هەموو شـارە گەورەکان بۆ تاران داوا بکەن، بەوەی لەماوەی مانگێکدا پەرلەمانێکی کاتیی پێکبهێنن. کەواتە شـتەکە پەیوەندی هەبوو بە نوێنەرانی شـەش چینە گرنگەکەی کۆمەڵگە: خانەوادەی پاشـایەتی، ئاخوندەکان، هۆزەکان، بازاڕ، کەرتی پیشـەسـازی و زانایان.

هەروەها بڕیاریان دا لەدوای ســـێ مانگ کۆبوونەوەی داهاتوویان ببەسترێ. لەو دوو کۆبوونەوانەشدا پاشا بڕوانامەی دەستور واژۆ دەکا. بەدوای باڵەخانەیەکی شـایســەتەدا بۆ بارەگای پەرلەمان دەگەڕان، بەڵام ئەو باڵەخانانەی بۆ ئەم کارە دەســتیان دەدا، هەموویان موڵکی پاشـا و شـازادەکان بوون، هیچ کەسـیش لەوان دەسـتبەرداری موڵکەکەی خۆی نەدەبوو. بگرەوبەردەی زۆر پەیدابوو، دوای کێشــمەکێشــێکی زۆر، لە کۆتاییدا پاشا قایلبوو، باڵەخانەیەکی کۆنی میریی بۆ پەرلەمان بەتاڵ بکا. ئەو وەهای دانابوو شتەکە بۆ ماوەیەکی کاتییە.

بە نابەدڵیشـەوە فەرمانی ئەوەی بۆ چاپخانەی پاشـایەتی دەرکرد سەد و پەنجا دانە لە دەســتووری پێشــنیازکراو چاپ بکا، بۆ ئەوەی نوێنەرانی گەل بیخوێننەوە و تـاوتوێی بکەن لە کۆبوونەوەی دووەمی پەرلەمـانـدا لێی کەم و زیاد بکەن و بڕیاری لەسەر بدەن. ئەم ژمارە زۆرەی کتێبەکە یەکەمین هەنگـاوی نـاچـاکردن بوو بۆ شــــا تـا ڕێگە بـدا بیروڕای ڕەعیەتەکەی بزانێ و پەسەندی بکا.

لەپاش مانگێک لە تەداروک، نوێنەران لە میانەی ئاهەنگێکی گەورەی شار چوونە نێو تەلاری پەرلەمان. ئایەتوڵڵاکان لەپێشـەوە بوون، شـازادەکان بەدوایاندا ئینجا پیاوە ناودارەکانی بازاڕ، بەدوای ئەوانیشـــدا نوێنەران بوون، هەر هەمووشیان بە جلوبەرگی ڕازاوەی ئاهەنگ و کڵاوی بەرز و قووچەوە بوون. هەروەها جەمال خان و میرزا ڕەزای هاوخەباتی لەگەڵ چەنـد ئەنـدامی دیکەی کۆمیتەکە وەک ڕێکخەرانی بۆنەکە لەگەڵیـانـدا چوونەژوور.

چەند سـوارێک بە سـواری ئەسـپ کە بە شـێوەیەکی جوان ڕازابوونەوە لەپێشــەوە دەڕۆیشــتن و پاســەوانەکانیش بە جلی جوان و نایابەوە

کەڕەنایان[110] بۆ لێدەدان. هەمووان هەســـتیان کرد ئەمە ڕێڕۆیشـــتنێکی بێوێنەیە، ئایەتوڵڵا شـایسـتەکان، شـازادەکان بەخۆیان و داری زێڕکەفت لەبن هەنگڵ، بـازرگـانەکـان و عەبـا گرانبەهـاکـانیـان کە لە قومـاشـــی ئینگلیزییەوە دروســـتکرابوون. لەوێوە دەســـتبەجێ نیگای تەماشـــاکەران پەڕیە ســـەر چەکمە ڕەشـــە بریقەدارەکان، کە هەموو نوێنەران لەپێیاندا بوو. لەوانەیە هەر بەڕێکەوت بووبێ هەموویـان لەم جۆرە پێڵاوانەیـان لەپێ کردبێ، بەڵام یەکسەر وەک هێمای سەردەمێکی نوێ دەبینرا.

کـاتێکیش نوێنەران دانیشـــتن، بەتەمەنترین نوێنەر وەک ســـەرۆکی دانیشـــتنی پەرلەمانەکە دانرا. هەمووان چاوەڕێی پێوقەدەی پاشـــایان دەکرد. خەڵک گرەویان لەســـەر ئەوە دەکرد، لەدوا ســـاتدا شـــتەکەی بۆ قووت نەدرێ و بەرگە نەگرێ. یەک دوو لە نوێنەران پێشـنیازی ئەوەیان کرد، ئەگەر هاتوو پاشـــا ئەوان پشـــتگوێ بخا و نەیەت، پەرلەمان پەک نەخرێ و بڕیاری خۆی بدا. بەڵام ئەم شـــتە نەدەکرا، ئاخر ئامادەبوونی پاشا داواکراو بوو تا دانیشتنەکە ڕەوایەتیی خۆی وەربگرێ.
هاتنی پاشـا کۆتایی بە هەر مشـتومڕێکی لەو بابەتە هێنا. ئەو بەسـواری ئەســـپێکی کەتەی ڕەشـــەوە گەیشـــتە بەردەم تەلاری پەرلەمان. هەندێ شـــڵەژاوی پەیدابوو، ئاخۆ کێ پێشـــوازی لێبکا. جەمال خان ئاماژەی بۆ میرزا ڕەزا کرد. میرزاش ڕەزا بە خۆی پێڵاوە ڕەشـــە بریقەدارە نوێیەکەوە بەرەو پیری شـــا ڕۆیشـــت، ســـەری بۆ نەوی کرد و گوتی: "خاوەنشکۆ!"
پاشـــا ســـەیری نەکرد، هەر بۆیە هیچ گومانێک نەبوو بزانێ ئاخۆ ئەو پیاوە هەر هەمان ئەو کەســـەیە کە عەینولدەولە بە زنجیر کۆتوبەندی

[110] کەڕینا: ئامرازێکە لە شـاخی گا یان لە کانزا دروست دەکرێ، بۆ جاڕدان و ئاگادارکردنەوە لە شەڕ و مەترسییەکان لێدەدرێ.

کردبوو خســـتبوویە بەر پێیان. میرزا ڕەزا یاوەریی پاشـــای کرد و گەیاندییە سەر سەکۆی پەرلەمان. شا چاوێکی لە نوێنەران کرد و گوتی: "ئێمە پاشای ئێران، هەمیشە خەونمان بە ڕۆژێکی وەک ئەمڕۆوە دەبینی. سوپاسی خوداش دەکەین خەونەکەی ئێمەی بەدیهێنا."

پاشا بێباکانە لە شوێنی خۆی بێدەنگ بوو، دوودڵ بوو ئاخۆ لەمە زیاتر بڵێ یان نا، یان باشتر وایە بچێتە سەر کورسییەکی دیکە و دابنیشێ. لەمە زیاتر هیچی دیکەیان لەو چاوەڕێ نەدەکرد. هەر بەتەنیا ئامادەبوونەکەی داخواز بوو تا ڕەوایەتی بە دانیشتەکەیان بدا. ئێستا بۆی هەبوو بگەڕێتەوە ماڵێ و تا دوای چەند مانگێک کاتێک پەرلەمان لە دانانی دەستور دەبێتەوە ئینجا بە فەرمی دەستوورەکە پەسەند بکا و مۆری خۆی لێبدا. ئەو لەسەر سەکۆکە هاتە خوار بەرەو دەرگا ڕۆیشت پەرلەمانی بەجێهێشت.

هەر دوای ئەوەی ئەو ڕۆیشت، ئیدی یەکێک زاتی کرد چەپڵە لێبدا، هەرزوو بەدوایدا هەمووان چەپڵەیان لێدا. خۆی ئەمە چەپڵەیەکی توند و دووروودرێژ بوو، تەنانەت شا بەردەرکەی دەرەوەی پەرلەمانیش هەر گوێی لێبوو. لەوێ لەسەر پەیژەکان وەستا و گوێی لێگرت. پاشان بە هێواشی لە پەیژەکان دابەزی و بەلای تۆپەکەیدا تێپەڕی، کە لەسەر گالیسکەیەک بارکرابوو، ئینجا ڕۆیشت.

لە کۆشک چووە ژووری کارکردنی و ڕۆژژمێرەکەی کردەوە. ئەوەندەی نووسی تا پەنجەکانی بە ژان کەوتن.

بەرلەوەی بچێتە نێو پێخەفەکەی، پیاسەیەکی بە نێو حەوشەی کۆشکەکەدا کرد. بینی دەرکەی ژووری مەلیچک تی درابوو، هێشتا چرا مۆمدارەکەی هەر دەسووتا.

پاشا چووە ژوور و لەسەر کورسییەکەی تەنیشت تەختی مەلیچک دانیشت. باشیش نەیدەبینی ئاخۆ مەلیچک بەئاگایە یان خەوتووە. کەچی

لەگەڵی کەوتە قســـە: "ئەوان پەرلەمانێکیان بۆ خۆیان ڕێکخســـت. مەلای ڕیشـــداریش یەک لەپاڵ یەک لەڕیزی پێشـــەوە دانیشـــتبوون. هەموویان جلی گرانبەها و پێڵاوی چەرمینیان پۆشـــیبوو. پێیانوایە ئەگەر هات و جلی گرانبەها لەبەربکەن، دەمودەسـت دەبنە سـیاسـییەکی لێزان و باش. ئەوانە بووکەڵەن و ئینگلســـتان لەپشـــت ئەم کارەوەیە. ئێمە شـــتێکی پووچمان ڕاگەیاند و بەو هۆیەوە ئەوان زۆر بەکەیف بوون و چەپڵەیان لێدا، چەپڵەیان بۆ ئێمە لێدا. لێ گەلۆ، خۆ ئەوان نازانن چ نەخشـــەیەکمان بۆ دارشـتوون. زۆر ناخایەنێ جارێکی دیکە کۆدەبنەوە. ئەوان دەیانەوێ دەســـتورەکەیان بۆ پەســـەند بکەین. ئێمەش جارێ لێدەگەڕێین، خەون ببینن. مەلیچک، نابێ تۆ ئەم شـتە بۆ کەس بگێڕیەوە. بۆ جاری داهاتوو، ئەگەر خەڵکەکە کۆبووەوە، ئەوا مەرگ بەرۆکیان دەگرێ. هەموو شـتێک ڕێکخراوە، ڕوسەکان سۆزی خۆیان دەگەیێننە سەر."

شـا گوێی لە تەپەی پێ بوو. پاشـان گوێی لە دەنگی خوشـکی مەلیچک بوو. ئینجا هەڵسا و بەنێو تاریکایی شەودا گەڕایەوە شوێنی خۆی.

٦١
کارەبا

ڕوســیا داواکەی پاشــای پەســەند کرد، چونکە وەهایان مەزندەکردبوو ئەگەر هاتوو ئینگلســـتان پەرلەمانیان بکەوێتە بن دەســـت، ئەوا دەبێتە گەورەترین براوەی ململانێیەکە. هەرچەندە سـەرچڵییەکی سـەربازیانەش بوو، بەڵام ڕوسیا وەک دوا دەرفەتی خۆی دەبینی تا ناوچەکەی لەدەست دەرنەچێ، چونکە بریتـانیـا وەردە وردە خەریکبوو بەرەی لەبن پێیـان دەردەهێنا.

هەروەها ڕوس هاتنەســەر ئەوەی ئەو ڕێککەوتنەی لەگەڵ باوکی شــادا بەســتبوویان جێبەجێ بکەن، بەوەی لە کاتی پێویســتدا لەپشــت شــاوە بوەســـتن و نەهێڵن بکەوێ. وەهاشـــیان نیشـــان دا بە پەلە خەریکی ئامادەکارین و لەســـەر پێن. لەو نێوەشـــدا دەبوایە پاشـــا دانی بەخۆیدا بگرتایە.

بۆ ئەوەی کاتەکە بکوژێ لە کارەبا قووڵبووەوە. دوای گەشـــتەکەی بۆ ئەورووپا چەند گۆڕانکارییەکی لە کۆشـــک کردبوو. یەکێکیان دانانی تێلێگراف بوو، بەڵام خۆ لەمەیاندا ســـەرکەوتوو نەبوو. دەمێک بوو ئامێری تێلێگرافەکە لە کابینەی تەنیشـــت هۆڵی میناجەندەکەدا کاری پێنەکرابوو.
نەخشـەی نوێی دانانی گڵۆپی نوێ بوون بۆ کۆشـک. لە فەرەنسـادا لەگەڵ کارگەیەک ڕێککەوتبوو کارەبا بۆ کۆشـــکەکەی دابین بکا. ئەندازیارێکی فەرەنسـایی بەر لە هەرایەکە هاتبووە تاران تا لەگەڵ پاشـادا قسـە لەسـەر پڕۆژەکەدا بکا. ئەو هەوڵیدەدا پاشـــا بهێنێتە ســـەر ئەو ڕایە، تا لەپاڵ کۆشک چەند دانەیەکیش لە دامودەزگاکانی میری و ناوجەرگەی تارانیش ڕووناک بکاتەوە، لێ پاشا کارەبای تەنیاوتەنیا هەر بۆ خۆی دەویست.
کابرای فەرەنســی تازە خەریکبوو دەســت بە جێبەجێکردنی نەخشـــەی پڕۆژەکەی بکـا، کەچی لە هەموو لایەکی تـاران هەرای مـانگرتن و خۆپیشـــاندان بەرپابوو. هەرایەکە وای لێکرد کارەکەی بوەســـتێنێ و بگەڕێتەوە فەرەنسـا. هەنووکەش پاشـا داوای لە ئەندازیارە فەرەنسـییەکە کرد بێتەوە و کارەکەی تەواو بکا.
ئەندازیارەکە مـانگێکی پێویســـت بوو تـا ژووری دەزگـای کـارەبـا لە باخەکەی پشـتەوەی کۆشـک دروسـت بکا. پاشـا ڕۆژانە سـەری دەدا و ئەندازیارەکەی دەبینی و قسـەی لەگەڵدا دەکرد و چێژی لەو کارەدەبینی کە پەرجووی دەئـافرانـد. دەکرێ مرۆ وەهـای بۆ بچێ پـاشـــا وەک یاریدەرێکی کابرای فەرەنسـی وابوو. پاشـا دەسـتی دەدایە دەرنافیسـێک و برغوی بادەدا تا توندی بکا. کێبلەکانی دەپێوا، لە وایەرە مسـینەکان ورد دەبووەوە و لە پرسنی خۆیەوە پرسیاری تەکنیکیانەی لێدەکردن.
ئەندازیارەکە ســـەدان مەتر کێبلی زیادەی هێنابوو، هەروەها چەندین سـندوقی پڕ لە گڵۆپیش. ئەو هێشـتا هەر هەوڵی دەدا قەناعەت بە پاشـا

بکا بەوەی کارەباکە نەوەک هەر بەشــی کۆشــک دەکا بەڵکو لە توانایدا هەیە گۆڕەپانی کۆشک و شەقامەکانی دەوروبەریشی ڕووناک بکاتەوە، لێ پاشــا پێیداگرت هەر کۆشــک و بەس. ئەو دەیەویســت هەر بەتەنیا هۆڵی مینابەندەکە، ژووری کاری خۆی، ژووری نووستنی و ڕاڕەوەکانی کۆشــک و حەوشــەکەی کارەبادار بکا. وەک ئەوەی ئەو هیچ خەمێکی دیکەی نەبێ بەدەر لە ڕووناککردنەوە کۆشکەکەی نەبێ.
پێش وادەی نەخشەکە هەموو شتێک ئامادە کرا و ئەندازیارەکەش داوای لە پاشــا کرد ڕۆژێک لە کۆشــک بچێتەدەر، تا کارەکەی تاقی بکاتەوە. پاشاش وەهای کرد و بە تاسەوە چاوەڕێی هاتنی شەوی کرد.

ئەندازیارەکە لە هۆڵی مینابەندەکەدا پلاکێکی ڕەنگزێڕینی بۆ شــا لەســەر مێزێک لە تەنیشت کورسیی پاشایەتی دانابوو.
هەر کاتێک تاریک دابهاتبایە، پاشــا پەردەی هەڵدەدایەوە دەچووە ســەر کورسییەکەی دادەنیشت. دەستێکی لەسەر پلاکەکە دادەنا و هەناسەیەکی قووڵی هەڵدەکێشــا، ســاتێک دەوەســتا ئینجا دوگمەکەی دادەگرت و گڵۆپەکەی پێدەکرد.
پەرچوو ڕووی دەدا، تــاریکییەکە بەیەک جــار ڕاودەنرا و ڕونــاکییە ڕەنگزێڕینەکە بە هەموو لایەکی هۆڵەکە پەخش دەبوو. پــاشــــا بە حەپەســاوی لەســەر کورســییەکەی دەمایەوە و تەماشــای دەوروبەری خۆی دەکرد. چلچرایەکە شــەوقی دەدایەوە، ئاوێنەکە دەبریســکایەوە، بیچمە ڕەنگــاوڕەنگەکــانی ســـەر مــافوورەکە وەک ئەوەی هەزاران بەردەگەوهەری بچکۆلەبن لەســەر تەختەبەندە ڕەنگهەنارییەکە و لەســەر فەڕشە کەسکەکە، جادوویانە شەوقیان دەدایەوە.
لەســەر کورســییەکەی هەڵســتا، لە ئاوێنەکەدا تەماشــایەکی خۆی دەکرد. پرچە ماشوبرنجییەکەی لەبن کڵاوەکەی وەک مسێکی شوراوە دیاربوو،

کوریشـــکەکانی[111] ســـەر دەموچاویشـــی وردەکاتر دەردەکەوتن. لەبەر ڕووناکییەکەدا، تەواو لە باوکی دەچوو، ئەمەش وروژاندی و هێنایە جۆش و وردەفرمێسکی لەچاو باراندن.

ڕۆژەکانی پاشتر لە هۆڵی مینابەندەکەدا پێشوازیی لە دەستە دەستەی ژنەکانی کرد. ئاماژەی بۆ کردن لەویٚ لەســـەر ناوکەوەکە دابنیشـــن. کاتێکیش بەتەواوی تاریک دەبوو، دەچووە ســەرکورسییەکەی و بانگی دەکرد: "بێدەنگی!" ئینجا یەک دەقە دەبووایە متەقیان لەخۆیان بڕیبا. ئینجا پاڵی بە دوگمەی کارەباکەوە دەنا، چێژ و خۆشـــی لەو ســـاتەوەختەی کاردانەوەی ژنەکانی دەبینی. دوای ئەوەی ژنەکان ســەراسیمە و ئەوق دەمانەوە، پەسنی پاشایان بۆ گلۆپەکان دەدا و تێدەکۆشان وای لێبکەن هەمان شتیش بۆ حەرەمسەرا بسازێنیٚ.
ئەویش بەڵێنی پێدان: "ئەمە دەکەین، بەڵام بە ژنەکانی دیکە مەڵێن. دەمەویٚ ئەوانیش هەروەک ئێوە بەم شتە غافڵگیر بکەم."

بێجگە لەو داهێنانە نوێیە ئەو خۆشیی لە نەوەکەشی دەبینی. کوڕیژگەکە هەموو ڕۆژێک دوای بەرچایی دەهێنرایە کۆشــک بۆ ئەوەی پاشــا یەک ســـەعات یاری لەگەڵ بکردبایە. ئەو خۆی لەســـەر زگ درێژ دەکرد، کوڕیژگەکەی دەچووە سەر پشت، ئینجا تەکانێکی دەدا لەسەر دەست و پیٚ لەسەر مافوورەکە لەمسەری هۆڵەکە بۆ ئەوسەر دەڕۆیشت. شیعری خۆی بۆ دەخوێندەوە و دەنگی خۆیشــی بۆ دەگۆڕی، بە شــێوەیەک ئەو منداڵەی دەهێنایە پێکەنین. دەســت لەدەســت بەنێو حەوشــە و باخەکەدا پیاسەی دەکرد، فێری دەکرد ئاگای لە گوڵ و چۆلەکە بیٚ.

---

[111] کوریشک: چرچولۆچی سەر دەموچاو.

عەککاسباشی، وێنەگرەکەی کۆشک دەیان وێنەی پاشا و نەوەکەی گرتبوو، وەک: وێنەی پاشا کە منداڵەکەی لە کۆشی[١١٢] بوو، منداڵەکەی لەسەر پشت، لەسەر مل، لەسەر مێزەکەی، لەسەر پشتی ئەسپەکەی، لەسەر تۆپەکەی و لەباوەشی کە پلی خستبووە سەر پلاکی کارەباکە، بەهەموو شێوەیەک وێنەی گرتبوو.

کاتێکیش ژنانی حەرەمسەرا بێئومێد بوون لەوەی پاشا بەڵێنی خۆی ناگەیەنێتە سەر، بۆ ڕۆژێک ژنەکانی ناردنە سەر مەزاری چاکی عەبدولداود. فەرمانی دا یەک دوو کێبل لە ژووری دەزگای کارەباوە بۆ حەرەمسەرا ڕابکێشری، لە نیوەڕۆدا چلچرا کۆنەکانی گۆڕین و گڵۆپی نوێی لەجێگە دانا. شا داوای لە ئەندازیارەکە کرد ئاخۆ کێبل و گڵۆپی بەردەست هەن تا کارەبا بۆ ژووری موزیکیش ڕابکێشی و چلچرا کۆنەکەی ئەویش بە گڵۆپی نوێ بگۆڕێ.
ئەندازیارە فرەنسیەکە بەخەنەدوە گوتی: "بۆ پاشا کار مەیسەرە."
بۆ شەوەکەی کاتێ ژنەکان ماندوو شەکەت گەڕانەوە کۆشک، خەریکبوو شتەکە باوەڕ نەکەن. ئەوان لە خۆشییان قیژاندیان کاتێک پاشایان لە دەرکەی حەرەمسەراوە بینی، ماچیان کرد و باوەشیان پێداکرد و شەوێکی دووردرێژیان بە خۆشی لەگەڵدا بردەسەر.

دوو هەفتە مابوون بۆ دانیشتنی دووەمی پەرلەمان. سەربازانی ڕوسی بە خێشکەیی بێئەوەی هەستیان پێبکرێ بە باشی لەسنوور پەڕیبوونەوە و خۆیان لە سەربازگەکانی دەوروبەری تاران حەشار دابوو. پاشا ئەو بەختەی کەوا سەربازانی ڕوس لە هاتنیاندا ئاشکرا نەبووبوون و کەس

---

[١١٢] کۆش: باوەش.

هەستی پێ نەکردبوون، بە نیشانەیەکی خودایی بۆ سەرکەوتنی کردەنیازەکە زانی.
هەرچەند ڕۆژی ڕاستییەکە نزیک دەکەوتەوە، ئەوەندە لەسەر شانی پاشا قورستر دەبوو. بۆ ئەوەی خۆی لە وروژاوی و دڵەکوتە و هەڵچوون دەرباز بکا، نەوەک هەستی پێبکرێ، بیری لەشتێک کردەوە کە پێشتر نەیکردبوو.
لە پاریس بەشداریی ئاهەنگێکی دەمامکدارانەی کردبوو. ئیدی بڕیاری دا بە شێوازێکی فارسییانە هەمان ئاهەنگ لە ژووری موزیک ساز بکا. ئاخر بەم جۆرە خەڵک وا تێدەگەن گوایە پاشا بەتەواوی سیاسەتی بەلاوە ناوە و خووی داوەتە لایەنێکی خۆشی و ڕابواردنی پاشایەتی.
هاموشۆیەتی چل ژنی لە هەموو جۆرە تەمەنەکان لێهەڵبژارد، لەنێویاندا بەتەمەنترین و گەنجترین ژنی خۆیشی تێدابوو. فەرمانی پێکردن هەر یەکە و دەمامکێک بۆ خۆی پەیدابکا و خۆیان جوان بکەن و بە ئارایش و جلی کەشخە و جوان جوانەوە. ئەو ئازادیەی پێدان ئەو شەوە هەرچی دڵیان دەخوازێ بۆ خۆیان بیکەن.
ئاهەنگێکی وای لێکەوتەوە، هەرگیز لەبیرنەدەکرا. ژنە دەمامکدارەکان یەک بەدوای یەک لە ژوورەکانیان هاتنەدەر. ئەوان بە بوونەوەری ناوازە دەچوون، ئیرەیی لای ژنانی دیکە وروژاند. بە قاقای و تریقەی پێکەنینەوە ئەو ژنە لێگیراوانە بەسەر ڕایەخێکی سووردا چوونە ژووری موزیک. وەک ئەوە وابوو لە هەسارەیەکی دیکە دابەزیبنە سەر زەوی. شا لە خۆشییان خەنی بووبوو. ژنە دەمامکدارەکان کاری وەهایان دەکرد لە ژیانی ڕۆژانە و لەبەردەم پاشادا هەرگیز زاتیان نەدەکرد بیکەن. ئەوان بەناز و عیشوە دەجوڵان و بەدەست ئاماژەیان دەدا و پاشاش پێی شاگەشکە بووبوو. دووکەڵێکی چڕی بخوور لە ژوورەکە هەڵسا و سێ ژنی دەمامکدار موزیکژەن ئاهەنگێکی شادیان لێدەدا.

ئاهەنگی دەمامکەکە یەک هەفتە درێژەی کێشا. پاشا ژنە دەمامکدارەکانی دەگۆڕی، هەر شــەوە و دەســتەیەک. ئەو چێژی لەو بەزمە دەبینی، هەر بەڕاســتییش بووبووە ئاهەنگێکی شــاهانە، بەڵام خۆ ئەو هەر ئەوەندەی پێدەکرا دۆخە بێ ئۆقرەییەکەی و بخاتە ژێر فشــار نەوەک بیرەوێنێتەوە. دەبوو گرژییەکە خاو بکرێتەوە پێویســتی بەوە هەبوو شــتێک بشــکێنێ، بقیژێنێ، بگریێ، دەست بوەشێنێ. شەوێکیان بیرۆکەیەکی جەهەننەمی بۆ هات و ئاراستەی ئاهەنگەکەی گۆڕی.

"خانمینە گوێبگرن، ئەمشەو لە تاریکیدا یارییەک دەکەین. کاتێک گڵۆپەکان دەکوژێنەوە، موزیکژەنەکان لەســــەر هەوای خۆیان دەبن. پاشــــان لە تاریکییدا هەرچی پێتانخۆشە بیڵێن و بیکەن. ئێوە بە تەواوی سەربەستن. دەکرێ پاڵ بەیەکەوە بنێن، لەیەک هەڵدەن، لەیەک بدەن، نوقرچ لەیەک بگرن، یەکدی بگەزن. هەموو ئامادەن؟ کاتێ ڕووناکی کوژایەوە ، ئێوە دەستپێبکەن."

پاشــا گڵۆپەکەی کوژاندەوە، تاریک بوو، نووتەک، چاو چاوی نەدەبینی، بێدەنگی باڵی بەســەردا کێشــان. موزیکژەنەکان نەیاندەوێرا ئامێرەکانیان لێبدەن. ژنەکان نەیاندەزانی چی بکەن. بۆ ساتێک پێکەنینێکی دەمارگرژانە دڕی بە گرژیەکە دا. دواتر هیچی دی نەقەوما. تا ئەوکاتەی ژنێک بانگی کرد: "ئۆو، نەکەی، دەمهێشــــێ." دیاربوو ژنێکی دیکە نوقرچی لێگرتبوو. ئەویش بەدەوری خۆی گازی لێگرتەوە. بەم جۆرە تارماییەکان کەوتنە جووڵە.

ئیدی هاواریان دەکرد؛ "لێم دوورکەوە." "لێم مەدە." قاقای پێکەنینیش لەولاوە بوەســــتێ. "ئای، نوقرچم لێ مەگرە، چییە دەڵێی شــێت بووی؟" "پێمگوتی، وا مەکە." "ئۆو، قەپاڵێکی لێگرتم، خۆ بگرە بۆت هاتم." ئەوە بوو قیژاندیان، پێکەنین. کەسیش نەیدەزانی کێ لە کێ دەدا و کێ کێ پاڵ

دەنێ. نامرادی چەند ساڵەیان لەو شەودا دەردەدا. موزیکژەنەکانیش کەوتنەوە سەر ژەنین. سەرەتا بە هێواش و بە ئەسپاییەوە، پاشان توندتر و سووکتر. ژنان جلیان لەبەر یەکدا دڕی، کەزی یەکدییان ڕادەکێشا و بانگ و هاواریان دەکرد: "تکایە گڵۆپەکە پێکەرەوە، یارمەتی، منیان پلیشاندەوە، کوشتمیان." موزیکژەنەکان ئاوازێکی هەڵچووی شێتانەیان بە ئامێرەکان لێدا. پاشاش پێدەکەنی و وەک شێت و هاران هاواری دەکرد.

ژنەکان لە پاشا پاڕانەوە کۆتایی بەم هەرا و پاشاگەردانییە بێنێ، ئاخر شەکەت شەکەت بوون، پرزەیان لێبڕا، هەستیان دەکرد دەکەونە خوار و دەبووریێنەوە. پاشا لەوەی بینی سەراسیمە بوو، ئەوق ما، ئاخر ژنەکان تەواو شڕ بووبوون، جلیان لەبەردا دڕابوو، دەمامکەکانیان شکا و بوو، ماسکارای تۆخ بە فرمێسک بەسەر ڕومەتیاندا هاتبووە خوار. هەموویان داماوانە لە شایان ڕوانی. ئەویش گڵۆپەکەی پێکردەوە و لەحەرەمسەرا چووەدەر.

٦٢

قانون

ڕەشنووسی دەستوور ئامادەکرا. کۆمیتەکە لەوەدا سەرکەوتبوو وەک ڕێسای فەرمانبەردار هەم چەند بەشێک لە دەستووری فرەنسی هەم لە قورئانیش بخاتە نێو قانوننامەکەیان.

دەبووایە لە دانیشتنی دووەمی پەرلەماندا پاشا لەبەردەم هەموو ئەندامانداندا سوێندی ئەوە بخوا پارێزگاری لە دەستور بکا و ڕێز لە لەیەکجیاکردنەوەی دەسەڵاتەکان بگرێ.

پاشا هەموو بەڵگەنامەکانی ڕادەستکرابوون، بەڵام بێ ئەوەی بیانخوێنێتەوە لە لایەک فڕێیدابوون و بە کۆمیتەکەشی ڕاگەیاندبوو، بە پێشنیازەکەیان قایلە.

کۆمیتەکە لای خۆی گەیشتبووە ئەو بەرەنجامە، کە پاشا ناتوانێ بەرپەرەسەندنی ڕووداوەکان بگرێ. ئەوەی ڕاستیش بێ، شا هەرگیز

وەها وروژا و بێ حەوسەڵە نەبووە. ڕوسەکانیش ماوەیەکی درێژ بوو هیچیان لەبارەی ئامادەکارییەکانی خۆیان بۆ کردەوەکە پێڕانەگەیاندبوو تا پلانەکەیان نەخەنە مەترسییەوە. لێ شا دڵنیا نەبوو، هەر بۆیە بەلای کەمییەوە لە تووڕەییان ئاگری گرتبوو. هەندێ جار وەهای بیردەکردەوە بەڵکو ڕوسەکانیش دەستبەرداری بووبن.

دووڕۆژ بەر لە کردنەوەی پەرلەمان خەریکبوو پاشا لە تاج سوڵتانی کیژی بدا، ئاخر چیدی لە کاتی خۆیدا منداڵەکەی بۆ نەدەهێنایە کۆشک.

شا بانگی کرد: "ئەوە لە کوێ بووی، بۆچی وادەکەی هێندە چاوەڕێتان بکەین؟"

تاج سوڵتانیش وەڵامی دایەوە: "باوکە، تکایە لێم مەگرە، ئەو منداڵە جاربەجار جەنە[١١٣] دەگرێ."

"پاکانەم ناوێ، ئەگەر یەک جاری دیکە دوا بکەوی، وادەکەم منداڵەکەت لێ بستێنن. تۆ سەرچیخ چووی ئەگەر وابزانی ئێستا تۆ بوویتە شاژنی وڵات."

"زۆر داوای لێبوردن دەکەم."

منداڵەکە کە بە کورسییەکەدا هەڵدەگەڕا و کەوتە سەر زەوی و دایە گریانێ. پاشا وەک کاردانەوەیەک دەستی بەرزکردەوە تا لە تاج سوڵتانی بدا، بەڵام هەر زوو دەستی دانایەوە و لە شەرمان لە ژوورەکە چووەدەر. درەنگانێکی شەوەکە تەتەرێکی مەهدولیا لە دەرگەی پاشا بوو. شا وایزانی ئەمەش هەر خۆتێهەڵقورتاندنێکی دایکییەتی و سەرنج و ئاگاهی دەوێ. بە نەخوازراوییەوە پێشوازیی لە تەتەرەکە کرد.

ئەو کاتەی بابای تەتەر زەرفێکی بچووکی مۆرکراوی لە دەستی پاشا دانا، ئینجا چاوەکانی لێ ئەبڵەق بوون. خۆ ئەمە پەیامێکی نهێنیی

---

١١٣ جەنەگرتن: گڕ و وڕک گرتن، لاملییکردن.

ڕوسەکان بوو. شا دراوێکی ئاڵتونی بۆ کابرا فڕێدا و یەکسەر گەڕایەوە ژووری کاری خۆی.
بۆ ڕۆژی پاشتر، سەرلەبەیانی لەسەر پەیژەکانەوە بەدیارکەوت، بە جلی فەرمیی سەربازی تەواو و چەکمە قاوەییەکەی لەبەرخۆردا دەبریقایەوە.

لەشکری ڕوس لە شەوی پێش دانیشتنی پەرلەماندوا ئامادەکارییان تەواوکرد. فەرماندەکەشیان کۆلۆنێل لیاخۆفی کۆزاک بوو، بە ڕاوێژ لەگەڵ عەیندولدەولە، کە برینەکەی تیمارکرابوو تۆپە سەرداپۆشراوەکانیان لە شوێنە ستراتیژییەکان دانا.
هێشتا ڕۆژ هەڵنەهاتبوو، سەربازە ڕوسەکان بە شاردا وەربوون. کاتێکیش ئاکنجییانی تاران لە ماڵەکانیان دەچوونەدەر، ڕاستەوخۆ ڕووبەڕووی بارگرژی و دۆخێکی توند و لەناکاو بوونەوە. ڕێگاکانی گەیشتن بە پەرلەمان گیرابوون، هەر کەسێکیش ماڵی لە دەوروبەری پەرلەمانەوە بووایە، بۆی نەبوو لە ماڵەکەی خۆی دەربچێ. سەربازانی ڕوس ڕێگەی گۆڕەپانی باڵوێزخانەی بریتانیشیان بەربەست کرد. سەربازێکی ڕوسی لەوێ لێ وەسەر تێلی تیلێگراف کەوت و کێبڵەکەی پچڕاند.
ڕوسەکان بەڵێنەکەی خۆیان بۆ پاشا بردەسەر.

هەر بەڕاستیش خەونەکەی پاشا بە ڕاست وەرنەگەڕا.
ئاخر دوو ڕۆژ پێشتر جەمال خان لە ڕێی یاخیبووە ڕوسەکانەوە پەیامی ئەوەی پێگەیشت کەوا لەشکرێک بە فەرماندەیی کۆلۆنێل لیاخۆف لە ڕێگادایە بەرەو تاران بڕوا. ئیدی مەزندەکە لەوە پتر نەبوو، کە شا داوای یارمەتیی لە ڕوس کردووە تا دەست بەسەر پەرلەماندا بگرێ.

دەستەیەک لە سواران چاودێرییان خستە سەر ڕێگەی گەیشتن بە تاران. جەمال خان باڵوێزخانەی بریتانی لە ڕەوشەکە ئاگادارکردبووەوە. زۆری نەخایاند هەواڵەکە لە ڕێی بەدیکردنی لەشـکری ڕوسـی لە مۆڵگە و قەڵا سەربازییەکانی دەرەوەی تاران پشتڕاست کرایەوە.

کات تا دەهات تەنگ دەبوو، پاشـا هەمووانی خسـتبووە سـەر ڕێگەیەکی شاش. بە پەلە و پڕتاو کۆمیتەکە ئاگاداری سەرجەم نوێنەرانی پەرلەمانی کردەوە، هەر لەشـەوێوەڕا بچنە نێو تەلاری پەرلەمان. لەکاتێکدا کۆلۆنێل لیاخۆف و عەینولدەولە هێزی ڕوسـیيان بەرەو تاران دەنارد، نوێنەران خۆیان گەیاندبووە نێو تەلاری پەرلەمان. زۆرینەی نوێنەرانی تاران و نوێنەرانی شـارەکانی دیکە ئەوانەی لە شـوێنی حەوانەوە لەناوجەرگەی شار بوون، لەکاتی خۆیدا گەیشتن، بەڵام دەستەیەکی هەژدە نوێنەری کە لە دەرەوەی دیوارەکانی شاردا شەویان بەسەربردبوو، بۆ ئەوان درەنگ بوو، پێڕا نەگەیشـتن. کۆمیتەی بەرگری هەموو هەوڵێکی خۆی دا بەڵکو ئەو ژمارەیەش بگەیەنێتە تەلارەکە تا زۆرینە ئامادە ببن.

ئایەتوڵڵا تەباتەبائی، کەسـایەتییە سـەنگینەکەی پەرلەمانیش هێشـتا نەگەیشتبووە پەرلەمان. ئاخر سەربازی ڕوسی لەبەردەم ماڵی ئەو لێیان داکوتـابوو، بۆیە نەیدەتوانی لە مـاڵێ بێتەدەر. میرزا ڕەزای کـارامە و کەمۆ[114] توانی ڕوسەکان لەخشتە ببا و ئایەتوڵڵا لەسەر بانی مزگەوتێوە و لە ڕێی کۆڵانی لاڕێوە بگەیەنێتە باخی ماڵەکەی پشـت پەرلەمان. بەڵام ئەسـتەم بوو ئایەتوڵڵاکە لەسـەربانی پەرلەمان بگەیەنرێتە نێو هۆڵی کۆبوونەوە. ئینجا میرزا ڕەزا تەڕدەستانە جووڵایەوە. سێ پیاوی کەتە و بەهێزی بـانگکردن تـا بە تەور و بێـڵ کونێکیـان لە دیواری تەلاری پەرلەمان کرد و ئایەتوڵڵا لەڕولاوازەکەیان لە کونەکەی بردە نێو هۆڵی پەرلەمـان. ئـایەتوڵڵا لەودیو دیوارەکەوە خۆی تەکـان دا، تۆزوخۆڵی

[114] کەممۆ: زۆرزان و لەبلەبان.

لەسەر خۆی لابرد و مێزەرەکەی ڕاستکردەوە، کەچی کاتێ لێ وەژوور هۆڵی کۆبوونەوەکە کەوت هێشتا هەندێک قوڕ بە کەواکەیەوە بوو.

کاتێکیش ڕۆژ ڕمێک لە کەلەوە هەڵکشا، کۆلۆنێل لیاخۆف ڕاپۆرتی خۆی دایە پاشا: "کردەوەکە سەرکەوتوو بوو."

پاشا برۆکانی هەڵکشاند.

کۆلۆنێلەکە ئەمەی بۆ قسەکەی پێشوو زیاد کرد: "بەڵام پێشتر بەشێک لەوان خۆیان گەیاندبووە تەلاری پەرلەمان."

پاشا بە خۆگرییەوە گوتی: "ئێمە ئەوە دەزانین." ئەو هەواڵە ناخۆشەی لە عەینولدەولەوە پێگەیشتبوو.

کۆلۆنێلیش گوتی: "پەرلەمان گەمارۆدراوە، کەس ناتوانێ لێی بێتەدەر. منیش ئەو دەسەڵاتەم نییە، لێ ئەگەر پاشا بخوازێ، دەتوانم هەموویان لە پەرلەمان بهێنمەدەر."

پاشاش پێیگوتەوە: "پێمانوایە ئەمە پێویست ناکا. باشترە وایە سەربازانی ڕوس نەچنە نێو تەلارەکە. زۆری پێناچێ لەگەڵ یەک دەچین و ئەوانەی ئەوێ بەدەستی خۆمان لە تەلارەکە فڕێدەدەینە دەرێ."

شا فەرمووی پیاڵە چایەکی لە کۆلۆنێل کرد، بەڵام ئەو سوپاسی کرد و نەیخواردەوە.

"ئەگەر پاشا ئامادە بێ، دەکرێ بڕۆین."

ئەویش وەڵامی دایەوە: "ئێمە ئامادەین!"

مستەوفی ئەلمەمالیکی سەروەزیر یەک دوو جار هەوڵی دابوو پاشا ببینێ، بەڵام پاشا هەواڵی بۆ ناردبوو بۆ ڕۆژی بەیانی دەتوانێ بێتە لای. فەرمانی پێکرد جارێ لە ماڵی خۆی بمێنێتەوە.

پاشا بە یاوەریی تیپێک لە پاسەوانان سواری ئەسپەکەی بوو. کۆلۆنێل لیاخۆف لە دەستەڕاستی دەڕۆیشت. تۆپەکەشی لەلای چەپە و لەسەر گالیسکەیەک بارکرابوو. ئەوان بەرەو گۆڕەپانی بازاڕ لێیانخوڕی، تا دەسەڵاتی خۆیان لەبەردەم باڵوێزخانەی بریتانیدا نمایش بکەن، هەموو دەرکە و پەنجەرەکانی ئەوێ داخرابوون و هیچ کەسێکیش لە خانووەکانی جێی مانەوەی بریتانییەکان نەدەبینرا. پاشا گومانی هەبوو باڵوێزخانەی بریتانی سیخوڕی بەسەرەوە بکا، بۆیە پشتی ڕاستکردەوە و ڕووی دەمی لە کۆلۆنێلە ڕوسییەکە کرد و لەگەڵی کەوتە قسە.

لای تەلاری پەرلەمانیشەوە کۆلۆنێل لیاخۆف چوە پێشی پێشەوە و بەرەو لای فەرماندە مەیدانییەکە، هەندێ قسەی لەگەڵ کرد و بە کورتی بڕیەوە و گەڕایەوە لای پاشا.

– "کۆبوونەوەکە دەستپێکردووە و نوێنەرانیش بە چڕی سەرقاڵی قسەوباسی خۆیانن."

پاشا بەسەرسامییەوە پرسی: "کەی؟"

– "ئەفسەرەکە پێیراگەیاندم، باقی نوێنەران لە ڕێی دیواری ماڵە دراوسێکانی تەلارەکە توانیویانە خۆیان بگەیەننە نێو هۆڵەکە. هۆڵەکە ئێستا پڕ لە ئەندامە."

– "باشە ئەوان باسی چی دەکەن؟"

کۆلۆنێل نەیدەتوانی وەڵامی ئەو پرسیارە بداتەوە.

پاشا ئاماژەیەکی بۆ عەینولدەولە کرد، کە لای تۆپەکە وەستابوو.

"تۆ کۆنترۆلت لەدەستداوە." پاشا بە شێوەیەکی خۆگرانە و بێ هەڵچوون قسەی کرد تا کۆلۆنێلە ڕوسەکە پەی بە تووڕەبوونەکەی نەبا. "ئەوان لە ئێمە زیرەکتر بوون."

عەینولدەولە ویستی شتێک بڵێ، بەڵام شا گوتی: "دەمت داخە. دەی بڕۆ ژوور و فەرمان بە ئەوانەی ناوەوە بکە چۆڵی بکەن. پێیانبڵێ و

ئـاگـاداریـان بکەوە، ئەگەر هـاتو ئەوێ جێنەهێڵن ئەوا زەبروزەنـگ بەکاردەهێنین."
عەینولدەولەش بەرئەمرانە ئەوەی کرد، کە پێی راسپێردابوو.
چەند خولەکێک دواتر هاتەوە لای پاشـا: "سـەرۆکی پەرلەمانەکە ئەمەی خوارەوەی گوت: ئێمە ئێستا لە ناو وتووێژێکی قورس و چڕی دەستور داین. کەمێکی دیکە دەقی دەسـتورەکە دەخەینە دەنگـدان. ئەگەر دەسـتورەکە پەسـەند کرا، دادوەرەکـانی دادگـای بـاڵا سـوێندی دەسـتبەکاربوونیان دەخۆن. پاشـان ئاهەنگۆکەیەکی بچکۆلە بۆ ئەو ڕووداوە راسـتییە شـادمانە دەگێڕین. پێدەچێ ئەو هەموو شـتانە تا درەنگانی دوای نیوەڕۆ بخایەنێ. بۆ ئەمەش هیچ توندوتیژی پێویسـت نیە."
"دەی بڕۆ بگەڕێوە و بە سـەرۆکەکە بڵێ: دەی بۆ دەرەوە! هەر ئێسـتا! دەنا پاشا ئێوە لەدوای خۆی ڕادەکێشێتە دەرەوە."
عەینولدەولە گوێڕایەڵ بوو، لێ ئەوەندەی پێنەچوو یەکسـەر گەڕایەوە: "سەرۆکەکە دەڵێ: ئێمە پەیامەکەی شامان بە باشی وەرگرت."
پاشا پرسی: "هەر ئەوەندە بوو؟"
عەیندولدەولە: "بەڵێ هەر ئەوەندە."
پاشـا ئاماژەیەکی بۆ کۆلۆنێل لیاخۆف کرد، ئەوان یەک دوو هەنگاو دوورکەوتنەوە تا دووبەدوو ڕاوێژ بکەن و بزانین چی بکەن. پاشـان پاشـا گەڕایەوە لای عەینولدەولە و گوتی: "جارێکی دیکە بڕۆرەوە نێو تەلارەکە و ئەم قسە توندانەی من بە هەمووان بڵێ: یان ئێوە بەخۆشـی خۆتان دێنەدەرەوە، یان پاشـا تەلارەکە دەداتە بەر گوللەی تۆپەکەی خۆی."
عەینولدەولە سـەری نەوی کردەوە و ڕۆیشـت پەیامەکەی بگەیەنێ. ئەمجارەیان زۆر درەنگتر لە جارەکانی پێشوو هاتەدەرەوە:

پاشا لێیپرسی: "ئەرێ پێت گوتن؟"
عەینولدەولەش وەڵامی دایەوە: "بەڵێ خاوەنشکۆ."
- "ئەدی بۆ هێندەی پێچوو؟"
- "ئەوان زۆر بەچڕی بە دەنگدانەوە خەریک بوون."
- "دەنگدان لەسەر چی؟"
- "خاوەنشکۆ، لەسەر قانونەکان."
- "من دەبێ دەرسێکیان پێدادەم!"

لێ هەر لەجێگەی خۆی مایەوە، لە دەرکەی پەرلەمانەوە ڕاما و لێ نزبووەوە.

خۆی دەبووایە شتێک بقەومێ. پاشا لە ئەسپەکەی دابەزی. بە دانانی دەستەچەپی لەسەر پشتی بەرەو لای تۆپەکەی چوو. دەستی خستە سەر لوولەکەی بیری لێکردەوە.
"دەی ڕێک ڕووی لە پەنجەرەکە کەن." پاشا وەها فەرمانی بە عەریفێک کرد لە کاتێکدا بە دەستی ئاماژەی بۆ پەنجەرەیەکی شووشەڕەنگینی دیواری پەرلەمانەکە کرد.
عەریفەکەش فەرمانی بە دەستەی سەربازەکانی کرد: "ئامادە بن!"
سێ سەرباز بەغار هاتنە پێشەوە بەشی پشتەوەی گالیسکەکەیان کردەوە، دوو لەوحەی قوڕسیان هێنان و دایاننا و تۆپەکەیان پاڵ پێوەناو تا گەیاندیانە سەر زەوی. لەو شوێنەیان دانا کە عەریفەکە نیشانەی کردبوو و لوولەشیان ئاراستەی تەلاری پەرلەمان کرد.
پاشا ئاماژەی بۆ کردن.
عەریفەکە گوللەیەکی خستە ناو تۆپەکە.
کاتێکیش هەموو شتێک ئامادە کرا، پاشا چووە پشتەوەی تۆپەکە وەستا. هەمووان هەناسەیان ڕاگرت. ئەفسەرە ڕوسەکان چاوەڕێی ئەوەیان

نەدەکرد. پاشـــا خۆی تۆپەکە بتەقێنێ. عەریفەکە بە ڕێز و شـــکۆوە مەشـــخەڵی ئاگرەکەی دایە دەســـت پاشـــا. کاتێ پاشـــا فتیلەکەی ئاگردا کۆلۆنێل لیاخۆف ســـەری بۆ پاشـــا لەقاند. بە هورمژنێکی[115] یەکجار زۆرەوە ئـــاگر لە لوولەی تۆپەکە هـــاتەدەر. گوللە تۆپەکە کونێکی لە تەلارەکە کرد. زەوی لەرزی، ئەسـپەکان لە حیلەیان دا و هەڵسـانە سـەر پاشوو.

لەپڕ ئـــاگر لە تەلارەکە بەرزبووەوە و دووکەڵ لە پەنجەرە بچکۆلە جامڕەنگینەکە هاتەدەر. پاشـــا چاوەڕێی کرد، کۆلۆنێل چاوەڕێ بوو، ئەفسەرەکان چاوەڕێیان کرد، بەڵام خۆ هیچ کەس لە دەرکەی باڵەخانەکە نەهاتەدەر. شـــا بە دڕدۆنگییەوە لای تۆپەکەی وەســـتابوو، لەوکاتەدا لە نەبوونەوە پیاوی چەکدار لەسەر بانی پەرلەمانەوە پەیدابوون و دەستیان بە تەقە کرد.

کۆلۆنێل لیاخۆف خۆی دایە بەر پاشـــا و بردییە پەنا تۆپەکە تا گوللە نەیگرێتەوە. ئەفســـەرە ڕوســـەکان، کە ئەو کاردانەوەیان ڕەچاونەکردبوو، دەســـتبەجێ ســـەربازەکانی خۆیان کشـــاندەوە کۆڵانەکانی دەوروبەری ئەوێ، تا لە پشت دیوارەکان خۆیان پەنا بدەن.

شـــەڕێکی ســـەخت لە دەوروبەری تەلارەکە ڕوویدا. پیاوە چەکدارەکانی ســـەر بانی پەرلەمان بێ وەســـتان تەقەیان دەکرد و دەرفەتێکی وەهایان دایە نوێنەرەکان لە حەوشـــە و باخی پشـــتەوە لە تەلارەکە بچنەدەر و دەربازیان بێ.

کۆلۆنێل لیاخۆف فەرمانی کرد بەسەر تەلارەکە دابدەن و لێی بچنەژوور. جەمال خان بڕوانامەی دەســـتورە پەســـەندکراوەکەی پەرلەمانی نوێ خســـتبووە نێو جانتایەکی چەرمین و هەوڵیدا بەســـەر بانەکەوە بازبدا و دەرباز بێ، بەڵام ئەفســـەرێکی ڕوســـی پێکای. جەمال خان ســـەرپەلۆی

[115] هورمژن: دەنگی تۆپ. دەنگێکی گەورە.

برد. جانتا چەرمینەکەی لەدەست کەوت. میرزا ڕەزا تەقەی لە ئەفسەرەکە کرد و بۆ لای جەمال خان ڕایکرد و دەستی دایە جانتاکە و هەڵات.

جەمال خان بە سەکەخشکێ بەسەر بانەکەدا ڕۆیشت و لە باخی ماڵێکی پشتەوەی تەلاری پەرلەمان خۆی فڕێدا.

هەموو دوای نیوەڕۆ لە شارەکەدا هەر شەڕ و هەرا بوو، تا گەیشتە ئێوارە درەنگ، ئەوسا سەربازانی ڕوس توانییان دەست بەسەر ناوجەرگەی شاردا بگرن.

بە درەنگانێکی شەو کۆلۆنێل لیاخۆف ڕاپۆرتی خۆی دایە شا: "بەرەنگاری سەرکوت کرا! ئێستا پەرلەمان هی ئێوەیە."

پاشا بەرەو لای ئاگردانی زۆپاکە ڕۆیشت، دەستی بۆ سندوقێک برد و دایە لیاخۆف و پێیگوت: "ئەمەمان وەک سوپاسنامە لێ وەربگرە!"

کۆلۆنێلەکە لەوەی بینی سەرسام بوو. ئەمە خەنجەرێکی کۆن بوو، بە چەندین بەردەگەوهەری برسیکەدار ڕازابووەوە.

٦٣

شا وێنەی خۆی دەگرێ

ڕۆژی پاشتر، دروشمی دەستە و تاقمی خۆپیشاندەران بە شێوەیەکی نادیارەوە گەیشتبووە کۆشک. پاشاش بە هەندی هەڵنەگرت و یەک دوو ڕۆژ خۆی بینییەوە هەمان دروشم لەبەرخۆیەوە دەڵێتەوە:

از خون جوانان وطن لاله دمیده

از ماتم سرو قدشان سرو خمیده

لە خوێنی لاوانمان لالە سەری دەرهێنا

داریش سەری نەویکرد لەبەر ماتەم و شینا

چەند ڕۆژێکی پێچوو تا ئارامی و تەکوزی بۆ شارەکە گەڕایەوە. سەربازانی ڕوس گەڕانەوە و لەجێگەی ئەواندا سەربازانی ئێرانی پاسەوانیی خاڵە گرنگەکانی شاریان کرد. دوکاندارەکانیش بەکاروبارەکانی خۆیانەوە خەریک بوون و خەڵکیش جارێکی دیکە چوونەوە بازاڕ. لە هەراکەدا حەوت پەرلەمانتار کوژران، یەک دووانێکیش

بریندار بوون و ژمارەیەکی بەرچاویشـیان گیران. نەشـزانرا ئاخۆ چەند سـەربازی ڕوسـی لەو شـەڕەدا سـەری تێدا چووبێ. ئایەتوڵلا و پەرلەمانتارە هەڵاتووەکانیش خۆیان شاردبووەوە.
هەرچی چارەنووسـی جەمال خان بوو، لە هیچ کەس دیار نەبوو، دەنگودۆی وەها هەبوو ئەفسەرێکی ڕوسی کوشتبێتی. بەڵام سەرچاوە باوەڕپێکراوەکان گوتیان گوایە جەمال خان و میرزا ڕەزا بۆ لای دۆستەکانیان لە مۆسکۆ هەڵاتوون.
پاشا هەستیکرد باش و براوەیە. تێلێگرافی لە هەموو شارە گەورەکانەوە بۆ هات کە بازاڕەکان کراونەتەوە و خەڵکیش بە شـێوەیەکی ئاسـایی دەچێتە مزگەوت و نوێژی خۆیان دەکەن. شتێکی وای نەکرد سووکایەتی پێبکرێ و هەمووان دەیانبینێ ئەو لەکوێ وەستاوە. شا جارێکی دیکە بە توندی پێی خۆی لەسـەر زەوی گیرکرد و ویسـتی سـەرکەوتنەکەی بسـەلمێنێ. داوای لە وێنەگرەکەی کرد چەند وێنەیەکی لەناو شـارەکەدا بۆ کەسانی دوای خۆی بگرێ. "شا بە وێنەگرەکەی گوت: "وێنەیەکم لای تەلارەکەی ئەوێ بگرە."
وێنەگرەکەش پرسی: "مەبەستی ئێوە لای تەلاری پەرلەمانە؟"
شا بە مەبەست نەیدەویست وشەی "پەرلەمان" بەکاربێنێ. ئینجا گوتی: "وێنەیەکی ئێمە لەوێ بگرە لای ئەو کونەی تۆپەکەمان لە دیوارەکەی کرد، بە جۆرێک هەرسـێکمان لە وێنەکە دیاربین. ئێمە و تۆپ و کونەکە. ئایا ئەمە دەکرێ؟"
"ئەمە کارێکی سـەختە لە یەک وێنەدا ئەو سـێیە کۆبکرێنەوە. هەر دەبێ یان تۆپەکە یان سەری تۆی تێدا بێ."
شـا پێیگوتەوە: "بەڵام ئێمە دەمانەوێ ئەو کونەی لە دیوارەکە کراوە دەربکەوێ."
"خاوەنشکۆ، هەموو هەوڵێکی خۆم دەدەم."

وێنەگرەکە ڕایســـپارد تۆپەکەی بۆ بگەیەننە لای تەلاری پەرلەمان و لە چەندین گۆشــە و شــوێنی تاقیکردەوە، تەماشــای کرد و جێگۆڕکێ پێکرد تا گۆشــەی خوازراو بدۆزێتەوە. کاتێک گەیشــتە مەبەســتەکەی، ئاگاداری پاشـــای کردەوە، ئامادەیە. وێنەگرەکە پاشـــای لای تۆپەکە وەســـتاند، لەکــاتێکــدا لوولەی تۆپەکە بەرەو کونی دیوارەکەوە بوو. ئەم دیمەنە لەگەڵ یــاریــدەرەکەی لێزانــانە دیــارییــان کردبوو. وێنەگرەکە لەچــاوی کامیراکەیەوە بە وریاییەوە ســـەیری دەکرد، دیمەنێکی هاوســـەنگ بوو، بەڵام کڵاوە قووچەکەی پاشا بەتەواوی نەدەبینرا.

"خۆ ئەگەر خاوەنشـــکۆ ســـەری خۆی هەندۆکەک[١١٦] بۆ پشـــتەوە ببا. بوەستە، ئاوا زۆر باشـە." بەم جۆرە وێنەگرەکە، کە سـەری بردبووە نێو هەمبانەی ئامێری وێنەگرتنەکە، بانگی پاشای دەکرد.

وێنەگرەکە بەنیــازبوو وێنەیەکی وەهــای بگرێ لە تــابلۆ نــاودارەکەی نــاپلیۆن بچێ، دیمەنێـک بـای لێـدەهـات، هەوریش لەشـــەڕ بوو، تۆپ دووکەڵی لە لوولە دەهــاتەدەرەوە و نــاپلیۆنیش لە دوورەوە ســـەیری گۆڕەپانی جەنگی دەکرد.

وێنەگرەکە بانگیکرد: "کەمێک بوەســـتن. پێموایە کونی دیوارەکە باشـــتر دەردەکەوێ ئەگەر هاتوو پاشـــا ســـەیری کونەکە نەکا، بەڵکو ڕێک بە پێچەوانەوە ســـەیری لایەکەی دیکەی بکا. کەواتە تەماشـــای دارەکەی ئەوێ بکە و چەناگەت کەمێک بەرزتر بکەوە. دەســـتی ڕاســـتت لەســـەر لوولەی تۆپەکە دابنێ. وەهاش نا، هەر وەک ئەوەی لغاوی ئەســـپەکەت بگری، ئێستا زۆر باشە، نایابە."

لەو ســـاتەدا پیـاوێـک لەپشـــت درەختەکەوە دەرکەوت. ئەو قـاتێکی لەبەردابوو شـــەپقەیەکیشـــی لەســـەر بوو. بە ئارامی بەرەو وێنەگرەکە

---

[١١٦] هەندۆکەک" لە هەندێک کەمتر، لە کەمێک کەمتر.

دەهات. شـــا پێیوابوو پێشـــتر ئەو پیاوەی بینیوە. لەوانەیە یاریدەدەری وێنەگرەکە بێ، یان ئەوکەســـەی لای ڕوســـەکان وەرگێڕ بوو. پیاوەکە نزیکتر بووەوە. شا هەستیکرد شتێک لەگۆڕێدایە و تەماشایەکی ئەملا و ئەولای خۆی کرد. بەڵام وێنەگرەکە، کە هێشـــتا ســـەری لەنێو هەمبانە ڕەشەکەدا بوو، خەریکی کاری خۆی بوو، بانگی کرد: "تکایە مەجووڵێ!"
شـا لەشـوێنی خۆی نەجووڵا، هێشـتا هەر بیریدەکردەوە: ئەگەر پیاوەکە بۆ لای ئێمە بێ، خۆ دەبێ شـــەپقەکەی دابگرێ. پیاوەکە شـــەپقەکەی دانەگرت. کابرا دەستی بردە بەرکی چاکەتەکەی. شا هەستی بە مەترسی کرد، بەڵام وێنەگرەکە هەر بـانگی دەکرد: "کەمێکی دیکە ئـارام بگرە. مەجووڵێ!" پیاوەکە دەمانچەیەکی دەرهێنا. پیاوەکە میرزا ڕەزا بوو. بەر لەوەی پاشا بزانێ چی قەوما، دەنگی سێ تەقە هات.
وێنەگرەکە تازە لە وێنەگرتنەکەی بووبووەوە.
پاشا ڕاقەنایە سەر زەوی.

٦٤

تاج سوڵتان

حەکایەتخوانانی چیرۆکی پاشـــا کۆنینەکان کۆتاییەکانیان لە دەســـتی خۆیاندایە و هەمیشـــە لە کۆتایی چیرۆکەکەیانداترووســـکەیەک بۆ هیوا دەهێڵنەوە. کەســـیش نازانێ ئاخۆ ڕاســـتییان گێڕاوەتەوە یان نا، بەڵام هەموو ئەوە دەزانن، حەکایەتخوانەکان لە مێژوودا ســـەربەســـتییان پێ ڕەوا بینراوە تـا کۆتـایی چیرۆکەکەیـان بەو شـــێوەیە بێنن، کە خۆیـان بەباشی دەزانن.

بەگوێرەی دابە کۆنەکەی ئێرانی بێ، دەکرێ ئەمەی خوارەوە ڕاست بێ.

دوای چلەی شـا، نوێنەرانی پەرلەمان کۆبوونەوە. ئەوان تاج ســوڵتانیان وەک ڕاســپاردە بەســـەر کوڕە بچکۆلەکەی دانا، کە دواتر بچێتە ســـەر تەختی پاشایەتی.

ئەم خاتوونە شازادە کەشخەیە لەبەردەم پەرلەمان لە کەژاوە زێڕینەکەی دابەزی و بە یـاوەریی دەســـتەیەک لە پـاســـەوانـان چووە هۆڵی کۆبوونەوەکە. هەموو نوێنەران لەبەری هەڵسـان و چەپڵەیان بۆ شـاژنی خاوەنشکۆ لێدا.

کاتێکیش بە فەرمی سوێندی خوارد، بەڵگەنامەکانی بەردەستی واژۆ کردن. تاج سوڵتان دانی بە ئەفغانستاندا نا کە دەوڵەتێکی خاوەن سەروەرییە و هێزی ئێرانیشی لە هەرات کێشایەوە.

خانوو و شایستەیەکی دارایی بۆ ژنانی حەرەمسەرا دیاریکرد و ناردنیەوە لای ماڵە باوانیان.

تاج سوڵتان لە ژیاندا ما تا ئەو کاتەی شەمەندەفەر هات و کارەباس هات و شەوانە هەموو شەقامەکانی تاران بە گڵۆپە کارەباییە نوێیەکان ڕووناک کران.

حەکایەتی پاشاکان هەرگیز بەتەواوی کۆتاییان نایەت، چونکە هەمیشە حەکایەتخوانان شتێکیان هەیە تا بۆ شەوی دادێ بۆی زیاد بکەن.

کۆتایی

سوپاسنامەی ڕۆماننووس:

سوپاس بۆ:
سوهەیلا سنعەتی بۆ ڕوانینە تیژەکەی.
دانا سەجادی قائیمەقامی بۆ بنەما و بەرپرسیارێتییە گەورەکەی.
گایدۆ هێلمەرهۆرست بۆ هۆڵەندییە ڕەوانەکەی.
بەهار سەجادی قائیمەقامی بۆ یارمەتییە وشیارانەکەی.
ئاد ڤان دەن کیبۆم (داڕێژەرەوە) بۆ کارە سەختەکەی.
ساندەر ڤان فلێرکن (بڵاوکەرەوە) بۆ ڕوانینەکەی.
دەستبارگرتنی ئەوان پاشایان بەپێزتر کرد

ژێدەرەکان:

- مێژووی کۆمەڵایەتی و سیاسیی ئێران، سەعید نەفیسی.
- مێژووی کۆمەڵایەتیی ئێران، مورتەزا ڕاوەندی
- پاشا یەکەمینەکان، دجلە ئاموزگەر و ئەحمەد تەفەزولی
- با نیگاهی فیردەوسی، باقر پەرهەم
- ناسنامەی ئێرانی، ساروخ مەسکەوب
- ئاوەها زەردەشت تەوجیلیکی باشتری نووسی، پاول مەونن.
- لەسەر شانی شاوە، سەردار ساڵحی.
- نموونەی پیاوی یەکەم و پاشـــای یەکەم لە مێژووی ئێرانییەکاندا، کریستێنن، ستۆکهۆلم ١٩١٧.
- مێژووی ٢٥٠٠ ســـاڵەی دەولەتی ئێرانی بەر لە هاتنی ئیســـلام، بەهائەدین پازارگاد.
- هەزار ساڵەی پەخشانی ئێرانی، کەریم کشاوەرز.
- ئێران، خاک و خەڵک، یاکوب ئێدوارد پۆلاک.
- مەلیچک، ڕۆژژمێری غولامحەلی خان، بە دارشـتنەروەی موحسـین میرزایی.
- گەشـتنامەکانی موزەفەر ناسـرەدین شـا لەبارەی گەشـتەکەی بۆ ئەوروپا.
- چەند لاپەڕەیەک لەبارەی کورش لە تەوجیلەوە وەرگێڕدراوە.

- باسوخواسێک لەبارەی خشایارشا Xerxes کاتێک بەرەو ئەسینا کشا کە لەسەر بنەمای وێناکردنەکەی تۆم هۆلاندوە هاتووە لە کتێبەکەی بەناوی ئاگری ئێران.
- یاداشتەکانی تاج سوڵتانی کچی پاشا.
- دەربارەی پاشای ئێرانی داریوش و خشاریارشا و لەبارەی کۆشکەکانی ئێرانی کە لەسەر بنەمای نووسینە مێژووییەکیە هیرۆدۆتەوە وەرگیراوە.
- مونشیت، باسوخواس و نامەکانی وەزیر میرزا عەبدولقاسم قائیمەقامی فەراهانی.
- جەلالینامە، دیوانی شیعری وەزیر میرزا عەبدولقاسم قائیمەقامی فەراهانی.
- قائمەقام لە ئاوێنەی ڕۆژگاردا، بورهان فەلسەفی.
- هەروەها لە نامەکانی ژیاننامەی وەزیر میرزا تەقیخان ئەمیر کەبیریش هەڵێنجراوە.
- یەکەمین شیعری بەندی ١٣ بەشێکە لە "گوڵستانی سەعدی.
- دووەمین شیعری بەندی ١٣ شیعریکی سەرنجڕاکێشی ئوستادی ئێرانی ڕودەکییە لەبارەی ڕوباری ئاموی لە ئەفغانستان. شیعرە ماکەکە وەها دەست پێدەکا: میر ماه است و بخارا آسمان/ ماه سوی آسمان آید همی
- شیعرەکەی بەندی ٢٤ هی عومەری خەیامە.
- ڕستە سەرەتاکانی نامەکەی وەزیر کە پاشا خواستوویەتەوە هی نامەی ئیبن خەلدونە.

- شـــــيعرەکەی بەنـدی ٤٠ لە چوارینە ئێرانییەکـانە لەلایەن (یـان سپیردایک دە) دەستکاریکراوە.
- شـــــيعرەکەی بەندی ٥٧ هی حافزی شـــــیرازییە، لەلایەن یان دایک دەستکاریکراوە.

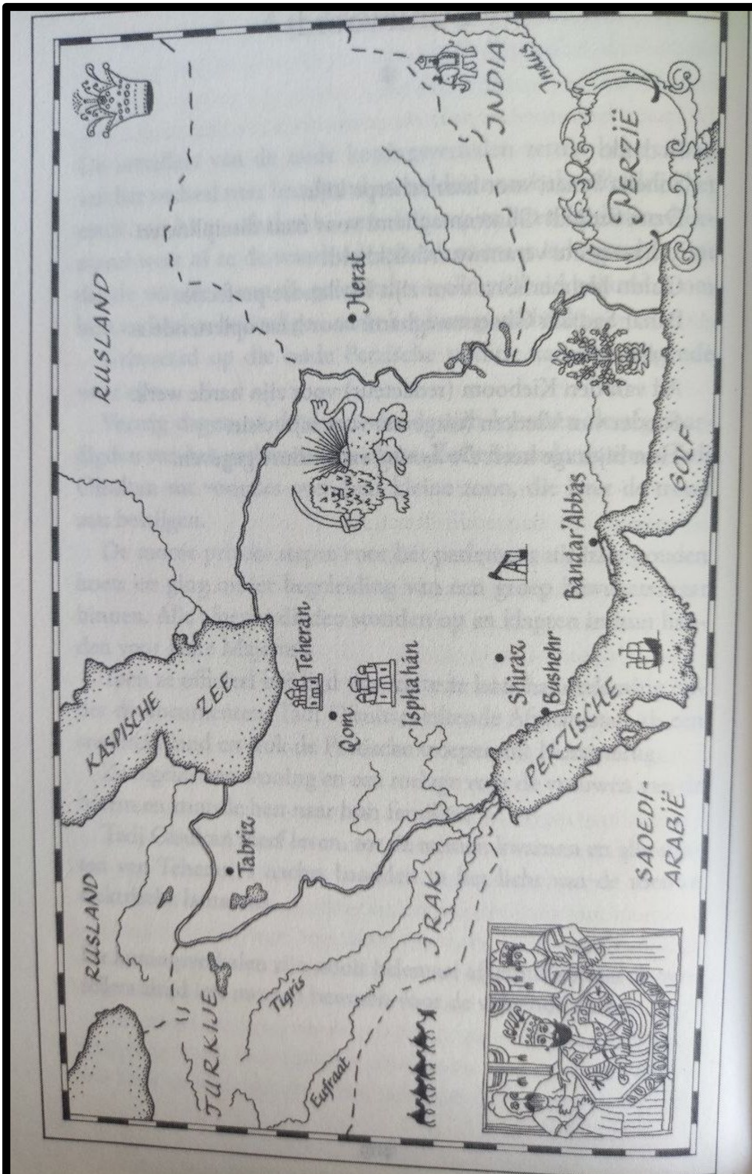
RUSLAND
KASPISCHE ZEE
RUSLAND
TURKIJE
IRAK
SAOEDI-ARABIË
PERZISCHE GOLF
PERZIË
INDIA
Indus
Herat
Teheran
Qom
Isphahân
Shiraz
Bushehr
Bandar'Abbas
Tabriz
Tigris
Eufraat

چەند دێڕێک لە ژیاننامەی وەرگێڕ

- لە ١٩٦٨ لە گوندی گرتک، لە دۆڵی ڕوســـتێی دەڤەری باڵەکایەتی لەدایکبووە.
- لە ١٩٨٨دا بە کالۆریۆسی لە قانون لە زانکۆی بەغدا وەرگرتووە.
- لە ١٩٩٧ـەوە تا ٢٠١٢ ئاوارەی ئەوروپا (هۆڵەندا و بریتانیا) بووە.
- لە پاڵ زمانی زگماکیدا؛ زمانەکانی عەرەبی، هۆڵەندی و ئینگلیزیش دەزانێ.
- لە ١٩٨٦ـــــــەوە هەوڵی نووســـینی داوە. زیاتر لە بیســـت کتێبی لە زمـانەکـانی هۆڵەنـدی و ئینگلیزییەوە وەرگێڕاون. دەیـان گوتـار و لێکۆڵینەوەی قانونی و سیاسیشی بڵاوکردوونەتەوە.

چاپکراوەکانی وەرگێڕ

١ – نهێنییەکانی مۆســـــاد، نووســـــینی گۆردۆن تۆماس، وەرگێڕان لە هۆڵەندییەوە، ســـێ جار چاپکراوەتەوە؛ چاپی یەکەم ٢٠٠٨ چاپخانەی هێڤی، هەولێر. چاپی دووهەم دەزگەی چاپ و بڵاوکردنەوەی ڕۆژهەڵات، هەولێر ٢٠١٤. چاپی سێهەم ڕۆژهەڵات ٢٠١٦.
٢ – مادلین ئۆلبرایت، ســـیاســـەتی ئەمریکا و ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاســـت، وەرگێڕان لە هۆڵەندییەوە، سەنتەری نما ٢٠٠٩، هەولێر.
٣ – داود بنگۆریۆن، دامەزرێنەری دەوڵەتی ئیسرائیل، نووسینی ڕۆبەرت سەنت یۆهن، وەرگێڕان لە هۆڵەندییەوە، چاپخانەی هێڤی ٢٠١١، هەولێر. چاپی دووەم ناوەندی ئاوێر ٢٠١٦ هەولێر.
٤ – کوردستان لە نێوان سیڤەر و سنوورە دەستکردەکاندا، نووسینی: هیســـەر لێهر واگنەر. مێژوو. وەرگێڕان لە ئینگلیزییەوە. چاپی یەکەم؛ لە بڵاوکراوەکانی ئەکادیمیای کوردی هەولێر ٢٠١٣. چاپی دووەم، ئاوێر ٢٠١٥.
٥ – وەرزێکی سپیی وشکوبرینگ، ئەندریێ برینک. ڕۆمان. وەرگێڕان لە ئینگلیزییەوە، ناوەندی ئاوێر بۆ چاپ و بڵاوکردنەوە، هەولێر ٢٠١٣.
٦ – ژیانی من، چۆن ئیســـــرائیل دامەزرێنرا؟ گۆڵدا مایەر، یاداشـــــت، وەرگێڕان لە ئینگلیزییەوە، ناوەندی ئاوێر، هەولێر. ٢٠١٤.
٧ – ئینفێرنۆ، دۆزەخ، دان براون، ڕۆمـــان، وەرگێڕان لە ئینگلیزییەوە، ناوەندی ئاوێر بۆ چاپ و بڵاوکردنەوە، هەولێر ٢٠١٥.
٨ – شەرەف، ئەلیف شەفەق، ڕۆمان، وەرگێڕان لە ئینگلیزییەوە، ناوەندی ئاوێر بۆ چاپ و بڵاوکردنەوە، هەولێر ٢٠١٥.

٩ - یاخیبوون، مناحیم بێگن، یادەوەری، وەرگێڕان لە ئینگلیزییەوە، ناوەندی ئاوێر بۆ چاپ و بڵاوکردنەوە، هەولێر ٢٠١٦.

١٠ - خانووەکەی مزگەوتێ، قادر عەبدوڵلا، ڕۆمان، وەرگێڕان لە هۆڵەندییەوە، ناوەندی ئاوێر بۆ چاپ و بڵاوکردنەوە، هەولێر ٢٠١٦.

١١ - کۆدەکەی داڤینشی، دان براون، ڕۆمان، وەرگێڕان لە ئینگلیزییەوە، ناوەندی ئاوێر، هەولێر ٢٠١٦.

١٢ - خەتی بزماری، ڕۆمان، قادر عەبدوڵلا، وەرگێڕان لە هۆڵەندییەوە، ناوەندی ئەندێشە، سلێمانی ٢٠١٧.

١٣ - کردە هەرەگرنگەکانی مۆساد، میخائیل بار زۆهار و نەسیم میشال، وەرگێڕان لە ئینگلیزییەوە، چاپخانەی حەمدی، ٢٠١٨ سلێمانی.

١٤ - لە مەککە، قادر عەبدوڵلا، ڕۆمان، وەرگێڕان لە هۆڵەندییەوە، چاپخانەی حەمدی، ٢٠١٨ سلێمانی

١٥ - ئەرێ کورد بوونە بەردەباز؟! ڕۆبەرت بریان گیبسن، مێژوو، لە ئینگلیزییەوە، چاپخانەی کوردستان، سلێمانی ٢٠١٩.

١٦- شەوە سپییەکان، مناحیم بێگن، یادەوەریی، لە ئینگلیزییەوە، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، هەولێر، ٢٠١٩.

١٧ - زۆربای ئێرانی، قادر عەبدوڵلا، ڕۆمان، لە هۆڵەندییەوە، چاپخانەی حەمدی، سلێمانی، ٢٠٢٠.

١٨- ژیانی من، گۆلدا مایەر، یادەوەری، لە ئینگلیزییەوە، چاپێکی نوێی چاککراو، چاپخانەی کارۆ، سلێمانی، ٢٠٢٠.

١٩- کچانی دووکەڵ و ئاگر، ئاڤا هوما، ڕۆمان، لە ئینگلیزییەوە، سلێمانی چاپخانەی کارۆ، ٢٠٢١.

٢٠ - هێلێک بەنێو لمدا، جێمس بار، مێژوو، لە ئینگلیزییەوە، ناوەندی جەمال عیرفان، سلێمانی ٢٠٢١.

٢١- شای ئێران؛ کوردی عێراق و شیعەی لوبنان، ئارەش ڕەئیسینەژاد، مێژوو، لە ئینگلیزییەوە، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، هەولێر ٢٠٢٢
٢١- پاشا، قادر عەبدوللا، ڕۆمان، لە هۆڵەندییەوە، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، هەولێر ٢٠٢٢